નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અનુદીપનીપાઠ

૧. ચિત્તસઙ્ગહઅનુદીપના

અનન્તઞ્ઞાણં નત્વાન, લોકાલોકકરં જિનં;
કરિસ્સામિ પરમત્થ-દીપનિયા નુદીપનિં.

[તત્થ, લોકાલોકકરન્તિ દસસહસ્સિલોકધાતુયં ચતુસ્સચ્ચધમ્મદેસનાલોકકારકં. પરમત્થદીપનીતિ એત્થ અત્થો દુવિધો પધાનત્થોચ પરિયાયત્થોચ. તત્થ પધાનત્થો પરમત્થોનામ, પધાનત્થોતિચ પદવાક્યાનં મુખ્યત્થો ઉજુકત્થો. પરિયાયત્થોપિ કોચિ, યુત્તરૂપો અત્થો પરમત્થો યેવ. પરમત્થંદીપેતિપકાસેતીતિપરમત્થદીપની]. તંપર મત્થદીપનિંકરોન્તોઆચરિયો પથમંતાવ બુદ્ધસ્સભગવતો પણામંકરોતિ ''ઉદયાયસ્સા''તિઆદિના.

તત્થ ''ઉદયા''તિ ઉદયતોઉગ્ગમનતો. ''યસ્સા''તિ યસ્સ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધમહાસૂરસ્સ. ''એકસ્સા''તિ અદુતીયસ્સ, અસદિ સસ્સવા . ''સદ્ધમ્મરંસિજાલિનો''તિ એત્થસદ્ધમ્મોતિસત્થુસા સનધમ્મોવુચ્ચતિ. તત્થચ ચતુરાસીતિસહસ્સધમ્મક્ખન્ધસઙ્ખાતો દેસનાસદ્ધમ્મોઇધાધિપ્પેતો. સદ્ધમ્મસઙ્ખાતંરંસિજાલંઅસ્સ અત્થીતિ સદ્ધમ્મરંસિજાલી. તસ્સસદ્ધમ્મરંસિજાલિનો. ''પબુજ્ઝિંસૂ''તિ વિકસિંસુ, ચતુસ્સચ્ચઞ્ઞાણવિકાસંતઞ્ઞાણસમ્ફુલ્લં પાપુણિંસુ. ''જનમ્બુજા''તિ જનસઙ્ખાતાઅમ્બુજા. તત્થજનાનામ ઇધબોધનેય્યસત્તા અધિપ્પેતા, યેસબ્બઞ્ઞુદેસનં સુત્વા ચતુસ્સચ્ચ ધમ્મં બુજ્ઝિસ્સન્તિ. અમ્બુજાતિપદુમા. ''જાતિક્ખેત્તેમહાસરેતિ'' જાતિક્ખેત્ત સઙ્ખાતે જનમ્બુજમહાસરે. તત્થ જાતિક્ખેત્તં નામદસસહસ્સ ચક્કવાળં, યં એકં બુદ્ધક્ખેત્તન્તિ વુચ્ચતિ. યત્થ ચ મહાબોધિસત્તાનં બુદ્ધભાવત્થાય પથમમહાભિનીહારકાલાદીસુ એકપ્પહારેનપથવિકમ્પનાદીનિપવત્તન્તિ. યત્થચવસન્તાદેવબ્રહ્માનો બુદ્ધપરિસાહોન્તિ. જાતિક્ખેત્તેમહાસરેયસ્સ એકસ્સ સદ્ધમ્મરંસિજાલિનો મહાસૂરસ્સ ઉદયા તસ્મિં જાતિક્ખેત્તે મહાસરે જનમ્બુજાપબુજ્ઝિંસૂતિયોજના.

''તં મહાસૂર''ન્તિ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધમહાસૂરિયમણ્ડલં. જનમ્બુજ સન્તાનેસુપવત્તં મહન્તં મોહતમંનૂદતિ અપનેતિ, સદ્ધમ્મરંસિજાલં વિસ્સજ્જન્તો અન્તરધાપેતીતિ મહામોહતમોનુદો. તં ''મહામોહતમોનુદં''.

એવં બુદ્ધસ્સપણામં કત્વા અત્તના ઇચ્છિતં પણામપ્પયોજનં પરિણામેન્તો ''સઞ્જાત''ન્તિઆદિમાહ. ''સોમહાસૂરોમય્હં હદયે સઞ્જાતં તમોખન્ધં પનૂદત''ન્તિયોજના. તત્થ ''સઞ્જાત''ન્તિ સુટ્ઠુજાતં, અનમતગ્ગેસંસારે દળ્હં પવત્તન્તિ અત્થો. ''તમોખન્ધ''ન્તિ મહામોહતમોખન્ધં. સબ્બકિલેસતમોખન્ધં વા. અન્તરાયકરાનિ ઉપવીળકોપઘાતકકમ્માનિપિ તમોખન્ધે સઙ્ગહિતાનિ એવ. તથા રોગાદયો અન્તરાય ધમ્માપિ તમોજાતિકાએવતમોતમપરાયનોતિઆદીસુ. ''પનૂદત''ન્તિ પનૂદતુ, અપનેતુ, અન્તરધાપેતુ.

એવં સપ્પયોજનં પણામં કત્વા ઇદાનિ સનિદાનં ગન્થપ્પટિઞ્ઞં કરોન્તો ''પોરાણકેહી''તિઆદિમાહ. તત્થ નિદાનં નામ ગન્થપ્પટિઞ્ઞાય આસન્નકારણં. કતધંપનતન્તિ, સારત્થાભિમાનીનં યાચનઞ્ચસઙ્ગહસ્સવિપુલત્થતા ચ.

તત્થ દ્વીહિ ગાથાહિ સકારણં યાચનં દસ્સેતિ. પુન દ્વીહિ ગાથાહિ સઉપમંવિપુલત્થતંદસ્સેતિ. ''તસ્મા''તિઆદિના ગન્થપ્પકાર ગન્થગુણેહિ સહગન્થપ્પટિઞ્ઞં દસ્સેતિ. તત્થ આદિગાથાયં ''અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે પોરાણકેહિ વિઞ્ઞૂહિ વણ્ણિતા બહૂવણ્ણના ઇધલોકમ્હિદિસ્સન્તી''તિ યોજના. ''વણ્ણના''તિ પોરાણટીકાયો વુચ્ચન્તિ. એવઞ્ચસતિ કસ્મા અભિનવં વણ્ણનં યાચન્તીતિ. ''યે સારત્થાભિમાનિનો, તે તાહિબહૂહિ પોરાણવણ્ણનાહિતુટ્ઠિં નવિન્દન્તિ. તસ્મા તં યાચન્તી''તિયોજના. એતેન અપ્પસારત્થા એવ તાપોરાણવણ્ણનાયોતિપિ દીપેતિયેવ. તત્થ ''તુટ્ઠિ''ન્તિ સન્તુટ્ઠિં. નવિન્દન્તિનપટિલભન્તિ. ''યે''તિયેજના.

સારત્થમેવ અભિમાનેન્તિ, વિસેસેન નન્દન્તિસીલેનાતિ સારત્થાભિમાનિનો. તેનવિન્દન્તીતિપુરિમેનસમ્બન્ધો. પુન ''તે''તિ તાહિ તુટ્ઠિં અવિન્દન્તા તેજના. ''મ''ન્તિ અત્તાનં નિદ્દિસતિ. ''સઙ્ગમ્મા''તિ સમાગન્ત્વા. યસ્મા પરમત્થસ્સદીપનં યાચન્તિ, તસ્મા ઇમિસ્સાટીકાય ''પરમત્થદીપની''તિ નામંપિ સિદ્ધંહોતિ. ''મહણ્ણવે''તિ મહાસમુદ્દે. ''રતનાની''તિ સુવણ્ણરજતાદીનિ રતનાનિ. ''ઉદ્ધરિત્વા''તિ ઉદ્ધં આહરિત્વા. ''યથિચ્છકંવી''તિયથિચ્છિતંપિ. યત્તકં ઇચ્છન્તિ, તત્તકંવીતિ અધિપ્પાયો. ''દજ્જેય્યું''તિ દદેય્યું. કામં દદન્તૂતિ અત્થો. એય્યાદિવચનાનં અનુમતિ અત્થેપવત્તનતો. ''નવત્તબ્બાવઊનતા''તિ મહણ્ણવેરતનાનં ઊનતાહાનિતા નવત્તબ્બાવ. કસ્મા, અપરિમાણ રતનાધિટ્ઠાનત્તા મહાસમુદ્દસ્સ. યતો સો સાગરોતિ વુચ્ચતિ, સાનંધનરતનાનં ગેહગબ્ભસદિસત્તાસાગરોતિ હિસ્સ અત્થો.

''તથેવેત્થા''તિ એતસ્મિં અભિધમ્મત્થ સઙ્ગહેતથેવ. ''વિપુલત્થા''તિ મહન્તા અત્થા. ''રતનૂપમા''તિ મહણ્ણવે રતનસદિસા. ''સતક્ખત્તુંપી''તિ અનેકસતવારંપિ. ''વણ્ણેય્યું''તિ કામંવણ્ણેન્તુ. ''પરિયાદિન્ના''તિ પરિતો અનવસેસતો આદિન્ના ગહિતા. પરિક્ખીણાતિ વુત્તં હોતિ. ''નહેસ્સરે''તિ નહેસ્સન્તિ નભવિસ્સન્તિ. ''તસ્મા''તિ યસ્માચ યાચન્તિ, યસ્માચ પરિયાદિન્નાનહેસ્સન્તિ, તસ્મા. ''તાસુવણ્ણનાસૂ''તિ તાસુ પોરાણટીકાસુ. ''વણ્ણન''ન્તિ અભિનવવણ્ણનં, અભિનવટીકંકરિસ્સન્તિ સમ્બન્ધો. કીદિસંવણ્ણનં કરિસ્સતીતિ આહ ''નાનાસારત્થ સમ્પુણ્ણ''ન્તિઆદિ. તત્થ ''ઉત્તાનપદબ્યઞ્જન''ન્તિ ઉત્તાનપદઞ્ચ ઉત્તાનવાક્યઞ્ચ. ''નાતિસઙ્ખેપવિત્થાર''ન્તિ નાતિસઙ્ખેપંનાતિવિત્થારઞ્ચ. મન્દા બુદ્ધિ યેસં તે મન્દબુદ્ધિનો. ''મન્દા''તિ મુદુકા. ''બુદ્ધી''તિ ઞાણં. મન્દબુદ્ધિનો સોતુજને પબોધેતિ વિકાસેતિ, ઞાણ વિકાસંપાપેતીતિ મન્દબુદ્ધિપ્પબોધના. ''કરિસ્સ''ન્તિ કરિસ્સામિ. ''ત''ન્તિ તંવણ્ણનં. ''પરમત્થેસુપાટવત્થિનોસુણન્તૂ''તિ યોજના. પટુનોભાવોપાટવં. પટુનોતિ બ્યત્તસ્સપણ્ડિતસ્સ. પાટવેન અત્થો યેસં તે પાટવત્થિનો. ઇતિસદ્દો પરિસમાપનજોતકો. સો હિ ગન્થારબ્ભવિધાનસ્સ ઇધપરિસમાપનં પરિનિટ્ઠાનં ઞાપેતું ગન્થારબ્ભવાક્યસ્સપરિયન્તે યોજિતો. અવયવ વાક્યાનં પિયોજીયતિયેવ. એસનયોસબ્બત્થ.

ગન્થારબ્ભગાથાવણ્ણનાનિટ્ઠિતા.

૧. એવં ગન્થારબ્ભવિધાનં કત્વા ઇદાનિ આદિગાથાય સમ્બન્ધં દસ્સેન્તો ''અભિધમ્મત્થસઙ્ગહ''ન્તિઆદિમાહ. સમ્બન્ધન્તિ કારણફ્લસંયોગં. તત્થ ગાથાપવત્તનં કારણં નામ. પઞ્ચપિણ્ડત્થ દસ્સનં ફલં નામ. કારણફ્લસંયોગો સમ્બન્ધોનામ. ''સપ્પયોજને''તિ ફલપ્પયોજનસહિતે. ગન્થેન અભિધાતબ્બો કથેતબ્બોતિ ગન્થાભિધેય્યો. નિપતસ્સ કમ્મં નિપચ્ચં. નિપચ્ચ કિરિયા, નિપચ્ચાકારો, નિપચ્ચકારસ્સકરણન્તિ સમાસો. ''સા''તિ રતનત્તયવન્દના. દસ્સિતાતિસમ્બન્ધો. ''અભિહિતા''તિ કથિતા. પકાસિતાતિ વુત્તં હોતિ. ''પધાનત્થભૂતા''તિ અધિપ્પેતત્થભૂતાતિ અધિપ્પાયો. દુવિધોહિ અત્થોવચનત્થો ચ અભિધાનત્થોચ. તત્થ

ગચ્છતીતિ ગતો, પુરિસોતિ વુત્તેગચ્છતિ પદેન વુત્તો યોકોચિ ગચ્છન્તો વચનત્થોનામ. પુરિસોતિ પદેનદસ્સિતો પધાનત્થો અધિપ્પેતત્થો અભિધેય્યત્થો નામાતિ. ''અભિધમ્મત્થા''તિ.

તત્થ વુત્તાભિધમ્મત્થા, ચતુધા પરમત્થતો;
ચિત્તં ચેતસિકં રૂપં, નિબ્બાનમિતિ સબ્બથા. તિ

એવં વુત્તા અભિધમ્મત્થા. એવં વુત્તત્તાયેવચ તેચત્તારો અભિધમ્મત્થા એવ ઇધપધાનત્થભૂતાતિ ચ, - પધાનત્થાએવ ઇધગન્થાભિધેય્ય ભાવેન અધિપ્પેતાતિ ચવિઞ્ઞાયતીતિ અધિપ્પાયો.

કેચિપનવદેય્યું, તેઅભિધમ્મત્થા સઙ્ગહપ્પકરણં પત્તા વિસું સઙ્ગહત્થાનામભવેય્યું, નઅભિધમ્મત્થા નામ. ઇધ ચ સઙ્ગહત્થા એવ અભિધેય્યભાવેન અધિપ્પેતાતિ વુત્તં અભિધેય્યો અભિધમ્મત્થ સઙ્ગહપ્પદેનાતિ. વુચ્ચતે. તેઅભિધમ્મત્થા સઙ્ગહપ્પકરણં પત્તાપિ અભિધમ્મત્થા એવનામ હોન્તિ, ન વિસું સઙ્ગહત્થાનામ. તત્થ વુત્તાભિધમ્મત્થાતિહિ વુત્તં, નતુવુત્તં તત્થ વુત્તાસઙ્ગહત્થાતિ. એવઞ્ચસતિ સઙ્ગહિતભાવમત્તં વિસિટ્ઠં હોતિ. તદેવ ઇધ અભિધેય્યો નામ સિયાતિ વુત્તં ''સઙ્ગહિતભાવોપિ અભિધેય્યો યેવા''તિઆદિ. તત્થ ''સઙ્ગહિતભાવો''તિચિત્તસઙ્ગહો, ચેતસિકસઙ્ગહોતિઆદિના સઙ્ગહણકિરિયા. સા સઙ્ગહિતેહિ ધમ્મેહિ અઞ્ઞા નહોતિ. તેસ્વેવધમ્મેસુસઙ્ગય્હતીતિ વુત્તં ''સઙ્ગહિતભાવોપિ અભિધેય્યો યેવા''તિ. કિઞ્ચાપિતેહિ અઞ્ઞાનહોતિ, તે સ્વેવ સઙ્ગય્હતિ. સાપન ગન્થસ્સપધાનત્થો નહોતિ. ઇધ ચ પધાનત્થોવ અધિપ્પેતોતિ વુત્તં ''તંનસુન્દર''ન્તિ. કસ્મા નસુન્દરન્તિ આહ ''નહિસો''તિઆદિં. એત્થચહિસદ્દો ઇમસ્સ વાક્યસ્સહેતુવાક્યભાવં જોતેતિ. એસનયોપરત્થપિ. ''ઇતોપટ્ઠાય ચા''તિઆદિ ગન્થ ગરુદોસવિવજ્જનં. તત્થ ''ઇમસ્સસઙ્ગહસ્સા''તિ ઇમસ્સઅભિધમ્મત્થસઙ્ગહસ્સ. ''દુતીયા''તિદુતીયાટીકા. ''દ્વેપી''તિ દ્વેપિટીકાયો. ''વિસુદ્ધિમગ્ગેમહાટીકા''તિ આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન કતાપરમત્થમઞ્જૂસાનામટીકા. સા બ્રમ્મરટ્ઠે તિરિયપબ્બતવાસિના થેરેનકતં ચૂળટીકં ઉપાદાય મહાટીકાતિ પાકટા. તંસન્ધાયેતં વુત્તં.

ગન્થપ્પકારોચ પકારવન્તેહિ ધમ્મેહિ સહેવસિજ્ઝતિ, વિના નસિજ્ઝતીતિ અધિપ્પાયેન ''સોઅભિધમ્મત્થપદેના''તિ વુત્તં. કામઞ્ચ સો તેહિ સહેવસિજ્ઝતિ, વિનાનસિજ્ઝતિ. અભિધમ્મત્થપદં પન સઙ્ગહણકિરિયાપકારંન વદતીતિ વુત્તં ''તં નસુન્દર''ન્તિ. દુવિધં નામં અન્વત્થનામં રુળ્હિનામન્તિ. તત્થ, અત્થાનુગતં નામં અન્વત્થનામં, યથા સુખિતસ્સજનસ્સ સુખોતિનામં. અત્થરહિતં આરોપિતં નામં રુળ્હિનામં, યથા દુક્ખિતસ્સજનસ્સ સુખોતિ નામં. ઇધ પન અન્વત્થના મન્તિદસ્સેતું ''અત્થાનુગતા''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''અત્થાનુગતા''તિ સકત્થાનુગતા. સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તાનુગતાતિ વુત્તં હોતિ. ''ગન્થસમઞ્ઞા''તિ ગન્થસમ્મુતિ. ગન્થસ્સનામન્તિ વુત્તં હોતિ. સઙ્ગહગન્થોનામ પાળિયંતત્થ તત્થ વિપ્પકિણ્ણેધમ્મે એકત્થ સભાગરાસિકરણવસેન પવત્તો ગન્થો. તં ઉગ્ગણ્હન્તો અપ્પકેન ગન્થેનબહુકેધમ્મેસુખેનજાનાતિ. ''તદુગ્ગહપરિપુચ્છાદિવસેના''તિ તસ્સઉગ્ગહોચ પરિપુચ્છાચાતિ દ્વન્દો. આદિસદ્દેન ધારણાદીનિ સઙ્ગણ્હાતિ. તત્થ પાઠસ્સવાચુગ્ગતકરણં ઉગ્ગહોનામ. ઉગ્ગહિ તસ્સપાઠસ્સ અત્થગ્ગહણં પરિપુચ્છાનામ. ''અનાયાસતો''તિ નિદુક્ખેન. ''લદ્ધબ્બંફલાનુફલ''ન્તિ સમ્બન્ધો. સરૂપતો અવબુજ્ઝનં સરૂપાવબોધો. આદિસદ્દેન લક્ખણાવબોધો રસાવ બોધોતિઆદિં સઙ્ગણ્હાતિ. અનુપાદાપરિનિબ્બાનં અન્તો પરિયોસાનં યસ્સાતિ અનુપાદાપરિનિબ્બાનન્તં. તત્થ ''અનુપાદાપરિનિબ્બાન''ન્તિ તણ્હાદિટ્ઠીહિ ખન્ધેસુ અનુપાદાયપરિનિબ્બાનં. અનુપાદિસેસ પરિનિબ્બાનન્તિ વુત્તં હોતિ. ''ફલાનુફલ''ન્તિ ફલઞ્ચેવ અનુફલઞ્ચ. તત્થ ''ફલ''ન્તિ મૂલપ્ફલં. ''અનુફલ''ન્તિ પરમ્પરપ્ફલં. પયોજેતીતિ ''પયોજનં''. પયોજેતીતિ નિયોજેતિ. કિં નિયોજેતિ. ફલત્થિકંજનં. કત્થ નિયોજેતિ. ફલનિબ્બત્તકેકમ્મે. કિમત્થાય

નિયોજેતિ. તસ્સકમ્મસ્સ કરણત્થાયાતિ. ફલાનુભવનત્થાય તત્થતત્થ ફલાનુભવનકિચ્ચેસુ પયુજ્જીયતીતિ પયોજનન્તિ પિવદન્તિ. ''સામત્થિયતો''તિ વચનસામત્થિયતો. કિં વચનસામત્થિયન્તિ. કારણવચનં ફલંપિદીપેતિ. ફલવચનં કારણંપિદીપેતિ. યથાતં અસુકસ્મિં રટ્ઠે સમ્માદેવો વુટ્ઠોતિ વુત્તે તં રટ્ઠંસુ ભિક્ખન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. અસુકરટ્ઠં સુભિક્ખન્તિવુત્તે તસ્મિં રટ્ઠે સમ્માદેવો વુટ્ઠોતિ વિઞ્ઞાયતીતિ. પયોજનં પન અભિધમ્મત્થ સદ્દેન દસ્સેતબ્બં નત્થિ, સઙ્ગહવચનસામત્થિયેનેવ સિદ્ધં હોતીતિ અધિપ્પાયેન ''સઙ્ગહસદ્દેના''તિ વુત્તં. સામત્થિયદસ્સને પન સુટ્ઠુ પરિપુણ્ણવચનં ઇચ્છિતબ્બં હોતિ. ઇતરથા અનિટ્ઠત્થપ્પસઙ્ગોપિ સિયાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''તં ન સુન્દર''ન્તિ વત્વા ''નહી''તિઆદિના હેતુવાક્યેન તદત્થં સાધેતિ.

૨. એવં સપ્પયોજને પઞ્ચપિણ્ડત્થેતિ એત્થ પઞ્ચપિણ્ડત્થે દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેસંપઞ્ચન્નં પિણ્ડત્થાનં વિસુંવિસું પઞ્ચપ્પયોજનાનિ દસ્સેન્તો ''તત્થા''તિઆદિમાહ. ''તત્થા''તિ તેસુપઞ્ચસુ પિણ્ડત્થેસુ. નસઙ્ખ્યાતબ્બન્તિ અસઙ્ખ્યેય્યં. સઙ્ખાતુંઅસક્કુણેય્યન્તિ અત્થો. નપમેતબ્બન્તિ અપ્પમેય્યં. પમેતું અસક્કુણેય્યન્તિ અત્થો. એવં કિચ્ચપચ્ચયાનં કત્થચિ સક્કત્થ દીપનં હોતિ. સકવચનં પાળિવચનેન સાધેતું ''યથાહા''તિ પુચ્છિત્વા પાળિગાથં આહરિ. તત્થ ''યથાહા''તિ કથં આહ ઇચ્ચેવત્થો. અનન્તરે વુત્તસ્સ અત્થસ્સ સાધકં વચનં કથં પાળિયં આહ, કથં અટ્ઠકથાયં આહ, કથં ટીકાયં આહાતિ એવં યથારહં અત્થો વેદિતબ્બો. ''તેતાદિસેનિબ્બુતે અકુતોભયે પૂજયતો''તિ યોજના. તત્થ ''તે''તિ બુદ્ધ બુદ્ધ સાવકે. ''તાદિસે''તિ તથા રૂપેસી લક્ખન્ધાદિગુણ સમ્પન્ને. ''નિબ્બુતે''તિ કિલેસ નિબ્બાનેન નિબ્બુતે. નત્થિ કુતોચિ હેતુતો ભયં યેસં તે અકુતો ભયા. અનાગામિ ખીણાસવા. ''ભય''ન્તિ ચિત્તુત્રાસભયં. ''પૂજયતો''તિ પૂજેન્તસ્સ. ''તં પયોજન''ન્તિતસ્સારતનત્તય વન્દનાય પયોજનં. ''સઙ્ગહકારા''તિ બુદ્ધઘોસત્થેરાદયો પચ્છિમ અટ્ઠકથાકારા વુચ્ચન્તિ. તેહિ પોરાણટ્ઠકથાસુ તત્થ તત્થ વિપ્પકિણ્ણેપકિણ્ણકવિનિચ્છયેયુત્તટ્ઠાનેસુ સઙ્ગહેત્વા અભિનવ અટ્ઠકથાયો કરોન્તિ. તસ્મા સબ્બાઅભિનવઅટ્ઠકથાયો સઙ્ગહા નામ હોન્તિ. તે ચ આચરિયા સઙ્ગહકારા નામ. તેન વુત્તં ''સઙ્ગહકારાતિ બુદ્ધઘોસ. પે॰... વુચ્ચન્તી''તિ. તે અન્તરાય નીવારણમેવ ઇચ્છન્તીતિ કથં વિઞ્ઞાયતીતિ ચે. તેસં વચનેન વિઞ્ઞાયતીતિ દસ્સેતું સઙ્ગહકાર ગાથં આહરિ. ''રતનત્તયેકતસ્સ એતસ્સનિપચ્ચકારસ્સ આનુભાવેન અન્તરાયે અસેસતોસોસેત્વાતિ યોજના. ''હી''તિ ઞાપકહેતુ જોતકો. ''વુત્ત''ન્તિ અટ્ઠસાલિનિયં વુત્તં.

૩. ''કથઞ્ચહોતી''તિ સમ્બન્ધો. ઇતિ અયં પુચ્છા. ''વુચ્ચતે''તિ વિસજ્જના કથીયતે. ''હી''તિવિત્થારજોતકો. ''વન્દના કિરિયાભિનિપ્ફાદકો પુઞ્ઞપ્પવાહો''તિ સમ્બન્ધો. ''અનેક...પે॰... વારે''તિ અચ્ચન્ત સંયોગત્થે ઉપયોગ વચનં. ''પુઞ્ઞાભિસન્દો''તિ પુઞ્ઞાભિસોતો, પુઞ્ઞપ્પવાહોતિ તસ્સેવ વેવચનં. ''સો ચ પુઞ્ઞાતિસ્સયો હોતી''તિ સમ્બન્ધો. કસ્મા સો પુઞ્ઞા તિસ્સયો હોતીતિ. ખેત્ત સમ્પત્તિયા ચ અજ્ઝાસય સમ્પત્તિયા ચ હોતીતિ દસ્સેતું ''અનુત્તરેસૂ''તિઆદિમાહ. સંવડ્ઢિત્થાતિ સંવડ્ઢિતો. પુઞ્ઞાભિસન્દો. સંવડ્ઢિતસ્સભાવો સંવડ્ઢિતત્તં. સુગન્ધેહિવિય સુપરિસુદ્ધંવત્થં પરિભાવીયિત્થાતિ પરિભાવિતો. પુઞ્ઞાભિસન્દોયેવ. પરિભાવિતસ્સ ભાવો પરિભાવિતત્તં. ઉભયત્થાપિ હેતુ અત્થે નિસ્સક્કવચનં. ''મહાજુતિકો''તિ મહાતેજો. ''મહપ્ફલો''તિ મૂલપ્ફલેન મહપ્ફલો. ''મહાનિસંસો''તિ આનિસંસપ્ફલેન મહાનિસંસો. આનિસંસપ્ફલન્તિ ચ પરમ્પરા ફલં વુચ્ચતિ. અઞ્ઞં પુઞ્ઞં અતિક્કમન્તો સયતિ પવત્તતીતિ અતિસ્સયો. પુઞ્ઞઞ્ચ તં અતિસ્સયોચાતિ પુઞ્ઞાતિસ્સયો. અતિસ્સયપુઞ્ઞં, અધિક પુઞ્ઞન્તિ અત્થો. ''સો અનુબલં દેતિ, ઓકાસલાભં કરોતી''તિ સમ્બન્ધો. કથઞ્ચ અનુબલં દેતિ, કથઞ્ચ ઓકાસલાભં કરોતીતિ આહ ''સયં પયોગ સમ્પત્તિભાવેઠત્વા''તિઆદિં. તત્થ પયોગસમ્પત્તિનામ અતીત પુઞ્ઞકમ્માનં બલવતરં ઉપત્થમ્ભકકમ્મં હોતિ. ''બહિદ્ધા''તિ બહિદ્ધસન્તાનતો. ''વિપત્તિપચ્ચયે સમ્પત્તિપચ્ચયે''તિ યોજેતબ્બં.

તત્થ, વિપત્તિપચ્ચયાનામ-રાજતોવા ચોરતોવા-તિઆદિના આગતા દુક્ખુપ્પત્તિપચ્ચયા. સમ્પત્તિપચ્ચયાનામ કાયચિત્તાનં સપ્પાય પચ્ચયા. ચત્તારો પચ્ચયા ચ ઉપટ્ઠાકકુલાનિ ચ આરક્ખ દેવતાદયો ચ સુખુપ્પત્તિ પચ્ચયા. તેહિ પચ્ચયેહિ પામોજ્જ બહુ લસ્સ થેરસ્સ સન્તાને રત્તિદિવં પીતિપસ્સદ્ધિસુખસમાધીનં પવત્તિયા અજ્ઝત્તભૂતા ઉતુચિત્તાહારા ચ અતિ પણીતા હોન્તિ. તેહિ સમુટ્ઠિતા સરીરટ્ઠકધાતુયો ચ અતિપણીતા એવ હુત્વા ઉપબ્રૂહન્તિ. તત્થ સરીરટ્ઠકધાતુયો નામ પથવિ આદયો વાતપિત્તસેમ્હાદયોચ. ‘‘અનુબલંદેતી’’તિઅભિનવંથામબલં પવત્તેતિ. ‘‘પુઞ્ઞન્તરસ્સા’’તિ પવત્તિવિપાકજનકસ્સ બહુવિધસ્સ પુઞ્ઞ કમ્મસ્સ. ‘‘અથા’’તિ તસ્મિં કાલેતિ અત્થો. ‘‘બલવબલવન્તિયો હુત્વા’’તિ પકતિ બલતો અતિબલવન્તિયો હુત્વા. ‘‘તસ્મિં થેરસન્તાને’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇટ્ઠપ્ફલઘનપૂરિતે’’તિ ઇટ્ઠપ્ફલભૂતાનં રૂપસન્તતીનં ઘનેન પૂરિતે. ‘‘ઓકાસો નામ નત્થી’’તિ પતિટ્ઠાનોકાસો નામ નત્થિ. ‘‘ઇતી’’તિ તસ્મા. ‘‘દૂરતો અપનીતાનેવ હોન્તી’’તિ સમ્બન્ધો. ઇટ્ઠપ્ફલસન્તાનં વિબાધન્તિ નીવારેન્તીતિ ઇટ્ઠપ્ફલસન્તાનવિબાધકાનિ ઉપપીળકૂપઘાતકકમ્માનિ. અનિટ્ઠપ્ફલ સન્તાન જનકાનિ, અકુસલ જનક કમ્માનિ, અપુઞ્ઞ કમ્માનીતિ તાનિતિવિધાનિ અકુસલકમ્માનિ દૂરતો અપનીતાનેવ હોન્તિ, તેસં વિપાકસ્સ અનોકાસકરણેનાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘નહી’’તિઆદિં. ‘‘તતો’’તિ તસ્મા અપુઞ્ઞ કમ્માનં દૂરતો અપનીતત્તા. અભિવાદેતબ્બાનં માતાપિતુ સમણબ્રાહ્મણાદીનં અભિવાદનકમ્મેગરુંકરણં અભિવાદન સીલં નામ. તં અસ્સ અત્થીતિ અભિવાદનસીલી. ગુણવુદ્ધવયવુદ્ધે અપચેતિ અત્તાનં નીચવુત્તિ કરણેન પૂજેતિસીલેનાતિ વુદ્ધાપચાયી. ઉભયત્થાપિસમ્પદાન વચનં. એવન્તિઆદિનિ ગમન વચનં. નિગમન્તિ ચ નિક્ખમનં. તસ્માતિઆદિ લદ્ધગુણ વચનં. લદ્ધગુણોતિ ચ તંતંપસઙ્ગ વિસોધનં પરિપુણ્ણં કત્વા લદ્ધોવિસુદ્ધો અત્થો વુચ્ચતિ. તથા વચન સામત્થિયેન લદ્ધો અત્થન્તરોપિ અયમિધ અધિપ્પેતો. ‘‘નકેવલઞ્ચ થેરસ્સેવ અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થં હોતી’’તિ યોજના. ‘‘સોતૂનઞ્ચગહણ કિચ્ચ સમ્પજ્જનત્થ’’ન્તિસમ્બન્ધો. સુણન્તીતિ સોતારો. તેસં. ‘‘ગણ્હન્તાન’’ન્તિ ઉગ્ગણ્હન્તાનં. ‘‘વન્દનાસિદ્ધિયા’’તિર તનત્તયેવન્દના પુઞ્ઞસ્સસિદ્ધિતો. જવનવિનિચ્છયે યસ્મા અન્તરાય નીવારણંનામ દિટ્ઠધમ્મે ઇચ્છિતબ્બં ફલં હોતિ. દિટ્ઠ ધમ્મો ચ પથમ જવનસ્સ વિપાકક્ખેત્તં. તસ્મા ઉપત્થમ્ભન કિચ્ચં પત્વાપિ પથમ જવન ચેતના એવ ઇધપરિયત્તાતિ અધિપ્પાયેન ‘‘દિટ્ઠધમ્મવેદનીયભૂતા’’તિ વુત્તં. સા પન પથમ જવન ચેતના ઉપત્થમ્ભન કિચ્ચં પત્વાપિ સબ્બદુબ્બલા એવસિયા. કસ્મા, અલદ્ધાસેવનત્તા. સેસ ચેતનાયો એવ બલવતિયો સિયું. કસ્મા, લદ્ધા સેવનત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘સત્તજવનપક્ખે અધિપ્પેતત્તા ઉપલદ્ધબ્બત્તા તં નસુન્દર’’ન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇતી’’તિ વાક્યપરિસમાપનં. ‘‘યથા અપ્પમત્તકં હોતિ. એવમેવં અપ્પમત્તકં હોતી’’તિ યોજેતબ્બં. ‘‘તથાહી’’તિ તતો એવાતિ અત્થો. પટ્ઠાનેપિ=કબળીકારોઆહારો ઇમસ્સકાયસ્સ આહાર પચ્ચયેનપચ્ચયો=તિવિભત્તો. ઇતરથા ‘કબળીકારો આહારો આહારસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો’તિ વિભત્તો સિયાતિ. ‘‘અધુનાવા’’તિ ઇમસ્મિં ભવે એવ. એવં વન્દનાયપયોજનં દીપેત્વા ઇદાનિ સેસાનં પિણ્ડત્થાનં પયોજનં દીપેતું ‘‘યસ્માપના’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ, ‘‘આદિતોવિદિતેસતી’’તિઆદિમ્હિ-ભાસિસ્સં અભિધમ્મત્થ સઙ્ગહ-ન્તિ પદં સુત્વા વિઞ્ઞાતેસતિ, ‘‘ઉસ્સાહોજાયતિ’’. ઇમં ઉગ્ગહેત્વા સુદુલ્લભે અભિધમ્મત્થે ચ અનાયાસેન જાનિસ્સામ, તમ્મૂલકસ્સ ચ અનુપાદા પરિનિબ્બાનન્તસ્સ પયોજનસ્સભાગિનો ભવિસ્સામાતિ ચિત્તુપ્પાદ સમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયો.

પિણ્ડત્થાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૪. પદત્થે. ‘‘બુજ્ઝી’’તિ અઞ્ઞાસિ. ‘‘એત્થા’’તિ એતસ્મિં પદે. ચ સદ્દો વાક્યારમ્ભ જોતકો. વાક્યા રમ્ભોતિ ચ મૂલવાક્યે યં યં વત્તબ્બં અવુત્તં, તસ્સ તસ્સ કથનત્થાય અનુવાક્યસ્સ આરમ્ભો. બુજ્ઝનકિરિયાવુચ્ચતિઞાણં.

કથંપનઅવિપરીતત્થે પવત્તો સમ્માસદ્દો અસેસ બ્યાપનં દીપેતીતિ પુચ્છાય પુરિમત્થમે વબ્યતિરેકતો ચ અન્વયતો ચ પુન વિત્થારેન્તો ‘‘તથાહી’’તિઆદિમાહ. તત્થ, ‘‘તથાહી’’તિ તસ્સ વચનસ્સ અયં વિત્થારોતિ જોતેતિ. ‘‘અવિપરીત’’ન્તિ કિરિયાવિસેસન પદમેતં. ‘‘અત્તનો વિસયે એવા’’તિ અત્તનો ઞાણવિસયે એવ તેસં વિસયોચાતિ સમ્બન્ધો. યસ્મા એકોપિ ધમ્મો કાલદેસસન્તાનાદિભેદેન અનન્ત ભેદો હોતિ. તસ્મા પદેસઞાણિકા પચ્ચેકબુદ્ધાદયો એકધમ્મંપિ સબ્બાકારતો જાનિતું ન સક્કોન્તિ. તેનાહ ‘‘તેહી’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘સબ્બાકારતો’’તિ સભાવતો, હેતુતો, પચ્ચયતો, ફલતો, નિસ્સન્દતો, કાલતો, દેસતોતિઆદિના આકારેન. ‘‘યત્થા’’તિ યસ્મિં અવિસયેધમ્મે. ‘‘તે વિપરીતં બુજ્ઝેય્યું, સો અવિસયો નામધમ્મોનત્થી’’તિયોજના. તં વિત્થારેન્તો ‘‘તેહી’’તિઆદિમાહ. તત્થ, ‘‘તિયદ્ધગતે’’તિ તીસુકાલેસુ ગતે પવત્તે. ‘‘અદ્ધામુત્તકે’’તિ કાલત્તયવિમુત્તકે. ‘‘હત્થમણિકેવિયા’’તિ હત્થ તલે ઠપિતમણિરતનાનિવિય. ‘‘સબ્બે ધમ્મા’’તિઆદિ પાળિસાધકં. તત્થ, ‘‘આપાત’’ન્તિ અભિમુખં પતનં. આબાધન્તિપિ પાઠો, ઓત્થરિત્વા ઉપટ્ઠાનન્તિ અત્થો. ‘‘સબ્બઞ્ઞુમહાભવઙ્ગ’’ન્તિ સબ્બેસંસબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં પચ્છિમભવે પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય પવત્તં અટ્ઠસુ મહાવિપાકેસુ પથમમહાવિપાકં ભવઙ્ગ ચિત્તં. ‘‘તત્થા’’તિ તસ્મિં મહાભવઙ્ગે. ‘‘નિચ્ચકાલં ઉપટ્ઠહન્તી’’તિ સબ્બકાલં ઉપટ્ઠાનાકાર પત્તા હુત્વા તિટ્ઠન્તિ. કસ્મા, કસ્સચિ આવરણસ્સ અભાવતો. ઇદંપિહિ એકં ઉપટ્ઠાનં નામાતિ. ‘‘આવજ્જનાયા’’તિ મનોદ્વારાવજ્જન ચિત્તેન. ધમ્મા મહન્તા. ભવઙ્ગં પરિત્તકં. તસ્મા પરિત્તકં ભવઙ્ગં એકક્ખણે મહન્તાનં ધમ્માનં નપહોતીતિ ચોદકસ્સ અધિપ્પાયો. ‘‘નચોદેતબ્બમેત’’ન્તિ એતં ઠાનં નચોદેતબ્બં. ‘‘પરમુક્કંસપત્તાન’’ન્તિ એત્થ ‘‘ઉક્કંસો’’તિ અચ્ચુગ્ગમો અચ્ચુત્તરો. પરમો ઉક્કંસો પરમુક્કંસોતિવિગ્ગહો.

એવં સમ્માસદ્દસ્સ અત્થં વિચારેત્વા ઇદાનિ સંસદ્દસ્સ અત્થં વિચારેન્તો ‘‘સંસદ્દોપના’’તિઆદિમાહ. તત્થ, ‘‘ઉપસગ્ગો’’તિ ઉપસગ્ગપદં. ‘‘પટિવેધધમ્મેસૂ’’તિ પટિચ્ચસમુપ્પાદાદીનં પટિવિજ્ઝનઞાણેસુ. નત્થિ આચરિયો એતસ્સાતિ અનાચરિયો. સમાસન્તે કકારેન સહ અનાચરિયકો. અનાચરિયકસ્સ ભાવો અનાચરિયકતા. તં અનાચરિયકતં. તતીયા રુપ્પસમાપત્તિ નામ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનજ્ઝાનં. તં ભગવા આળારસ્સ સન્તિકે ઉગ્ગણ્હાતિ. ચતુત્થારુપ્પસમાપત્તિ નામ નેવસઞ્ઞા નાસઞ્ઞાયતનજ્ઝાનં. તં ઉદકસ્સસન્તિકે ઉગ્ગણ્હાતીતિ વુત્તં ‘‘આળારુદકમૂલિકા’’તિ. ‘‘અનલઙ્કરિત્વા’’તિ આવજ્જનસમાપજ્જનાદિવસેન અનલઙ્કરિત્વા. અનાસેવિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘છડ્ડિતત્તા’’તિ એતાસમાપત્તિયોનાલં બોધાય, અથ ખો યાવદેવ તતીય ચતુત્થારુપ્પભવપ્પટિલાભાય સંવત્તન્તીતિ એવં આદીનવં દિસ્વા છડ્ડિતત્તા. ‘‘બુજ્ઝનકિરિયાયા’’તિ પટિવેધઞાણસ્સ. ‘‘કુતો પટિવેધધમ્મા’’તિ તા કુતો પટિવેધધમ્મા હોન્તિ. પટિવેધધમ્મા એવ ચ બુદ્ધભાવાયપદટ્ઠાનાહોન્તીતિ અધિપ્પાયો.

પાળિયં. ‘‘પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુધમ્મેસૂ’’તિ ઇમસ્મિં ભવે ઇતો પુબ્બે કસ્સચિસન્તિકે અનનુસ્સુતે સુચતુસ્સચ્ચ ધમ્મેસુ. ‘‘અભિસમ્બુજ્ઝી’’તિપદે અભિસમ્બોધિસઙ્ખાતં અરહત્તમગ્ગઞ્ઞાણં વુત્તં. તદેવ ઞાણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં હોતિ. તપ્પચ્ચયા તદનન્તરા એવસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પાતુબ્ભવતીતિ વુત્તં ‘‘તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણાતી’’તિ. ‘‘તદનન્તરા’’તિ ચ અરહત્ત મગ્ગવીથિયાચ ચતુન્નં પચ્ચવેક્ખન વારાનઞ્ચ અનન્તરે કાલેતિ અત્થો. ‘‘નિમિત્તત્થે’’તિ નિમિત્ત હેત્વત્થે. ‘‘ભુમ્મ’’ન્તિ અટ્ઠકથાસુઆગતં સત્તમીવિભત્તિયાનામં. તાસુ હિ પચ્ચત્તવચનં, ઉપયોગવચનં, કરણ વચનં, સમ્પદાન વચનં, નિસ્સક્કવચનં, સામિવચનં, સુમ્મવચનન્તિ એવં અનુક્કમેન સત્તન્નં વિભત્તીનં નામાનિ આગતાનીતિ.

‘‘દસબલઞ્ઞાણેસૂ’’તિ ઠાનાઠાન કોસલ્લઞ્ઞાણાદીસુ દસ ઞાણબલેસુ. ‘‘વસિભાવ’’ન્તિ એત્થ અત્તનો વસં વત્તેતું સમત્થતા સઙ્ખાતોસત્તિ વિસેસો વસોનામ. વસો એતસ્સ અત્થીતિ વસી-વસિગણેહીતિઆદીસુવિય. વસિનો

ભાવો વસિભાવો. તં વસિભાવન્તિ અત્થો. તેનાહ ‘‘વસિભાવ’’ન્તિ ઇસ્સરભાવન્તિ. કત્થચિ પન ‘‘વસી’’તિ ઇત્થિલિઙ્ગપદંપિ દિસ્સતિ=તત્રિમા પઞ્ચવસિયો આવજ્જનવસીસમાપજ્જનવસી=તિઆદીસુ.

સમ્માસમ્બુદ્ધપદ.

૫. અતુલપદે . અનેકેહિગુણપદેહિ પવત્તિતાવન્દના ‘‘અનેકગુણપદવિસયાનામ’’. ‘‘ઇતિકિંદુતીયેના’’તિ ઇતિ તસ્મા દુતીયેન અતુલપદેન કિં પયોજનં અત્થીતિ અત્થો. ‘‘નન સમત્થા’’તિ નસમત્થા ન હોતીતિ યોજના. સમત્થા એવાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘મત્તકારિનો’’તિ પમાણકારિનો. ‘‘થેરો ચ તેસં અઞ્ઞતરો’’, તસ્મા મત્તં ન કરોતિ, દુતીયં અતુલ પદં આહરીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અપિચા’’તિ કિઞ્ચિ વત્તબ્બં અત્થીતિ અત્થો. ‘‘નકેવલં વન્દનાય અન્તરાયનીવારણમેવ ઇચ્છિ તબ્બં હોતી’’તિ યોજના. ‘‘વન્દનાયા’’તિ વન્દનાહેતુ. સોપિ પઞ્ઞાપાટવાદિ અત્થો. ‘‘ગન્થપારિસુદ્ધિયા’’તિ ગન્થદોસાનામ પદદોસ વાક્યદોસ અત્થદોસાદયો અત્થિ. તેહિ દોસેહિ ઇમસ્સ ગન્થસ્સ પારિસુદ્ધિયા. કથં પન વન્દનાય પઞ્ઞાપાટવાદિ અત્થોસમ્ભવતીતિ વુત્તં ‘‘અનુસ્સતિટ્ઠાનેસૂ’’તિઆદિ. અનુસ્સતિટ્ઠાનાનિ નામ બુદ્ધ ધમ્મ સઙ્ઘસીલાદીનિ. ચિત્તસમાધાનં આવહતીતિ ચિત્તસમાધાનાવહો. ‘‘તિક્ખાસૂરાહુત્વાવહતી’’તિ ગમ્ભીરેસુ અત્થ બ્યઞ્જન પદેસુ અમન્દા વિસ્સટ્ઠા હુત્વા વહતિ. ‘‘તદત્થાયપી’’તિ પઞ્ઞાપાટવાદિ અત્થાયપિ. ગુણનામપદાનં ગુણત્થોનામવિગ્ગહ વાક્યેસુ પાકટો, સિદ્ધપદેસુ અપાકટો. તસ્મા તાનિ વિગ્ગહત્થં અજાનન્તાનં સન્તિકે નામ મત્તાનિ સમ્પજ્જન્તીતિ વુત્તં ‘‘યથાવુત્ત વચનત્થયોગેપિ...પે॰... પવત્તત્તા’’તિ. ‘‘સભાવનિરુત્તિં જાનન્તાન’’ન્તિ માગધ ભાસં જાનન્તાનં. માગધભાસાહિ મૂલભાસાતિ ચ અરિયભાસાતિ ચ માગધભાસાતિ ચ પાળિભાસાતિ ચ ધમ્મનિરુત્તીતિ ચ સભાવનિરુત્તીતિ ચ વુચ્ચતિ. ‘‘ભાવત્થસુઞ્ઞ’’ન્તિ એત્થ ગુણનામાનં ગુણત્થો ભાવત્થો નામ. સો એવસકત્થોતિ ચ વચનત્થોતિ ચ વિગ્ગહત્થોતિ ચ વુચ્ચતિ. કિરિયનામાદીસૂપિ એસેવનયો. ‘‘સત્થૂ’’તિ સત્થુનો. ‘‘સમઞ્ઞામત્ત’’ન્તિ નામસઞ્ઞામત્તં ભવિતું નારહતિ. તથાહિ અનાથપિણ્ડિકોસેટ્ઠિ રાજગહં અનુપત્તો બુદ્ધો લોકે ઉપ્પન્નોતિ સુત્વા ઉદાનં ઉદાનેસિ=ઘોસોપિ ખો એસોદુલ્લભો લોકસ્મિં યદિદં બુદ્ધો=તિ. તસ્મા બુદ્ધોતિ નામંપિ લોકે મહન્તં સુદુલ્લભંગુણપદં હોતિ. સમ્માસમ્બુદ્ધ નામેવત્તબ્બમેવનત્થીતિ. ‘‘સભાવનિરુત્તિં અજાનન્તાનં પન પદસહસ્સં વુચ્ચમાનંપી’’તિ તિટ્ઠતુ એકં અતુલપદં, પદસહસ્સંપિ વુચ્ચમાનં સત્થુસમઞ્ઞામત્તમેવ સમ્પજ્જતિ. તાદિસાહિ જના ઇદં લોકે મહન્તં ગુણપદન્તિપિ નજાનન્તિ. ભાવત્થં કિંજાનિસ્સન્તિ.

‘‘અતુલો’’તિ અઞ્ઞેન સો અસદિસોતિ વા, અઞ્ઞો વાતેન સદિસોતસ્સનત્થીતિવા, - દ્વિધાપિઅત્થોલબ્ભતિ. સાધકગાથાયં ‘‘પટિપુગ્ગલો’’તિ યુગગ્ગાહીપુગ્ગલો. કિઞ્ચાપિ મક્ખલિ પૂરણાદયો વિસુંવિસું - અહં સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બદસ્સાવી - તિચ, અહં સમ્માસમ્બુદ્ધો-તિચ પટિજાનન્તા યુગગ્ગાહિનો હુત્વા વિચરન્તિ. ધમ્મતો પન સિનેરુ પબ્બત રાજસ્સ સન્તિકે સક્ખર કથલાનિવિયસમ્પજ્જન્તીતિ. ‘‘અનચ્છરિય’’ન્તિ નતાવ અચ્છરિતબ્બં હોતીતિ અત્થો. ‘‘બુદ્ધભૂતસ્સા’’તિ બુદ્ધભાવં ભૂતસ્સપત્તસ્સ. ‘‘યં બુદ્ધ ભૂતસ્સ અતુલત્તં, એતં અનચ્છરિય’’ન્તિ યોજના. યદિ ચેતં અનચ્છરિયં હોતિ, કતમં પન તાવ અચ્છરિયં ભવતીતિ આહ ‘‘સમ્પતિજાતસ્સા’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘સમ્પતિજાતસ્સા’’તિ અજ્જેવજાતસ્સપિ અસ્સ ભગવતો. કથં અતુલતા પઞ્ઞાયતીતિ આહ ‘‘તદાહી’’તિઆદિં. ‘‘એકઙ્ગણાની’’તિ એકતલાનિ. તદાહિ બોધિસત્તસ્સપુઞ્ઞાનુભાવેન અતિમહન્તો ઓભાસો પાતુબ્ભવતિ. = ઉળારો ઓભાસો પાતુરહોસિ અતિક્કમ્મદેવાનં દેવાનુભાવ=ન્તિહિ વુત્તં. તેન ઓભાસેન ફરિતા સબ્બે પથવિ પબ્બતાદયો જાતિફલિકક્ખન્ધાવિય સુપ્પસન્ના હોન્તિ. દસસહસ્સ ચક્કવાળાનિ એકતલં હુત્વા પઞ્ઞાયન્તિ. તેન વુત્તં ‘‘અનેકાનિ ચક્કવાળસહસ્સાનિ એકઙ્ગણાનિ અહેસુ’’ન્તિ. ‘‘પરમાય પૂજાયાતિ થુતિમઙ્ગલવચનપૂજાય.

‘‘લોકસ્સા’’તિ સબ્બ સત્તલોકતો. એવં અચ્છમ્ભિ વાચં નિચ્છારેસિ ધમ્મતાય સઞ્ચોદિતત્તાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ ‘‘અચ્છમ્ભિવાચ’’ન્તિ વિસારદવાચં. આસભિં વાચન્તિપિ પાઠો. ઉત્તમવાચન્તિ અત્થો. ‘‘નિચ્છારેસી’’તિ ઉદાહરતિ. ઇદમ્પિ અનચ્છરિયં, અઞ્ઞં પિતતો અચ્છરિયતરં અત્થીતિ દસ્સેતું ‘‘યદાપના’’તિઆદિ આરદ્ધં. પારમિતા ગુણેહિ તેન સદિસો કોચિનત્થેવ થપેત્વા અઞ્ઞે ચ મહાબોધિ સત્તેતિ અધિપ્પાયો . ‘‘અસ્સા’’તિ તેન સદિસસ્સ. ‘‘નત્થિભાવો દીપેતબ્બો’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘દીપેતબ્બો’’તિ બુદ્ધવંસપાળિતો આહરિત્વા દીપેતબ્બો. ‘‘કુતોસાવકબોધિસત્તાનં સતસહસ્સં સક્ખિસ્સતી’’તિ યોજના. પારમિયો પકારેનવિચિનન્તિ એતેનાતિ પારમિપવિચયો. ઞાણં. તંપનઞાણં મહાબોધિસત્તાનં એવ ઉપ્પન્નં નહોતિ. પચ્ચેકબોધિસત્ત સાવકબોધિસત્તાનંપિ ઉપ્પન્નમેવ. તદેવ ચ સબ્બેસંપિ બોધિસત્તાનં નિયતબ્યાકરણપ્પટિલાભે પધાનકારણન્તિ દસ્સેતું ‘‘સાવકબોધિસત્તાપી’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ બોધિવુચ્ચતિવિમોક્ખઞ્ઞાણં. અરિયમગ્ગસ્સેતં નામં. બોધિમ્હિસજન્તિ લગ્ગન્તીતિ બોધિસત્તા. ‘‘લગ્ગન્તી’’તિ તપ્પટિલાભત્થાય નિયત ચિત્તા હોન્તીતિ અત્થો. બોધિ અત્થાય પટિપન્ના સત્તા બોધિસત્તાતિપિ યુજ્જતિ. બુદ્ધ સુઞ્ઞેપિલોકે કમ્મસ્સકતાઞાણે ઠત્વા વટ્ટદુક્ખતો મોક્ખધમ્મપરિયેસિનો સત્તાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘સમ્ભાર ધમ્મે’’તિ દસવિધે પારમિ ધમ્મે. વટ્ટં અનુસરન્તિ અનુગચ્છન્તીતિ વટ્ટાનુસારિનો. પથવિયં પંસુચુણ્ણાનિ વિય પકતિયા વપુથુભૂતાજનાતિ પુથુજ્જના. મહન્તાપુથુજ્જનાતિ મહાપુથુજ્જના. વટ્ટાનુસારિનો ચ તે મહાપુથુજ્જનાચાતિ સમાસો. તેસં ભાવોતિ વિગ્ગહો. અયં ભાવોયેવ તેસં ભૂમીતિ ચ વુચ્ચતિ. અત્થતો પન મોક્ખધમ્મનિરપેક્ખતા એવ. અચ્છન્દિકતાતિપિ વુચ્ચતિ. ‘‘ઓક્કન્તા’’તિ પવિટ્ઠા. તયોનિયતા, બોધિસત્તનિયતો ચ ચૂળસોતાપન્નનિયતો ચ અરિય સોતાપન્નનિયતો ચ. તત્થ બોધિસત્તનિયતો બોધિસમ્ભારબલેન સિદ્ધો. ચૂળસોતાપન્ન નિયતો પચ્ચયાકારાનુબોધઞ્ઞાણબલેન. અરિયસોતાપન્ન નિયતો સોતાપત્તિ મગ્ગઞ્ઞાણ બલેન. તેસુ બોધિસત્તનિયતો ઇધ અધિપ્પેતોતિ વુત્તં ‘‘એકેન પરિયાયેના’’તિઆદિ. વત્તબ્બમેવનત્થિતેસં દ્વિન્નં બોધિસત્તાનં પારમિ પવિચયઞ્ઞાણ સમ્પત્તિયા વિના નિયતબ્યાકરણ લાભા સઙ્ખાય એવ અભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

પદસિદ્ધિવિચારેયં વુત્તં વિભાવનિયં=તુલાયસમિતોતુલ્યો. તુલ્યો એવ તુલોયકાર લોપવસેના=તિ. તંસન્ધાય ‘‘ય કારસ્સવાવસેના’’તિ વુત્તં. યઞ્ચવુત્તં તત્થેવ=અથવાસમીતત્થે અકારપચ્ચયવસેન તુલાયસમીતોતુલો=તિ. તં સન્ધાય ‘‘અકારસ્સવાવસેના’’તિ વુત્તં. તત્થ ‘‘તુલાયા’’તિ લોકે ધારણતુલાસદિસાય પઞ્ઞાયાતિ અત્થો. ‘‘સમીતો’’તિ સમં કતો. નહિ તુલસદ્દો ભવિતું નયુત્તો. યુત્તો એવાતિ અધિપ્પાયો. કથં વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ‘‘તુલયિતુ’’ન્તિઆદિં. તત્થહિ ‘‘તુલયિતું અસક્કુણેય્યો’’તિવચનેન તસ્સકમ્મસાધનત્તંદસ્સેતિ. ‘‘કમ્મસાધનેનેવા’’તિ પુબ્બે-તુલયિતબ્બો અઞ્ઞેન સહ પમિતબ્બોતિ તુલોતિ એવં ઇધવુત્તેન કમ્મ સાધન વચનત્થેનેવ. ‘‘તદત્થસિદ્ધિતો’’તિ તસ્સ વિભાવનિયં વુત્તસ્સ દુવિધસ્સ અત્થસ્સ સિદ્ધિતો. ‘‘તતો’’તિ તુલસદ્દતો. ચિન્તાય કિં પયોજનં અત્થિ. નત્થિયેવાતિ અધિપ્પાયો. વદતિ સીલેનાતિ વત્તા. વાદી પુગ્ગલો. વત્તુનો ઇચ્છાવત્તિચ્છા. વત્તું ઇચ્છાવત્તિચ્છાતિપિવદન્તિ. વત્તિચ્છં અનુગતો સમ્મુતિ સઙ્કેતવોહાર સિદ્ધત્તાતિ સમાસો. ‘‘એત’’ન્તિ એતં દ્વિધાસિદ્ધવચનં. ‘‘ચે’’તિ ચેવદેય્ય. ‘‘ના’’તિ નયુત્તં. ‘‘યથાસુત’’ન્તિ તુલ ઇતિ સુતં. ‘‘યુત્ત’’ન્તિ યથાસુત નિયામેનેવ યુત્તં વજ્જેત્વા. ‘‘અસ્સુતસ્સા’’તિ ધારણતુલાપરિયાયસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગતુલાસદ્દસ્સ. તતોયેવયકાર યુત્તસ્સતુલ્યસદ્દસ્સ ચ અસ્સુતસ્સ. ઇત્થિલિઙ્ગેસતિ, તતોપિ એકો અકારોતિ કત્વા સમીતત્થે દુતીયો તદ્ધિત અકારોપિ અસ્સુતોયેવનામહોતિ. ‘‘પરિકપ્પનાયા’’તિ પરિકપ્પેત્વા કથનાય. પયોજનાભાવતો ન યુત્તન્તિસમ્બન્ધો. અતુલપદં.

૬. એવં દ્વિન્નં પદાનં પદત્થ સંવણ્ણનં કત્વા ઇદાનિ તેસંયેવ અત્થુદ્ધારસંવણ્ણનં કરોન્તો ‘‘ઇમેહિ પના’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘સમ્પદા’’તિ સમ્પત્તિયો. ‘‘બોધિસમ્ભારસમ્ભરણં નામ’’ સમતિં સપારમીનં પરિપૂરણં. ‘‘મહાવજિરઞ્ઞાણ’’ન્તિ ભગવતો આસવક્ખયઞ્ઞાણમ્પિ વુચ્ચતિ. તસ્સ પુબ્બભાગે બુદ્ધભાવત્થાય અનુપદધમ્મવિપસ્સનાવસેન છત્તિંસ કોટિ સતસહસ્સ સઙ્ખાનં દેવસિકં વળઞ્જનકફલસમાપત્તીનં પુબ્બભાગ વિપસ્સનાઞાણમ્પિ મહાવજિરઞ્ઞાણન્તિ વુચ્ચતિ. સબ્બમ્પેતં મહાટીકાયં વુત્તં. ‘‘મહાબોધિયા’’તિ સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાનં અભિસમ્બોધિ સઙ્ખાતસ્સ અગ્ગમગ્ગઞ્ઞાણસ્સ. પહિય્યન્તિ પહાતબ્બા ધમ્મા એતેનાતિ પહાનં. પજહન્તિ પહાતબ્બેધમ્મેએતેનાતિવા પહાનન્તિ કત્વા તં અગ્ગમગ્ગઞ્ઞાણમ્પિતં વિપસ્સનાઞાણમ્પિ પહાનન્તિ વુચ્ચતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન ‘‘પહાનસમ્પદાયં વા સા સઙ્ગહિતા’’તિ વુત્તં. પઞ્ચસીલાનિ. પાણાતિપાતસ્સ પહાનંસીલં, વેરમણિસીલં, ચેતસિકંસીલં, સંવરોસીલં, અવીતિક્કમોસિલન્તિઆદીસુવિય એત્થહિ પહાનસીલં નામ યથા વુત્તેન અત્થેન વેરમણિસીલમેવાતિ યુજ્જતિ. પહાનં નામ કોચિધમ્મો નહોતીતિ અધિપ્પાયે પન સતિપહાન સીસેન પહાનસાધકં તદેવઞાણદ્વયં ઉપચારેનપહાનન્તિ ગહેતબ્બં. ઇતરથા પહાનસમ્પદા નામ અસારા અફલાતિ આપજ્જેય્યાતિ. પચ્ચેકબુદ્ધ બુદ્ધસાવકા કિલેસે પજહન્તાપિ વાસનાય સહ અપ્પજહનતો ચિત્ત સન્તાને મોહવાસનાય વિજ્જમાનત્તા સબ્બઞ્ઞુ ભાવં નગચ્છન્તિ. તસ્મા યથાતેસં કિલેસપ્પહાનં પહાનસમ્પદા નામ નહોતિ. નતથાસબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનન્તિ આહ ‘‘સહવાસનાયા’’તિઆદિં. વિભાવનિયંઞાણસમ્પદા પથમં વુત્તા. તતો પહાન સમ્પદા. ટીકાયં પન પહાનસમ્પદા પથમં વુત્તા. તતો અધિગમ સમ્પદાનામ વુત્તા. તતો ઞાણસમ્પદા. પહાનસમ્પદાયઞ્ચ અગ્ગમગ્ગઞ્ઞાણં દસ્સિતં. અધિગમ સમ્પદાતિ ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પટિલાભો વુત્તો. ઞાણસમ્પદાયમ્પન તેહિ દ્વીહિ ઞાણેહિ અવસેસાનિદસબલઞ્ઞાણાદીનિસબ્બઞ્ઞાણાનિદસ્સિતાનિ. ઇધપિ ટીકાનયમેવ સમ્ભાવેન્તો ‘‘પહાનસમ્પદાયેવપના’’તિઆદિમાહ. ‘‘સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પદટ્ઠાન’’ન્તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સપદટ્ઠાનં, આસન્ન કારણં. ‘‘ન હિ મગ્ગઞ્ઞાણતો અઞ્ઞા પહાનસમ્પદાનામ અત્થિ’’. પરમત્થતો નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ઇદઞ્ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે=પહાનન્તિ કોચિ ધમ્મોનામ નત્થિ અઞ્ઞત્ર વુત્તપ્પકારાનં પાણાતિપાતાદીનં અનુપ્પાદમત્તતો=તિ આગતત્તા વુત્તં. પહાયકધમ્મસમાદાનેન પન પહાતબ્બ ધમ્માનં અનુપ્પાદો નામ એકોપણીત ધમ્મોહોતિ. એકં સન્તિ પદં હોતિ. તથાહિ વુત્તં પટિસમ્ભિદા મગ્ગે=ઉપ્પાદો ભયં , અનુપ્પાદો ખેમન્તિ સન્તિપદે ઞાણં. પવત્તિ ભયં, અપ્પવત્તિ ખેમન્તિ સન્તિપદેઞાણ=ન્તિ. તદઙ્ગપ્પહાનં પનતદઙ્ગઅનુપ્પાદો નામ. વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં વિક્ખમ્ભન અનુપ્પાદો નામ. સમુચ્છેદપ્પહાનં સમુચ્છેદ અનુપ્પાદો નામાતિ વત્તબ્બં. ઇધ પન અનુપ્પાદ સમ્પાપકં વિપસ્સના ઞાણઞ્ચ મગ્ગઞ્ઞાણઞ્ચ ઉપચારેન પહાનન્તિ અધિપ્પેતં. કસ્મા, ઉપરિઞાણ સમ્પદાદીનં પચ્ચયત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘સમ્પદાસઙ્કરો’’તિ સમ્પદાસમ્ભેદો, સમ્પદાસમ્મિસ્સો. ‘‘ઞાયાગત’’ન્તિ યુત્તિતો આગતં. ‘‘સીલાદિગુણેહી’’તિ સીલ સમાધિ પઞ્ઞા વિમુત્તિ વિમુત્તિઞ્ઞાણદસ્સન ગુણેહિ. ‘‘ઇદ્ધિધમ્મેહી’’તિ ઇદ્ધિવિધાભિઞ્ઞાદીહિ ઇદ્ધિગુણેહિ. ‘‘લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપ્પટિમણ્ડિતસ્સા’’તિ દ્વત્તિંસ મહાપુરિસલક્ખણેહિ ચ અસીતિ ખુદ્દકલક્ખણેહિ ચ પટિમણ્ડિતસ્સ. ‘‘આસયો’’તિ ચિત્ત સન્તાને અધિસયિતો ઇચ્છાવિસેસો. ‘‘અજ્ઝાસયસ્સા’’તિ અલોભજ્ઝાસયાદિકસ્સઅજ્ઝાસયસ્સ. ‘‘ઉળારતા’’તિ પણીતતા. ‘‘હિતજ્ઝાસયતા’’તિહિતકામતા. અપરિપાક ગતિન્દ્રિયાનં સત્તાનં ઇન્દ્રિયપરિપાકકાલાગમનઞ્ચ એત્થ વત્તબ્બં. ‘‘અભિઞ્ઞાતાન’’ન્તિ અતિપાકટાનં. ‘‘દ્વેપહાનસમ્પદા’’તિ દ્વેપહાન સમ્પદા ઞાણસમ્પદા. સમ્માસમ્બુદ્ધપદે. ‘‘સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝી’’તિ એત્થ અભિસમ્બોધિસઙ્ખાતં અગ્ગમગ્ગઞ્ઞાણં ગહિતં. તઞ્ચ પહાનકિચ્ચપ્પધાનં હોતિ. ‘‘તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો’’તિ એત્થ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં. ‘‘બલેસુ ચ વસિભાવ’’ન્તિ એત્થ દસબલઞ્ઞાણાનિ ગહિતાનિ. તેન વુત્તં ‘‘દ્વે...પે॰... સમ્માસમ્બુદ્ધપદેનવિભાવિતા’’તિ.

૭. સસદ્ધમ્મગણુત્તમપદે. યથા=સસઙ્ઘંલોકનાયકં નમસ્સિસ્સં=તિ એત્થસહસદ્દસ્સ સમવાયત્થત્તા અહંલોકનાયકઞ્ચ સઙ્ઘઞ્ચ નમસ્સિસ્સન્તિ એવં સમવાયત્થો વિઞ્ઞાયતિ. તથા ઇધપિ સમ્માસમ્બુદ્ધઞ્ચસદ્ધમ્મઞ્ચ ગણુત્તમઞ્ચ અભિવાદિયામીતિ એવં કિરિયાસમવાયત્થો સહસદ્દેન દીપિતોતિ દસ્સેતું ''દૂરતોહં...પે॰... એવમિદં દઠબ્બ''ન્તિ વુત્તં. ''ઇદ''ન્તિ સસદ્ધમ્મગણુત્તમપદં. એત્થ ચ''સમવાયો''તિ દ્વિન્નં તિણ્ણં બહૂનં વા અત્થાનં એકસ્મિં દબ્બેવા ગુણેવાકિરિયાયવાસમં અવેચ્ચ અયનંપવત્તનં સમવાયો. પચ્ચાનુતાપ પચ્ચાનુમોદનાદિઠાનેસુ=અહં પુબ્બેદાનં નદદિસ્સં, સીલં નરક્ખિસ્સં. - અનેકજાતિ સંસારં સન્ધાવિસ્સ=ન્તિઆદિના અતીતેપિકાલે અનાગતવચનં પયુજ્જતીતિ આહ ''નમસ્સિસ્સ''ન્તિ નમસ્સિંતિ. ''ગુણીભૂતાન''ન્તિ સમાસપદે વિસેસનભૂતાનં, અપ્પધાનભૂતાનન્તિ અત્થો. અબ્ભૂત તબ્ભાવેચાયં ઈકારો. યથા, કાકો સેતી ભવતિ, બકો કણ્હીભવતીતિ. એત્થ ચ ''સેતી ભવતી''તિ અસેતપુબ્બો સેતોભવતિ. ''કણ્હીભવતી''તિ અકણ્હપુબ્બો કણ્હોભવતીતિ અત્થો. તથા ઇધપિ. બુદ્ધં ધમ્મઞ્ચ સઙ્ઘઞ્ચવન્દિત્વા-તિઆદીસુ વિસુંવિસું પધાનત્તા અગુણભૂતાપિ ધમ્મસઙ્ઘા ઇધસમાસપદે અઞ્ઞપદત્થસ્સગુણભૂતાહોન્તિ. અયં અબ્ભૂતતબ્ભાવત્થો નામ. ''અભિવાદિતભાવો''તિ વુત્તે તપચ્ચયસ્સ બહુલં અતીતકાલવિસયત્તા પુબ્બેગન્થારમ્ભકાલે ધમ્મ સઙ્ઘાનંપિ થેરસ્સ વન્દનાસિદ્ધિ દસ્સિતા હોતિ. ''અભિવાદેતબ્બ ભાવો''તિ વુત્તેપન તબ્બપચ્ચયસ્સકાલસામઞ્ઞવિસયત્તાન તથા દસ્સિતા હોતિ. દાનં દાતબ્બં, સીલં રક્ખિતબ્બન્તિઆદીસુ વિય ધમ્મસઙ્ઘાનામસબ્બકાલંપિ અભિવાદેતબ્બાતિ. એવં ધમ્મસઙ્ઘાનં સબ્બકાલંપિ અભિવાદનારહગુણો એવ દસ્સિતોતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''તત્થા''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ, ''અભિવાદન''ન્તિ ઇદં કિરિયાસમવાયદસ્સનતો વુત્તં. કાલવિસેસં પન નદીપેતિયેવ. ''અત્તનો નિદસ્સનેના''તિ સપુત્તદારો આગતોતિ અત્તના નીહરિત્વા દસ્સિતેન પયોગેન. સોહિ પયોગો કિરિયા સમવાયસ્સેવ. નગુણસમવાયસ્સાતિ. એત્થ ચ થેરસ્સ વન્દનાવચને થેરો ઇમેહિ ચેવપદેહિ રતનત્તયંતીહિદ્વારે હિવન્દતીતિ ગહેત્વા ''અભિવાદિયા''તિ એત્થ અભિવાદિયાધીતિ ચ અત્થં નીહરન્તિ. અપ્પધાન કિરિયાપદે પન તદત્થ નીહરણં અસમ્ભાવેન્તો ''અપિચા''તિઆદિમાહ. તત્થ ''અપિચા''તિ કિઞ્ચિ વત્તબ્બં અત્થીતિ અત્થજોતને અયં નિપાતસમુદયો. ''ગન્થપ્પટિઞ્ઞાયા''તિ ગન્થપ્પટિઞ્ઞાવચનેન. ''સહઘટેત્વા''તિ એકતો સમ્બન્ધિત્વા.

વચનત્થે . સધનો પુરિસો, ધનવાપુરિસો-તિ આદયો સમાસતદ્ધિતસદ્દા યેભૂય્યેન અતિસ્સયત્થ દીપકા હોન્તિ. નહિ અપ્પકેન ધનેન તથા વોહરન્તિ. તસ્મા ઇધાપિ તથા રૂપં અતિસ્સયત્થં દસ્સેતું ''અત્તનાનિમ્મિતેન... પે॰... સરણભૂતેના''તિ વુત્તં. તત્થ, ''અત્તનાનિમ્મિતેના''તિ અત્તના ઉપ્પાદિતેન. ''નહી''તિઆદિના તદત્થમેવ બ્યતિરેકતો વિવરતિ. તત્થ, ''પરનિમ્મિતેના''તિ બુદ્ધનિમ્મિતેનાતિ અધિપ્પાયો. ''તથા થોમન''ન્તિ સસદ્ધમ્મ ગણુત્તમન્તિ થોમનં. ''ઇદંપી''તિ દુતીયત્થ સમ્પિણ્ડને અયંપિકારો. નકેવલં પુરિમપદદ્વયમેવ સત્થુ અસાધારણગુણપદં હોતિ. અથ ખો ઇદંપિ પદં સત્થુ પચ્ચેકબુદ્ધાદીહિ અસાધારણ પદમેવહોતીતિ યોજના.

ધમ્મવચનત્થે. ''ધારેતી''તિ વહતિ. ગાથાયં ''રક્ખતી''તિ અપાયાદિદુક્ખતોરક્ખતિ. ''યેસ''ન્તિ કિલેસાનં. ''ઇમસ્મિં અત્થે''તિ કિલેસસમુચ્છિન્દનસઙ્ખાતે ધારણત્થે. ''નિબ્બાનઞ્ચનિપ્પરિયાયતો ધમ્મો નામા''તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ નિસ્સરણપ્પહાનમેવ નિબ્બાનસ્સ કિચ્ચં, ઇદઞ્ચ સમુચ્છેદપ્પહાનન્તિ ચોદનં પરિહરન્તો ''અરિયમગ્ગાહી''તિઆદિમાહ. ''નિબ્બાનેન સહેવ હુત્વા''તિ આરમ્મણાધિપતિભૂતં આરમ્મણૂ પનિસ્સયભૂતઞ્ચ નિબ્બાનં અત્તનો પતિટ્ઠં કત્વાતિ અધિપ્પાયો. અપિચ, સમુચ્છેદોતિ ચ નિસ્સરણન્તિ ચ અત્થતો સમાનગતિકં હોતિ. તસ્મા નિસ્સરણંપિ મુખ્યધારણ મેવાતિ દઠબ્બં. નિસ્સરણમેવવા પધાનધારણન્તિ પિયુજ્જતિયેવ.

‘‘ધારણૂપાયોયેવહોતિ’’. નમુખ્યધારણં. કસ્મા, સમુચ્છેદ કિચ્ચાભાવતો. ‘‘એતેપઞ્ચ પરિયાયધમ્માયેવ’’. કસ્મા, નિબ્બાનસ્સવિયમગ્ગાનં સમુચ્છેદ કિચ્ચે અસહાયત્તાતિ. એત્થ ચ ‘‘સામઞ્ઞફલાની’’તિ સમણસ્સ ભાવો સામઞ્ઞં. અરિયમગ્ગસ્સેતં નામં. સામઞ્ઞસ્સફલં સામઞ્ઞફલં. દુતીયવિકપ્પે અકિચ્ચ પચ્ચયભૂતાપિ કેચિકિતકપચ્ચયા કમ્મત્થેગતા કિચ્ચપચ્ચયાનંપિ અત્થં દીપેતિ. યથા, દિટ્ઠં, સુતં, મુતં, વિઞ્ઞાતન્તિ વુત્તં ‘‘ધારણારહો’’તિ. ‘‘યથા વુત્ત ધમ્મા યેવા’’તિ પઞ્ચમુખ્યધમ્મા, પઞ્ચપરિયાયધમ્માયેવ. ‘‘કેચી’’તિ ચત્તારો મગ્ગા. પુન ‘‘કેચી’’તિ નિબ્બાનમેવ. બહુવચન સોતેપતિતત્તા એત્થ બહુવચનં રુળ. પુન ‘‘કેચી’’તિ ચત્તારો સામઞ્ઞફલ ધમ્મા. ‘‘કેચી’’તિ પરિયત્તિ ધમ્મો. એત્થાપિ બહુવચનં સોતપતિતમેવ. ‘‘ધારેન્ત’’ન્તિ ધારેન્તં પુગ્ગલં. તતીય વિકપ્પે ‘‘અપતમાનં વહન્તી’’તિ અપતમાનં કત્વા વહન્તિ. ચતુત્થ વિકપ્પે ‘‘એત્થા’’તિ એતસ્મિં ધમ્મે. ધમ્મોવદીપં એતેસન્તિ ધમ્મદીપા. ધમ્મોવ પટિસરણં એતેસન્તિ ધમ્મપ્પટિસરણા. ધમ્મદીપા ભિક્ખવે ભવથ ધમ્મપ્પટિસરણા, અનઞ્ઞપ્પટિસરણા તિહિ વુત્તં. લદ્ધા પતિટ્ઠા એતેસન્તિ લદ્ધપ્પતિટ્ઠા. યુજ્જતિયેવ. ધમ્મદીપપાઠાનુલોમત્તાતિ અધિપ્પાયો. ધમ્મવિચારણાયં, ચોદકોપટિપત્તિ ધમ્મં દસવિધ ધમ્મતો અઞ્ઞંમઞ્ઞમાનો ‘‘કસ્મા’’તિઆદિના ચોદેતિ. સો પન પટિપત્તિ ધમ્મો તતો અઞ્ઞોન હોતિ, તત્થેવ અન્તોગધોતિ દસ્સેન્તો ‘‘સોપના’’તિઆદિમાહ. ‘‘મગ્ગસ્સ પુબ્બભાગપ્પટિપદા હોતી’’તિ યથા અમ્બરુક્ખો અમ્બપુપ્ફઅમ્બફલસ્સ પતિટ્ઠા ભાવેન પુબ્બભાગ નિસ્સયો હોતિ. કસ્મા, ઇતોયેવતસ્સ પુપ્ફફલસ્સ જાતત્તા એત્થેવસં વટ્ઠિતત્તા ચ. તથા પટિપત્તિ ધમ્મોપિ અરિયમગ્ગાફલસ્સપતિટ્ઠાભાવેન પુબ્બભાગૂપનિસ્સયપ્પટિપદાહોતિ. કસ્મા, ઇતોયેવ તસ્સજાતત્તા એત્થેવસં વટ્ઠિતત્તા ચ. વુત્તઞ્હેતં મહાવગ્ગ સંયુત્તે. સેય્યથાપિ ભિક્ખવે યેકેચિ મેબીજગામભૂતગામાવુડ્ઢિં વિરુળિં વેપુલ્લં આપજ્જન્તિ. સબ્બેતે પથવિં નિસ્સાય પથવિં પતિટ્ઠાય. એવમેવ ખો ભિક્ખવે ભિક્ખુસીલં નિસ્સાય સીલેપતિટ્ઠાય અરિયં અટ્ઠઙ્ગીકં મગ્ગં ભાવેન્તો વુડ્ઢિં વિરુળ્હિં વેપુલ્લં પાપુણાતિ ધમ્મેસૂતિ. ‘‘પુબ્બચેતનાવિયદાને’’તિ યથા તિવિધં પુઞ્ઞં, દાનમયં પુઞ્ઞં સીલમયં પુઞ્ઞં ભાવનામયં પુઞ્ઞન્તિ વુત્તે દાનવત્થુ પરિયેસનતો પટ્ઠાય દાનં આરબ્ભપવત્તા સબ્બા પુબ્બભાગ ચેતના દાનવચને સઙ્ગહિતા દાનન્ત્વેવ સઙ્ખ્યંગતા. એવં સો પટિપત્તિ ધમ્મો અરિય મગ્ગવચને એવસઙ્ગહિતો, અરિયમગ્ગો ત્વેવ સઙ્ખ્યં ગતોતિ વુત્તં હોતિ.

ઇમસ્મિં ધમ્મસંસન્દને અપરમ્પિ વત્તબ્બં વદન્તો ‘‘અપિચા’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘યદઙ્ગેના’’તિ યેનકારણકોટ્ઠાસેન ધારણૂપાયોતિઆદિના કારણભાગેનાતિ અત્થો. વન્દનં અરહ તીતિ વન્દનેય્યો. તસ્મિં વન્દનેય્યે. ‘‘પુથુજ્જનકલ્યાણકો’’તિ એત્થ તિવિધો કલ્યાણકો વિનયકલ્યાણકો સુત્તન્તકલ્યાણકો અભિધમ્મકલ્યાણકોતિ. તત્થ વિનયે પઞ્ઞત્તાય કલ્યાણપ્પટિપત્તિયા સમન્નાગતો ભિક્ખુ વિનયકલ્યાણકો નામ. સો ઇધ ભિક્ખુ પાતિમોક્ખ સંવરસંવુતો વિહરતિ આચાર ગોચર સમ્પન્નો, અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂતિ એત્થ વેદિતબ્બો. તત્થ વિનયે પઞ્ઞત્તાકલ્યાણપ્પટિપત્તિદુવિધા, આદિ બ્રહ્મચરિયકસીલં અભિસમચારિકસીલન્તિ. તત્થ, ઉભતોવિભઙ્ગપરિયાપન્નં સીલં આદિબ્રહ્મચરિયકં નામ. ખન્ધકપરિયાપન્નં સીલં અભિસમચારિકં નામ.

સુત્તન્તેસુ વુત્તાય કલ્યાણપ્પટિપત્તિયા સમન્નાગતો ગહટ્ઠો વા પબ્બજિતો વા સુત્તન્ત કલ્યાણકો નામ. સો ચતૂહિ ભિક્ખવે ધમ્મેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો સબ્બં દુગ્ગતિભયં સમતિક્કન્તો હોતિ. કતમેહિ ચતૂહિ. ઇધ ભિક્ખવે અરિયસાવકો બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો હોતિ ઇતિ પિસો ભગવા...પે॰... સત્થાદેવમનુસ્સાનં, બુદ્ધો, ભગવાતિ. ધમ્મે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો હોતિ સ્વાક્ખાતો ભગવતા ધમ્મો...પે॰... પચ્ચત્તં વેદિતબ્બો

વિઞ્ઞૂહીતિ. સઙ્ઘે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો હોતિ સુપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘો...પે॰... અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સાતિ. અરિયકન્તેહિ સીલેહિ સમન્નાગતો હોતીતિ એત્થ વેદિતબ્બો. તત્થ બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદો નામ અરહં, સમ્માસમ્બુદ્ધો, તિઆદિકાનં ગુણપદાનં અત્થ જાનનઞ્ઞાણેન યુત્તો પસાદો. અરિયેહિકામીયન્તિ ઇચ્છીયન્તીતિ અરિયકન્તાનિ. સુપરિસુદ્ધસ્સ આજીવટ્ઠમકસીલસ્સેતં નામં. ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે સોતાપત્તિયઙ્ગાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ. સપ્પુરિસસંસેવો, સદ્ધમ્મસ્સવનં, યોનિસો મનસિકારો, ધમ્માનુ ધમ્મપ્પટિપત્તીતિઆદીનિ બહૂનિ સુત્તન્તાનિ ઇધ વત્તબ્બાનિ.

અભિધમ્મે વા સુત્તન્તેસુ વા વુત્તાય કલ્યાણપ્પટિપત્તિયા સમન્નાગતોગહટ્ઠો વા પબ્બજિતો વા અભિધમ્મકલ્યાણકો નામ. સો ઇધ સુતવા અરિયસાવકો અરિયાનં દસ્સાવી અરિય ધમ્મસ્સકોવિદો અરિયધમ્મેસુ વિનીતો. સો રૂપં અત્તતો ન સમનુપસ્સતીતિ એત્થ વેદિતબ્બો. તત્થ, ''સુતવા''તિ એત્થ ખન્ધા, યતન, ધાતુ, પટિચ્ચસમુપ્પાદ, સતિપટ્ઠાના, દીસુ ઉગ્ગહ પરિપુચ્છા વિનિચ્છયઞ્ઞાણ સમન્નાગતો ગહટ્ઠો વા પબ્બજિતો વા સુત વા નામાતિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તો. સો એવ પુથુજ્જન કલ્યાણકોતિ ચ વુચ્ચતિ.

> દુવે પુથુજ્જના વુત્તા, બુદ્ધેનાદિચ્ચબન્ધુના;
> અન્ધો પુથુજ્જનો એકો, કલ્યાણેકો પુથુજ્જનો. તિ

ચ વુત્તં. અઙ્ગુત્તરે પન ચતુક્કનિપાતે કતમો પુગ્ગલો અપ્પસ્સુતો સુતેન ઉપપન્નો હોતિ. ઇધેકચ્ચો ધમ્મં સુણાતિ એકાયપિ ચાતુપ્પદિકાય ગાથાય અત્થ મઞ્ઞાય ધમ્મ મઞ્ઞાય ધમ્મા નુ ધમ્મપ્પટિપન્નો હોતિ. અયં અપ્પસ્સુતોસુતેન ઉપપન્નોતિ વુત્તં. સુતવાતિ ચ સુતેન ઉપપન્નોતિ ચ અત્થતો એકન્તિ. પુથુજ્જન કલ્યાણકો સઙ્ઘે સેક્ખેસુસઙ્ગહિતો. વુત્તંહેતં પરિવારે કે સિક્ખન્તીતિ. પુથુજ્જન કલ્યાણકેન સદ્ધિં સત્ત અરિયપુગ્ગલા સિક્ખન્તિ. અરહા ખીણાસવો સિક્ખિતસિક્ખોતિ. દક્ખિણ વિભઙ્ગસુત્ત અટ્ઠકથાયં પન. તિ સરણ સરણં ગતો ઉપાસકોપિ સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્ને સઙ્ગહિતોતિ વુત્તં. તત્થ, સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નોનામ સોતાપત્તિ મગ્ગટ્ઠો અરિયપુગ્ગલો. ''સોહિસઙ્ગહિતો''તિ સમ્બન્ધો. ''એત્તાવતા પટિક્ખિત્તં હોતી''તિ સમ્બન્ધો. ''સઙ્ઘે અસઙ્ગહિતો''તિ સઙ્ઘંસરણં ગચ્છામીતિ ચ, સુપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘોતિ ચ, એવરૂપેસુ ઠાનેસુ આગતે સઙ્ઘ વચને અસઙ્ગહિતો. ''ન હિતં સરણં ગચ્છન્તસ્સસરણગમનં સમ્પજ્જતી''તિ ઇદં સઙ્ઘંસરણં ગચ્છામીતિ એત્થ સઙ્ઘ વચનેતસ્સપુગ્ગલસ્સ અસઙ્ગહિત ભાવસાધનત્થં વુત્તં. તેનાહ ''તં પટિક્ખિત્તં હોતી''તિ. સચે પન સબ્બં ભગવતો સાવકસઙ્ઘં અનુદ્ધિસ્સતમેવ પુગ્ગલં સઙ્ઘંસરણં ગચ્છેય્ય આયસ્મન્તં સરણં ગચ્છામીતિ. સરણ ગમનં ન સમ્પજ્જતિયેવ. અથ સબ્બં ભગવતો સાવકસઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ તસ્સ સન્તિકે સરણં ગચ્છેય્ય સઙ્ઘં સરણં ગચ્છામીતિ. સમ્પજ્જતિયેવ . ઇદઞ્ચ દહરકાલે સબ્બપ્પથમં સરણગમનં સન્ધાય વુત્તં. ઇદઞ્હિ સરણ ગમનં નામ સકિં ગહેત્વા રતનત્તયે સદ્ધં અજહન્તસ્સ યાવજીવંપિ ન ભિજ્જતિ. પુનપ્પુનં ગહણ કિચ્ચં નત્થિ. પુનપ્પુનં ગણ્હન્તેપિ દોસોનત્થિ. પુનપ્પુનં પુઞ્ઞં વડ્ઢતિ. સબ્બપ્પથમં ગહણકાલે ચ અઞ્ઞેન દિન્નત્તા લદ્ધં નહોતિ. અત્તનોવચી ભેદેન લદ્ધં હોતિ. તસ્મા અઞ્ઞસ્સ સન્તિકે અગ્ગહેત્વા સયમેવ વચીભેદં ગણ્હન્તસ્સ ગહટ્ઠસ્સ સરણ ગમનં સમ્પજ્જતિયેવ. તથા સબ્બાનિ ગહટ્ઠસીલાનીતિ. સામણેર સરણ ગમનમ્પન ભિક્ખુનાદિન્નમેવ લબ્ભતિ. તઞ્ચ ખો ઉભિન્નંપિઠાનકરણ સમ્પત્તિયા સતિ એવાતિ દટ્ઠબ્બં. ''વો''તિ તુમ્હાકં. યોધમ્મો ચ દેસિતો યોવિનયોચપઞ્ઞત્તો. ''મમચ્ચયેના''તિ મમાતિક્કમેન. મયિ પરિનિબ્બુતેતિ વુત્તં હોતિ. સત્થા ભવિસ્સતીતિ પાઠસેસો. ''સંવણ્ણિતો''તિ સુટ્ઠુતરંવણ્ણિતો થોમિતો. ''કલ્યાણપ્પટિપત્તિયં ઠિતોપી''તિ તીસુકલ્યાણપ્પટિપત્તીસુ અઞ્ઞતરપ્પટિપત્તિયં ઠિતોપિ. ''અટ્ઠિતોપી''તિ સબ્બપ્પટિપત્તિબાહિરો દુસ્સીલોપાપધમ્મોતિ અધિપ્પાયો. વિસેસતો પન

વિનયપ્પટિપત્તિ એવ ઇધ પરિયત્તાતિ દટ્ઠબ્બા. ‘‘સો’’તિ સોદુસ્સીલો પાપધમ્મો. અત્તનોપિ સરણં નહોતિ. અવસ્સં અપાયગામીયેવ સો હોતીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘કુતો સરણં ભવિસ્સતી’’તિ યોજના. ‘‘અનેકેસુ સુત્તસહસ્સેસૂ’’તિ વિનયેપિ બહૂનિ ગરહસુત્તપદાનિ દિસ્સન્તિ સુત્તન્તેસુપિ. વિસેસતો પન અગ્ગિક્ખન્ધોપમસુત્તાદીસુ.

સદ્ધમ્મવચનત્થે. કિલેસેસમેન્તિ વૂપસમેન્તીતિ સન્તોતિ વચનત્થં સન્ધાય ‘‘સમિતકિલેસાન’’ન્તિ વુત્તં. સન્ત સદ્દો પન પસત્થેચ, પૂજિતેચ, સપ્પુરિસેચ, પણ્ડિતેચ, દિસ્સતીતિ ઇમં અભિધાનત્થં સન્ધાય ‘‘પસત્થાન’’ન્તિઆદિવુત્તં. ‘‘સચ્ચોવા ધમ્મો સદ્ધમ્મો’’તિ યોજના. એતેન સભાવતો અત્થિસંવિજ્જતીતિ સન્તોતિ દસ્સેતિ. ‘‘સો’’તિ અઞ્ઞતિત્થિય ધમ્મો. ‘‘ધારેન્તસ્સા’’તિ સવનુગ્ગહધારણપ્પટિપજ્જનાદિવસેન ધારેન્તસ્સ. અહિતોયેવ સમ્પજ્જતિ, યેભુય્યેન દુગ્ગતિ વિપાકત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અયં પના’’તિ સત્થુ સદ્ધમ્મો પન. ‘‘તથા ધારેન્તસ્સા’’તિ અયં મે હિતોતિ ધારેન્તસ્સ હિતોયેવસમ્પજ્જતિ, સુગતિ નિબ્બાન સમ્પાપકત્તાતિ અધિપ્પાયો.

‘‘સમાનદિટ્ઠિસીલાન’’ન્તિ સમાનદિટ્ઠિકાનં સમાનસીલાનઞ્ચ. એતેન સમાનદિટ્ઠિસીલા જના ગણીયન્તિ એત્થાતિ ગણો. સંહનીયન્તિ એકતોકરીયન્તિ એત્થાતિ સઙ્ઘોતિ ઇમમત્થં દીપેતિ. સહ એકતો ધમ્મં ચરન્તીતિ સહધમ્મિકા. એકસ્સ સત્થુનો ધમ્મ વિનયે પબ્બજિતા. તેસં સહધમ્મિકાનં. ભગવતો સાવકસઙ્ઘો ઉત્તમગણો નામ. યે કેચિ લોકે સઙ્ઘાવા ગણાવા. તથાગતસ્સ સાવકસઙ્ઘો તેસં અગ્ગમક્ખાયતીતિ હિ વુત્તં. સોયેવ ઇધ ગણુત્તમોતિ વુચ્ચતિ વિસેસન પર નિપાત વસેનાતિ અધિપ્પાયો. ઉત્તમસદ્દસ્સ ગુણનામત્તા ‘‘ગુણમ્હિયેવ પવત્તતી’’તિ વુત્તં. ‘‘તેના’’તિ ઉત્તમ સદ્દેન. ‘‘ગણોતિ સઙ્ઘોયેવ વુચ્ચતિ’’ સઙ્ઘસદ્દસ્સપિ સમૂહટ્ઠે નિરુળ્હત્તા, ‘‘સો વિનયકમ્મેસુ પસિદ્ધો’’તિ પઞ્ચસઙ્ઘા ચતુવગ્ગસઙ્ઘો, પઞ્ચવગ્ગસઙ્ઘો, દસવગ્ગસઙ્ઘો, વીસતિવગ્ગસઙ્ઘો, અતિરેકવીસતિવગ્ગસઙ્ઘો, ચતુવગ્ગકરણીયં કમ્મં, પઞ્ચવગ્ગકરણીયં કમ્મન્તિઆદિના પસિદ્ધો પાકટો. દક્ખિણા વુચ્ચતિ કમ્મઞ્ચ કમ્મફલઞ્ચ સદ્દહિત્વા આયતિં વિપાકપ્ફલપ્પટિ લાભત્થાય દિન્નં દાનકમ્મં દક્ખન્તિ વડ્ઢન્તિ સત્તા એતાયાતિ કત્વા. તંદક્ખિણં પટિગ્ગણ્હિતું અરહતીતિ દક્ખિણેય્યો. ‘‘અરહતી’’તિ ચ અનુત્તર પુઞ્ઞક્ખેત્ત વિસેસત્તાદાયકેન ઇચ્છિત પત્થિતસ્સ આયતિં ફલસ્સ સુટ્ઠુસમ્પાદનવસેન દાયકસ્સ ચ અવિરાધનતો અસઙ્ખ્યેય્યાપ્પમેય્યવડ્ઢિ આવહનતો ચ પટિગ્ગણ્હિતું અરહતિ. એવરૂપંહિદાનં નામ ઉળારદાનં હોતિ. તં યેસુદુસ્સીલેસુદિય્યતિ. તેસં ખેત્ત દુટ્ઠત્તા દાયકેન ઇચ્છિતપત્થિતં ફલં ન સમ્પાદેતિ. નિપ્ફલં વા હોતિ. અપ્પફલં વા. એવંસતિ, તે દાયકઞ્ચ વિરાધેન્તિ નામ. પુઞ્ઞફલાનિ ચ વિનાસેન્તિ નામ. સયઞ્ચ તંદાનં પટિગ્ગહણતો વા પરિભોગતો વા સદ્ધાદેય્યં વિનિપાતનતો વા દુગ્ગતિ ભાગિનો હોન્તિ. તસ્માતે એવરૂપં દાનં પટિગ્ગણ્હિતું નારહન્તીતિ. ‘‘ઉપસમ્પદાકમ્મં સમ્મુતિ નામા’’તિ એકેન પરિયાયેન સમ્મુતિ કમ્મં નામ. તઞ્હિ કામંતેર સસુસમ્મુતિ કમ્મેસુનાગતં. ઞત્તિ ચતુત્થ કમ્મવાચા સઙ્ખાતાય પન સઙ્ઘસમ્મુતિયા સિદ્ધત્તા તેન પરિયાયેન સમ્મુતિ કમ્મન્તિ વુચ્ચતીતિ. ‘‘ઉપસમ્પન્નભૂમિં પત્વા’’તિ ઉપસમ્પન્નભૂમિ સઙ્ખાતં ઉપરિઠાનન્તરં પત્વા. તથા હિ વુત્તં વિનયે ભિક્ખુ વિભઙ્ગે. ઞત્તિ ચતુત્થેન કમ્મેન અકુપ્પેન ઠાનારહેનાતિ. તત્થ, ‘‘ઠાનારહેના’’તિ ઉપસમ્પન્ન ભૂમિસઙ્ખાતં ઠાનન્તરં પાપેતું અરહેનાતિ અત્થો. ‘‘ઉપસમ્પન્નભૂમી’’તિ ચ ઉપસમ્પન્ન સીલં વુચ્ચતિ. ‘‘વિનયકમ્મેસુ પસિદ્ધો’’તિ. સુણાતુમેભન્તે સઙ્ઘો તિઆદીસુ પાકટો. અપિચ ‘‘સમ્મુતિ સઙ્ઘો’’તિ, દેવસઙ્ઘાસમાગતાતિઆદીસુ વિય બહૂનં સમૂહનટ્ઠેન લોકસમ્મુતિયા સિદ્ધોસઙ્ઘો સમ્મુતિ સઙ્ઘોતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘અરિયપુગ્ગલસમૂહો’’તિ પુથુજ્જનકલ્યાણકો ભિક્ખુ પુબ્બે વુત્તનયેન સોતાપત્તિ મગ્ગટ્ઠે સઙ્ગહિતોતિ, તેન સહ અટ્ઠવિધો અરિય પુગ્ગલસમૂહો. ‘‘સમ્મુતિ સઙ્ઘે અન્તોગધોયેવા’’તિ એતેન દક્ખિણેય્યસઙ્ઘો નામ વિસું નવત્તબ્બો. તસ્મિઞ્ચ નવત્તબ્બે સતિ, સમ્મુતિ સઙ્ઘોતિપિ વત્તબ્બ કિચ્ચં નત્થિ. ભગવતો સાવકસઙ્ઘો ત્વેવ વત્તબ્બં હોતીતિ દસ્સેતિ. સચ્ચમેતં. ઇધ પન સઙ્ઘવચનેન આગતટ્ઠાનસ્સ દુવિધત્તા સઙ્ઘસ્સ

દુવિધતા વુત્તા. તત્થ સમ્મુતિ સઙ્ઘસ્સ આગતટ્ઠાનં વિનયકમ્મેસૂતિ વુત્તમેવ. ઇદાનિ અરિયસઙ્ઘસ્સ આગતટ્ઠાનં દસ્સેન્તો ''તથાપી''તિઆદિમાહ. તત્થ સરણ ગમન...પે॰... અનુસ્સતિટ્ઠાનેસુ ઉપસમ્પન્નભૂતો ભિક્ખુસઙ્ઘોવ ગહેતબ્બો. દક્ખિણાવિસુદ્ધિટ્ઠાને પન પુગ્ગલિકદાનેસુ ચતૂહિ સોતાપત્તિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતો ઉપાસકોપિ સામણેરોપિ યુજ્જતિ. સઙ્ઘિક દાનેસુ પન ભિક્ખુસઙ્ઘોવ. ''તથા તથા સંવણ્ણેત્વા''તિ આહુનેય્યો, પાહુનેય્યો, દક્ખિણેય્યો, અઞ્જલીકરણીય્યો, અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સા, તિઆદિનાસુટ્ઠુ થોમેત્વા. સો દક્ખિણેય્ય સઙ્ઘો. ''પુથુજ્જન સઙ્ઘો''તિ ઇદં અરિય સઙ્ઘેન વિનાકેવલં પુથુજ્જનસઙ્ઘં સન્ધાય વુત્તં. એત્થ ચ સઙ્ઘ વચનેન સઙ્ઘ પરિયાપન્નો એકોપિ ભિક્ખુ ગહેતબ્બો. સો સચે પુથુજ્જનો હોતિ, અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં નહોતિ. યદિ અરિય પુગ્ગલો હોતિ, અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં હોતિ.

દક્ખિણવિભઙ્ગસુત્તે સઙ્ઘિકદાને ભવિસ્સન્તિ ખો પનાનન્દ ગોત્રભુનો કાસાવકણ્ઠા દુસ્સીલા પાપધમ્મા. તેસંપિ સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ દાનં દસ્સન્તિ. તદાપાનન્દ સઙ્ઘગતં દક્ખિણં અસઙ્ખ્યેય્યં અપ્પમેય્યન્તિ વદામીતિ વુત્તત્તા સઙ્ઘિકટ્ઠાનં પત્વા કોચિ ભિક્ખુ દક્ખિણેય્ય સઙ્ઘે અસઙ્ગહિતોતિ નત્થીતિ દટ્ઠબ્બો.

ખેત્તં દૂસેન્તીતિ ખેત્તદુટ્ઠાનિ. તિણાનિ. ખેત્તદુટ્ઠા કિલેસા. વુત્તઞ્હિધમ્મપદે.

તિણદોસાનિ ખેત્તાનિ, રાગદોસા અયંપજા;
તસ્માહિ વીતરાગેસુ, દિન્નં હોતિ મહપ્ફલં.

તિણદોસાનિ ખેત્તાનિ, દોસદોસા અયંપજા;
તસ્માહિ વીતદોસેસુ, દિન્નં હોતિ મહપ્ફલં.
તિણદોસાનિ ખેત્તાનિ, મોહદોસા અયંપજા;
તસ્માહિ વીતમોહેસુ, દિન્નં હોતિ મહપ્ફલન્તિ.

ઇધ પન સાતિસ્સયતો ખેત્તદુટ્ઠે કિલેસે દસ્સેતું ''સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયાન''ન્તિ વુત્તં. ''સબ્ભાવા''તિ સન્તસ્સ વિજ્જમાનસ્સભાવો સબ્ભાવોતિવિગ્ગહો. ''અસ્સા''તિ પુથુજ્જન સઙ્ઘસ્સ. ''સદ્ધમ્મપદે વુત્તનયેના''તિ અપિચયદગ્ગેનાતિ વુત્તનયેન.

સસદ્ધમ્મગણુત્તમપદત્થાનુદીપની નિટ્ઠિતા.

૮. ''અભિવાદિયા''તિ સુખીહોહિસપ્પુરિસાતિ એવં અભિવદાપેત્વા. અભિવાદનઞ્ચ નામ વન્દનામેવાતિ વુત્તં ''વન્દિત્વા''તિ. વન્દન્તોહિ વન્દનેય્યે વુદ્ધે તથા વદાપેતિ નામ. તથા વદનઞ્ચ વન્દનેય્યાનંવુદ્ધાનં વત્તં. ''પચ્ચુપટ્ઠાપેત્વા''તિ પટિમુખં ઉપટ્ઠાપેત્વા. ''તિવિધા''તિ દ્વાર ભેદેન તિવિધા. ''વન્દનેય્યાન''ન્તિ બુદ્ધાદીનં. ''નિપજ્જન્તો''તિ નિપતન્તો. ''અવન્દિયેસૂ''તિ ભિક્ખૂહિ અવન્દિતબ્બે સુનવકતરાદીસુ. ''ગુણપદાની''તિ ગુણદીપકાનિ અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધોતિઆદિપદાનિ. એત્થચકાયેનવન્દતીતિઆદિ ઉપચાર વચનં હોતિ. યથા ચક્ખુના રૂપં પસ્સતીતિ. તથાહિ વુત્તં અટ્ઠકથાસુ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વાતિ કરણવસેન ચક્ખૂતિ લદ્ધવોહારેન રૂપદસ્સન સમત્થેન ચક્ખુ વિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વા. પોરાણા પનાહુ ચક્ખુ રૂપં ન પસ્સતિ, અચિત્તત્તા. ચિત્તં ન પસ્સતિ, અચક્ખુત્તા. દ્વારારમ્મણ સઙ્ઘટ્ટને પન સતિ ચક્ખુ પસાદવત્થુ કેનચિત્તેન પસ્સતિ. ઈદિસી પનેસા કથા ધનુના વિજ્ઝતીતિઆદીસુ વિય સસમ્ભાર કથાનામ હોતિ. તસ્મા ચક્ખુના રૂપં દિસ્વાતિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણેન રૂપં

દિસ્વાતિ અયમેવેત્થ અત્થોતિ. એત્થહિ ‘‘કાયેના’’તિ કાય વિઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતં દ્વાર રૂપં કરણં હોતિ. તસ્મા ચક્ખુનાતિ વચને ઉપચાર વચને સતિ કાયેનાતિ વચનંપિ ઉપચાર વચનન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. તથા ચક્ખુનાતિ પદે ચક્ખુવિઞ્ઞાણેનાતિ અત્થે સતિ કાયેનાતિ પદેપિ કાયકમ્મેનાતિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. વાચાય વન્દતિ, મનસાવન્દતી,તિ પદેસુપિ એસનયો. એવઞ્ચ સતિ, કાય કમ્મેનવન્દામિ, વચીકમ્મેન વન્દામિ, મનોકમ્મેન વન્દામિ, તીહિ કમ્મેહિ વન્દામીતિ ઇદમેવ મુખ્યવચનન્તિ સિદ્ધં હોતિ. સબ્બમિદં ઇન્દ્રિય સંવરસીલટ્ઠાને અટ્ઠકથાસુ આગતત્તા વુત્તં. ચક્ખુનાતિ ઇદં પન મુખ્ય કરણ વચનમેવ સમ્ભવતિ. કસ્મા, ચક્ખુસ્સ દસ્સનસઙ્ખાતસ્સ ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વત્થુ પુરેજાતિન્દ્રિયપચ્ચયવિસેસત્તા. સોતેન સદ્દંસુત્વાતિઆદીસુપિ એસનયો.

કાયેનવન્દતિ, વાચાયવન્દતી,તિ એત્થ તંકાયવચીવિઞ્ઞત્તિ રૂપ દ્વયં કિઞ્ચાપિ સહજાત ચેતના કમ્મેન જાતં હોતિ. ન તં ચેતનાકમ્મં વિઞ્ઞત્તિ દ્વયેનજાતં. એવં સન્તેપિ તં રૂપ દ્વયં તસ્સાચેતનાય કાયવન્દનાકમ્મ, વચીવન્દનાકમ્મ સિદ્ધિયા ઉપનિસ્સય પચ્ચયવિસેસો હોતિ. યથાતં માતિતો જાતો પુત્તો વુદ્ધિ પત્તો તં તં કમ્મેસુ માતુયા બલ વૂપનિસ્સયો હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા તં રૂપદ્વયં અભિધમ્મે દ્વારરૂપન્તિ વુત્તં. તસ્મા ‘કાયેન, વાચાયા,તિ ઇદંપિ મુખ્ય કરણ વચનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. કાયેનાતિ પન કાયકમ્મેનાતિ અત્થે સતિ, તસ્સકમ્મસ્સ વન્દનાકિરિયાય સહ અભેદો આપજ્જતીતિ ચે. નાપજ્જતિ. કસ્મા ચેતનાહં ભિક્ખવે કમ્મં વદામિ, ચેતયિત્વા કમ્મં કરોતિ ‘કાયેન, વાચાય, મનસાતિ ઇમસ્મિં સુત્તે યથાહિ ‘‘ચેતયિત્વા’’તિ પુરિમચેતનાહિ ચેત યિત્વા . ‘‘કમ્મં કરોતી’’તિ પચ્છિમં સન્નિટ્ઠાપન ચેતના કમ્મં કરોતીતિ અત્થો. તથા ઇધપિ પુરિમપચ્છિમચેતના સમ્ભવતોતિ. એત્થ હિ ‘‘કાયકમ્મેના’’તિ પુરિમચેતના કમ્મં ગય્હતિ. ‘‘વન્દતી’’તિ પચ્છિમ સન્નિટ્ઠાપનચેતનાકમ્મન્તિ.

૯. ‘‘રચયન્તો’’તિ વિદહન્તો. ‘‘રચયિસ્સતી’’તિ અપચ્ચક્ખે અતીતે અનાગતવચનં. ‘‘પોત્થકારુળ્હ’’ન્તિ પોત્થક પત્તેસુલિખનવસેન આરુળ્હં.

૧૦. અભિધમ્મત્થપદે. ‘‘અભિધમ્મે’’તિ અભિધમ્મપ્પકરણે. ‘‘એત્થ, એતેના’’તિ વચનેહિ સઙ્ગહસદ્દસ્સ એકસેસવિધાનંપિ વિઞ્ઞાયતિ. ‘‘અઞ્ઞંપાળિદ્વયં વુચ્ચતિ’’. કસ્માતં પાળિદ્વયં અભિધમ્મો નામાતિ વુત્તં ‘‘તઞ્ચા’’તિઆદિ. ‘‘યથાપવત્તે’’તિ અત્તનો પચ્ચયાનુરૂપં પવત્તે. ‘‘પરમત્થધમ્મે એવા’’તિ દ્વે મે ભિક્ખવે પુગ્ગલા, તયોમેભિક્ખવે પુગ્ગલાતિઆદિના પઞ્ઞત્તિવોહારેન પવત્તાપિ દેસના પરમત્થ ધમ્મેહિ વિના નપવત્તતિ. પરમત્થ ધમ્માનં નાનત્તવસેનેવ પુગ્ગલાનં નાનત્તસમ્ભવતો. તસ્મા પરમત્થધમ્મે એવ દીપેતિ. ન આણાવિધાનં દીપેતિ. ‘‘દ્વીસુધમ્મેસૂ’’તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મવચનં. ‘‘યોઇતરતો’’તિ નિદ્ધારણીયં. ‘‘યો’’તિ યો ધમ્મો. ‘‘ઇતરતો’’તિ ઇતર ધમ્મતો સુત્તન્ત ધમ્મતો. ‘‘એવઞ્ચ કત્વા’’તિ ઇમિનાકારણેનાતિ અત્થો. અટ્ઠકથાસુ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. દેસેતબ્બપ્પકારાનં અનવસેસવિભત્તિવસેન અતિરેકતા, સુદ્ધ ધમ્માધિટ્ઠાન દેસના પવત્તિવસેન વિસેસતા યોજેતબ્બા. ‘‘યતો’’તિ યસ્મા અનવસેસવિભત્તિતો, અતિવિત્થારદેસનાભાવતોતિ વુત્તં હોતિ. કસ્મા દેવેસુ એવ દેસેન્તીતિ આહ ‘‘ન હિ મનુસ્સા’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘ન હિ મનુસ્સા પટિગ્ગહેતું સક્કોન્તી’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘પવત્તનયોગ્ય’’ન્તિ પવત્તનત્થાય પહોન્તં. ‘‘કથામગ્ગ’’ન્તિ દેસનાકથાપબન્ધં. ‘‘એકમાતિકાનુ બન્ધા’’તિ કુસલા ધમ્મા અકુસલા ધમ્માતિઆદિકં એકં અભિધમ્મ માતિકં અનુગતા. ‘‘તસ્સા’’તિ અભિધમ્મસ્સ. અતિરેક વિસેસતન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘તત્થા’’તિ તિસ્સં અટ્ઠસાલિનિયં. આદિમ્હિયેવતત્થ કેનટ્ઠેન અભિધમ્મો, ધમ્માતિરેક ધમ્મવિસેસટ્ઠે ના-તિ વત્વા તદત્થં વિત્થારેન્તો સુત્તઞ્હિ પત્વા પઞ્ચક્ખન્ધા એકદેસેનેવ વિભત્તા, નનિપ્પદેસેન. અભિધમ્મં પત્વા પન નિપ્પદેસતોવ વિભત્તા-તિ વુત્તં. તેનાહ ‘‘ધમ્મનામિકાન’’ન્તિઆદિં. ‘‘ધમ્મો પના’’તિ પાળિદ્વયમાહ.‘‘એવં સન્તેપી’’તિ અટ્ઠસાલિનિયં એવં વિચારિતેપિસતિ. ‘‘સબ્બજેટ્ઠકો’’તિ તિણ્ણં પિટકાનં

મજ્ઝેસબ્બજેટ્ઠકો. કસ્મા સબ્બજેટ્ઠકો સિયાતિ આહ ‘‘વિનયં વિવણ્ણેન્તસ્સહી’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘વિવણ્ણેન્તસ્સા’’તિ ગરહન્તસ્સ. ચરતિ પવત્તતીતિ ચક્કં. લોકસ્મિં કેનચિ સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વા પટિનિવત્તિતું અસક્કુણેય્યં આણાવિધાનં આણાચક્કં નામ. તથા અસક્કુણેય્યં દેસના વિધાનં ધમ્મચક્કં નામ. તત્થ, યો પન ભિક્ખુ મેથુનં ધમ્મં પટિસેવતિ, પારાજિકો હોતિ અસંવાસો-તિઆદિના નયેન પવત્તં આણાવિધાનં આણાચક્કં નામ. ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે અરિયસચ્ચાની-તિઆદિકં દેસનાવિધાનં ધમ્મચક્કં નામ. તદુભયંપિ કોચિ ભિન્દિતું પારાજિકં વા ભિક્ખું અપારાજિકં કાતું ચતુસ્સચ્ચં વા ધમ્મં અસચ્ચં કાતું નસક્કોતિ. અથ ખો કરોન્તોયેવ દેવદત્તોવિય આપાયિકો હોતિ. પારાજિકોચ ભિક્ખુ અત્તાનં સુદ્ધં અકરોન્તો અપાયગામીયેવ હોતિ. એવં સબ્બેસુ વિનય સિક્ખાપદેસુ. એવં કેનચિ પટિનિવત્તિતું અસક્કુણેય્યત્તા તદુભયંપિ અપ્પટિવત્તિયં ચક્કં નામ હોતિ. ‘‘વિનયો નામ સાસનસ્સ મૂલ’’ન્તિ વિનયે ઠિતે ભિક્ખુસઙ્ઘો પઞ્ઞાયતિ. ભિક્ખુ સઙ્ઘે પઞ્ઞાયન્તે તિવિધોપિસદ્ધમ્મોપઞ્ઞાયતિ, તિવિધંપિ સત્થુસાસનં તિટ્ઠતિ. એવં વિનયો તિવિધસ્સસાસનસ્સ મૂલં હોતીતિ. કથઞ્ચપરિયત્તિસદ્ધમ્મે પઞ્ઞાયન્તે તિવિધંપિ સાસનં તિટ્ઠતીતિ. વુચ્ચતે. તત્થ સાસનં તિટ્ઠતીતિ કિત્તકંકાલં તિટ્ઠતીતિ. પઞ્ચવસ્સસહસ્સાનિ તિટ્ઠતીતિ પોરાણટ્ઠકથાસુકથયિંસુ. મિચ્છાવાદિનોપનવદન્તિ વિનયે ચૂળવગ્ગેભિક્ખુનિક્ખન્ધકે સચે આનન્દ મમસાસનેમાતુગામો પબ્બજ્જં નલભેય્ય. વસ્સસહસ્સં સદ્ધમ્મો તિટ્ઠેય્ય. ઇદાનિ માતુગામસ્સ પબ્બજ્જા અનુઞ્ઞાતા ગોતમિયા પુનપ્પુનં આયાચનં ઉપાદાય. પઞ્ચેવદાનિ આનન્દ વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મોઠસ્સતીતિ વુત્તં. તસ્મા બુદ્ધસાસનં પઞ્ચવસ્સસતાનિ એવ તિટ્ઠતિ. તતોપરં એકદિવસંપિ ન તિટ્ઠતિ. ઇદાનિ સાસનપ્પટિ રૂપકમત્તં હોતીતિ. તં તેસં મિચ્છા વચનમત્તં. ‘‘પઞ્ચેવવસ્સસતાની’’તિ ઇદં પન સન્નિટ્ઠાન વચનં નહોતિ. માતુગામાનં આદીનવ દીપનમત્તવચનં. સો ચ આદીનવો અટ્ઠગરુધમ્મે સઞ્ઞપેત્વા સત્થારા એવ પટિબાહિતો. પુન ‘‘વસ્સસહસ્સ’’ન્તિ ઇદમેવસન્નિટ્ઠાન વચનં જાતન્તિ. એત્થપિકેચિવદન્તિ વસ્સસહસ્સમેવ સાસનં તિટ્ઠતિ, તતોપરં એકદિવસ મત્તંપિ ન તિટ્ઠતિ, અન્તરધાયતિ. તદા સીમાયોપિ અસીમા હોન્તિ. પચ્છાતાસુ ઉપસમ્પાદિતાપિ અનુપસમ્પન્ના હોન્તિ. ઇદાનિ સાસનપ્પટિ રૂપકમત્તં હોતીતિ. ઇદંપિ તેસં અત્થઞ્ચકારણઞ્ચ અદિસ્વા અજાનિત્વા વુત્તત્તા મિચ્છા વચનમત્તં હોતિ. અયં પનેત્થ અત્થો. ‘‘વસ્સસહસ્સં સદ્ધમ્મો તિટ્ઠેય્યા’’તિ વસ્સસહસ્સમેવ સદ્ધમ્મો અપરિહાયમાનો તિટ્ઠેય્ય. તતોપરં પન ન તિટ્ઠેય્ય, અનુક્કમેન પરિહાયમાનો ગચ્છેય્યાતિ. કથં પન અપરિહાયમાનો તિટ્ઠતિ, કથઞ્ચ પરિહાયમાનો ગચ્છતીતિ. વુચ્ચતે. પઞ્ચસઙ્ઘા વેદિતબ્બા. યેસુ સઙ્ઘે સુસદ્ધમ્મો તિટ્ઠતિ. કતમે પઞ્ચ. ખીણાસવસઙ્ઘો, અનાગામિસઙ્ઘો, સકદાગામિસઙ્ઘો, સોતાપન્નસઙ્ઘો, પુથુજ્જનકલ્યાણકસઙ્ઘો,તિ. તત્થ, વસ્સસહસ્સબ્ભન્તરે સબ્બેપઞ્ચસઙ્ઘા પઞ્ઞાયન્તિ. એવં વસ્સસહસ્સં સદ્ધમ્મો અપરિહાયમાનો તિટ્ઠતિ. તતોપરં ખીણાસવસઙ્ઘો ન પઞ્ઞાયતિ. સેસાનિ ચત્તારિવસ્સસહસ્સાનિ અનુક્કમેન સેસાનં ચતુન્નં સઙ્ઘાનં ખેત્તાનિ જાતાનિ. એવં તતોપરં પરિહાયમાનો ગચ્છતીતિ અયમેત્થ અત્થો. કારણં વુચ્ચતે. ‘‘સદ્ધમ્મો તિટ્ઠેય્યા’’તિ એત્થ તિવિધો સદ્ધમ્મો ‘પરિયત્તિસદ્ધમ્મો, પટિપત્તિસદ્ધમ્મો, પટિવેધસદ્ધમ્મો,તિ. સો એવ તિવિધં સાસનન્તિ ચ વુચ્ચતિ. તત્થ, પરિયત્તિ સદ્ધમ્મો નામ સાટ્ઠકથાનિતીણિપિટકાનિ. સોચ એતરહિ પરિપુણ્ણો તિટ્ઠતિ. કથં પરિયત્તિ સાસનં પટિરૂપકમત્તં ભવેય્ય. ભિક્ખૂ ચ પરિયત્તિકમ્મિકા અનેક સતસહસ્સમત્તા પઞ્ઞાયન્તિ. કથઞ્ચિદં સાસનં તતોપરં એકદિવસંપિ ન તિટ્ઠેય્ય. તે ચ ભિક્ખૂ સીલપ્પટિપત્તિયં ઠિતા અનેક સતસહસ્સમત્તા એતરહિ સન્દિસ્સન્તિ. કથઞ્ચ પટિપત્તિ સાસનં તતોપરં ન તિટ્ઠેય્ય. પરિયત્તિયાચ પટિપત્તિયાચ તિટ્ઠમાનાયપટિવેધસદ્ધમ્મોપિ ન તિટ્ઠતીતિ ન વત્તબ્બો. યથાહિ-એકો ધનસેટ્ઠિ નામ અત્થિ. સો પુત્તધીતુ પરમ્પરાનં અત્થાય મહન્તારતનનિધયો ભૂમિયં બહૂસુટ્ઠાનેસુ નિદહિત્વા ઠપિતા હોન્તિ. પોત્થકેસુ ચ તેસં પવત્તિં પરિપુણ્ણં લિખિત્વા ઠપેતિ. તત્થ નિમીસુ ચ પોત્થકેસુ ચ અક્ખરેસુ ચ ધરન્તેસુ તેનિધયો નસ્સન્તિ અન્તરધાયન્તીતિ ન વત્તબ્બાયેવ. એવમિદં સાસનં દટ્ઠબ્બં. તત્થહિ નિધીનંનિધાનભૂમિસદિસં તેપિટકં બુદ્ધવચનં,

ધનરતનસદિસાનિ ધમ્મરતનાનિ. યથા ચ સેટ્ઠિવંસેજાતો બલસમ્પન્નો પુરિસો પોત્થકં પસ્સિત્વા સુટ્ઠુ ખણન્તો તાનિરતનાનિ લભિસ્સતિયેવ. એવમિધપિ બલસમ્પન્નો ભિક્ખુ દેસનાધમ્મં સુત્વા સુટ્ઠુ પટિપજ્જન્તો તાનિધમ્મરતનાનિ લભિસ્સતિયેવ. લભમાને ચ સતિ, કથં તાનિધમ્મરતનાનિ અન્તરહિતાનિ. સીમાનઞ્ચ પવત્તિવાનિવત્તિ વા આણાચક્કસ્સેવ વિસયો હોતિ. ન ધમ્મચક્કસ્સ. યઞ્ચ વુત્તં-પઞ્ચેવવસ્સસતાનિસદ્ધમ્મો ઠસ્સતીતિ ચ, - વસ્સસહસ્સં સદ્ધમ્મો તિટ્ઠેય્યાતિ ચ. ઇદઞ્ચ વચનં ધમ્મચક્કમેવ હોતિ, ન આણાચક્કં. બદ્ધસીમાયો ચ નિવત્તમાના દ્વીહિ કારણેહિ નિવત્તન્તિ અન્તરધાયન્તિ. આણાચક્કભૂતાય કમ્મવાચાય સમૂહનનેન વા, સાસનસ્સ વા અન્તરધાનેન. તત્થ વસ્સસહસ્સપરિયન્તે કમ્મવાચાય સમૂહનનઞ્ચ નત્થિ. સાસનન્તરધાનઞ્ચ નામ અનાગતે ધાતુપરિનિબ્બાનેન પરિચ્છિન્નં હોતિ. ધાતુપરિનિબ્બાનેહિ જાતે સબ્બં આણાચક્કં વિગતં હોતિ, અન્તરધાયતિ. ધમ્મચક્કં પન દેવલોકેસુ યાવાનાગતબુદ્ધકાલાપિ પવત્તિસ્સતિયેવ આળવકપુચ્છાગાથાયો વિય. અપિચયો વો આનન્દ મયા ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો. સો વો મમચ્ચયેન સત્થા-તિ વુત્તં. સોચતિ પિટકભૂતો ધમ્મવિનયો સત્થા એતરહિ તિવિધંપિ સાસનં લોકસ્સ દીપેન્તો પકાસેન્તો તિટ્ઠતિ. યતોબુદ્ધભાસિકાનં દેવમનુસ્સાનં નાના બાહિરકેહિ જનેહિ અસાધારણો મહન્તો ઞાણાલોકો એતરહિ વિજ્જોતમાનો પવત્તતિ. તેહિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન દેસિતાનિ એતરહિધરમાનાનિ ચતુરાસીતિ ધમ્મક્ખન્ધ સહસ્સાનિ સુત્વા અનમતગ્ગેસંસારે અનન્તાસુ લોકધાતૂસુ સબ્બંલોકત્તયપ્પવત્તિઞ્ચ, સબ્બંધમ્મપ્પવત્તિઞ્ચ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાનુગતિકેન સુતમયઞ્ઞાણેન જાનન્તિ. આયતિઞ્ચ સગ્ગત્થાય ચ મગ્ગફલનિબ્બાનત્થાય ચ નાનાપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ આરભન્તિ, પબ્બજન્તિ. પરિયત્તિં પરિયાપુણન્તિ. પટિપત્તિં પૂરેન્તિ. ભાવનંભાવેન્તિ. ઇદં સબ્બં સાસનપ્પટિરૂપકમત્તંન હોતિ. એકન્ત સાસનં હોતિ. કસ્મા, યથા ધમ્મં યથા વિનયં પટિપજ્જનતો. ઇમાય ચ પટિપત્તિયા આયતિં સગ્ગમગ્ગફલ નિબ્બાનપ્પટિલાભાય સંવત્તનિકત્તાતિ. એત્તાવતા સબ્બં મિચ્છાવાદીનં મિચ્છાવચનં વિધમિતંવિદ્ધંસિતં હોતીતિ.

પણામગાથાવણ્ણના.

૧૧. દુતીયગાથાવણ્ણનાયં. ''આદિગાથાયા''તિ પથમગાથાવાક્યેન. ''તં તં પયોજનસહિતે''તિ તેનતેનપયોજનેન સહિતે. ''પઞ્ચ અત્થે''તિ પઞ્ચપિણ્ડત્થે. ''તેઅભિધમ્મત્થે''તિ અભિધમ્મત્થપદે દીપિતે તેઅભિધમ્મત્થે. ''તત્થા''તિ તિસ્સં દુતીયગાથાયં. ''નતુ વુત્ત''ન્તિ નપનપકરણંપિ પુબ્બેવુત્તં હોતિ. અભિધમ્મત્થા કુતોપુબ્બેવુત્તા હોન્તીતિ યોજના. એવંતીસુ અત્થવિકપ્પેસુ પથમસ્સ કાલવિરોધં દસ્સેત્વા ઇદાનિ દુતીય તતીયાનં સદ્દતોવિરોધં વત્તું ''નચા''તિઆદિમાહ. તત્થ ''આદિમ્હિ યેવા''તિ એતેન યદાકદાચિ પચ્ચામસનં અપ્પધાનન્તિ દસ્સેતિ. ''અપ્પધાનપદાની''તિ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહન્તિ ઇમસ્મિં એકસ્મિં સમાસપદે પુરિમાનિ વિસેસન પદાનિ. તત્થ સબ્બથાપિ વુત્તાતિ યોજિતે સતિ, તસ્મિં અભિધમ્મત્થસઙ્ગહપ્પકરણે તસ્મિં અભિધમ્મત્થ પદેવા સબ્બથા મયા વુત્તાતિ અત્થો હોતિ. સો ન યુજ્જતિ. તસ્મિં અભિધમ્મે બુદ્ધેન ભગવતા સબ્બથા વુત્તાતિ અત્થો યુજ્જતિ. અપ્પધાનપદં પચ્ચામસતીતિ દોસોપન આપજ્જતેવ. તેનાહ ''એવઞ્હિસતી''તિઆદિં. તત્થ, ''એવઞ્હિસતી''તિ અટ્ઠસાલિનિયં વિય ઇધ અભિધમ્મત્થસઙ્ગહપદં પચ્ચામસન્તે સતિ. હિસદ્દો ફલ વાક્યજોતકો. લદ્ધગુણજોતકોતિપિ યુજ્જતિ. ''પટિક્ખિત્તા હોતિ'' તસ્મિં અભિધમ્મત્થસઙ્ગહપદે મયા સબ્બથા વુત્તાતિ અત્થસ્સ સમ્ભવતો. ન કેવલં સો એવ દોસો આપજ્જતિ. અપરોપિદોસો અત્થીતિ દસ્સેતું ''સાહી''તિઆદિમાહ. ધાતુકથાયં વુત્તેનસઙ્ગહાસઙ્ગહાદિપ્પકારેનાતિયોજના.

૧૨. પરમત્થપદવણ્ણનાયં. વિસેસનપદં નામ કત્થચિ ભૂતકથનત્થાયવા પયુજ્જતિ કણ્હોકાકો, સેતોબકો,તિ. કત્થચિ અઞ્ઞનિવત્તનત્થાય વા પયુજ્જતિ નીલોપટો, નીલંપુપ્ફ, ન્તિ. ઇધ પન અઞ્ઞ નિવત્તનત્થાયાતિ દસ્સેતું ''દુવિધાનિહિસચ્ચાની''તિઆદિમાહ. પઞ્ઞાપીયતીતિપઞ્ઞત્તિ. પઞ્ઞાપનઞ્ચ નામ સમઞ્ઞાનં જનાનં વોહારેન ચ સમ્પટિચ્છનેન ચાતિ દ્વીહિ અઙ્ગેહિ સિજ્ઝતીતિ આહ ''તેચમહાજના''તિઆદિં. ''તસ્માતે સમ્મુતિ સચ્ચન્તિ વુચ્ચન્તી''તિ સમ્બન્ધો. ''સમ્મતત્તા''તિ વોહરિતત્તાચેવ સમ્પટિચ્છિતત્તા ચ. ''વચીસચ્ચવિરતિસચ્ચાન''ન્તિ એત્થ વચીસચ્ચં નામ મુસાવાદરહિતં સચ્ચવચનં. વિરતિસચ્ચં નામ સમ્માવાચાવિરતિ. સાહિ મુસાવાદાદીહિ વચીદુચ્ચરિતેહિ વિરમણમત્તેન વચીસચ્ચન્તિ વુચ્ચતિ. ''વત્થુભૂતત્તા''તિ અધિટ્ઠાનભૂતત્તા. સમ્મુતિસચ્ચન્તિ વુચ્ચન્તિ, સમ્મતત્તા સમ્મુતિ ચ, સા સચ્ચાનં વત્થુભૂતત્તા સચ્ચઞ્ચાતિ કત્વા. સમ્મુતિયા સિદ્ધં સચ્ચં સમ્મુતિસચ્ચન્તિપિ યુજ્જતિ. ''સમ્માપટિપજ્જન્તા''તિ પાણો નહન્તબ્બો, સબ્બેસત્તા અવેરા હોન્તૂતિઆદિના સમ્માપટિપજ્જન્તા. ''સબ્બલોકિયસમ્પત્તિયો''તિ દાનસીલાદીનં પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનં ફલવિપાકભૂતા સબ્બલોકિયસમ્પત્તિયો. સબ્બે ''બોધિસમ્ભારધમ્મે''તિ દાનપારમિસીલપારમિઆદિકેપારમિધમ્મે. ''આરાધેન્તી''તિ સમ્પાદેન્તિ. ''મિચ્છાપટિપજ્જન્તા''તિ દુચ્ચરિત દુરાજીવમિચ્છાજીવાદીનં વસેન મિચ્છાપટિપજ્જન્તા. ''એવં મહન્તં સમ્મુતિ સચ્ચ''ન્તિ એતેન અહં પરમત્થ સચ્ચમેવગણ્હામીતિ સમ્મુતિ સચ્ચં નભિન્દિતબ્બં. ભિન્દન્તોહિ સબ્બસમ્પત્તીહિ પરિબાહિરો અસ્સાતિ દસ્સેતિ. કથઞ્ચ તં ભિન્દતીતિ. સત્તો નામ નત્થિ. સત્તસ્સ ભવતોસઙ્કન્તિ નામ નત્થિ. ભવનિબ્બત્તકં કુસલાકુસલકમ્મં નામ નત્થીતિ ગણ્હન્તો ઉચ્છેદદિટ્ઠિયં તિટ્ઠતિ. સબ્બસમ્પત્તીહિ પરિબાહિરો હોતિ. અપાય પૂરકો ભવતીતિ. ''વિજ્જમાનન્ત્વેવ ગણ્હાપેતી''તિ સઞ્ઞા ચિત્તદિટ્ઠિ વિપલ્લાસાનં વત્થુભાવેન ગણ્હાપેતિ. તેનાહ ''સક્કાયદિટ્ઠી''તિઆદિં. ''એવં વિપરીતઞ્હિ સમ્મુતિસચ્ચ''ન્તિ એતેનસમ્મુતિ સચ્ચમેવદળ્હં ગહેત્વા પરમત્થ સચ્ચં નભિન્દિતબ્બં. ભિન્દન્તોહિ તાહિ દિટ્ઠીહિ નમુચ્ચતિ. કથઞ્ચ તં ભિન્દતિ. ખન્ધે વા ખન્ધમુત્તકેવા અત્તજીવે ગહેત્વા તેચ અત્તજીવા પરમ્મરણા ઉચ્છિજ્જન્તીતિ ગણ્હન્તો ઉચ્છેદદિટ્ઠિયં તિટ્ઠતિ. તે ચ અત્તજીવા ભવાભવેસુસસ્સતા હુત્વા ભવતોભવં સંસરન્તિ સન્ધાવન્તીતિ ગણ્હન્તોસસ્સતદિટ્ઠિયં તિટ્ઠતિ. ''નવિસંવાદેન્તી''તિ વિપરીતં નાપાદેન્તિ. ''તં પના''તિ સભાવસચ્ચં પન. અનુભવનભેદમત્તં ઉપાદાયેવ વેદના સુખાતિ વુત્તા. સબ્બાકારતો સુખભૂતત્તા વેદના સુખાતિ વુત્તા નહોતિ. ''સબ્બાપિવેદના દુક્ખા એવા''તિ પધાનત્થો. તત્થ અનુભવનભેદો તિવિધો. સાતતો વા અનુભવનં, અસ્સાતતો વા, મજ્ઝત્તતો વા. ''દુક્ખા એવા''તિ ભયટ્ઠેન દુક્ખા એવ. ભયટ્ઠેનાતિ ચ સંસાર ભયદસ્સીહિભાયિતબ્બટ્ઠેન. સુખો વિપાકો યેસં તે સુખવિપાકા. તેભૂમકકુસલા. ''કુસલસમ્મતા''તિ એતેન સભાવસચ્ચેપિ એતેવોહારા લોકસમ્મુતિ નિસ્સિતાતિ દીપેતિ. ''સાસવતા''તિ આસવેહિ સહિતભાવો. ''સંકિલેસિ કતા''તિ સંકિલેસ ધમ્મેહિ સંયુત્તભાવો. ઓઘેહિ ચ યોગેહિ ચ ઉપાદાનેહિ ચ પત્તબ્બભાવો ''ઓઘનીયયોગનીય ઉપાદાનીયતા''. અધિકા અત્તા અજ્ઝત્તા. બહિદ્ધારુક્ખેરૂપધમ્મારુક્ખસ્સ અત્તાનામ સારટ્ઠેન. સાખાયં રૂપધમ્મા સાખાય અત્તાનામ સારટ્ઠેન. સત્તસન્તાનપરિયાપન્ના પન રૂપારૂપધમ્મા તણ્હાપરિગ્ગહ દળ્હટ્ઠેન તતો બહિદ્ધા અત્તતો અધિકા અત્તાતિ અત્થેન અજ્ઝત્તાતિ લોકસમ્મુતિ હોતિ. તેનાહ ''અજ્ઝત્તતિકઞ્ચા''તિઆદિં. દુક્ખનિરોધ મગ્ગભાવો ચ, ઇતિ ઇદં ચતુક્કં અરિયસચ્ચં નામાતિ યોજના. ''ઇદમેવા''તિ ઇદં ચતુક્કમેવ. ''અચલમાન''ન્તિ એતેન અરિયસદ્દસ્સ અત્થં દીપેતિ. તેભૂમક ધમ્માનં સુખતા નામ ચલા હોતિ. કસ્મા, અનિચ્ચ ધમ્મત્તા. તે ધમ્મેસુખાતિ ગહેત્વા અત્તનો અજ્ઝત્તઙ્ગં કરોન્તા અચિરેનેવ દુક્ખં પાપુણન્તિ. તે ધમ્મે દુક્ખાતિ ઞત્વા તેહિવિમુત્તા પુન દુક્ખં પાપુણન્તીતિ નત્થિ. એસનયો સેસઅરિયસચ્ચેસુ . ''તેસૂ''તિઆદિમ્હિ દુવિધાનિહિ સચ્ચાનીતિ વુત્તેસુ દ્વીસુ સચ્ચેસુ. ''તેન વુત્ત''ન્તિઆદિ લદ્ધગુણવચનં. ''યો વિના અઞ્ઞાપદેસેના''તિ એત્થ અઞ્ઞાપદેસો નામ અટ્ઠધમ્મ સમોધાનં નિસ્સાય ઘટસણ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ, પટસણ્ઠાનં પઞ્ઞાયતિ, તં સણ્ઠાનં અત્તનો સભાવેન વિના અઞ્ઞાપદેસેન સિદ્ધં

હોતિ. યાપનચિન્તન કિરિયા નામ અત્થિ. યં ચિત્તન્તિ વુચ્ચતિ. સા અઞ્ઞાપદેસેન સિદ્ધા ન હોતિ. અત્તનો સભાવેનેવસિદ્ધા. એસનયો કુસનકિરિયા, વેદયિતકિરિયા, દીસૂતિ. ઇમમત્થં દસ્સેતું ''યોવિના અઞ્ઞાપદેસેના''તિઆદિમાહ. ''ચિત્તેનપરિકપ્પેત્વા''તિ મનોવિઞ્ઞાણ ચિત્તેન અવિજ્જમાનં સણ્ઠાનં વિજ્જમાનં કત્વા. ''સવિગ્ગહં કત્વા''તિ સરીરં કત્વા. વત્થુ દબ્બસહિતં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ''ચિત્તમયોચિત્તનિમ્મિતો''તિ સુપિનન્તે દિટ્ઠરૂપાનિ વિય ચિત્તેનપકતો ચિત્તેન નિમ્મિતો. કસ્મા સભાવસિદ્ધો પરમત્થો નામાતિ આહ ''સોહી''તિઆદિં. ''સન્તી''તિ એતેન અસધાતુ વસેન અત્થોતિ સિદ્ધં વુત્તં. સદ્દાબુદ્ધીહિ અરણીયતો ઉપગન્તબ્બતો અત્થોતિપિવદન્તિ. ''ઇતરતો''તિ પરિકપ્પસિદ્ધતો. ''પરમો''તિ અધિકો. તેનાહ ''ઉક્કંસગતો''તિ. એતેન પરમસદ્દસ્સ અધિકત્થં વદતિ. ઇદાનિ તસ્સ ઉત્તમત્થં દસ્સેતું ''અપિચા''તિઆદિવુત્તં. તત્થ, ઇમસ્મિં બુદ્ધસાસને પઞ્ચસાસન કિચ્ચાનિ મહન્તાનિ અભિઞ્ઞેય્યાનં ધમ્માનં અભિજાનનં. પરિઞ્ઞેય્યાનં પરિજાનનં. પહાતબ્બાનં પહાનં. સચ્છિ કાતબ્બાનં સચ્છિકરણં. ભાવેતબ્બાનં ભાવનાતિ. તત્થ સબ્બેપિ પરમત્થ ધમ્મા અભિઞ્ઞેય્યા નામ. દુક્ખ સચ્ચધમ્મા પરિઞ્ઞેય્યા નામ. સમુદય સચ્ચધમ્મા પહાતબ્બા નામ. સામઞ્ઞફલાનિ ચ નિબ્બાનઞ્ચ સચ્છિકાતબ્બા નામ. મગ્ગસચ્ચધમ્મા ભાવેતબ્બા નામ. તેસુ ધમ્મેસુ તેસં કિચ્ચાનં સિદ્ધિયા ઇમસ્મિં સાસને સાસનકિચ્ચં સિદ્ધં હોતિ. નિટ્ઠાનં ગચ્છતિ. તે ચ ધમ્મા એવ રૂપાનં સાસન કિચ્ચાનં અવિરાધકત્તા અવિસંવાદકત્તા ઉત્તમટ્ઠેન પરમત્થા નામ હોન્તીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''અપિચા''તિઆદિમાહ. તત્થ ''યે''તિયેજના. ''અય''ન્તિ અયં ધમ્મો. ''તસ્સા''તિ તસ્સઅભિઞ્ઞેય્યસ્સ, તસ્સપરિઞ્ઞેય્યસ્સ, તસ્સપહાતબ્બસ્સ, તસ્સસચ્છિકા તબ્બસ્સ તસ્સભાવેતબ્બસ્સાતિ સમ્બન્ધો. પરમત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

''તં નસુન્દર''ન્તિ બ્યઞ્જનતો નસુન્દરં. નકેવલં બ્યઞ્જનતોયેવ નસુન્દરં, અત્થતોપિ નસુન્દરમેવ. ચતુસચ્ચ ધમ્માહિ પચ્ચેકબુદ્ધઞ્ઞાણસ્સપિ ગોચરા હોન્તિ. પઞ્ઞેય્ય ધમ્મા પન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવ. તત્થ ચતુસચ્ચ ધમ્મા નામ પરમત્થ ધમ્મા એવ. પઞ્ઞેય્યધમ્મા પન સબ્બ પઞ્ઞત્તિયા સહ સબ્બપરમત્થ ધમ્મા. સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં ચતુસચ્ચાભિ સમ્બોધો ધમ્મ પઞ્ઞત્તિયા સહ સિજ્ઝતિ. પચ્ચેકબુદ્ધાનં ચતુસચ્ચ સમ્બોધો ધમ્મપઞ્ઞત્તિયા સહ નસિજ્ઝતિ. તસ્મા તે સયં પટિવિદ્ધં ચતુસચ્ચ ધમ્મં નામ પઞ્ઞત્તિં નીહરિત્વા પરેસં દેસેતું ન સક્કોન્તિ. તેસં ચતુસચ્ચસમ્બોધો મૂગસ્સ સુપિનદસ્સનં વિય હોતીતિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તં. તસ્મા પઞ્ઞત્તિયા સહ પઞ્ઞેય્ય ધમ્મા એવ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ ગોચરાતિ સક્કાવત્તુન્તિ.

પરમત્થપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. ચિત્તવચનત્થે. નહિ સા આરમ્મણેનવિના લબ્ભતિ. ચિન્તેતીતિ વુત્તે કિં ચિન્તેતિ, આરમ્મણં ચિન્તેતીતિ એવં આરમ્મણભૂતેન કમ્મપદેન વિના અસમ્ભવતો. તસ્મા ઇધ ચિન્તનાતિ દટ્ઠબ્બા, તસ્મા અસ્સ નામં સિદ્ધન્તિ દટ્ઠબ્બન્તિ સમ્બન્ધો. સુતમયઞ્ઞાણં, ચિન્તામયઞ્ઞાણ, ન્તિ એત્થ આરમ્મણસ્સ ભૂતસભાવ ચિન્તાપિ અત્થિ, સાપઞ્ઞાએવાતિ તં નિવત્તેતું ''આરમ્મણ...પે॰... ણૂપલદ્ધિયેવા''તિ વુત્તં. ચિત્તં, મનો, માનસં, વિઞ્ઞાણ, ન્તિ સબ્બં ચિત્તસ્સ નામં. આરમ્મણ પચ્ચયપ્પટિબદ્ધં હોતિ. ન અઞ્ઞપચ્ચયપ્પટિબદ્ધં. ન ચ અઞ્ઞપચ્ચયેન લદ્ધં નામં. એવરૂપસ્સ આરમ્મણ વિજાનન સઙ્ખાતસ્સ અત્થન્તરસ્સબોધકં નહોતીતિ દસ્સેતું ''સન્તેસુ ચા''તિઆદિવુત્તં. ''એતેના''તિ ઇદં કત્તુનો કિરિયાસાધને અતિસ્સયૂપકારકં કરણ સાધનં વદતીતિ દસ્સેતું ''તઞ્હી''તિઆદિવુત્તં. ''ચિન્તનમત્ત''ન્તિ એત્થ મત્તસદ્દો વિસેસનિવત્તિ અત્થોતિ, તેન નિવત્તિતં અત્થં દસ્સેતિ ''સબ્બેપિહી''તિઆદિના. ''વિગ્ગહો વા''તિ સરીરં વા. પચ્ચયેન આયત્તા પચ્ચયાયત્તા. ''આયત્તા''તિ સમ્બન્ધા. વત્તનં વુત્તિ. ઉપ્પજ્જનં વા ઠિતિ વા. પચ્ચયાયત્તા વુત્તિ એતેસન્તિ ''પચ્ચયાયત્ત વુત્તિનો''. ''થામેના''તિઆદિ અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનાનિ.

‘‘એકં ભાવસાધનમેવ પધાનતો લબ્ભતી’’તિ ઇદં ધમ્માનં તં તં કિરિયા મત્તભાવં સન્ધાય વુત્તં. કિરિયામત્તભૂતાપિ પન તે ધમ્માસયં નાનાપચ્ચયા વત્થાયં ઠિતા વા હોન્તિ નાનાપચ્ચયુપ્પન્નાવત્થાયં ઠિતા વા. તસ્મા પરમત્થ પદેસુપિ યથારહં તદઞ્ઞસાધનાનં પટિલાભો અવારિતો હોતિ. ઇતરથા હેતુ પચ્ચયો, આરમ્મણ પચ્ચયો, સહજાતપચ્ચયો, નિસ્સયપચ્ચયોતિઆદીસુ કથં ભાવસાધનં યુત્તં સિયાતિ. ‘‘પધાનતો’’તિ મુખ્યતો. ‘‘અભેદસ્સ ચિન્તનસ્સભેદકરણ’’ન્તિ ઇદં ચિન્તેતીતિ ચિત્તન્તિકતં કત્તુસાધનં સન્ધાય વુત્તં. ‘‘સિલાપુત્તકસ્સા’’તિ ભેસજ્જમૂલાનં પિસનસિલાપોતકસ્સ. તસ્સ સરીરં નામ વિસું અઙ્ગં નત્થિ. અભિન્નંપિ ભિન્નં કત્વા વુચ્ચતિ ‘‘સિલાપુત્તકસરીર’’ન્તિ. ઇદં અભેદસ્સભેદકરણં નામ અભૂતરૂપં હોતિ. પયોજને સતિ વત્તબ્બં, અસતિ ન વત્તબ્બન્તિ આહ ‘‘તથાકરણઞ્ચા’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘પરપરિકપ્પિતસ્સા’’તિ પરેહિ અઞ્ઞતિત્થા ચરિયેહિ પરિચિન્તિતસ્સ. ‘‘સતિહિ…પે॰… કપ્પનાયા’’તિ સચે અત્તા અત્થિ, અત્તા ચિન્તેતિ, તસ્મા અત્તા ચિત્તોનામાતિઆદિ વત્તબ્બં. ન વત્તબ્બં ચિન્તેતીતિ ચિત્તન્તિ, ચિત્તસ્સ કિરિયામત્તત્તા. ન પન અત્તાદિકો કત્તા નામ અત્થિ. તસ્મા કિરિયા મત્તમેવ કત્તારં કત્વા ‘‘ચિન્તેતીતિ ચિત્ત’’ન્તિ વુત્તં. તેન વિઞ્ઞાયતિલોકે અત્તાદિકોકત્તા નામ નત્થીતિ. ઇદં અભેદસ્સભેદ પરિકપ્પનાય પયોજનન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અત્તપ્પધાનો’’તિ કિરિયાસાધને બહૂનંકારકાનં મજ્ઝે સયંપધાનો સયંજેટ્ઠકો હુત્વા. ‘‘તંકત્તુભાવ’’ન્તિ લોકેસિદ્ધં કત્તુભાવં. ‘‘પુન કરણભાવ’’ન્તિ પુન લોકે સિદ્ધં કરણભાવં. એવં ચિત્તસ્સ વચનત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ અભિધાનત્થં દસ્સેન્તો ‘‘અપિચેત્થા’’તિઆદિમાહ. યથયિદં યે ઇમે તિરચ્છાનગતા પાણા ચિત્તાવિચિત્તા. એવં ચિત્તં વિચિત્તં યં અઞ્ઞં અત્થિ, તં અઞ્ઞં એકનિકાયંપિ નસમનુપસ્સામી-તિ યોજના. ‘‘નિકાય’’ન્તિ સત્તજાતિસમૂ હં .‘‘નિસ્સક્કે કરણવચન’’ન્તિ વિભત્તાપાદાનત્થે કરણવચનં. એતેન તતો ચરણતો ચિત્તતોતિ અત્થં વદતિ. ગાથાયં. ‘‘તં તં સભાવો’’તિ વિજાનનફુસનાદિકો સભાવો, અગ્ગિસ્સઉણ્હોવિય. ‘‘કિચ્ચસમ્પત્તિયોરસો’’તિ તેન તેન ધમ્મેન કરણકિચ્ચઞ્ચ, તં કિચ્ચં કત્વા લદ્ધો સમ્પત્તિગુણો ચ. અગ્ગિસ્સ વત્થુમ્હિ પરિપાચનકિચ્ચં વિય, ઓભાસનગુણોવિય ચ. ‘‘ગય્હાકારો’’તિ ઞાણેન ગહેતબ્બો તસ્સ તસ્સ ધમ્મસ્સ ધજભૂતો આકારો. સમ્પત્તિ રસોયેવ વુચ્ચતિ. ‘‘ફલંવાપી’’તિ કારિયફલં વાપિ, અગ્ગિસ્સ ધૂમોવિય. ‘‘આસન્નકારણ’’ન્તિ અત્તનો અનન્તરે ફલનિબ્બત્તકં કારણં, અગ્ગિસ્સ અગ્ગિકારક પુરિસો વિય. ‘‘અલ’’ન્તિ સમત્થા. ‘‘વિબુદ્ધિનો’’તિ વિસેસબુદ્ધિ સમ્પન્નસ્સ પણ્ડિતસ્સ. ‘‘પુબ્બઙ્ગમરસ’’ન્તિ આરમ્મણગ્ગહણે પધાનરસ કિચ્ચં. ‘‘સન્ધાન પચ્ચુપટ્ઠાન’’ન્તિ નિરન્તરપ્પવત્તાકારપચ્ચુપટ્ઠાનં. ‘‘નામ રૂપપદટ્ઠાન’’ન્તિ ફસ્સાદિનામઞ્ચ વત્થુ રૂપઞ્ચચિત્તસ્સપદટ્ઠાનં.

ચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. ‘‘ચેતસિ ભવ’’ન્તિ ચિત્તસ્મિં પાતુભૂતં. ‘‘એતેન સિદ્ધા હોન્તી’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘સા એવ ફસ્સાદીનં જાતિ. યાચિત્તસ્સજરા, સા એવ ફસ્સાદીનંજરા’’તિઆદિના યોજેતબ્બં. ‘‘એકવણ્ટૂપનિ બન્ધાની’’તિ એકેન વણ્ટદણ્ડકેન ઉપનિબન્ધાનિ. ‘‘એકજાતિયાદિ ઉપનિબન્ધા’’તિ એકજાતિકથા દિવસેન ઉપનિબન્ધા. ‘‘ચે’’તિ ચેવદેય્ય. ‘‘ના’’તિ ન વત્તબ્બં. ગાથાયં. ‘‘ધમ્મા’’તિ નામક્ખન્ધ ધમ્મા. ‘‘મનસા એવા’’તિ કત્તુભૂતેન મનેન એવ. ‘‘પકતા’’તિ પવત્તિતા. ‘‘નિમ્મિતા’’તિ નિપ્ફાદિતા. ‘‘ચિત્તકિરિયા ભૂતા એવા’’તિ આરમ્મણં વિજાનન્તં ચિત્તં ફુસનાકારં જનેત્વાવ વિજાનાતિ. સો ફુસનાકારો ફસ્સોતિ વુચ્ચતિ. અવસેસા પન સબ્બેપિ ચેતસિકધમ્મા ફસ્સં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જન્તિ. ફસ્સો હેતુ ફસ્સો પચ્ચયો વેદનાક્ખન્ધસ્સ ઉપાદાય. સઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ. સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સ ઉપાદાયાતિ હિ વુત્તં. એવં સન્તેપિ ચિત્તમૂલકત્તા ચિત્તનિસ્સિતત્તા ચ તેપિધમ્મા ચિત્તકિરિ યાભૂતા એવ હોન્તીતિ. ‘‘એતેના’’તિ એતેનગાથાપદેન. વિભાવનિયં પન એકાલમ્બણતા મત્તેન વિભાવેતિ. પરિપુણ્ણાનિ ચે તસિકઙ્ગાનિ ઉપરિ થેરેન

સયમેવ વક્ખમાનત્તાતિ અધિપ્પાયો. ઇધ પન પદત્થવિભાવનટ્ઠાનત્તા પરિપુણ્ણેહિ અઙ્ગેહિ વિભાવેતું વટ્ટતીતિ આહ ''તં નસુન્દર''ન્તિ. ''વત્થુમ્હી''તિ પટકોટ્ઠકાદિમ્હિ. ''નાનાચિત્તકમ્માની''તિ હત્થિ અસ્સરૂપાદીનિ. વિજાનનમત્તં ચિત્તં, કુસલન્તિ વા અકુસલન્તિ વા વત્તબ્બં નત્થિ. નાનાચેતસિકે હિ યુત્તત્તા એવ તથા વત્તબ્બં હોતિ. વુત્તંહેતં ભગવતા. પભસ્સરમિદં ભિક્ખવે ચિત્તં. તઞ્ચ ખો આગન્તુકેહિ ઉપક્કિલેસેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠન્તિ. તેનાહ ''ઉદકં વિયચિત્ત''ન્તિઆદિં.

ચેતસિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. રુપ્પતીતિ પદં કત્તરિવાહેતુકમ્મનિવાસિદ્ધં. રુપ્પનઞ્ચવિકારાપત્તિ એવાતિ દસ્સેતું ''સીતુણ્હાદીહી''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''વિસમપ્પવત્તિવસેના''તિ ધાતૂનં વિસમપ્પવત્તિવસેન. ધાતુક્ખો ભવસેનાતિ વુત્તં હોતિ, ''કેનરુપ્પતી''તિ એત્થ ''કેના''તિ હેતુ અત્થેવા હેતુ કત્તરિવા કરણવચનં દટ્ઠબ્બં. તથા સીતેનાતિઆદીસુપિ. ડંસમકસા નામ સૂચિમુખા ખુદ્દકમક્ખિકાચેવ મહન્ત મક્ખિકા ચ. વાતા નામ પુરત્થિમવાતાદયો. આતપો નામ સૂરિયાતપો. સરિંસપાનામ અહિ વિચ્છિક સતપદિકાદયો. તેસં સમ્ફસ્સેહિપિ રુપ્પતિ. મરણં વા ગચ્છતિ, મરણ મત્તં વા દુક્ખં. ''યે ધમ્મા''તિ દ્વાદસવિધા સપ્પટિઘરૂપધમ્મા. ''અઞ્ઞેસ''ન્તિ સોળસન્નં અપ્પટિઘરૂપાનઞ્ચ અરૂપધમ્માનઞ્ચ. ''તેસૂ''તિ નિદ્ધારણેભુમ્મં. ઇદાનિ પાળિયા સદ્ધિં મુખ્યરુપ્પનં સંસન્દેન્તો ''સમાગમો ચા''તિઆદિમાહ. સમાગમો ચ નામ અઞ્ઞમઞ્ઞાભિઘટ્ટનં વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. આપાતાગમનઞ્ચ આરમ્મણકરણઞ્ચ ઠપેત્વાતિ યોજના. ''મહાભૂતાનમેવ વા''તિ આપોધાતુ વજ્જિતાનં તિણ્ણં મહાભૂતાનમેવ વા. ''વિકારં આપજ્જતી''તિ વત્વા તમેવત્થં વિવરન્તો ''યસ્મિં ખણે''તિઆદિમાહ. ''સયંપિ વિકારપત્તા હોન્તી''તિ તેમહાભૂતાસયંપિ પકતિં વિજહિત્વા ઓમત્તાધિમત્તભાવં પાપુણન્તીતિ અત્થો. ''ઓમત્તાધિમત્તરૂપસન્તતીનઞ્ચા''તિ પરમ્પરતો ઉપ્પજ્જમાના રૂપસન્તતિયો સન્ધાય વુત્તં. એવં પાળિનયેન વિપત્તિવસેન રુપ્પનં વત્વા ઇદાનિ વિપત્તિ વા હોતુ, સમ્પત્તિ વા. પુરિમપચ્છિ મસન્તતીનં વિસદિસપ્પવત્તિભૂતો વિકારોપિ એકેન પરિયાયેન રુપ્પનંનામાતિ કત્વા પુન તં રુપ્પનં દસ્સેન્તો ''અપિચેત્થા''તિઆદિમાહ. ''ઘટ્ટનવસેન રુપ્પન ધમ્માન મેવા''તિ આપાતાગમનાદિવસેન રુપ્પનધમ્મેહિવિના અભિઘટ્ટનવસેનરુપ્પન સભાવાનં રૂપધમ્માનમેવ સિદ્ધન્તિ પુચ્છા. ''સવિગ્ગહા હોન્તી''તિ દબ્બ સણ્ઠાનાકારસહિતા હોન્તિ. કસ્મા, ઓળારિકસભાવત્તા. બહૂનઞ્ચરૂપકલાપાનં એકક્ખણે એકાબદ્ધભાવેનપવત્તત્તા. અરૂપધમ્માહિ સણ્હસુખુમસભાવા ચ હોન્તિ. સચે અનેકસતસહસ્સાનિપિ એકતો પવત્તેય્યું. દબ્બસણ્ઠાનભાવં નગમિસ્સન્તિયેવ. એકસ્મિઞ્ચ સત્તસન્તાને એકક્ખણે એક કલાપોવ પવત્તતિ. કસ્મા, અનન્તર પચ્ચયૂપનિબન્ધેન પવત્તત્તા. તસ્માતે સવિગ્ગહાન હોન્તિ. રૂપધમ્મા પન ઓળારિક સભાવા ચ હોન્તિ. બહૂનં સન્નિચયેસતિ દબ્બસણ્ઠાનત્થાય સંવત્તન્તિ. એકક્ખણે ચ બહુકલાપાપિ એકાબદ્ધાહુત્વા પવત્તન્તિ. તસ્મા તેસવિગ્ગહાહોન્તીતિ.

''સીતાદિગ્ગહણસામત્થિયેના''તિ સીતેનપિ રુપ્પતિ, ઉણ્હેનપિ રુપ્પતીતિઆદિના લોકસ્સ પચ્ચક્ખતો પાકટસ્સ સીતાદિવચનસ્સસામત્થિયેન. તઞ્હિ વચનં લોકસ્સ અપાકટં અરૂપધમ્માનં રુપ્પનં ઇધનાધિપ્પેતન્તિ દીપેતીતિ અધિપ્પાયો. ''વોહારો નામા''તિ નામસઞ્ઞા નામાતિ વુત્તં હોતિ. ''લોકોપચારેના''તિ બહુજનસ્સ ઉપચારેન વોહારેન કથનેન. ''પાકટ નિમિત્તવસેનેવા''તિ પાકટસ્સ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તસ્સ વસેનેવ. ''સીતાદિગ્ગહણેન વિનાપી''તિ પિસદ્દેન સીતાદિગ્ગહણસામત્થિયેનપીતિ દીપેતિ. એવં સન્તેપિ પાળિસાધકં નામ ન સક્કાસબ્બત્થ લદ્ધું. પાકટનિમિત્ત વચનમેવ સબ્બત્થ સાધારણન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''તપ્પસઙ્ગનિવત્તી''તિ તસ્સ અરૂપધમ્માનં રૂપતાપસઙ્ગસ્સ નિવત્તિ. ''ઇદ્ધિવિકુબ્બનાવસપ્પવત્તા''તિ એત્થ

ઇદ્ધિવિકુબ્બનાનામઇદ્ધિયાનાનપ્પકારમાપનં. ‘‘રૂપતા સિદ્ધી’’તિ રૂપન્તિ નામ સઞ્ઞાસિદ્ધિ. ‘‘ઇદં પના’’તિ ઇદં રૂપં પન. ‘‘અનુગ્ગહાનં સીતાદીનં વસેના’’તિ કિઞ્ચાપિપાળિયં સીતાદિવચનં ઉપઘાતકાનં સીતાદીનં વસેન વુત્તં. તેચ બ્રહ્મલોકે નત્થિ. અનુગ્ગાહકા એવ અત્થિ. તેસંવસેનાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘પાળિયં નિદ્દિટ્ઠાની’’તિ સઞ્જાનાતીતિ ખો ભિક્ખવે તસ્મા સઞ્ઞાતિ વુચ્ચતિ. કિઞ્ચ સઞ્જાનાતિ. નીલંપિ સઞ્જાનાતિ, પીતમ્પિ સઞ્જાનાતી-તિઆદિના ચ, વિજાનાતીતિ ખો ભિક્ખવે તસ્મા વિઞ્ઞાણન્તિ વુચ્ચતિ. કિઞ્ચ વિજાનાતિ. મધુરંપિ વિજાનાતિ, અમ્બિલંપિ વિજાનાતી-તિઆદિના ચ-પાળિયં નિદ્દિટ્ઠાનિ.

રૂપપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. નિબ્બાનપદે. ‘‘ખન્ધાવા’’તિ ભવન્તરે અપાયાદીસુ ભવિસ્સમાના ખન્ધાવા. ન હિ અતીત ધમ્મા, નિબ્બાયન્તિ નામ, સત્તે પીળેત્વા નિરુદ્ધત્તાતિ અધિપ્પાયો. પચ્ચુપ્પન્ના ચ ધમ્મા એતરહિ પીળેન્તિ, અવસ્સં ઉપ્પજ્જમાના અનાગતધમ્મા ચ અનાગતે પીળેસ્સન્તિ, કથં તે નિબ્બાયન્તિ નામાતિ આહ ‘‘પચ્ચુપ્પન્નેસુ…પે॰… વત્તબ્બમેવ નત્થી’’તિ. ‘‘વિસયેભુમ્મ’’ન્તિ વિસયાધારેભુમ્મં. વિસયાધારો નામમનુસ્સાભૂમિયં ગચ્છન્તીતિઆદીસુ વિય મુખ્યાધારો નહોતિ. તેન પન વિના અઞ્ઞત્થ તં કિરિયં કાતું નસક્કોતિ. તસ્મા આધારભાવેન પરિકપ્પિતો આધારોતિ દસ્સેતું ‘‘યથાઆકાસે’’તિઆદિવુત્તં. યથા સકુણાનં પક્ખન કિરિયા નામ આકાસેન વિના અઞ્ઞત્થ નસિજ્ઝતિ. તથા વટ્ટદુક્ખધમ્માનં નિબ્બુતિ કિરિયાપિ નિબ્બાનેન વિના અઞ્ઞત્થ નસિજ્ઝતીતિ દસ્સેતું ‘‘યેહિતે’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘યે’’તિ યેતિવિધવટ્ટદુક્ખસન્તાપધમ્મા. હિસદ્દોનિપાતો. તેસદ્દો વચનાલઙ્કારો. ‘‘તબ્બિનિમુત્ત’’ન્તિ નિબ્બાનવિનિમુત્તં. નિબ્બુતિઠાનં નામ નત્થિ. તસ્મા નિબ્બાનં તેસં નિબ્બુતિ કિરિયાય વિસયા ધારોહોતીતિ અધિપ્પાયો. યથા અયં પદીપો નિબ્બાયતિ. તથાધીરા નિબ્બન્તીતિ યોજના. ‘‘તં તં કિલેસાનં વા’’તિ તે સંતેસંકિલેસાનં વા. ‘‘ખન્ધાનં વા’’તિ અનાગતભવેસુ ખન્ધાનં વા. ‘‘પુનઅપ્પટિસન્ધિકભાવ’’ન્તિ સન્તાનસ્સ પુન પટિસન્ધાનાભાવં પાપુણન્તિ અરિયા જના. યથા મગ્ગે કરણવચનં દિસ્સતિ અદ્ધા ઇમાયપટિપત્તિયા જરામરણમ્હા પરિમુચ્ચિસ્સામીતિઆદીસુ. ન તથા નિબ્બાનેતિ આહ ‘‘મગ્ગેવિયા’’તિઆદિં. નિબ્બાનેપનભુમ્મવચનમેવ દિસ્સતિ યત્થનામઞ્ચરૂપઞ્ચ. અસેસં ઉપરુજ્ઝતીતિઆદીસુ. તસ્મા નિબ્બાને કરણ વચનં ન દિસ્સતિ, કરણ લક્ખણસ્સેવ અભાવતોતિ દસ્સેતું ‘‘ન ચ નિબ્બાન’’ન્તિઆદિ વુત્તં. કરણ લક્ખણં નામકત્તુનો સહકારી પચ્ચયભાવો. નનુ અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા નિબ્બાયન્તીતિ દિસ્સતીતિ. સચ્ચં, તત્થ પન વિસેસને કરણ વચનં. ન કરણકારકે. તઞ્હિ સઉપાદિસેસનિબ્બાનધાતુયાનિવત્તનત્થં વુત્તન્તિ.

નિબ્બાનપદવણ્ણના.

દુતીયગાથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. કામાવચરપદે. ‘‘કામીયતી’’તિ ઇચ્છીયતિ. નિમિત્તસ્સાદવત્થુ મજ્ઝિમટ્ઠકથાયં આગતં. ‘‘તેકામીયન્તી’’તિ તે અવીચિનિરયાદયો ઇચ્છીયન્તિ. ‘‘તત્થ ઉપ્પન્નાનમ્પી’’તિ અવીચિનિરયાદીસુ ઉપ્પન્નાનંપિ સત્તાનં. ‘‘ભવનિકન્તિ નામ હોતી’’તિ ભવસઙ્ખાતં અત્તનો ખન્ધં એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસોમે અત્તાતિ ગણ્હન્તી તણ્હા ભવનિકન્તિ નામ. સા નેરયિકસત્તાનંપિ અત્થિયેવ. ‘‘કામે અવચરતી’’તિ કામેપરિયાપન્નં હોતિ. કામે અન્તોગધં હોતિ. રૂપારૂપભૂમીસુ ઉપ્પન્નંપિ રૂપારૂપસઙ્ખ્યં નગચ્છતિ. કામસઙ્ખ્યમેવ ગચ્છતિ. કામગણનમેવગચ્છતીતિ અત્થો. ‘‘તીસુભવેસુ ઉપ્પન્નાનિપી’’તિ કામરૂપારૂપસત્તસન્તાનેસુ ઉપ્પન્નાનિપિ ન

તત્રપરિયા પન્નાનેવ હોન્તિ. તત્ર અપરિયાપન્નાનેવ હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘કામાવચરતાપત્તિદોસો’’તિ કામાવચર ધમ્માતિ વત્તબ્બતા પત્તિદોસો. ‘‘રૂપાવચરતાદિમુત્તિદોસો’’તિ ઇમે રૂપાવચર ધમ્મા ન હોન્તિ, અરૂપાવચર ધમ્મા ન હોન્તિ, લોકુત્તર ધમ્મા ન હોન્તીતિ એવં વત્તબ્બતાપત્તિ દોસોતિ વુત્તં હોતિ. એસનયો ‘‘રૂપારૂપાવચરતાપત્તિ દોસો કામાવચરતામુત્તિ દોસો’’ તિપદેસુ . અવચરસદ્દસ્સ ઉપ્પન્નત્થે ગહિતેપિ એતેદોસા નાપજ્જન્તિ. કસ્મા, લોકે યેભૂય્યનયતબ્બહુલનયાનંપિ સબ્ભાવાતિ ઇમમત્થં વદન્તો ‘‘નનુયેભૂય્ય વુત્તિવસેનપી’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘કેસઞ્ચી’’તિ કેસઞ્ચિ પુગ્ગલાનં વા ધમ્માનં વા. યથામિગલુદ્દકો ગામે ચરન્તોપિ વને ચરણબહુલત્તા વનચરકોતિ નામં લભતિ. રાજહત્થી અઞ્ઞત્થ ચરન્તોપિ સઙ્ગામે ચરણબહુલત્તા સઙ્ગામાવચરોતિ નામં લભતિ. અયં યેભૂય્યનયો નામ. યસ્મિં વને અમ્બરુક્ખાપિ અત્થિ, અઞ્ઞરુક્ખાપિ અત્થિ. અમ્બરુક્ખબહુલત્તા પન તં વનં અમ્બવનન્તિ નામં લભતિ. એવં સિમ્બલિવનાદીસુ. અયં તબ્બહુલનયો. ઇધ પન ભૂમિયો તબ્બહુલનયેન કામરૂપારૂપ નામં લભન્તિ, ધમ્મા યેભૂય્યનયેન કામાવચરાદિ નામં લભન્તીતિ. એવં ગહિતે સતિ, તે દોસાના પજ્જન્તીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ‘‘તસ્મા ઇધપિ…પે॰… દોસોતી’’તિઆહ. ‘‘ના’’તિ ન કોચિદોસો નત્થિ. અત્થિ એવાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘તસ્માસ્સા’’તિ એત્થ ‘‘અસ્સા’’તિ અવચરસદ્દસ્સ. ‘‘તથા અત્થં અગ્ગહેત્વા’’તિ ઉપ્પજ્જનત્થં અગ્ગહેત્વા. ‘‘પરિગ્ગાહિનિયા કામતણ્હાય કતો’’તિ તથા પરિગ્ગાહિનિયા કામતણ્હાય ગોચરવિસયત્તાતાયતણ્હાય કતોનામ હોતિ. એતેન કામેતીતિ કામો, કામતણ્હા. અવચરતિ એત્થાતિ અવચરં. કામસ્સ અવચરન્તિ કામાવચરં. કામ તણ્હાય ગોચરવિસયત્તા કામાવચરન્તિ અયમત્થોપિ સિજ્ઝતિ.

રૂપેઅવચરતીતિ રૂપાવચરં. ‘‘રૂપે’’તિ સોળસવિધાયરૂપભૂમિયા. ‘‘અવચરતી’’તિ તત્થ પરિયાપન્નભાવેન પવત્તતિ. અરૂપે અવચરતીતિ અરૂપાવચરં. ‘‘અરૂપે’’તિ ચતુબ્બિધાય અરૂપભૂમિયા. ‘‘અવચરતી’’તિ તત્થ પરિયાપન્નભાવેન પવત્તતીતિ ઇમમત્થં વદતિ ‘‘રૂપારૂપાવચરેસુપિ અયંનયો નેતબ્બો’’તિ. રૂપે ભવો રૂપં. રૂપતણ્હા. અરૂપે ભવો અરૂપં, અરૂપતણ્હા. રૂપસ્સ અવચરં રૂપાવચરં. અરૂપસ્સ અવચરં અરૂપાવચરન્તિ ઇમમત્થં દીપેતિ ‘‘તેસુ પના’’તિઆદિના. ‘‘અત્રા’’તિ ઇમસ્મિં ઠાને. યદિપિ લોભો, રાગો, કામો, તણ્હા, તિસબ્બમ્પેતં લોભસ્સવેવચનં હોતિ. રૂપરાગો અરૂપરાગોતિ પન વિસું વિભત્તત્તા ઇધ કામસદ્દેન તં દઞ્ઞોલોભો ગય્હતિ. ‘‘સબ્બોપિ લોભો’’તિ એતેનસસ્સતુચ્છેદ દિટ્ઠિસહગતોપિ સઙ્ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં.

૧૯. ‘‘રૂપારૂપસદ્દા તાસુ ભૂમીસુ નિરુળ્હા’’તિ અનિમિત્તા હુત્વા નિરુળ્હાતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ સનિમિત્તં નયં વદતિ ‘‘અપિચા’’તિઆદિના. ‘‘નિસ્સયોપચારો’’તિ ઠાનૂપચારો, યથા સબ્બોગામો આગતોતિ. ‘‘નિસ્સિતો પચારો’’તિ ઠાન્યૂપચારો. યથા ધજા આગચ્છન્તીતિ. ‘‘યં એતસ્મિં અન્તરે’’તિ યે એતસ્મિં અન્તરે ખન્ધધાતુ આયતના. યં રૂપં, યા વેદના, યાસઞ્ઞા, યે સઙ્ખારા, યંવિઞ્ઞાણન્તિ યોજના. ‘‘સુવિસદ’’ન્તિ યેભૂય્યાદિ નયેહિ અનાકુલત્તાસુવિસુદ્ધં. ‘‘કિં વિક્ખેપેના’’તિ ચિત્તવિક્ખેપેન કિં પયોજનન્તિ અત્થો.

૨૦. ‘‘લુજ્જનપ્પલુજ્જનટ્ઠેના’’તિ ભિજ્જનપ્પભિજ્જનટ્ઠેન. ‘‘યત્થા’’તિ યસ્મિં તેભૂમકે ધમ્મસમૂહે. ‘‘નિવિસતી’’તિ નિચ્ચં વિસતિ, ઉપગચ્છતિ. ‘‘તસ્સા’’તિ મિચ્છાગ્ગાહસ્સ. ‘‘તેસ’’ન્તિ લોકુત્તર ધમ્માનં. ‘‘યેસ’’ન્તિ લોકિય ધમ્માનં. ‘‘લુજ્જન’’ન્તિ ખણિકભઙ્ગેન ભિજ્જનં. ‘‘પલુજ્જન’’ન્તિ સણ્ઠાનભેદેન સન્તતિચ્છેદેન નાનપ્પકારતો ભિજ્જનં. નિબ્બાનં પન ઇધ ન લબ્ભતિ ચિત્તસઙ્ગહાધિકારત્તાતિ અધિપ્પાયો. સો ચ અપરિયાપન્નભાવો, વિસું એકાચતુત્થી અવત્થા ભૂમિનામાતિ યોજના.

ચતુબ્ભૂમિવિભાગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૧. ‘‘હીન’’ન્તિ સદ્ધાસતિઆદીહિ સોભણધમ્મેહિ અયુત્તત્તાહીનં. ‘‘સબ્બહીન’’ન્તિ લોભાદીહિ પાપધમ્મેહિ યુત્તત્તા સબ્બ ચિત્તેહિ હીનતરં. ‘‘તદત્થો’’તિ ઉપરિમાનં ચિત્તાનં સોભણસઙ્ખાકરણસુખત્થો. ‘‘આદિતો’’તિઆદિમ્હિ. ‘‘વીથિચિત્તવસેનાતિ એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસોમે અત્તાતિ એવં પવત્તસ્સ ભવનિકન્તિ જવનવીથિચિત્તસ્સ વસેન. એવઞ્ચસતિ, કિં કારણં લોભમૂલચિત્તસ્સપથમં વચનેતિ આહ ‘‘અકુસલેસુ પના’’તિઆદિં .‘‘દ્વીહિવટ્ટમૂલેહી’’તિ લોભમોહસઙ્ખાતેહિ દ્વીહિ વટ્ટમૂલેહિ.

૨૨. ‘‘સિનિદ્ધચિત્ત’’ન્તિ સાતવેદનાયુત્તત્તાલૂખચિત્તં ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. સુમનસ્સભાવોતિ વુત્તે કાયિકસુખવેદનાયપિ પસઙ્ગો સિયાતિ વુત્તં ‘‘માનસિક…પે॰… નામ’’ન્તિ. ‘‘સુમનાભિધાનસ્સા’’તિ સુમનનામસ્સ. ‘‘પવત્તિનિમિત્ત’’ન્તિ પવત્તિયા આસન્ન કારણં. કથં પન ભાવો પવત્તિનિમિત્તં નામહોતીતિ આહ ‘‘ભવન્તિ…પે॰… કત્વા’’તિ. નિમિત્તે ભુમ્મં. તથાહિ ભાવો નામ સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તન્તિ વુત્તં. ઇદાનિ નિમિત્ત લક્ખણં દસ્સેન્તો ‘‘યથાહી’’તિઆદિમાહ. ‘‘તત્થા’’તિ તસ્મિં પયોગે. ‘‘દન્ત નિમિત્ત’’ન્તિ દન્તકારણા. ‘‘તં વેદના નિમિત્ત’’ન્તિ તં વેદનાકારણા. એત્થ સિયા, ‘‘એતસ્મિન્તિ નિમિત્તે ભુમ્મ’’ન્તિ વુત્તં, નિમિત્તઞ્ચનામ અકારકં અસાધનં, તં કથં સાધનવિગ્ગહે યુજ્જતીતિ. અધિકરણ સાધનાનુરૂપત્તા સદ્દપ્પવત્તિનિમિત્તસ્સાતિ દટ્ઠબ્બં. એતેનાતિ ચ એતસ્માતિ ચ હેતુ અત્થે ઉભયવચનન્તિ વદન્તિ. આસન્નહેતુ નામસાધનરૂપો ભવતીતિ તેસં અધિપ્પાયો. સુટ્ઠુ કરોતિ, પકતિપચ્ચયેન અનિપ્ફન્નં કમ્મં અત્તનો બલેન નિપ્ફાદેતીતિ સઙ્ખારો. ‘‘પુબ્બાભિસઙ્ખારો’’તિ પુબ્બભાગે અભિસઙ્ખારો. પયોજેતિ નિયોજેતીતિ પયોગો. ઉપેતિ ફલસઙ્ખાતો અત્થો એતેનાતિ ઉપાયો. ‘‘આણત્તિયાવા’’તિ પેસનાયવા. ‘‘અજ્ઝેસનેન વા’’તિ આયાચનેન વા. ‘‘તજ્જેત્વા વા’’તિ ભયં દસ્સેત્વા વા. ‘‘તં તં ઉપાયં પરે આચિક્ખ’’ન્તિ. કથં આચિક્ખન્તીતિ આહ ‘‘અકરણે’’તિઆદિં. ‘‘તસ્મિં તસ્મિં કમ્મે પયોજેતીતિકત્વા ઇધ સઙ્ખારો નામા’’તિ યોજના. ‘‘પચ્ચય ગણો’’તિ પકતિપચ્ચયગણો. ‘‘તેના’’તિ સઙ્ખારેન. ‘‘સાધારણો’’તિ કુસલાકુસલાબ્યાકતાનં સાધારણો. ‘‘દુવિધેન સઙ્ખારેના’’તિ પયોગેન વા ઉપાયેન વા. ‘‘યો પન તેનસહિતો’’તિઆદિના પુબ્બેવુત્તમેવત્થં પકારન્તરેનપાકટં કાતું ‘‘સોપન યદા’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘ઇતી’’તિઆદિ લદ્ધગુણ વચનં. ‘‘પચ્ચયગણસ્સેવનામ’’ન્તિ પચ્ચયગણસ્સેવ વિસેસ નામન્તિ વુત્તં હોતિ. ઉપ્પન્નત્થે ઇકપચ્ચયોતિ કથં વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ‘‘યસ્મિં સમયે’’તિઆદિં. ‘‘પાળિય’’ન્તિ ધમ્મસઙ્ગણિપાળિયં. ‘‘અસલ્લક્ખેત્વા’’તિ અચિન્તેત્વા ઇચ્ચેવત્થો. સબ્બમેતં નયુજ્જતિયેવ. કસ્મા, પાળિઅટ્ઠકથાહિ અસંસન્દનત્તા, અત્થયુત્તિબ્યઞ્જનયુત્તીનઞ્ચ અવિસદત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ત’’ન્તિ ચિત્તં. ‘‘એતેના’’તિ પુબ્બપ્પયોગેન. ‘‘યથાવુત્તનયેના’’તિ તિક્ખભાવસઙ્ખાતમણ્ડનવિસેસેન. ‘‘સો પના’’તિ પુબ્બપ્પયોગો પન. ‘‘ઇતી’’તિ તસ્મા. ‘‘તં નિબ્બત્તિતો’’તિ તેન પુબ્બપ્પયોગેન નિબ્બત્તિતો. ‘‘વિરજ્જિત્વા’’તિ અયુત્તપક્ખેપતિત્વા. એતેનપટિક્ખિત્તા હોતીતિ સમ્બન્ધો. ગાથાયં. ‘‘ચિત્તસમ્ભવી’’તિ ચિત્તસ્મિં સમ્ભૂતો. વિસેસો સઙ્ખારો નામાતિ યોજના. સલોમકો, સપક્ખકોત્યાદીસુવિયાતિ વુત્તં. સાસવા ધમ્મા, સારમ્મણા ધમ્માત્યાદીસુવિયાતિ પન વુત્તે યુત્તતરં. ‘‘પાળિઅટ્ઠકથા સિદ્ધ’’ન્તિ પાળિઅટ્ઠકથાતો સિદ્ધં. અપિચયત્થવિસુદ્ધિમગ્ગાદીસુ અસઙ્ખારં ચિત્તં, સસઙ્ખારં ચિત્તન્તિ આગતં. તત્થ અયં પચ્છિમનયો યુત્તો. ઉપાયસમુટ્ઠિતસ્સ અનેકસતસમ્ભવતો ‘‘ઇદઞ્ચ નયદસ્સનમેવા’’તિ વુત્તં. ‘‘ઉદાસિનભાવેના’’તિ મજ્ઝત્તભાવેન. ‘‘યતો’’તિ યસ્મા. વિકારપત્તો હોતિ. તતો અધિમત્તપસ્સનં વિઞ્ઞાયતીતિ યોજના.

૨૩. ઇદાનિ સહગતવચન સમ્પયુત્તવચનાનિ વિચારેન્તો ‘‘એત્થચા’’તિઆદિમારભિ. ‘‘ન પન તે ભેદવન્તા હોન્તી’’તિ કસ્મા વુત્તં. ન નુ તેપિચક્ખુ સમ્ફસ્સો, સોતસમ્ફસ્સો, તિઆદિના ચ, કામવિતક્કો, બ્યાપાદવિતક્કો, તિઆદિના ચ, દુક્ખે અઞ્ઞાણં, દુક્ખસમુદયે અઞ્ઞાણ, ન્તિઆદિનાચ ભેદવન્તા હોન્તીતિ. સચ્ચં. તે પન ભેદા

ઇમં ચિત્તં ભિન્નં ન કરોન્તિ. તસ્મા તે ભેદવન્તાન હોન્તીતિ વુત્તા. ન ચ તેસં અયં વિકપ્પો અત્થીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇમસ્મિં ચિત્તે’’તિ લોભમૂલચિત્તે. ‘‘કત્થચી’’તિ કિસ્મિઞ્ચિ ચિત્તે. યેવાપનાતિ વુત્તે સુધમ્મેસુ આગતાનિયેવાપનકાનિ. ‘‘અઞ્ઞેહી’’તિ દોસમૂલમોહમૂલેહિ. નનુતાનિપિ ઇધ ગહેતબ્બાનીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ના’’તિ ન ગહેતબ્બાનિ. કસ્માતિ આહ ‘‘તેસુહી’’તિઆદિં . તેપિ ઇધ નગહેતબ્બા સિયું. ન પન ન ગહેતબ્બા. કસ્મા, વેદનાય ચ સયં ભેદવન્તત્તા, દિટ્ઠિસઙ્ખારાનઞ્ચ વિકપ્પસબ્ભાવાતિ અધિપ્પાયો.

૨૪. ‘‘સોમનસ્સસ્સકારણ’’ન્તિ સોમનસ્સુપ્પત્તિયા કારણં. સોમનસ્સુપ્પત્તિયા કારણે વુત્તે તં સહગત ચિત્તુપ્પત્તિયાપિકારણં સિદ્ધં હોતીતિ કત્વા તમેવ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ ‘‘સોમનસ્સપ્પટિસન્ધિકોહી’’તિઆદિં. હીનેન વા...પે॰... આરમ્મણેન સમાયોગો, તેન સમાયુત્તસ્સાપિ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનન્તિઆદિના વત્તબ્બં. તથા બ્યસનમુત્તિયંપિ. ઉપેક્ખાકારણે ‘‘બ્યસનમુત્તી’’તિ ઇદં દોમનસ્સપ્પસઙ્ગપરિહારવચનં. અજ્ઝાસયોવુચ્ચતિ અજ્ઝાવુત્તં ગેહં. દિટ્ઠિસઙ્ખાતો અજ્ઝાસયોયસ્સાતિ દિટ્ઠજ્ઝાસયો. તસ્સ ભાવો દિટ્ઠજ્ઝાસયતા. ‘‘અયોનિસો ઉમ્મુજ્જન’’ન્તિ અનુપાયતો આભુજનં, મનસિકરણં. ‘‘ચિન્તા પસુતવસેના’’તિ ગમ્ભીરેસુ ધમ્મેસુ ચિન્તાપસવનવસેન, વીમંસા વડ્ઢનવસેન. ‘‘દિટ્ઠકારણમેવા’’તિ દિટ્ઠં કારણપ્પટિરૂપકમેવ. તેનાહ ‘‘સારતોસચ્ચતો ઉમ્મુજ્જન’’ન્તિ. ‘‘તબ્બિપરીતેના’’તિ તતો વિપરીતેન. અદિટ્ઠજ્ઝાસયતા, દિટ્ઠિવિપન્નપુગ્ગલપરિવજ્જનતા, સદ્ધમ્મસવનતા, સમ્માવિતક્કબહુલતા, યોનિસો ઉમ્મુજ્જનઞ્ચ દિટ્ઠિવિપ્પયોગકારણન્તિ વત્તબ્બં.

‘‘ઇમેસં પન ચિત્તાનં ઉપ્પત્તિવિધાનં વિસુદ્ધિમગ્ગેગહેતબ્બ’’ન્તિ વિસુદ્ધિ મગ્ગેખન્ધ નિદ્દેસતો ગહેતબ્બં. વુત્તઞ્હિતત્થ. યદા હિનત્થિકામેસુ આદીનવોતિઆદિનાનયેન મિચ્છાદિટ્ઠિં પુરેક્ખિત્વા હટ્ઠતુટ્ઠો કામેવા પરિભુઞ્જતિ, દિટ્ઠમઙ્ગલાદીનિ વા સારતોપચ્ચેતિ સભાવ તિક્ખેન અનુસ્સાહિતેનચિત્તેન. તદા પથમં અકુસલ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યદા મન્દેન સમુસ્સાહિતેન ચિત્તેન, તદાદુતીયં. યદા મિચ્છા દિટ્ઠિં અપુરેક્ખિત્વા કેવલં હટ્ઠતુટ્ઠો મેથુનં વા સેવતિ, પર સમ્પત્તિં વા અભિજ્ઝાયતિ, પરભણ્ડં વા હરતિ સભાવતિક્ખેનેવ અનુસ્સાહિતેન ચિત્તેન. તદા તતીયં. યદા મન્દેન સમુસ્સાહિતેનચિત્તેન, તદા ચતુત્થં. યદા પન કામાનં વા અસમ્પત્તિં આગમ્મ અઞ્ઞેસં વા સોમનસ્સહેતૂનં અભાવેન ચતૂસુપિ વિકપ્પેસુ સોમનસ્સરહિતાહોન્તિ , તદાસેસાનિ ચત્તારિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ.

લોભમૂલચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૫. દોસમૂલચિત્તે. ‘‘વિરૂપ’’ન્તિ દુટ્ઠં, લુદ્દં. દુમ્મનસ્સ ભાવોતિ વુત્તે કાયિકદુક્ખવેદનાયપિ પસઙ્ગો સિયાતિ વુત્તં ‘‘માનસિક...પે॰... નામ’’ન્તિ. પટિહઞ્ઞતિ બાધતિ. ‘‘સન્તત્તે’’તિ સન્તાપિતે.

૨૬. ‘‘ભેદકરો’’તિ અઞ્ઞમઞ્ઞવિસેસકરો. ‘‘ભેદકરાન હોન્તી’’તિ ઇમસ્સ ચિત્તસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞવિસેસકરાન હોન્તિ. દોમનસ્સગ્ગહણં પસઙ્ગનિવત્તનત્થં ગહિતન્તિ યોજના. પસઙ્ગોતિ ચનાનપ્પકારતો સજ્જનં લગ્ગનં. કથં પસઙ્ગોતિ આહ ‘‘યદાહી’’તિઆદિં. ‘‘તુટ્ઠિં પવેદેન્તી’’તિ તુટ્ઠામયં ઇમેસં મરણેનાતિઆદિ ચિક્ખન્તિ. એવં સહગતપ્પસઙ્ગં નિવત્તેત્વા સમ્પયુત્તપ્પસઙ્ગં નિવત્તેતું ‘‘પટિઘગ્ગહણંપી’’તિઆદિ વુત્તં. તિરચ્છાનગતપાણવધે અપુઞ્ઞં નામ નત્થિ. આદિકપ્પતો પટ્ઠાય મનુસ્સાનં યથાકામ પરિભોગત્થાય લોકિસ્સરિયેનથાવરટ્ઠાયિના નિમ્મિતત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘વિસ્સટ્ઠા’’તિ અનાસઙ્કા. ‘‘અઞ્ઞેવા’’તિ અઞ્ઞે વા જને. વિમતિ એવ વેમતિકં. વેમતિકં જાતં યેસં તે વેમતિકજાતા. પુરિમચિત્તસ્સલોભસહગતભાવો ઇમાનિઅટ્ઠપિ લોભસહગતચિત્તાનિનામાતિ ઇમિના ચૂળનિગમને નેવ સિદ્ધોવિયાતિ યોજના. ચૂળનિગમનેન પટિઘસમ્પયુત્ત ભાવેસિદ્ધે દોમનસ્સસહગતભાવોપિ

તેનસિદ્ધો ચેવાતિ કત્વા ‘‘તેસં ગહણં’’તિ વુત્તં. ‘‘તેસ’’ન્તિ દોનસ્સપટિઘાનં. ઇમસ્મિં ચિત્તે ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિચથિનમિદ્ધાનિ ચ અનિયતયોગીનિ ચ હોન્તિ ચેવાપનકાનિ ચ. તેનાહ ‘‘પુરિમચિત્તે’’તિઆદિં. દોમનસ્સં ઇમસ્મિં ચિત્તે અત્થિ, અઞ્ઞચિત્તેસુ નત્થિ, તસ્મા અસાધારણ ધમ્મો નામ. અનઞ્ઞસાધારણ ધમ્મોતિપિ વુચ્ચતિ. ‘‘યથાતં’’તિ તં નિદસ્સનં તદુદાહરણં યથા કતમન્તિ અત્થો. ‘‘ઉપલક્ખેતી’’તિ સઞ્ઞાપેતિ. આતપંતાયતિરક્ખતીતિ આતપત્તં. સેતચ્છત્તં. લદ્ધં આતપત્તં યેનાતિ લદ્ધાતપત્તો. રાજકુમારો. સો આતપત્તં લદ્ધોતિ વુત્તે સબ્બં રાજસમ્પત્તિં લદ્ધોતિ વિઞ્ઞાયતિ. તસ્મા ઇદં ઉપલક્ખણ વચનં જાતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘ઉભિન્ન’’ન્તિ દ્વિન્નં દોમનસ્સ પટિઘાનં. પુબ્બે દોમનસ્સસહગતન્તિ વત્વા નિગમને પટિઘસમ્પયુત્તચિત્તાનીતિ વુત્તત્તા ‘‘ઇમસ્સ…પે॰… સિદ્ધિતો’’તિ વુત્તં.

૨૭. ‘‘અનિટ્ઠલોકધમ્મેહી’’તિ અલાભો ચ, અયસોચ, નિન્દાચ, દુક્ખઞ્ચાતિ ચતૂહિ અનિટ્ઠલોકધમ્મેહિ. ‘‘તં કુતેત્થ લબ્ભા’’તિ અહં અલાભાદીહિ માસમાગચ્છીતિ પત્થેન્તસ્સપિ કુતોમેએત્થલોકેતં પત્થના પૂરણં સબ્બકાલં લબ્ભાતિ અત્થો. ‘‘લબ્ભા’’તિ ચ કમ્મત્થદીપકં પાટિપદિકપદં. ઇમેસં ઉપ્પત્તિવિધાનં વિસુદ્ધિમગ્ગે સઙ્ખેપતોવ વુત્તં તસ્સ પાણાતિ પાતાદીસુ તિક્ખમન્દપ્પવત્તિકાલે પવત્તિવેદિતબ્બાતિ.

દોસમૂલચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૮. મોહમૂલચિત્તે. ‘‘મૂલન્તરવિરહેના’’તિ અઞ્ઞમૂલવિરહેન. સંસપ્પતીતિ સંસપ્પમાના. એવં નુ ખો, અઞ્ઞથાનુ ખોતિ એવં દ્વિધા એરયતિ કમ્પતીતિ અત્થો. વિક્ખિપતીતિ વિક્ખિપમાનં. ‘‘નિયમનત્થ’’ન્તિ ઇદં વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તં નામાતિ નિયમનત્થં. ઇદઞ્હિ પટિઘસમ્પયુત્તં વિય નિગમનેન સિદ્ધં ન હોતિ. ‘‘ઇધ લદ્ધોકાસં હુત્વા’’તિ મૂલન્તર વિરહત્તા એવ ઇધલદ્ધોકાસં હુત્વા. પકતિ સભાવભૂતં, ઇતિ તસ્મા નત્થીતિ યોજના. ‘‘અનોસક્કમાન’’ન્તિ પચ્છતો અનિવત્તમાનં. ‘‘અસંસીદમાન’’ન્તિ હેટ્ઠતો અપતમાનં. ઉભયેન અબ્બોચ્છિન્નન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અતિસમ્મુળ્હતાયા’’તિ મૂલન્તર વિરહેન મોહેન અતિસમ્મુળ્હતાય. ‘‘અતિચઞ્ચલતાયા’’તિ સંસપ્પમાનવિક્ખિપમાનેહિવિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચેહિ અતિચઞ્ચલતાય. ‘‘સબ્બત્થપી’’તિ સબ્બેસુપિ આરમ્મણેસુ. અટ્ઠકથાયં સઙ્ખાર ભેદેન અવિજ્જાય દુવિધભાવોવ વુત્તો. કથં વુત્તો. અવિજ્જા અપ્પટિપત્તિ મિચ્છા પટિપત્તિતો દુવિધા તથા સસઙ્ખા રાસઙ્ખારતોતિ વુત્તો. ‘‘તિવિધભાવોવા’’તિ ઇમસ્મિં ચિત્તેસઙ્ખારવિમુત્તાય અવિજ્જાય સદ્ધિં તિવિધભાવોવ. ઇમેસં દ્વિન્નં ચિત્તાનં ઉપ્પત્તિવિધાનં વિસુદ્ધિમગ્ગેસઙ્ખેપતોવવુત્તં તસ્સઅસન્નિટ્ઠાનવિક્ખેપકાલેપવત્તિ વેદિતબ્બાતિ.

૨૯. ‘‘સબ્બથાપી’’તિ નિપાતસમુદાયો વા હોતુ અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનો વા, વિસું નિપાતોવાતિ એવં સબ્બપ્પકારતોપિ. અકુસલપદે અકારો વિરુદ્ધત્થો. યથા અમિત્તો, અસુરો, તિદસ્સેતું ‘‘અકુસલાની’’તિઆદિમાહ. ‘‘પટિવિરુદ્ધભાવો’’તિ મોહાદીહિ અકુસલેહિ વિરુદ્ધભાવો. ભાવનંનારહન્તીતિ ‘‘અભાવનારહા’’. કથં પન ભાવનંનારહન્તીતિ આહ ‘‘પુનપ્પુન’’ન્તિઆદિં. ‘‘નિયામં ઓક્કમન્તાપી’’તિ પઞ્ચાનન્તરિય કમ્મભાવેન નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિભાવેન ચ નિયામં ઓક્કમન્તાપિ. અપાયં ભજન્તીતિ અપાયભાગિનો. કમ્મકારકા. તેસં ભાવો. તાય. ‘‘વટ્ટસોતનિયતે’’તિ સંસારવટ્ટ સોતસ્મિં નિયતે. ‘‘થિરતરપત્તા’’તિ સમાધિવસેન થિરતરભાવં પત્તા. ઇદાનિ તમેવત્થં પકારન્તરેન વિભાવેતું ‘‘અપિચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘સિયુ’’ન્તિ પદં ધાતુપચ્ચયેહિ સિદ્ધં નિપ્ફન્નપદં નામ નહોતિ. કસ્મા, ઇધપરિકપ્પત્થસ્સ અસમ્ભવતો. નિપાતપદં હોતિ. કસ્મા, અનેકત્થતા સમ્ભવતો. ઇધ પન ભવન્તિ સદ્દેન સમાનત્થો. તેનાહ ‘‘નિપાતપદં ઇધ દટ્ઠબ્બ’’ન્તિ.

૩૦. અહેતુકચિત્તે. ‘‘સબ્બનિહીન’’ન્તિ સબ્બચિત્તેહિ હીનં. પુન ‘‘સબ્બનિહીન’’ન્તિ સબ્બાહેતુકેહિ હીનં. ‘‘ત’’ન્તિ અકુસલ વિપાકં.

૩૧. સુત્તપાળિયં, ‘‘કટ્ઠ’’ન્તિ સુક્ખદારું. ‘‘સકલિક’’ન્તિ છિન્દિતફાલિતં કટ્ઠક્ખણ્ડકં. ‘‘થુસ’’ન્તિ વીહિસુક્કં. ‘‘સઙ્કાર’’ન્તિ કચવરં. ચક્ખુઞ્ચરૂપે ચ પટિચ્ચ યંવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. તં ચક્ખુવિઞ્ઞાણન્ત્વેવ વુચ્ચતીતિઆદિના યોજેતબ્બં. તત્થ ‘‘રૂપે’’તિ રૂપારમ્મણાન . ‘‘સદ્દે’’તિઆદીસુપિ એસનયો. એત્થ ચ વિઞ્ઞાણાનિ એકવત્થુ નિસ્સિતાનિ હોન્તિ. તસ્મા વત્થુ દ્વારેસુ એકવચનં વુત્તં. આરમ્મણાનિ પન એકવિઞ્ઞાણેનાપિ બહૂનિ ગહિતાનિ. તસ્મા આરમ્મણેસુ બહુવચનં. ‘‘દુક્ખયતી’’તિ દુક્ખં કરોતિ. નામધાતુ પદઞ્હેતં. યથા અત્તાનં સુખેતિ વીણેતીતિ સદ્દવિદૂ. ધાતુપાઠેસુ પન સુખદુક્ખતક્કિરિયાયંતિ વુત્તં. તક્કિરિયાતિ ચ સુખકિરિયા દુક્ખ કિરિયાતિ અત્થો. સાતકિરિયા અસ્સાતકિરિયાતિ વુત્તં હોતિ. ચ સદ્દો ઓકાસત્થોતિ કત્વા ‘‘દુક્કરં ઓકાસદાન’’ન્તિ વુત્તં.

૩૨. ‘‘ચક્ખુસ્સ અસમ્ભિન્નતા’’તિ ચક્ખુપસાદરૂપસ્સ અભિન્નતા. તસ્મિઞ્હિ ભિન્નેસતિ અન્ધસ્સ ચક્ખુસ્સ રૂપાનિનુપટ્ઠહન્તીતિ. ‘‘સોતસ્સઅસમ્ભિન્નતા’’તિઆદીસુપિ એસનયો. ‘‘આલોકસન્નિસ્સયપ્પટિલાભો’’તિ ચક્ખુ ચ આલોકેસતિ કિચ્ચકારી હોતિ. અસતિ નહોતિ. તથા રૂપઞ્ચ. તસ્મા આલોકો તેસં વિસયવિસયીભાવૂપગમને સન્નિસ્સયો હોતિ. તસ્સ આલોકસન્નિસ્સયસ્સ પટિલાભો. એસનયો આકાસસન્નિસ્સયાદીસુ. ઇમેસં અઙ્ગાનં યુત્તિ દીપના ઉપરિરૂપસઙ્ગહે આગમિસ્સતિ. ‘‘અટ્ઠકથાય’’ન્તિ અટ્ઠસાલિનિયં. તત્થ ‘‘તસ્મિં પન આપાતં આગચ્છન્તેપિ આલોકસન્નિસ્સયે અસતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં નુપ્પજ્જતી’’તિ વચનં અસમ્ભાવેન્તો ‘‘તં વિના આલોકેના’’તિઆદિમાહ. ‘‘અભાવદસ્સન પર’’ન્તિ અભાવદસ્સનપ્પધાનં.

૩૩. વિપાકવચનત્થે. વિપચ્ચતીતિ વિપાકં. વિપચ્ચતીતિ ચ વિપક્કભાવં આપજ્જતિ. પુબ્બે કતકમ્મં ઇદાનિ નિબ્બત્તિં પાપુણાતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇદાનિ તદત્થં પાકટં કરોન્તો ‘‘અયઞ્ચ અત્થો’’તિઆદિમાહ. અટ્ઠકથાયં આયૂહન સમઙ્ગિતાપિ આગતા. ઇધ પનસા ચેતના સમઙ્ગિતાય સઙ્ગહિતાતિ કત્વા ‘‘ચતસ્સો સમઙ્ગિથા’’તિ વુત્તં. સમઙ્ગિતાતિ ચ સમ્પન્નતા. ‘‘તં તં કમ્માયૂહન કાલે’’તિ પાણાતિ પાતાદિકસ્સ તબ્બિરમણાદિકસ્સ ચ તસ્સ તસ્સ દુચ્ચરિતસુચરિતકમ્મસ્સ આયૂહનકાલે. સમુચ્ચિનનકાલેતિ અત્થો. ‘‘સબ્બસો અભાવં પત્વાન નિરુજ્ઝતી’’તિ યથા અબ્યાકત ધમ્માનિરુજ્ઝમાના સબ્બસો અભાવં પત્વા નિરુજ્ઝન્તિ. તથા નનિરુજ્ઝન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સબ્બાકાર પરિપૂર’’ન્તિ પાણાતિપાતં કરોન્તસ્સ કમ્માનુ રૂપાબહૂકાય વચીમનો વિકારા સન્દિસ્સન્તિ. એસનયો અદિન્નાદાનાદીસુ. એવરૂપેહિ સબ્બેહિ આકાર વિકારેહિ પરિપૂરં. ‘‘નિદહિત્વા વા’’તિ સણ્ઠપેત્વા એવ. ‘‘યંસન્ધાયા’’તિ યંકિરિયાવિસેસનિધાનં સન્ધાય.

ગાથાયં. ‘‘સજ્જૂ’’તિ ઇમસ્મિં દિવસે. ‘‘ખીરં વમુચ્ચતી’’તિ યથા ખીરં નામ ઇમસ્મિં દિવસે મુચ્ચતિ. પકતિં જહતિ. વિપરિણામં ગચ્છતિ. ન તથા પાપં કતં કમ્મન્તિ યોજના. કથં પન હોતીતિ આહ ‘‘દહન્તં બાલમન્વેતી’’તિ. ‘‘ભસ્માછન્નોવપાવકો’’તિ છારિકા છન્નોવિય અગ્ગિ. ‘‘સો પના’’તિ કિરિયા વિસેસો પન. ‘‘વિસું એકો પરમત્થ ધમ્મોતિપિ સઙ્ખ્યં ન ગચ્છતી’’તિ વિસું સમ્પયુત્ત ધમ્મ ભાવેન સઙ્ખ્યં ન ગચ્છતીતિ અધિપ્પાયો. સો હિ કમ્મપચ્ચયધમ્મત્તા પરમત્થ ધમ્મો ન હોતીતિ ન વત્તબ્બો. તેનાહ ‘‘અનુસયધાતુયો વિયા’’તિ. ‘‘સો’’તિ કિરિયાવિસેસો. ‘‘ત’’ન્તિ કમ્મં વા, કમ્મનિમિત્તં વા, ગતિનિમિત્તં વા. ‘‘તદા ઓકાસં લભતી’’તિ વિપચ્ચનત્થાય

ઓકાસં લભતિ. ઓકાસં લભિત્વા પચ્ચુપટ્ઠાતીતિ અધિપ્પાયો. ''તત્થા''તિ તાસુ ચ તૂસુસમઙ્ગિતાસુ. ''ઇતી''તિ લદ્ધગુણવચનં. ''એવઞ્ચ કત્વા''તિઆદિ પુન લદ્ધગુણવચનં. ''પાળિય''ન્તિ ધમ્મસઙ્ગણિ પાળિયં. ''કમ્મસન્તાનતો''તિ અરૂપસન્તાનં એવ વુચ્ચતિ. ''યે પના''તિ ગન્થકારા પન. ''તેસ''ન્તિ ગન્થકારાનં. આપજ્જતીતિ સમ્બન્ધો. તેસં વાદેતિ વા યોજેતબ્બં. યઞ્ચઉપમં દસ્સેન્તીતિ યોજના. ''તત્થા''તિ તસ્મિં વચને. ન ચ ન લભન્તીતિ યોજના. ''તદા''તિ તસ્મિં પરિણતકાલે. ''નાળ''ન્તિ પુપ્ફફલાનં દણ્ડકં.

૩૪. ''સમ્ભવો''તિ પસઙ્ગકારણં. અભિવિસેસેન ચરણં પવત્તનં અભિચારો. વિસેસ વુત્તિ. ન અભિચારો બ્યભિચારો. સામઞ્ઞ વુત્તિ. પક્ખન્તરેન સાધારણતાતિ વુત્તં હોતિ. પક્ખન્તરેન સાધારણતા નામપક્ખન્તરસ્સ નાનપ્પકારતો સજ્જનમેવ લગ્ગનમેવાતિ વુત્તં બ્યભિચારસ્સાતિ પસઙ્ગસ્સ ઇચ્ચેવત્થોતિ. એત્થચાતિઆદિના સમ્ભવબ્યભિચારાનં અભાવમેવ વદતિ. અકુસલહેતૂહિ ચ સહેતુકતા સમ્ભવો નત્થીતિ સમ્બન્ધો. ''તેસ''ન્તિ અકુસલવિપાકાનં. ''અબ્યભિચારોયેવા''તિ બ્યભિચારરહિતોયેવ.

૩૫. ''પઞ્ચદ્વારે ઉપ્પન્ન''ન્તિ પઞ્ચદ્વારવિકારં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નત્તા વુત્તં. તેનાહ ''તઞ્હી''તિઆદિં. એસનયો મનોદ્વારાવજ્જનેપિ.

યદિ હિ અયમત્થોસિયા, એવઞ્ચસતિ, અયમત્થો આપજ્જતીતિ સમ્બન્ધો. ''તેસ''ન્તિ વીથિચિત્તાનં. ઉપ્પાદસદ્દોનિયતપુલ્લિઙ્ગોતિ કત્વા ''ટીકાસુ પન...પે॰... નિદ્દિટ્ઠં'' સિયાતિ વુત્તં. ''વુત્તનયેના''તિ સમ્પયુત્તહેતુવિરહતોતિ વુત્તનયેન. વિપચ્ચન કિચ્ચં નામ વિપાકાનં કિચ્ચં. વિપાકુપ્પાદનકિચ્ચં નામ કુસલાકુસલાનં કિચ્ચં. ''તં તં કિરિયામત્તભૂતાની''તિ આવજ્જન કિરિયા હસનકિરિયામત્તભૂતાનિ. પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિચિત્તાનિ નામ કેવલં કમ્મવેગુક્ખિત્તભાવેનસન્તાનેપતિતમત્તત્તા દુબ્બલ કિચ્ચાનિ હોન્તિ. પઞ્ચ વિઞ્ઞાણાનિ ચ અસારાનં અબલાનં પસાદવત્થૂનં નિસ્સાય ઉપ્પન્નત્તા દુબ્બલવત્થુકાનિ હોન્તિ. સમ્પટિચ્છનાદીનિ ચ પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનુબન્ધ મત્તત્તા દુબ્બલ કિચ્ચટ્ઠાનાનિ હોન્તિ. તસ્મા તાનિ સબ્બાનિ અત્તનો ઉસ્સાહેનવિના કેવલં વિપચ્ચનમત્તેન પવત્તન્તિ. ''વિપાકસન્તાનતો''તિ પઞ્ચદ્વારાવજ્જનઞ્ચ મનોદ્વારાવજ્જનઞ્ચ ભવઙ્ગવિપાકસન્તાનતો લદ્ધપચ્ચયં હોતિ. વોટ્ઠબ્બનં પઞ્ચવિઞ્ઞાણાદિ વિપાકસન્તાનતો લદ્ધપચ્ચયં. ''ઇતરાનિ પના''તિ હસિતુપ્પાદચિત્ત મહાકિરિયચિત્તાદીનિ. ''નિરનુસયસન્તાને''તિ અનુસયરહિતે ખીણાસવસન્તાને. ''ઉસ્સાહરહિતાનિ એવા''તિ યથા રુક્ખાનં વાતપુપ્ફાનિ નામ અત્થિ. તાનિ ફલુપ્પાદકસિનેહરહિતત્તા ફલાનિ ન ઉપ્પાદેન્તિ. તથા તાનિ ચ વિપાકુપ્પાદકતણ્હાસિનેહરહિતત્તા ઉસ્સાહબ્યાપાર રહિતાનિ એવ.

૩૬. વેદનાવિચારણાયં. ''પિચુપિણ્ડકાનં વિયા''તિ દ્વિન્નં કપ્પાસપિચુપિણ્ડકાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્ઘટ્ટનં વિય ઉપાદારૂપાનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્ઘટ્ટનં દુબ્બલમેવાતિ યોજના. ''તેસં આરમ્મણભૂતાન''ન્તિ તિણ્ણં મહાભૂતાનં. ''કાયનિસ્સયભૂતેસૂ''તિ કાયનિસ્સયમહાભૂતેસુ .''તેહી''તિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ. ''પુરિમચિત્તેના''તિ સમ્પટિચ્છનચિત્તતો. ''ત''ન્તિ અકુસલવિપાકસન્તીરણં. પટિઘેન વિના નપ્પવત્તતિ. કસ્મા નપ્પવત્તતીતિ આહ ''એકન્તાકુસલભૂતેના''તિઆદિં. ''અબ્યાકતેસુ અસમ્ભવતો''તિ અબ્યાકત ચિત્તેસુ યુજ્જિતું અસમ્ભવતો. કમ્માનુભાવતો ચ મુઞ્ચિત્વા યથાપુરિમં વિપાકસન્તાનં કમ્માનુભાવેન પવત્તં હોતિ. તથા અપ્પવત્તિત્વાતિ અધિપ્પાયો. ''કેનચી''તિ કેનચિ ચિત્તેન. ''વિસદિસચિત્તસન્તાન પરાવટ્ટનવસેના''તિ પુરિમેનવિપાક ચિત્ત સન્તાનેન વિસદિસં કુસલાદિ જવન ચિત્તસન્તાનં પરતો આવટ્ટા પન વસેન. તથાહિદં ચિત્તદ્વયં પાળિયં આવટ્ટના, અન્વાવટ્ટના, આભોગો, સમન્નાહારોતિ નિદ્દિટ્ઠં. ''સબ્બત્થાપી''તિ ઇટ્ઠારમ્મણેપિ અનિટ્ઠારમ્મણેપિ.

‘‘અત્તનો પચ્છા પવત્તસ્સ ચિત્તસ્સ વસેના’’તિ અત્તનો પચ્છા પવત્તં ચિત્તં પટિચ્ચ ન વત્તબ્બોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અત્તનો પચ્ચયેહિ એવ સો સક્કા વત્તુ’’ન્તિ અત્તનો પચ્ચયેસુ બલવન્તેસુ સતિ, બલવા હોતિ. દુબ્બલેસુ સતિ, દુબ્બલો હોતીતિ સક્કાવત્તુન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘વિસદિસ ચિત્તસન્તાન’’ન્તિ વોટ્ઠબ્બનકિરિયચિત્તસન્તાનં.

૩૭. સઙ્ખાર વિચારણાયં ‘‘વિપાકુદ્ધારે’’તિ અટ્ઠસાલિનિયં વિપાકુદ્ધાર કથાયં. ‘‘ઉભયકમ્મેનપી’’તિ સસઙ્ખારિક કમ્મેનપિ, અસઙ્ખારિક કમ્મેનપિ. ‘‘થેરેના’’તિ મહાદત્તત્થેરેન. ‘‘તદુભયભાવાભાવો’’તિ સસઙ્ખારિક અસઙ્ખારિકભાવાનં અભાવો. ‘‘તાનિપિ હિ અપરિબ્યત્તકિચ્ચાનિયેવા’’તિ એત્થ આવજ્જન દ્વયં જવનાનં પુરેચારિક કિચ્ચત્તા અપરિબ્યત્તકિચ્ચં હોતુ. હસિતુપ્પાદચિત્તં પન જવનકિચ્ચત્તા કથં અપરિબ્યત્તકિચ્ચં ભવેય્યાતિ. તમ્પિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદીનં અનુચારિકમત્તત્તા અપરિબ્યત્તકિચ્ચં નામ હોતીતિ. ‘‘અટ્ઠમહાવિપાકેસુ વિય વત્તબ્બો’’તિ મહાવિપાકાનં સસઙ્ખારિકા સઙ્ખારિકભાવો પુરિમભવે મરણાસન્નકાલે આરમ્મણાનં પયોગેન સહ વા વિના વા ઉપટ્ઠાનં પટિચ્ચ વુત્તો, તથા વત્તબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

૩૮. ‘‘દુબ્બલ કમ્મનિબ્બત્તેસૂ’’તિ પટિસન્ધિ ભવઙ્ગ ચુતિકિચ્ચાનિ સન્ધાય વુત્તં. ‘‘દુબ્બલવત્થુ કિચ્ચટ્ઠાનેસૂ’’તિ ચક્ખાદિવત્થુકેસુ આવજ્જનાદિ દુબ્બલકિચ્ચ દુબ્બલટ્ઠાનિકેસુ. ‘‘તત્થા’’તિઆદિના તદત્થં વિવરતિ. તત્થ ‘‘વિક્ખેપયુત્ત’’ન્તિ વિક્ખેપકિચ્ચેન ઉદ્ધચ્ચેનયુત્તં હુત્વા. ‘‘કપ્પટ્ઠિતિકં’’ નામ સઙ્ઘભેદકમ્મં. છસુવત્થુ રૂપેસુ હદયવત્થુમેવ સુવણ્ણરજતં વિય સારવત્થુ હોતિ. ઇતરાનિ ફલિકાનિવિય પસાદમત્તત્તા અસારાનિ હોન્તીતિ વુત્તં ‘‘ચક્ખાદીસુ દુબ્બલવત્થૂસૂ’’તિ. દસ્સનાદીનિ ચ કિચ્ચાનિ જવન કિચ્ચસ્સ પુરેચરત્તા ખુદ્દકિચ્ચાનિ હોન્તિ. તેનાહ ‘‘દસ્સનાદીસૂ’’તિઆદિં.

૩૯. ઇધ દીપનિયં ઇચ્ચેવન્તિ પદં અટ્ઠારસાતિપદસ્સવિસેસનન્તિ કત્વા ‘‘સબ્બથાપીતિ પદસ્સ...પે॰... વેદિતબ્બો’’તિ વુત્તં. વિભાવનિયં પન તં સબ્બથાપીતિ પદસ્સ વિસેસનન્તિ કત્વા ‘‘સબ્બથા પીતિકુસલાકુસલવિપાકકિરિયાભેદેના’’તિ વુત્તં.

અહેતુકચિત્તવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪૦. સોભણચિત્તેસુ. અવુત્તાપિ સિદ્ધા હોતિ. યથા અટ્ઠચિત્તાનિ લોકુત્તરાનીતિ ચ વુત્તે અવુત્તેપિસિજ્ઝન્તિ સેસચિત્તાનિ લોકિયાનીતિ ચ સઉત્તરાનીતિ ચાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અત્તસમઙ્ગીનો’’તિ અત્તના પાપકમ્મેન સમન્નાગતે. ‘‘અનિચ્છન્તે યેવા’’તિ સચેપિ અવીચિનિમિત્તસ્સાદવત્થુ વિય કેચિ ઇચ્છન્તુ. અજાનન્તાનં પન ઇચ્છા અપ્પમાણન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘સોભગ્ગ પત્તિયા’’તિ એત્થ સુભગસ્સ ભાવો સોભગ્ગન્તિ વિગ્ગહો. સુભગસ્સાતિ ચ સુસિરિકસ્સ.

૪૧. ‘‘યાથાવતો’’તિ યથા સભાવતો. એત્થ સિયા જાનાતીતિ ઞાણન્તિ વુત્તં, કિં સબ્બં ઞાણં યાથાવતો જાનાતીતિ. કિઞ્ચેત્થ. યદિ સબ્બં ઞાણં યાથાવતો જાનાતિ. એવં સતિ, ઞાણેન ચિન્તેન્તાનં અજાનનં નામ નત્થિ, વિરજ્ઝનં નામ નત્થીતિ આપજ્જતિ. અથ સબ્બં ઞાણં યાથાવતો ન જાનાતિ, કત્થચિ જાનાતિ, કત્થચિ ન જાનાતિ. એવઞ્ચસતિ, યત્થ જાનાતિ, તત્થેવ તં ઞાણં હોતિ. યત્થ ન જાનાતિ, તત્થ તં ઞાણમેવ ન હોતીતિ આપજ્જતીતિ. વુચ્ચતે . ઞાણેન ચિન્તેસ્સામીતિ ચિન્તેન્તાનંપિ યત્થ યત્થ યાથાવતો જાનનં ન હોતિ, તત્થ તત્થ ઞાણ વિપ્પયુત્ત ચિત્તં હોતિ. ઞાણપ્પટિ રૂપકા ચ ધમ્મા અત્થિ ચિત્તઞ્ચ વિતક્કો ચ, વિચારો ચ, દિટ્ઠિ ચ. એતેહિ ચિન્તેન્તાપિ અહં ઞાણેન ચિન્તેમીતિ મઞ્ઞન્તિ. ‘‘દેય્ય ધમ્મપટિગ્ગાહક સમ્પત્તી’’તિ દેય્યધમ્મ વત્થુ સમ્પત્તિ,

પટિગ્ગાહક પુગ્ગલ સમ્પત્તિ. ‘‘અબ્યાપજ્જલોકૂપપત્તિતા’’તિ એત્થ અબ્યાપજ્જલોકો નામ કાયિકદુક્ખ ચેતસિક દુક્ખ રહિતો ઉપરિદેવલોકો વા બ્રહ્મલોકો વા. ઉપપજ્જનં ઉપપત્તિ. પટિસન્ધિવસેન ઉપગમનન્તિ અત્થો. અબ્યાપજ્જલોકં ઉપપત્તિ યસ્સ સો અબ્યાપજ્જ લોકૂપપત્તિ. તસ્સ ભાવોતિ વિગ્ગહો. ‘‘કિલેસ દૂરતા’’તિ સમાપત્તિ બલેન વા, અઞ્ઞતરપ્પટિપત્તિયા વા, વિક્ખમ્ભિત કિલેસતા વા, અરિયમગ્ગેન સમુચ્છિન્ન કિલેસતા વા.

તેસં ઉપ્પત્તિ વિધાનં વિસુદ્ધિ મગ્ગે ખન્ધનિદ્દેસે એવં વુત્તં. યદાહિ દેય્યધમ્મ પટિગ્ગાહકાદિ સમ્પત્તિં અઞ્ઞં વા સોમનસ્સહેતું આગમ્મ હટ્ઠતુટ્ઠો અત્થિદિન્નન્તિઆદિનયપ્પવત્તં સમ્માદિટ્ઠિં પુરેક્ખિત્વા અસંસીદન્તો અનુસ્સાહિતોપરેહિ દાનાદીનિ પુઞ્ઞાનિ કરોતિ, તદાસ્સ સોમનસ્સસહગતં ઞાણ સમ્પયુત્તં ચિત્તં અસઙ્ખારં હોતિ. યદા પન વુત્તનયેન હટ્ઠતુટ્ઠો સમ્માદિટ્ઠિં પુરેક્ખિત્વા અમુત્ત ચા ગતાદિવસેન સંસીદમાનો વા પરેહિ વા ઉસ્સાહિતો કરોતિ, તદાસ્સ તદેવ ચિત્તં સસઙ્ખારં હોતિ. ઇમસ્મિઞ્હિ અત્થે સઙ્ખારોતિ એતં અત્તનો વા પરેસં વા વસેન પવત્તસ્સ પુબ્બપ્પયોગસ્સાધિવચનં. યદા પન ઞાતિ જનસ્સ પટિપત્તિ દસ્સનેન જાતપરિચયાબાલદારકા ભિક્ખૂ દિસ્વા સોમનસ્સ જાતાસહસા કિઞ્ચિ દેવ હત્થગતં દદન્તિ વા વન્દન્તિ વા, તદા તતીયં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યદા પન દેથવન્દથાતિ ઞાતીહિ ઉસ્સાહિતા એવં પટિપજ્જન્તિ, તદા ચતુત્થં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યદા પન દેય્યધમ્મ પટિગ્ગાહકાદીનં અસમ્પત્તિં અઞ્ઞેસં વા સોમનસ્સહેતૂનં અભાવં આગમ્મ ચતૂસુપિ વિકપ્પેસુ સોમનસ્સરહિતા હોન્તિ. તદા સેસાનિ ચત્તારિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ.

૪૨. અટ્ઠપીતિ એત્થ પિસદ્દેન ઇમાનિ ચિત્તાનિ ન કેવલં અટ્ઠેવ હોન્તિ . અથ ખો તતો બહૂનિપિ બહુતરાનિપિ હોન્તીતિ ઇમં સમ્પિણ્ડનત્થં દીપેતીતિ દસ્સેતું ‘‘તેના’’તિઆદિવુત્તં. દસસુ પુઞ્ઞકિરિયાવત્થૂસુ દિટ્ઠુજુ કમ્મં નામ ઞાણ કિચ્ચં. તં કથં ઞાણ વિપ્પયુત્ત ચિત્તેહિ કરોન્તીતિ. વુચ્ચતે. ઞાણ સમ્પયુત્ત ચિત્તેહિ દિટ્ઠિં ઉજુંકરોન્તા તેસં અન્તરન્તરા ઞાણસોતે પતિતવસેન ઞાણવિપ્પયુત્ત ચિત્તેહિપિ કરોન્તિયેવ. સબ્બેસત્તા કમ્મસ્સકાતિઆદિના, બુદ્ધો સોભગવા, સ્વાક્ખાતો સો ધમ્મો, સુપ્પટિપન્નો સો સઙ્ઘો, તિઆદિના ચાતિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ ‘‘ઇમાનિ અટ્ઠ ચિત્તાની’’તિઆદિં. તત્થ દસપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ નામ ‘દાનં, સીલં, ભાવના, અપચાયનં, વેય્યાવચ્ચં, પત્તિદાનં, પત્તાનુમોદનં, ધમ્મસ્સવના, ધમ્મદેસના, દિટ્ઠુજુ કમ્મં,. તેહિ ગુણિતાનિ વડ્ઢિતાનિ. તાનિ ચ અટ્ઠછસુ આરમ્મણેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ. તીણિ ચ કમ્માનિ કરોન્તા તે હેવ અટ્ઠહિ કરોન્તિ. તાનિયેવ ચ સબ્બાનિ અત્થિ હીનાનિ, અત્થિ મજ્ઝિમાનિ, અત્થિ પણીતાનિ. તસ્મા પુન અનુક્કમેન આરમ્મણાદીહિ વડ્ઢનં કરોતિ. તત્થ ‘‘તાનિ ઠપેતબ્બાની’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘સુદ્ધિકાની’’તિ અધિપતીહિ અમિસ્સિતાનિ. ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ ઇતિ મનસિ કરિત્વા. તથા ઞાણવિપ્પયુત્તાનિ દ્વેસહસ્સાનિ સતં સટ્ઠિ ચ હોન્તીતિ યોજના. ‘‘વીમંસાવજ્જિતેહી’’તિ વીમંસાધિપતિ વજ્જિતેહિ. ‘‘તથાગુણિતાની’’તિ સબ્બાનિ પુઞ્ઞકિરિયાદીહિ સમં ગુણિતાનિ. ‘‘કોસલ્લેના’’તિ કોસલ્લસઙ્ખાતેન. ‘‘નાનાવજ્જનવીથિય’’ન્તિ ઞાણવિપ્પયુત્ત વીથીહિ વિસું ભૂતાય આવજ્જનાય યુત્ત વીથિયં. ‘‘તેનેવા’’તિ વીમંસાધિપતિભૂતેન તેનેવ ઉપનિસ્સયઞ્ઞાણેન. એવં સન્તેપિ ન સક્કાભવિતુન્તિ સમ્બન્ધો.

૪૩. વચનત્થે ‘‘રુજ્જનટ્ઠેના’’તિ તુદનટ્ઠેન. ‘‘અહિતટ્ઠેના’’તિ હિતવિરુદ્ધટ્ઠેન. ‘‘અનિપુણટ્ઠેના’’તિ અસણ્હ સુખુમટ્ઠેન. ‘‘અનિટ્ઠવિપાકટ્ઠેના’’તિ અનિટ્ઠં વિપાકં એતેસન્તિ અનિટ્ઠ વિપાકાનિ. તેસં ભાવો અનિટ્ઠ વિપાકટ્ઠો. તેન અનિટ્ઠ વિપાકટ્ઠેન. ‘‘તપ્પટિ પક્ખત્તા’’તિ રાગાદીહિ પટિપક્ખત્તા. એવં પરિયાયત્થ સઙ્ખાતં અભિધાનત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અટ્ઠકથાસુ આગતં વચનત્થં દસ્સેતિ કુચ્છિતેતિઆદિના. તત્થ ‘‘કુચ્છિતે’’તિ જેગુચ્છિતબ્બે, નિન્દિ તબ્બે વા. ચાલેન્તિ તદઙ્ગપ્પહાનવસેન, કમ્પેન્તિ વિક્ખમ્ભનપ્પહાનવસેન, વિદ્ધંસેન્તિ સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન. ‘‘તનુકરણટ્ઠેના’’તિ સલ્લિખનટ્ઠેન. ‘‘અન્તકરણટ્ઠેના’’તિ પરિયોસાનકરણટ્ઠેન. ‘‘અપિ ચા’’તિઆદિ

દીપનીનયદસ્સનં. ‘‘કોસલ્લ સમ્ભૂતટ્ઠેના’’તિ મહાઅટ્ઠકથાનયો. તત્થ, કુસલસ્સ પણ્ડિતસ્સ ભાવો એકાસલ્લં. ઞાણં. તેન સમ્ભૂતં સઞ્જાતં કોસલ્લ સમ્ભૂતં તિવિગ્ગહો.

૪૪. ‘‘બલવકમ્મેના’’તિ તિહેતુ કુક્કટ્ઠ કમ્મેન. ‘‘દુબ્બલ કમ્મેના’’તિ તિહેતુકોમકેન વા દ્વિહેતુક કુસલ કમ્મેન વા. ‘‘કેહિચિ આચરિયેહી’’તિ મોરવાપિ વાસી મહાદત્તત્થેરં સન્ધાય વુત્તં. ‘‘સઙ્ગહકારેના’’તિ ભદન્ત બુદ્ધઘોસત્થેરેન. ‘‘સન્નિહિત પચ્ચયવસેના’’તિ આસન્ને સણ્ઠિતપચ્ચય વસેન. પચ્ચુપ્પન્ન પચ્ચયવસેનેવાતિ વુત્તં હોતિ. ઉપટ્ઠિતાનિ કમ્માદીનિ આરમ્મણાનિ. પવત્તાનિ મહાવિપાકાનિ. ‘‘અવિપાક સભાવતો’’તિ અવિપચ્ચનસભાવતો. અવિપાકુપ્પાદનસભાવતોતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અટ્ઠકથાય’’ન્તિ ધમ્મસઙ્ગણિટ્ઠકથાયં. ‘‘ઇધા’’તિ મહાવિપાકચિત્તે. ‘‘તથા અપ્પવત્તિયા ચા’’તિ દાનાદિવસેન અપ્પવત્તિતો ચ.

૪૫. મહાકિરિયચિત્તે. ‘‘ઉપરી’’તિ વીથિસઙ્ગહે તદા રમ્મણ નિયમે. ‘‘સયમેવા’’તિ અનુરુદ્ધત્થેરેનેવ. ‘‘વક્ખતી’’તિ વુચ્ચિસ્સતિ. ‘‘યથારહ’’ન્તિ ખીણાસવસન્તાને ઉપ્પન્નાનં મહાકિરિયાનં અરહાનુરૂપં. ભૂતકથન વિસેસનં તેન નિવત્તેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ અભાવાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘તં’’તિ સહેતુકગ્ગહણં. ‘‘બ્યવચ્છેદકવિસેસન’’ન્તિ અહેતુક વિપાકકિરિય ચિત્તાનઞ્ચ સબ્ભાવાતપ્પસઙ્ગસ્સ અવચ્છેદકં વિસેસનં. ‘‘યથા સક્ખર કથલિકંપિ મચ્છગુમ્બંપિ તિટ્ઠન્તંપિ ચરન્તંપિ પસ્સતી’’તિ વચને સક્ખર કથલિકં તિટ્ઠન્તં, મચ્છગુમ્બં તિટ્ઠન્તંપિ ચરન્તંપિ પસ્સતીતિ એવં યથા લાભ યોજના હોતિ. તથા ઇધ પીતિ.

૪૬. ‘‘યદિદ’’ન્તિ યા અયં દીપન સમત્થતા, ‘‘ઇદં સામત્થિય’’ન્તિ યોજના. અયં સમત્થ ભાવોતિ અત્થો. ભેદવચને ચોદનાયાતિ સમ્બન્ધો. રચનાગાથાયં. ‘‘એતાની’’તિ સોભણ કામાવચર ચિત્તાનિ. ‘‘પુઞ્ઞ પાપ ક્રિયાભેદા’’તિ પુઞ્ઞ પાપ ક્રિયભેદેન.

૪૭. કતમે ધમ્મા કામાવચરા. હેટ્ઠતો અવીચિનિરયં પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો પરનિમ્મિત વસવત્તિદેવે અન્તો કરિત્વાતિ એવં પાળિયં નિદ્દિટ્ઠત્તા ઇધકામસદ્દેન સહોકાસાકામભૂમિ વુચ્ચતીતિ આહ ‘‘કામે કામભૂમિય’’ન્તિ. પરિયાપન્નાતિ પાઠસેસો. ‘‘ક્રિયા ચા’’તિ એત્થ ચ સદ્દો પન સદ્દત્થો. ઇતિ સદ્દો ઇચ્ચેવં સદ્દત્થો. એતેન પટિસિદ્ધાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇધા’’તિ ઇમસ્મિં ચિત્તસઙ્ગહે. ‘‘તસ્સા’’તિ સબ્બથાસદ્દસ્સ. ભવો નામ ઇન્દ્રિય બદ્ધસન્તાનગતો ધમ્મ સમૂહો વુચ્ચતિ. ઇધ પન કામાવચરા ધમ્માતિ પદે કામસદ્દો. સો ચ પથવિ પબ્બતાદીહિ સદ્ધિં સબ્બં કામભૂમિં વદતીતિ વુત્તં ‘‘ભૂમિપરિયાયો ચા’’તિઆદિ. ‘‘ઇન્દ્રિયાનિન્દ્રિયબદ્ધ ધમ્મ સમૂહો’’તિ ઇન્દ્રિયબદ્ધ ધમ્મ સમૂહો સત્તસન્તાનાગતો, અનિન્દ્રિયબદ્ધ ધમ્મ સમૂહો પથવિ પબ્બતાદિ ગતો. તત્થ જીવિતિન્દ્રિયેન અનાબદ્ધો અનાયત્તો અનિન્દ્રિયબદ્ધોતિ.

ઇતિકામચિત્તસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૪૮. રૂપાવચરચિત્તે. ‘‘સમુદિતેના’’તિ પઞ્ચઙ્ગ સમુદિતેન. પઞ્ચન્નં અઙ્ગાનં એકતો સામગ્ગિભૂતેનાતિ અત્થો. પઞ્ચન્નઞ્હિ એકતો સામગ્ગિયં સતિયેવ અપ્પના હોતિ, નો અસતિ. સામગ્ગિયન્તિ ચ સુટ્ઠુ બલવતાય સમગ્ગભાવેતિ અત્થો. ‘‘પટિપજ્જિતબ્બત્તા’’તિ પત્તબ્બત્તા. ઝાનં દુવિધં આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનઞ્ચ લક્ખણૂ પનિજ્ઝાનઞ્ચાતિ આહ ‘‘કસિણાદિકસ્સા’’તિઆદિં. ઇધ પન આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનં અધિપ્પેતં. ઉપનિજ્ઝાનન્તિ ચ કસિણ નિમિત્તાદિકં આરમ્મણં ચેતસા ઉપગન્ત્વાનિજ્ઝાનં ઓલોકનં. ઝાનસદ્દસ્સઝાપનત્થોપિ સમ્ભવતીતિ વુત્તં ‘‘પચ્ચનીક ધમ્માનઞ્ચ ઝાપનતો’’તિ. અગ્ગિના વિય કટ્ઠાનં કિલેસાનં દય્હનતોતિ અત્થો. એકગ્ગતા એવ

સાતિસ્સય યુત્તા અપ્પનાપત્તકાલેતિ અધિપ્પાયો. પુબ્બભાગે પન પથમજ્ઝાને વિતક્કસ્સ બલવભાવો ઇચ્છિતબ્બો. ''સાહી''તિઆદિના તદત્થં વિવરતિ. સાહિ એકગ્ગતાતિ ચ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. એકો અત્તાસભાવો અસ્સાતિ એકત્તં. એકત્તં આરમ્મણમસ્સાતિ એકત્તા રમ્મણા. એકગ્ગતા. તસ્સ ભાવોતિ વિગ્ગહો.

અગ્ગસદ્દો કોટિ અત્થો. કોટ્ઠાસટ્ઠોવા. ''તથા પવત્તને''તિ ચિત્તસ્સ એકગ્ગભાવેન પવત્તિયં. ''આધિપ્પચ્ચગુણયોગેના''તિ અધિપતિભાવગુણયોગેન. ઇન્દ્રિયપચ્ચયતાગુણયોગેનાતિ વુત્તં હોતિ. સાયેવ એકગ્ગતા એકગ્ગતા, સમાધી,તિ ચ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. ''સમાધી''તિ પદસ્સ-સં-આધી-તિ-વા, સમઆધીતિ-વા, દ્વિધા પદચ્છેદો. તત્થ સંઉપસગ્ગો સમ્માસદ્દત્થો. સમસદ્દો પન ધમ્મેન સમેન રજ્જં કારેતીતિઆદીસુ વિય નામિકસદ્દોતિ દ્વિધા વિકપ્પં દસ્સેન્તો ''સાયેવ ચિત્ત''ન્તિઆદિમાહ. સાયેવ ચિત્તં-સમ્મા ચ આધિયતીતિ સમાધિ, સાયેવ ચિત્તં-સમઞ્ચ આધિયતીતિ સમાધીતિ દ્વિધા વિકપ્પો. તત્થ સમ્મા ચાતિ સુન્દરેન. આધિયતીતિ આદહતિ. આદહનઞ્ચ ઠપનમેવાતિ વુત્તં ''ઠપેતી''તિ. સમઞ્ચાતિ અવિસમઞ્ચ. ''તત્થેવા''તિ તસ્મિં આરમ્મણે એવ. ''લીનુદ્ધચ્ચાભાવા પાદનેના''તિ લીનસ્સ ચ ઉદ્ધચ્ચસ્સ ચ અભાવો લીનુદ્ધચ્ચાભાવો. તસ્સ આપાદનં આપજ્જાપનન્તિ વિગ્ગહો. વિવિધેન ચિત્તસ્સ સંહરણં વિસાહારો. ન વિસાહારો અવિસાહારો. સાયેવ ચ નિદ્દિટ્ઠા. ઇતિ એવં ઇમેસુ દ્વીસુ અત્થેસુ એકગ્ગતા એવ સાતિસ્સયયુત્તાતિ યોજેતબ્બં. એવં પન સતિ, એકગ્ગતા એવ ઝાનન્તિ વત્તબ્બા, ન વિતક્કાદયોતિ ચોદનં પરિહરન્તો ''વિતક્કાદયોપના''તિઆદિમાહ. અપિસદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. પનસદ્દો પક્ખન્તરત્થો. તસ્સા એકગ્ગતાય. ''સા તિસ્સય''ન્તિ અતિસ્સયેન સહ. ''ઓસક્કિતુ''ન્તિ સંસીદિતું. ''નં''તિ ચિત્તં. ''સંસપ્પિતુ''ન્તિ એવં નુ ખો અઞ્ઞથાનુ ખોતિ દ્વિધા ચઞ્ચલિતું. ''ઉક્કણ્ઠિતુ''ન્તિ અઞ્ઞાભિમુખી ભવિતું. આરમિતુન્તિ વુત્તં હોતિ. લદ્ધં સાતં યેનાતિ લદ્ધસ્સાતં. ''સાતં''તિ સારત્તં. ''ઉપબ્રૂહિતં''તિ ભુસંવડ્ઢિતં. ''સન્ત સભાવત્તા''તિ ઉપસન્ત સભાવત્તા. ''તથા અનુગ્ગહિતા''તિ આરમ્મણાભિમુખકરણાદિવસેન અનુગ્ગ હિતા . સમાધિસ્સ કામચ્છન્દનીવરણપ્પટિપક્ખત્તા ''સયં...પે॰... નીવારેત્વા''તિ વુત્તં. ''નિચ્ચલંઠત્વા''તિ અપ્પનાકિચ્ચમાહ.

એવં ઉપનિજ્ઝાનત્થં દસ્સેત્વા ઝાપનત્થં દસ્સેન્તો ''તેસુ ચા''તિઆદિમાહ. ''તપ્પચ્ચનીકા''તિ તેસં ઝાનઙ્ગ ધમ્માનં પચ્ચનીકા પટિપક્ખા. ''મનસ્મિં પી''તિ મનોદ્વારેપિ. પગેવ કાયવચીદ્વારેસૂતિ એવં સમ્ભાવનત્થો ચેત્થ પિસદ્દો. અપિસદ્દોપિ યુજ્જતિ. ''ઝાપિતા નામ હોન્તી''તિ ઝાનઙ્ગ ધમ્મગ્ગીહિ દડ્ઢાનામ હોન્તિ. ''એવં સન્તેપિ તેસં સમુદાયે એવ ઝાન વોહારો સિદ્ધો''તિ યોજના. ''ધમ્મ સામગ્ગિપધાન''ન્તિ ઝાનટ્ઠાને ઝાનઙ્ગ ધમ્માનં મગ્ગટ્ઠાને મગ્ગઙ્ગ ધમ્માનં બોધિટ્ઠાને બોજ્ઝઙ્ગ ધમ્માનં સમગ્ગભાવપ્પધાનં.

એવં સઙ્ગહકારાનં મતિયા ઝાનં વત્વા ઇદાનિ અપરેસાનં મતિયા તં દસ્સેતું ''અપરે''તિઆદિમાહ. અપરે પન વદન્તીતિ સમ્બન્ધો. તત્થ ''યથા સકંકિચ્ચાની''તિ સસ્સ ઇદં સકં. સસ્સાતિ અત્તનો. ઇદન્તિ સન્તકં. યાનિયાનિ અત્તનો સન્તકાનીતિ અત્થો. ''ઇતી''તિ તસ્મા. ''પટ્ઠાને ઝાનપચ્ચયં પત્વા...પે॰... સાધેન્તિયેવ''. વુત્તઞ્હિ તત્થ. ઝાનપચ્ચયોતિ ઝાનઙ્ગાનિઝાનસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તં સમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં ઝાનપચ્ચયેન પચ્ચયો. મગ્ગપચ્ચયોતિ મગ્ગઙ્ગાનિ મગ્ગસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તં સમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં મગ્ગપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ. ''પઞ્ચસમુદિતાદીની''તિ પઞ્ચસમૂહ દસસમૂહાનિ. ''પથમજ્ઝાનાદિભાવસ્સેવચા''તિ પથમજ્ઝાનાદિ નામલાભસ્સેવચાતિ અધિપ્પાયો. ''ઝાનભાવસ્સા''તિ ઝાનનામલાભસ્સ. ''તથાવિધકિચ્ચવિસેસાભાવા''તિ તથાવિધાનં આરમ્મણાભિનિરોપનાદીનં કિચ્ચ વિસેસાનં અભાવતો.

૪૯. ‘‘એત્થ સિયા’’તિ એતસ્મિં ઠાને પુચ્છાસિયા. ‘‘અઙ્ગ ભેદો’’તિ પથમજ્ઝાને પઞ્ચ અઙ્ગાનિ, દુતીયજ્ઝાને ચત્તારિ અઙ્ગાની તિઆદિકો અઙ્ગભેદો. ‘‘પુગ્ગલજ્ઝાસયેના’’તિ પુગ્ગલસ્સ ઇચ્છાવિસેસેન. ઇતિ અયં વિસજ્જના. ‘‘સો’’તિ સો પુગ્ગલો. ‘‘હી’’તિ વિત્થાર જોતકો. વિતક્કો સહાયો યસ્સાતિ વિતક્કસહાયો. ‘‘વિતક્કે નિબ્બિન્દતી’’તિ ઓળારિકોવતાયં વિતક્કો, નીવરણાનં આસન્ને ઠિતોતિ એવં વિતક્કે આદીનવં દિસ્વા નિબ્બિન્દતિ. તસ્સ અજ્ઝાસયોતિ સમ્બન્ધો. વિતક્કં વિરાજેતિ વિગમેતિ અતિક્કમાપેતીતિ વિતક્કવિરાગો. વિતક્કવિરાગો ચ સો ભાવના ચાતિ સમાસો. ‘‘ઉત્તરુત્તરજ્ઝાનાધિગમને’’તિ ઉત્તરિ ઉત્તરિઝાનપ્પટિલાભે. અજ્ઝાસય બલેન પાદકજ્ઝાનસદિસં ન હોતીતિ સમ્બન્ધો. ચેતોપણિધિ ઇજ્ઝતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘વિસુદ્ધત્તા’’તિ સીલવિસુદ્ધત્તા.

૫૦. સઙ્ખાર ભેદવિચારણાયં. ‘‘સઙ્ખાર ભેદો ન વુત્તો’’તિ પથમજ્ઝાન કુસલ ચિત્તં અસઙ્ખારિકમેકં, સસઙ્ખારિકમેકન્તિઆદિના ન વુત્તોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સો’’તિ સઙ્ખાર ભેદો. ‘‘સિદ્ધત્તા’’તિ સઙ્ખાર ભેદસ્સ સિદ્ધત્તા. કથં સિદ્ધોતિ આહ ‘‘તથાહી’’તિઆદિં. સુખા પટિપદા યેસં તાનિ સુખપ્પટિપદાનિ. તેસં ભાવોતિ વિગ્ગહો. ‘‘યો’’તિ યોગીપુગ્ગલો. ‘‘આદિતો’’તિઆદિમ્હિ. ‘‘વિક્ખમ્ભેન્તો’’તિ વિમોચેન્તો વિયોગં કરોન્તો. દુક્ખેન વિક્ખમ્ભેતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કામાદીનવદસ્સનાદિના’’તિ અઙ્ગારકાસૂ પમાકામાબહુદુક્ખાબહુપાયાસા, આદીનવો એત્થભિય્યોતિઆદિના કામેસુઆદીનવં દિસ્વા. આદિસદ્દેન વિતક્કાદીસુ આદીનવદસ્સનં સઙ્ગય્હતિ. ‘‘તેનેવા’’તિ કામાદીનવદસ્સનાદિના એવ. એત્થ અભિઞ્ઞાભેદેન સઙ્ખાર ભેદો ન વત્તબ્બો, પટિપદા ભેદેનેવ વત્તબ્બોતિ દસ્સેતું ‘‘ખિપ્પાભિઞ્ઞજ્ઝાનાનંપી’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ, અભિજાનનં અભિઞ્ઞા. ખિપ્પાસીઘા અભિઞ્ઞા યેસં તાનિ ખિપ્પાભિઞ્ઞાનિ. દન્ધા અસીઘા અભિઞ્ઞા યેસં તાનિ દન્ધાભિઞ્ઞાનિ. ઝાનાનિ. ‘‘યદિ એવ’’ન્તિ એવં પટિપદા ભેદેન સઙ્ખાર ભેદો યદિ સિયાતિ અત્થો. ‘‘વળઞ્જનકાલે’’તિ સમાપત્તિ સમાપજ્જનકાલે. પટિબન્ધકા નામ અન્તરાયિકા. ‘‘સન્નિહિતાસન્નિહિતવસેના’’તિ આસન્ને સણ્ઠિતાસણ્ઠિતવસેન. સુદ્ધં વિપસ્સનાયાનં યેસં તે સુદ્ધવિપસ્સનાયાનિકા. ‘‘સુદ્ધં’’તિ સમથજ્ઝાનેન અસમ્મિસ્સં. ‘‘સત્થેન હનિત્વા’’તિ પરે ન સત્થેન હનનતો છિન્દનતો. ‘‘સહસા’’તિ સીઘતરેન. ‘‘મરન્તાનં ઉપ્પન્નં’’તિ મરણાસન્નકાલે ઉપ્પન્નંતિ અધિપ્પાયો. અનાગામિનો હિ સુદ્ધ વિપસ્સનાયાનિકાપિ સમાના સમાધિસ્મિં પરિપૂરકારિનો નામ હોન્તિ. ઇચ્છન્તે સુસતિ કિઞ્ચિ નિમિત્તં આરબ્ભમનસિકાર મત્તેનપિ ઝાનં ઇજ્ઝતિ. તેનાહ ‘‘તંપિ મગ્ગસિદ્ધગતિક’’ન્તિ. ‘‘રૂપીબ્રહ્મલોકે’’તિ ઇદં અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનંપિ તત્થ પાકતિકભાવં સન્ધાય વુત્તં. અરૂપી બ્રહ્મલોકે પન એકા એવ સમાપત્તિ પાકતિકાસમ્ભવતિ. ઉપપત્તિસિદ્ધજ્ઝાનાનં ભવન્તરે સન્નિહિત પચ્ચયભેદેન સઙ્ખાર ભેદો વુત્તો, સો કથં પચ્ચેતબ્બોતિ આહ ‘‘એકસ્મિં ભવેપિ...પે॰... યુત્તાનિ હોન્તી’’તિ. એકસ્મિં ભવેસબ્બપ્પથમં લદ્ધકાલે સઙ્ખાર ભેદસ્સ આસન્નત્તા વળઞ્જનકાલેપિ સો એવ સઙ્ખાર ભેદો સિયાતિ આસઙ્કાસમ્ભવતો ઇદં વુત્તં. તેન ભવન્તરે ઉપપત્તિ સિદ્ધજ્ઝાનાનં સન્નિહિત પચ્ચયભેદેન સઙ્ખારભેદે વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ દસ્સેતિ. ઇદાનિ તાનિ મગ્ગ સિદ્ધજ્ઝાન ઉપપત્તિ સિદ્ધજ્ઝાનાનિ સન્નિહિતપચ્ચયં અનપેક્ખિત્વા મગ્ગક્ખણ ઉપપત્તિક્ખણેસુ સિદ્ધકાલે ઝાનુપ્પત્તિ પટિપદાય એવ સબ્બસો અભાવં ગહેત્વા અપરં વિકપ્પં દસ્સેતું ‘‘ઝાનુપ્પત્તિ પટિપદા રહિતત્તા વા’’તિઆદિ વુત્તં. એવં મહગ્ગતઝાનાનં અટ્ઠકથાવસેન સિદ્ધં સઙ્ખાર ભેદં વત્વા ઇદાનિ પાળિવસેનાપિ સો સિદ્ધો યેવાતિ દસ્સેતું ‘‘અપિચા’’તિઆદિ આરદ્ધં. દુક્ખપ્પટિપદાપુબ્બકાનં દ્વિન્નં દન્ધાભિઞ્ઞખિપ્પાભિઞ્ઞસમાધીનં. ‘‘એત્તાવતા’’તિ એતં પરિમાણં અસ્સાતિ એત્તાવં. એત્તાવન્તેન. એત્થ સિયા, કસ્મા ઇધ સઙ્ખારભેદો ન વુત્તોતિઆદિના વચનક્કમેન સિદ્ધો હોતીતિ સમ્બન્ધો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યં.

૫૧. વિભાવનિપાઠે. પરિકમ્મં નામ પથવી, પથવી, આપો, આપો-તિઆદિકં, રૂપં અનિચ્ચં, રૂપં દુક્ખં, રૂપં અનત્તા-તિઆદિકઞ્ચભાવનાપરિકમ્મં અધિકારો નામ પુબ્બભવેકતભાવનાકમ્મં. પુબ્બભવેઝાનમગ્ગફલાનિપત્થેત્વા કતં દાનસીલાદિ પુઞ્ઞકમ્મઞ્ચ. ''ઇદં તાવનયુજ્જતી''તિ એત્થ તાવસદ્દો વત્તબ્બન્તરાપેક્ખને નિપાતો. તેન અપરંપિ વત્તબ્બં અત્થીતિ દીપેતિ. પુબ્બાભિસઙ્ખારો દુવિધો પકતિ પુબ્બાભિસઙ્ખારો, પયોગપુબ્બાભિસઙ્ખારોતિ. તત્થ પરિકમ્મ પુબ્બાભિસઙ્ખારો પકતિ પુબ્બાભિસઙ્ખારો નામ, અયં પકતિ પચ્ચયગણો એવ. પુબ્બે વુત્તો પુબ્બપ્પયોગો પયોગપુબ્બાભિસઙ્ખારો નામ . સો એવ ઇધાધિપ્પેતોતિ દસ્સેતું ''નહી''તિઆદિમાહ. ''અન્તમસો''તિ અન્તિમ પરિચ્છેદેન. ''આલોપભિક્ખા'' નામ એકા લોપભિક્ખા. સો પરિકમ્મસઙ્ખાતપુબ્બાભિસઙ્ખારો. ઝાનાનિ ચ સબ્બાનિ ઉપ્પન્નાનિ નામ નત્થીતિ સમ્બન્ધો. ''ઇતી''તિ તસ્મા. ''સો''તિ ભાવનાભિસઙ્ખારો. ''તેસં''તિ સબ્બેસંપિ ઝાનાનં. ન હિ લોકિયજ્ઝાનાનિ નામ...પે॰... અત્થિ, ઇમેસં સત્તાનં સબ્બકપ્પેસુપિ કપ્પવિનાસકાલે ઝાનાનિ ભાવેત્વા બ્રહ્મલોક પરાયનતા સબ્ભાવાતિ અધિપ્પાયો. ''પુબ્બે સમથકમ્મેસુ કતાધિકારસ્સા''તિ આસન્નભવેકતાધિકારં સન્ધાય વુત્તં. દૂરભવે પન સમથકમ્મેસુ અકતાધિકારો નામ કોચિ નત્થીતિ. ''એવમેવા''તિ એવં એવ. વિપાકજ્ઝાનેસુ સઙ્ખાર ભેદસ્સ પુબ્બ કમ્મવસેન વત્તબ્બત્તા ''કુસલ ક્રિયજ્ઝાનેસૂ''તિ વુત્તં. ''અથવાતિઆદિકો પચ્છિમ વિકપ્પો નામ'' અથવા પુબ્બાભિસઙ્ખારેનેવ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ નકદાચિ અસઙ્ખારિકભાવો સમ્ભવતીતિ અસઙ્ખારિકન્તિ ચ, બ્યભિચારાભાવતો સસઙ્ખારિકન્તિ ચ ન વુત્તન્તિ અયં વિકપ્પો. તત્થ અસઙ્ખારિકન્તિ ચ ન વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ''બ્યભિચારા ભાવતો''તિ અસઙ્ખારિકભાવેન પસઙ્ગાભાવતો. સસઙ્ખારિકન્તિ ચ ન વુત્તં. યદિ વુચ્ચેય્ય. નિરત્થ કમેવતંભવેય્ય. કસ્મા, સમ્ભવ બ્યભિચારાનં અભાવતો. સમ્ભવે બ્યભિચારે ચ. વિસેસનં સાત્થકં સિયાતિ હિ વુત્તં. ન ચ નિરત્થકવચનં પણ્ડિતા વદન્તિ. કસ્મા, અપણ્ડિતલક્ખણત્તા. સતિ પન સમ્ભવે ચ બ્યભિચારે ચ, તથા સક્કા વત્તું. કસ્મા, સાત્થકત્તા. સાત્થકમેવ પણ્ડિતા વદન્તિ. કસ્મા, પણ્ડિત લક્ખણત્તાતિ અધિપ્પાયો.

૫૨. પટિપદા અભિઞ્ઞાવવત્થાને. ''નિમિત્તુપ્પાદતો''તિ પટિભાગનિમિત્તસ્સ ઉપ્પાદતો. સુખાપન પટિપદા, પચ્છાદન્ધં વા ખિપ્પં વા ઉપ્પન્નં ઝાનં સુખપ્પટિપદં નામ કરોતીતિ યોજના. ''પુબ્બભવે''તિ આસન્ને પુબ્બભવે. અન્તરાયિકધમ્મા નામ 'કિલેસન્તરાયિકો ચ, કમ્મન્તરાયિકો ચ, વિપાકન્તરાયિકો ચ, પઞ્ઞત્તિ વીતિક્કમન્તરાયિકો ચ, અરિયૂપવાદન્તરાયિકો ચ. તત્થ તિસ્સો નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિયોકિલેસન્તરાયિકો નામ. પઞ્ચાનન્તરિય કમ્માનિ કમ્મન્તરાયિકો નામ. અહેતુક દ્વિહેતુકપ્પટિસન્ધિવિપાકા વિપાકન્તરાયિકો નામ. ભિક્ખુ ભાવેઠિતાનં વિનય પઞ્ઞત્તિં વીતિક્કમિત્વા અકતપ્પટિકમ્મો વીતિક્કમો પઞ્ઞત્તિવીતિક્કમન્તરાયિકો નામ. પટિકમ્મેપનકતે અન્તરાયિકો ન હોતિ. અરિયપુગ્ગલાનં જાતિઆદીહિ ઉપવદિત્વા અક્કોસિત્વા અકતપ્પટિકમ્મં અક્કોસનં અરિયૂપવાદન્તરાયિકો નામ. ઇધપિ પટિકમ્મે કતે અન્તરાયિકો ન હોતિ. સેસેસુ તીસુ પટિકમ્મં નામ નત્થિ. ઇમે ધમ્મા ઇમસ્મિં ભવે ઝાનમગ્ગાનં અન્તરાયં કરોન્તીતિ અન્તરાયિકા નામ. તેહિ વિમુત્તો અન્તરાયિક ધમ્મ વિમુત્તો નામ. ''કલ્યાણપ્પટિપત્તિયં ઠિતો''તિ સીલવિસુદ્ધિ આદિકાય કલ્યાણપ્પટિપત્તિયં પરિપૂરણ વસેન ઠિતો. ''છિન્નપલિબોધો''તિ આવાસપલિબોધાદીનિ દસવિધાનિ પલિબોધકમ્માનિ છિન્દિત્વા ઠિતો. ''પહિતત્તો''તિ, યન્તં પુરિસથામેન પુરિસપરક્કમેન પત્તબ્બં, ન તં અપત્વા વીરિયસ્સ સણ્ઠાનં ભવિસ્સતીતિ એવં પવત્તેન સમ્મપ્પધાન વીરિયેન સમન્નાગતો. સો હિ પહિતો પેસિતો અનપેક્ખિતો અત્તભાવો અનેનાતિ પહિતત્તોતિ વુચ્ચતિ. ''નસમ્પજ્જતીતિ નત્થિ''. સચે પઞ્ચપધાનિયઙ્ગસમન્નાગતો હોતીતિ અધિપ્પાયો. પઞ્ચપધાનિયઙ્ગાનિ નામ સદ્ધાસમ્પન્નતા, અસાઠેય્યં, આરોગ્યં, અલીનવીરિયતા, પઞ્ઞવન્તતા,તિ.

૫૨. વિપાકજ્ઝાને. ‘‘મુદુભૂત’’ન્તિ ભાવના બલપરિત્તત્તામન્દભૂતં. મન્દભૂતત્તા ચ દુબ્બલં. ‘‘નાના કિચ્ચટ્ઠાનેસુ ચા’’તિ દસ્સનસવનાદીસુ. ‘‘હીનેસુપિ અત્તભાવેસૂ’’તિ અહેતુક દ્વિહેતુકપુગ્ગલેસુપિ. ‘‘અસદિસંપી’’તિ તિહેતુકુક્કટ્ઠંપિ કમ્મં અહેતુકવિપાકંપિ જનેતીતિઆદિના અસદિસંપિ વિપાકં જનેતિ. ‘‘ભવઙ્ગટ્ઠાનેસુ યેવા’’તિ એત્થ ભવઙ્ગ સદ્દેન પટિસન્ધિટ્ઠાન ચુતિટ્ઠાનાનિપિ સઙ્ગય્હન્તિ. ‘‘કુસલસદિસમેવા’’તિ પથમજ્ઝાનકુસલં પથમજ્ઝાન વિપાકમેવ જનેતિ, દુતીયજ્ઝાન કુસલં દુતીયજ્ઝાન વિપાકમેવ જનેતીતિઆદિના કુસલ સદિસમેવ વિપાકં જનેતિ. ‘‘કુસલમેવ…પે૦… ક્રિયજ્ઝાનં નામ હોતિ’’ અભેદૂ પચારેનાતિ અધિપ્પાયો. ભેદમ્પિ અભેદં કત્વા ઉપચારો વોહારો અભેદૂ પચારો.

૫૪. સઙ્ગહગાથા વણ્ણનાયં. ઝાનાનં ભેદો ઝાનભેદો. અત્થતો પન ઝાનેહિ સમ્પયોગભેદો ઝાનભેદોતિ વુત્તો હોતીતિ આહ ‘‘ઝાનેહિ સમ્પયોગભેદેના’’તિ. પથમજ્ઝાનિકં ચિત્તન્તિઆદિના યોજેતબ્બં. ‘‘તમેવા’’તિ રૂપાવચર માનસમેવ. વિભાવનિયં પન ઉપરિસઙ્ગહગાથાયં ઝાનઙ્ગ યોગભેદેન, કત્વેકેકન્તુ પઞ્ચધાતિ વચનં દિસ્વા ઇધ ઝાન ભેદેનાતિ ઝાનઙ્ગેહિ સમ્પયોગભેદેનાતિ વુત્તં. એવં સન્તેપિ ઇધ ઝાનભેદસ્સ વિસું અધિપ્પેતત્તા ‘‘અઞ્ઞેહિ ઝાનભેદો’’તિઆદિ વુત્તં.

રૂપાવચરચિત્તદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૫૫. અરૂપચિત્તદીપનિયં. ‘‘ભુસો’’તિ અતિરેકતરં. ‘‘સરૂપતો’’તિ પરમત્થ સભાવતો. નત્થિ જટા એત્થાતિ અજટો. અજટો આકાસોતિ અજટાકાસો. ‘‘પરિચ્છિન્નાકાસો’’તિ દ્વારચ્છિદ્દવાતપાનચ્છિદ્દાદિકો આકાસો, યત્થ આકાસ કસિણ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હન્તિ. કસિણ નિમિત્તં ઉગ્ઘાટેત્વા લદ્ધો આકાસો કસિણુગ્ઘાટિમાકાસો, કસિણં ઉગ્ઘાટેન નિબ્બત્તો કસિણુગ્ઘાટિમોતિ કત્વા. રૂપકલાપાનં પરિચ્છેદમત્તભૂતો આકાસો રૂપપરિચ્છેદાકાસો. ‘‘અનન્તભાવેન ફરીયતી’’તિ ચતુરઙ્ગુલમત્તોપિસો અનન્ત નામં કત્વા ભાવનામનસિકારેન ફરીયતિ. ‘‘દેવાનં અધિટ્ઠાનવત્થૂ’’તિ મહિદ્ધિકાનં ગામનગર દેવાનં બલિપ્પટિગ્ગહણટ્ઠાનં વુચ્ચતિ, યત્થ મનુસ્સા સમયે કુલ દેવતાનં બલિં અભિહરન્તિ. ‘‘બલિં’’તિ પૂજનીય વત્થુ વુચ્ચતિ. ‘‘તસ્મિં’’તિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસે. ‘‘તદેવા’’તિ તં આરમ્મણમેવ. કુસલજ્ઝાનં સમાપન્નસ્સવા, વિપાકજ્ઝાનેન ઉપપન્નસ્સવા, ક્રિયજ્ઝાનેન દિટ્ઠધમ્મ સુખ વિહારિસ્સવા, તિયોજેતબ્બં. અનન્તન્તિ વુચ્ચતિ, યથાપથવીકસિણે પવત્તનતો ઝાનં પથવીકસિણન્તિ વુચ્ચતીતિ. ‘‘એકદેસે’’તિ ઉપ્પાદેવા ઠિતિયં વા ભઙ્ગેવા. અન્તરહિતત્તા અનન્તન્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘અનન્ત સઞ્ઞિતે’’તિ અનન્ત નામકે. ‘‘અનન્તન્તિ ભાવનાય પવત્તત્તા’’તિ ઇદં પથમા રુપ્પવિઞ્ઞાણં અનન્તન્તિ એવં પુબ્બભાગ ભાવનાય પવત્તત્તા. ‘‘અત્તનો ફરણાકાર વસેના’’તિ પુબ્બભાગભાવનં અનપેક્ખિત્વાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘નિરુત્તિ નયેના’’તિ સકત્થે યપચ્ચયં કત્વા નકારસ્સલોપેન. ‘‘પાળિયા નસમેતી’’તિ વિભઙ્ગ પાળિયાનસમેતિ. ‘‘અનન્તં ફરતી’’તિ અનન્તં અનન્તન્તિ ફરતિ. ‘‘પથમા રુપ્પવિઞ્ઞાણાભાવો’’તિ તસ્સ અભાવ પઞ્ઞત્તિમત્તં. ‘‘નેવત્થી’’તિ નત્થિ. ‘‘અસ્સા’’તિ ચતુત્થા રુપ્પજ્ઝાનસ્સ. અથવાતિઆદીસુ ‘‘પટુસઞ્ઞા કિચ્ચસ્સા’’તિ બ્યત્તસઞ્ઞા કિચ્ચસ્સ. ‘‘સઙ્ખારાવસેસ સુખુમભાવેન વિજ્જમાનત્તા’’તિ ઇમસ્સ અત્થં વિભાવેન્તો ‘‘એત્થચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘મુદ્ધભૂતં’’તિ મત્થકપત્તં. ‘‘દેસનાસીસમત્તં’’તિ રાજા આગચ્છતીતિઆદીસુ વિય પધાન કથામત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘તસ્સેવા’’તિ પથમા રુપ્પવિઞ્ઞાણસ્સેવ. કુસલભૂતં પથમા રુપ્પવિઞ્ઞાણં પુથુજ્જનાનઞ્ચ સેક્ખાનઞ્ચ કુસલભૂતસ્સ દુતીયારુપ્પવિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણં હોતિ. અરહા પન તિવિધો. તત્થ, એકોપથમા રુપ્પેઠત્વા અરહત્તં પત્વા પથમારુપ્પં અસમાપજ્જિત્વાવ દુતીયા રુપ્પં ઉપ્પાદેતિ. તસ્સ કુસલભૂતં પથમા રુપ્પં ક્રિયભૂતસ્સ દુતીયા રુપ્પસ્સ આરમ્મણં. એકોપથમા રુપ્પેઠત્વા અરહત્તં પત્વા પુન તમેવ પથમા રુપ્પં સમાપજ્જિત્વા દુતીયા રુપ્પં

ઉપ્પાદેતિ. એકો દુતીયા રુપ્પેઠત્વા અરહત્તં ગચ્છતિ. તેસં દ્વિન્નં ક્રિયભૂતં પથમા રુપ્પવિઞ્ઞાણં ક્રિયભૂતસ્સેવ દુતીયારુપ્પસ્સ આરમ્મણં. તેનાહ ''વિઞ્ઞાણં નામા''તિઆદિં.

અરૂપચિત્તાનુદીપના.

૫૭. લોકુત્તરચિત્તે. ''જલપ્પવાહો''તિ ઉદકધારાસઙ્ઘાટો. ''પભવતો''તિઆદિપવત્તિટ્ઠાનતો. ''યથાહા''તિ કથં પાળિયં આહ. ''સેય્યથિદ''ન્તિ સો કતમો. ''અયં પી''તિ અયં અરિયમગ્ગોપિ. એકચિત્તક્ખણિકો અરિયમગ્ગો, કથં યાવ અનુપાદિસેસ નિબ્બાનધાતુયાસવતિ સન્દતીતિ આહ ''આનુભાવપ્ફરણવસેના''તિ. પાળિયં ગઙ્ગાદીનિ પઞ્ચન્નં મહાનદીનં નામાનિ. ''સમુદ્દ નિન્ના''તિ મહાસમુદ્દાભિમુખં નિન્ના નમિતા. ''પોણા''તિ અનુપતિતા. ''પબ્ભારા''તિ અધોવાહિતા. ''કિલેસાનં''તિ અનુપગમને કમ્મપદં. પાળિયં ''ઘટો''તિ ઉદક પુણ્ણઘટો. ''નિકુજ્જો''તિ અધોમુખં ઠપિતો. ''નોપચ્ચાવ મતી''તિ પુન નોગિલતિ. ''ન પુનેતી''તિ ન પુન એતિ નુપગચ્છતિ અરિયસાવકો. ''ન પચ્ચેતી''તિ ન પટિ એતિ. તદત્થં વદતિ ''ન પચ્ચાગચ્છતી''તિ. એવં તં અનિવત્તગમનં પાળિસાધકેહિ દીપેત્વા ઇદાનિ યુત્તિસાધકેહિ પકાસેતું ''યથા ચા''તિઆદિમાહ. ''યતો''તિ યં કારણા. ''તે''તિ પુથુજ્જના. ''દુસ્સીલા''તિ નિસ્સીલા. ''ઉમ્મત્તકા''તિ પિત્તુમ્મત્તકા. ''ખિત્ત ચિત્તા''તિ છટ્ટિતપકતિ ચિત્તાયક્ખુમ્મત્તકા. ''દુપ્પઞ્ઞા''તિ નિપ્પઞ્ઞા. ''એળમૂગા''તિ દુપ્પઞ્ઞતાય એવ પગ્ઘરિતલાલ મુખ મૂગા. ''તસ્મિં મગ્ગે એવા''તિ અટ્ઠઙ્ગીકે અરિયમગ્ગે એવ. સો પન મગ્ગો પથમ મગ્ગો, દુતીય મગ્ગો, તતીય મગ્ગો, ચતુત્થ મગ્ગો,તિ ચતુબ્બિધો હોતિ. ''આદિતો પજ્જનં''તિ ચતૂસુ મગ્ગેસુ આદિમ્હિ પથમ મગ્ગસોતસ્સ પજ્જનં ગમનં. પટિલાભોતિ વુત્તં હોતિ. ''સોતાપત્તિયા''તિ સોતસ્સ આપજ્જનેન. ''અધિગમ્મમાનો''તિ પટિલબ્ભમાનો. સબ્બે બોધિપક્ખિય ધમ્મા અનિવત્ત ગતિયા પવત્તમાના સોતોતિ વુચ્ચન્તીતિ સમ્બન્ધો. સમ્બોધિ વુચ્ચતિ ચતૂસુ મગ્ગેસુ ઞાણં. ઉપરિસમ્બોધિ એવ પરાયનં યેસં તે ઉપરિસમ્બોધિ પરાયના. પરાયનન્તિ ચ પટિસરણં. કથં સોતાપત્તિ વચનં મગ્ગેન સમાનાધિકરણં હોતીતિ વુત્તં ''પથમ મગ્ગ સઙ્ખાતાય સોતાપત્તિયા''તિઆદિ. ''મગ્ગેતી''તિ ગવેસતિ. મારેન્ત ગમનોનિરુત્તિનયેન મગ્ગોતિ સિજ્ઝતીતિ વુત્તં ''કિલેસે મારેન્તો ગચ્છતીતિ મગ્ગો''તિ.

૫૮. સકદાગામિ મગ્ગે. ''સકિં આગચ્છતી''તિ ઇતોગન્ત્વા પુન ઇધ આગચ્છતીતિ અત્થો. ''સીલેના''તિ પકતિસભાવેન. કામલોકં આગચ્છન્તિ એતેહીતિ કામલોકાગમના. કિલેસા. તેસં સબ્ભાવેન વિજ્જમાનભાવેન. પાળિયં ''એકચ્ચસ્સ પુગ્ગલસ્સા''તિ કત્તુ અત્થેસામિવચનં. એકચ્ચેન પુગ્ગલેન અપ્પહીના નીતિ સમ્બન્ધો . ''સહબ્યતં''તિ સહાયભાવં. ''આગામીહોતી''તિ વત્વા તમેવત્થં વદતિ ''આગન્ત્વા ઇત્થત્ત''ન્તિ. આગચ્છતિ સીલેનાતિ આગન્ત્વા. ઇત્થં ભાવો ઇત્થત્તં. ઇમં કામત્તભાવં આગન્ત્વા, તસ્મા આગામી નામ હોતીતિ યોજના. ''અયઞ્ચ અત્થો''તિ પટિસન્ધિવસેન સકિં ઇમં લોકં આગચ્છતીતિઆદિકો અત્થો. ''કિલેસ ગતિવસેના''તિ કામલોકા ગમન કિલેસ ગતિવસેન. મગ્ગસહાયેન ઝાનેન વિક્ખમ્ભિતા કિલેસા મગ્ગેન સમુચ્છિન્ન ગતિકા હોન્તિ. અયં મગ્ગસહાયોઝાનાનુભાવો નામ. તેનાહ ''ન હી''તિઆદિં. ''દેવલોકતો''તિ એત્થ બ્રહ્મલોકોપિ સઙ્ગહિતો. પચ્છિમસ્મિં પન અત્થે સતીતિ યોજના. આગમનસીલો આગન્ત્વા. ન આગન્ત્વા અનાગન્ત્વા. ''તેના''તિ અનાગમનેન. ''નાનત્થા સમ્ભવતો''તિ દ્વીસુ ઇત્થત્તસદ્દેસુ એકસ્મિં ઇમં કામાવચર લોકન્તિ એકસ્મિં ઇમં મનુસ્સ લોકન્તિ એવં નાનત્થાનં અસમ્ભવતો. પાળિયં ''સબ્યા બજ્ઝો''તિ ચેતોદુક્ખ સઙ્ખાતેન ચેતસિકરોગા બાધેન સહિતો. તેનાહ ''તેહિ પટિઘાનુસયસ્સા''તિઆદિં. તત્થ ''તે''તિ પુથુજ્જન સોતાપન્ન સકદાગામિનો. સબ્યા બજ્ઝાનામાતિ સમ્બન્ધો. ''પચ્છિમસ્સ વાક્યસ્સા''તિ આગન્ત્વા ઇત્થત્તં સોતાપન્ન સકદાગામિનો તેન દટ્ઠબ્બાતિ વાક્યસ્સ. ''દ્વીસુ સકદાગામીસૂ''તિ આગન્ત્વા ઇત્થત્તન્તિ વુત્તત્તા તેન અત્થેન સકદાગામિનામકેસુ દ્વીસુ સોતાપન્ન

સકદાગામીસુ. ‘‘પુરિમસ્સા’’તિ સોતાપન્નસ્સ. ‘‘અનઞ્ઞ સાધારણે નેવા’’તિ દુતીય ફલટ્ઠાદીહિ અસામઞ્ઞેનેવ. બ્રહ્મલોકેઠિતાનં સોતાપન્નાનં સત્તક્ખત્તુ પરમ તાદિભાવો નત્થિ વિય દુતીય ફલટ્ઠાનં સકદાગામિ ભાવોપિ નત્થિ. તેનાહ ‘‘પથમ દુતીય ફલટ્ઠાપી’’તિઆદિં. ‘‘તસ્મા’’તિઆદિ લદ્ધગુણવચનં. ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ ઇમિના કારણેન. ‘‘હેટ્ઠૂપરૂપપત્તિવસેના’’તિ ઉપરિતો આગન્ત્વા હેટ્ઠૂપપત્તિ ચ, હેટ્ઠતો આગન્ત્વા ઉપરૂપપત્તિ ચાતિ એવં હેટ્ઠૂપરૂપપત્તિવસેન. ‘‘એવઞ્ચ કત્વા’’તિઆદિ દુતીય લદ્ધ ગુણવચનં. ‘‘પઞ્ચન્નં ઇધ નિટ્ઠા’’તિ પઞ્ચન્નં પુગ્ગલાનં ઇધ કામલોકે નિટ્ઠા અનુપાદિસેસ નિબ્બાનપત્તીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘સો પના’’તિ સકદાગામિ પુગ્ગલો પન. યેસં પન અટ્ઠકથા ચરિયાનં અત્થો, તેસં અત્થેસો સકદાગામિ પુગ્ગલો પઞ્ચવિધોવ વુત્તો, ન છટ્ઠો પુગ્ગલોતિ યોજના. યેસં પન ઇમં લોકન્તિ અત્થો, તેસં અત્થે છટ્ઠોપિ લબ્ભતીતિ દસ્સેતું ‘‘મહાપરિનિબ્બાન...પે॰... આગતો યેવા’’તિ વુત્તં. તત્થ ‘‘સકિં આગમનટ્ઠેન આગતો યેવા’’તિ સકિં આગમનટ્ઠેન સકદાગામીસુ આગતોયેવ. સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાપિ પથમ ફલટ્ઠ ભૂતા સત્તક્ખત્તુ પરમતાયં સણ્ઠિતા વિયાતિ યોજના. એત્થ ચ ‘‘સત્તક્ખત્તુપરમતાયં’’તિ સત્તક્ખત્તુ પરમભાવે. ઇદઞ્ચ નિદસ્સન વચનમત્તં. સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાપિ દુતીય ફલટ્ઠભૂતા સકિં આગમનપ્પકતિયં સણ્ઠિતાયેવ હોન્તિ. કસ્મા, તસ્મિં ખણે તં સભાવાનતિ વત્તનતોતિ અધિપ્પાયો. સબ્બોપિ સો છબ્બીધો પુગ્ગલો ઇધ...પે॰... દટ્ઠબ્બો. એતેન યં વુત્તં વિભાવનિયં પઞ્ચસુ સકદાગામીસુ પઞ્ચમકોવ ઇધાધિપ્પેતોતિ. તં પટિક્ખિત્તં હોતિ. કસ્મા, પઞ્ચમકો એવ ઇધ સકદાગામિપદે અધિપ્પેતેસતિ ઇતરે ચત્તારો કત્થ અધિપ્પેતા સિયુન્તિ વત્તબ્બત્તા. જનકભૂતો સમાનો. ‘‘ઞાયાગતા એવા’’તિ યુત્તિતો પરમ્પરાગતા એવ. તેનાહ ‘‘યથા’’તિઆદિં. ‘‘અવિરુદ્ધો’’તિ ઞાયેન અવિરુદ્ધો.

૫૯. ઓરમ્ભાગો નામ હેટ્ઠાભાગો કામલોકો. ઓરમ્ભાગાય સંવત્તન્તીતિ ઓરમ્ભાગિયાનિ કામરાગ બ્યાપાદ સંયોજનાદીનિ. ‘‘સો’’તિ અનાગામિ પુગ્ગલો.

૬૦. મહપ્ફલં કરોન્તિ સીલેનાતિ મહપ્ફલ કારિનો. તેસં ભાવો ‘‘મહપ્ફલ કારિતા’’. સીલાદિ ગુણો. ‘‘અરહતી’’તિ પટિગ્ગહિતું અરહતિ. ‘‘અરહતો’’તિ અરહન્તસ્સ. ‘‘નિબ્બચનં’’તિ નિરુત્તિ. વિગ્ગહ વાક્યન્તિ વુત્તં હોતિ. સુદ્ધિકસુઞ્ઞતાય તથા ન વચિત્તાનિ, સુઞ્ઞતપ્પટિપદાય તથા ન વચિત્તાનીતિઆદિના યોજેતબ્બં. તત્થ ‘‘સુદ્ધિક સુઞ્ઞતાયા’’તિ સુદ્ધિકસુઞ્ઞતવારે. ‘‘સુઞ્ઞતપ્પટિપદાયા’’તિ સુઞ્ઞતપ્પટિપદાવારે. ‘‘સચ્ચ સતિપટ્ઠાન વિભઙ્ગેસુ પના’’તિ સચ્ચ વિભઙ્ગ સતિપટ્ઠાન વિભઙ્ગેસુ પન, સબ્બં ચિત્ત વટ્ટનં પાળિ અટ્ઠકથાસુ દેસનાવારે વિચારેત્વા વેદિતબ્બં.

૬૧. ફલચિત્તે . સોતાપત્તિયા અધિગતં ફલં સોતાપત્તિ ફલં. તત્થ ‘‘અધિગતં’’તિ પટિલદ્ધં. અટ્ઠઙ્ગીક ફલં સન્ધાય ‘‘તેન સમ્પયુત્ત’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘નિરુત્તી’’તિ વિગ્ગહો.

૬૨. તનુભૂતેપિ કાતું ન સક્કોતિ, કુતો સમુચ્છિન્દિતું. ‘‘તાની’’તિ ઇન્દ્રિયાનિ. ‘‘પટ્ટ ની’’તિતિક્ખાનિ. ‘‘સો’’તિ ચતુત્થ મગ્ગો. ‘‘તા ચા’’તિ રૂપરાગ, અરૂપરાગ, માન, ઉદ્ધચ્ચ, અવિજ્જાદયો ચ. ‘‘અઞ્ઞે ચા’’તિ તેહિ દસહિ સંયોજનેહિ અઞ્ઞે અહિરિકાનોત્તપ્પાદિકે, સબ્બેપિ પાપ ધમ્મે ચ.

૬૩. કિરિય ચિત્ત વિચારણાયં. ન ગહિતં ઇતિ અયં પુચ્છા. અભાવા ઇતિ અયં વિસજ્જનાતિઆદિના યોજેતબ્બં. ‘‘અસ્સા’’તિ કિરિયાનુત્તરસ્સ. ‘‘નિરનુસયસન્તાનેપી’’તિ અનુસય રહિતે અરહન્ત સન્તાનેપિ. ‘‘ઇતી’’તિ વાક્ય પરિસમાપનમત્તં. ‘‘વુચ્ચતે’’તિ વિસજ્જના કથીયતે. પુન અનુપ્પજ્જનં અનુપ્પાદો. અનુપ્પાદો

ધમ્મો સભાવો યેસં તે અનુપ્પાદ ધમ્મા. તેસં ભાવોતિ વિગ્ગહો. વિપાકઞ્ચ જનેતીતિ સમ્બન્ધો. કથં જનેતીતિ આહ ''કુસલ...પે॰... કત્વા''તિ. તત્થ, ''કત્વા''તિ સાધેત્વા. સચેપિ કરેય્યાતિ યોજના. ''કોચી''તિ અબ્યત્તો કોચિ અરિયસાવકો. તદા ફલ ચિત્તમેવ પવત્તેય્યાતિ સમ્બન્ધો. ''પટિબાહિતું અસક્કુણેય્યો''તિ અપ્પટિબાહિયો આનુભાવો અસ્સાતિ સમાસો.

૬૪. ''આદિ અન્ત પદેસ્વે વા''તિઆદિમ્હિ દ્વાદસા કુસલાનીતિ ચ, અન્તે ક્રિય ચિત્તાનિ વીસતીતિ ચ પદેસુ. રૂપે પરિયા પન્નાનિ ચિત્તાનિ. અરૂપે પરિયા પન્નાનિ ચિત્તાનિ. ''પથમાય ભૂમિયા પત્તિયા''તિ પથમભૂમિં પાપુણિતું. ''સામઞ્ઞ ફલં અધિપ્પેતન્તિ વુત્તં'' અટ્ઠસાલિનિયં. અત્થતો પન ધમ્મ વિસેસોતિ સમ્બન્ધો. મગ્ગ ફલ નિબ્બાન સઙ્ખાતો ધમ્મ વિસેસો લોકુત્તરભૂમિ નામાતિ યોજના. અવત્થા ભૂમિ એવ નિપ્પરિયાયભૂમિ. કસ્મા, અવત્થા વન્તાનં ધમ્માનં સરૂપતો લદ્ધત્તા. ઇતરા ઓકાસભૂમિ નિપ્પરિયાય ભૂમિ ન હોતિ. કસ્મા, પઞ્ઞત્તિયા મિસ્સકત્તા. ''ધમ્માનં તં તં અવત્થા વિસેસવસેનેવ સિદ્ધા''તિ એતેન અવત્થા ભૂમિ એવ પધાન ભૂમીતિ દસ્સેતિ. કામતણ્હાય વિસયભૂતો ઓળારિકાકારો કામાવચરતા નામ. ભવતણ્હાય વિસયભૂતો મજ્ઝિમાકારો રૂપારૂપાવચરતા નામ. તાસં તણ્હાનં અવિસયભૂતો સણ્હ સુખુમાકારો લોકુત્તરતા નામ. હીનાનં અકુસલ કમ્માનં વસેન હીના અપાયભૂમિયો. પણીતાનં કુસલ કમ્માનં વસેન પણીતા સુગતિ ભૂમિયો. તત્થ ચ નાના અકુસલ કમ્માનં વા નાના કુસલ કમ્માનં વા ઓળારિક સુખુમતા વસેન નાના દુગ્ગતિ ભૂમિયો નાના સુગતિ ભૂમિયો ચ સિદ્ધા હોન્તીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''અપિ ચા''તિઆદિમાહ.

૬૫. ગાથાય પુબ્બદ્ધં નામ-ઇત્થ મેકૂન નવુતિ, પ્પભેદં પન માનસન્તિ પાદદ્વયં. અપરદ્ધં નામ એકવીસસતંવાથ, વિભજન્તિ વિચક્ખણાતિ પાદદ્વયં. તં ઇમિના ન સમેતિ. કથં ન સમેતિ. ઇમિના વચનેન સકલમ્પિ ગાથં એકૂન નવુતિપ્પભેદં માનસં એકવીસ સતં કત્વા વિભજન્તી-તિ એવં એકવાક્યં કત્વા યોજનં ઞાપેતિ. ''પથમજ્ઝાન સદિસટ્ઠેના''તિ લોકિય પથમજ્ઝાન સદિસટ્ઠેન. યં ચતુરઙ્ગીકં, તં સયમેવ દુતીયજ્ઝાનન્તિ સિદ્ધં. યં તિયઙ્ગીકં, તં સયમેવ તતીયજ્ઝાનન્તિ સિદ્ધં. યં દુવઙ્ગીકં, તં સયમેવ ચતુત્થજ્ઝાનન્તિ સિદ્ધં. યં પુન દુવઙ્ગીકં, તં સયમેવ પઞ્ચમજ્ઝાનન્તિ સિદ્ધં. ''એવં વુત્ત''ન્તિ વિભાવનિયં ઝાનઙ્ગવસેન પથમજ્ઝાન સદિસત્તા પથમજ્ઝાનઞ્ચાતિ એવં વુત્તં. વિતક્કાદિ અઙ્ગપાતુભાવેન પઞ્ચધા વિભજન્તીતિ સમ્બન્ધો. ન ઇતરાનિ લોકિયજ્ઝાનાનિ સાતિસ્સયતો ઝાનાનિ નામ સિયું. કસ્માતિ આહ ''તાનિ હી''તિઆદિં. તત્થ ''તાની''તિ લોકિયજ્ઝાનાનિ. ''ઉપેચ્ચા''તિ ઉપગન્ત્વા. ''ઝાપેન્તી''તિ દહન્તિ. પકતિયા એવ સિદ્ધો હોતિ, ન પાદકજ્ઝાનાદિવસેન સિદ્ધો. ''કિચ્ચ''ન્તિ પઞ્ચઙ્ગીક ભાવત્થાય કત્તબ્બ કિચ્ચં. ''તેન પચ્ચય વિસેસેના''તિ પાદકજ્ઝાનાદિના પચ્ચય વિસેસેન. ''તસ્મિં''તિ પચ્ચય વિસેસે. યથાલોકિયજ્ઝાનેસુ ઉપચારભૂતા ભાવના કાચિ વિતક્ક વિરાગ ભાવના નામ હોતિ...પે॰... કાચિ રૂપ વિરાગ ભાવના નામ. અસઞ્ઞિ ગામીનં પન સઞ્ઞા વિરાગ ભાવના નામ હોતિ. એવમેવન્તિ યોજના. ''સા''તિ ઉપચાર ભાવના .''ઉપેક્ખા સહગતં વા''તિ એત્થ વા સદ્દેન રૂપસમતિક્કમં વા સઞ્ઞા સમતિક્કમં વાતિ અવુત્તં વિકપ્પેતિ. આદિકમ્મિકકાલે એવં હોતુ, વસિભૂતકાલે પન કથન્તિ આહ ''ઝાનેસૂ''તિઆદિં. નાનાસત્તિયુત્તા હોતીતિ વત્વા નાનાસત્તિયો દસ્સેતિ ''કાચી''તિઆદિના. યા ઉપચાર ભાવના. ''વિતક્કં વિરાજેતું''તિ વિતક્કં વિગમેતું. અત્તનો ઝાનં અવિતક્કં કાતુન્તિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ''અતિક્કામેતું''તિ. સા ઉપચાર ભાવના. સેસાસુપિ ઉપચાર ભાવનાસુ.

૬૬. (ક) ''સા વિપસ્સના''તિ વુટ્ઠાનગામિનિ વિપસ્સના. ''વિપસ્સના પાકતિકા એવા''તિકાચિ વિરાગ ભાવના નામ ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. ''નિયામેતું''તિ અવિતક્કમેવ હોતૂતિ વદમાના વિય વવત્થપેતું.

‘‘અધિપ્પાયો’’તિ પાદકવાદિત્થેરસ્સ અધિપ્પાયો. ‘‘સમ્મસીયતી’’તિ ઇદં ઝાનં અનિચ્ચં ખયટ્ઠેન, દુક્ખં ભયટ્ઠેન, અનત્તા અસારકટ્ઠેનાતિ સમ્મસીયતિ સમનુપસ્સીયતિ. તં અટ્ઠકથાય ન સમેતિ. વુત્તઞ્હિ તત્થ. યતો યતો સમાપત્તિતો વુટ્ઠાય યે યે સમાપત્તિ ધમ્મે સમ્મસિત્વા મગ્ગો નિબ્બત્તિતો હોતિ. તં તં સમાપત્તિ સદિસોવ હોતિ. સમ્મસિતસમાપત્તિ સદિસોતિ અત્થોતિ. એત્થ હિ ‘‘યતો યતો સમાપત્તિતો વુટ્ઠાયા’’તિ એતેન પાદકજ્ઝાનં કથિતં હોતિ. ‘‘પાદકજ્ઝાને સતી’’તિ એતેન અયં વાદોપિ પાદકજ્ઝાનેન વિના નસિજ્ઝતીતિ દસ્સેતિ. ‘‘વિપસ્સનાપિ... પે॰... પત્તા હોતી’’તિ એતેન ઇમસ્મિં વાદેપિ વિપસ્સના નિયામો ઇચ્છિતબ્બોતિ દસ્સેતિ. તેનાહ ‘‘યથાલોકિયજ્ઝાનેસૂ’’તિઆદિં. કામઞ્ચેત્થ...પે॰... અવિરોધો વુત્તો વિય દિસ્સતિ. કથં. પઞ્ચમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય હિ પથમજ્ઝાનાદીનિ સમ્મસતો ઉપ્પન્નમગ્ગો પથમત્થેરવાદેન પઞ્ચમજ્ઝાનિકો, દુતીય વાદેન પથમાદિજ્ઝાનિકો આપજ્જતીતિ દ્વેપિ વાદા વિરુજ્ઝન્તિ. તતીય વાદેન પનેત્થ યં ઇચ્છતિ, તં ઝાનિકો હોતીતિ તે ચ વાદા ન વિરુજ્ઝન્તિ, અજ્ઝાસયો ચ સાત્થકો હોતીતિ એવં અવિરુદ્ધો વુત્તો હોતીતિ. એત્થ પન યં ઇચ્છતિ, તં ઝાનિકો હોતિ. ઇચ્છાય પન અસતિ, વિરોધોયેવ. તેનાહ ‘‘ઇમે પન વાદા. ...પે॰... . વિરોધો પરિહરિતું’’તિ. પાળિયં ‘‘અજ્ઝત્તં સુઞ્ઞતં મનસિ કરોતી’’તિ અજ્ઝત્તસન્તાનેતં તં ઝાનઞ્ચ ઝાનસહગતઞ્ચ ખન્ધ પઞ્ચકં નિચ્ચ સુખ અત્ત જીવતો સુઞ્ઞતં મનસિ કરોતિ. ‘‘ન પક્ખન્દતી’’તિ ન પવિસતિ. ‘‘સન્નિસાદેતબ્બં’’તિ સન્નિસિન્નં કાતબ્બં. ‘‘એકોદિકાતબ્બં’’તિ એકમુખં કાતબ્બં. ‘‘સમાદહાતબ્બં’’તિ સુટ્ઠુ ઠપેતબ્બં. ‘‘નિસ્સાયા’’તિ પાદકં કત્વાતિ અધિપ્પાયો.

૬૭. (ક) વાદવિચારણાયં. ઉપચાર ભાવના એવ ઉપરિજ્ઝાને ઝાનઙ્ગં નિયામેતીતિ વુત્તં. હેટ્ઠા પન અજ્ઝાસયો એવ ઉપરિજ્ઝાને ઝાનઙ્ગં નિયામેતીતિ વુત્તં. તત્થ ‘‘અજ્ઝાસયો એવા’’તિ એવ સદ્દેન પાદકજ્ઝાનં નિવત્તેતિ. ‘‘ઇધ ઉપચાર ભાવના એવા’’તિ એવ સદ્દેન અજ્ઝાસયં નિવત્તેતિ. એતેસુ હિ દ્વીસુ સહ ભાવીસુ ઉપચાર ભાવના એવ પધાનં હોતિ. અજ્ઝાસયો પન તસ્સ નાના સત્તિયોગં સાધેતિ. ‘‘અજ્ઝાસય સામઞ્ઞં સણ્ઠાતી’’તિ મગ્ગે યં લદ્ધબ્બં હોતિ, તં લબ્ભતુ, મય્હં વિસેસો નત્થીતિ એવં અજ્ઝાસય સામઞ્ઞં સણ્ઠાતિ. ‘‘તસ્મિ’’ન્તિ અજ્ઝાસય વિસેસે. ‘‘સો’’તિ અજ્ઝાસય વિસેસો. કસ્મા યુત્તન્તિ આહ ‘‘ઇચ્છિ તિચ્છિત...પે॰... નિબ્બત્તનં’’તિ. ‘‘સબ્બજ્ઝાનેસુ ચિણ્ણવસિભૂતાનં’’તિ ઇદં સમાપજ્જનન્તિ ચ નિબ્બત્તનન્તિ ચ પદ દ્વયે સમ્બન્ધ વચનં. ‘‘વિપસ્સના વિસેસત્થાય એવા’’તિ વુટ્ઠાન ગામિનિ વિપસ્સના વિસેસત્થાય એવ. યસ્મા પન અટ્ઠસુ સમાપત્તીસુ એકેકાય સમાપત્તિયા વુટ્ઠાય વુટ્ઠિત સમાપત્તિ ધમ્મ સમ્મસનં આગતં, ન પન અઞ્ઞજ્ઝાન સમ્મસનં. તસ્મા પાદકજ્ઝાનમેવ પમાણન્તિ યોજના. પાળિપદેસુ ‘‘ગહપતી’’તિ આલપન વચનં. ‘‘વિવિચ્ચેવા’’તિ વિવિચ્ચિત્વા એવ. વિવિત્તો વિગતો હુત્વા એવ. ‘‘ઉપસમ્પજ્જા’’તિ સુટ્ઠુ સમ્પાપુણિત્વા. ‘‘ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતી’’તિ એવં પચ્ચવેક્ખતિ. ‘‘અભિસઞ્ચેતયિત’’ન્તિ સુસં સમ્પિણ્ડિતં, સંવિદહિતં. ‘‘તત્થ ઠિતો’’તિ તસ્મિં પથમજ્ઝાને અપરિહીનો હુત્વા ઠિતો. ‘‘મેત્તાચેતો વિમુત્તી’’તિ મેત્તાઝાનસઙ્ખાતા ચેતોવિમુત્તિ, અઞ્ઞત્થ અલગ્ગનવસેન ચિત્તસ્સ પવત્તિ. તથા કરુણા ચેતોવિમુત્તિ. મુદિતા ચેતોવિમુત્તિ. ‘‘વિવેકજ’’ન્તિ કાયવિવેક ચિત્તવિવેકાનં વસેન જાતં. ‘‘પીતિ સુખં’’તિ પીતિયા ચ સુખેન ચ સમ્પન્નં. અથવા, વિવેકેહિ જાતાનિ પીતિ સુખાનિ અસ્સાતિ વિવેકજં પીતિ સુખં. મજ્ઝે નિગ્ગહિતાગમો. રૂપમેવ રૂપગતં, વેદના એવ વેદના ગતન્તિઆદિના સમાસો. ગતસદ્દો ચ પદપૂરણમત્તે દટ્ઠબ્બો. ‘‘તેનેવ ધમ્મ રાગેન તાયધમ્મનન્દિયા’’તિ વિપસ્સનાનિ કન્તિમાહ. સહત્થે ચ કરણ વચનં. ઓપપાતિકો હોતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તત્થ પરિનિબ્બાયી’’તિ બ્રહ્મલોકે અવસ્સં પરિનિબ્બાય ન ધમ્મો. તેનાહ ‘‘અનાવત્તિ ધમ્મો તસ્મા લોકા’’તિ. ‘‘પાદકજ્ઝાનમેવ પમાણ’’ન્તિ પાદકજ્ઝાનમેવ મગ્ગેઝાનઙ્ગં નિયામેસ્સતિ, ન

સમ્મસિતજ્ઝાનન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘પાદકં અકત્વા’’તિ આસન્ને અસમાપજ્જિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘યં યં ઝાનં ઇચ્છન્તી’’તિ મગ્ગે ઇચ્છન્તિ.

૬૬. (ખ) ‘‘તથા વિધો’’તિ તથા પકારો. આસન્ને વુટ્ઠિતસ્સેવ ઝાનસ્સ. ‘‘ચિત્તસન્તાનં વિસેસેતું’’તિ સચે પાદકજ્ઝાનં પથમજ્ઝાનં હોતિ, તતો પરં પવત્તં ચિત્તસન્તાનં વિતક્કે નિન્નં હોતિ, વિતક્કે પક્ખન્દતિ. અથ પાદકજ્ઝાનં દુતીયજ્ઝાનં હોતિ. તતો પરં પવત્તં ચિત્તસન્તાનં વિચારે નિન્નં હોતિ, વિચારે પક્ખન્દતીતિઆદિના નયેન ચિત્તસન્તાનં વિસેસેતું. ‘‘યં તત્થ વુત્તં’’ તિયં વિભાવનિયં વુત્તં.

વેદના વિચારણાયં. ‘‘ન સિદ્ધો’’તિ સિદ્ધો ન હોતિ. ‘‘અઞ્ઞથા’’તિ અઞ્ઞેન પકારેન. ગહિતે સતીતિ યોજના. પાદકજ્ઝાનાદીનં વસેન સિદ્ધોતિ ગહિતે સતીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘યાય કાય ચિ વેદનાય યુત્તા હુત્વા’’તિ સોમનસ્સ વેદનાય વાયુત્તા હુત્વા ઉપેક્ખા વેદનાય વા યુત્તા હુત્વા. ‘‘તેહિ નિયમિતાય એકેકાય મગ્ગ વેદનાયા’’તિ પાદકજ્ઝાનાદીહિ નિયમિતાય મગ્ગે સોમનસ્સ વેદનાય એવ વાસદ્ધિં ઘટિયેય્ય મગ્ગે ઉપેક્ખા વેદનાય એવ વાતિ અત્થો. વેદના નામ એકં ઝાનઙ્ગં હોતિ. તસ્મા મગ્ગેઝાનઙ્ગ નિયમે સિદ્ધે મગ્ગે વેદના નિયમોપિ સિદ્ધો. તાનિ પન પાદકજ્ઝાનાદીનિ મજ્ઝે વુટ્ઠાન ગામિનિ વિપસ્સનાયં નકિઞ્ચિનિયામેન્તિ. એવઞ્ચ સતિ, પાદકજ્ઝાનાદીહિ નિયમિતાય મગ્ગે એકેકાય વેદનાય સદ્ધિં દ્વે દ્વે વિપસ્સના વેદનાયો ઘટિયેય્યું. મગ્ગે સોમનસ્સ વેદનાય વા સદ્ધિં દ્વે વિપસ્સના વેદનાયો ઘટિયેય્યું. મગ્ગે ઉપેક્ખા વેદનાય વા સદ્ધિં દ્વે વિપસ્સના વેદનાયો ઘટિયેય્યુંતિ વુત્તં હોતિ. એવઞ્ચસતિ એકવીથિયં જવનાનિ ભિન્ન વેદનાનિ સિયું. તઞ્ચ ન યુજ્જતિ. તસ્મા મગ્ગે વેદના નિયમો પાદકજ્ઝાનાદિ નિયમેન સિદ્ધો ન હોતિ, વિપસ્સના નિયમેનેવ સિદ્ધોતિ અધિપ્પાયો. તાનિ પન પાદકજ્ઝાનાદીનિ મજ્ઝે વુટ્ઠાન ગામિનિ વિપસ્સનાયં ન કિઞ્ચિ ન નિયામેન્તિ. વેદનં નિયામેન્તિ યેવાતિ દસ્સેતું ‘‘તંપિ ન યુજ્જતી’’તિ વત્વા ‘‘પાદકજ્ઝાનાદીનં વસેનેવા’’તિઆદિમાહ. ‘‘છ નેક્ખમ્મસ્સિતા ઉપેક્ખા’’તિ એકાવ ચતુત્થજ્ઝાનુ પેક્ખા છસુ આરમ્મણેસુ સોમનસ્સાનિ પજહિત્વા પવત્તત્તા છ નેક્ખમ્મસ્સિતા ઉપેક્ખા નામ હોતિ. ‘‘છ નેક્ખમ્મસ્સિતાનિ સોમનસ્સાની’’તિ એકં વપથમજ્ઝાન સોમનસ્સં છસુ આરમ્મણેસુ છ ગેહસ્સિતાનિ પજહિત્વા પવત્તત્તા છ નેક્ખમ્મસ્સિતાનિ સોમનસ્સાનિ નામ હોન્તિ. અટ્ઠકથાયઞ્ચ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘પથમાદીનિ ચ તીણિ ઝાનાની’’તિ ચતુક્કનયે તીણિ સોમનસ્સ ઝાનાનિ પાદકાનિ કત્વા. ‘‘સુદ્ધસઙ્ખારે ચ પાદકેકત્વા’’તિ આરમ્મણ ભાવેન પાદકેકત્વાતિ અધિપ્પાયો. અયઞ્ચ પાદકજ્ઝાનાદીનં વસેન વુટ્ઠાન ગામિનિ વિપસ્સનાયઞ્ચ મગ્ગે ચ વેદના પરિણામો અટ્ઠસાલિનિયંપિ વિત્થારતો વુત્તો. ‘‘અમાનુસી રતી હોતી’’તિ મનુસ્સાનં ગેહસ્સિતરતિં અતિક્કમ્મ ઠિતત્તા અમાનુસી નામ રતિ હોતિ. ‘‘સમ્મધમ્મં વિપસ્સતો’’તિ સમ્મા અનિચ્ચ લક્ખણ ધમ્મં પસ્સન્તસ્સ ભિક્ખુનોતિ સમ્બન્ધો.

૬૭. (ખ) ‘‘ઝાનઙ્ગયોગભેદેના’’તિ વુત્તં, ઝાનયોગભેદો પન અધિપ્પેતો. ‘‘પઞ્ચ વિધેઝાન કોટ્ઠાસે’’તિ પઞ્ચક નયવસેન વુત્તં. ઇધ ચિત્ત ભેદસ્સ અધિપ્પેતત્તા ઝાનભેદેતિ ચ ઝાનન્તિ ચ વુત્તેપિ ચિત્તમેવ અધિપ્પેતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ગાથાયોજનાસુ. ‘‘અપરાપિ યોજના વુત્તા’’તિ અથવા રૂપાવચરં ચિત્તં અનુત્તરઞ્ચ પથમાદિજ્ઝાન ભેદેન યથા ગય્હતિ, તથા આરુપ્પઞ્ચાપિ પઞ્ચમેઝાને ગય્હતીતિ એવં અપરાપિ યોજના વુત્તા. ‘‘પઠિતત્તા’’તિ ઉચ્ચારિતત્તા. અન્તિમગાથા વણ્ણનાયં. ‘‘યથા’’તિ યેન પકારેન. ‘‘તં સઙ્ગહં’’તિ એક વીસસતસઙ્ગહં . બુજ્ઝન્તીતિ બુધા. ‘‘આહા’’તિ ચ ‘‘આહૂ’’તિ ચ વત્તમાનકાલેપિ ઇચ્છન્તિ સદ્દવિદૂતિ વુત્તં ‘‘કથેન્તિ વા’’તિ. ઇદઞ્ચ વચનં પુબ્બે

‘‘ઇત્થમેકૂન નવુતિ...પે॰... વિભજન્તિ વિચક્ખણા’’તિ ગાથાય નિગમનન્તિ ઞાપનત્થં ‘‘વિભજન્તિ વિચક્ખણા’’તિ વુત્તં હોતી’’તિ વુત્તં.

ઇતિપરમત્થદીપનિયાનામટીકાયઅનુદીપનિયં

ચિત્તસઙ્ગહસ્સઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૨. ચેતસિકસઙ્ગહઅનુદીપના

૬૮. એવં ચિત્ત સઙ્ગહસ્સ દીપનિં કત્વા ચેતસિક સઙ્ગહસ્સ દીપનિં કરોન્તો પથમં પુબ્બાપરાનુ સન્ધિઞ્ચ આદિગાથાય પયોજન સમ્બન્ધઞ્ચ દસ્સેતું ''એવં''તિઆદિ મારદ્ધો. તત્થ ''અનુપત્ત''ન્તિઆદિમ્હિ ચિત્તં ચેતસિકં રૂપં, નિબ્બાનમિતિસબ્બથાતિ એવં અનુક્કમો વુત્તો. તેન અનુક્કમેન અનુપત્તં. હેતુ વિસેસનઞ્ચેતં. યસ્મા ચિત્તસઙ્ગહાનન્તરં ચેતસિક સઙ્ગહો અનુપત્તો, તસ્મા ઇદાનિ તં સઙ્ગહં કરોતીતિ દીપેતિ. ચત્તારિ સમ્પયોગ લક્ખણાનિ 'એકુપ્પાદતા, એક નિરોધતા, એકા રમ્મણતા, એક વત્થુકતા,તિ. ''ચેતસિ યુત્તા''તિ ચિત્તસ્મિં નિયુત્તા. ચિત્તં નિસ્સાય અત્તનો અત્તનો કિચ્ચેસુ ઉસ્સુક્કં આપન્નાતિ અત્થો. ''ચેતસા વાયુત્તા''તિ ચિત્તેન વા સમ્પયુત્તા. ચિત્તેન સહ એકીભાવં ગતાતિ અત્થો. ''સરૂપદસ્સન''ન્તિ સઙ્ખ્યાસરૂપદસ્સનં. સિદ્ધપદં નામ પકતિ પચ્ચયેહિ નિપ્ફન્ન પદં. ''પુબ્બન્તતો''તિ એકસ્સસઙ્ખત ધમ્મસ્સ પથમ ભાગતો. ઉદ્ધં પજ્જનં નામ કતમન્તિ આહ ''સરૂપતો પાતુભવન''ન્તિ. ધાતુ પાઠેસુ-જનિપાતુભાવે-તિ વુત્તત્તા આહ ''જાતીતિ વુત્તં હોતી''તિ. ''સરૂપ વિનાસો''તિ સરૂપતો પાતુભવન્તસ્સ ભાવસ્સ વિનાસો અન્તરધાનં. ''એવં પરત્થ પી''તિ પરસ્મિં એકાલમ્બણવત્થુકાદિપદેપિ. ''એક ચિત્તસ્સપિ બહુદેવા''તિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણં રૂપં પસ્સન્તં એકમેવ રૂપં પસ્સતીતિ નત્થિ. અનેકાનિ એવરૂપાનિ એકતો કત્વા પસ્સતિ. સોતવિઞ્ઞાણાદીસુપિ એસેવ નયો. એવઞ્ચ કત્વા પાળિયં. ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણં. સોતઞ્ચ પટિચ્ચ સદ્દે ચ ઉપ્પજ્જતિ સોતવિઞ્ઞાણન્તિઆદિના વત્થુદ્વારેસુ એકવચનં વત્વા આરમ્મણેસુ બહુવચનં કતન્તિ. ''એકત્તં ઉપનેત્વા''તિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણે બહૂનિપિ રૂપારમ્મણાનિ રૂપતા સમઞ્ઞેન એકીભાવં કત્વા એકં આરમ્મણન્ત્વેવ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. સદ્દારમ્મણાદીસુપિ એસેવ નયો. તં ન સુન્દરં. કસ્મા. અત્થ વિસેસસ્સ અવિઞ્ઞાપનતો. કોપનાયં અત્થ વિસેસોતિ . યાચિત્તસ્સ જાતિ, સાયેવ ફસ્સાદીનન્તિઆદિકો અત્થો. તેનાહ ''અથ ખો''તિઆદિં. અધિપ્પેતા એકુપ્પાદતા. એસ નયો એક નિરોધતાદીસુ. ''મૂલટીકાય''ન્તિ રૂપકણ્ડમૂલટીકાયં. ''સહેવા''તિ એકતો એવ. ''ઉપ્પાદાદિપ્પવત્તિતો''તિ ઉપ્પાદસ્સ ચ જીરણસ્સ ચ નિરોધસ્સ ચ પવત્તિતો. ''ઉપ્પાદાદયો''તિ ઉપ્પાદ જીરણ નિરોધા. જાતિજરામરણાનીતિ વુત્તં હોતિ. ''ચેતસિકામતા''તિ ચેતસિકા ઇતિ વિઞ્ઞાતા. ''ભાવપ્પધાનં''તિ એકુપ્પાદ ભાવો એકુપ્પાદોતિ વુત્તો. તથા એક નિરોધાદીસુ. યથા ઇદંપિ સઙ્ઘેરતનં પણીત-ન્તિઆદીસુ અયં રતન ભાવો પણીતોતિ હેત્થ અત્થો. ''યે''તિ યે ધમ્મા. ''સહજાત પચ્ચયુપ્પન્ન રૂપાનિ પી''તિ સહજાતપચ્ચયતો ઉપ્પન્નાનિ રૂપાનિપિ. ચેતસિકાનિ નામ સિયુન્તિ સમ્બન્ધો. ''તદા યત્ત વુત્તિતાયા''તિ ચિત્તાયત્તવુત્તિયાય. ''ચેતોયુત્તાની''તિ હેતુ વિસેસનં. તદેવ હેતુમન્ત વિસેસનન્તિ ચ હેતુ અન્તો નીતવિસેસનન્તિ ચ હેતુ અન્તો ગધવિસેસનન્તિ ચ વદન્તિ. ''તેસ''ન્તિ ચિત્તસ્સ સહજાતપચ્ચયુપ્પન્નરૂપાનં. ''નાનુભોન્તી''તિ નપાપુણન્તિ. ''ન હિ સક્કા જાનિતું''તિ એતેન ભૂતકથન વિસેસનાનિ એતાનીતિ દીપેતિ. ભૂતકથનંપિ સમાનં વત્તિચ્છાવસેન બ્યવચ્છેદકંપિ સમ્ભવતિ. ''વયોપઞ્ઞાયતી''તિ વિનાસો પકાસતિ. ''ઠિતાયા''તિ તિટ્ઠ માનાય વેદનાય. અઞ્ઞો પકારો અઞ્ઞથા. અઞ્ઞથા ભાવો અઞ્ઞથત્તં. જરાવસેન પરિણામોતિ વુત્તં હોતિ. યો પથવીધાતુયા ઉપ્પાદો, યા ઠિતિ, યા અભિનિબ્બત્તિ, યો પાતુભાવો. એસો દુક્ખસ્સ ઉપ્પાદો, એસા રોગાનં ઠિતિ, એસો જરામરણસ્સ પાતુભાવોતિ યોજના. ''ઇતરથા''તિ ઇતો અઞ્ઞથા ગહિતે સતીતિ અત્થો. એકસ્મિં રૂપારૂપકલાપે નાના ધમ્માનં વસેન બહૂસુ ઉપ્પાદેસુ ચ નિરોધેસુ ચ ગહિતેસૂતિ વુત્તં હોતિ. ''વિકારરૂપાનં''તિ વિઞ્ઞત્તિ દ્વય લહુતાદિત્તયાનં. સબ્બાનિપિ ઉપાદારૂપાનિ ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય પવત્તત્તા મહાભૂત ગણનાય ચત્તારિ ચત્તારિ સિયુંતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન ''સબ્બેસમ્પિ

વા’’તિઆદિવુત્તં. સબ્બેસમ્પિ વા ચક્ખાદીનં ઉપાદારૂપાનં એકેકસ્મિં કલાપે બહુભાવો વત્તબ્બો સિયાતિ યોજના. કસ્મા બહુભાવો વત્તબ્બોતિ આહ ‘‘ચતુન્નં મહાભૂતાન’’ન્તિઆદિં.

યદિ એવં, એકસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે લહુતાદીનિપિ એકેકાનિ એવ સિયું, અથ કિમત્થં દ્વે દ્વે કત્વા વુત્તાનીતિ આહ ‘‘કાયલહુતા ચિત્ત લહુતાદયોપના’’તિઆદિં. ‘‘ઇમમત્થં અસલ્લક્ખેત્વા’’તિ ઈદિસં વિનિચ્છયત્તં અચિન્તેત્વાતિ અધિપ્પાયો. વિભાવનિપાઠે ‘‘ચિત્તાનુપરિવત્તિનો’’તિ એતેન ચિત્તેન ઉપ્પજ્જિત્વા તેનેવ ચિત્તેન સહનિરુજ્ઝનવસેન ચિત્તં અનુપરિવત્તિસ્સ. ‘‘પસઙ્ગા’’તિ ચેતસિકતા પસઙ્ગો. ‘‘પુરેતરમુપ્પજ્જિત્વા’’તિ પુરેતરં એકેન ચિત્તેન સહ ઉપ્પજ્જિત્વાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ચિત્તસ્સભઙ્ગક્ખણે’’તિ અઞ્ઞસ્સ સત્તર સમ ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે. તથા રૂપધમ્માનં પસઙ્ગો ન સક્કા નીવારેતું તિયોજના. ‘‘પસઙ્ગો’’તિ ચેતસિકતા પસઙ્ગો. ‘‘અલમતિ પપઞ્ચેના’’તિ અભિધમ્મે વેદનાત્તિકેટીકાસુ વિય અતિ વિત્થારેન નિરત્થકં હોતીતિ અત્થો. ‘‘નિરત્થકં’’તિ વિભાવનિયં પપઞ્ચો નિરત્થકો એવાતિ અધિપ્પાયો.

૬૯. ફસ્સવચનત્થે. ‘‘ફુસતી’’તિ આરમ્મણં આહનતિ, સઙ્ઘટ્ટેતિ. તઞ્ચ સઙ્ઘટ્ટ નં નદોસપટિઘસ્સ વિય આરમ્મણસ્સ વિબાધનં હોતિ, અથ ખો ભમરસ્સ પદુમ પુપ્ફેસુ પુપ્ફર સઙ્ગહણં વિય વિજાનન મત્તે અઠત્વા આરમ્મણ રસપાતુભાવત્થં યથારમ્મણં સંહનન મેવાતિ દસ્સેતું ‘‘ફુસનઞ્ચેત્થા’’તિઆદિમાહ. ‘‘આહચ્ચા’’તિ આહનિત્વા સમ્પાપુણિત્વા. ‘‘ઉપહચ્ચા’’તિ તસ્સેવ વેવચનં. અયમત્થો કથં પાકટોતિ આહ ‘‘યતો’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘યતો’’તિ યં કારણા. ‘‘તદનુભવન્તી’’તિ તં આરમ્મણ રસં અનુભવન્તી, વેદના પાતુભવતિ, વેદના પાતુભાવં દિસ્વા આરમ્મણફ્ફુસનં ઞાણે પાકટં હોતીતિ અધિપ્પાયો. સ્વાયં ફુસન લક્ખણો, સઙ્ઘટ્ટનરસો, સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો, આપાતા ગતવિસય પદટ્ઠાનો. તત્થ સન્નિપાતો નામ તિણ્ણં તિણ્ણં દ્વારા રમ્મણ વિઞ્ઞાણાનં સઙ્ગતિ સમાગમો સમોધાનં. તથાહિ વુત્તં. ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણં, તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો તિઆદિ. ‘‘સઙ્ઘટ્ટનરસો’’તિ આરમ્મણે સમ્મદેવ ઘટ્ટન કિચ્ચો. સઙ્ઘટ્ટન કિચ્ચત્તા એવ તિણ્ણં સન્નિપાતો હુત્વા ધમ્મ ચિન્તાઞાણસ્સ પટિમુખં ઉપટ્ઠાતિ પકાસતીતિ. ‘‘સન્નિપાત પચ્ચુપટ્ઠાનો’’. પચ્ચુપટ્ઠાનન્તિ વા પઞ્ઞાણં વુચ્ચતિ ધજોરથસ્સ પઞ્ઞાણન્તિ એત્થ વિય. સન્નિપાતાકારો પચ્ચુપટ્ઠાનં યસ્સાતિ સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો. વેદનાપચ્ચુ પટ્ઠાનો વા. ધૂમોવિય અગ્ગિસ્સ. વેદનાફલં પચ્ચુપટ્ઠાનં યસ્સાતિ વિગ્ગહો. અટ્ઠસાલિનિયં પન કસ્મા પનેત્થ ફસ્સો પથમં વુત્તો તિપુચ્છિત્વા મહાઅટ્ઠકથા વાદોતાવ દસ્સિતો. ચિત્તસ્સ પથમાભિનિપાતત્તા. આરમ્મણસ્મિઞ્હિ ચિત્તસ્સ પથમાભિનિપાતો હુત્વા ફસ્સો આરમ્મણં ફુસમાનો ઉપ્પજ્જતિ. તસ્મા પથમં વુત્તો. ફસ્સેન ફુસ્સિત્વા વેદનાય વેદયતિ. સઞ્ઞાય સઞ્જાનાતિ. ચેતનાય ચેતતિ. તેન વુત્તં ફુટ્ઠો ભિક્ખવે વેદેતિ, ફુટ્ઠો સઞ્જાનાતિ, ફુટ્ઠો ચેતેતીતિ. અપિ ચ અયં ફસ્સો નામ યથાપાસાદં પત્વા થમ્ભો નામ સેસદબ્બ સમ્ભારાનં બલવપચ્ચયો. એવમેવ સહજાત સમ્પયુત્ત ધમ્માનં બલવ પચ્ચયો હોતિ. તસ્મા પથમં વુત્તોતિ. સઙ્ગહકારેન પન ઇદં પન અકારણં, એકક્ખણસ્મિઞ્હિ ઉપ્પન્ન ધમ્માનં અયં પથમં ઉપ્પન્નો અયં પચ્છાતિ ઇદં વત્તું ન લબ્ભા. બલવપચ્ચયભાવેપિ ફસ્સસ્સકારણં ન દિસ્સતીતિ એવં તં વાદં પટિક્ખિપેત્વા ઇદં વુત્તં દેસના વારેનેવ ફસ્સો પથમં વુત્તોતિ. તત્થ ‘‘દેસનાવારે નેવા’’તિ દેસનક્કમેનેવ, તતો અઞ્ઞં કારણં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. તેસુ પન દ્વીસુ વાદેસુ મહાઅટ્ઠકથા વાદો એવ યુત્તો. યઞ્હિ તત્થ વુત્તં ચિત્તસ્સ પથમાભિનિપાતો હુત્વાતિ. તત્થ પથમાભિનિપાતોતિ ઇદં કિચ્ચપ્પધાનત્તા વુત્તં. ન પનઞ્ઞેહિ ચેતસિકેહિ વિના વિસું પથમં ઉપ્પન્નત્તા. યથા તં યે કેચિ ભિક્ખવે ધમ્મા અકુસલા અકુસલભાગિયા અકુસલપક્ખિકા. સબ્બે તે મનોપુબ્બઙ્ગમા, મનો તેસં ધમ્માનં પથમં ઉપ્પજ્જતીતિ ઇમસ્મિં સુત્તે કિચ્ચપ્પધાનત્તા મનો તેસં ધમ્માનં પથમં ઉપ્પજ્જતીતિ વુત્તં. ન પન સબ્બચેતસિકેહિ વિના વિસું

પથમં ઉપ્પન્નત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. બલવપચ્ચય ભાવેપિ ફસ્સસ્સકારણં દિસ્સતિયેવ. ફસ્સોહેતુ ફસ્સો પચ્ચયો વેદનાક્ખન્ધસ્સ પઞ્ઞા પનાય. ફસ્સો હેતુ ફસ્સો પચ્ચયો સઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ પઞ્ઞા નાય . ફસ્સો હેતુ ફસ્સો પચ્ચયો સઙ્ખારક્ખન્ધસ્સ પઞ્ઞાપનાયાતિ હિ વુત્તં. તસ્મા સબ્બેસં ચેતસિકાનં ધમ્માનં ફસ્સપ્પધાનત્તા એવ ફસ્સ બલવપચ્ચયત્તા એવ ચ ફસ્સો પથમં વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. એત્થ ચ ચિત્તં આરમ્મણ વિજાનનટ્ઠેન ફસ્સાદીનં સબ્બચેતસિક ધમ્માનં પુબ્બઙ્ગમં હોતિ, પધાનં, જેટ્ઠકં. ફસ્સો પન આરમ્મણ સઙ્ઘટ્ટનટ્ઠેન સબ્બેસં ચેતસિક ધમ્માનં પુબ્બઙ્ગમો હોતિ, પધાનો, જેટ્ઠકોતિ અયં દ્વિન્નં વિસેસોતિ. એત્થ ચોદકો ફુસનં નામ સપ્પટિઘરૂપાનં એવ કિચ્ચન્તિ મઞ્ઞમાનો ''નનુચા''તિઆદિના ચોદેતિ. ''નનુચા''તિ ચોદેધીતિ દીપેતિ. ''અપ્પટિઘસભાવા''તિ હેતુવિસેસનં. ''કિઞ્ચી''તિ કિઞ્ચિવત્થું. અયં પન ફસ્સો. ''ચિત્તસ્સ વિકારા પત્તિ''ન્તિ ચલન કમ્પન થમ્ભન જેગુચ્છ ભય તાસ છમ્ભિતત્તા દિવસેન વિકારા પજ્જનં. ''વેદના વિસેસુપ્પત્તિ''ન્તિ સુખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ સુખવેદના, દુક્ખવેદનીયં ફસ્સં પટિચ્ચ દુક્ખ વેદનાતિઆદિના નયેન ફસ્સ વિસેસાનુરૂપં વેદના વિસેસુપ્પત્તિં સાધેતિ. એત્થ ચ ફુસનં નામ દુવિધં રૂપફુસનં, નામફુસનં, ન્તિ. તત્થ રૂપફુસનં નામ ફોટ્ઠબ્બ ધાતૂનં કિચ્ચં. નામફુસનં દુવિધં ફસ્સફુસનં, ઞાણફુસનં, ન્તિ. તત્થ ઞાણફુસનં નામ ઞાણપ્પટિવેધો. અપિ ચ ઝાનમગ્ગ ફલ નિબ્બાનાનં પટિલાભોપિ ફુસનન્તિ વુચ્ચતિ. ફુસન્તિ ધીરા નિબ્બાનં. યોગક્ખેમં અનુત્તરં. ફુસામિ નેક્ખમં સુખં. અપુથુજ્જન સેવિતન્તિ-આદીસુ. ઇદં ઉપમા મત્તં સિયા, કસ્સચિ મન્દ પઞ્ઞસ્સાતિ અધિપ્પાયો. ''ઇદ''ન્તિ ખેળુપ્પાદ વચનં. વિઞ્ઞુસ્સ પન અતિપાકટ ફસ્સ નિદસ્સનેન અપ્પાકટ ફસ્સ વિભાવનં યુત્તમેવ. તેનાહ ''અતિપાકટાય પના''તિઆદિં.

૭૦. વેદનાવચનત્થે. ''તંસમઙ્ગીપુગ્ગલાનં વા''તિ વેદના સમઙ્ગીપુગ્ગલાનં વા. ''સાતં વા''તિ સાધુરસં વા. ''અસ્સાતં વા''તિ અસાધુરસં વા. ''કિં વેદયતી''તિ કતમં વેદયતિ. ''સુખમ્પિ વેદયતી''તિ સુખમ્પિ વેદનં વેદયતિ. અથવા ''કિઞ્ચવેદયતી''તિ કથઞ્ચવેદયતિ. ''સુખમ્પિ વેદયતી''તિ સુખં હુત્વાપિ વેદયતિ. સુખ ભાવેન વેદયતીતિ વુત્તં હોતિ. એવં સેસપદેસુપિ. ''કિચ્ચન્તરબ્યાવટા''તિ અઞ્ઞકિચ્ચબ્યાવટા. અધિપતિ ભાવો આધિપચ્ચં. ઇન્દ્રિય કિચ્ચં. ''એવઞ્ચ કત્વા''તિ લદ્ધગુણવચનં. રાજારહ ભોજનં રાજગ્ગભોજનં. ''સૂદસદિસતા''તિ રઞ્ઞોભત્તકારસદિસતા. તત્થ સૂદો રઞ્ઞોભત્તં પચન્તો રસજાનનત્થં થોકં ગહેત્વા જિવ્હગ્ગે ઠપેત્વા રસં વીમંસતિ. યથિચ્છિતં પન ભુઞ્જિતું અનિસ્સરો. રાજા એવ યથિચ્છિતં ભુઞ્જિતું ઇસ્સરો. રાજા વિય વેદના. સૂદો વિય સેસચેતસિક ધમ્મા.

૭૧. સઞ્ઞાવચનત્થે. ''સઞ્જાનાતી''તિ સુટ્ઠુ જાનાતિ. સુટ્ઠુજાનનઞ્ચ નામ ન વિઞ્ઞાણસ્સ વિય વિવિધજાનનં હોતિ. ન ચ પઞ્ઞાય વિય યથાભૂતજાનનં હોતિ. અથ ખો ભૂતં વા હોતુ, અભૂતં વા. યં યં છ હિ વિઞ્ઞાણેહિ વિજાનાતિ, પઞ્ઞાય વા પજાનાતિ. તસ્સ તસ્સ પચ્છા અપ્પમુસ્સકરણ મેવાતિ વુત્તં ''પુનજાનનત્થં સઞ્ઞાણં કરોતી''તિ. તત્થ ''સઞ્ઞાણ''ન્તિ નિમિત્ત કરણં. ભવન્તરં પત્વાપિ અપ્પમુટ્ઠભાવં સાધેતિ ઓપપાતિક પુગ્ગલાનન્તિ અધિપ્પાયો. તેહિ પુરિમં અત્તનો ભવં જાનન્તિ. ગબ્ભસેય્યકાપિ કેચિ પુરિમં ભવં જાનન્તિ, યેજાતિસ્સર પુગ્ગલાતિ વુચ્ચન્તિ. તત્થ ''અપ્પમુટ્ઠભાવ''ન્તિ અનટ્ઠભાવં. મિચ્છાભિનિવેસ સઞ્ઞા નામ અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિઆદિપ્પવત્તા સઞ્ઞા. ''બોધેતુ''ન્તિ બુજ્ઝાપેતું. ''દારુતચ્છકસદિસાતિ ચ વુત્તા''તિ દારુતચ્છકો નામ કટ્ઠવડ્ઢકી. સો કટ્ઠક્ખન્ધેસુ નિમિત્તકારીહોતિ. સુતચ્છિતછિન્દિતેસુ કટ્ઠેસુ નિમિત્તાનિ કત્વા ઠપેતિ. પચ્છાતાનિ ઓલોકેત્વા કટ્ઠાનિ કમ્મે ઉપનેતિ. ''હત્થિ દસ્સક અન્ધસદિસા''તિ એત્થ એકો કિર રાજા કેળિપ્પસુતો હોતિ. સો જચ્ચન્ધાનંઠાને એકં હત્થિં આનેત્વાઠપેન્તો જચ્ચન્ધે આહ જાનાથ ભો તુમ્હે હત્થિન્તિ. તે હત્થિં જાનિસ્સામાતિ

પરામસિત્વા અત્તનો પરામસિતં તં તં અઙ્ગમવહત્થીતિ અભિનિવિસન્તિ. દળ્હં સલ્લક્ખેન્તિ. પુન રાજા તે પુચ્છિ કીદિસો ભો હત્થીતિ. તે રઞ્ઞો હત્થિસણ્ઠાનં આચિક્ખન્તા વિવાદં આપજ્જન્તિ. આચિક્ખનમેવ રઞ્ઞોહત્થિદસ્સનન્તિ કત્વા તે હત્થિદસ્સક અન્ધાતિ વુચ્ચન્તિ. ''ઉપટ્ઠિતવિસયગ્ગહણે''તિ રત્તિયં અન્ધકારે રજ્જુક્ખણ્ડં પસ્સન્તસ્સ સપ્પસણ્ઠાનં ઉપટ્ઠાતિ. સો ઉપટ્ઠિતં સણ્ઠાનમત્તં સપ્પોતિ ગણ્હાતિ. એવં ઉપટ્ઠિતવિસયગ્ગહણં હોતિ. મિગપોતકાનઞ્ચ અરઞ્ઞેખેત્તમજ્ઝેપુરિસસણ્ઠાનં તિણ રૂપં પસ્સન્તાનં પુરિસસણ્ઠા નં ઉપટ્ઠાતિ. તે ઉપટ્ઠિતં સણ્ઠાનમત્તં પુરિસોતિ ગણ્હિત્વા સો અમ્હે પહરેય્યાતિ પલાયન્તિ. વુત્તા અટ્ઠસાલિનિયં.

૭૨. ચેતનાવચનત્થે. ચેતેતીતિ ચેતના. ચેતનઞ્ચેત્થ અભિસન્ધાનં વા વુચ્ચતિ પકપ્પનં વા આયૂહનં વાતિ એવં તિધા અત્થવિકપ્પં દસ્સેતું ''સમ્પયુત્ત ધમ્મે''તિઆદિમાહ. તત્થ ''અભિસન્દહતી''તિ અભિમુખં સન્દહતિ, સંયોગં કરોતિ. તેનાહ ''પુનપ્પુનં ઘટેતી''તિ. ''ઘટેતી''તિ સમ્બન્ધતિ. ''પકપ્પેતિ વાતે''તિ અથવા તે સમ્પયુત્ત ધમ્મે પકારતો કપ્પેતિ, સજ્જેતિ. તેનાહ ''સંવિદહતી''તિ. ''સંવિદહતી''તિ ત્વં કુસનકિચ્ચં કરોહિ, ત્વં વેદયિત કિચ્ચં કરોહિ, ત્વં સઞ્ઞાનનકિચ્ચં કરોહીતિઆદિના વદમાના વિય સંવિદહતિ. ''આયૂહતિવાતે''તિ અથવા તેસમ્પયુત્ત ધમ્મે ભુસો બ્યૂહયતિ, રાસિં કરોતિ. તેનાહ ''આરમ્મણે સમ્પિણ્ડેતી''તિ. ''સમોસરન્તે''તિ એકતો ઓસરન્તે. સઙ્ગમન્તે. ''સા''તિ ચેતના. ''તાયા''તિ ચેતનાય. ''તસ્મિં''તિ રૂપાદિકેવા આરમ્મણે. પુઞ્ઞાપુઞ્ઞ કિચ્ચેવા. પવત્તમાનાય સતિયા. જેટ્ઠસિસ્સો નામ બહૂસુ સિસ્સેસુ જેટ્ઠભૂતો સિસ્સો. તસ્મિં સજ્ઝાયન્તે સેસા સબ્બે સજ્ઝાયન્તિયેવ. તેન સો ઉભયકિચ્ચ સાધકો હોતિ. એવં મહાવડ્ઢકીપિ.

૭૩. એકગ્ગતાવચનત્થે. એકત્તારમ્મણં નામ એકારમ્મણસ્સપિ બહૂસુ સભાવેસુ એકસભાવસઙ્ખાતં આરમ્મણં. ''તસ્મિં'' ચિત્તસ્મિં. ''નિવાતે''તિ વાતરહિતે પદેસે. ''દીપચ્ચીનં''તિ દીપજાલાનં.

૭૪. જીવિતિન્દ્રિયવચનત્થે. ''ઇસ્સરભાવો વુચ્ચતિ'' ભાવપ્પધાન નયેનાતિ અધિપ્પાયો. ''અભિભવિત્વા''તિ જીવન કિચ્ચે અત્તનો વસં વત્તાપેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ચિત્ત સન્તાનં જીવન્તં હુત્વાતિ સમ્બન્ધો.

૭૫. મનસીકારવચનત્થે. સમાસમજ્ઝે સકારાગમો. કરધાતુયોગે ઈકારાગમો ચ દટ્ઠબ્બો. અલુત્ત સત્તમી પદન્થિ કેચિ. એવં સતિ ઈદીઘત્તં નસિજ્ઝતિ. ''અસુઞ્ઞં''તિ અરિત્તં. ''પટિપાદેતી''તિ પટિપજ્જનં કિચ્ચસાધનં કારાપેતિ. અત્થતો નિયોજેતિ નામાતિ આહ ''યોજેતી''તિ. ''ઇદમેવ દ્વયં''તિ આવજ્જન દ્વયં. ''તં''તિ તં દ્વયં. ઉપત્થમ્ભિતં હુત્વા આરમ્મણે નિન્નં કરોતીતિ સમ્બન્ધો. ''યોનિસો''તિ ઉપાયેન હિતસુખ મગ્ગેન. ''અયોનિસો''તિ અનુપાયેન અહિત અસુખ મગ્ગેન. ''સમુદાચિણ્ણનિન્નનિયામિતાદીહી''તિ એત્થ સમુદાચિણ્ણં નામ આચિણ્ણ કમ્મવસેન સુટ્ઠુ પુનપ્પુનં આચરિતં. નિન્નં નામ ઇદં નામ પસ્સામિ, ઇદં નામ કરિસ્સામીતિ પુબ્બે એવ અજ્ઝાસયેન નિન્નં. નિયામિતં નામ ઇદં નામ કત્તબ્બં, ઇદં નામ ન કત્તબ્બં, કત્તબ્બં કરોમિ, અકત્તબ્બં નકરોમીતિ એવં નિયામિતં. ''અસતિ કારણ વિસેસે''તિ ભવઙ્ગ ચિત્તં વીથિચિત્તુપ્પત્તિયા અસતિ, વીથિચિત્તાનિ ચ કાયચિત્તાનં અકલ્લાદિકેવા અધિમત્તસ્સ આરમ્મણન્તરસ્સ ઉપટ્ઠાનેવા અસતિ. ''સાધારણા''તિ એત્થ સંસદ્દે બિન્દુ લોપો, દીઘત્તઞ્ચાતિ આહ ''સમં ધારેન્તીતિ સાધારણા''તિ.

૭૬. વિતક્કવચનત્થે. ''તથા તથા સઙ્કપ્પેત્વા''તિ કામસઙ્કપ્પાદીનં નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદીનઞ્ચવસેન તેન તેન પકારેન સુટ્ઠુ ચિન્તેત્વા. ''તં''તિ આરમ્મણં. ''તે''તિ સમ્પયુત્ત ધમ્મે. ''અવિતક્કમ્પિ ચિત્તં''તિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણ ચિત્તઞ્ચ દુતીયા દિજ્ઝાન ચિત્તઞ્ચ. ''અપિચા''તિ કિઞ્ચિ વત્તબ્બં અત્થીતિ અત્થો. ''દુતીયજ્ઝાનાદીનિ ચા''તિ દુતીયજ્ઝાન

ચિત્તાદીનિ ચ. ‘‘ઉપચાર ભાવના વસેના’’તિ સમુદાચિણ્ણ વસિભૂતાય ઉપચાર ભાવનાય વસેન. ‘‘કિં વા એતાયયુત્તિયા’’તિ સવિતક્ક ચિત્તસન્તાનેતિઆદિકાય યુત્તિયા કિં પયોજનં અત્થીતિ અત્થો. કિઞ્ચિ પયોજનં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. આરમ્મણં આરોહતિયેવ આરમ્મણેન અવિનાભાવવુત્તિકત્તા. ‘‘તં’’તિ ચિત્તં. નિયામકો નામ નાવં ઇચ્છિત દિસાદેસનિયોજકો. ‘‘અકુસલં પત્વા’’તિ વુત્તં. કુસલં પત્વા પન કથંતિ. કુસલં પત્વાપિ પતિરૂપદેસાવાસાદિવસેન સમુદા ચિણ્ણ નિન્નાદિવસેન ચ લદ્ધ પચ્ચયે સતિ ચિત્તમ્પિ સદ્ધાસતિ આદયોપિ આરમ્મણ રૂહને થામગતા એવ. અલદ્ધ પચ્ચયે પન સતિ અકુસલ ભાવે ઠત્વા થામગતં હોતિ. ‘‘મનસિકાર વીરિય સતીનં’’તિ ભાવના બલપત્તા નન્તિ અધિપ્પાયો . એવં પન સતિ, વિતક્કસ્સ ઓકાસો નત્થીતિ. અત્થિ. સઙ્કપ્પન કિચ્ચ વિસેસત્તા. તઞ્હિ કિચ્ચં અઞ્ઞેસં અસાધારણં, વિતક્કસ્સેવ કિચ્ચન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘વિતક્કોપના’’તિઆદિમાહ. ‘‘સારમ્મણ સભાવા’’તિ હેતુ વિસેસનમેતં. ‘‘તથા વુત્તો’’તિ વિતક્કોતિ વુત્તો.

૭૭. વિચારવચનત્થે. ‘‘વિચરતી’’તિ એકમેકસ્મિં એવ આરમ્મણે વિવિધેન ચરતિ, પવત્તતિ. સભાવાકારો નામ નીલપીતાદિકો અગમ્ભીરો આરમ્મણ સભાવો ચ આરમ્મણસ્સ નાના પવત્તાકારો ચ. ‘‘અનુમજ્જનવસેના’’તિ પુનપ્પુનં મજ્જનવસેન સોધનવસેન. વિતક્કો ઓળારિકો ચ હોતીતિઆદિના યોજેતબ્બં. ‘‘ઓળારિકો’’તિ વિચારતો ઓળારિકો. એવં સેસપદેસુ. ‘‘ઘણ્ડાભિઘાતો વિયા’’તિ ઘણ્ડાભિઘાતેન પથમુપ્પન્નસદ્દો વિયાતિ વદન્તિ. તથાહિ વિચારો ઘણ્ડસ્સ અનુરવો વિય વુત્તોતિ. દણ્ડકેન ઘણ્ડસ્સ અભિઘાત કિરિયા વા ઘણ્ડાભિઘાતો. તથાહિ આરમ્મણે ચેતસો પથમાભિ નિપાતો વિતક્કોતિ ચ, આહનન પરિયાહનન રસોતિ ચ વુત્તં. ‘‘ઘણ્ડાનુરવો વિયા’’તિ ઘણ્ડસ્સ અનુરવસદ્દો વિય.

૭૮. અધિમોક્ખવચનત્થે. ‘‘સંસપ્પનં’’તિ અનવત્થાનં. ‘‘પક્ખતો મુચ્ચનવસેના’’તિ એવં નુ ખોતિ એકો પક્ખો, નોનુ ખોતિ દુતીયો પક્ખો. તાદિસમ્હા પક્ખતો મુચ્ચનવસેન.

૭૯. વીરિયવચનત્થે. ‘‘વીરસ્સા’’તિ વિસ્સટ્ઠસ્સ. સો ચ કાયવચીમનો કમ્મેસુ પચ્ચુ પટ્ઠિતેસુ સીતુણ્હાદિ દુક્ખ ભયતો અલીન વુત્તિવસેન પવત્તોતિ આહ ‘‘કમ્મસૂરસ્સા’’તિ. એતેન અનોત્તપ્પિં નિવત્તેતિ. અનોત્તવ્વીહિ પાપસૂરો, અયં કમ્મ સૂરોતિ. ‘‘મહન્તં પિકમ્મ’’ન્તિ કુસીતસ્સ મહન્તન્તિ મઞ્ઞિતં કમ્મં. એવં સેસેસુ. ‘‘અપ્પકતો ગણ્હાતી’’તિ અપ્પકભાવેન ગણ્હાતિ. અપ્પકમેવિદન્તિ મઞ્ઞતીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અત્ત કિલમથં’’તિ કાયચિત્તક્ખેદં. ‘‘તં’’તિ વીરિયં. ‘‘તથાપવત્તિયા’’તિ કમ્મસૂરભાવેન પવત્તિયા. ‘‘હેતુયે વા’’તિ એતેન ભાવસદ્દસ્સ અત્થં વદતિ. ‘‘કાયચિત્ત કિરિયાભૂતં’’તિ એતેન કમ્મસદ્દસ્સ અત્થં. ‘‘વિધિના’’તિ તસ્સ પવત્તિયા પુબ્બાભિસઙ્ખાર વિધાનેન. તમેવ વિધાનં કમ્મેસુ નેતબ્બત્તા નયોતિ ચ, ઉપેતબ્બત્તા ઉપાયોતિ ચ વુચ્ચતીતિ આહ ‘‘નયેન ઉપાયેના’’તિ. તમેવ વિધાનં દસ્સેતિ ‘‘વીરિયવતો’’તિઆદિના. ‘‘ઈરન્તી’’તિ એરયન્તિ. ‘‘કિચ્ચ સમ્પત્તિયા’’તિ આરમ્મણ વિજાનન કુસનાદિ કિચ્ચ સમ્પત્તિ અત્થાય. બ્યાવટાનિ કાયચિત્તાનિ યેસન્તિ વિગ્ગહો. ‘‘બ્યાવટાની’’તિ ઉસ્સાહિતાનિ. ‘‘થૂણૂપત્થમ્ભન સદિસં’’તિ જિણ્ણસ્સ ગેહસ્સ અપતનત્થાય સારત્થમ્ભેન ઉપત્થમ્ભનસદિસં. ઉપત્થમ્ભકત્થમ્ભસદિસન્તિપિ વદન્તિ. ‘‘સબ્બ સમ્પત્તીનં મૂલં’’તિ સબ્બાસં લોકિય સમ્પત્તીનં લોકુત્તર સમ્પત્તી નઞ્ચ મૂલં. કસ્મા, પુઞ્ઞકમ્મ સમ્પત્તિયા ચ પારમિ પુઞ્ઞસમ્પત્તિયા ચ પતિટ્ઠાનત્તા. સતિહિ પુઞ્ઞકમ્મસમ્પત્તિયા સબ્બા લોકિય સમ્પત્તિ સિજ્ઝતિ. સતિ ચ પારમિ પુઞ્ઞ સમ્પત્તિયા સબ્બાલોકુત્તર સમ્પત્તિ સિજ્ઝતીતિ. એતેન હીન વીરિયો નામ સબ્બ સમ્પત્તિતો પરિબાહિયોતિ દીપેતિ.

૮૦. પીતિવચનત્થે. ''પિનયતી''તિ પિનેતિ, પિનં કરોતીતિ આહ ''તપ્પેતી''તિ. તોસેતીતિ અત્થો. ''તુટ્ઠિ''તિ તુસિતં, પહટ્ઠં. ''સુહિતં''તિ સુધાતં, સુપુણ્ણં, વદ્ધિતં. અનેકત્થત્તા ધાતૂનં ''વડ્ઢેતી''તિ વુત્તં. ''પિનન્તી''તિ તપ્પન્તિ, જોતન્તિ, વિરોચન્તિ, દિવા તપ્પતિઆદિચ્ચોતિઆદીસુ વિય. ખુદ્દિકા પીતિ નામ લોમહંસ ન મત્તકારિકા પીતિ. ખણિકા પીતિ નામ ખણે ખણે વિજ્જુપ્પાદસદિસા પીતિ. ઓક્કન્તિકા પીતિ નામ સરીરં ઓક્કમિત્વા ઓક્કમિત્વાભિજ્જન્તી પીતિ. ઉબ્બેગાપીતિ નામ કાયં ઉદગ્ગં કત્વા આકાસે ઉલ્લઙ્ઘાપેન્તી પીતિ. ફરણા પીતિ નામ કપ્પાસવત્તિયં ફરણકતેલં વિય સકલકાયં ફરણવસેન પવત્તા પીતિ.

૮૧. છન્દવચનત્થે. ''અભિસન્ધી''તિ અભિલાસો, અભિકઙ્ખનં. ''કત્તુસદ્દો''તિ કરધાતુ વસેન વુત્તં. ''સબ્બકિરિયા પદાની''તિ સબ્બાનિ તુમિચ્છત્થ કિરિયા પદાનિ. ''અત્થિકો''તિ અસિદ્ધો હુત્વા સાધેતું ઇચ્છિતો અત્થો અસ્સાતિ અત્થિકો. ઇચ્છન્તોતિપિ વદન્તિ. ''આરાધેતુકામતા વસેના''તિ સાધેતુ કામતાવસેન, સમ્પાદેતુ કામતા વસેન. ઉસું સરં અ સન્તિ ખિપન્તીતિ ઇસ્સાસા. ઇકારસ્સ ઉકારો. ધનુગ્ગહા. ''યસેન વા''તિ પરિવારેન વા, કિત્તિ સદ્દેન વા. ''સરે''તિ કણ્ડે. વિભાવનિપાઠે નાનાવાદ સોધનત્થં અયઞ્ચાતિઆદિવુત્તં. ''યદગ્ગેના''તિ યેન કારણ કોટ્ઠાસેન. સઙ્ગહિતાતિ સમ્બન્ધો. ''વિસ્સજ્જિતબ્બ યુત્તકેના''તિ વિસ્સજ્જિતબ્બ યોગ્યેન. ''તેન અત્થિકો યેવા''તિ પદુદ્ધારો. ''સો ન યુજ્જતી''તિ સો અત્થો ન યુજ્જતિ. ''ખિપિત ઉસૂનં''તિ પુબ્બભાગે ખિપિત ઉસૂનં. ''અત્થતો પના''તિ અધિપ્પાયત્થતો પન. ''હત્થપ્પસારણં વિયા''તિ લોકે કિઞ્ચિ ઇચ્છન્તસ્સ જનસ્સ હત્થપ્પસારણં વિયાતિ અધિપ્પાયો. ''થામપત્તો''તિ અધિપતિ ભાવ પત્તોતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ''તથાહેસા''તિઆદિં. ''તણ્હાય હત્થે ઠિતા''તિ ઉપચાર વચનમેતં. તણ્હાય પરિગ્ગહિતાતિ વુત્તં હોતિ. નસક્ખિસ્સન્તિયેવ, નો નસક્ખિસ્સન્તિ. તસ્મા વેદિતબ્બમેતં છન્દોયેવ તણ્હાય બલવતરોતિ. કસ્મા બલવતરોતિ. આદીનવાનિસંસ દસ્સનઞાણેન યુત્તત્તાતિ.

૮૨. ''પકિરન્તી''તિ પત્થરન્તિ. ''સમાના''તિ સાવજ્જેહિ યુત્તા સાવજ્જા, અનવજ્જેહિ યુત્તા અનવજ્જાતિ એવં સદિસા, સાધારણા.

અઞ્ઞસમાનરાસિમ્હિઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૮૩. અકુસલરાસિમ્હિ. ''મુય્હતી''તિ ઞાતબ્બસ્સઞેય્ય ધમ્મસ્સ અઞ્ઞાણ વસેન સમ્મુય્હતિ, ચિત્તસ્સ અન્ધભાવો હોતિ. ચતુરઙ્ગતમો નામ 'કાળપક્ખ ચાતુદ્દસિ દિવસો, અડ્ઢરત્તિ સમયો, તિબ્બવનસણ્ડો, બહલમેઘચ્છન્નો,તિ અયં ચતુરઙ્ગતમો. સો ચક્ખુસ્સ અન્ધભાવં કરોતિ. એવં તસ્સ તમસ્સ ચક્ખુસ્સ અન્ધભાવકરણં વિય. ઞાણગતિકો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો અટ્ઠકથા નયેન. તમેવ અટ્ઠકથા નયં દસ્સેતું ''તથા હેસા''તિઆદિ વુત્તં. અભિધમ્મટીકાયં પન મિચ્છા ઞાણન્તિ મિચ્છા વિતક્કો અધિપ્પેતો. સો હિ મિચ્છા સઙ્કપ્પો હુત્વા નાનપ્પકાર ચિન્તા પવત્તિ વસેન ઞાણગતિકો હોતિ. મોહો પન ચિત્તસ્સ અન્ધી ભૂતો , નાનાચિન્તન કિચ્ચ રહિતો, કથં ઞાણગતિકો ભવેય્યાતિ તસ્સ અધિપ્પાયો. ''પાપ કિરિયાસૂ''તિ દુચ્ચરિત કમ્મેસુ. ''ઉપાય ચિન્તાવસેના''તિ કતકમ્મસ્સ સિદ્ધત્થાય સત્થાવુધાદિવિધાનેસુ નાનાઉપાય ચિન્તાવસેન. અપ્પટિ પજ્જનં અપ્પટિ પત્તિ. ઞાણ ગતિં અગમનન્તિ અત્થો. તેનાહ ''અઞ્ઞાણમેવ વુચ્ચતી''તિ. ''ઞાણગતિકા''તિ ઞાણપ્પવત્તિયા સમાનપ્પવત્તિકા. લોભો ઞાણ ગતિકો માયાસાઠેય્ય કમ્મેસુ વિચિત્તપ્પવત્તિકત્તા. વિચારો ઞાણ ગતિકો. તથાહિ સો ઝાનઙ્ગેસુ વિચિકિચ્છાય પટિપક્ખોતિ વુત્તો. ચિત્તસ્સ ઞાણ ગતિ કતા વિચિત્તત્થવાચકેન ચિત્તસદ્દેન સિદ્ધો. તે ચ ધમ્મા સબ્બ સત્તેસુ ઞાણ ગતિકા ન હોન્તિ. ઞાણૂપનિસ્સયં લભિત્વા એવ હોન્તીતિ દસ્સેતું

‘‘તેહી’’તિઆદિમાહ. તે સાધેન્તીતિ સમ્બન્ધો. પકતિયા વિઞ્ઞુજાતિકા નામ તિહેતુકપ્પટિ સન્ધિકા. અઞ્ઞપ્પટિ સન્ધિકાપિ બોધિસત્ત ભૂમિયં ઠિતા વા પઞ્ઞાપસુત ભવતો આગતા વા. સુતપરિયત્તિ સમ્પન્ના નામ દ્વિહેતુકપ્પટિ સન્ધિકાપિ ઇમસ્મિં ભવે બહુસ્સુત સમ્પન્ના ચ પરિયત્તિ કમ્મ સમ્પન્ના ચ.

૮૪. અહિરિકવચનત્થે. ‘‘ન હિરીયતી’’તિ નામ ધાતુ પદમેતં. હરાયતિ લજ્જતીતિ હિરી. હરે લજ્જાયંતિ ધાતુ. ન હિરી અહિરીતિ વચનત્થો. ‘‘રુચિં ઉપ્પાદેત્વા’’તિ ગામસૂ કરસ્સ ગૂથરાસિ દસ્સને વિય ચિત્તરોચન ચિત્ત ખમનં ઉપ્પાદેત્વા. અત્તાનં પાપકમ્મ લિમ્પતો ચિત્તસ્સ અલીનતા અજિગુચ્છનં નામ. અત્તાનં અસપ્પુરિસ ભાવપત્તિતો ચિત્તસ્સ અલીનતા અલજ્જા નામ.

૮૫. અનોત્તપ્પવચનત્થે. ‘‘ન ભાયતી’’તિ પાપકમ્મં ભયતો ન ઉપટ્ઠાતિ. ‘‘ન ઉત્રસતી’’તિ પાપકમ્મ હેતુ ન કમ્પતિ. ‘‘તાસૂ’’તિ પાપકિરિયાસુ. ‘‘અસારજ્જમાનં કત્વા’’તિ સૂરં વિસ્સટ્ઠં કત્વા. અસારજ્જં નામ સૂરભાવો. અનુત્તાસો નામ પાપકમ્મ હેતુ ચિત્તસ્સ અકમ્પનં. ગાથાયં. અજિગુચ્છનસીલો પુગ્ગલો અજેગુચ્છી. ‘‘પાપા’’તિ પાપકમ્મતો. ‘‘સૂકરો’’તિ ગામસૂકરો. સો ગૂથતો અજેગુચ્છી. અહિરિકો પાપતો અજેગુચ્છીતિ યોજના. અભાયનસીલો અભીરૂ. ‘‘સલભો’’તિ પટઙ્ગો. ‘‘પાવકા’’તિ દીપજાલમ્હા. સલભો પાવકમ્હા અભીરૂ વિય અનોત્તપ્પી પાપતો અભીરૂતિ યોજના.

૮૬. ઉદ્ધચ્ચવચનત્થે. ‘‘ઉદ્ધરતી’’તિ ઉક્ખિપતિ. આરમ્મણસ્મિં ન સન્નિ સીદતિ. વિક્ખિપતીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘વટ્ટેત્વા’’તિ આવટ્ટેત્વા. ‘‘વિસ્સટ્ઠગેણ્ડુકો વિયા’’તિ વિસ્સજ્જિતો સારગેણ્ડુકો વિય. ‘‘ધજપટાકા વિયા’’તિ વાતેરિતા ધજપટાકા વિય.

૮૭. લોભવચનત્થે. ‘‘લુબ્ભતી’’તિ ગિજ્ઝતિ, અભિકઙ્ખતિ. અભિસજ્જનં અભિલગ્ગનં. મક્કટં આલિમ્પતિ બન્ધતિ એતેનાતિ મક્કટા લેપો. ‘‘તત્ત કપાલે’’તિ અગ્ગિનાસન્તત્તે ઘટ કપાલે. તેલસ્સ વત્થમ્હિ અઞ્જનં અભિલગ્ગનં તેલઞ્જનં. રજ્જનં પટિસજ્જનં રાગો. તેલઞ્જન ભૂતો રાગો તેલઞ્જન રાગો. ન કિલેસરાગો. રત્તિ દિવં પવત્તનટ્ઠેન તણ્હા એવ નદીસોતસદિસત્તા તણ્હા નદી. ‘‘સત્તાનં’’તિ પુથુજ્જન સત્તાનં. ‘‘સુક્ખકટ્ઠસાખાપલાસતિણકસટાની’’તિ સુક્ખ કટ્ઠકસટાનિ, સુક્ખ સાખા કસટાનીતિઆદિના યોજેતબ્બં. કસટ સદ્દેન અસારભાવં દીપેતિ. ‘‘નદી વિયા’’તિ પબ્બતેય્યા નદી વિય.

૮૮. દિટ્ઠિવચનત્થે. ‘‘દસ્સનં’’તિ પરિકપ્પના સિદ્ધેસુ મિચ્છા સભાવેસુ વિપરીત દસ્સનં. તેનાહ ‘‘ધમ્માનં’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘ધમ્માનં’’તિ રૂપારૂપ ધમ્માનં, અનિચ્ચતાદિ ધમ્માનઞ્ચ. ‘‘યાથાવ સભાવેસૂ’’તિ ભૂતસભાવેસુ. ભૂતસભાવો હિ યથા ધમ્મં અવતિ રક્ખતીતિ અત્થેન યાથાવોતિ વુચ્ચતિ. અત્તાનં પણ્ડિતં મઞ્ઞન્તીતિ પણ્ડિત માનિનો. પટિવેધઞ્ઞાણં નામ અરિય મગ્ગઞ્ઞાણં. પરમં વજ્જન્તિ દટ્ઠબ્બા લોકે મહાસાવજ્જટ્ઠેન તં સદિસસ્સ અઞ્ઞસ્સ વજ્જસ્સ અભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

૮૯. માનવચનત્થે. ‘‘મઞ્ઞતી’’તિ ભૂતસભાવં અતિક્કમ્મ અધિકં કત્વા અહમસ્મીતિઆદિના તેન તેન અભૂતાકારેન મઞ્ઞતિ. તેનાહ ‘‘અહં લોકે’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘કટ્ઠકથિઙ્ગરો વિયા’’તિ સુક્ખદારુક્ખન્ધો વિય. સો પન ઉપત્થમ્ભિતો મઞ્ઞતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘અત્તાનં અચ્ચુગ્ગતં મઞ્ઞતી’’તિ પુગ્ગલં માનેન અભિન્નં કત્વા વુત્તં. ‘‘ઉન્નતિ લક્ખણો’’તિ ઉન્નમન સભાવો.

૯૦. દોસવચનત્થે . ચણ્ડેન કાયવચી મનોકમ્મેન સમન્નાગતો ચણ્ડિકો. ચણ્ડિકસ્સ ભાવો ચણ્ડિક્કં. ‘‘પહતાસીવિસો વિયા’’તિ દણ્ડેન પહતો આસીવિસો વિય. ‘‘વિસપ્પનટ્ઠેના’’તિ સકલકાયે વિવિધેન સપ્પનટ્ઠેન, ફરણટ્ઠેન. ઇદઞ્ચ તં સમુટ્ઠાન રૂપાનં ફરણ વસેન વુત્તં. ‘‘અસનિપાતો વિયા’’તિ સુક્ખા સનિપતનં વિય. ‘‘દાવગ્ગિવિયા’’તિ અરઞ્અગ્ગિ વિય. ‘‘સપત્તો વિયા’’તિ દુટ્ઠવેરી વિય. ‘‘વિસસંસટ્ઠપૂતિમુત્તં વિયા’’તિ યથા મુત્તં નામ પકતિયા એવ દુગ્ગન્ધત્તા પટિકુલત્તા દૂરે છડ્ડનીયન્તિ અહિતમેવ હોતિ. પુન પૂતિભાવે સતિ, દૂરતરે છટ્ટેતબ્બં. વિસસંસટ્ઠેપન વત્તબ્બમેવનત્થિ. સબ્બસો અહિતરાસિ હોતિ. એવં દોસોપિ તં સમઙ્ગીનો તસ્મિં ખણે પરેસં અમનાપિયતં આપાદેતિ. અત્તહિત પરહિત વિનાસઞ્ચ કારેતિ, પરમ્મરણા અપાયઞ્ચ પાપેતીતિ સબ્બસો અહિતરાસિ હોતિ. તેન વુત્તં ‘‘વિસસંસટ્ઠપૂતિ મુત્તં વિય દટ્ઠબ્બો’’તિ.

૯૧. ઇસ્સાવચનત્થે. દુવિધા ઇસ્સાલદ્ધસમ્પત્તિ વિસયા ચલભિતબ્બ સમ્પત્તિ વિસયા ચ. તત્થ લદ્ધ સમ્પત્તિ વિસયં તાવદસ્સેતિ ‘‘પરેસં પકતિયા’’તિઆદિના. લદ્ધ સમ્પત્તિગ્ગહણેન અતીત સમ્પત્તિપિ સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. ઇસ્સાપકતિકાહિ કેચિ અસુકો નામ પુબ્બે એવં સમ્પત્તિકો અહોસીતિ વા, અહં પુબ્બે એવં સમ્પત્તિકો અહોસિન્તિ વા સુત્વા નસહન્તિયેવ. તં વચનં સોતુંપિ ન ઇચ્છન્તીતિ. અસુકોતિઆદિના લભિતબ્બસમ્પત્તિ વિસયં દસ્સેતિ.

૯૨. મચ્છરિયવચનત્થે. ‘‘મમ એવા’’તિ મમપક્ખે એવાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ગુણજાતં’’વાતિ અત્તનિવિજ્જમાનં સિપ્પવિજ્જાદિ સમ્પત્તિ ગુણજાતં વા. ‘‘વત્થુ વા’’તિ ધનધઞ્આદિવત્થુ વા. ‘‘અવિપ્ફારિકતાવસેના’’તિ અઞ્એન તં સિપ્પવિજ્જાદિકં વા ધનધઞ્આદિકં વા મય્હં દેહીતિ વુત્તે પરહિતત્થાય દાતબ્બ યુત્તકં દસ્સામીતિ એવં ચિત્તેસતિ, પરહિતપ્ફરણાવસેન તં ચિત્તં વિપ્ફારિકં નામ હોતિ. દેહીતિ વચનમ્પિ સોતું અનિચ્છન્તો પરહિતત્થાય અવિપ્ફારિક ચિત્તો નામ હોતિ. એવં અવિપ્ફારિકતાવસેન ચરતિ પવત્તતીતિ મચ્છરઞ્ચ કારસ્સ છ કારં કત્વા. તથા પવત્તં ચિત્તં. પુગ્ગલો પન મચ્છરીતિ વુચ્ચતિ. ‘‘તં’’તિ લદ્ધસમ્પત્તિં. ‘‘પરેહિ સાધારણં દિસ્વા’’તિઆદિના યોજેતબ્બં. સાધારણન્તિ ચ દ્વિસન્તકં વાતિ સન્તકં વા ભવિસ્સમાનં, પરેહિ વા પરિભુઞ્જિયમાનં. ‘‘નિગ્ગુહનલક્ખણં’’તિ રક્ખાવરણગુત્તીહિસઙ્ગોપન સભાવં. અત્તના લદ્ધ સમ્પત્તિ નામ ઇસ્સાય અવિસયો. લભિતબ્બસમ્પત્તિ પન ઉભય સાધારણં. તસ્મા તત્થ ઉભિન્નં વિસેસો વત્તબ્બોતિ તં દસ્સેતું ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘યસ્સ લાભં ન ઇચ્છતી’’તિ અત્તના લભતુ વા માવા, કેવલં પર સમ્પત્તિં અસહન્તો યસ્સ પરસ્સ લાભં ન ઇચ્છતિ. ‘‘ચિત્ત વિઘાતો’’તિ ચિત્ત વિહઞ્અનં. ‘‘અત્તના લદ્ધું ઇચ્છતી’’તિ પરો સમ્પજ્જતુ વા માવા, યત્થ પરલાભેસતિ, અત્તના ન લભિસ્સતિ, તત્થ અત્તનાવ લદ્ધું ઇચ્છતિ. યત્થ અત્તના ચ લભતિ, પરો ચ લભતિ, તત્થ વિઘાતો નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અલબ્ભમાનકં ચિન્તેત્વા’’તિ અત્તના અલભિસ્સમાનં સલ્લક્ખેત્વા.

૯૩. કુક્કુચ્ચવચનત્થે. ‘‘કિરિયા કતં’’તિ કત સદ્દસ્સભાવ સાધનમાહ. એવં વચનત્થં દસ્સેત્વા અભિધેય્યત્થં દસ્સેન્તો ‘‘અત્થતો પના’’તિઆદિમાહ. ‘‘અનુસોચન વસેના’’તિ પચ્છા પુનપ્પુનં ચિત્તસન્તાપવસેન. સો કુકતન્તિ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કુસલ ધમ્મેસૂ’’તિ પુઞ્અ કિરિયવત્થુ ધમ્મેસુ ચિત્ત પરિયાદાનાય એવ સંવત્તતિ. કુક્કુચ્ચ સમઙ્ગી પુગ્ગલો પુઞ્અકમ્મં કરોન્તોપિ ચિત્ત સુખં ન લભતિ. બહુજન મજ્ઝે વસિત્વા નાનાકિચ્ચાનિ કરોન્તો નાના તિરચ્છાન કથં કથેન્તો ચિત્ત સુખં લભતિ. તદા તસ્સ પુઞ્અકમ્મ કરણત્થાય ચિત્તં પરિયાદીયતિ, પરિક્ખિય્યતિ. ચિત્તવસં ગચ્છન્તો વિચરતિ. એવં ચિત્ત પરિયાદાનાય એવ સંવત્તતિ. ‘‘અટ્ઠકથાયં’’તિ અટ્ઠસાલિનિયં. ‘‘કતા કતસ્સ સાવજ્જાનવજ્જસ્સા’’તિ પુબ્બે કતસ્સ સાવજ્જકમ્મસ્સ, અકતસ્સ અનવજ્જ કમ્મસ્સ. કમ્મત્થેસામિવચનં. ‘‘અભિમુખગમનં’’તિ આરમ્મણ કરણવસેન ચિત્તસ્સ અભિમુખપ્પવત્તનં. એતેન પટિમુખં સરણં ચિન્તનં પટિસારોતિ દસ્સેતિ. ‘‘અકતં ન કરોતી’’તિ અકતં કાતું ન સક્કોતીતિ અધિપ્પાયો. એવં કતં ન કરોતીતિ એત્થપિ.

‘‘વિરૂપો’’તિ વીભચ્છો અસોભણો. ‘‘કુચ્છિતો’’તિ ગરહિતબ્બો. નનુ પુબ્બે ચિત્તુપ્પાદો કુચ્છિતોતિ વુત્તો. અટ્ઠકથાયં પન વિપ્પટિસારો કુચ્છિતોતિ વુત્તો. ઉભયમેતં ન સમેતીતિ. નો ન સમેતિ, અઞ્ઞથાનુ પપત્તિતોતિ દસ્સેતું ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘યેન ચ કારણેના’’તિ કતાકતં પટિચ્ચ નિરત્થક ચિત્તપ્પવત્તિ કારણેન. સો ચિત્તુપ્પાદોવ કુકતપદે ગહેતું યુત્તો, નવિભાવનિયં વિય કતાકત દુચ્ચરિત સુચરિતન્તિ અધિપ્પાયો. નનુ વિભાવનિયમ્પિ સો ચિત્તુપ્પાદોવ ઉપચાર નયેન ગહિતોતિ ચે. યુત્તિ વસેન ચ અટ્ઠકથાગમેન ચ મુખ્યતો સિદ્ધે સતિ, કિં ઉપચાર નયેન. તેનાહ ‘‘વિભાવનિયં પના’’તિઆદિં. કુકતસ્સભાવો કુક્કુચ્ચં, અકારસ્સ ઉકારં કત્વાતિ અયં અટ્ઠકથાનયો. ઇદાનિ સદ્દસત્થનયેન અપરં વચનત્થઞ્ચ અધિપ્પાયત્થઞ્ચ દસ્સેતું ‘‘અપિ ચા’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ ‘‘ધાતુપાઠેસૂ’’તિ અક્ખરધાતુપ્પકાસનેસુ નિરુત્તિ પાઠેસુ. પઠન્તિયેવ, નો ન પઠન્તિ. તે ચ અત્થા ચેતસો વિપ્પટિસારો મનો વિલેખોતિ એવં પાળિયં વુત્તેહિ કુક્કુચ્ચપરિયાયેહિ સમેન્તિયેવ. તસ્મા અયં અપરોનયો ઇધ અવસ્સં વત્તબ્બો યેવાતિ દીપેતિ. વિપ્પટિ સારિપુગ્ગલો ચ તં તં પુઞ્ઞકમ્મં કરોન્તોપિ વિપ્પટિ સારગ્ગિના દય્હમાન ચિત્તો પુઞ્ઞકમ્મે ચિત્તપ્પસાદં નલભતિ. ચિત્ત સુખં ન વિન્દતિ. કિં ઇમિના કમ્મેનાતિ તં પહાય યત્થ ચિત્ત સુખં વિન્દતિ, તત્થ વિચરતિ. એવં વિપ્પટિસારો પુઞ્ઞકમ્મતો સઙ્કોચનં નામ હોતીતિ. કિલેસસલ્લિખનં નામ સન્તુટ્ઠિ સલ્લેખપ્પટિપત્તિયં ઠિતસ્સ તદઙ્ગપ્પહાનાદિવસેન તં તં કિલેસપ્પહાનં વુચ્ચતિ. ‘‘અનુત્થુનનાકારેના’’તિ પુનપ્પુનં વિલપનાકારેન. સઙ્કોચતીતિ વત્વા તસ્સ ઉભયં અત્થં દસ્સેન્તો ‘‘કુસલકમ્મ સમાદાને’’તિઆદિમાહ. નમિતુમ્પિ ન દેતિ. કુતો સમાદાતું વા વડ્ઢેતું વા દસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘તનુકરણેના’’તિ દુબ્બલકરણેન. વિસેસનટ્ઠેકરણ વચનં. ‘‘સો’’તિ ધમ્મસમૂહો. તં પન કુક્કુચ્ચં. કેચિ પન કુક્કુચ્ચં પચ્ચુપ્પન્ન સુચરિત દુચ્ચરિતા રમ્મણમ્પિ અનાગત સુચરિત દુચ્ચરિતા રમ્મણમ્પિ કપ્પેન્તિ. તં પટિક્ખિપન્તો ‘‘તેના’’તિઆદિમાહ . મહાનિદ્દેસપાઠે દ્વીહાકારેહિ ઉપ્પજ્જતિ કુક્કુચ્ચં ચેતસો વિપ્પટિસારો મનોવિલેખોતિ પાઠો. ‘‘કતત્તા ચા’’તિ અકત્તબ્બસ્સ કતત્તા ચ. ‘‘અકતત્તા ચા’’તિ કત્તબ્બસ્સ અકતત્તા ચ. કેચિ પન અયં વિપ્પટિસારો નામ કદાચિ કસ્સચિ કેનચિ કારણેન પુબ્બેકત સુચરિતમ્પિ અકત દુચ્ચરિતમ્પિ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જતિ. ઉમ્મત્તકસદિસઞ્હિ પુથુજ્જન ચિત્તન્તિ વદન્તિ. તં પટિક્ખિપન્તો ‘‘એતેના’’તિઆદિમાહ. સો પન કેસઞ્ચિ વાદે વિપ્પટિસારો નામ દોમનસ્સં હોતિ, ન કુક્કુચ્ચન્તિ અધિપ્પાયો. સોચ ખો દ્વિધા ભાવો. અપાયભયેન તજ્જીયન્તિ તાસીયન્તીતિ અપાયભય તજ્જિતા. ‘‘ન અઞ્ઞેસં’’તિ સુચરિત દુચ્ચરિતં અજાનન્તાનં અમનસિકરોન્તાનઞ્ચ ન હોતિ. કથં વિઞ્ઞાયતીતિ ચે. સુચરિતદુચ્ચરિત નામેન અનુસોચનાકારસ્સ દસ્સિતત્તાતિ વુત્તં ‘‘અકતં મે’’તિઆદિ. યાથાવમાનો નામ સેય્યસ્સ સેય્યો હમસ્મીતિ સદિસસ્સ સદિસોહમસ્મીતિ હીનસ્સ હીનોહમસ્મીતિઆદિના પવત્તો ભૂતમાનો. યઞ્ચકુક્કુચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘અકત્વા’’તિ તં કલ્યાણ કમ્મં અકત્વા. ‘‘કત્વા’’તિ તં પાપકમ્મં કત્વા. ઇદં પન પુબ્બેકતા કતકાલે એવ અયાથાવં હોતિ. અનુસોચન કાલેપન યાથાવમેવ. ‘‘હત્થ કુક્કુચ્ચં’’તિ એત્થ સઙ્કોચનત્થો ન લબ્ભતિ. કુચ્છિત કિરિયત્થો એવ લબ્ભતિ. હત્થલોલતાહિ હત્થ કુક્કુચ્ચન્તિ વુચ્ચતિ. પાદલોલતા ચ પાદકુક્કુચ્ચં. તેનાહ ‘‘અસંયત કુક્કુચ્ચં નામા’’તિ. યં પન કુક્કુચ્ચં. ‘‘તં’’તિ તં વત્થું. કુક્કુચ્ચં કરોન્તીતિ કુક્કુચ્ચાયન્તા. નામધાતુ પદઞ્હેતં. કપ્પતિ નુ ખો, ન નુ ખો કપ્પતીતિ એવં વિનય સંસયં ઉપ્પાદેન્તાતિ અત્થો. ‘‘કુક્કુચ્ચપ્પકતતાયા’’તિ કુક્કુચ્ચેન અપકતતાય અભિભૂતતાય. ‘‘અત્તનો અવિસયે’’તિ આણાચક્કઠાને. આણાચક્ક સામિનો બુદ્ધસ્સવિસયત્તા અત્તનો સાવક ભૂતસ્સ અવિસયેતિ અત્થો. યે પન કરોન્તિયેવ કુક્કુચ્ચાયન્તા પીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘આપત્તિં’’તિ દુક્કટાપત્તિં.

૯૪-૯૫. થિનમિદ્ધવચનત્થેસુ. ‘‘ચિત્તં મન્દમન્દં કત્વા’’તિ ચિન્તન કિચ્ચે અતિમન્દં પરિદુબ્બલં કત્વા. ચિત્તં ગિલાનં મિલાતં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અજ્ઝોત્થરતી’’તિ અભિભવતિ. આરમ્મણ વિજાનને વા જવનકિચ્ચે વા

પરિહીનથામબલં કરોતિ. ‘‘થિયતી’’તિ પદં પાળિવસેન સિદ્ધન્તિ આહ ‘‘થિનં થિયના’’તિઆદિં. ‘‘અકમ્મઞ્ઞભૂતે કત્વા’’તિ કાયકમ્માદીસુ અકમ્મક્ખમે પરિદુબ્બલે કત્વા. [મુગ્ગરેન પોથેત્વા વિયાતિ વુત્તં હોતિ]. ‘‘તે’’તિ ચિત્ત ચેતસિકે સમ્પયુત્ત ધમ્મે. ‘‘ઓલીયાપેત્વા’’તિ અવલીને અવસીદન્તે કત્વા. તેનાહ ‘‘ઇરિયા પથં પી’’તિઆદિં. થિનં ચિત્તં અભિભવતિ, વિજાનન કિચ્ચસ્સ ગેલઞ્ઞત્તા થિનસ્સ. મિદ્ધં ચેતસિકે અભિભવતિ, ફુસનાદિ કિચ્ચસ્સ ગેલઞ્ઞત્તા મિદ્ધસ્સાતિ અધિપ્પાયો.

૯૬. વિચિકિચ્છાવચનત્થે. ‘‘ચિકિચ્છનં’’તિ રોગાપનય નત્થે કિતધાતુવસેન સિદ્ધં સન્નત કિરિયા પદન્તિ આહ ‘‘ઞાણપ્પટિકારોતિ અત્થો’’તિ. ‘‘પટિકારો’’તિ ચ રોગસ્સ પટિપક્ખ કમ્મં. ‘‘એતાયા’’તિ નિસ્સક્કવચનં. વિચિનન્તિ ધમ્મં વિચિનન્તીતિ વિચિનો. ધમ્મ વીમંસકા. કિચ્છતિ કિલમતિ એતાયાતિ કિચ્છા. વિચિનં કિચ્છાતિ વિચિકિચ્છાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘સભાવં’’તિઆદિમાહ. ‘‘વિચિકિચ્છતી’’તિ સન્નતધાતુપદં. તઞ્ચ કઙ્ખાયં વત્તતીતિ દસ્સેતું ‘‘વિચિકિચ્છતિ વા’’તિઆદિ વુત્તં. દ્વિધા એળયતિ કમ્પતીતિ દ્વેળકં. તથા પવત્તં ચિત્તં. દ્વેળકસ્સ ભાવોતિ વિગ્ગહો. ‘‘બુદ્ધાદીસુ અટ્ઠસૂ’’તિ બુદ્ધે કઙ્ખતિ, ધમ્મે કઙ્ખતિ, સઙ્ઘે કઙ્ખતિ, સિક્ખાય કઙ્ખતિ, પુબ્બન્તે કઙ્ખતિ, અપરન્તે કઙ્ખતિ, પુબ્બન્તા પરન્તે કઙ્ખતિ, ઇદપ્પચ્ચયતા પટિચ્ચ સમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ કઙ્ખતીતિ એવં વુત્તેસુ અટ્ઠસુ સદ્ધેય્ય વત્થૂસુ. તત્થ ‘‘બુદ્ધે કઙ્ખતી’’તિ ઇતિપિ સો ભગવા અરહંતિઆદિના વુત્તેસુ બુદ્ધગુણેસુ અસદ્દહન્તો બુદ્ધે કઙ્ખતિ નામ. સ્વાક્ખાતો ભગવતા ધમ્મોતિઆદિના વુત્તેસુ ધમ્મ ગુણેસુ અસદ્દહન્તો ધમ્મે કઙ્ખતિ નામ. સુપ્પટિપન્નો ભગવતો સાવકસઙ્ઘોતિઆદિના વુત્તેસુ સઙ્ઘગુણેસુ અસદ્દહન્તો સઙ્ઘે કઙ્ખતિ નામ. તિસ્સન્નં સિક્ખાનં વટ્ટ દુક્ખતો નિય્યાનટ્ઠેસુ અસદ્દહન્તો સિક્ખાય કઙ્ખતિ નામ. અત્તનો અતીત ભવસ્સ અત્થિ નત્થિભાવે કઙ્ખન્તો પુબ્બન્તે કઙ્ખતિ નામ. અત્તનો પરમ્મરણા અનાગત ભવસ્સ અત્થિ નત્થિભાવે કઙ્ખન્તો અપરન્તે કઙ્ખતિ નામ. તદુભયસ્સ અત્થિ નત્થિ ભાવે કઙ્ખન્તો પુબ્બન્તા પરન્તે કઙ્ખતિ નામ. ઇમસ્મિં ભવે અત્તનો ખન્ધાનં પટિચ્ચ સમુપ્પાદે ચ પટિચ્ચ સમુપ્પન્નભાવે ચ કઙ્ખન્તો ઇદપ્પચ્ચયતા પટિચ્ચ સમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ કઙ્ખતિ નામ. ‘‘વિમતિ વસેના’’તિ વેમતિકભાવેન. પવત્તમાના વિચિકિચ્છા. વિચિકિચ્છા પટિરૂપકા નામ સબ્બ ધમ્મેસુ અપ્પટિહતબુદ્ધીનં સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાનં એવ નત્થીતિ વુત્તં ‘‘અસબ્બઞ્ઞૂનં’’તિઆદિ.

અકુસલરાસિમ્હિઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૯૭. સદ્ધાવચનત્થે. ‘‘સન્નિસિન્નં’’તિ અચલિતં. ‘‘સુટ્ઠૂ’’તિ અનસ્સન્તં અચલન્તઞ્ચ કત્વા. ‘‘ધારેતી’’તિ એવમેવ હોતીતિ સલ્લક્ખણવસેન ધારેતિ. તથા ઠપેતીતિ. સદ્દહન્તિ વા સદ્ધા સમ્પન્ના સત્તા. સદ્ધાતું અરહન્તીતિ સદ્ધેય્યાનિ. અકાલુસ્સં વુચ્ચતિ અનાવિલં ચિત્તં. અકાલુસ્સં એવ અકાલુસ્સિયં. તસ્સ ભાવોતિ વિગ્ગહો. ‘‘ઓકપ્પના’’તિ અહોસાધુ અહોસુટ્ઠૂતિ અધિમુચ્ચનવસેન ચિન્તના. ‘‘મિચ્છાધિમોક્ખો ચેવા’’તિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તો અધિમોક્ખોયેવ. ‘‘વિત્તે અસતી’’તિ ધને અસતિ. ધનઞ્હિ વિત્તન્તિ વુચ્ચતિ. યં યં ઇચ્છતિ, તં તં વિન્દન્તિ એતેનાતિ કત્વા. ‘‘તેસં’’તિ મનુસ્સાનં.

૯૮. સતિવચનત્થે. ‘‘સરતી’’તિ અનુસ્સરતિ. ‘‘કતાની’’તિ પુબ્બેકતાનિ. ‘‘કત્તબ્બાની’’તિ ઇદાનિ વા પચ્છા વા કત્તબ્બાનિ. કલ્યાણ કમ્મં નામપકતિયા ચિત્તસ્સ રતિટ્ઠાનં ન હોતિ. પાપ કમ્મમેવ ચિત્તસ્સ રતિટ્ઠાનં હોતિ. તસ્મા કલ્યાણ કમ્મે એવ અપ્પમજ્જિતું વિસું સતિનામ ઇચ્છિતબ્બા. પાપકમ્મે પન વિસું સતિયા કિચ્ચં નત્થિ. સબ્બેપિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા અપમત્ત રૂપા હોન્તિ. તેનાહ ‘‘ઇતરાપના’’તિઆદિં. ‘‘સતિયેવ ન હોતી’’તિ વિસું સતિ નામકો એકો ચેતસિકોયેવ ન હોતિ. કતમા પન સા હોતીતિ આહ ‘‘કતસ્સા’’તિઆદિં. તત્થ કતસ્સ

અપ્પમજ્જનં નામ કેસઞ્ચિ અનુમોદનવસેન કેસઞ્ચિ અનુસોચનવસેન અપ્પમજ્જનં. કત્તબ્બસ્સ અપ્પમજ્જનં નામ નિચ્ચકાલમ્પિ કાતું અભિમુખતા. ''કતસ્સા''તિ વા ભુમ્મત્થે સામિવચનં. તથા સેસેસુ દ્વીસુ પદેસુ. સબ્બેસુ રાજકમ્મેસુ નિયુત્તો સબ્બકમ્મિકો. ''નિયુત્તો''તિ અપ્પમત્તો હુત્વા બ્યાવટકાય ચિત્તો. સબ્બેસુ ઠાનેસુ ઇચ્છિતબ્બાતિ સબ્બત્થિકા. સા હિ છસુ દ્વારેસુ ચિત્તસ્સ આરક્ખ કિચ્ચા હોતિ ઇન્દ્રિય સંવરણ ધમ્મત્તા. તસ્મા છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે લોભમૂલચિત્તસ્સ અનુપ્પજ્જનત્થાય સા ઇચ્છિતબ્બા, અનિટ્ઠા રમ્મણે દોસમૂલ ચિત્તસ્સ, મજ્ઝત્તારમ્મણે મોહમૂલ ચિત્તસ્સાતિ. અપિ ચ, બોજ્ઝઙ્ગ ભાવના ઠાનેસુ ઇદં સુત્ત પદં વુત્તં. તસ્મા ભાવના ચિત્તસ્સ લીનટ્ઠાનેપિ સા ઇચ્છિતબ્બા લીનપક્ખતો ચિત્તસ્સ નીવારણત્થાયાતિઆદિના યોજેતબ્બા.

૯૯-૧૦૦. હિરિઓત્તપ્પવચનત્થેસુ. ''કાયદુચ્ચરિતાદીહિ લજ્જતી''તિ તાનિકાતું લજ્જતિ. તાનિ હીનકમ્માનિ લામકકમ્માનીતિ હીળેત્વા તતો અત્તાનં રક્ખિતું ઇચ્છતિ. તેનાહ ''જિગુચ્છતી''તિ. ''ઉક્કણ્ઠતી''તિ વિરુજ્ઝતિ, વિયોગં ઇચ્છતિ. ''તેહિ યેવા''તિ કાય દુચ્ચરિતાદીહિયેવ. ''ઉબ્બિજ્જતી''તિ ઉત્તસતિ, ભયતો ઉપટ્ઠાતિ. ગાથાસુ. ''અલજ્જિયેસૂ''તિ અલજ્જિતબ્બેસુ કલ્યાણ કમ્મેસુ. ''લજ્જરે''તિ લજ્જન્તિ. ''અભયે''તિ અભાયિતબ્બે કલ્યાણકમ્મે. યસ્મા પન સપ્પુરિસા અત્તાનં પરિહરન્તીતિ સમ્બન્ધો. ''હિરિયા અત્તનિ ગારવં ઉપ્પાદેત્વા''તિ અત્તનો જાતિગુણાદિકં વા સીલ ગુણાદિકં વા ગરું કત્વા માદિસસ્સ એવ રૂપં પાપકમ્મં અયુત્તં કાતું. યદિ કરેય્યં, પચ્છા અત્તાનં અસુદ્ધં ઞત્વા દુક્ખીદુમ્મનો ભવેય્યન્તિ એવં હિરિયા અત્તનિ ગારવં ઉપ્પાદેત્વા. ''ઓત્તપ્પેન પરેસુ ગારવં ઉપ્પાદેત્વા''તિ પરાનુવાદભયં ભાયિત્વાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ પરાનુવાદભયં નામ પરેસં સાધુ જનાનં ગરહા ભયં. અઞ્ઞમ્પિ અપાયભયં સંસાર વટ્ટભયઞ્ચ એત્થ સઙ્ગય્હતિયેવ. લોકંપાલેન્તીતિ લોકપાલા. ''લોકં''તિ સત્તલોકં. ''પાલેન્તી''તિ અપાય ભયતો રક્ખન્તિ.

૧૦૧. અલોભવચનત્થે. અકારો વિરુદ્ધત્થોતિઆહ ''લોભપ્પટિપક્ખો''તિ. લોભસ્સ પટિવિરુદ્ધોતિ અત્થો. પટિવિરુદ્ધતા ચ પહાયક પહાતબ્બ ભાવેન વેદિતબ્બાતિ દસ્સેતું ''સોહી''તિઆદિમાહ . તત્થ સો નેક્ખમ્મધાતુવસેન હુત્વા પવત્તતીતિ સમ્બન્ધો. ''હિત સઞ્ઞિતેસૂ''તિ ઇદં મે અત્થાય હિતાય સુખાયાતિ એવં સઞ્ઞિતેસુ. ''લગ્ગનવસેના''તિ અમુઞ્ચિતુકામતાવસેન. તેસ્વેવ પવત્તતીતિ સમ્બન્ધો. ''ભવભોગ સમ્પત્તિયો ગૂથરાસિં વિય હીળેત્વા''તિ ઇદં બોધિસત્તાનં વસેન નિદસ્સન વચનં. તત્થ ''હીળેત્વા''તિ ગરહિત્વા. નિક્ખમન્તિ એતેનાતિ નેક્ખમ્મો. સો એવ ધાતૂતિ નેક્ખમ્મધાતુ.

૧૦૨. અયં નયો દોસપ્પટિપક્ખો, મોહપ્પટિપક્ખોતિઆદીસુપિ નેતબ્બો.

૧૦૩. તત્ર મજ્ઝત્તતાયં. ''લીનુદ્ધચ્ચાનં''તિ ચિત્તસ્સ લીનતા એકો વિસમપક્ખો. ઉદ્ધટતા દુતીયો વિસમપક્ખો. લીનં ચિત્તં કોસજ્જે વિસમપક્ખે પતતિ. ઉદ્ધટં ચિત્તં ઉદ્ધચ્ચે વિસમપક્ખે પતતિ. તદુભયમ્પિ અકુસલ પક્ખિકં હોતિ. તથા ચિત્તસ્સ અતિ લૂખતા એકો વિસમ પક્ખો. અતિપહટ્ઠતા એકોતિઆદિના સબ્બં બોજ્ઝઙ્ગવિધાનં વિત્થારેતબ્બં. તત્ર મજ્ઝત્તતા પન સમ્પયુત્ત ધમ્મે ઉભોસુ અન્તેસુ પાતેતું અદત્વા સયં મજ્ઝિમપ્પટિપદાયં દળ્હં તિટ્ઠતિ.

૧૦૪. પસ્સદ્ધાદીસુ. ''તત્થ તં વીન્દન્તી''તિ તેસુ પુઞ્ઞ કમ્મેસુ તં ચિત્ત સુખં પટિલભન્તિ.

૧૦૫. લહુતા દ્વયે. ''તત્તપાસાણે''તિ સન્તત્તે પાસાણપિટ્ઠે. ''તત્થા''તિ પુઞ્ઞકમ્મેસુ.

૧૦૬-૧૧૦. મુદ્ગતા દ્વયાદીસુ સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યં.

૧૧૧. વિરતિત્તયે. ‘‘કથા, ચેતના, વિરતિ, વસેના’’તિ ‘કથાસમ્માવાચા, ચેતના સમ્માવાચા, વિરતિ સમ્માવાચા, વસેન. તં કથાવાચં સમુટ્ઠાપેતીતિ તં સમુટ્ઠાપિકા. યા પન પાપ વિરમણાકારેન ચિત્તસ્સ પવત્તીતિ યોજના. ‘‘સમાદિયન્તસ્સ વા’’તિ મુસાવાદા વિરમામીતિઆદિના વચીભેદં કત્વા સમાદિયન્તસ્સ વા. ‘‘અધિટ્ઠહન્તસ્સ વા’’તિ વચીભેદં અકત્વા ચિત્તેનેવ તથા અધિટ્ઠહન્તસ્સ વા. ઇમેહિ દ્વીહિ પદેહિ સમાદાન વિરતિપ્પવત્તિં વદતિ . ‘‘અવીતિક્કમન્તસ્સ વા’’તિ એતેન સમ્પત્ત વિરતિપ્પવત્તિં વદતિ. ‘‘એતાયા’’તિ સમ્માવાચા વિરતિયા. સા પન કત્તુના ચ ક્રિયાય ચ સહભાવિની હુત્વા સમાદાન ક્રિયં સુટ્ઠુતરં સાધેતિ. તસ્મા સા કરણ સાધનં નામ હોતિ. તેનાહ ‘‘કરણત્થેવાકરણ વચન’’ન્તિ. બહૂસુજવનવારેસુ પવત્તમાનેસુ પુરિમ પુરિમ જવનવારપરિયાપન્ના સમ્માવાચા પચ્છિમ પચ્છિમ જવનવારસમુટ્ઠિતાય સમાદાન ક્રિયાય પચ્ચયો હોતિ. સા પન તાય ક્રિયાય અસહભાવિત્તા કરણલક્ખણં ન સમ્પજ્જતિ. હેતુ લક્ખણે તિટ્ઠતિ. તેનાહ ‘‘હેતુ અત્થેવા કરણવચન’’ન્તિ. ઇદઞ્ચ અત્થતો લબ્ભમાનત્તા વુત્તં. સમ્માવાચાતિ પદં પન કિતસાધન પદત્તાકરણત્થે એવસિદ્ધં. ન હિ અકારક ભૂતો હેતુ અત્થો સાધનં નામ સમ્ભવતિ. ‘‘સમાદાન વચનાની’’તિ સમ્માવાચા સમુટ્ઠિતાનિ સમાદાન વચનાનિ. ‘‘તતો’’તિ તતોપરં. ‘‘તેસં’’તિ તે સંવદમાનાનં. ઇદઞ્ચ સબ્બં સમ્માવાચાતિ વચને વચીભેદવાચં પધાનં કત્વા વુત્તં. સમ્પત્તવિરતિ સમુચ્છેદ વિરતિભૂતાય પન સમ્માવાચાય વચીભેદેન કિચ્ચં નત્થિ. વિરતિ કિચ્ચ મેવપધાનન્તિ દસ્સેતું ‘‘અપિચા’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘પવત્તમાના’’તિ પવત્તમાનત્તા. વિસેસન હેતુ પદમેતં.

૧૧૨-૧૧૩. સમ્માકમ્મન્તેપિ સમ્માઆજીવેપિ વત્તબ્બં નત્થિ.

૧૧૪. ‘‘સમ્પત્તં વત્થું’’તિ પાણાતિ પાતાદિકમ્મસ્સ વત્થું. સાપચ્ચુપ્પન્નારમ્મણાયેવ. કસ્મા, અત્તનો પચ્ચક્ખે સમ્પત્ત વસેનવત્થુસ્સધરમાનત્તા. ‘‘સમાદિયન્તસ્સ વા ઉપ્પન્ના’’તિ પાણાતિ પાતાપટિવિરમાધીતિઆદિના સમાદિયન્તસ્સયા સમાદાનક્ખણે ઉપ્પન્ના વિરતિ. ‘‘સા પન પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા હોતી’’તિ એત્થ કથં પચ્ચુપ્પન્ના રમ્મણા હોતીતિ. પાણાતિ પાતાપટિવિરમાધીતિ વદન્તસ્સ ચિત્તં અનુક્કમેન પાણસદ્દાદીનં અત્થં આરમ્મણં કત્વા પવત્તતિ. તત્થ ‘‘પાણો’’તિ વોહારતો સત્તો. પરમત્થતો જીવિતિન્દ્રિયં. સો ચ સત્તો તઞ્ચજીવિતિન્દ્રિયં લોકે સબ્બકાલમ્પિ સંવિજ્જતિયેવ. એવરૂપં જીવિતિન્દ્રિય સામઞ્ઞં સન્ધાય પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણાતિ વુત્તં. અદિન્નાદાના પટિવિરમાધીતિઆદીસુપિ એસેવ નયો. ‘‘અનાગતા રમ્મણાવા’’તિ એત્થ એકદિવસં નિયમેત્વા સમાદિયન્તસ્સ તસ્મિં દિવસે ધરમાન સત્તાપિ અત્થિ. ઉપ્પજ્જિસ્સમાનસત્તાપિ અત્થિ. તદુભયમ્પિ પાણવચને સઙ્ગહિતમેવ. પાણુપેતં કત્વા સમાદિયન્તસ્સ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. અપિ ચ અનાગતકાલિકમ્પિ સમાદાનં અત્થિયેવ. અહં અસુકદિવસતો પટ્ઠાય યાવજીવમ્પિ પાણાતિપાતા વિરમાધીતિઆદિ. એવં સમાદાન વિરતિ અનાગતા રમ્મણાપિ હોતીતિ. ‘‘પચ્ચયસમુચ્છેદવસેના’’તિ તં તં કિલેસાનુસય સઙ્ખાતસ્સ પચ્ચયસ્સ સમુચ્છેદવસેન. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

૧૧૫-૧૧૬. અપ્પમઞ્ઞાદ્વયે. અપિચાતિઆદીસુ. ‘‘કલિસમ્ભવેભવે’’તિ દુક્ખુપ્પત્તિપચ્ચયભૂતે સંસારભવે. ‘‘પાપેકલિ પરાજયે’’તિ કલિસદ્દો પાપે ચ પરાજયે ચ વત્તતીતિ અત્થો. સત્તેહિ કલિં અવન્તિ રક્ખન્તિ એતાયાતિ કરુણા. સત્તેહીતિ ચ રક્ખણત્થયોગે ઇચ્છિતસ્મિં અત્થે અપાદાન વચનં. યથા-કાકે રક્ખન્તિ તણ્ડુલા-તિ. સત્તેવા કલિતો અવન્તિ રક્ખન્તિ એતાયાતિ કરુણા. કલિતોતિ ચ રક્ખણત્થ યોગે અનિચ્છિતસ્મિમ્પિ અપાદાનવચનં.

યથા-પાપાચિત્તં નિવારયેતિ. એકસ્મિં સત્તે પવત્તાપિ અપ્પમઞ્ઞા એવ નામ હોન્તિ. યથા તં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં એકસ્મિં આરમ્મણે પવત્તમ્પિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ હોતીતિ.

૧૧૭. પઞ્ઞિન્દ્રિયે વત્તબ્બં નત્થિ.

સોભણરાસિમ્હિઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૧૮. એતં પરિમાણં અસ્સાતિ એત્તાવં. ‘‘એત્તાવતા’’તિ એત્તાવન્તેન-ફસ્સો, વેદના, સઞ્ઞા,તિઆદિવચનક્કમેન. ‘‘ચિત્તુપ્પાદેસૂ’’તિ એત્થ-કતમે ધમ્મા દસ્સનેન પહાતબ્બા. ચત્તારો દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્ત ચિત્તુપ્પાદા-તિઆદીસુ ચિત્તચેતસિક સમૂહો ચિત્તુપ્પાદોતિ વુચ્ચતિ. ઇધ પન ચિત્તાનિ એવ ચિત્તુપ્પાદાતિ વુચ્ચન્તીતિ આહ ‘‘ચિત્તુપ્પાદેસૂતિ ચિત્તેસુ ઇચ્ચેવ અત્થો’’તિ. ‘‘સબ્બદુબ્બલત્તા’’તિ સબ્બચિત્તેહિ દુબ્બલતરત્તા. ‘‘ભાવના બલેના’’તિ વિતક્ક વિરાગસત્તિ યુત્તેન ઉપચાર ભાવના બલેન, વુટ્ઠાન ગામિનિ વિપસ્સના ભાવના બલેન ચ. ‘‘બલનાયકત્તા’’તિ બલ ધમ્માનં નાયકત્તા, જેટ્ઠકત્તા.

૧૧૯. અકુસલ ચેતસિકેસુ. ‘‘પચ્છિમં’’તિ સબ્બેસુપિ દ્વાદસા કુસલ ચિત્તેસૂતિ વચનં. ‘‘પુરિમસ્સા’’તિ સબ્બા કુસલ સાધારણા નામાતિ વચનસ્સ. ‘‘સમત્તન વચનં’’તિ-કસ્મા સબ્બાકુસલ સાધારણા નામાતિ. યસ્મા સબ્બેસુપિ. લ. ચિત્તેસુ લબ્ભન્તિ, તસ્મા સબ્બા કુસલ સાધારણા નામા-તિ એવં સાધન વચનં. યસ્મા પન ઇમેહિ ચતૂહિ વિનાનુપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા તે સબ્બેસુ તેસુ લબ્ભન્તીતિ યોજના. કસ્મા વિના નુપ્પજ્જન્તીતિ આહ ‘‘ન હિતાની’’તિઆદિં. ‘‘તેહી’’તિ પાપેહિ. સબ્બ પાપ ધમ્મતોતિ અત્થો. ‘‘તથા તથા આમસિત્વા’’તિ દિટ્ઠિ ખન્ધેસુ નિચ્ચો ધુવો સસ્સતોતિઆદિના આમસતિ. માનો અહન્તિ વા સેય્યો સદિસોતિઆદિના વા આમસતિ. એવં તથા તથા આમસિત્વા. ‘‘તેસૂ’’તિ દિટ્ઠિમાનેસુ. નિદ્ધારણે ભુમ્મં. દિટ્ઠિ પરામસન્તી પવત્તતીતિ યોજના. ‘‘તં ગહિતાકાર’’ન્તિ તં અહન્તિ ગહિતં નિમિત્તાકારં. સક્કાય દિટ્ઠિ એવ ગતિ યેસં તે દિટ્ઠિ ગતિકા. અવિક્ખમ્ભિત સક્કાય દિટ્ઠિકા. ‘‘અહન્તિ ગણ્હન્તી’’તિ માનેન ગણ્હન્તિ. ‘‘ન હિ માનસ્સ વિયા’’તિ યથા માનસ્સ અત્તસમ્પગ્ગહણે બ્યાપારો અત્થિ, ન તથા દિટ્ઠિયા અત્તસમ્પગ્ગહણે બ્યાપારો અત્થીતિ યોજના. એત્થ ચ અત્તસમ્પગ્ગહણં નામ પરેહિ સદ્ધિં અત્તાનં સેય્યાદિવસેન સુટ્ઠુપગ્ગહણં. ‘‘ન ચ દિટ્ઠિયા વિયા’’તિ યથા દિટ્ઠિયા ધમ્માનં અયાથાવપક્ખપરિકપ્પને બ્યાપારો અત્થીતિ યોજના. તત્થ અયાથાવપક્ખો નામ અત્તા સસ્સતો ઉચ્છિજ્જિસ્સતીતિઆદિ. મચ્છરિયં અત્તસમ્પત્તીસુ લગ્ગનલોભસમુટ્ઠિતત્તા લોભસમ્પયુત્તમેવ સિયાતિ ચોદનં પરિહરન્તો ‘‘મચ્છરિયં પના’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘તાસં’’તિ અત્તસમ્પત્તીનં. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

૧૨૦. સોભણચેતસિકેસુ. ‘‘તીસુ ખન્ધેસુ’’તિ સીલક્ખન્ધ સમાધિક્ખન્ધ પઞ્ઞાક્ખન્ધેસુ ચ. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિ પચ્છિમકો’’તિ સમ્માદિટ્ઠિયા પચ્છતો અનુબન્ધકોતિ અત્થો. સમ્માદિટ્ઠિયા પરિવા રમત્તોતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘તસ્મિં અસતિ પી’’તિ દુતીયજ્ઝાનિક મગ્ગાદીસુ તસ્મિં સમ્માસઙ્કપ્પે અસન્તેપિ. ‘‘સીલસમાધિક્ખન્ધ ધમ્મેસુ પના’’તિ ‘સમ્માવાચા, સમ્માકમ્મન્તો, સમ્માઆજીવો,તિ ઇમે તયો ધમ્મા સીલક્ખન્ધ ધમ્મા નામ. સમ્મા વાયામો, સમ્માસતિ, સમ્માસમાધી,તિ ઇમે તયો ધમ્મા સમાધિક્ખન્ધા નામ. ઇમેસુ સીલક્ખન્ધ સમાધિક્ખન્ધેસુ. ‘‘એકો એકસ્સ કિચ્ચં ન સાધેતી’’તિ તેસુ સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તસ્સ કિચ્ચં ન સાધેતિ. સમ્મા આજીવસ્સ કિચ્ચં ન સાધેતિ. સમ્માકમ્મન્તો ચ સમ્માવાચાય કિચ્ચં ન સાધેતીતિઆદિના સબ્બં વત્તબ્બં. ‘‘સીલેસુ પરિપૂરકારિતા વસેના’’તિ સીલપ્પટિપક્ખ ધમ્માનં સમુચ્છિન્દકારિતા વસેનાતિ અધિપ્પાયો. મુસાવાદ વિરતિ મુસાવાદમેવ

પજહિતું સક્કોતિ. ન ઇતરાનિ પિસુણવાચાદીનીતિ યોજના. એત્થ સિયા. મુસાવાદવિરતિ નામ કુસલ ધમ્મો હોતિ. કુસલ ધમ્મો ચ નામ સબ્બસ્સ અકુસલ ધમ્મસ્સ પટિપક્ખો. એકસ્મિમ્પિ કુસલ ધમ્મે ઉપ્પજ્જમાને તસ્મિં સન્તાને સબ્બાનિ અકુસલાનિ પજહિતું સક્કોન્તીતિ વત્તબ્બાનિ. અથ ચ પન મુસાવાદ વિરતિ મુસાવાદમેવ પજહિતું સક્કોતિ, ન ઇતરાનીતિ વુત્તં. કથમિદં દટ્ઠબ્બન્તિ. વુચ્ચતે. પજહિતું સક્કોતીતિ ઇદં પઞ્ચસુ પહાનેસુ તદઙ્ગપ્પહાન વચનં. તદઙ્ગપ્પહાનન્તિ ચ તેન તેન કુસલઙ્ગેન તસ્સ તસ્સ અકુસલઙ્ગસ્સ પહાનં તદઙ્ગપ્પહાનં નામ. ઇદં વુત્તં હોતિ, ઇધ સપ્પુરિસો પાણાતિપાતા પટિવિરમામીતિઆદિના વિસું વિસું સિક્ખાપદાનિ સમાદિયિત્વા પાણાતિ પાતવિરતિ સઙ્ખાતેન કુસલઙ્ગેન પાણાતિપાત સઙ્ખાતં અકુસલઙ્ગં પજહતિ. અદિન્નાદાન વિરતિ સઙ્ખાતેન કુસલઙ્ગેન અદિન્નાદાન સઙ્ખાતં અકુસલઙ્ગં પજહતીતિઆદિના વિત્થારેતબ્બં. એકસ્મિમ્પિ કુસલ ધમ્મે ઉપ્પજ્જમાને તસ્મિં સન્તાને સબ્બાનિ અકુસલાનિ ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ એત્થ પન અનોકાસત્તા એવ ન ઉપ્પજ્જન્તિ, ન પહાનત્તા. ન હિ તસ્મિં સન્તાને તસ્મિં ખણે તાનિ અકુસલાનિ એવ ન ઉપ્પજ્જન્તિ. અથખો સબ્બાનિ અઞ્ઞાનિ કુસલ ચિત્તાનિ ચ ન ઉપ્પજ્જન્તિ. સબ્બાનિ અબ્યાકત ચિત્તાનિ ચ ન ઉપ્પજ્જન્તિ. તાનિ અનોકા સત્તા એવ ન ઉપ્પજ્જન્તિ. ન પહાનત્તા ન ઉપ્પજ્જન્તિ. તદઙ્ગપ્પહાનાદિ વસેન પન પહાનં સન્ધાય ઇધ પજહિતું સક્કોતિ-ન સક્કોતીતિ વુત્તં. એત્તાવતા તદઙ્ગપ્પહાનં નામ સુપાકટં હોતિ. મુસાવાદ વિરતિ મુસાવાદમેવ પજહિતું સક્કોતિ. ન ઇતરાનીતિ ઇદઞ્ચ સુટ્ઠુ ઉપપન્નં હોતીતિ. ''એત્થ ચા''તિઆદીસુ કાયઙ્ગચોપનત્થાય વાચઙ્ગચોપનત્થાય ચ પવત્તાનિ કાયવચીચો પન ભાગિયાનિ નામ. કામાવચર કુસલેસ્વેવ વિરતિયો સન્દિસ્સન્તિ. ''કામાવચર કુસલેસુ પી''તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મવચનં. કામભૂમિયં ઉપ્પન્નેસુ એવ કામાવચર કુસલેસુ સન્દિસ્સન્તિ. તિવિધ કુહનવત્થૂનિ ચ વિરમિતબ્બવત્થુટ્ઠાનેઠિતાનિ. એત્થ ચ કુહનં નામ વિમ્હાપનં લાભસક્કાર સિલોકત્થાય મનુસ્સાનં નાનામાયાસાઠેય્ય કમ્માનિ કત્વા અચ્છરિયબ્ભુત ભાવકરણન્તિ વુત્તં હોતિ. તં પન તિવિધં 'પચ્ચયપ્પટિસેવનકુહનઞ્ચ, સામન્તજપ્પન કુહનઞ્ચ, ઇરિયા પથસણ્ઠા પન કુહનઞ્ચ. તત્થ મહિચ્છોયેવ સમાનો અપ્પિચ્છાકારં દસ્સેત્વા આદિતો આગતા ગતે ચતુપચ્ચયે પટિક્ખિપિત્વા પચ્છા બહું બહું આગતે પચ્ચયે પટિગ્ગણ્હાતિ. ઇદં પચ્ચયપ્પટિસેવન કુહનં નામ. પાપિચ્છોયેવ સમાનો અયં ઝાનલાભીતિ વા અભિઞ્ઞાલાભીતિ વા અરહાતિ વા જનો મં સમ્ભાવેતૂતિ સમ્ભાવનં ઇચ્છન્તો અત્તાનં ઉત્તરિ મનુસ્સ ધમ્માનં સન્તિકે તે વા અત્તનો સન્તિકે કત્વા વચ્ચેતિ. ઇદં સામન્તજપ્પન કુહનં નામ. પાપિચ્છોયેવ સમાનો અયં સન્તવુત્તિ સમાહિતો આરદ્ધવીરિયોતિ જનો મં સમ્ભાવેતૂતિ સમ્ભાવનં ઇચ્છન્તો ઇરિયા પથ નિસ્સિતં નાનાવઞ્ચનં કરોતિ. ઇદં ઇરિયા પથ સણ્ઠાપન કુહનં નામ. ''સિક્ખાપદસ્સ વત્થૂની''તિ સુરા પાન વિકાલ ભોજન નચ્ચગીતવાદિત દસ્સન સવનાદીનિ. સુરામેરયપાના વિરમાધીતિ સમાદિયન્તસ્સ સુરામેરયપાન ચેતના વિરમિતબ્બ વત્થુ નામ. વિકાલ ભોજના વિરમામીતિ સમાદિયન્તસ્સ વિકાલે યાવકાલિક વત્થુસ્સ પરિભુઞ્જન ચેતના વિરમિતબ્બ વત્થુ નામ. સેસેસુપિ એસેવ નયો. લોકુત્તર ચિત્તેસુ. 'સબ્બથાપી,તિ ચ 'નિયતા'તિ ચ 'એકતો વા'તિ ચ તીણિ વિસેસનાનિ. લોકિયેસુ પન 'કદાચી'તિ ચ 'વિસું વિસું'તિ ચ દ્વે દ્વે વિસેસનાનિ. તત્થ લોકુત્તરેસુ 'સબ્બથાપી'તિ ઇદં સમુચ્છેદપ્પહાન દસ્સનં લોકિયેસુપિ તબ્બિપરીતં તદઙ્ગપ્પહાન દસ્સનં અધિપ્પેતન્તિ કત્વા ''એકેક દુચ્ચરિતપ્પહાનવસેને વા''તિ વુત્તં.

૧૨૧. અપ્પમઞ્ઞાસુ. ''વિભઙ્ગે''તિ અપ્પમઞ્ઞા વિભઙ્ગે. ''કારુઞ્ઞપ્પકતિકસ્સા''તિ કારુઞ્ઞસભાવસ્સ. ''અનિસ્સુકિનો''તિ ઇસ્સાધમ્મરહિતસ્સ. થામગતા કરુણા દોસ સમુટ્ઠિતં વિહિંસં પજહતિ. થામગતા મુદિતા દોસસમુટ્ઠિતં અરતિં પજહતીતિ વુત્તં ''વિહિંસા અરતીનં નિસ્સરણ ભૂતા''તિ. એત્થ ચ અરતિ નામ સુઞ્ઞાગારેસુ ચ ભાવના કમ્મેસુ ચ નિબ્બિદા. દોસ નિસ્સરણે સતિ દોમનસ્સનિસ્સરણમ્પિ સિદ્ધમેવ. નિસ્સરણઞ્ચ નામ પટિપક્ખ

ધમ્મ સઞ્ઞાનેન હોતિ. તસ્મા પુબ્બભાગેપિ અપ્પમઞ્ઞાસુ નિચ્ચં સોમનસ્સ સઞ્ઞાનં વેદિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયેન ''દોમનસ્સપ્પટિપક્ખત્તા''તિઆદિમાહ. ''અટ્ઠકથાયપિ સહ વિરુદ્ધો''તિ અટ્ઠસાલિનિયં ઉપેક્ખા સહગત કામાવચર કુસલ ચિત્તેસુ કરુણા મુદિતા પરિકમ્મકાલેપિ હિ ઇમેસં ઉપ્પત્તિ મહાઅટ્ઠકથાયં અનુઞ્ઞાતા એવા-તિ વુત્તં. તાય અટ્ઠકથાયપિ સહ વિરુદ્ધો. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં. ''પટિકૂલા રમ્મણેસુ પન...પે॰... વત્તબ્બમેવ નત્થી''તિ પટિકૂલા રમ્મણાનિ નામ સોમનસ્સેન દૂરે હોન્તિ, તથા દુક્ખિત સત્તા ચ, તસ્મા તદા રમ્મણાનિ અસુભ ભાવના ચિત્તાનિ ચ કરુણા ભાવના ચિત્તાનિ ચ આદિતો ઉપેક્ખા સહગતા નેવાતિ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. ''સાહિવેદનુપેક્ખા નામા''તિ કામાવચર વેદનુપેક્ખા વુત્તા. વિભાવનિપાઠે, ''અઞ્ઞવિહિતસ્સ પી''તિ અઞ્ઞં આરમ્મણં મનસિકરોન્તસ્સપિ. સજ્ઝાયનં સમ્પજ્જતિ, સમ્મસનં સમ્પજ્જતીતિ પાઠસેસો. ઇતિ તસ્મા. એત્થ સિયા ''તં પટિક્ખિત્તં હોતી''તિ કસ્મા વુત્તં. ન નુ તમ્પિ ઉપેક્ખા સહગત ચિત્તેસુ કરુણા મુદિતાનં સમ્ભવં સાધેતિ યેવાતિ. સચ્ચં સાધેતિયેવ. તેન પન પરિચય વસેન તેસુ તાસં સમ્ભવં દીપેતિ. ઇધ પન ''એત્થ ચા''તિઆદિના ''પટિકૂલા રમ્મણેસૂ''તિઆદિના ચ પરિચયેન વિના પકતિયા તાસં ઉપેક્ખા વેદનાય એવ સહ પવત્તિ બહુલતા વુત્તાતિ. ''યોગકમ્મ બલેના''તિ યુઞ્જન વીરિય કમ્મ બલેન.

૧૨૨. ચેતો યુત્તાનં ચિત્ત ચેતસિકાનં. ''એત્થ ચા''તિઆદીસુ. હેટ્ઠા ચ વુત્તો 'કદાચિ સન્દિસ્સન્તિ વિસું વિસું, કદાચિ નાના હુત્વા જાયન્તી'તિ. ઉપરિ ચ વક્ખતિ 'અપ્પમઞ્ઞા વિરતિયો પનેત્થ પઞ્ચપિ પચ્ચેકમેવ યોજેતબ્બા'તિ. ઇસ્સાદીનઞ્ચ નાના કદાચિ યોગો ઉપરિ 'ઇસ્સામચ્છેર કુક્કુચ્ચાનિ પનેત્થ પચ્ચેકમેવ યોજેતબ્બાની'તિ વક્ખતિ. માનથિન મિદ્ધાનં પન નાના કદાચિ યોગો ઇધ વત્તબ્બો. ''કદાચી''તિ વત્વા તદત્થં વિવરતિ ''તેસં''તિઆદિના. ''તેસં''તિ દિટ્ઠિ વિપ્પયુત્તાનં. ''નિદ્દાભિભૂત વસેના''તિ નિદસ્સન વચનમેતં. તેન કોસજ્જાદીનમ્પિ ગહણં વેદિતબ્બં. ''અકમ્મઞ્ઞતાયા''તિ અકમ્મઞ્ઞભાવેન. તેહિ ઇસ્સામચ્છરિય કુક્કુચ્ચેહિ. તેન ચ માનેન. કિચ્ચ વિરોધે વા આરમ્મણ વિરોધે વા નાનાભાવો. અવિરોધે સહભાવો.

૧૨૩. ''યોગટ્ઠાનપરિચ્છિન્દન વસેના''તિ સબ્બચિત્ત સાધારણા તાવ સબ્બેસુપિ એકૂનનવુતિચિત્તુપ્પાદેસુ, વિતક્કો પઞ્ચપઞ્ઞા સચિત્તેસૂતિઆદિના યુત્તટ્ઠાન ભૂતાનં ચિત્તાનં ગણનસઙ્ખ્યાપરિચ્છેદવસેન. ''યુત્ત ધમ્મરાસિ પરિચ્છિન્દન વસેના''તિ અનુત્તરે છત્તિંસ, મહગ્ગતે પઞ્ચતિંસાતિઆદિના યુત્ત ધમ્મરાસીનં ગણન સઙ્ખ્યા પરિચ્છેદ વસેન. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યં. ''પાળિયં''તિ ધમ્મસઙ્ગણિ પાળિયં. ''તેસં નયાનં''તિ ચતુક્ક પઞ્ચક નયાનં.

૧૨૪. ''કાયવચી વિસોધન કિચ્ચા''તિ કાયદ્વારવચીદ્વાર સોધન કિચ્ચા.

૧૨૫. લોકુત્તર વિરતીનં લોકુત્તર વિપાકેસુપિ ઉપ્પજ્જનતો ''ઇદઞ્ચ...પે॰... દટ્ઠબ્બ''ન્તિ. તાસં અપ્પમઞ્ઞાનં. તેસુ મહાવિપાકેસુ. સત્તપઞ્ઞત્તાદીનિ આરમ્મણાનિ યસ્સાતિ વિગ્ગહો. ''તેના''તિ કુસલેન. ''વિકપ્પ રહિતત્તા''તિ વિવિધાકાર ચિન્તન રહિતત્તા. અપ્પનાપત્ત કમ્મ વિસેસેહિ નિબ્બત્તા અપ્પનાપત્તકમ્મ વિસેસ નિબ્બત્તા. પઞ્ઞત્તિ વિસેસાનિ નામ પથવીકસિણ નિમિત્તાદીનિ. ''અપિ ચા''તિઆદીસુ. ન પઞ્ઞત્તિ ધમ્મેહિ અત્થિ. એવઞ્ચ સતિ, કામવિપાકાનિ કામતણ્હાય આરમ્મણભૂતા પઞ્ઞત્તિયોપિ આલમ્બેય્યુન્તિ. ''સઙ્ગહનયભેદકારકા''તિ પથ મજ્ઝાનિક ચિત્તેસુ છત્તિંસ. દુતીયજ્ઝાનિક ચિત્તેસુ પઞ્ચતિંસાતિઆદિના સઙ્ગહનયભેદસ્સ કારકા.

૧૨૬. ''એત્થ ચા''તિઆદીસુ. ''પઞ્ચસુ અસઙ્ખારિકેસૂ''તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મવચનં. તથા પઞ્ચસુ સસઙ્ખારિકેસૂતિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

૧૨૮. ‘‘ભૂમિ જાતિ સમ્પયોગાદિભેદેના’’તિ ફસ્સોતાવ ચતુબ્બિધો હોતિ કામાવચરો, રૂપાવચરો, અરૂપાવચરો ચાતિ. અયં ભૂમિભેદો.

દ્વાદસાકુસલા ફસ્સા, કુસલા એકવીસતિ;
છત્તિંસેવ વિપાકા ચ, વીસતિ ક્રિયા મતા.

ઇતિ અયં જાતિભેદો. સોમનસ્સ સહગતો, દિટ્ઠિગત સમ્પયુત્તો, અસઙ્ખારિકો ચ, સસઙ્ખારિકો ચાતિઆદિના સમ્પયોગાદિભેદો વત્તબ્બો. ‘‘ચિત્તેન સમં ભેદ’’ન્તિ અત્તના વા સમ્પયુત્તેન ચિત્તભેદેન સમં ભેદં. એકૂનન વુતિયા ચિત્તેસુ વા. એત્થ ચ વિચિકિચ્છા ચેતસિકં એકસ્મિં ચિત્તે યુત્તન્તિ એકમેવ હોતિ. દોસો, ઇસ્સા, મચ્છરિયં, કુક્કુચ્ચન્તિ ઇમે ચત્તારો દ્વીસુ ચિત્તેસુ યુત્તાતિ વિસું વિસું દ્વે દ્વે હોન્તિ. તથા દિટ્ઠિમાના પચ્ચેકં ચત્તારો. થિનમિદ્ધં પચ્ચેકં પઞ્ચાતિઆદિના સબ્બં વત્તબ્બન્તિ.

ચેતસિકસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૩. પકિણ્ણકસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૨૯. પકિણ્ણકસઙ્ગહે . ઉભિન્નં ચિત્ત ચેતસિકાનં. ‘‘તેપઞ્ઞાસા’’તિ તેપઞ્ઞાસવિધા. ‘‘ભાવો’’તિ વિજ્જમાનકિરિયા. યો લક્ખણ રસાદીસુ લક્ખણન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ ‘‘ધમ્માનં’’તિઆદિં. પવત્તોતિ પાઠસેસ પદં. એતેન ‘વેદના ભેદેન ચિત્તચેતસિકાનં સઙ્ગહો’તિઆદીસુપિ વેદના ભેદેન પવત્તો ચિત્તચેતસિકાનં સઙ્ગહોતિઆદિના સમ્બન્ધં દસ્સેતિ. ‘‘વચનત્થો દસ્સિતો’’તિ, કથં દસ્સિતોતિ આહ ‘‘વેદના ભેદેન ચિત્તચેતસિકાનં સઙ્ગહો’’તિઆદિ. ‘‘તેસં દાનિ યથારહં’’તિ એત્થ ‘‘તેસં’’તિ ચિત્તચેતસિકાનં, સઙ્ગહો નામાતિ સમ્બન્ધો. એતેન અયં સઙ્ગહો ચિત્ત ચેતસિકાનં એવ સઙ્ગહોતિ સિદ્ધં હોતિ. વેદના હેતુતો. લ. લમ્બણવત્થુતો સઙ્ગહો નામાતિ સમ્બન્ધો. એતેન ઉપરિ વેદના સઙ્ગહોતિઆદીસુ વેદનાતો સઙ્ગહો વેદના સઙ્ગહો. લ. વત્થુતો સઙ્ગહો વત્થુ સઙ્ગહોતિ સિદ્ધં હોતિ, વેદનાતોતિઆદીસુ ચ વેદના ભેદતોતિઆદિ અત્થતો સિદ્ધં હોતિ. એવં છન્નં પકિણ્ણકસઙ્ગહાનં વચનત્થો દસ્સિતો. તેનાહ ‘‘વેદના ભેદેના’’તિઆદિં. આદિના દસ્સિતોતિ સમ્બન્ધો. ‘‘સઙ્ગહો નામ નિય્યતે’’તિ વુત્તત્તા ‘‘નીતો નામ અત્થી’’તિ વુત્તં. ‘‘નિય્યતે’’તિ ચ પવત્તીયતેતિ અત્થો. નનુ તેસં ‘‘સઙ્ગહો નામ નિય્યતે’’તિ વુત્તત્તા દ્વીહિ ચિત્ત ચેતસિકેહિ એવ અયં સઙ્ગહો નેતબ્બોતિ. ન. ચિત્તેન નીતે ચેતસિકેહિ વિસું નેતબ્બ કિચ્ચસ્સ અભાવતોતિ દસ્સેતું ‘‘ચિત્તે પન સિદ્ધે’’તિઆદિ વુત્તં.

૧૩૦. વેદના સઙ્ગહે. વેદના ભેદં નિસ્સાય ઇમસ્સ સઙ્ગહસ્સ પવત્તત્તા ‘‘નિસ્સય ધમ્મ પરિગ્ગહત્થ’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘સંયુત્તકે’’તિ વેદના સંયુત્તકે. ‘‘આરમ્મણં અનુભોન્તી’’તિ આરમ્મણ રસં અનુભોન્તિ. ‘‘તે’’તિ તેજના. ‘‘તં’’તિ તં આરમ્મણં. ‘‘સાતતો’’તિ સુખાકારતો. ‘‘અસ્સાતતો’’તિ દુક્ખા કારતો . તતો અઞ્ઞોપકારો નત્થિ, તસ્મા વેદના અનુભવન લક્ખણેન તિવિધા એવ હોતીતિ યોજના. ‘‘દ્વે’’તિ દ્વે વેદનાયો. ઉપેક્ખં સુખે સઙ્ગહેત્વા સુખદુક્ખવસેન વા દ્વે વેદના વુત્તાતિ યોજના. ‘‘સન્તસ્મિં એસા પણીતે સુખે’’તિ ઝાનસમ્પયુત્તં અદુક્ખમ સુખં સન્ધાય વુત્તં. પઞ્ચ ભેદાદીસુ વિત્થારો વેદના સંયુત્તે ગહેતબ્બો. વેદયિતન્તિ ચ વેદનાતિ ચ અત્થતો એકં. ‘‘સબ્બં તં દુક્ખસ્મિં’’તિ સબ્બં તં વેદયિતં દુક્ખસ્મિં એવ પવિટ્ઠં હોતિ. સઙ્ખાર દુક્ખતં આનન્દ મયા સન્ધાય ભાસિતં સઙ્ખાર વિપરિણામતઞ્ચ, યં કિઞ્ચિ વેદયિતં, સબ્બં તં દુક્ખસ્મિંતિ પાળિ. ‘‘ઇન્દ્રિયભેદવસેના’’તિ સોમનસ્સ સહગતં, ઉપેક્ખાસહગતં, દોમનસ્સ સહગતં, સુખસહગતં, દુક્ખ સહગતન્તિ એવં ઇન્દ્રિય ભેદવસેન. ‘‘યેસુ ધમ્મેસૂ’’તિ સમ્પયુત્ત ધમ્મેસુ. ‘‘તેસં’’તિ સમ્પયુત્ત ધમ્માનં. તત્થ સુખસમ્પયુત્તા ધમ્મા કાયિક સુખ સમ્પયુત્ત ચેતસિક સુખ સમ્પયુત્ત વસેન દુવિધા. એવં ઇસ્સરટ્ઠાનભૂતાનં સમ્પયુત્ત ધમ્માનં દુવિધત્તા અનુભવન ભેદે તીસુ વેદનાસુ એકં સુખ વેદનં દ્વિધા ભિન્દિત્વા સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયન્તિ વુત્તં. દુક્ખસમ્પયુત્ત ધમ્મેસુપિ એસેવનયો. ‘‘અપિ ચા’’તિ કિઞ્ચિ વત્તબ્બં અત્થીતિ અત્થો. ‘‘તેપી’’તિ ઉપેક્ખા સમ્પયુત્તાપિ ધમ્મા. ચક્ખાદિ પસાદકાયા નામ ચક્ખુ સોત ઘાન જિવ્હા પસાદકાયા. તેસુ નિસ્સિતા નામ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણ ચિત્તુપ્પાદાદયો. ‘‘સબ્ભાવા’’તિ સન્તભાવતો સંવિજ્જમાન ભાવતો દુવિધા હોન્તીતિ યોજના. ‘‘એક રસત્તા’’તિ મજ્ઝત્તભાવેન એકરસત્તા. ‘‘ઇતરાની’’તિ સોમનસ્સ દોમનસ્સ ઉપેક્ખિન્દ્રિયાનિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

૧૩૧. હેતુસઙ્ગહે. ‘‘સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનં’’તિ સુટ્ઠુ પતિટ્ઠહન્તીતિ સુપ્પતિટ્ઠિતા. સુપ્પતિટ્ઠિત ભાવસાધનં હેતુ કિચ્ચં નામાતિ યોજના. ‘‘ઇમેપિ ધમ્મા’’તિ ઇમેપિ છ હેતુ ધમ્મા. ‘‘તત્થા’’તિ તેસુ આરમ્મણેસુ, સાધેન્તિ. તસ્મા સુપ્પતિટ્ઠિત ભાવસાધનં હેતુકિચ્ચં નામાતિ વુત્તં. ‘‘અપરે પના’’તિ પટ્ઠાનટ્ઠ કથાયં આગતો રેવતત્થેર વાદો. ‘‘ધમ્માનં કુસલાદિ ભાવસાધનં’’તિ સહજાતધમ્માનં કુસલભાવસાધનં અકુસલભાવસાધનં અબ્યાકતભાવસાધનં.

‘‘એવં સન્તે’’તિઆદિ તં વાદં પટિક્ખિપન્તાનં પટિક્ખેપવચનં. ‘‘યેસ’’ન્તિ મોહમૂલ ચિત્ત દ્વયે મોહો ચ અહેતુક ચિત્તુપ્પાદ રૂપ નિબ્બાનાનિ ચ. ‘‘ન સમ્પજ્જેય્યા’’તિ સહજાત હેતુનો અભાવા તસ્સ મોહસ્સ અકુસલ ભાવો, ઇતરે સઞ્ચ અબ્યાકત ભાવો ન સમ્પજ્જેય્ય. ઇદં વુત્તં હોતિ. હેતુ નામ સહજાત ધમ્માનં કુસલાદિભાવં સાધેતીતિ વુત્તં. એવં સતિ, સો મોહો સમ્પયુત્ત ધમ્માનં અકુસલ ભાવં સાધેય્ય. અત્તનો પન અકુસલ ભાવં સાધેન્તો સહજાતો અઞ્ઞો હેતુ નત્થિ. તસ્મા તસ્સ અકુસલભાવો ન સમ્પજ્જેય્ય. તથા અહેતુક ચિત્તુપ્પાદ રૂપ નિબ્બાનાનઞ્ચ અબ્યાકતભાવં સાધેન્તો કોચિ સહજાતો હેતુ નામ નત્થીતિ તેસમ્પિ અબ્યાકત ભાવો ન સમ્પજ્જેય્ય. ન ચ ન સમ્પજ્જતિ. તસ્મા સો થેરવાદો ન યુત્તોતિ. એત્થ સિયા. સોચ મોહો અત્તનો ધમ્મતાય અકુસલો હોતિ. તાનિ ચ અહેતુક ચિત્તુપ્પાદરૂપ નિબ્બાનાનિ અત્તનો ધમ્મતાય અબ્યાકતાનિ હોન્તીતિ. એવં સન્તે, યથા તે ધમ્મા. તથા અઞ્ઞેપિ ધમ્મા અત્તનો ધમ્મતાય એવ કુસલા કુસલા બ્યાકતા ભવિસ્સન્તિ. ન ચેત્થ કારણં અત્થિ, યેનકારણેન તે એવ ધમ્મા અત્તનો ધમ્મતાય અકુસલા બ્યાકતા હોન્તિ. અઞ્ઞે પન ધમ્મા અત્તનો ધમ્મતાય કુસલા કુસલા બ્યાકતા ન હોન્તિ, હેતૂહિ એવ હોન્તીતિ. તસ્મા તેસં સબ્બેસમ્પિ કુસલાદિ ભાવત્થાય હેતૂહિ પયોજનં નત્થિ. તસ્મા સો થેરવાદો ન યુત્તો યેવાતિ. ન કેવલઞ્ચ તસ્મિં થેરવાદે એત્તકો દોસો અત્થિ. અથ ખો અઞ્ઞોપિ દોસો અત્થીતિ દસ્સેતું ‘‘યાનિ ચા’’તિઆદિમાહ. તત્થાયં અધિપ્પાયો. સચે ધમ્માનં કુસલાદિ ભાવો સહજાત હેતુપ્પટિબદ્ધો સિયા. એવં સતિ, હેતુ પચ્ચયે કુસલ હેતુતો લદ્ધ પચ્ચયાનિ રૂપાનિ કુસલાનિ ભવેય્યું. અકુસલ હેતુતો લદ્ધ પચ્ચયાનિ રૂપાનિ અકુસલાનિ ભવેય્યું . ન ચ ભવન્તિ. તસ્મા સો વાદો અયુત્તો યેવાતિ. ઇદાનિ પુન તં થેરવાદં પગ્ગહેતું ‘‘યથાપના’’તિઆદિમાહ. ‘‘ધમ્મેસૂ’’તિ ચતુસ્સચ્ચ ધમ્મેસુ. મુય્હનકિરિયા નામ અન્ધકાર કિરિયા. ધમ્મચ્છન્દો નામ દાનં દાતુકામો, સીલં પૂરેતુકામો, ભાવનં ભાવેતુકામો ઇચ્ચાદિના પવત્તો છન્દો. ‘‘અક્ખન્તી’’તિ અક્ખમનં, અરોચનં, અમનાપો. પાપ ધમ્મ પાપા રમ્મણ વિરોધો નામ કામરાગટ્ઠાનીયેહિ સત્તવિધ મેથુન ધમ્માદીહિ પાપ ધમ્મેહિ ચેવ પઞ્ચકામગુણા રમ્મણે હિ ચ ચિત્તસ્સ વિરોધો, જેગુચ્છો પટિકૂલો. મુય્હનકિરિયા પન એકન્ત અકુસલ જાતિકા એવ હોતિ. એત્તાવતા મોહમૂલ ચિત્ત દ્વયે મોહો અત્તનો ધમ્મતાય અકુસલો હોતીતિ ઇમમત્થં પતિટ્ઠાપેતિ. ‘‘એવં સન્તે’’તિઆદિકં તત્થ દોસારોપનં વિધમતિ. ઇદાનિ અહેતુક ચિત્તુપ્પાદ રૂપ નિબ્બાનાનિ અત્તનો ધમ્મતાય અબ્યાકતાનિ હોન્તીતિ ઇમમત્થં પતિટ્ઠાપેતું ‘‘યોચ ધમ્મો’’તિઆદિમાહ. ‘‘એત્તકમેવા’’તિ અઞ્ઞં દુક્કર કારણં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અહેતુક ચિત્તાનં’’તિ અહેતુક ચિત્તુપ્પાદાનં. અત્તનો ધમ્મતાય એવ સિદ્ધો. એત્તાવતા-અહેતુક. લ. નિબ્બાનાનિ અત્તનો ધમ્મતાય અબ્યાકતાનિ હોન્તી-તિ ઇમમત્થં પતિટ્ઠાપેતિ. ‘‘એવં સન્તે’’તિઆદિ તત્થ દોસારોપનં અપનેતિ. ઇદાનિ સબ્બોપિ મોહો અત્તનો ધમ્મતાય અકુસલ ભાવેઠત્વા અઞ્ઞેસં ઇચ્છા નામ અત્થિ, અક્ખન્તિ નામ અત્થીતિ એવં વુત્તાનં ઇચ્છા અક્ખન્તિ ધમ્માનમ્પિ અકુસલ ભાવં સાધેતીતિ દસ્સેતું ‘‘તત્થ મોહો’’તિઆદિમાહ. ‘‘મુય્હન નિસ્સન્દાનિ એવા’’તિ મુય્હનકિરિયાય નિસ્સન્દપ્ફલાનિ એવ. ન કેવલં સો લોભાદીનં અકુસલભાવં સાધેતિ, અથ ખો અલોભાદીનમ્પિ કુસલભાવં સો એવ સાધેતીતિ દસ્સેતું ‘‘અલોભાદીનઞ્ચા’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘અવિજ્જાનુસયેન સહેવ સિદ્ધો’’તિ તાનિ સત્તસન્તાને અવિજ્જાનુસયે અપ્પહીને કુસલાનિ હોન્તિ. પહીને કિરિયાનિ હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ લોભ દોસાનં અલોભાદીનઞ્ચ હેતુ કિચ્ચં દસ્સેતું ‘‘તાનિ પન લોભાદીની’’તિઆદિ વુત્તં. રજ્જન દુસ્સનાનં નિસ્સન્દાનિ રજ્જનાદિનિસ્સન્દાનિ. ‘‘દિટ્ઠિ માનાદીની’’તિ દિટ્ઠિ માન ઇસ્સા મચ્છરિયાદીનિ. અરજ્જન અદુસ્સન અમુય્હનાનં નિસ્સન્દાનિ અરજ્જનાદિ નિસ્સન્દાનિ. ‘‘સદ્ધાદીની’’તિ સદ્ધા સતિ હિરિ ઓત્તપ્પાદીનિ. ‘‘હેતુમુખેનપી’’તિ અહેતુક ચિત્તુપ્પાદ રૂપ નિબ્બાનાનં અબ્યાકતભાવો અત્તનો ધમ્મતાય સિદ્ધોતિ વુત્તો. સહેતુક વિપાક ક્રિયાનં અબ્યાકત ભાવો પન અત્તનો ધમ્મતાય સિદ્ધોતિપિ સહજાત હેતૂનં હેતુ કિચ્ચેન સિદ્ધોતિપિ વત્તું વટ્ટતીતિ અધિપ્પાયો. વિભાવ નિપાઠે. ‘‘મગ્ગિતબ્બો’’તિ ગવેસિતબ્બો. અથ તેસં કુસલાદિ ભાવો સેસસમ્પયુત્ત હેતુપ્પટિ બદ્ધો સિયાતિ

યોજના. ‘‘અપ્પટિ બદ્ધો’’તિ હેતુના અપ્પટિ બદ્ધો. ‘‘કુસલાદિભાવો’’તિ કુસલાદિભાવો સિયા. ‘‘સો’’તિ કુસલાદિભાવો. ‘‘અહેતુકાનં’’તિ અહેતુક ચિત્તુપ્પાદ રૂપ નિબ્બાનાનં. ઇદાનિ ‘યાનિ ચ લદ્ધહેતુ પચ્ચયાની’તિઆદિ વચનં પટિક્ખિપન્તો ‘‘યથાચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘રૂપારૂપ ધમ્મેસૂ’’તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મ વચનં. ‘‘અરૂપ ધમ્મેસુ એવા’’તિ નિદ્ધારણીયં. ન રૂપ ધમ્મેસુ ફરન્તિ. એવં સતિ, કસ્મા તે રૂપ ધમ્મા ઝાનપચ્ચયુપ્પન્નેસુ વુત્તાતિ આહ ‘‘તે પના’’તિઆદિં. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં. ‘‘તં પન તેસં’’તિ તેસં હંસાદીનં તં વણ્ણવિસેસં. ‘‘યોનિયો’’તિ માતાપિતુ જાતિયો. ‘‘અબ્યાકતાનં પનાતિ સબ્બં’’તિ અબ્યાકતાનં પન અબ્યાકતભાવો નિરનુસય સન્તાનપ્પટિ બદ્ધો, કમ્મપ્પટિ બદ્ધો, અવિપાકભાવપ્પટિ બદ્ધો ચાતિ દટ્ઠબ્બન્તિ ઇદં સબ્બં. ‘‘વુત્ત પક્ખેપતતિ યેવા’’તિ તસ્મિં પક્ખે અન્તોગધમેવાતિ અધિપ્પાયો.

૧૩૨. કિચ્ચસઙ્ગહે. તસ્મિં પરિક્ખીણેતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કમ્મસ્સા’’તિ કમ્મન્તરસ્સ. ચુતસ્સ સત્તસ્સ અભિનિબ્બત્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ભવન્તરાદિપ્પટિ સન્ધાન વસેના’’તિ ભવન્તરસ્સ આદિકોટિયા પટિસન્ધાન વસેન. ભવસન્તાનસ્સ પવત્તીતિ સમ્બન્ધો. કથં પવત્તીતિ આહ ‘‘યાવ તં કમ્મં’’તિઆદિં. ‘‘અવિચ્છેદપ્પવત્તિ પચ્ચયઙ્ગભાવેના’’તિ અવિચ્છેદપ્પવત્તિયા પધાન પચ્ચય સઙ્ખાતેન અઙ્ગભાવેન. એતેન ભવઙ્ગપદે અઙ્ગસદ્દસ્સ અત્થં વદતિ . તેનાહ ‘‘તસ્સહી’’તિઆદિં. ‘‘તસ્સા’’તિ ભવઙ્ગસ્સ. આવજ્જનં આવટ્ટનન્તિ એકો વચનત્થો. તં વા આવજ્જેતીતિ એકો. ‘‘તં’’તિ ચિત્ત સન્તાનં. આવટ્ટતિ વા તં એત્થાતિ એકો. આવટ્ટતિ વા તં એતેનાતિ એકો. ‘‘તં’’તિ ચિત્ત સન્તાનં. આવજ્જેતિ વાતિ એકો. ‘‘વોટ્ઠબ્બનં’’તિ વિ-અવ-ઠપનંતિ પદચ્છેદો. વિભાવનિ વિચારણાયં. ‘‘એકાવજ્જન પરિકમ્મ ચિત્તતો’’તિ મગ્ગેન વા અભિઞ્ઞાય વા એકં સમાનં આવજ્જનં અસ્સાતિ વિગ્ગહો. તસ્સં વીથિયં ‘આવજ્જનં, પરિકમ્મં, ઉપચારો, અનુલોમં, ગોત્રભૂ,તિ એત્થ પરિકમ્મ જવનચિત્તં ઇધ પરિકમ્મ ચિત્તન્તિ વુત્તં. ‘‘તાની’’તિ મગ્ગા ભિઞ્ઞાજવનાનિ. ‘‘તત્થા’’તિ તસ્મિં વિભાવનિ પાઠે. ‘‘દીઘં અદ્ધાનં’’તિ સકલરત્તિયં વા સકલ દિવસં વા નિદ્દોક્કમન વસેન દીઘં કાલં. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં. ‘‘પટિસન્ધિયાઠાનં’’તિ પટિસન્ધિકિચ્ચસ્સ ઠાનં. કાલોહિ નામ વિસું ચિત્તસ્સ આરમ્મણ ભૂતો એકો પઞ્ઞત્તિ ધમ્મોતિ એતેન કાલો નામ સભાવતો અવિજ્જમાનત્તા કથં કિચ્ચાનં પવત્તિટ્ઠાનં નામ સક્કા ભવિતુન્તિ ઇમં આસઙ્કં વિસોધેતિ. ‘‘ઇતરથા’’તિ તથા અગ્ગહેત્વા અઞ્ઞથા કિચ્ચટ્ઠાનાનં અભેદે ગહિતે સતીતિ અત્થો. ‘‘સયં સોમનસ્સ યુત્તંપી’’તિ કદાચિ સયં સોમનસ્સ યુત્તંપિ. ‘‘તં’’તિ સોમનસ્સ સન્તીરણં. ‘‘લદ્ધપચ્ચય ભાવેના’’તિ લદ્ધઅનન્તર પચ્ચયભાવેન. ‘‘આસેવન ભાવ રહિતં પી’’તિ આસેવન ગુણ રહિતમ્પિ. તઞ્હિ આસેવન પચ્ચયે પચ્ચયોપિ ન હોતિ, પચ્ચયુપ્પન્નમ્પિ ન હોતીતિ. ‘‘પરિકમ્મ ભાવના બલેન ચ પવત્તત્તા’’તિ ઇદં ફલસમાપત્તિ વીથિયં ફલજવનેસુ પાકટં. સેસમેત્થસુબોધમેવ.

૧૩૩. દ્વારસઙ્ગહે. ‘‘આદાસપટ્ટમયો’’તિ આદાસપટ્ટેન પકતો. ‘‘દ્વે એવા’’તિ દ્વે એવ દ્વારાનિ. ‘‘દ્વાર સદિસત્તા’’તિ નગર દ્વાર સદિસત્તા. ‘‘કમ્મવિસેસ મહાભૂત વિસેસ સિદ્ધેના’’તિ એત્થ કમ્મવિસેસેન ચ મહાભૂત વિસેસેન ચ સિદ્ધોતિ વિગ્ગહો. આવજ્જનાદીનિ ચ વીથિ ચિત્તાનિ ગણ્હન્તિ. ‘‘યમ્હી’’તિ યસ્મિં ચક્ખુમ્હિ. તદેવ ચક્ખુ ચક્ખુદ્વારં નામાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તેસં દ્વિન્નં’’તિ રૂપ નિમિત્તાનઞ્ચ આવજ્જનાદિ વીથિચિત્તાનઞ્ચ. ‘‘વિસય વિસયી ભાવૂપગમનસ્સા’’તિ એત્થ રૂપ નિમિત્તાનં વિસયભાવસ્સ ઉપગમનં નામ ચક્ખુ મણ્ડે આપાતાગમનં વુચ્ચતિ. આવજ્જનાદીનં વિસયી ભાવસ્સ ઉપગમનં નામ તેસં નિમિત્તાનં આરમ્મણ કરણં વુચ્ચતિ. ‘‘મુખપ્પથભૂતત્તા’’તિ મુખમગ્ગભૂતત્તા. એવં દ્વાર સદ્દસ્સ કરણ સાધનયુત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અધિકરણ સાધન યુત્તિં દસ્સેતિ ‘‘અથવા’’તિઆદિના. ‘‘રૂપાનં’’તિ રૂપ નિમિત્તાનં. ‘‘ચક્ખુમેવ ચક્ખુ દ્વાર’’ન્તિ એતેન ચક્ખુમેવ દ્વારં

ચક્ખુ દ્વારન્તિ અવધારણ સમાસં દસ્સેતિ. ‘‘કારણં વુત્તમેવા’’તિ હેટ્ઠા ચિત્તસઙ્ગહે મનોદ્વારાવજ્જનપદે વુત્તમેવ. સબ્બં એકૂન નવુતિવિધં ચિત્તં મનોદ્વારમેવ નામ હોતિ. તથાહિ વુત્તં અટ્ઠસાલિનિયં અયં નામમનો મનોદ્વારં નામ ન હોતીતિ ન વત્તબ્બોતિ. ‘‘ઉપપત્તિ દ્વારમેવા’’તિ ઉપપત્તિભવ પરિયાપન્નં કમ્મજદ્વારમેવ. ‘‘ઇધ ચા’’તિ ઇમસ્મિં સઙ્ગહગન્થે ચ. યઞ્ચ સાધક વચનન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘તત્થા’’તિ વિભાવનિયં. ‘‘તત્થેવ તં યુત્તં’’તિ તસ્મિં પાળિપ્પદેસે એવ તં સાધક વચનં યુત્તં. ઇતરે દ્વે પચ્ચયાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘મનઞ્ચાતિ એત્થા’’તિ મનઞ્ચ પટિચ્ચ ધમ્મે ચ ઉપ્પજ્જતિ મનોવિઞ્ઞાણંતિ વાક્યે મનઞ્ચાતિપદે. તત્થ પન જવન મનોવિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પત્તિયા ચતૂસુ પચ્ચયેસુ મનઞ્ચાતિ એત્થ દ્વારભૂતં ભવઙ્ગમનો ચ આવજ્જન મનો ચાતિ દ્વે પચ્ચયા લબ્ભન્તિ. ધમ્મે ચાતિ પદે ધમ્મારમ્મણ સઙ્ખાતો એકો પચ્ચયો લબ્ભતિ. ચ સદ્દેન મનોવિઞ્ઞાણ સમ્પયુત્તક્ખન્ધા ગય્હન્તિ. એવં ચત્તારો પચ્ચયા હોન્તિ. ‘‘એત્થ ચા’’તિ ઇમસ્મિં અટ્ઠકથા વચને. ‘‘સન્નિહિત પચ્ચયાનં એવ તત્થ અધિપ્પેતત્તા’’તિ પટિચ્ચ સદ્દસામત્થિયેન આસન્ને ધરમાનપચ્ચયાનં એવ તસ્મિં પાળિવાક્યે અધિપ્પેતત્તા. ‘‘દ્વારભાવારહસ્સા’’તિ વિસય વિસયીનં વુત્ત નયેન પવત્તિ મુખભાવારહસ્સ. એતેન આરમ્મણાનિ આપાતં આગચ્છન્તુ વા, માવા, વીથિ ચિત્તાનિ પવત્તન્તુવા, માવા, અપ્પમાણં. પભસ્સરપ્પસન્નભાવેન દ્વારભાવા રહતા એવ પમાણન્તિ દીપેતિ. ‘‘નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં’’તિ સન્નિટ્ઠાનં એત્થ ગન્તબ્બં. દ્વારવિકાર મૂલકાનિ તાદિસાનિ કિચ્ચાનિ યેસં તાનિ તં કિચ્ચવન્તાનિ. ‘‘કમ્મવસેન સિજ્ઝન્તી’’તિ સત્તસન્તાને પવત્તન્તીતિ અધિપ્પાયો. તં કિચ્ચવન્તાનિ ચિત્તાનિ. વિભાવનિ પાઠે ‘‘મનોદ્વાર સઙ્ખાત ભવઙ્ગતો’’તિ મનોદ્વાર સઙ્ખાત ભવઙ્ગ ભાવતો ચ. ‘‘આરમ્મણન્તરગ્ગહણવસેન અપ્પવત્તિતો’’તિ પટિસન્ધિ ચિત્તેન યથા ગહિતં કમ્મકમ્મનિમિત્તાદિકં આરમ્મણં મુઞ્ચિત્વા પવત્તિકાલે છસુ દ્વારેસુ આપાતાગતસ્સ આરમ્મણન્તરસ્સ ગહણ વસેન અપ્પવત્તિતો ચ. હેટ્ઠાપિ પઞ્ચદ્વારા વજ્જન ચક્ખુ વિઞ્ઞાણ સમ્પટિચ્છન સન્તીરણ વોટ્ઠબ્બન કામાવચરજવન તદા રમ્મણ વસેનાતિઆદિના કિચ્ચસીસેનેવ. લ. વુત્તો. એત્થહિ આવજ્જન સમ્પટિચ્છનાદીનિ કિચ્ચ વિસેસાનં નામાનિ હોન્તિ. ‘‘યે’’તિ યે વદેય્ય. ‘‘ના’’તિ ન વત્તબ્બં. ‘‘તથા અસ્સુતત્તા’’તિ એકૂન વીસતિ દ્વાર વિમુત્તાનીતિ ચ, છ દ્વારિકાનિ ચેવ દ્વાર વિમુત્તાનીતિ ચ, મહગ્ગત વિપાકાનિ દ્વાર વિમુત્તાને વાતિ ચ, સુતં. ન પન દ્વારિક વિમુત્તાનીતિ સુતં.

૧૩૪. આરમ્મણ સઙ્ગહે. ‘‘દુબ્બલ પુરિસેના’’તિ ગેલઞ્ઞાભિભૂતત્તા વા જરાભિભૂતત્તા વા દણ્ડેન વા રજ્જુકેન વા વિના ઉટ્ઠાતુમ્પિ પતિટ્ઠાતુમ્પિ અપરાપરં ગન્તુમ્પિ અસક્કોન્તેન દુબ્બલ પુરિસેન દણ્ડકં વા રજ્જુકં વા આલમ્બિયતિ. આલમ્બિત્વા ઉટ્ઠાતિ. પતિટ્ઠાતિ. અપરાપરં ગચ્છતિ. એવમેવ. અમુઞ્ચ માનેહિ હુત્વાતિ પાઠસેસો. ‘‘આગન્ત્વા’’તિ આરમ્મણ કરણ વસેન તતો તતો આગન્ત્વા. ‘‘વિસું સિદ્ધાની’’તિ આલમ્બિયતીતિ એતસ્મિં અત્થે સતિ, આલમ્બણન્તિ સિજ્ઝતિ. આરમ્મણન્તિ ન સિજ્ઝતિ. તાનિ એત્થ આગન્ત્વા રમન્તીતિ એતસ્મિં અત્થે સતિ, આરમ્મણન્તિ સિજ્ઝતિ. આલમ્બણન્તિ ન સિજ્ઝતિ. એવઞ્ચ સતિ એકં પદં દ્વીહિવાક્યેહિ દસ્સનં ન સુન્દરન્તિ. ‘‘અઞ્ઞાનિ આરમ્મણાની’’તિ રૂપારમ્મણતો અઞ્ઞાનિ સદ્દારમ્મણાદીનિ. ‘‘આગચ્છતી’’તિ આવિભાવં ગચ્છતિ, ઉપ્પાદપ્પવત્તિ વસેન પચ્ચક્ખભાવં પાપુણાતિ. ‘‘આગચ્છિત્થા’’તિ આવિભાવં ગચ્છિત્થ, ઉપ્પાદપ્પવત્તિ વસેન પચ્ચક્ખભાવં પાપુણિત્થ. ‘‘અનાગતં’’તિ એત્થ ન કારો અવત્થા વસેન પટિસેધો. યો ધમ્મો પચ્ચય સામગ્ગિયં સતિ આગમન જાતિકો ઉપ્પજ્જન સીલો. સો એવ ઇદાનિ આગચ્છતિ, ઇદાનિ આગચ્છિત્થ, ઇદાનિ આગમન જાતિયં ઠિતો, નાગચ્છતિ નાગચ્છિત્થાતિ ઇમિના અત્થેન સો અનાગતો નામ. નિબ્બાન પઞ્ઞત્તિયો પન આગમન જાતિકા ન હોન્તિ. તસ્મા આગમનપ્પસઙ્ગાભાવતો અનાગતાતિ ન વુચ્ચન્તીતિ. તેનાહ ‘‘ઉપ્પાદ જાતિકા’’તિઆદિં. ‘‘તં વિચારેતબ્બં’’તિ વત્વા વિચારણાકારં દસ્સેતિ ‘‘સબ્બેપિહી’’તિઆદિના. તે યદા વત્તબ્બ પક્ખે તિટ્ઠન્તીતિ સમ્બન્ધો. ઉપ્પાદ જાતિકાનઞ્ઞેવ સઙ્ખત ધમ્માનં. તાસં નિબ્બાન પઞ્ઞત્તીનં. ‘‘ન તથા ઇમેસં’’તિ ઇમેસં દ્વાર

વિમુત્તાનં આરમ્મણં પન તથા ન હોતીતિ યોજના. ''તત્થા''તિ તસ્મિં ભવ વિસેસે. વિભાવનિપાઠે ''આવજ્જનસ્સવિયા''તિ આવજ્જનસ્સ આરમ્મણં વિય. અગ્ગહિતમેવ હુત્વા. ''એકવજ્જન વીથિયં અગ્ગહિત ભાવો ઇધ ન પમાણ''ન્તિ છ દ્વારગ્ગહિતન્તિ ઇધ અપ્પમાણં. ભવન્તરે ગહિતસ્સ અધિપ્પેતત્તા. ''કાલવિમુત્ત સામઞ્ઞં''વાતિ યં કિઞ્ચિકાલ વિમુત્તં વા ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. આગમસિદ્ધિ વોહારો નામ ''કમ્મન્તિ વા, કમ્મનિમિત્તન્તિ વા, ગતિ નિમિત્તન્તિ વા, પસિદ્ધો વોહારો વુચ્ચતિ. અજાત સત્તુરાજા સઙ્કિચ્ચજાતકેપિ પિતરં મારેતિ. તસ્મા ''દ્વીસુભવેસૂ''તિ વુત્તં. ''છ હિ દ્વારેહી''તિ કરણ ભૂતેહિ છહિ ચક્ખાદિ દ્વારેહિ. ''મરણાસન્ન જવનેહી''તિ કત્તુ ભૂતેહિ મરણાસન્ને પવત્તેહિ છ દ્વારિક જવનેહિ. ''અનેકં સભાવં''તિ અનેકન્ત ભાવં. યઞ્હિ આરમ્મણન્તિ સમ્બન્ધો. ''કેનચિ દ્વારેન અગ્ગહિતમેવ હોતી''તિ એત્થ અસઞ્ઞી ભવતો ચુતાનં સત્તાનં કામપટિસન્ધિયા કમ્માદિ આરમ્મણં ભવન્તરે કેનચિ દ્વારેન અગ્ગહિતન્તિ યુત્તં. કસ્મા, તસ્મિં ભવે કસ્સચિદ્વારસ્સેવ અભાવતો. અરૂપભવતો ચુતાનં પન કામપટિસન્ધિયા ગતિ નિમિત્ત સમ્મતં આરમ્મણં કથં ભવન્તરે કેનચિ દ્વારેન અગ્ગહિતં ભવેય્ય, મનોદ્વારગ્ગહિતમેવ ભવેય્યાતિ ઇમં ચોદનં વિસોધેતું ''એત્થ ચ યસ્મા પટ્ઠાને''તિઆદિ વુત્તં. તતો ચુતાનં સત્તાનં યા કામપટિસન્ધિ, તસ્સાકામપટિ સન્ધિયા. પચ્ચુપ્પન્નં ગતિનિમિત્તં આરમ્મણં એતિસ્સાતિ વિગ્ગહો. કામપટિસન્ધિ. પરેસં પયોગ બલેનાપિ કમ્માદીનં ઉપટ્ઠાનં નામ હોતીતિઆદિના યોજેતબ્બં. ''સુટ્ઠુ આસેવિતાનં''તિ ચિરકાલં સઙ્ઘ વત્ત ચેતિયવત્ત કરણાદિવસેન તં તં ભાવના કમ્મવસેન ચ સુટ્ઠુ આસેવિતાનં કમ્મકમ્મનિમિત્તાનં. ''હોતિ યેવા''તિ કમ્માદીનં ઉપટ્ઠાનં નામ હોતિયેવ. ''આગન્ત્વા''તિ ઇમં મનુસ્સ લોકં આગન્ત્વા ગણ્હન્તિયેવ. તદાપિ નિરયપાલેહિ દસ્સિતં તં તં ગતિ નિમિત્તં આરમ્મણં કત્વા ચવન્તિ. ''તં''તિ રેવતિં નામ ઇત્થિં. નનુ નિરયપાલા નામ તાવતિંસા ભવનં ગન્તું ન સક્કુણેય્યુન્તિ. નો નસક્કુણેય્યું. કસ્મા, મહિદ્ધિક યક્ખ જાતિકત્તાતિ દસ્સેતું ''તેહી''તિઆદિ વુત્તં. ''વેસ્સવણ દૂતા''તિ વેસ્સવણમહારાજસ્સ દૂતા. ''ઉપચારજ્ઝાનેઠત્વા''તિ અપ્પનાઝાનં અપત્તતાય ઉપચારભાવનાભૂતે કામાવચરજ્ઝાનેઠત્વા. ''તાનેવ નિમિત્તાની''તિ પથવીકસિણ નિમિત્તાદીનિ પટિભાગ નિમિત્તાનિ. ''કામપટિસન્ધિયા આરમ્મણં''તિ તેહિ નિમિત્તારમ્મણેહિ અઞ્ઞં ઉપચાર ભાવના કમ્મં વા યં કિઞ્ચિ અનુરૂપં ગતિ નિમિત્તં વા. ''તાનેવ નિમિત્તાનિ ગહેત્વા''તિ વચનેન તાનિ નિમિત્તાનિ મરણાસન્ન જવનેહિ ગહિતાનીતિ દસ્સેતિ. તાનિ ચ પઞ્ઞત્તિ ધમ્મત્તા કામપટિસન્ધિયા આરમ્મણં ન હોન્તીતિ. ''પચ્ચુપ્પન્નગતિ નિમિત્તે સિદ્ધે સિદ્ધમેવા''તિ તસ્મિં ભવે ગતસ્સ તત્થ યાવજીવમ્પિ અનુ ભવિતબ્બં આરમ્મણં નામ તસ્મિં ખણે ધરમાનં પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ અત્થિ. તતો વટ્ટમાનં અનાગતમ્પિ અત્થિ. તત્થ પચ્ચુપ્પન્ને ઉપટ્ઠહન્તે પટિસન્ધિયા આરમ્મણં સમ્પજ્જતિ. અનાગતં પન અનુપટ્ઠહન્તમ્પિ પચ્ચુપ્પન્ને અન્તોગધસદિસં હોતીતિ અધિપ્પાયો. વિભાવનિ પાઠેન ચ પચ્ચુપ્પન્ન ગતિનિમિત્તં વિય આપાતમાગતં, કસ્મા, પચ્ચુપ્પન્ન ગતિ નિમિત્તેનેવ કિચ્ચ સિદ્ધિતો-તિ અધિપ્પાયો. સેસમેત્થ સુબોધં. ''તાનિહી''તિઆદીસુ. કેચિ વદન્તિ. અનેજોસન્તિ મારબ્ભ. યં કાલમકરીમુનીતિ વુત્તત્તા સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાદીનં પરિનિબ્બાન ચુતિ ચિત્તં સન્તિ લક્ખણં નિબ્બાનં આરમ્મણં કરોતીતિ. તં સબ્બથાપિ કામાવચરા લમ્બણા નેવાતિ ઇમિના અપનેતબ્બન્તિ દસ્સેતું ''તા નિહિ સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાનં ઉપ્પન્નાનિ પી''તિઆદિ વુત્તં. ''લોકુત્તર ધમ્મા''તિઆદીસુ. ''તાની''તિ દ્વાદસા કુસલ ચિત્તાનિ અટ્ઠઞાણ વિપ્પયુત્ત કુસલ ક્રિય જવનાનિ ચ. અજ્ઝાન લાભિનો પુથુજ્જના મહગ્ગતજ્ઝાનાનિપિ આલમ્બિતું ન સક્કોન્તીતિ વુત્તં ''પઞ્ઞત્તિયા સહ કામાવચરા રમ્મણાની''તિ. ''તાને વા''તિ ઞાણ સમ્પયુત્ત કામ કુસલાનિ એવ. ઝાનલાભીનં તાનેવ ઞાણ સમ્પયુત્તકામ કુસલાનિ. હેટ્ઠિમ ફલટ્ઠાનં તાનેવ અત્તના અધિગત મગ્ગફલ નિબ્બાના રમ્મણાનિ. ''ઝાનાનિ પત્થેન્તી''તિ આયતિં ઝાનલાભિનો ભવેય્યામાતિ પત્થનં કરોન્તિ. ''તેસં પી''તિ તેસં પુથુજ્જનાનમ્પિ. ''તે''તિ તે લોકુત્તર ધમ્મા. ''અનુભોન્તી''તિ સમ્પાપુણન્તિ. ''નવનિપાતે''તિ અઙ્ગુત્તર નિકાયે નવનિપાતે. સેસં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

૧૩૫. વત્થુસઙ્ગહે. ‘‘વત્થૂ’’તિ નિસ્સય વિસેસો વુચ્ચતિ. તાનિ નિસ્સય વત્થૂનિ યેસં તાનિ તબ્બત્થુકાનિ. ‘‘તેસઞ્ચ સદ્દો ન યુજ્જતી’’તિ તેસં વાદે ચ સદ્દો ન યુજ્જતિ. ન હિ અલુત્ત ચ કારં દ્વન્દ પદં નામ અત્થીતિ. ‘‘પુબ્બપદેસુ આનેતબ્બો’’તિ ચક્ખુ વત્થુ ચ સોતવત્થુ ચાતિઆદિના આનેતબ્બો. સમાસ પદં ન યુજ્જતિ. ન હિ સમાસ પદતો એક દેસં અઞ્ઞત્થ આનેતું યુજ્જતીતિ. અવિભત્તિક નિદ્દેસો નામ ચક્ખું, સોતં, ઘાનં, જિવ્હા, કાયો, હદયં, વત્થુ ચાતિ વત્તબ્બે પુબ્બપદેસુ અવિભત્તિક નિદ્દેસો. એવઞ્ચસતિ વત્થુ સદ્દો ચ સદ્દો ચ પુબ્બપદેસુ આનેતું લબ્ભન્તીતિ. કામતણ્હાય અધીનેન આયત્તેન કામાવચર કમ્મેન નિબ્બત્તા કામતણ્હાધીન કમ્મ નિબ્બત્તા. ‘‘રૂપાદીનં પરિભોગો’’તિ રૂપાદીનં પઞ્ચકામગુણાનં પરિભોગો. ‘‘પરિત્તકમ્મં પી’’તિ સબ્બં કામાવચર કમ્મમ્પિ. ‘‘પૂરયમાનં’’તિ પરિપૂરેન્તં. ચક્ખુ દસ્સનાનુત્તરિયં નામ. સોતં સવનાનુત્તરિયં નામ. સબ્બેસં દસ્સન કિચ્ચાનં મજ્ઝે બુદ્ધ દસ્સના દિવસેન અનુત્તરં દસ્સનં જનેતીતિ દસ્સનાનુત્તરિયં. એવં સવનાનુત્તરિયેપિ ચતુસચ્ચ ધમ્મસ્સવના દિવસેનાતિ વત્તબ્બં. ‘‘અજ્ઝત્ત બહિદ્ધ સન્તા નેસુ પી’’તિ અજ્ઝત્ત સન્તાનેપિ બહિદ્ધ સન્તાનેપિ. ‘‘સુદ્ધે’’તિ કેનચિ આલોકેન ચ અન્ધકારેન ચ વિરહિતે. આલોકો હિ એકો રૂપ વિસેસો. તથા અન્ધકારો ચ. તે ચ તત્થ નત્થિ. ‘‘ઇમસ્મિં સઙ્ગહે’’તિ વત્થુ સઙ્ગહે. વિસિટ્ઠં જાનનં વિજાનનં. તઞ્ચ વિજાનનં તીસુ મનોધાતૂસુ નત્થીતિ વુત્તં ‘‘વિજાનન કિચ્ચાભાવતો’’તિ. આવજ્જન કિચ્ચં કિમેતન્તિ, મનસિકાર મત્તં હોતિ. સમ્પટિચ્છન કિચ્ચઞ્ચ પઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ યથા ગહિતાનેવ પઞ્ચારમ્મણાનિ સમ્પટિચ્છન મત્તં હોતિ. તેનાહ ‘‘વિસેસજાનન કિચ્ચાનિ ન હોન્તી’’તિ. દસ્સનં, સવનં, ઘાયનં, સાયનં, ફુસન, ન્તિ ઇમાનિ કિચ્ચાનિ થોકં વિસેસ જાનન કિચ્ચાનિ હોન્તીતિ વુત્તં ‘‘પચ્ચક્ખતો દસ્સના દિવસેના’’તિઆદિં. થોકં વિસેસ જાનન કિચ્ચાનિ હોન્તિ. તસ્મા તાનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનીતિ વુત્તાનિ. અવસેસા પન સન્તીરણાદયો મનોવિઞ્ઞાણધાતુયો નામાતિ સમ્બન્ધો. નનુ મનનટ્ઠેન મનો ચ તં વિજાનનટ્ઠેન વિઞ્ઞાણઞ્ચાતિ વુત્તેપિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ વિસેસો નત્થીતિ આહ ‘‘અતિસ્સય વિસેસ જાનન ધાતુયોતિ અત્થો’’તિ. એવં સન્તેપિ સો અત્થો સદ્દયુત્તિયા સિદ્ધો ન હોતિ. યદિચ્છા વસેન વુત્તો હોતીતિ આહ ‘‘પરિયાય પદાનં’’તિઆદિ. એતેન સો અત્થો સદ્દયુત્તિયા એવ સિદ્ધો. ન યદિચ્છાવસેન વુત્તોતિ દસ્સેતિ. ‘‘વિસેસન સમાસે’’તિ મનો ચ તં વિઞ્ઞાણઞ્ચાતિ મનોવિઞ્ઞાણન્તિ એવરૂપે કમ્મધારય સમાસે. ‘‘પદટ્ઠાનં’’તિ એત્થ પદન્તિ ચ ઠાનન્તિ ચ કારણત્થ વચનાનિ, તસ્મા પરિયાય સદ્દા નામ. પદઞ્ચ તં ઠાનઞ્ચાતિ વુત્તે અતિસ્સય કારણન્તિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. તથા દુક્ખ દુક્ખં, રૂપ રૂપં, રાજ રાજા, દેવદેવોતિઆદીનિ. ‘‘કત્થચિ દિસ્સતિ યુજ્જતિ ચા’’તિ ન હિ કત્થચિ દિસ્સતિ ચ. સચેપિ કત્થચિ દિસ્સેય્ય, ન હિ યુજ્જતિ ચાતિ અત્થો. ‘‘મનસો વિઞ્ઞાણં’’તિ એત્થ પટિસન્ધિ ચિત્તતો પટ્ઠાય યાવચુતિ ચિત્તા અન્તરે સબ્બં ચિત્ત સન્તાનં સત્ત વિઞ્ઞાણ ધાતૂનં વસેન વિભાગં કત્વા અત્થો વત્તબ્બો. પઞ્ચદ્વારા વજ્જનઞ્ચ સમ્પટિચ્છન દ્વયઞ્ચ મનોધાતુ મત્તત્તા મનો નામ. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ વિઞ્ઞાણ મત્તાનિ નામ. અવસેસાનિ સબ્બાનિ વિઞ્ઞાણાનિ મનસ્સ વિઞ્ઞાણન્તિ અત્થેન મનોવિઞ્ઞાણાનિ નામ. તત્થ ‘‘મનસ્સ વિઞ્ઞાણં’’તિ અનન્તર પચ્ચય ભૂતસ્સ વા મનસ્સ પચ્ચયુપ્પન્ન ભૂતં વિઞ્ઞાણં. એત્થ સમ્પટિચ્છન દ્વયં પચ્ચયમનો નામ. સન્તીરણતો પટ્ઠાય યાવ દ્વારન્તરે પઞ્ચદ્વારા વજ્જનં નાગચ્છતિ, તાવ અન્તરે સબ્બં મનોવિઞ્ઞાણ સન્તાનં પચ્ચયુપ્પન્ન વિઞ્ઞાણં નામ. પુન ‘‘મનસ્સ વિઞ્ઞાણ’’ન્તિ પચ્ચયુપ્પન્ન ભૂતસ્સ મનસ્સ પચ્ચય ભૂતં વિઞ્ઞાણં. એત્થ પઞ્ચદ્વારા વજ્જનં પચ્ચયુપ્પન્ન મનો નામ. તતો પુરે સબ્બં મનોવિઞ્ઞાણ સન્તાનં પચ્ચય મનો નામ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યં. અવસેસાપનાતિઆદીસુ. ‘‘મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ભાવં સમ્ભાવેતી’’તિ અવસેસા પન ધમ્મા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ નામ હોન્તિ, હદય વત્થુઞ્ચ નિસ્સાયયેવ વત્તન્તીતિ એવં તેસં ધમ્માનં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ભાવઞ્ચ સમ્ભાવેતિ, વણ્ણેતિ. સુટ્ઠુ પકાસેતીતિ અત્થો. એત્થ પનાતિઆદીસુ. ‘‘પાળિયં’’તિ ઇન્દ્રિય સંયુત્ત પાળિયં. દુતીયજ્ઝાને એવ અપરિસેસ નિરોધ વચનં વિરુદ્ધં સિયા. કથં, સચે પટિઘો અનીવરણા વત્થો નામ નત્થિ. પથમજ્ઝાનતો પુબ્બે એવ સો નિરુદ્ધો સિયા. અથ

દુતીયજ્ઝાનુપચારેપિ સો ઉપ્પજ્જેય્ય, પથમજ્ઝાનમ્પિ પરિહીનં સિયા. તસ્મિં પરિહીને સતિ, દુતીયજ્ઝાનમ્પિ નુપ્પજ્જેય્ય. એવં વિરુદ્ધં સિયા. ‘‘પુરિમ કારણમેવા’’તિ અનીવરણા વત્થસ્સ પટિઘસ્સ અભાવતોતિ કારણં એવ. પરતોઘોસો નામ સાવકાનં સમ્માદિટ્ઠિપ્પટિલાભાય પધાન પચ્ચયો હોતિ. સો ચ અરૂપભવે નત્થિ. ધમ્માભિસમયો નામ ચતુસચ્ચ ધમ્મપ્પટિવેધો, બુદ્ધા ચ પચ્ચેક સમ્બુદ્ધા ચ સયમ્ભુનો પરતો ઘોસેન વિના ધમ્મં પટિવિજ્ઝન્તિ. તે ચ તત્થ નુપ્પજ્જન્તિ. ‘‘રૂપવિરાગ ભાવનાયા’’તિ રૂપવિરાગ ભાવના બલેન. તેસં રૂપાવચર ચિત્તાનં. ‘‘સમતિક્કન્તત્તા’’તિ તેસુ નિકન્તિપ્પહાનવસેન સુટ્ઠુ અતિક્કન્તત્તા. સેસં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યં.

પકિણ્ણકસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપનાનિટ્ઠિતા.

૪. વીથિસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૩૬. વીથિસઙ્ગહે . ‘‘તેસઞ્ઞે વા’’તિ ચિત્ત ચેતસિકાનં એવ. ‘‘વુત્તપ્પકારેના’’તિ ‘તત્થ ચિત્તં તાવ ચતુબ્બિધં હોતિ કામાવચરં રૂપાવચરં, તિઆદિના ઇચ્ચેવં વુત્તપ્પકારેન. ‘‘પુબ્બા પરનિયામિતં’’તિ વા દ્વત્તિંસ સુખ પુઞ્ઞમ્હાતિઆદિના નયેન પુબ્બા પરનિયામિતં. ‘‘આરબ્ભગાથાયા’’તિ.

> વીથિ ચિત્તવસેનેવં, પવત્તિય મુદીરિતો;
> પવત્તિ સઙ્ગહો નામ, સન્ધિયં દાનિ વુચ્ચતી.તિ

એવં પવત્તિકાલે પવત્તિ સઙ્ગહો, પટિસન્ધિકાલે પવત્તિ સઙ્ગહોતિ સિદ્ધો હોતિ. કેચિ વાદે ‘‘પટિસન્ધિ પવત્તિયં’’તિ નિદ્ધારણે ગહિતે દ્વીસુ પટિસન્ધિ સઙ્ગહ પવત્તિ સઙ્ગહેસુ ઇદાનિ પવત્તિ સઙ્ગહં પવક્ખામિ, પચ્છા પટિસન્ધિ સઙ્ગહં પવક્ખામીતિ અત્થો હોતિ. તત્થ ‘‘પટિસન્ધિ સઙ્ગહો’’તિ પટિસન્ધિકાલે સઙ્ગહો. ‘‘પવત્તિ સઙ્ગહો’’તિ પવત્તિકાલે સઙ્ગહો. સો ચ ઉપરિગાથાય ન સમેતીતિ દસ્સેતું ‘‘એવં સતી’’તિઆદિમાહ. ‘‘તાનિ તીણિ છક્કાનિ નિક્ખિત્તાની’’તિ છક્કમત્તાનિ નિક્ખિત્તાનિ, ન સકલં. વત્થુ દ્વારા લમ્બણ સઙ્ગહોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સા પના’’તિ સાવિસયપ્પવત્તિ પન. ‘‘કાચિ સીઘતમા’’તિ કાચિ અતિરેકતરં સીઘા. ‘‘દન્ધા’’તિ સણિકા, ચિરાયિકા. ‘‘અનુપપન્ના’’તિ અસમ્પન્ના. અસમ્પન્ન દોસો આગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ધાતુભેદં’’તિ સત્ત વિઞ્ઞાણ ધાતૂનં વિભાગં. ‘‘ધાતુનાનત્તં’’તિ ધારણ કિચ્ચનાનત્તં. ઇતિ તસ્મા મનોધાતુ વિસું વુત્તાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘મનનં’’તિ વિજાનનભાવં અપત્તં. આવજ્જનમત્ત સમ્પટિચ્છનમત્ત સઞ્ઞાતં જાનનમત્તં. ‘‘યં કિઞ્ચિ મનનં’’તિ અન્તમસો આવજ્જનમત્ત સમ્પટિચ્છનમત્તં પીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સુદ્ધો પન મનોવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધો’’તિ મનોદ્વાર વિકારં પટિચ્ચ પવત્તો મનોવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધો. ન ભવઙ્ગ મનોવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધો. સો હિ વીથિમુત્તત્તા ઇધ અપ્પસઙ્ગોતિ . મનોદ્વારે પન દ્વિધાતિ સમ્બન્ધો. બુદ્ધસ્સ ભગવતો પથમાભિનીહારકાલો નામ સુમેધતાપસકાલે બુદ્ધ ભાવાય કાય ચિત્તાનં અભિનીહારકાલો. આદિસદ્દેન પચ્છિમ ભવે પટિસન્ધિગ્ગહણાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. ‘‘જાતિ ફલિકક્ખન્ધા વિય સમ્પજ્જન્તી’’તિ તેન ઓભાસેન અજ્ઝોત્થટત્તા જાતિફલિકક્ખન્ધ સદિસા હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ઉપપત્તિ દેવ બ્રહ્માનં પના’’તિ ઉપપત્તિપ્પટિસન્ધિકાનં ઓપપાતિક દેવ બ્રહ્માનં પન. ‘‘પસાદ નિસ્સય ભૂતાનં’’તિ ચક્ખાદીનં પસાદ વત્થૂનં નિસ્સય મહાભૂતાનં.

‘‘યાનિ પના’’તિઆદીસુ. દ્વત્તિ ચિત્તક્ખણાનિ અતિક્કમ્મ આપાતં આગચ્છન્તીતિ યોજના. એવં પરત્થપિ. વિભૂતસ્સાતિ ચ અવિભૂતસ્સાતિ ચ ઇદં આદિમ્હિ મનોદ્વારે પન વિભૂતસ્સાતિ ચ અવિભૂતસ્સાતિ ચ પદાનં ઉદ્ધરણં. ‘‘રૂપા રૂપાનં’’તિ રૂપ ધમ્માનઞ્ચ અરૂપ ધમ્માનઞ્ચ. ‘‘તાવા’’તિ વીથિ ચિત્તપ્પવત્તિ દસ્સનતો પથમતરં એવાતિ અત્થો. ‘‘અદ્ધાન પરિચ્છેદં’’તિ ખણકાલ પરિચ્છેદં. વિભાવનિપાઠે ‘‘અતિમહન્તા દિવસેન વિસય વવત્થાનં હોતી’’તિ વચનેન આદિમ્હિ ‘છવત્થૂનિ, છ દ્વારાનિ, છ આરમ્મણાનિ, છ વિઞ્ઞાણાનિ, છ વીથિયો, છ ધાવિસયપ્પવત્તી,તિ એવં વુત્તેસુ છસુ છક્કેસુ છધાવિસયપ્પવત્તીતિ પદમત્તં સઙ્ગણ્હાતિ. તં અનુપપન્નં હોતિ. તેનાહ ‘‘એવઞ્હિ સતી’’તિઆદિં. ‘‘વિસય વવત્થાનત્થ મેવા’’તિ અતિમહન્તાદિ વિસય વવત્થાનત્થમેવ વુત્તન્તિ ન ચ સક્કા વત્તું. રૂપા રૂપ ધમ્માનં અદ્ધાન પરિચ્છેદો નામ અભિધમ્મે સબ્બત્થ ઇચ્છિતબ્બો. તસ્મા તસ્સ દસ્સનત્થમ્પિ તં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘સભાવપ્પટિલાભો’’તિ ચિન્તન કુસનાદીનં પાતુભાવો વુચ્ચતિ. ‘‘અનિવત્તી’’તિ અનન્તરધાનં વુચ્ચતિ. ‘‘પરિહાયિત્વા’’તિ જરા કિચ્ચં આહ. ‘‘અચ્છરાસઙ્ઘાટક્ખણસ્સા’’તિ અઙ્ગુલીનં

સઙ્ઘટ્ટનક્ખણસ્સ. આચરિયાનન્દત્થેરો નામ અભિધમ્મ ટીકાકારો વુચ્ચતિ. ‘‘અસ્સા વિજ્જુયાઠિતિ નામ વિસું ન પઞ્ઞાયતી’’તિ વિજ્જુપ્પાદં પસ્સન્તાનં ન પઞ્ઞાયતિ. તથા ચિત્તમ્પિ વટ્ઠનાનન્તરમેવ ભિજ્જતીતિ યોજના. તેનાહ ‘‘તં પી’’તિઆદિં. ઉદયભાગો નામ વટ્ઠનભાગો, વયભાગો નામ અન્તરધાનભાગો. ‘‘એવઞ્ચ કત્વા’’તિ લદ્ધગુણ વચનં. ‘‘એકંચિત્તં દિવસં તિટ્ઠતી’’તિ પુચ્છા વચનં. ‘‘આમન્તા’’તિ પટિઞ્ઞા વચનં. ‘‘વયક્ખણો’’તિ પુચ્છા. ‘‘ન હેવં વત્તબ્બે’’તિ પટિક્ખેપો. પચ્ચત્ત વચનસ્સ એકારત્તં. એવં નવત્તબ્બન્તિ અત્થો. ‘‘મહાથેરેના’’તિ મોગ્ગલિ પુત્તતિસ્સ મહાથેરેન. નનુ સુત્તન્તેસુ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘ના’’તિ ન ઉપલબ્ભતિ. ‘‘ઇમસ્સ વુત્તત્તા’’તિ ઇમસ્સ વચનસ્સ વુત્તત્તા. સઙ્ખત લક્ખણં વિસયો યેસં તાનિ સઙ્ખત વિસય લક્ખણાનિ. સઙ્ખત ધમ્મમેવ આહચ્ચ તિટ્ઠતિ. અયં અભિધમ્મે ધમ્મતાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સઙ્ગહ કારેના’’તિ આચરિય બુદ્ધઘોસત્થેરં વદતિ. ‘‘અત્થિક્ખણં’’તિ ખણદ્વયમેવ વુચ્ચતિ. ઇતિ વત્વા તમત્થં સાધેન્તીતિ સમ્બન્ધો. ગાથાયં. ‘‘તસ્સેવા’’તિ તસ્સા ઠિતિયા એવ ભેદો. સબ્બદા સબ્બપાણિનં મરણં નામ વુચ્ચતીતિ યોજના. ‘‘તમત્થં’’તિ તાનિ અત્થિક્ખણં ઉપાદાય લબ્ભન્તીતિ અત્થં. ‘‘અથવા’’તિ એકો થેરવાદો. ‘‘સન્તતિ વસેન ઠાનં’’તિ ઠિતાય અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતીતિ એત્થ ઠિતભાવસઙ્ખાતં ઠાનં સન્તતિ ઠિતિવસેન વેદિતબ્બન્તિ વદન્તિ. ‘‘ઇમસ્મિં પન સુત્તે’’તિ વેદનાય ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, વયો પઞ્ઞાયતિ, ઠિતાય અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતીતિ ઇદં સુત્તં વદતિ. ‘‘અપ્પટિબાહેત્વા’’તિ અનીવારેત્વા. યાવટ્ઠનસ્સ નિવત્તિ નામ અત્થિ. ઉદય પરિયન્ત મત્તભૂતા સા એવ નિવત્તિ. ‘‘દ્વીહિ ખન્ધેહી’’તિ રૂપ જરા રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતા. અરૂપ જરા સઙ્ખારક્ખન્ધેનાતિ એવં દ્વીહિ ખન્ધેહિ. યઞ્ચ તત્થ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. રૂપસ્સ ઉપ્પાદો દ્વિધાભિન્દિત્વા દેસિતો. કથં, ઉપચયો સન્તતી તિયોજના. ‘‘વિભાગા રહસ્સા’’તિ ઉપ્પાદો ઉપ્પજ્જ નટ્ઠેન એકો સમાનો રૂપાનં વટ્ઠન સમયે ઉપ્પાદો. ઉપરિ વટ્ઠનટ્ઠેન ઉપચયોતિ વુત્તો. અવટ્ઠિત્વા ઠિત સમયે ઉપ્પાદો યથા ઠિત નીહારેન ચિરકાલં પવત્તિ અત્થેન સન્તતીતિ વુત્તો. એવં વિભાગા રહસ્સ. ‘‘યથાનુલોમ સાસનં’’તિ વિનેતબ્બ પુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયાનુલોમ સાસનં.

‘‘અરૂપ’’ન્તિઆદીસુ. ‘‘અરૂપં’’તિ સબ્બસો રૂપસણ્ઠાન રહિતત્તા ચિત્ત ચેતસિકં નામં વુચ્ચતિ. ‘‘અરૂપિ સભાવત્તા’’તિ અરૂપ ધમ્મ સભાવત્તા ઇચ્ચેવત્થો. તત્થ અરૂપ ધમ્મ સભાવો નામ રૂપ ધમ્મતો સતગુણેનવાસહસ્સગુણેનવાસણ્હસુખુમસભાવો . વિભાવ નિપાઠે. ‘‘ગાહક ગહેતબ્બ ભાવસ્સ તં તં ખણવસેન નિપ્ફજ્જનતો’’તિ એત્થ પઞ્ચદ્વાર વીથીસુ વીથિ ચિત્તાનઞ્ચ આરમ્મણાનઞ્ચ વિસયી વિસયભાવો ગાહક ગહેતબ્બ ભાવો નામ. ‘‘તં તં ખણવસેન નિપ્ફજ્જનતો’’તિ વીથિ ચિત્તાનિ ચ એકસ્મિં આરમ્મણેપિ આવજ્જનાદીહિ નાના કિચ્ચેહિ ગણ્હન્તા એવ ગહણ કિચ્ચં સમ્પાદેન્તિ. નાના કિચ્ચાનિ ચ નાના ચિત્તાનં વસેન સમ્પજ્જન્તિ. આરમ્મણાનિ ચ પુરેજાતાનિ હુત્વા યાવ તાનિ કિચ્ચાનિ સમ્પજ્જન્તિ, તાવ પચ્ચુપ્પન્નભાવેન ધરમાનાનિ એવ ગહણં સમ્પાદેન્તિ. એવં સતિ, ગાહકાનં વીથિ ચિત્તાનઞ્ચ ખણત્તયાયુકત્તા એવ ગાહક કિચ્ચં નિપ્ફજ્જતિ, સિજ્ઝતિ. ગહેતબ્બાનં આરમ્મણાનઞ્ચ સત્તરસ ચિત્તક્ખણાયુકત્તા એવ ગહેતબ્બ કિચ્ચં નિપ્ફજ્જતિ, સિજ્ઝતિ. એવં તં તં ખણ વસેન નિપ્ફજ્જનતો. વિઞ્ઞત્તિ દ્વયં એક ચિત્તક્ખણિકં. કસ્મા, ચિત્તાનુ પરિવત્તિ ધમ્મત્તા. ‘‘ઉપ્પાદમત્તા’’તિ નિપ્ફન્ન રૂપાનં ઉપ્પાદમત્તા. ‘‘ભઙ્ગમત્તા’’તિ તેસમેવ ભઙ્ગમત્તા. ‘‘રૂપ ધમ્માનં’’તિ નિપ્ફન્ન રૂપ ધમ્માનં. ‘‘ઉપ્પાદનિરોધ વિધાનસ્સા’’તિ ઉપ્પાદ નિરોધ વિધાનભૂતસ્સ મહાઅટ્ઠકથાવાદસ્સ પટિસિદ્ધત્તાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તં’’તિ તં મહાઅટ્ઠકથા વચનં. ‘‘તસ્મિં વાદે’’તિ તસ્મિં મહાઅટ્ઠકથાવાદે. ‘‘તત્થ આગતા’’તિ તસ્મિં વાદે આગતા. યં પન વિભાવનિયં કારણં વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘તં ટીકાનયં’’તિ તં સોળસ ચિત્તક્ખણાયુક દીપકં મૂલટીકાનયં. તદત્થં સાધેન્તેન વિભાવનિ ટીકાચરિયેન વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. સઙ્ગહકારસ્સ અટ્ઠકથા ચરિયસ્સ. ‘‘ઉપચરીયતી’’તિ ઉપચાર વસેન વોહરીયતિ. વિભાવનિપાઠે. ‘‘એતાની’’તિ આરમ્મણાનિ. ‘‘તં’’તિ તં એક

ચિત્તક્ખણં. ‘‘તે ચા’’તિ રૂપ ધમ્મા ચ. ‘‘પરિપુણ્ણ પચ્ચયૂપલદ્ધા’’તિ પરિપુણ્ણં પચ્ચયં ઉપલદ્ધા. ‘‘સો’’તિ ટીકાકારો. ‘‘ઇતરાની’’તિ ગન્ધરસ ફોટ્ઠબ્બાનિ. ‘‘ગોચરભાવં’’તિ પઞ્ચદ્વારિક ચિત્તાનં ગોચરભાવં. ‘‘પુરિમાનિ દ્વે’’તિ રૂપસદ્દા રમ્મણાનિ. ‘‘નિમિત્ત વસેન ઘટ્ટેન્તી’’તિ આદાસં પસ્સન્તસ્સ મુખસદિસં મુખનિમિત્તં મુખપ્પટિબિમ્બં આદાસે ઉપટ્ઠાતિ. એવં રૂપારમ્મણં ચક્ખુપસાદે સદ્દારમ્મણઞ્ચ સોતપસાદે તં સદિસ નિમિત્ત વસેન ઘટ્ટેન્તિ . નવત્થુ વસેન ઘટ્ટેન્તિ. સયં ગન્ત્વા ન ઘટ્ટેન્તીતિ અધિપ્પાયો. અસમ્પત્તાનઞ્ઞેવ આરમ્મણાનં. ‘‘નિમિત્તુ પટ્ઠાન વસેના’’તિ નિમિત્તસ્સ ઉપટ્ઠાનવસેન. ‘‘નિમિત્ત અપ્પનાવસેના’’તિ નિમિત્તસ્સ પવેસન વસેન. મનોદ્વારે પન અસમ્પત્તાનિયેવ હુત્વાતિ પાઠસેસો. ‘‘આપાતા ગમનઞ્ચેત્થા’’તિઆદીસુ. ‘‘લઞ્છકાનં’’તિ લઞ્છનકારાનં. ‘‘લઞ્છનક્ખન્ધં’’તિ અયોમયં લઞ્છનક્ખન્ધં. સો ચ લઞ્છનક્ખન્ધો તાલપણ્ણે આપાતેત્વા અક્ખરં ઉપટ્ઠાપેતિ. તત્થ ‘‘આપાતેત્વા’’તિ અજ્ઝોત્થરિત્વા. ‘‘ચક્ખાદિપ્પથે’’તિ ચક્ખાદીનં વિસયક્ખેત્તે. ન કેવલં અત્તનો દ્વારેસુ એવ આપાત માગચ્છન્તિ. અથ ખો મનોદ્વારેપિ આપાત માગચ્છન્તિ. ન કેવલં ભવઙ્ગ મનોદ્વારે એવ આપાત માગચ્છન્તીતિ યોજના. ‘‘તેસુ પના’’તિ તેસુ આરમ્મણેસુ પન. તાનિ આરમ્મણાનિ યેસં તાનિ તદા રમ્મણાનિ. ન એકક્ખણે પઞ્ચસુ આરમ્મણેસુ વીથિ ચિત્તાનિ પવત્તન્તિ, એકેકસ્મિં આરમ્મણે એવાતિ વુત્તત્તા ન દ્વીસુ, ન તીસુ, ન ચતૂસૂતિપિ વત્તબ્બં. બહુચિત્તક્ખણાતીતાનિ પઞ્ચારમ્મણાનિ બહુચિત્તક્ખણાતીતે પઞ્ચદ્વારેતિ યોજના. પઞ્ચદ્વારેતિ ચ પઞ્ચદ્વારેસૂતિ અત્થો. ‘‘એવં સતી’’તિ તેસં પસાદાનં આવજ્જનેન સદ્ધિં ઉપ્પત્તિયા સતિ. ‘‘આદિલક્ખણં’’તિ પઞ્ચારમ્મણાનં પઞ્ચદ્વારેસુ આપાતા ગમન સઙ્ખાતં વિસયપ્પવત્તિયા આદિલક્ખણં. ચલનઞ્ચ દટ્ઠબ્બન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘યથા ગહિતં’’તિ પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય ગહિતપ્પકારં. વિભાવનિપાઠે ‘‘યોગ્ય દેસાવટ્ઠાન વસેના’’તિ આપાતં આગન્તું યુત્તટ્ઠાને અવેચ્ચટ્ઠાન વસેન. યુજ્જનઞ્ચ, મન્થનઞ્ચ, ખોભકરણઞ્ચ, ઘટ્ટનન્તિ ચ આપાતા ગમનન્તિ ચ વુચ્ચતીતિ યોજના. હેટ્ઠા વુત્તોયેવ આપાતા ગમનઞ્ચેત્થાતિઆદિના. ‘‘નાના ઠાનિયેસૂ’’તિ નાના ઠાનેસુ ઠિતેસુ. ‘‘એકો ધમ્મનિયામો નામા’’તિ યથા બોધિસત્તે માતુકુચ્છિમ્હિ પટિસન્ધિં ગણ્હન્તે ધમ્મનિયામ વસેન સકલે જાતિક્ખેત્તે પથવિકમ્પનં અહોસિ. તથા ઇધપિ પઞ્ચદ્વારેસુ એકેકસ્મિં દ્વારે આરમ્મણે ઘટ્ટેન્તે ધમ્મનિયામ વસેન ભવઙ્ગ ચલનં હોતિ. અયં ધમ્મનિયામો નામ. ‘‘સહેવા’’તિ એકતોયેવ. કથં હદય વત્થુ નિસ્સિતસ્સ ભવઙ્ગસ્સ ચલનં સિયાતિ યોજના. એત્થ ચ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસ્સ ચલનં સિયાતિ ઇદં ન વત્તબ્બં. કસ્મા, તદા પઞ્ચવિઞ્ઞાણસ્સ અવિજ્જમાનત્તા. યદા ચ તં વિજ્જતિ, તદા તં ન ચલતીતિ ન વત્તબ્બં. સબ્બમ્પિ હિ વીથિચિત્તં નામ ચલતિ યેવાતિ. સન્તતિ નામ પુબ્બા પરપ્પબન્ધો. સણ્ઠાનં નામ સહપ્પવત્તાનં એકતો ઠિતિ. ઇધ સણ્ઠાનં અધિપ્પેતં. પઞ્ચનિસ્સય મહાભૂતેહિ સદ્ધિં હદય વત્થુ નિસ્સયભૂતાનં એક સણ્ઠાન ભાવેન એકાબદ્ધત્તાતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ‘‘સણ્ઠાન વસેનાતિ પન વત્તબ્બં’’તિ. ‘‘તાદિસસ્સ અનુક્કમ ચલનસ્સા’’તિ વિભાવનિયં ભેરિસક્ખરોપમાય સદ્ધિં રૂપાદિના પસાદે ઘટ્ટિતે તન્નિસ્સ યેસુ મહાભૂતેસુ ચલિતેસુ અનુક્કમેન તં સમ્બન્ધાનં સેસરૂપાનમ્પિ ચલનેન હદય વત્થુમ્હિ ચલિતે તન્નિસ્સિતસ્સ ભવઙ્ગસ્સ ચલના કારેન પવત્તિતોતીતિ એવં વુત્તસ્સ અનુક્કમ ચલનસ્સ. ‘‘ભવઙ્ગપ્પવાહં’’તિ ભવઙ્ગ સન્તતિં. ‘‘કુરુમાનં’’તિ કરોન્તં. સલ્લક્ખેન્તં’’તિ ઇદમેવાતિ સન્નિટ્ઠાપેન્તં. ‘‘યોનિ સોમનસિકારાદિવસેના’’તિ યોનિ સોમનસિકારો કુસલ જવનુપ્પત્તિયા પચ્ચયો. અયોનિ સોમનસિકારો અકુસલ જવનુપ્પત્તિયા પચ્ચયો. નિરનુસય સન્તાનતા ક્રિયજવનુપ્પત્તિયા પચ્ચયો. તેસુ ચ સોમનસ્સ જવનાદીનં ઉપ્પત્તિ પચ્ચયોપિ હેટ્ઠા ચિત્ત સઙ્ગહે વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

‘‘ભવઙ્ગપાતો’’તિઆદીસુ. ‘‘આવજ્જનતો પટ્ઠાય ઉટ્ઠિતં’’તિ કમ્મ વિપાકસન્તાનતો ચ તદારમ્મણતો ચ મુઞ્ચિત્વા વિસું ક્રિયામય બ્યાપારેન આરમ્મણન્તરં ગહેત્વા ઉટ્ઠિતં સમુટ્ઠિતં. ભવઙ્ગ ચલનમ્પિ ઉટ્ઠાનસ્સ આદિ હોતિ. તસ્મા તમ્પિ ઉટ્ઠિતે ચિત્ત સન્તાને સઙ્ગણ્હન્તો પથમ ભવઙ્ગ ચલનતોયેવ વાતિ વુત્તં. ‘‘ઇમસ્મિં ઠાને’’તિ વીથિ

ચિત્તાનં અનુક્કમેન અત્તનો કિચ્ચેહિ આરમ્મણપ્પવત્તિટ્ઠાને. ‘‘દોવારિકોપમા’’તિ બધિરદોવારિકોપમા. ‘‘ગામિલ્લોપમા’’તિ ગામદારકોપમા. ‘‘અમ્બોપમા’’તિ અમ્બફલોપમા. અઞ્ઞાપિ ઉપમા અત્થિ. મક્કટસુત્તોપમા, ઉચ્છુયન્તોપમા, જચ્ચન્ધોપમા. તાસબ્બાપિ અટ્ઠસાલિનિયં વિપાકુદ્ધાર કથાતો ગહેતબ્બા. ‘‘યત્થહી’’તિઆદીસુ. ‘‘કથં છ છક્ક યોજના હોતી’’તિ. ચક્ખુ વત્થુ વચનઞ્ચ, ચક્ખુદ્વાર વચનઞ્ચ, રૂપા રમ્મણ વચનઞ્ચ, ચક્ખુ વિઞ્ઞાણ વચનઞ્ચ, ચક્ખુદ્વાર વીથિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણ વીથિ વચનઞ્ચ, અતિમહન્તા રમ્મણ વચનઞ્ચા,તિ એતાનિ છવચનાનિ. તેહિ છછક્કેહિ આહરિત્વા ઇમિસ્સં વીથિયં દસ્સિતાનિ. સેસવીથીસુપિ યથાલાભં દસ્સિતબ્બાનિ. એવં છછક્કયોજના હોતિ. ‘‘એત્થ ચ યત્તકાની’’તિઆદીસુ. ‘‘એકૂન પઞ્ઞાસ પરિમાણેસૂ’’તિ એકસ્સનિપ્ફન્ન રૂપધમ્મસ્સ એકપઞ્ઞાસ મત્તેસુ ખુદ્દકક્ખણેસુ ઉપ્પાદક્ખણઞ્ચ ભઙ્ગક્ખણઞ્ચ ઠપેત્વા મજ્ઝે એકૂન પઞ્ઞાસ મત્તાનિ ઠિતિક્ખણાનિ સન્તિ. તેસુ ખણેસુ અનુક્કમેન ઉપ્પન્ના એકૂન પઞ્ઞાસ ચક્ખુ પસાદા ચ સન્તિ. ‘‘કિસ્મિઞ્ચી’’તિ તેસુ કતરસ્મિં નામ ચક્ખુ પસાદે ન ઘટ્ટેન્તીતિ ન વત્તબ્બાનિ. ‘‘તેસુ પના’’તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મવચનં. ‘‘યદેવ એકં ચક્ખૂ’’તિ નિદ્ધારણીયં. તં પન કતમન્તિ. અતીત ભવઙ્ગેન સદ્ધિં ઉપ્પજ્જિત્વા તં અતિક્કમ્મ ભવઙ્ગ ચલનક્ખણે લદ્ધઘટનં એકં ચક્ખુ. તં પન ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ વત્થુ ભાવઞ્ચ દ્વારભાવઞ્ચ સાધેતિ. સેસવિઞ્ઞાણાનં દ્વારભાવં સાધેતીતિ. તેનાહ ‘‘યથારહં’’તિ. એતદેવ એતં એવ ચક્ખુ કિચ્ચ સાધનં નામ હોતિ વીથિ ચિત્તુપ્પત્તિયા વત્થુ કિચ્ચદ્વાર કિચ્ચાનં સાધનતો. ‘‘યં મજ્ઝિમાયુકં’’તિ મન્દાયુક અમન્દાયુકાનં મજ્ઝે પવત્તત્તા યં મજ્ઝિમાયુકન્તિ વદન્તિ. તં કિચ્ચ સાધનં નામાતિ યોજના. ‘‘ઇતરાનિ પના’’તિ એકૂન પઞ્ઞાસ પરિમાણેસુ ચક્ખુ પસાદેસૂતિ વુત્તાનિ, તેસુ એકં કિચ્ચ સાધનં ઠપેત્વા સેસાનિ ઇતરાનિ અટ્ઠ ચત્તાલીસ ચક્ખૂનિ મોઘવત્થૂનિ નામ હોન્તિ. રૂપા રમ્મણેહિ સદ્ધિં લદ્ધ ઘટ્ટનાનમ્પિ સતં વીથિ ચિત્તુપ્પત્તિયા વત્થુ કિચ્ચદ્વાર કિચ્ચરહિતત્તા. તેસુ કતમાનિ મન્દાયુકાનિ નામાતિ આહ ‘‘તાનિ પના’’તિઆદિં. કિચ્ચ સાધનતો પુરિમાનિ નામ અતીત ભવઙ્ગતો પુરે તેરસસુ ભવઙ્ગેસુ આદિ ભવઙ્ગસ્સ ભઙ્ગક્ખણતો પટ્ઠાય ખણે ખણે ઉપ્પન્ના સત્તતિંસ ચક્ખુ પસાદા. તાનિ મન્દાયુકાનીતિ વદન્તિ. કસ્મા, કિચ્ચ સાધનતો અપ્પતરાયુકત્તા. કિચ્ચ સાધનતો પચ્છિમાનિ નામ અતીત ભવઙ્ગસ્સ ઠિતિક્ખણતો પટ્ઠાય ખણે ખણે ઉપ્પન્ના એકાદસ ચક્ખુ પસાદા, તાનિ અમન્દાયુકાનીતિ વદન્તિ. કસ્મા, કિચ્ચ સાધનતો બહુતરાયુકત્તા. તદુભયાનિપિ અટ્ઠ ચત્તાલીસ મત્તાનિ વેદિતબ્બાનીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તતો’’તિ તેહિ અટ્ઠચત્તાલીસ મત્તેહિ. ‘‘પુરિમતરાની’’તિ સત્તતિંસ મન્દાયુકેહિ પુરિમતરાનિ. તાનિ હિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઠિતિ ભાવેન અનુપલદ્ધત્તા ઇધ ન ગહિતાનિ. ‘‘પચ્છિમતરાની’’તિ એકાદસ અમન્દાયુકેહિ પચ્છિમતરાનિ. તાનિ ચ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પન્નાનિપિ તસ્મિં ખણે ઠિતિ ભાવેન અનુપલદ્ધત્તા ઇધ ન ગહિતાનિ. કસ્મા પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઠિતિ ભાવેન અનુપલદ્ધાનિ તદુભયાનિ ઇધ ન ગહિતાનીતિ. ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઠિતિ ભાવેન ધરમાનાનં અટ્ઠચત્તાલીસ મત્તાનં ચક્ખૂનં મજ્ઝે એવ કતમં ચક્ખુ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ વત્થુ કિચ્ચ દ્વાર કિચ્ચં સાધેતીતિ આસઙ્કિતબ્બં હોતિ. એત્થ ચ પઞ્ચ વત્થૂનિ નામ અત્તનો ઠિતિક્ખણે એવ પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં વત્થુદ્વાર કિચ્ચ સાધકત્તા ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઠિતિ ભાવેન અનુપલદ્ધત્તા ઇધ ન ગહિતાનીતિ ચ, ચક્ખુ વિઞ્ઞાણસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઠિતિ ભાવેન ધરમાનાનન્તિ ચ, વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

‘‘એત્થ સિયા’’તિઆદીસુ. ‘‘ઇમાય વીથિયા’’તિ ઇમાય અતિમહન્તા રમ્મણ વીથિયા. ‘‘સમુદાયગ્ગાહિકા’’તિ રૂપા રમ્મણાનં સમૂહગ્ગાહિકા. ‘‘વણ્ણસલ્લક્ખણા’’તિ વણ્ણવવત્થાનિકા. ‘‘વત્થુગ્ગાહિકા’’તિ દબ્બ સણ્ઠાનગ્ગાહિકા. ‘‘નામગ્ગાહિકા’’તિ નામ પઞ્ઞત્તિગ્ગાહિકા. ‘‘અલાતચક્કસ્સ ગાહિકા વિયા’’તિ રત્તન્ધકારે એકો અલાતં ગહેત્વા પરિબ્ભમતિ. અઞ્ઞો તં પસ્સન્તો ચક્કં વિય મઞ્ઞતિ. તત્થ અલાતસ્સ ગતગતટ્ઠાને પચ્ચુપ્પન્નં રૂપં આરબ્ભ ચક્ખુદ્વાર વીથિયો ઉપ્પજ્જન્તિ. મનોદ્વાર વીથિયો પન પુરિમ પુરિમાહિ ચક્ખુદ્વાર વીથીહિ ગહિતાનિ અતીત

રૂપાનિ અમુઞ્ચિત્વા એકતો સણ્ઠાનઞ્ચ સન્તતિઞ્ચ કત્વા ગણ્હન્તિ. તદા પસ્સન્તસ્સ ચક્કં વિય ઉપટ્ઠાતિ. એવં અયં સમુદાયગ્ગાહિકા દટ્ઠબ્બા. ''નત્થિ તદારમ્મણુપ્પાદો''તિઆદીસુ. ''યસ્સા''તિ યસ્સ આરમ્મણસ્સ. ચિત્તાનીતિ ચ નાનારમ્મણાનીતિ ચ કમ્મપદાનિ. અવસેસે તસ્મિં આરમ્મણે. ''સઙ્ગહ કારેના''તિ પોરાણ અટ્ઠકથાયો એકતો સઙ્ગહેત્વા કતત્તા બુદ્ધઘોસત્થેરેન કતા સબ્બા અટ્ઠકથાયો સઙ્ગહટ્ઠકથા નામ. સો ચ સઙ્ગહ કારોતિ વુચ્ચતિ. ''ઇધ પી''તિ ઇમસ્મિં અભિધમ્મત્થ સઙ્ગહેપિ. ''થેરેના''તિ અનુરુદ્ધત્થેરેન. ''એકમ્પિ ઇચ્છતિ યેવા''તિ. ''યસ્સ હિ ચત્તારી''તિઆદીસુ યસ્સ આરમ્મણસ્સ ચત્તારિ વા પઞ્ચવા છવાતિઆદિના યોજેતબ્બં. ''જવનમ્પિ અનુપ્પજ્જિત્વા''તિઆદીસુ. ''અત્તનો પધાન ક્રિયાયા''તિ અનુપ્પજ્જિત્વાતિ પદસ્સ પરતો 'યં પવત્તતી'તિ અત્તનો પધાન ક્રિયાપદં અત્થિ. તેન અત્તનો ક્રિયાપદેન સદ્ધિન્તિ અત્થો. ''કત્થચિ વુત્તા''તિ કત્થચિ સદ્દગન્થેસુ વુત્તા. અપિ ચ, હેતુમ્હિ ત્વાપચ્ચયો લક્ખણે હેતુમ્હિ ચ માનન્ત પચ્ચયા જોતનીયટ્ઠેન વુત્તા, ન વચનીયટ્ઠેનાતિ દટ્ઠબ્બા. ''પકતિ નિયામેના''તિ એતેન પચ્ચય વિસેસેસતિ, ચત્તારિ વા પઞ્ચવા છવા જવનાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ દીપેતિ. તેનાહ ''એત્થપના''તિઆદિં. ''દ્વત્તિક્ખત્તું''તિ વાસદ્દત્થે અઞ્ઞપદત્થ સમાસપદન્તિ વુત્તં ''દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા''તિ. ''વોટ્ઠબ્બનસ્સ આસેવનતા''તિ આસેવન પચ્ચયતાવા પચ્ચયુપ્પન્નતાવા. ''આવજ્જનાયા''તિ એત્થ વોટ્ઠબ્બન કિચ્ચં આવજ્જનમ્પિ સઙ્ગણ્હાતિ. ઇધપિ આરમ્મણ દુબ્બલતાય ચતુપ્પઞ્ચ જવનુપ્પત્તિ ઇચ્છિ તબ્બાતિ યોજના. તત્થ ''ઇધ પી''તિ ઇમસ્મિં પરિત્તા રમ્મણ વારેપિ. તિવોટ્ઠબ્બનિકા પઞ્ચ પરિત્તા રમ્મણ વીથિયોતિ યોજના. ''ઇતરાની''તિ પરિત્ત મહન્તાતિ મહન્તા રમ્મણાનિ. ''ઉભયથાપી''તિ આપાતા ગમન વસેનપિ આરમ્મણ કરણ વસેનપિ. ઇમસ્સ પદસ્સ.

૧૩૭. ''મનોદ્વારે પના''તિઆદીસુ. ''પરિત્તક્ખણા પી''તિ ચિત્ત ફસ્સાદયો અપ્પતરક્ખણાપિ. ''અતીતાનાગતા પી''તિ અતીતાનાગત ધમ્માપિ. ''ઘટ્ટનેના''તિ રૂપાદીનં ઘટ્ટનેન. ''યત્થા''તિ યસ્મિં ભવઙ્ગે. ''પઞ્ચદ્વારાનુ બન્ધકં''તિ પઞ્ચદ્વાર વીથિ અનુગતં. અતીતં આલમ્બણં પવત્તેતિ યેવાતિ સમ્બન્ધો. ''યથાપાતા ગતમેવા''તિ પકતિયા આપાતા ગતપ્પકારમેવ. ''તથા તથા''તિ દિટ્ઠ સમ્બન્ધાદિના તેન તેન પકારેન. ''કિઞ્ચી''તિ કિઞ્ચિ આરમ્મણં. ''દિસ્વા''તિ પચ્ચક્ખં કત્વા. પઞ્ચદ્વારગ્ગાહિતઞ્હિ આરમ્મણં પચ્ચક્ખકતટ્ઠેન દિટ્ઠન્તિ વુચ્ચતિ. યં કિઞ્ચિ આરમ્મણં. ''અનુમાનેન્તસ્સા''તિ એવમેવ ભવિત્થ, ભવિસ્સતિ, ભવતીતિ અનુમાનઞાણેન ચિન્તેન્તસ્સ. તં સદિસં આરમ્મણં. ''પરસ્સ સદ્દહના''તિ પરવચનં સુત્વા યથા અયં વદતિ, તથે વેતન્તિ સદ્દહના. ''દિટ્ઠિ'' વુચ્ચતિ ઞાણં વા લદ્ધિ વા. ''નિજ્ઝાનં''તિ સુટ્ઠુ ઓલોકનં. ''ખન્તી''તિ ખમનં સહનં. અઞ્ઞથત્તં અગમનં. દિટ્ઠિયા નિજ્ઝાનં દિટ્ઠિનિજ્ઝાનં. દિટ્ઠિનિજ્ઝાનસ્સ ખન્તિ દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિ. ''સેસં''તિ નાનાકમ્મ બલેનાતિઆદિકં. ''દેવતો પસંહારવસેના''તિ દેવતા કદાચિ કેસઞ્ચિ સુપિનન્તે નાનારમ્મણાનિ ઉપસંહરિત્વા દસ્સેન્તિ. એવં દેવતો પસંહાર વસેનાપિ. અનુબોધો નામ લોકિયઞાણ વસેન ચતુસ્સચ્ચ ધમ્માનં અનુબુજ્ઝનં. પટિવેધો નામ લોકુત્તરઞાણ કિચ્ચં. અનન્ત રૂપ નિસ્સય પચ્ચયગ્ગાહણેન પકતૂ પનિસ્સય પચ્ચયમ્પિ ઉપલક્ખેતિ. ચિત્ત સન્તાનસ્સ અનન્તરૂપનિસ્સય પચ્ચયભાવો નામાતિ સમ્બન્ધો. અનન્ત રૂપ નિસ્સય પચ્ચયસત્તિ નામ અનન્તર પરમ્પર વિપ્ફરણવસેન મહાગતિકા હોતીતિ વુત્તં હોતિ. અનન્ત રૂપ નિસ્સય પચ્ચયાનુ ભાવોતિપિ યુજ્જતિ. કથં મહાવિપ્ફારોતિ આહ ''સકિં પી''તિઆદિં. ''સુટ્ઠુ આસેવિત્વા''તિ એત્થ પચ્છા અપ્પમુસ્સમાનં કત્વા પુનપ્પુનં સેવનં સુટ્ઠુ આસેવનં નામ. ન કેવલં પુરિમ ચિત્ત સન્તાનસ્સ સો ઉપનિસ્સય પચ્ચયાનુભાવો એવ મહાવિપ્ફારો હોતિ. પકતિયા ચિત્તસ્સ વિચિત્ત ભાવ સઙ્ખાતં ચિન્તના કિચ્ચમ્પિ મહાવિપ્ફારં હોતીતિ દસ્સેતું ''ચિત્તઞ્ચ નામા''તિઆદિવુત્તં. કથં મહાવિપ્ફારં હોતીતિ આહ ''કિઞ્ચિ નિમિત્તં''તિઆદિં. ''કિઞ્ચિ નિમિત્તં''તિ દિટ્ઠાદીસુ નાના રમ્મણેસુ કિઞ્ચિ અપ્પમત્તકં દિટ્ઠાદિકં આરમ્મણ નિમિત્તં. ''તેહિ ચકારણેહી''તિ તેહિ

કત્તુભૂતેહિ દિટ્ઠાદીહિ કારણેહિ. ‘‘ચોદીયમાનં’’તિ પયોજીયમાનં. ‘‘અજ્ઝાસય યુત્તં’’તિ અજ્ઝાસયેન સંયુત્તં. ભવઙ્ગ ચિત્તસ્સ આરમ્મણં નામ અવિભૂતં હોતિ. ભવઙ્ગં ચાલેત્વા આવજ્જનં નિયોજેતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘લદ્ધ પચ્ચયેસૂ’’તિ આલોકાદિવસેન વા દિટ્ઠાદિવસેન વા લદ્ધ પચ્ચયવન્તેસુ. તદભિનિન્નાકારો નામ નિચ્ચકાલમ્પિ તેસુ આરમ્મણેસુ અભિમુખં નિન્નાકારો. તેન આકારેન પવત્તો મનસિકારો. તેન સમ્પયુત્તસ્સ. એતેહિ વચનેહિ સુદ્ધમનોદ્વારે આરમ્મણાનં અપાતાગમનઞ્ચ ભવઙ્ગ ચલનઞ્ચ ન કેવલં લદ્ધ પચ્ચયાનં આરમ્મણાનં વસેનેવ હોતિ. તાદિસેન પન મનસિકારેન યુત્તસ્સ સયઞ્ચ વીથિ ચિત્ત ચિન્તના કિચ્ચસ્સ ચિત્તસ્સ વસેનાપિ હોતીતિ સિદ્ધં હોતિ. ન હિ આરમ્મણન્તરે અભિનિન્નાકારો નામ નત્થીતિ સક્કા વત્તું. કસ્મા, અભાવિત ચિત્તાનં પમાદ બહુલાનં જનાનં કદાચિ કરહચિ ભાવના મનસિકારે કરીયમાનેપિ વીથિ ચિત્ત સન્તાનસ્સ બહિદ્ધા નાનારમ્મણેસુ અભિનિન્નાકારસ્સ સન્દિસ્સનતોતિ. ‘‘યથા ચેત્થા’’તિ યથા એત્થ મનોદ્વારે રૂપારૂપ સત્તાનં વિભૂતા રમ્મણેપિ તદા રમ્મણુપ્પાદો નત્થિ, એવન્તિ યોજના. ઝાણવિભઙ્ગટ્ઠકથાયં પન વોટ્ઠબ્બનવારોપિ આગતો. યથાહ સુપિનેનેવ દિટ્ઠં વિય મે, સુતં વિય મેતિ કથનકાલેપિ અબ્યાકતો યેવાતિ. તત્થ હિ ‘‘અબ્યાકતો યેવા’’તિ સુપિનન્તે મનોદ્વારે દ્વત્તિક્ખત્તું ઉપ્પન્નસ્સ આવજ્જનસ્સ વસેન અબ્યાકતોયેવ. તતો પરં ભવઙ્ગપાતો. અટ્ઠસાલિનિયમ્પિ વુત્તં અયં પન વારો દિટ્ઠં વિય મે, સુતં વિય મે તિઆદીનિ વદનકાલે લબ્ભતીતિ. તં પન પઞ્ચ દ્વારે પરિત્તારમ્મણે દ્વત્તિક્ખત્તું ઉપ્પન્નસ્સ વોટ્ઠબ્બનસ્સ વસેન વુત્તં. ‘‘સોપિ ઇધ લદ્ધું વટ્ટતિ યેવા’’તિ સોપિ વારો ઇમસ્મિં મનોદ્વારે લદ્ધું વટ્ટતિયેવ. ‘‘ભવઙ્ગે ચલિતે નિવત્તનકવારાનં’’તિ દ્વિક્ખત્તું ભવઙ્ગ ચલનમત્તે ઠત્વા વીથિ ચિત્તાનિ અનુપ્પજ્જિત્વા ભવઙ્ગપાતવસેન નિવત્તનકાનં મોઘવારાનં મનોદ્વારેપિ પમાણં ન ભવિસ્સતિયેવ. અથ ઇમસ્મિંવારે વીથિ ચિત્તપ્પવત્તિ નત્થિ. એવં સતિ, ઇમસ્મિં વીથિ સઙ્ગહે સો વારો ન વત્તબ્બોતિ ચે. વત્તબ્બોયેવ. કસ્મા, છધા વિસયપ્પવત્તીતિ ઇમસ્મિં છક્કે સઙ્ગહિતત્તાતિ દસ્સેતું ‘‘વિસયે ચ આપાતાગતે’’તિઆદિ વુત્તં. આરમ્મણભૂતા વિસયપ્પવત્તિ. એકેકસ્મિં અનુબન્ધકવારે. ‘‘તદારમ્મણ વારાદયો’’તિ તદારમ્મણ વારો જવનવારો વોટ્ઠબ્બન વારો મોઘવારો. તેસુ પન તદા રમ્મણવારો વત્થુગ્ગહણે ચ નામગ્ગહણે ચ ન લબ્ભતિ. ‘‘વત્થૂ’’તિ હિ સણ્ઠાન પઞ્ઞત્તિ. ‘‘નામં’’તિ નામ પઞ્ઞત્તિ. ન ચ તદા રમ્મણં પઞ્ઞત્તા રમ્મણં હોતીતિ. તેન વુત્તં ‘‘યથારહં’’તિ. ‘‘તત્થા’’તિ તેસુ દિટ્ઠવારાદીસુ છસુ વારેસુ. એતરહિ પન કેચિ આચરિયાતિ પાઠસેસો. ‘‘અતીત ભવઙ્ગ વસેના’’તિ એકં ભવઙ્ગં અતિક્કમ્મ આપાતા ગતે આરમ્મણે એકો વારો, દ્વે ભવઙ્ગાનિ અતિક્કમ્મ આપાતા ગતે એકોતિઆદિના અતીત ભવઙ્ગ ભેદવસેન. ‘‘તદા રમ્મણ વસેના’’તિ તદા રમ્મણસ્સ ઉપ્પન્નવારો અનુપ્પન્ન વારોતિ એવં તદા રમ્મણ વસેન. કપ્પેન્તિ ચિન્તેન્તિ, વિદહન્તિ વા. ‘‘ખણ વસેન બલવદુબ્બલતા સમ્ભવો’’તિ યથા પઞ્ચદ્વારે અતિમહન્તા રમ્મણેસુપિ આરમ્મણ ધમ્મા ઉપ્પાદં પત્વા આદિતો એકચિત્તક્ખણમત્તે દુબ્બલા હોન્તિ. અત્તનો દ્વારેસુ આપાતં આગન્તું ન સક્કોન્તિ. એક ચિત્તક્ખણં પન અતિક્કમ્મ બલવન્તા હોન્તિ. અત્તનો દ્વારેસુ આપાતં ગન્તું સક્કોન્તિ. મહન્તા રમ્મણાદીસુ પન દ્વિ ચિત્તક્ખણિકમત્તે દુબ્બલા હોન્તીતિઆદિના વત્તબ્બા. ન તથા મનોદ્વારે આરમ્મણાનં ખણ વસેન બલવદુબ્બલતા સમ્ભવો અત્થિ. કસ્મા નત્થીતિ આહ ‘‘તદા’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘તદા’’તિ તસ્મિં વીથિ ચિત્તપ્પવત્તિકાલે. ‘‘તત્થા’’તિ મનોદ્વારે.

‘‘એત્થ સિયા’’તિઆદીસુ. ‘‘સિયા’’તિ કેસઞ્ચિ વિચારણા સિયા. એકં આવજ્જનં અસ્સાતિ એકાવજ્જના. ‘‘વીથી’’તિ વીથિચિત્તપ્પબન્ધો. એકાવજ્જના ચ સા વીથિ ચાતિ વિગ્ગહો. ‘‘આવજ્જનં’’તિ આવજ્જન ચિત્તં. તં વા આવજ્જતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તં તં જવનેના’’તિ તેન તેન જવનેન સહુપ્પન્નં વા પરસ્સ ચિત્તં આવજ્જતિ કિન્તિ યોજના. ‘‘કિઞ્ચેત્થા’’તિ એત્થ વચને કિઞ્ચિ વત્તબ્બં અત્થીતિ અત્થો. યદિ તાવ આવજ્જનઞ્ચ જવનાનિ ચાતિ અધિકારો. ‘‘તઞ્હિ ચિત્તં’’તિ પરસ્સ ચિત્તં. ‘‘એવમ્પિ ભિન્નમેવા’’તિ જવનાનં ધમ્મતો ભિન્નમેવ. એત્થ અટ્ઠકથાયં

વિનિચ્છિતન્તિ સમ્બન્ધો. તં ચિત્તં નિરુદ્ધમ્પિ જવનાનમ્પિ પચ્ચુપ્પન્નમેવ હોતીતિ યોજના. ''અદ્ધાવસેન ગહિતં''તિ અદ્ધા પચ્ચુપ્પન્ન વસેન ગહિતં. ''સન્તતિવસેન ગહિતં''તિ સન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નવસેન ગહિતં. આચરિયાનન્દમતે. સબ્બેસમ્પિ આવજ્જન જવનાનં. ચિત્તમેવ હોતિ, તસ્મા ધમ્મતો અભિન્નં. પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ હોતિ, તસ્મા કાલતો અભિન્નન્તિ વુત્તં હોતિ. અનન્તરપચ્ચયે અતીતો ચ પચ્ચુપ્પન્નો ચ ખણ વસેન યુજ્જતિ. યદિ અદ્ધાસન્તતિ વસેન યુજ્જેય્ય, પચ્ચુપ્પન્નો ધમ્મો પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ધમ્મસ્સ અનન્તર પચ્ચયેન પચ્ચયોતિ વુત્તો ભવેય્ય. કસ્મા, એકાવજ્જન વીથિયઞ્હિ સબ્બાનિ ચિત્તાનિ અદ્ધાસન્તતિ વસેન પચ્ચુપ્પન્નાનિ એવ હોન્તીતિ.

૧૩૮. અપ્પનાવારે. ''અપ્પના જવનં''તિ કમ્મપદં. ''તદા રમ્મણં''તિ કત્તુપદં. ''ઇન્દ્રિય સમતાદીહી''તિ સદ્ધાદીનં પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનતિ વત્તનવસેન સમતાદીહિ. ''પરિતો''તિ સમન્તતો. ''ઉપેચ્ચા''તિ ઉપગન્ત્વા. અપ્પનં વહિતું જનેતું સમત્થ ભાવો અપ્પનાવહસમત્થભાવો. ''યસ્સ પવત્તિયા''તિ યસ્સ ઉપચાર જવનસ્સ પવત્તિતો. ''અચિરં કાલં''તિ અચિરેકાલે. પરિત્ત જાતિકા નામ કામાવચરજાતિ. ''ગોત્તં''તિ કમ્મકત્તુ પદં. ''અભિભુય્યતી''તિ ભાવના બલેન અભિભુય્યમાનં હોતિ. અભિમદ્દીયમાનં હોતીતિ અત્થો. ''છિજ્જતી''તિ ઇદં પન અભિભવનસ્સ સિખાપત્ત દસ્સનં. યાવ તં ગોત્તં છેદં પાપુણાતિ, તાવ અભિભુય્યતિ, મદ્દીયતીતિ વુત્તં હોતિ. ગોત્તં અભિભવતીતિ ગોત્રભૂતિપિ યુજ્જતિ. ''પઞ્ચમં''તિ પઞ્ચમે ચિત્તવારે. ''તદાહિ જવનં પતિતં નામ હોતી''તિ પકતિયા જવનપ્પવત્તિનામ સત્તક્ખત્તુ પરમો હોતિ. ચતુત્થઞ્ચ મુદ્ધપત્તં. પઞ્ચમતો પટ્ઠાય પતિતં. તસ્મા તસ્મિં પઞ્ચમવારે જવનં પતિતં નામ હોતિ. ''દુતીયેના''તિ દુતીયેન એવ સદ્દેન. ''દુતીયં''તિ દુતીયે ચિત્તવારે. તદા અનુલોમં પથમજવનં હોતીતિ વુત્તં ''અલદ્ધા સેવનં અનુલોમ''ન્તિ. ''એતેનેવા''તિ એતેન એવ સદ્દ દ્વયે નેવ. અટ્ઠસાલિનિયં પન અનુઞ્ઞાતા વિય દિસ્સતિ. વુત્તઞ્હિ તત્થ. મન્દપઞ્ઞસ્સ ચત્તારિ અનુલોમાનિ હોન્તિ, પઞ્ચમં ગોત્રભુ, છટ્ઠં મગ્ગચિત્તં, સત્તમં ફલન્તિ. ''ઇતરટ્ઠકથાસૂ''તિ વિનયટ્ઠ કથાદીસુ. ''પટિસિદ્ધત્તા''તિ પઞ્ચમં ગોત્ર ભુપ્પવત્તિયા પટિસિદ્ધત્તા આદિમ્હિ અટ્ઠન્નં અઞ્ઞત્રસ્મિંતિ વુત્તત્તા ઇધ નિરુદ્ધેતિ પદં અવસ્સં ઇચ્છિતબ્બમેવાતિ વુત્તં ''નિરુદ્ધે અનન્તરમેવાતિ પદચ્છેદો''તિ. અનન્તર સદ્દસ્સ ચ નિચ્ચં સમ્બન્ધાપેક્ખત્તા તમેવપદં વિભત્તિ પરિણામેન અધિકતન્તિ આહ ''નિરુદ્ધસ્સાતિ અત્થતો લદ્ધમેવા''તિ. ''વસિભૂતાપી''તિ વસિભૂતાપિ સમાના. ''એકવારં જવિત્વા''તિ ઇદં લોકિયપ્પનાવસેન વુત્તં. લોકુત્તર અપ્પનાપન સત્તમમ્પિ ઉપ્પજ્જતિયેવ. મૂલટીકા પાઠે ''ભૂમન્તરપત્તિયા''તિ ગોત્રભુ ચિત્તં કામભૂમિ હોતિ. અપ્પનાપન મહગ્ગતભૂમિ વા લોકુત્તરભૂમિ વા હોતિ. એવં ભૂમન્તરપત્તિયા. ''આરમ્મણન્તર લદ્ધિયા''તિ ફલસમાપત્તિ વીથિયં ફલજવનં સન્ધાય વુત્તં. તત્થહિ પુરિમાનિ અનુલોમ જવનાનિ સઙ્ખારા રમ્મણાનિ હોન્તિ. ફલજવનં નિબ્બાનારમ્મણં. ઇદઞ્ચ કારણમત્તમેવ. યથાવુત્ત લેડ્ડુપમા એવ ઇધ યુત્તરૂપાતિ દટ્ઠબ્બં. ''ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બ''ન્તિ એતં અત્થજાતં ન ખો એવં દટ્ઠબ્બં. ''અનદ્ધનીયા''તિ અદ્ધાનં દીઘકાલં નખ મન્તીતિ અનદ્ધનીયા. અસારા. અસારત્તા એવ સીઘતરં રુહન્તિ. સીઘતરં વુદ્ધિં વિરુળ્હિં આપજ્જન્તિ. સારવન્તા પન સારેન સહ વટ્ટમાનત્તા સીઘતરં નરુહન્તિ. સીઘતરં વુદ્ધિં વિરુળ્હિં ના પજ્જન્તિ. તેનાહ ''એકવસ્સજીવિનો''તિઆદિં. ''એવમેવા''તિઆદીસુ ''પતિતજવનેસૂ''તિ પઞ્ચમ છટ્ઠ સત્તમ જવનેસુ. ''એત્થ ચા''તિઆદીસુ. ''સુપક્કસાલિભત્ત સદિસાની''તિ યથા સાલિભત્તાનિ સુપક્કત્તા એવ મુદુતરાનિ હુત્વા દુબ્બલાનિ અચિરટ્ઠિતિકાનિ. તસ્મિં દિવસેપિ પૂતિભાવં ગચ્છન્તિ. એવં અપ્પના જવનાનિ. ''યસ્મા ચા''તિઆદીસુ. ''દુવિધસ્સ નિયમસ્સા''તિ જવનનિયમસ્સ ચ કાલનિયમસ્સ ચ. ''પટિસન્ધિયા અનન્તર પચ્ચય ભાવિનો''તિ સત્તમ જવન ચેતના અનન્તર પચ્ચયો, તદનન્તરે પવત્તં વિપાક સન્તાનં પચ્ચયુપ્પન્નો, તમેવ ચ અવસાને ચુતિ ચિત્તં હુત્વા ભવન્તરે પટિસન્ધિ ચિત્તસ્સ અનન્તર પચ્ચયો. એવં પટિસન્ધિ ચિત્તસ્સ અનન્તર પચ્ચય ભાવેન અવસ્સં ભવિસ્સમાનસ્સાતિ અત્થો. ઇદઞ્ચ કારણ મત્તમેવ. મહાટીકાવચનં પન કિઞ્ચિ

વત્તબ્બ રૂપન્તિ ન પટિક્ખિત્તં. ‘‘નિરન્તરપ્પવત્તાનં’’તિ આદીસુ. ભિન્ના અસદિસા વેદના યેસં તાનિ ભિન્નવેદનાનિ. ‘‘આસેવન પચ્ચનીકાનં’’તિ આસેવન પચ્ચયપ્પટિ પક્ખાનં. અભિન્ના વેદના યેસન્તિ વિગ્ગહો. ક્રિયજવનાનન્તરં અરહત્તફલં ફલસમાપત્તિ વીથિયં દટ્ઠબ્બં. સેસમેત્થસુવિઞ્ઞેય્યં.

૧૩૯. ‘‘સબ્બથા પી’’તિઆદીસુ. લોકે મજ્ઝિમકે હિ મહાજનેહિ ઇચ્છિતમ્પિ કિઞ્ચિ આરમ્મણં અતિઉક્કટ્ઠેહિ મન્ધાતુ રાજાદીહિ ઇચ્છિતં ન હોતિ. તથા તેહિ મહાજનેહિ અનિચ્છિતમ્પિ કિઞ્ચિ આરમ્મણં અતિદુગ્ગતેહિ પચ્ચન્ત વાસીહિ ઇચ્છિતં હોતિ. તસ્મા આરમ્મણાનં ઇટ્ઠાનિટ્ઠ વવત્થાનં પત્વા અતિઉક્કટ્ઠેહિ ચ અતિદુગ્ગતેહિ ચ વવત્થાનં ન ગચ્છતિ, મજ્ઝિમકેહિ એવ વવત્થાનં ગચ્છતિ. તેનાહ ‘‘તત્થ ચા’’તિઆદિં. ‘‘આરમ્મણં’’તિ કત્તુપદં. ‘‘વિપાકચિત્તં’’તિ કમ્મપદં. ‘‘કિઞ્ચી’’તિ કિઞ્ચિ રૂપં. ‘‘કિસ્મિઞ્ચી’’તિ કસ્મિંચિ એકસ્મિં પુપ્ફે. ‘‘તેન વા’’તિ તેન વા સુખસમ્ફસ્સેન વત્થેન. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

‘‘વેદનાનિયમોપના’’તિઆદીસુ. ‘‘આદાસે મુખનિમિત્તસ્સ વિયા’’તિ યથા આદાસે મુખ નિમિત્તસ્સ ચલન ચવનાદિયોગો નાનાવણ્ણયોગો ચ યથામુખમેવ સિદ્ધો. તથા વિપાકાનં. વેદના યોગો પન યથારમ્મણમેવ સિદ્ધોતિ યોજના. તત્થ ‘‘વેદનાયોગો’’તિ નાનાવેદનાયોગો. ‘‘કપ્પેત્વા’’તિ ચિન્તેત્વા. ‘‘પકપ્પેત્વા’’તિ નાનપ્પકારતો ચિન્તેત્વા. ન કેવલઞ્ચ વિપાકાનં એવ યથારમ્મણં વેદના યોગો હોતીતિ યોજના.

‘‘અયઞ્ચા’’તિઆદીસુ. ‘‘અટ્ઠકથાયં પી’’તિ પટ્ઠાન અટ્ઠકથાયમ્પિ. ‘‘તદારમ્મણ વસેના’’તિ તદારમ્મણવસેન પવત્તાનન્તિ પાઠસેસો. ‘‘પઞ્ચન્નં’’તિ સોમનસ્સ સન્તીરણેન સદ્ધિં ચત્તારિ મહાવિપાક સોમનસ્સાનિ સન્ધાય વુત્તં. ‘‘પકતિ નીહારેના’’તિ પકતિયા નિચ્ચકાલં પવત્તપ્પકારેન. પાળિપાઠે. ભાવિતાનિ ઇન્દ્રિયાનિ યેનાતિ ભાવિતિન્દ્રિયો. ‘‘મનાપં’’તિ મનોરમ્મં. ‘‘અમનાપં’’તિ અમનોરમ્મં. વિહરેય્યન્તિ સચે કઙ્ખતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘પટિકૂલે’’તિ અમનાપે. ‘‘અપ્પટિકૂલ સઞ્ઞી’’તિ મનાપસઞ્ઞી. એવં સેસેસુ. ‘‘તેસં’’તિ ખીણાસવાનં. પાળિપાઠે. ‘‘સુમનો’’તિ સોમનસ્સિતો. ‘‘દુમ્મનો’’તિ દોમનસ્સિતો. પાળિપાઠે. ‘‘મેત્તાયવા ફરતી’’તિ અયં સત્તો અવેરોહોતૂતિઆદિના મેત્તાચિત્તેન વા ફરતિ. ‘‘ધાતુસો ઉપસંહરતી’’તિ યથા મ મ કાયોપિ ચતુધાતુ સમુસ્સયો હોતિ. તત્થ એકાપિ ધાતુ નામ પટિકૂલા વા અપ્પટિકૂલા વા ન હોતિ. કેવલં તુચ્છ સુઞ્ઞ સભાવમત્તા હોતિ. એવમેવ ઇમસ્સ સત્તસ્સ કાયોપીતિઆદિના ધાતુ સો ઉપસંહરતિ. ‘‘અસુભાય વા’’તિ અસુભ ભાવનાય વા. અસુભ ભાવના ચિત્તેન વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અસુભાયા’’તિ વા તસ્સ અસુભભાવત્થાય. દેવનાટકા દેવચ્છરા નામ. કુથિતાનિ કુટ્ઠાનિ યેસં તાનિ કુથિત કુટ્ઠાનિ. ‘‘સરીરાની’’તિ કાયઙ્ગાનિ. કુથિત કુટ્ઠાનિ સરીરાનિ યસ્સ સો કુથિતકુટ્ઠસરીરો. ‘‘કુથિતાની’’તિ અબ્ભુક્કિરણાનિ. વેદના યુત્તાનિ હોન્તિ ઇતિ અપરે વદન્તીતિ યોજના. તસ્મા પચ્ચયો હોતીતિ સમ્બન્ધો. કથં પચ્ચયો હોતીતિ આહ ‘‘યથા આનિસંસ દસ્સનેના’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘અટ્ઠકથાયં’’તિ વિસુદ્ધિ મગ્ગટ્ઠકથાયં. ‘‘બુદ્ધસુબુદ્ધતા દસ્સનેના’’તિ અત્તનો સત્થુભૂતસ્સ બુદ્ધસ્સ સુબુદ્ધતા દસ્સનેન. ‘‘અત્તસમ્પત્તિ દસ્સનેના’’તિ મયં પન એવરૂપા દુક્ખા મુત્તામ્હાતિ એવં અત્તનો સમ્પત્તિ દસ્સનેન. ‘‘અટ્ઠિકઙ્કલિકપેતરૂપે’’તિ નિમ્મં સલોહિતે અટ્ઠિપુઞ્જપેતસરીરે. ‘‘કુટ્ઠિનો’’તિ કુટ્ઠસરીરસ્સ. ‘‘અટ્ઠકથાયં’’તિ ધમ્મપદ અટ્ઠકથાયં. અતિ ઇટ્ઠે દેવચ્છર વણ્ણાદિકે. અતિ અનિટ્ઠે કુથિતકુટ્ઠસરીરાદિકે. ‘‘વત્થુ ભૂતો’’તિ ઉપ્પત્તિટ્ઠાન ભૂતો. ‘‘તેસં તેસં સત્તાનં’’તિ કત્તુ અત્થેસામિવચનં. ‘‘તદુભયં પી’’તિ ઉભયં તં ગહણંપિ. ‘‘તેસં’’તિ તેસં લોકિય મહાજનાનં. ‘‘વિપલ્લાસવસેનેવ હોતી’’તિ દેવચ્છરવણ્ણાદીસુ અતિઇટ્ઠેસુ અતિઇટ્ઠાકારતો ગહણમ્પિ વિપલ્લાસ વસેનેવ હોતિ. કસ્મા, દેવચ્છર વણ્ણાદીસુ અતિ ઇટ્ઠ સઞ્ઞાય વિપલ્લાસ સઞ્ઞાભાવતો.

વિભાવનિપાઠે . ‘‘પવત્તિયા’’તિ પવત્તનતો. અટ્ઠકથાધિપ્પાયે ઠત્વા વુત્તત્તા અટ્ઠકથાગારવેન’’તં વિચારેતબ્બ મેવા’’તિ વુત્તં. અત્થતો પન અયુત્તમેવાતિ વુત્તં હોતિ. એસનયો અઞ્ઞત્થપિ. ‘‘ધમ્મ ચક્ખુરહિતા’’તિ ધમ્મ વવત્થાનઞ્ઞાણ ચક્ખુ રહિતા. ‘‘કુસલાકુસલાનિ યેવા’’તિ તેસં ધમ્મ ચક્ખુ રહિતાનં ઉપ્પન્નાનિ કુસલાકુસલાનિયેવ. ગાથાયં. ‘‘રૂપા’’તિ રૂપતો નપ્પવેધન્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘સદ્દા’’તિઆદીસુપિ એસેવનયો. નપ્પવેધન્તીતિ ચ ન ચલન્તિ, ન કમ્પન્તિ, ચિત્તઞ્ઞથત્તં ન ગચ્છન્તિ. તથા ઉપેક્ખા ક્રિયજવનાનન્તરમ્પિ તદારમ્મણાનિ સોમનસ્સુ પેક્ખાવેદના યુત્તાનિ એવ સિયુન્તિ યોજના. મૂલટીકાપાઠે. ‘‘તદારમ્મણતા’’તિ તદારમ્મણતાય તદારમ્મણભાવેન. ‘‘કત્થચી’’તિ કત્થચિ અભિધમ્મ પાળિયં. ‘‘વિજ્જમાને ચ તસ્મિં’’તિ તસ્મિં ક્રિયજવનાનુ બન્ધકે તદા રમ્મણે વિજ્જમાને સતિ. એતં ભવઙ્ગઞ્ચ નામ અનુબન્ધતીતિ સમ્બન્ધો. નદીસોતો પટિસોતગામિનાવં અનુબન્ધતિ વિયાતિ યોજના. ‘‘સવિપ્ફારિકં એવજવનં’’તિ કિલેસ ધમ્માનં વિપલ્લાસ ધમ્માનઞ્ચ વસેન ખણમત્તેપિ અનેકસતેસુ આરમ્મણેસુ વિવિધાકારેન ફરણવેગસહિતં કુસલાકુસલ જવનમેવ અનુબન્ધતીતિ યુત્તં. ન પન ક્રિયજવનં અનુબન્ધતીતિ યુત્તન્તિ યોજના. ‘‘છળઙ્ગુ પેક્ખાવતો’’તિ ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નેવ સુમનો હોતિ, ન દુમ્મનો, ઉપેક્ખકો વિહરતી-તિઆદિના વુત્તાય છ દ્વારિકવસેન છળઙ્ગ સમન્નાગતાય ઉપેક્ખાય સમ્પન્નસ્સ. વત્તનં વુત્તિ. સન્તા વુત્તિ અસ્સાતિ સન્ત વુત્તિ. તં વિચારેન્તો ‘‘પટ્ઠાને પના’’તિઆદિમાહ. ‘‘યદિ ચેતં વુચ્ચેય્યા’’તિ એત્થ ‘‘એતં’’તિ ક્રિયા બ્યાકતેતિઆદિકં એતં વચનં. ‘‘તસ્મિં’’તિ તસ્મિં વચને. ‘‘એવમાદિના’’તિ એવમાદિના નયેન. વિભાવનિપાઠે. ‘‘ઉત્તરં’’તિ પરિહારં. ‘‘વિપસ્સનાચાર વસેના’’તિ વિપસ્સના પવત્તિ વસેન. ‘‘તેસં’’તિ સોમનસ્સ દોમનસ્સાનં. ‘‘ઇતરીતરાનન્તર પચ્ચયતા’’તિ અઞ્ઞમઞ્ઞાનન્તર પચ્ચયતાતિ અત્થો. ‘‘થેરેના’’તિ અનુરુદ્ધત્થેરેન. સબ્બાનિ તદા રમ્મણાનિ, સબ્બાનિ ભવઙ્ગાનિ ચ. ‘‘સમુદા ચરન્તી’’તિ ચિરકાલં સઞ્ચરન્તિ . ‘‘એતાનિહી’’તિઆદિના તેસં અટ્ઠારસન્નં જવનાનં અનન્તરં તદારમ્મણાનં અનિયમતો પવત્તિયા કારણયુત્તિં દસ્સેતિ. સમ્ભવતિ ઉપ્પજ્જતિ એતેનાતિ સમ્ભવો. તદા રમ્મણસ્સ સમ્ભવો તદા રમ્મણ સમ્ભવો. અથવા, સમ્ભવનં ઉપ્પજ્જનં સમ્ભવોતિ ઇમે દ્વે અત્થે દસ્સેતું ‘‘તદા રમ્મણ સમ્ભવો’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘યેસં પના’’તિઆદીસુ. ‘‘યેસં’’તિ યેસં પુગ્ગલાનં. ‘‘ઇતરાની’’તિ ઉપેક્ખા સન્તીરણ દ્વયતો અઞ્ઞાનિ. ‘‘ન હોન્તીતિ ન વત્તબ્બાની’’તિ વુત્તં. એવંસતિ, કસ્મા થેરેન ઇધ ન વુત્તાનીતિ. અટ્ઠસાલિનિયં અવુત્તત્તા ઇધ ન વુત્તાનીતિ. અટ્ઠસાલિનિયં પન કસ્મા ન વુત્તાનિ. યેભૂય્ય નિયમસોતે પતિતત્તા ન વુત્તાનિ. ન પન અલબ્ભમાનત્તા ન વુત્તાનીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘અટ્ઠકથાયં પના’’તિઆદિમાહ. ‘‘ઉપેક્ખાસહગત સન્તીરણ દ્વયમેવ વુત્તં’’તિ આગન્તુક ભવઙ્ગભાવેન વુત્તં. યથાહ અથસ્સ યદા સોમનસ્સ સહગતપ્પટિસન્ધિકસ્સ પવત્તે ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા પમાદેન પરિહીનજ્ઝાનસ્સ પણીત ધમ્મો મે નટ્ઠોતિ પચ્ચવેક્ખતો વિપ્પટિસારિ વસેન દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ, તદા કિં ઉપ્પજ્જતિ. સોમનસ્સાનન્તરઞ્હિ દોમનસ્સં, દોમનસ્સાનન્તરઞ્ચ સોમનસ્સં પટ્ઠાને પટિસિદ્ધં. મહગ્ગત ધમ્મં આરબ્ભ જવને જવિતે તદા રમ્મણમ્પિ તત્થેવ પટિસિદ્ધન્તિ. કુસલ વિપાકાવા અકુસલવિપાકાવા ઉપેક્ખા સહગતા હેતુકમનોવિઞ્ઞાણ ધાતુ ઉપ્પજ્જતિ. કિમસ્સા રમ્મણન્તિ. રૂપાદીસુ પરિત્ત ધમ્મેસુ અઞ્ઞતરં. એતેસુ હિ યદેવ તસ્મિં સમયે આપાતમાગતં હોતિ. તં આરબ્ભ એતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં-તિ. એવં દોમનસ્સસહગત જવનાનુરૂપં ઉપેક્ખાસહગત સન્તીરણ દ્વયમેવ આગન્તુક ભવઙ્ગભાવેન અટ્ઠકથાયં વુત્તન્તિ. ‘‘એતમ્પિ યુજ્જતિ યેવા’’તિ અકુસલ જવનાવસાને એતં સહેતુકં આગન્તુક ભવઙ્ગંપિ યુજ્જતિયેવ. ‘‘દોમનસ્સ જવનાનન્તરં ભવઙ્ગ પાતોવ હોતી’’તિ ઉપેક્ખા સહગત મૂલભવઙ્ગ પાતોવ હોતિ. આગન્તુક ભવઙ્ગેન કિચ્ચં નત્થિ. કસ્મા, ઉપેક્ખા પટિસન્ધિકત્તા. નેવતદારમ્મણ સમ્ભવો અત્થિ. કસ્મા, તેસુ આરમ્મણેસુ તદારમ્મણવારસ્સ અસમ્ભવતો. ન હિ મહન્તારમ્મણેસુ ચ અવિભૂતારમ્મણેસુ ચ તદારમ્મણવારો સમ્ભવતિ. ન ચ મૂલભવઙ્ગ સમ્ભવો અત્થિ. કસ્મા, મૂલભવઙ્ગભૂ તસ્સ સોમનસ્સ ભવઙ્ગસ્સ દોમનસ્સ જવનેન સહ વિરુદ્ધત્તા. ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ

ઇમિના કારણેન. ''એકં''તિ એકં ઉપેક્ખાસહગત વિપાકં. તથા તસ્સેવ દોમનસ્સં ઉપ્પાદેન્તસ્સ નેવ તદારમ્મણ સમ્ભવો અત્થિ. ન ચ મૂલભવઙ્ગ સમ્ભવોતિ કત્વા દોમનસ્સાનન્તરં છસુ...પે॰... પવત્તતીતિ યોજના. તત્થ ''તસ્સેવા''તિ સોમનસ્સપ્પટિસન્ધિકસ્સેવ. નેવતદારમ્મણ સમ્ભવો અત્થિ. કસ્મા, આરમ્મણાનં અતિમહન્તત્તેપિ અતિવિભૂતત્તેપિ સતિ સોમનસ્સ તદારમ્મણસ્સ જવનેન સહ વિરુદ્ધત્તા. ઉપેક્ખા તદા રમ્મણસ્સ ચ આરમ્મણેન સહ વિરુદ્ધત્તા. ન હિ અતિ ઇટ્ઠારમ્મણે ઉપેક્ખા તદારમ્મણં પવત્તતિ. મહગ્ગત પઞ્ઞત્તા રમ્મણેસુ પન ઉભયમ્પિ તદારમ્મણં નુપ્પજ્જતિયેવ. ન ચ મૂલભવઙ્ગ સમ્ભવો અત્થિ. કસ્મા, જવનેન સહ વિરુદ્ધત્તાતિ.

''એત્થ ચા''તિઆદીસુ. ''સબ્બ ધમ્મેસૂ''તિ સબ્બેસુ આરમ્મણ ધમ્મેસુ. ''પથમ સમન્નાહારો''તિ આવજ્જન કિચ્ચં આહ. સુત્તન્ત પાઠે. ''તજ્જો''તિ તેન આરમ્મણાનં આપાતા ગમનેન જાતો. ''તજ્જો''તિ વા તદનુરૂપોતિપિ વદન્તિ. ''વિઞ્ઞાણભાગસ્સા''તિ ચક્ખુ દ્વારિક વિઞ્ઞાણ કોટ્ઠાસસ્સ. ''યતો''તિ યસ્મિં કાલે. કથં આવજ્જનેન વિના નુપ્પજ્જતીતિ આહ ''સચે આવજ્જનેના''તિઆદિં. ''એત્થ સિયા''તિઆદીસુ. યથા પન નિરાવજ્જનં હોતિ ભિન્ના રમ્મણઞ્ચ, એવં તથાતિ યોજના. ''એકસ્સપી''તિ એકસ્સ આગન્તુક ભવઙ્ગસ્સપિ નત્થિ દોસો. મહાઅટ્ઠકથાયઞ્ચ નત્થિ. અટ્ઠસાલિનિયં પન અત્થિયેવ. ''સવિપ્ફન્દનત્તા''તિ એત્થ અત્થો સવિપ્ફારિકન્તિ પદે વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. ''ઇતરે સઞ્ચા''તિ મહગ્ગતલોકુત્તર જવનાનઞ્ચ. કાનિ ચિ પરિત્તારમ્મણાનિપિ સમાનાનિ. યદિ તદારમ્મણ્ પનિસ્સ યસ્સ કામભવઙ્ગસ્સ અભાવતો તદારમ્મણાનિ રૂપારૂપ બ્રહ્માનં નુપ્પજ્જન્તિ. એવં સતિ, ચક્ખુસોત દ્વારિક ચિત્તાનિપિ રૂપ બ્રહ્માનં નુપ્પજ્જેય્યુન્તિ આહ ''ચક્ખુ સોતવિઞ્ઞાણાનિ પના''તિઆદિં. ''ઇન્દ્રિયપ્પવત્તિ આનુભાવતો''તિ ચક્ખુ વત્થુ સોતવત્થુ સઙ્ખાતાનં ઇન્દ્રિય વત્થૂનં રૂપ બ્રહ્મ સન્તાને પવત્તત્તા તેસં પવત્તિ આનુભાવતો ચક્ખુ સોતવિઞ્ઞાણાનિ રૂપબ્રહ્માનં પવત્તન્તિયે વાતિ દસ્સેતું ''સમ્પટિચ્છન સન્તીરણાની''તિઆદિ વુત્તં. ''વિકપ્પબલેવા''તિ કામકુસલા કુસલાનં વિય વિવિધેન આકારેન કપ્પેત્વા પકપ્પેત્વા આરમ્મણગ્ગહસામત્થિયેવાસતિ. ''અપ્પનાપત્ત ભાવના કમ્મવિસેસે વા''તિ એત્થ અભિઞ્ઞા જવનાનિ વિય મહગ્ગત વિપાક લોકુત્તર વિપાકાનિ વિય ચાતિ વત્તબ્બં. ''અટ્ઠકથાયં''તિ પટિચ્ચ સમુપ્પાદ વિભઙ્ગટ્ઠકથાયં. ''વિભાવનિયં વુત્ત કારણાની''તિ અટ્ઠકથાતો આહરિત્વા વિભાવનિયં વુત્તાનિ 'અજનકત્તા જનક સમાનત્તા ભાવતો'તિઆદીનિ કારણાનિ.

૧૪૦. જવન નિયમે. અટ્ઠકથાયમ્પિ છક્ખત્તું પવત્તિ વુત્તા. યથાહ સચે પન બલવા રમ્મણં આપાતાગતં હોતિ. ક્રિયમનોધાતુયા ભવઙ્ગે આવટ્ટિતે ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. જવનટ્ઠાને પન પથમકામાવચર કુસલ ચિત્તં જવનં હુત્વા છસત્તવારે જવિત્વા તદારમ્મણસ્સ વારં દેતીતિ. ''મુદુતર ભાવેના''તિ માતુકુચ્છિમ્હિ ઠિતકાલેવા સમ્પતિ જાતકાલે વા વત્થુસ્સ અતિમુદુભાવેન. ''કેનચિઉપદ્દુત ભાવેના''તિ બાળ્હગેલઞ્ઞજાતકાલે કેનચિ વાતપિત્તસેમ્હાદિના ઉપદ્દુત ભાવેન. ''અજ્ઝોત્થટ ભાવેના''તિ તસ્સ વેવચનમત્તં. મન્દીભૂતો વેગો યેસં તાનિ મન્દીભૂત વેગાનિ. ''અસય્હ રૂપેહી''તિ દુક્ખમસભાવેહિ. અભિભૂતાનં સત્તાનં. તઞ્ચ ખો વચનં પાકતિક સત્તાનં વસેનેવ વુત્તં. ન સત્તવિસેસાનં વસેન. એવં સતિ, સત્તવિસેસાનં વસેન કથં દટ્ઠબ્બન્તિ આહ ''યે પના''તિઆદિં. ''ઉપરી''તિ મરણુપ્પત્તિટ્ઠાને. ''વુત્તઞ્હી''તિ વિસુદ્ધિ મગ્ગે વુત્તમેવ. ''યમકપ્પાટિહારિયં''તિ યુગળવત્થૂનં એકતો પવત્ત અચ્છરિય કમ્મં. ''દ્વે ઝાનઙ્ગાની''તિ ઉપેક્ખેકગ્ગતા ઝાનઙ્ગાનિ.

''યોગકમ્મસિદ્ધિયા''તિ ભાવનાનુ યોગકમ્મસિદ્ધસ્સ. ઇદ્ધિ વિકુબ્બનં નામ ઇદ્ધિયા નાનાકમ્મકરણં. ''સિદ્ધિયા એવા''તિ સિજ્ઝ નત્થાય એવ . અત્તનો અનન્તરે એવ ઉપ્પન્નં ફલં એતિસ્સાતિ આનન્તરિકપ્ફલા. મગ્ગચેતના. ''ઇતી''તિ તસ્મા. ''મન્દસ્સા''તિ મન્દ પુગ્ગલસ્સ. ''તિક્ખસ્સા''તિ તિક્ખ પુગ્ગલસ્સ. તીણિ ફલચિત્તાનિ.

‘‘પયોગાભિસઙ્ખારસ્સા’’તિ પઠમજ્ઝાનતો પટ્ઠાય સમથ વિપસ્સનાયુગનન્ધપ્પવત્તિ સઙ્ખાતસ્સ પુબ્બપ્પયોગાભિસઙ્ખારસ્સ. ‘‘અકતાધિકારસ્સા’’તિ આસન્ને પુરિમભવે અકત ઝાનપરિકમ્મસ્સ પુગ્ગલસ્સ. સબ્બેસમ્પિ ફલટ્ઠાનં ચિણ્ણવસિભાવાનેવ હોન્તીતિ યોજના.

જવનનિયમોનિટ્ઠિતો.

૧૪૧. દુહેતુકાદીસુ. જાતિ દ્વિહેતુકાદયો એવ અધિપ્પેતાતિ વુત્તં ‘‘પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણ સહગતા’’તિઆદિં. ‘‘તેસં દ્વિન્નં પી’’તિ દ્વિહેતુકાનમ્પિ અહેતુકાનમ્પિ. ભુસોઝાન મગ્ગફલાનિ વારેન્તિ નીવારેન્તીતિ આવરણાનિ. વિપાકાનિ ચ તાનિ આવરણાનિ ચાતિ વિગ્ગહો. ‘‘વિપાકાની’’તિ અહેતુક દ્વિહેતુક વિપાકાનિ. તેહિ ગહિતપ્પટિસન્ધિકાનં ઇમસ્મિં ભવેઝાન મગ્ગફલપ્પટિલાભો નામ નત્થિ. તેનાહ ‘‘વિપાકાવરણ સબ્ભાવતો’’તિઆદિં. ‘‘તેસં’’તિ દુગ્ગતિ અહેતુક પુગ્ગલાનં. પુગ્ગલાનન્તિ વુત્તં હોતિ. ન લબ્ભન્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇતરેસં’’તિ તતો અઞ્ઞેસં સુગતિ અહેતુક પુગ્ગલાનં.

‘‘એત્થ સિયા’’તિઆદીસુ. દુગ્ગતિ પરિયાપન્નાનઞ્ચ અહેતુકાનં. ‘‘મૂલભવઙ્ગે’’તિઆદિમ્હિ પટિસન્ધિ ચિત્તં હુત્વા આગતે મૂલભવઙ્ગે. ‘‘યં કિઞ્ચી’’તિ યં કિઞ્ચિ ભવઙ્ગં. ‘‘વુચ્ચતે’’તિ વિસજ્જના વુચ્ચતે. ‘‘સબ્બ અટ્ઠકથાસુ પટિક્ખિત્તો’’તિ અટ્ઠસાલિનિયં તાવ વિપાકુદ્ધારકથાયં સોળસસુ કામાવચર કુસલ વિપાકેસુ અટ્ઠન્નં અહેતુક વિપાકાનં એવ આપાયિકેસુ સત્તેસુ ઉપ્પત્તિં દસ્સેતિ. ન અટ્ઠન્નં સહેતુક વિપાકાનં. તથા પટિચ્ચ સમુપ્પાદટ્ઠ કથાસુ ચ વિઞ્ઞાણ પદવણ્ણનાસુ અઞ્ઞાસુ ચ અભિધમ્માવતારાદીસૂતિ એવં સબ્બટ્ઠકથાસુ પટિક્ખિત્તા નામ હોતિ. ‘‘યોગસા ધનીયત્તા’’તિ પયોગેન સાધેતબ્બત્તા. કુસલાકુસલાનિ હિ વડ્ઢેતું વા હાપેતું વા પયોગે કતે વડ્ઢન્તિ ચેવ હાયન્તિ ચ. ઞાણવિપ્પયુત્તભૂતં ગહેતું યુત્તં. કસ્મા, અહેતુકસ્સ ભવઙ્ગસ્સાતિ વુત્તસ્સ મૂલભવઙ્ગસ્સ અહેતુકત્તા. ‘‘દ્વિન્નમ્પિ અહેતુકાનં’’તિ દુગ્ગતિ અહેતુકાનઞ્ચ સુગતિ અહેતુકાનઞ્ચ. ‘‘અપરેપના’’તિઆદિ વિભાવનિયં આગતો અપરે વાદો. વુત્તઞ્હિ તત્થ ‘અપરેપન યથા અહેતુકાનં સહેતુક તદારમ્મણં હોતિ, એવં દ્વિહેતુકાનં તિહેતુક તદારમ્મણંપી’તિ વણ્ણેન્તિ. તેસંમતાનુરોધેન ચ ઇધપિ ઞાણસમ્પયુત્ત વિપાકપ્પટિક્ખેપો અહેતુકેયેવ સન્ધાયાતિ વદન્તીતિ. તં પન વિપાકુદ્ધારકથાયં ‘એત્થેવ દ્વાદસ કમગ્ગોપી’તિ ચ, એત્થેવ દસકમગ્ગોપી’તિ ચ આગતેહિ ન સમેતિ. તત્થ હિ સોળસસુકુસલવિપાકેસુ દ્વિહેતુક કમ્મનિબ્બત્તાનં દ્વિન્નં દ્વિહેતુકાહેતુક પુગ્ગલાનં ચત્તારિ ઞાણસમ્પયુત્ત વિપાકાનિ વજ્જેત્વા દ્વાદસ કમગ્ગો નામ હોતિ. પુન સેસેસુ દ્વાદસ વિપાકેસુપિ અસઙ્ખારિક કમ્મનિબ્બત્તાનં દ્વે ઞાણવિપ્પયુત્ત સસઙ્ખારિક વિપાકાનિ, સસઙ્ખારિક કમ્મનિબ્બત્તાનઞ્ચ દ્વે ઞાણવિપ્પયુત્ત અસઙ્ખારિક વિપાકાનિ વજ્જેત્વા દુતિયત્થેર વાદે દસકમગ્ગો નામ હોતીતિ. એત્થ પન દ્વિ હેતુકોપિ પુગ્ગલો અધિકેન છન્દેન વા વીરિયેન વા ચિત્તેન વા યુત્તો પરિયત્તિ ધમ્મં વા નાનાવિજ્જાસિપ્પાનિ વા બહું ગણ્હેય્ય, સુણેય્ય, ધારેય્ય, વાચેય્ય, ચિન્તેય્ય. અથસ્સ ઞાણસમ્પયુત્ત જવનં બહુલં સમુદા ચરેય્ય. તદા તસ્સ નાનાકમ્મેન જવનાનુ રૂપં ઞાણસમ્પયુત્ત તદારમ્મણં ન ન સમ્ભવતીતિ વુત્તં. તં યુત્તં વિય દિસ્સતીતિ. ‘‘અટ્ઠકથાયં પિહિ. લ. વુત્તા’’તિ કથં વુત્તા. એતાનિ હિ મનુસ્સેસુ ચ કામાવચર દેવેસુ ચ પુઞ્ઞવન્તાનં દ્વિહેતુકતિ હેતુકાનં પટિસન્ધિકાલે પટિસન્ધિ હુત્વા વિપચ્ચન્તીતિઆદિના વુત્તાતિ. તે પન તિવિધા, નવવિધાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તેસં તબ્ભાવો’’તિ કુસલાનં કુસલભાવો, અકુસલાનં અકુસલભાવો. ‘‘સિક્ખન ધમ્મયુત્તા’’તિ તીહિ સિક્ખાહિ પહાતબ્બાનં કિલેસાનં અત્થિતાય સિક્ખિતબ્બતા પકતિયં ઠિતાતિ અધિપ્પાયો .‘‘હેટ્ઠિમાનઞ્ચા’’તિ હેટ્ઠિમ ફલાનઞ્ચ. યાનિયાનિસકાનિ યથાસકં. ‘‘ઉપરિમાનં’’તિ ઉપરિમાનં પુગ્ગલાનં. ‘‘પરિનિટ્ઠિત સિક્ખા કિચ્ચત્તા’’તિ સિક્ખા કિચ્ચં નામ કિલેસ ધમ્માનં

પહાનત્થાય એવ હોતીતિ તેસુ સબ્બસો પહીનેસુ સિક્ખા કિચ્ચં પરિનિટ્ઠિતં હોતિ. એવં પરિનિટ્ઠિત સિક્ખા કિચ્ચત્તા. સુટ્ઠુ ભબ્બોતિ સમ્ભવો. સમ્ભવોતિ વિસેસન પદમેતન્તિ આહ ‘‘યથા સમ્ભવં’’તિ.

૧૪૨. ‘‘એત્થેવા’’તિ એતસ્મિં કામલોકે એવ. ‘‘તં તં પસાદરહિતાનં’’તિ તેનતેન પસાદેન રહિતાનં. તસ્મિં તસ્મિં દ્વારે ઉપ્પન્નાનિ તં તં દ્વારિકાનિ. ચતુસટ્ઠિવીથિ ચિત્તાનિ. દ્વે ચત્તાલીસ વીથિ ચિત્તાનિ. ‘‘બ્રહ્મલોકે વા’’તિઆદીસુ. ઇદં અટ્ઠકથા વચનં. યથાહ રૂપભવે ચતુન્નં વિઞ્ઞાણાનં, તથેવ પચ્ચયો. પવત્તે, નોપટિસન્ધિયં. સોચ ખો કામાવચરે અનિટ્ઠ રૂપદસ્સન સદ્દસવનવસેન, બ્રહ્મલોકે પન અનિટ્ઠા રૂપાદયો નામ નત્થિ. તથા કામાવચર દેવલોકે પીતિ. તાનિ ચત્તારિ ચિત્તાનિ. ‘‘તત્થા’’તિ તસ્મિં રૂપલોકે. વિભાવનિપાઠે. ‘‘ઇધા’’તિ ઇમસ્મિં વચને. ‘‘તં તં ભૂમિ પરિયાપન્ને’’તિ તિસ્સં તિસ્સં ભૂમિયં પરિયાપન્ને. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

વીથિસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૫. વીથિમુત્તસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૪૩. વીથિમુત્તસઙ્ગહે . ‘‘પવત્તિસઙ્ગહં’’તિ ચિત્તુપ્પાદાનં પવત્તાકારકથનસઙ્ગહં. ‘‘પટિસન્ધિયં’’તિ પટિસન્ધિકાલે. ‘‘તેસં’’તિ ચિત્ત ચેતસિકાનં. વિભાવનિપાઠે. ‘‘તદાસન્નતાયા’’તિ તાયપટિસન્ધિયા આસન્નતાય. ‘‘તં ગહણેને વા’’તિ સન્ધિગ્ગહણેન એવ સન્ધિવચનેન એવ. ‘‘વિસયપ્પવત્તિ નામા’’તિ કમ્મ કમ્મનિમિત્તાદીનં વિસયાનં દ્વારેસુ આપાતા ગમન વસેન પવત્તિ નામ. ‘‘મરણુપ્પત્તિયં એવ સિદ્ધા’’તિ મરણુપ્પત્તિયં જવનેસુ એવ સિદ્ધા. એતેન મરણુપ્પત્તિ વિધાનં જવનપ્પધાનં હોતિ, ન ચુતિપ્પધાનન્તિ દીપેતિ. ન હિ તસ્મિં વિધાને તસ્સં ચુતિયં વિસયપ્પવત્તિ વચનં નામ અત્થિ. જવનેસુ એવ અત્થિ. સા પન ચુતિ તસ્મિં ભવે આદિમ્હિ પટિસન્ધિ પવત્તિયા સિદ્ધાય સિજ્ઝતિ યેવાતિ. ‘‘તેસં’’તિ વીથિમુત્તાનં. ‘‘ભવન્તી’’તિ પાતુબ્ભવન્તિ. ‘‘તતો’’તિ અયતો. ‘‘ગન્તબ્બા’’તિ પટિસન્ધિગ્ગહણવસેન ઉપપજ્જિતબ્બા. ‘‘ગચ્છન્તી’’તિ પવત્તન્તિ. ‘‘તિરો’’તિ તિરિયતો. ‘‘અઞ્છિતા’’તિ ગતા પવત્તા, આયતા વા. ‘‘સમાનજાતિતાયા’’તિ તિરચ્છાન ગતજાતિ વસેન સમાનજાતિ ભાવેન. ‘‘યુવન્તી’’તિ મિસ્સી ભવન્તિ. ‘‘સુખસમુસ્સયતો’’તિ સુખસમુદાયતો. ‘‘દિબ્બન્તી’’તિ વિજ્જોતન્તિ. ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ ઇતિ વચનત્થં કત્વા ઉપરિદેવા સુરાતિ વુચ્ચન્તીતિ યોજના. ‘‘વેપચિત્તિપહારાદાદયો’’તિ વેપચિત્તિ અસુરિન્દ પહારાદઅસુરિન્દાદિકે દેવાસુરે. ‘‘સુરપ્પટિ પક્ખા’’તિ તાવતિંસાદેવપ્પટિપક્ખા. ‘‘સુરસદિસા’’તિ તાવતિંસાદેવ સદિસા. ‘‘વેમાનિકપેતે’’તિ વેમાનિક નામકે પેતે. ‘‘વિનિપાતિકે’’તિ વિનિપાતિક નામકે દુગ્ગત દેવજાતિકે. તેસં પવત્તિ ઉપરિ ‘વિનિપાતિકાસુરાનઞ્ચા’તિ પદે આવિ ભવિસ્સતિ. ‘‘તેપી’’તિ લોકન્તરિક નેરયિક સત્તાપિ. ‘‘કાલકઞ્ચિકપેતે’’તિ કાલકઞ્ચિક નામકે પેતે. એવં કથાવત્થુ પાળિયં આગતા વેસ્સભુ આદયો યમરાજાનોપનાતિ સમ્બન્ધો. વેસ્સભૂ ચ નોત્તિ ચ સોમો ચ યમો ચ વેસ્સવણો ચ ઇતિ ઇમે પેત્તિ રાજાનો. ‘‘રજ્જ’’ન્તિ રાજભાવં રાજકિચ્ચં. યે ચ યક્ખરક્ખસા નામ કરોન્તા વિચરન્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કુરૂરકમ્મકારિનો’’તિ લુદ્દકમ્મકારિનો. ‘‘રેવતિ વિમાને’’તિ રેવતિ વિમાન વત્થુમ્હિ. ‘‘ઇતો’’તિ મનુસ્સ લોકતો, સુગતિભવતો વા. તેહિ યક્ખ રક્ખસા નામ ભૂમટ્ઠકાપિ સન્તિ, આકાસટ્ઠકાપિ. ‘‘નાનાકમ્મકારણાયો’’તિ દ્વત્તિંસ વિધાનિ કમ્મકરણ કિચ્ચાનિ. તેસમ્પિ નિરયપાલાનન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘તિસ્સન્નં’’તિ તિસ્સન્નં અપાયભૂમીનં. અપાયભૂમિ.

ઉસ્સિતો મનો એતેસન્તિ વા, ઉસ્સન્નો મનો એતેસન્તિ વા, દ્વિધાવિગ્ગહો. ‘‘ઉસ્સિતો’’તિ ઉગ્ગતો. ‘‘ઉસ્સન્નો’’તિ વિપુલો. કસ્મા તિક્ખતર ચિત્તા હોન્તીતિ વુત્તન્તિ આહ ‘‘પરિપુણ્ણાનં’’તિઆદિં. પુબ્બવાક્યે અનન્ત ચક્કવાળસાધારણ વસેન વુત્તત્તા પુન ‘‘ઇમસ્મિં’’તિઆદિ વુત્તં. વત્તબ્બં નત્થિ. ઇધેવ સબ્બઞ્ઞુ બુદ્ધાદીનં ઉપ્પન્નતોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અધિગ્ગણ્હન્તી’’તિ અધિકં કત્વા ગણ્હન્તિ. ‘‘સૂરા’’તિ પાપકલ્યાણ કમ્મેસુ સૂરચિત્તા. ‘‘સતિમન્તો’’તિ વિપુલસ્સતિકા. ‘‘ઇધ બ્રહ્મચરિયવાસો’’તિ ઇધેવ સિક્ખત્તયપૂરણ સઙ્ખાતસ્સ બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ અત્થિતા. ‘‘મરિયાદધમ્મેસૂ’’તિ લોકચારિત્ત ધમ્મેસુ. ‘‘ધતરટ્ઠો’’તિ ધતરટ્ઠો મહારાજા. એવં વિરુળ્હકોતિઆદીસુ. ‘‘ગન્ધરુક્ખાધિ વત્થા’’તિ ગન્ધરુક્ખેસુ અજ્ઝાવુત્થા. ‘‘કુમ્ભણ્ડા’’તિ કુવુચ્ચતિ પથવી. પથવિ ગતાનિ રતનભણ્ડાનિ યેસં તેતિ વિગ્ગહો. ‘‘દાનવરક્ખસા’’તિ દનુનામદેવધીતાય અપચ્ચન્તિ અત્થેન દાનવ નામકા રક્ખસા. અવરુજ્ઝન્તિ અન્તરાયં કરોન્તીતિ અવરુદ્ધકા. ‘‘વિગચ્છરૂપો’’તિ વિપન્નવણ્ણો. ‘‘નિહીનકમ્મકતા’’તિ નિહીનાનિપાપકમ્માનિ કત્વા આગતા. કાચિગન્ધપ્પિયો જાયન્તીતિ સમ્બન્ધો. યાગન્ધપ્પિયો જોગિનીતિ ચ વુચ્ચન્તિ, જુણ્હાતિ ચ વુચ્ચન્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘અભિલક્ખિતરત્તીસૂ’’તિ અભિઞ્ઞાતરત્તીસુ. ઉપોસથરત્તીસૂતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ગોચરપ્પસુતકાલે’’તિ ગોચરત્થાય વિચરિતકાલે. ‘‘જુતિઅત્થેના’’તિ વિજ્જોતનટ્ઠેન. વસૂનિ ધનાનિ

ધારેન્તીતિ વસુન્ધરા. વસુન્ધરા ચ તે દેવ યક્ખા ચાતિ વિગ્ગહો. ‘‘નાગાત્વેવ વુચ્ચન્તી’’તિ પાળિયં નાગેસુ સઙ્ગય્હન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘યા’’તિ યા ભુમ્મદેવયક્ખ જાતિયો. ‘‘યાસં’’તિ યાસં ભુમ્મદેવ યક્ખજાતીનં. ‘‘કીળાપસુતવસેના’’તિ બોધિસત્તાનઞ્ચ બુદ્ધાનઞ્ચ અચ્છરિય ધમ્મજાતકાલે ઉગ્ઘોસન કીળાકમ્મવડ્ઢનવસેન. ‘‘યાસઞ્ચ મન્તપદાની’’તિ યાસં નિગ્ગહ પગ્ગહપૂજનાદિ વસેન પવત્તાનિ મન્તપદાનિ. ‘‘તેસૂ’’તિ + તેસુ ચતૂસુ અવરુદ્ધકેસુ. ‘‘કીળાસોણ્ડવસેના’’તિ કીળાધુત્તવસેન. ‘‘ઘાસસોણ્ડવસેના’’તિ ખાદનભુઞ્જન ધુત્તવસેન. સોણો વુચ્ચતિ સુનખો. ‘‘સત્તે’’ નેરયિકે વા પેતેવા. ‘‘કામઞ્ચ હોતી’’તિ કિઞ્ચાપિ હોતીતિ અત્થો. ‘‘નિબન્ધનોકાસો’’તિ નિચ્ચસમ્બન્ધનોકાસો. ‘‘સમુદાગતેસૂ’’તિ પરમ્પરતો આગતેસુ. ‘‘દેવરાજટ્ઠાનેસૂ’’તિ ઇમસ્મિં ચક્કવાળે તાવતિંસાભવને દેવરાજટ્ઠાનેસૂતિ અધિપ્પાયો. ‘‘પાળિયં એવા’’તિ દીઘનિકાયે જનવસભસુત્તપાળિયં એવ. યચ્છન્તિ નિયચ્છન્તિ એત્થાતિ યામો. ‘‘નિયચ્છન્તી’’તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં ઇસ્સામચ્છરિય મૂલકેહિ કલહભણ્ડનાદીહિ વિગચ્છન્તીતિ અત્થો. ‘‘તં સહચરિતત્તા’’તિ તેન યામ નામકેન ઇસ્સરદેવકુલેન નિચ્ચકાલં સહ પવત્તત્તા. ‘‘વસં વત્તેન્તી’’તિ ઇચ્છં પૂરેન્તીતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘પુરે’’તિ સમ્મુખટ્ઠાને. તં પન ઠાનં ઉચ્ચટ્ઠાનં નામ હોતીતિ આહ ‘‘ઉચ્ચેઠાને’’તિ. ‘‘સહસ્સો બ્રહ્મા’’તિઆદીસુ અત્તનો સરીરોભાસેન સહસ્સં ચક્કવાળ લોકં ફરન્તો સહસ્સોનામાતિ અટ્ઠકથાયં અધિપ્પેતં. કુલદેવતાયો નામ કુલ પરમ્પર પૂજિત દેવતાયો નામ. ‘‘ઉપટ્ઠહન્તી’’તિ યુત્તટ્ઠાને દેવવત્થુ દેવમાલકાનિ કત્વા સમયે સમયે તત્થ ગન્ત્વા ગન્ધમાલાદીહિ પૂજેન્તિ, વન્દન્તિ, થોમેન્તિ, વરં પત્થેન્તીતિ અત્થો. ‘‘ઉપટ્ઠકા એવસમ્પજ્જન્તી’’તિ ઉપટ્ઠકમત્તાવહોન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘કસ્સચી’’તિ કસ્સચિ હેટ્ઠિમસ્સ. ‘‘તત્થા’’તિ તાસુ બ્રહ્મભૂમીસુ. પુન ‘‘તત્થા’’તિ તસ્મિં દુતીયતલે. ‘‘આભા’’તિ સરીરાભા. નિચ્છરન્તિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેહિ નિગ્ગચ્છન્તિ. ‘‘અચલ સણ્ઠિતા’’તિ દુતીય તલે વિય ચલિતા ન હોતિ. અથ ખો અચલ સણ્ઠિતા. ‘‘તેસં’’તિ તેસંવાદીનં પાઠે. બ્રહ્મપારિસજ્જાતિઆદિકં નામં નસિદ્ધતિ યોજના. ‘‘ઇઞ્જનજાતિકેહી’’તિ ચલનજાતિકેહિ. ‘‘હેટ્ઠિમતલાનં ઇઞ્જિતં પુઞ્ઞફલં અત્થીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘આનેઞ્જ જાતિકેના’’તિ અચલનજાતિકેન ઉપેક્ખાઞાનેન નિબ્બત્તાનં ચતુત્થતલાનં. ‘‘કેનચિ અન્તરાયેના’’તિ તેજોસંવટ્ટાદિકેન અન્તરાયેન. ‘‘એત્થપી’’તિ એતસ્મિં ચતુત્થતલેપિ. ‘‘આયુ વેમત્તતાયા’’તિ આયુપ્પમાણનાનત્તસ્સ. ‘‘ઓળારિકાનં’’તિ ઇદં પકતિયા ઓળારિક સભાવતાય વુત્તં. ન સુખુમાનં અત્થિતાય. નત્થિ વિહઞ્ઞનં એતેસન્તિ અવિહા. કિં વિહઞ્ઞનં નામાતિ આહ ‘‘સમથવિપસ્સના કમ્મેસુ અવિપ્ફારિકતા પત્તી’’તિ. ચિત્તસ્સ અવિપ્ફારતા પજ્જનં નામ નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘પસાદ દિબ્બ ધમ્મ પઞ્ઞા ચક્ખૂહી’’તિ ‘પસાદ ચક્ખુ, દિબ્બચક્ખુ, ધમ્મચક્ખુ, પઞ્ઞા ચક્ખૂ, હિ. તત્થ પસાદચક્ખુ એવ ઇધ દિબ્બચક્ખૂતિપિ વુચ્ચતિ. ‘‘ધમ્મ ચક્ખૂ’’તિ હેટ્ઠિમમગ્ગઞાણં. ‘‘પઞ્ઞા ચક્ખૂ’’તિ વિપસ્સના ઞાણપચ્ચવેક્ખનાઞાણેહિ સદ્ધિં અવસેસં સબ્બઞ્ઞાણં. ‘‘રૂપીનં સત્તાનં’’તિ રૂપકાયવન્તાનં સત્તાનં. ‘‘કનિટ્ઠભાવો’’તિ અપ્પતરભાવો. ‘‘અનાગામિમગ્ગટ્ઠસ્સપિ પટિક્ખેપો’’તિ સકદાગામિભાવેઠત્વા ભાવેન્તસ્સેવ અનાગામિમગ્ગો ઉપ્પજ્જતિ. નો અઞ્ઞથાતિ આહ ‘‘સકદાગામીનં પટિક્ખેપેના’’તિઆદિં.

ભૂમિચતુક્કં નિટ્ઠિતં.

૧૪૪. ભવન્તરે ઓક્કમન્તિ એતાયાતિ ઓક્કન્તીતિ પિયુજ્જતિ. ‘‘સોતરહિતો’’તિ પસાદસોતરહિતો. એવં સેસેસુપિ. ‘‘આસિત્તકાદિભાવેના’’તિ આસિત્તકપણ્ડકાદિ ભાવેન. ‘‘દ્વીહિ બ્યઞ્જનેહી’’તિ દ્વીહિ નિમિત્તેહિ. ‘‘વિબચ્છવચનો’’તિ વિપન્નવચનો. ‘‘વત્થુ વિપન્નસ્સા’’તિ એત્થ ‘‘વત્થૂ’’તિ સમ્ભાર ચક્ખુ વુચ્ચતિ. તસ્સ આદિતો પટ્ઠાય વિપન્નત્તા તેન સમન્નાગતો પુગ્ગલો વત્થુવિપન્નોતિ વુચ્ચતિ. ‘‘તસ્સ તસ્સા’’તિ ચક્ખુસો તાદિકસ્સ

.“પસૂતિયં યેવા”તિ વિજાયમાનકાલેયેવ. “પઞ્ઞાવેય્યત્તિયભાવસ્સા”તિ એત્થ બ્યત્તસ્સ ભાવો વેય્યત્તિયં. “બ્યત્તસ્સા”તિ ફરણઞ્ઞાણસ્સ પુગ્ગલસ્સ. પઞ્ઞા સઙ્ખાતં વેય્યત્તિયં અસ્સાતિ વિગ્ગહો. દ્વિહેતુક તિહેતુકાનંપિ ન સક્કા નિયમેતુન્તિ સમ્બન્ધો. કથં ન સક્કાતિ આહ “માતુકુચ્છિમ્હિ વિપત્તિ નામ નત્થી”તિ. કતમેસં વિપત્તીતિ. ઉપ્પન્નાનમ્પિ ચક્ખુ સોતાનં વિપત્તિ. કેનકારણેન વિપત્તીતિ. પરૂપક્કમેનવા માતુયા વિસમ પયોગેન વા નાનાબાધેન વા વિપત્તીતિ યોજના. ધાતુપાઠે યક્ખ પૂજાયંતિ પઠિતત્તા “પૂજનીયટ્ઠેના”તિ વુત્તં. એતેન યક્ખિતબ્બા પૂજિતબ્બા યક્ખાતિ દસ્સેતિ. યે પન કિચ્છજીવિકપત્તા વિચરન્તિ, તે ભૂમસ્સિતા નામ હોન્તીતિ યોજના. “ભૂમિસ્સિતા”તિ પાઠે ભૂમિયં સિતા નિસ્સિતાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું “પુઞ્ઞનિબ્બત્તસ્સા”તિઆદિ વુત્તં. “વિરૂપા હુત્વા”તિ તે વણ્ણતોપિ દુબ્બણ્ણા હોન્તિ. સણ્ઠાનતોપિ દુસ્સણ્ઠાના. જીવિકતોપિ કિચ્છજીવિકાતિઆદિના વિપન્નરૂપા હુત્વા. ‘વિવસા હુત્વા નિપતન્તી’તિ વિનિપાતિકાતિપિ વદન્તિ. વિવસાતિ ચ અત્તનો વસેન ઇચ્છાય વિનાતિ અત્થો. “વિવિત્તટ્ઠાનેસૂ”તિ જનવિવિત્તેસુ ઠાનેસુ. પરિયેસિત્વા વા જીવિતં કપ્પેન્તિ. પીળેત્વા વા જીવિતં કપ્પેન્તિ. તાસેત્વા પીળેત્વા વા જીવિતં કપ્પેન્તીતિ યોજના. “વેમાનિકપેતાપી”તિ અત્તનો પુઞ્ઞનિબ્બત્તં દિબ્બવિમાનં યેસં અત્થિ, તે વેમાનિકા. તે પન પુઞ્ઞાપુઞ્ઞમિસ્સક કમ્મેન નિબ્બત્તત્તા કેચિ દિવા દિબ્બસુખં અનુભવન્તિ, રત્તિં પેતદુક્ખં. કેચિ રત્તિં દિબ્બસુખં અનુભવન્તિ, દિવા પેતદુક્ખન્તિ. પરેહિ દત્તં દિન્નં પુઞ્ઞફલં ઉપનિસ્સાય જીવન્તીતિ પરદત્તૂપજીવિનો. “પરેહિ દિન્નં પુઞ્ઞફલં”તિ ઞાતકેહિ પુઞ્ઞં કત્વા ઇદં મે પુઞ્ઞં પેતાનં કાલઙ્કતાનં ઞાતીનં દેધીતિ એવં દિન્નં પુઞ્ઞફલં. “સકલચક્કવાળપરિયાપન્ના એકભૂમકા”તિ યથા તાવતિંસાભૂમિ નામ સબ્બ ચક્કવાળેસુપિ અત્થિ. સબ્બાપિ દિબ્બેન વસ્સસહસ્સેન એકઆયુ પરિચ્છેદો હોતિ. ઇમસ્મિં ચક્કવાળે વત્તબ્બં નત્થિ. ન તથા નિરયેસુ વા તિરચ્છાન યોનિયં વા પેત્તિવિસયેવા અસુરકાયેવા મનુસ્સેસુવા ભુમ્મદેવેસુ વા એકપરિચ્છેદો નામ અત્થિ. ચતુન્નં અપાયાનં આયુપ્પમાણ ગણનાય નિયમો નત્થીતિ વુત્તં, ન નુ બ્રહ્મ સંયુત્તે કોકાલિકં ભિક્ખું આરબ્ભ ભગવતા વુત્તો દસન્નં નિરયાનં વિસું વિસું અત્થીતિ. સચ્ચં અત્થિ. તે પન દસનિરયા અવીચિનિરયે પરિયાપન્ના હુત્વા તસ્સ પદેસમત્તા હોન્તિ. ન તેહિ પદે સમત્તેહિ સકલો અવીચિનિરયો નિયતાયુ પરિમાણોતિ સક્કા વત્તું. અપિ ચ સોપિ તેસં આયુપરિચ્છેદો અવીચિભૂમિયા નિયામેન સિદ્ધો ન હોતિ. તેન તેન કમ્મવિસેસેનેવ સિદ્ધો. તસ્મા યં વુત્તં “તત્થ યેભૂય્યેન કમ્મપ્પમાણત્તા”તિ, તં સુ વુત્તં હોતિ. તેનાહ “તત્થ નિરયેસૂ”તિઆદિં. “એવં સન્તે”તિ ન ઇતર દીપવાસીનં આયુકપ્પસ્સ આરોહણઞ્ચ ઓરોહણઞ્ચ અત્થીતિ વુત્તે સતીતિ અત્થો. સમાચારો નામ દસસુચરિતાનિ. વિસમાચારો નામ દસદુચ્ચરિતાનિ. તેસં નિસ્સન્દભૂતા સમ્પત્તિવિપત્તિયોતિ સમ્બન્ધો. “તેસં પી”તિ ઇતર દીપવાસીનંપિ. સો એવપરિચ્છેદોતિ આપજ્જતિ. ન ચ સક્કા તથા ભવિતું. આદિકપ્પકાલે સબ્બેસમ્પિ ચતુદીપ વાસીનં અસઙ્ખ્યેય્યાયુકતા સમ્ભવતોતિ. અથ ઇતરદીપવાસીનમ્પિ આયુકપ્પસ્સ આરોહણં ઓરોહણઞ્ચ અત્થિ. એવં સતિ, એતરહિપિ તેસં આયુકપ્પો જમ્બુદીપવાસીનં આયુકપ્પેન એકગતિકો સિયાતિ ચોદના. નિસ્સન્દમત્તત્તાતિઆદિ પરિહારો. નત્થિ ઇદં મમ ઇદં મમાતિ પવત્તા પાટિપુગ્ગલિકતણ્હા એતેસન્તિ “અમમા”. “અપરિગ્ગહા”તિ પુત્તદારાદિપરિગ્ગહરહિતા. “ઉપરિમે ચાતુમહારાજિકે”તિ આકાસટ્ઠકચાતુમહારાજિકે. દિવે દેવલોકે સિદ્ધાનિ દિબ્બાનિ. “યાવ નિમિરાજકાલા”તિ યાવ અમ્હાકં બોધિસત્તભૂતસ્સ નિમિરઞ્ઞો ઉપ્પન્નકાલા. કસ્સ પબુદ્ધો પુરિમે અન્તરકપ્પે ઉપ્પન્નો. નિમિરાજા પન ઇમસ્મિં અન્તર કપ્પે ઉપ્પન્નો. “મનુસ્સ લોકેહિ પઞ્ઞાસવસ્સાનિ ચાતુમહારાજિકે એકોદિબ્બરત્તિદિવો હોતી”તિઆદિ અભિધમ્મે ધમ્મ હદય વિભઙ્ગે આગતનયેન વુત્તો. ચતુગ્ગુણવચને. “ઉપરિમાનં”તિ ઉપરિમાનં દેવાનં. એકં વસ્સસહસ્સં આયુપ્પમાણં હોતીતિ સમ્બન્ધો. “દ્વે”તિ દ્વે વસ્સસહસ્સાનિ. “અટ્ઠા”તિ અટ્ઠવસ્સસહસ્સાનિ. “હેટ્ઠિમાનં”તિ હેટ્ઠિમાનં દેવાનં. “ઉપરિમાનં”તિ ઉપરિમાનં દેવાનં. યામે એકો રત્તિદિવોતિઆદિના યોજેતબ્બં. “ચત્તારી”તિ મનુસ્સલોકે ચત્તારિ વસ્સસતાનિ. એવં સેસેસુ. “આદિઅન્ત

દસ્સનવસેના''તિ ચાતુમહારાજિકે મનુસ્સવસ્સગણના દસ્સનં આદિદસ્સનં નામ. ઇદાનિ વસવત્તિયં મનુસ્સવસ્સગણના દસ્સનં અન્ત દસ્સનં નામ.

ન અતિદુબ્બલંતિ નાતિદુબ્બલં. ''તં''તિ તં અવિતક્ક અવિચારમત્તઝાનં. ''ભૂમન્તરે''તિ પથમજ્ઝાનભૂમિતો અઞ્ઞિસ્સં દુતીયજ્ઝાનભૂમિયં. કપ્પવચને. કપ્પીયતિ વસ્સ, ઉતુ, માસ, પક્ખ, રત્તિ, દિવા, દિવસેન પરિચ્છિજ્જીયતીતિ કપ્પો. કપ્પીયન્તિ વા નાનાધમ્મપ્પવત્તિયો અતીતા દિવસેન પરિચ્છિજ્જીયન્તિ એતેનાતિ કપ્પો. કાલો. મહન્તો કપ્પોતિ મહાકપ્પો. વસ્સાનં સતભાગેહિપિ સહસ્સભાગેહિપિ સતસહસ્સભાગેહિપિ સઙ્ખાતું અસક્કુણેય્યોતિ અસઙ્ખ્યેય્યો. એકસ્સ અસઙ્ખ્યેય્યસ્સ અન્તરે દિસ્સમાનો કપ્પો અન્તરકપ્પો. સત્તાનં નાનાઆયુપરિચ્છેદો આયુકપ્પો. સો પન મનુસ્સાનં દસવસ્સાયુકકાલે દસવસ્સેન પરિચ્છિન્નો. નેવસઞ્ઞા દેવાનં નિચ્ચકાલં ચતુરાસીતિ કપ્પસહસ્સેહિ પરિચ્છિન્નો. અન્તરકપ્પો નામ ચૂળકપ્પા વુચ્ચન્તીતિ સમ્બન્ધો. વીસતિપ્પભેદા ચૂળકપ્પા વુચ્ચન્તીતિ કેચિ વદન્તીતિઆદિના યોજના. ''યે''તિ યે ચતુસટ્ઠિયાદિભેદા અન્તરકપ્પા. ''યથાવિનટ્ઠં''તિ વિનટ્ઠપ્પકારેન વિનટ્ઠપ્પકતિયા. વડ્ઢમાનો કપ્પો વિવટ્ટો. ''યથાવિવટ્ટં''તિ વિવટ્ટપ્પકારેન વિવટ્ટપ્પકતિયા. અચ્ચયેન અતિક્કમનેન. હરણેન અપનયનેન. ''તત્થા''તિ તસ્મિં કપ્પવચને. અટ્ઠકથાયં વુત્તત્તાતિ સમ્બન્ધો. ''તેજેના''તિ અગ્ગિના. ''સંવટ્ટતી''તિ વિનસ્સતિ તદા. ''હેટ્ઠા''તિ હેટ્ઠાલોકો. ''ચતુસટ્ઠિવારેસૂ''તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મવચનં.

ગાથાસુ. ''સત્તસત્તગ્ગિનાવારા''તિ સત્તસત્તવારા અગ્ગિના વિનસ્સન્તિ. અથવા, ભુમ્મત્થે પચ્ચત્તવચનં. સત્તસુસત્તસુવારેસુ લોકો અગ્ગિના વિનસ્સતીતિ યોજના. તેનાહ ''અટ્ઠમે અટ્ઠમે''તિ. ''દકા''તિ ઉદકેન. અટ્ઠમે અટ્ઠમેવારે લોકો દકેન વિનસ્સતીતિ યોજના. યદા ચતુસટ્ઠિવારા પુણ્ણા, તદા એકો વાયુવારો સિયા. તત્થ ''તદા''તિ તસ્મિં ચતુસટ્ઠિવારે. ''વિવટ્ટમાનં''તિ સણ્ઠહમાનં. ''વિવટ્ટતી''તિ સણ્ઠહતિ. ''સંવટ્ટમાનં''તિ વિનસ્સમાનં. ''સંવટ્ટતી''તિ વિનસ્સતિ. ''દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાની''તિ અટ્ઠદ્વયં એકં અસઙ્ખ્યેય્યન્તિ કત્વા ઉપચારેન વુત્તં. યથાતં-આભસ્સરાનં અટ્ઠકપ્પાનીતિ. ''ઉપટ્ઠેના''તિ ઉદકવારે હેટ્ઠિમભૂમીસુ ઉદકેન વિનસ્સમાનાસુ દુતીયજ્ઝાનભૂમિ ન તાવ વિનસ્સતિ. સંવટ્ટકપ્પેપિ ચિરકાલં તિટ્ઠતેયેવ. ઇદં સન્ધાય વુત્તં. સબ્બઞ્ચેતં લબ્ભમાનત્તા વુત્તં. અસઙ્ખ્યેય્યકપ્પં સન્ધાય વુત્તન્તિ. ઇદમેવ પમાણન્તિ.

પટિસન્ધિચતુક્કં નિટ્ઠિતં.

૧૪૫. કમ્મચતુક્કે. ''જનેતી''તિ અજનિતં જનેતિ. પાતુભાવેતિ. ''ઉપત્થમ્ભતી''તિ જનિતં ઉપત્થમ્ભતિ. ચિરટ્ઠિતિકં કરોતિ. ''ઉપપીળેતી''તિ જનિતં ઉપપીળેતિ, પરિહાપેતિ. ''ઉપઘાતેતી''તિ ઉપચ્છિન્દતિ. ''કટત્તા રૂપાનં''તિ કટત્તાનામકાનં કમ્મજરૂપાનં. ''કમ્મપથપત્તાવા''તિ એત્થ પટિસન્ધિજનેન સતિ, સબ્બમ્પિ કમ્મં કમ્મપથપત્તં નામ હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. વિપચ્ચિત્થાતિ વિપક્કં. વિપક્કં વિપાકં યેસન્તિ વિપક્ક વિપાકા. ઉપત્થમ્ભમાના પવત્તતિ. સયંપિ પચ્ચયલાભે સતીતિ અધિપ્પાયો. ''અલદ્ધોકાસસ્સા''તિ ઇદં નિદસ્સન મત્તં. લદ્ધોકાસસ્સપિ ઉપત્થમ્ભનં નામ ઇચ્છિતબ્બમેવ. અઞ્ઞં અકુસલકમ્મં ઓકાસં લભતીતિ યોજના. ''ચાયં''તિ ચે અયં. ''કાલઙ્કરિયા''તિ કાલંકરેય્ય. ''અસ્સા''તિ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ. ''પસાદિતં''તિ પસન્નં. ''પદૂસિતં''તિ પદુટ્ઠં. પુબ્બે 'મરણાસન્ન કાલે'તિ વુત્તત્તા ઇધ 'પવત્તિકાલેપી'તિ વુત્તં. ''એતં''તિ કમ્મન્તરસ્સ ઉપત્થમ્ભનં. ''જીવિતપરિક્ખારે''તિ જીવિતપરિવારે પચ્ચયે. ''સમુદાનેત્વા''તિ સમાહ રિત્વા .''એત્થા''તિ ઉપત્થમ્ભક કમ્મટ્ઠાને. ખન્ધસન્તાનસ્સ ઉપબ્રૂહનન્તિ સમ્બન્ધો. ''વુત્તનયેના''તિ 'જીવિતન્તરાયે અપનેત્વા'તિઆદિના વુત્તનયેન.

ખન્ધસન્તાનસ્સ ચિરતરપ્પવત્તિન્તિ સમ્બન્ધો. ''વુત્તપ્પકારા''તિ 'વિપચ્ચિતું અલદ્ધોકાસાવા વિપક્ક વિપાકા વા સબ્બાપિ કુસલા કુસલ ચેતના'તિ એવં વુત્તપ્પકારા. ''દુબ્બલતરં કત્વા વા વિબાધમાના''તિ ઉપપીળક કમ્મકિચ્ચં વુત્તં. ''જનક કમ્મસ્સ દુબ્બલ આયૂહનકાલે''તિ સમુચ્ચયનકાલે. ''વિહત સામત્થિયં''તિ વિનાસિતસત્તિકં. ''મહેસક્ખેસૂ''તિ મહાનુભાવેસુ. ''ઉપત્થમ્ભકમ્પિ તબ્બિપરિયાયેન વેદિતબ્બં''તિ ઉપપીળક કમ્મતો વિપરિયાયેન વેદિતબ્બં. 'ઉપરિભૂમિ નિબ્બત્તકમ્પિ સમાનં હેટ્ઠાભૂમિયં નિબ્બત્તેતી'તિઆદીસુ 'હેટ્ઠાભૂમિ નિબ્બત્તકમ્પિ સમાનં ઉપરિભૂમિયં નિબ્બત્તેતી'તિઆદિના વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. અજાતસત્તુરાજવત્થુમ્હિ તસ્સ રઞ્ઞો પિતુઘાતકમ્મં મહાઅવીચિનિરયે નિબ્બત્તનકમ્પિ સમાનં પચ્છા બુદ્ધુ પટ્ઠાન કમ્મેન બાધીયમાનં વિહતસામત્થિયં હુત્વા તં ઉસ્સદનિરયે નિબ્બત્તેતિ. ખન્ધસન્તાનસ્સ વિબાધનં નામ સત્તસ્સ દુક્ખુપ્પત્તિ કરણન્તિ સમ્બન્ધો. કથં ગોમહિંસાદીનં પુત્તદારઞાતિમિત્તાનઞ્ચ વિપત્તિકરણં તસ્સ સત્તસ્સ ઉપપીળક કમ્મકિચ્ચં ભવેય્ય. અઞ્ઞોહિ સો પુગ્ગલો, અઞ્ઞે ગોમહિંસાદયો. ન ચ અઞ્ઞેન કતં કમ્મં અઞ્ઞેસં સત્તાનં દુક્ખુપ્પત્તિં વા સુખુપ્પત્તિં વા કરેય્યાતિ ચોદના. દુવિધન્તિઆદિના તં વિસ્સજ્જેતિ. આનન્દ સેટ્ઠિવત્થુમ્હિ. સોસેટ્ઠિ મહામચ્છરિયો અહોસિ. અઞ્ઞેપિ દાનં દેન્તે નીવારેસિ. સો તતો ચવિત્વા એકસ્મિં ગામકે એકિસ્સા ઇત્થિયાકુચ્છિમ્હિ જાતો. તસ્સ જાતકાલતો પટ્ઠાય તસ્સ પાપકમ્મેન માતરં આદિં કત્વા સકલગામિકાનં જનાનં દુક્ખુપ્પત્તિ હોતીતિ ધમ્મપદ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. તસ્મા નિસ્સન્દફલવસેન અઞ્ઞેન કતં કમ્મં અઞ્ઞેસં સત્તાનં દુક્ખુપ્પત્તિં વા સુખુપ્પત્તિં વા કરોતિ યેવાતિ દટ્ઠબ્બં. [''કમ્મજસન્તતિ સીસેસૂ''તિ પટિસન્ધિકાલતો પટ્ઠાય ઉપ્પન્ના એકેકા કમ્મજરૂપસન્તતિ નામ અત્થિ. સા પચ્છા અપરાપરં તાદિસાય કમ્મજરૂપસન્તતિયા પવત્તત્થાય સીસભૂતત્તા સન્તતિ સીસન્તિ વુચ્ચતિ. યં કિઞ્ચિ એકં વાકમ્મજસન્તતિ સીસં. દ્વે વાકમ્મજસન્તતિ સીસાનિ]. વિસુદ્ધિમગ્ગપાઠે. ''તદેવા''તિ તં ઉપઘાતક કમ્મમેવ. ''ઇધ ચા''તિ ઇમસ્મિં અભિધમ્મત્થસઙ્ગહે. ''ઇમસ્સ પી''તિ ઇમસ્સ ઉપઘાતક કમ્મસ્સપિ. દુટ્ઠગામણિ રઞ્ઞો વત્થુમ્હિ ચ સોણત્થેર પિતુનો વત્થુમ્હિ ચ તેસં મરણાસન્નકાલે પથમં દુગ્ગતિ નિમિત્તાનિ ઉપટ્ઠહન્તિ. પચ્છા રઞ્ઞો એકં પુબ્બકતં કલ્યાણ કમ્મં અનુસ્સરન્તસ્સ થેરપિતુ ચ તઙ્ખણે એવ એકં કલ્યાણ કમ્મં કરોન્તસ્સ તાનિ દુગ્ગતિ નિમિત્તાનિ અન્તરધાયન્તિ. સગ્ગનિમિત્તાનિ પાતુબ્ભવન્તિ. ઉભોપિ ચવિત્વા સગ્ગે નિબ્બત્તન્તીતિ. કુસલા કુસલ કમ્માનં ખયં કરોતીતિ કુસલા કુસલ કમ્મક્ખયકરો. ''આયુ કમ્મેસુ વિજ્જમાનેસૂ''તિ તસ્સ સત્તસ્સ આયુ પરિચ્છેદો ચ પરિયન્ત ગતો ન હોતિ, કમ્માનુભાવો ચ પરિક્ખીણો ન હોતિ. એવં આયુ કમ્મેસુ વિજ્જમાનેસુ. ''અપરાધ કમ્મસ્સા''તિ માતાપિતૂસુવા ધમ્મિકસમણ બ્રાહ્મણેસુ વા અપરજ્ઝનવસેન કતસ્સ અપરાધકમ્મસ્સ. ''સો પના''તિ મજ્ઝિમટ્ઠકથાવાદો પન. ''અરુચ્ચમાનો વિયા''તિ અનિચ્છિયમાનોવિય. ''સો''તિ મજ્ઝિમટ્ઠકથા વાદો. ''તત્થ પના''તિ મજ્ઝિમટ્ઠકથાયં પન. ''સબ્બઞ્ચેતં''તિ સબ્બઞ્ચ એતં સુત્તવચનં, વસેન વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. અનિચ્છન્તેહિ ટીકા ચરિયેહિ. ''વિપાકં પટિઇચ્છિતબ્બો''તિ વિપાકં પટિચ્ચ ઇચ્છિ તબ્બો. એત્થ ''વિપાકં''તિ કમ્મનિબ્બત્તક્ખન્ધ સન્તાનં વુચ્ચતિ. તસ્સ જનકં કમ્મં જનક કમ્મન્તિ વુચ્ચતિ. તસ્સેવ ખન્ધસન્તાનસ્સ ઉપત્થમ્ભકં તસ્સેવ ઉપપીળકં તસ્સેવ ઉપઘાતકં કમ્મં ઉપઘાતક કમ્મન્તિ વુચ્ચતીતિ અધિપ્પાયો. ''સાકેત પઞ્હે''તિ વિપાકુદ્ધારે આગતે સાકેત પઞ્હે. ધમ્મદિન્નાય નામ ઉગ્ગસેન રઞ્ઞો દેવિયા વત્થુમ્હિ સાદેવી પુબ્બે એકં અજં ઘાતેસિ, તેન કમ્મેન અપાયેસુ પતિત્વા પચ્છા પવત્તિ વિપાકવસેન બહૂસુ ભવેસુ અજસરીરે લોમગણનામત્તં અત્તનો સીસચ્છેદન દુક્ખં અનુભોસીતિ. ''સા પના''તિ સા એકા પાણાતિપાત ચેતના પન. મહામોગ્ગલાન વત્થુ નામ પઞ્ચસત ચોરાનં થેરસ્સ ઘાત ન વત્થુ . થેરોહિ અત્તના પુબ્બકતેન ઉપચ્છેદક કમ્મેન ચોરઘાતનં લભિત્વા પરિનિબ્બુતો. સામાવતિદેવી ચ વગ્ગુમુદાનદિતીરવાસિનો પઞ્ચસત ભિક્ખૂ ચ અત્તનો પુબ્બકતેહિ ઉપચ્છેદક કમ્મેહિ તાદિસં પરૂપક્કમં લભિત્વા સગ્ગેસુ નિબ્બત્તા. દુસ્સિમારો નામ કકુસન્ધ બુદ્ધકાલે મારદેવ પુત્તો વુચ્ચતિ. કલાબુરાજાનામ ખન્તિ વાદિતા પસસ્સ ઘાતકો વુચ્ચતિ. તે પન તઙ્ખણે અત્તના કતેન ઉપચ્છેદક કમ્મેન તઙ્ખણે

એવ ચવિત્વા અવીચિમ્હિ નિબ્બત્તા. તત્થ પુરિમ વત્થૂસુ ઉપચ્છેદક કમ્મં ઉપચ્છિન્દન મત્તં કરોતિ. ન અત્તનો વિપાકં દેતિ. પચ્છિમવત્થૂસુ પન ઉપચ્છિન્દનઞ્ચ કરોતિ, વિપાકઞ્ચ દેતીતિ. વિભાવનિપાઠે. ''ઉપચ્છેદન પુબ્બકં''તિ ઉપચ્છેદન પુબ્બકં વિપાકં જનેતીતિ યોજના. કમ્મન્તરસ્સ વિપાકં ઉપચ્છિન્દિત્વાવ અત્તનો વિપાકં જનેતીતિ અધિપ્પાયો. તત્થ ''અત્તનો વિપાકં જનેતી''તિ ઇધ કદાચિ જનેતિ, કદાચિ ન જનેતીતિ એવં વિભાગસ્સ અકતત્તા ''તં ન સુન્દરં''તિ વુત્તં. તેનાહ ''ઇધ પુબ્બકતેના''તિઆદિં. ''અટ્ઠકથાસુયેવ આગતત્તા''તિ તેસુ વત્થૂસુ તેજના ઉપચ્છેદક કમ્મેન મરન્તીતિ એવં વત્વા આગતત્તા. વિપાકં નિબ્બત્તેતીતિ વિપાક નિબ્બત્તકં. તસ્સ ભાવો વિપાક નિબ્બત્તકત્તં. વિપાક નિબ્બત્તકત્તસ્સ અભાવોતિ વિગ્ગહો.

જનકચતુક્કં નિટ્ઠિતં.

૧૩૬. ''નિકન્તિ બલેન વા પટિબાહિયમાનં વિપાકં ન દેતી''તિ ઝાનલાભિનો હુત્વાપિ મરણકાલે ઉપ્પજ્જિતું નિકન્તિયા સતિ, તં ઝાનં વિપાકં ન દેતીતિ અધિપ્પાયો. ''એકસ્સા''તિ એકસ્સ પુગ્ગલસ્સ. ''તેસં''તિ મહગ્ગતકમ્મ આનન્તરિય કમ્માનં. અન્તિમ જવનવીથિયં કતં નામ વત્થુ દુબ્બલત્તા સયમ્પિ દુબ્બલં હોતિ. પટિસન્ધિં ન જનેતિ. તેનાહ ''અન્તિમ જવનવીથિતો પુબ્બભાગે આસન્ને કતં''તિ. ઇદઞ્ચ કમ્મસામઞ્ઞ વસેન વુત્તં. કમ્મવિસેસે પન સતિ, ન દેતીતિ ન વત્તબ્બન્તિ દસ્સેતું ''મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મં પના''તિઆદિ વુત્તં. કતં આસન્ન કમ્મં નામાતિ ગહેતબ્બન્તિ યોજના. પાળિપાઠે. અસ્સપુગ્ગલસ્સ મરણકાલેવા સમ્માદિટ્ઠિ સમત્તા સમાદિન્ના, મિચ્છાદિટ્ઠિ સમત્તા સમાદિન્નાતિ યોજના. પરતો પરિપુણ્ણં આગમિસ્સતિ. સોમનસ્સ જનકં પરચેતના પવત્તિવસેન. સન્તાપ જનકં કુક્કુચ્ચવિપ્પટિસારપ્પવત્તિવસેન. ઇદં ગરુક ચતુક્કં નામ અનન્તરે ભવે વિપચ્ચનકાનં કમ્માનં વસેન વુત્તન્તિ આહ ''ઉપપજ્જવેદનીય કમ્માનિ એવા''તિ. કમ્મં નામ કુસલં વા હોતુ, અકુસલં વા. પુનપ્પુનં લદ્ધા સેવને સતિ, વિપાકં દેતિ. અસતિ ન દેતિ. કામાવચરસ્સ કુસલસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા વિપાકં ઉપ્પન્નં હોતિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણન્તિ ચ, અકુસલસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા વિપાકં ઉપ્પન્નં હોતિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણન્તિ ચ, પાળિયં વુત્તં. એત્થહિ કતત્તાતિ વત્વા પુન ઉપચિતત્તાતિ વચનં પુનપ્પુનં વડ્ઢનસઙ્ખાતે આસેવને સતિ એવ વિપાકં દેતીતિ ઞાપેતિ. તસ્મા કતમત્ત કમ્મત્તા કટત્તા કમ્મં નામાતિ વુત્તેપિ અનન્તરભવે વિપચ્ચનક કમ્મસ્સેવ ઇધ અધિપ્પેતત્તા પુનપ્પુનં લદ્ધા સેવનમેવ ઇધ ગહેતબ્બન્તિ દસ્સેતું અટ્ઠકથાયં ''પુનપ્પુનં લદ્ધાસેવનં''તિ વુત્તં.

''એવઞ્ચ કત્વા''તિઆદીસુ. ''યત્થ તં પુબ્બકતં કમ્મન્તિ આગતં''તિ યસ્મિં અટ્ઠકથા પદેસે તં કટત્તા કમ્મં પુબ્બકતં કમ્મંતિ આગતં. ''કસ્મા ઇધા''તિઆદીસુ. ''ઇધા''તિ ઇમસ્મિં અભિધમ્મત્થ સઙ્ગહે. પાળિયં. યં ગરુકં, તં વિપાકં દેતિ. તસ્મિં અસતિ, યં બહુલં. તસ્મિં અસતિ, યં આસન્નં. તસ્મિં અસતિ, યં કટત્તા વા પન કમ્મં, તં વિપાકં દેતીતિ અત્થો. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

સુત્તન્તપાઠે. સુખવેદનં જનેતીતિ સુખવેદનીયં. ''સમત્તા''તિ સુટ્ઠુગહિતા. ''સમાદિન્ના''તિ તદત્થવિવરણં. ''પરિયત્તં''તિ સમત્થં. તમ્બદાધિકસ્સ યાવજીવં બહૂનિ પાપકમ્માનિ આચિણ્ણાનિ. મરણ દિવસે પન સારિપુત્તત્થેરસ્સ ધમ્મદેસનં સુત્વા ચવિત્વા તેન આસન્ન કમ્મેન સગ્ગે નિબ્બત્તિ. વાતકાલસ્સ યાવજીવં બહૂનિ કલ્યાણ કમ્માનિ આચિણ્ણાનિ. મરણ દિવસેપન બુદ્ધસાસને વિપરીત સઞ્ઞં કત્વા તેન આસન્ન કમ્મેન અપાયે નિબ્બત્તિ.

ગરુકચતુક્કં નિટ્ઠિતં.

૧૪૭. દિટ્ઠધમ્મચતુક્કે. પસ્સિતબ્બોતિ દિટ્ઠો. ‘‘ધમ્મો’’તિ ખન્ધાયતન ધમ્મ સમૂહો. દિટ્ઠો ધમ્મોતિ દિટ્ઠ ધમ્મો. વત્તમાનો ધમ્મસમૂહો. યો અત્તભાવોતિ વુચ્ચતિ. અત્તસઞ્ઞાતસ્સ દિટ્ઠિયા પરિકપ્પિતસારસ્સ ભાવો પવત્તિ કારણન્તિ કત્વાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘દિટ્ઠ ધમ્મો વુચ્ચતી’’તિઆદિમાહ. ‘‘વિપાકં પટિસંવેદેતી’’તિ એતેન કથં કમ્મસાધનં દસ્સેતિ. પટિસંવેદન ક્રિયાપદે વિપાકન્તિ કમ્મપદં દિસ્વા વિપાકં નામ વેદિતબ્બં વેદનીયં. પટિસંવેદિતબ્બં પટિસંવેદનીયન્તિ વિઞ્ઞાતત્તા. ‘‘ઉપેચ્ચા’’તિ ઉપગન્ત્વા. ‘‘ઉપપજ્જિત્વા’’તિ ઉપેચ્ચ પજ્જિત્વા. પાપુણિત્વાતિ અત્થો. વિભાવનિપાઠે. ‘‘દિટ્ઠ ધમ્મતો’’તિ દિટ્ઠ ધમ્મસ્સ. સામિઅત્થે પઞ્ચમી. પાળિયં વુત્તં. ‘‘એત્થહી’’તિઆદિ પુબ્બવાક્યે વુત્ત નયમેવ. અપરસદ્દો નિચ્ચં અપાદાના પેક્ખો. તઞ્ચ અપાદાનં નામ અનન્તરે વુત્તપદેહિ. ‘‘દિટ્ઠધમ્મા નાગતાનન્તર ભવેહી’’તિ દિટ્ઠધમ્મતો ચ અનાગતાનન્તર ભવતો ચાતિ અત્થો. ‘‘પરિવત્તો’’તિ પબન્ધો. અપરાપરિયોતિ વા, અપરો ચ અપરો ચ અપરાપરો. અપરાપરે પવત્તો અપરાપરિયોતિ અત્થો. ‘‘ઉપપજ્જભવં’’તિ અનાગતાનન્તરભવં. અહોસિ કમ્મે ‘‘અહોસી’’તિ પદં અઞ્ઞાસિ કોણ્ડઞ્ઞોતિ પદેવિય રુળ્હીનામપદન્તિ આહ ‘‘અહોસિ નામકં’’તિ. તં પન રુળ્હિપદં કુતોપવત્તંતિ આહ ‘‘અહોસિ કમ્મં’’તિઆદિં. ‘‘એવં વુત્ત પાઠવસેના’’તિ એત્થ ઇધ વુત્તો પાઠો સા વસેસો. પરિપુણ્ણપાઠો પન અહોસિ કમ્મં અહોસિ કમ્મ વિપાકો, અહોસિ કમ્મં નાહોસિ કમ્મ વિપાકો, અહોસિ કમ્મં અત્થિકમ્મ વિપાકો, અહોસિ કમ્મં નત્થિ કમ્મવિપાકો, અહોસિકમ્મં ભવિસ્સતિ કમ્મ વિપાકો, અહોસિ કમ્મં ન ભવિસ્સતિ કમ્મ વિપાકોતિઆદિના પટિસમ્ભિદા મગ્ગે આગતો. ‘‘સા’’તિ પથમ જવન ચેતના. ‘‘અપ્પતર વિપાકા ચાતી’’તિ એત્થ ‘‘ઇતી’’તિ હેતુ અત્થે નિપાતો, તસ્મા અચિરટ્ઠિતિ કત્તા દિટ્ઠ ધમ્મે એવ ફલં દત્વા વિગચ્છતિ, તસ્મા અપ્પતર વિપાકત્તા અહેતુકમત્તં ફલં દત્વા વિગચ્છતીતિ યોજના. ‘‘પચ્ચયોતિ ચા’’તિ પચ્ચયં લદ્ધાતિ વુત્તો પચ્ચયોતિ ચ. ‘‘સો’’તિ મહન્તં વુત્તો પચ્ચયો. ‘‘કાકવલિયાદીનં વિયા’’તિ કાકવલિયાદીનં પુગ્ગલાનં દિટ્ઠવેદનીય કમ્મં વિય. ‘‘પાકટતરપ્ફલદાનં’’તિ સત્તાહબ્ભન્તરે એવ સેટ્ઠિટ્ઠાનપ્પટિ લાભાદિવસેન પાકટતરપ્ફલદાનકં કમ્મવિસેસં. કમ્મ પથજવનસન્તાને પવત્તા પથમજવન ચેતના વા ઇતરાપિ પથમ જવન ચેતના વાતિ યોજના. ‘‘કાચી’’તિ એકચ્ચા પથમજવન ચેતના. સેસાનિ દિટ્ઠધમ્મ વેદનીય કમ્માનિ.

ઉપપજ્જકમ્મે. ‘‘અત્થ સાધિકા’’તિ સન્નિટ્ઠાનત્થસાધિકા. પાણઘાતાદિ કિચ્ચસાધિકાતિ વુત્તં હોતિ. સુટ્ઠુ નિટ્ઠાપેતીતિ સન્નિટ્ઠાપિકા. ‘‘સેસાનિ પી’’તિ સેસાનિ ઉપપજ્જ વેદનીય કમ્માનિપિ. ‘‘ઇધા’’તિ ઇમસ્મિં મનુસ્સ લોકે. ‘‘મિસ્સકકમ્માની’’તિ કુસલા કુસલમિસ્સકાનિ કમ્માનિ. વેમાનિકપેતવત્થૂનિ વિમાનવત્થુ પાળિયં આગતાનિ. ‘‘સુગતિયં વિપત્તિં અનુભવન્તાનિ વત્થૂની’’તિ એત્થ ‘‘વિપત્તિં’’તિ ચક્ખુ સોતાદીનં અઙ્ગ પચ્ચઙ્ગાનં વા વિપત્તિં. નાના દુક્ખુપ્પત્તિભૂતં વા વિપત્તિં. ‘‘દુગ્ગતિયં સમ્પત્તિં’’તિ મહિદ્ધીનં નાગસુપણ્ણાદીનં સમ્પત્તિં. ‘‘યથા વુત્ત વત્થૂહી’’તિ વેમાનિક પેતવત્થાદીહિ. અટ્ઠકથાપાઠે. ‘‘તેસં સઙ્કમનં નત્થી’’તિ તેસં કમ્માનં વિપચ્ચનકાલ સઙ્કન્તિ નામ નત્થિ. ‘‘યથાઠાનેયેવ પતિટ્ઠન્તી’’તિ તાનિ દિટ્ઠ ધમ્મટ્ઠાનાદિવસેન ભગવતા યથા વુત્તટ્ઠાને એવ તિટ્ઠન્તિ. ‘‘એવં વુત્તં’’તિ તેસં સઙ્કમનં નત્થીતિઆદિનયેન વુત્તં. ‘‘યુત્તિયા વા અભાવતો’’તિ એત્થ દિટ્ઠ ધમ્મ વેદનીયસ્સ પટિસન્ધિ વિપાકાદિ યુત્તિયા અભાવતો.

દિટ્ઠધમ્મચતુક્કં.

૧૪૮. પાકટ્ઠાનચતુક્કે. ‘‘કાયાદીનં’’તિ ચોપનકાયાદીનં. કાય વિઞ્ઞત્તાદીનન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અતિપાતેન્તી’’તિ અતિક્કમ્મ પયોગેન અભિભવિત્વા પાતેન્તિ. તેનાહ ‘‘અતિપાતનઞ્ચેત્થા’’તિઆદિં. ‘‘અદિન્નં’’તિ સામિકેનઅદિન્નં પરસન્તકં. અગમનીયવત્થૂનિ નામ અવીતિક્કમનત્થાય અનુપગન્તબ્બાનિ માતુરક્ખિતાદીનિ

ઇત્થિ પુરિસસરીરાનિ. ‘‘તસ્સા’’તિ પરપાણસ્સ. ‘‘તતો’’તિ પરપરિગ્ગહિત ભાવતો. ‘‘અચ્છિન્દક ચેતના’’તિ પરસન્તકસ્સ અત્તનો સન્તકકરણવસેન ભુસં પરસન્તકા ભાવચ્છિન્દક ચેતના. વિલુપ્પન ચેતનાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘મગ્ગેન મગ્ગપ્પટિપાદકસ્સા’’તિ અત્તનો મગ્ગેન પરમગ્ગ સમ્પયોજકસ્સ. ‘‘એત્થપી’’તિ યથા અદિન્નાદાને પરપરિગ્ગહિત સઞ્ઞિનોતિ દુતીયં અઙ્ગપદં વુત્તં. એવં એત્થપિ. એત્થ વદન્તિ અગમનીય વત્થુ વસેન ચિત્તન્તિ અવત્વા તસ્મિં સેવન ચિત્તન્તિ વુત્તં. તસ્મા અગમનીય વત્થુ સઞ્ઞિતાતિ અવુત્તમ્પિ વુત્તસદિસં હોતીતિ. ન હોતિ. ન હિ તસ્મિન્તિ વચનં સઞ્ઞાવિસેસ સહિતં અત્થં વદતિ. ઈદિસેસુ ચ ઠાનેસુ સચે સઞ્ઞાપધાનં હોતિ. પાણસઞ્ઞિતા, પરપરિગ્ગહિત સઞ્ઞિતા,તિ અઙ્ગ પદં વિય ઇધપિ અગમનીય વત્થુ સઞ્ઞિતાતિ દુતીયં અઙ્ગપદં અવસ્સં વત્તબ્બં હોતિ. કસ્મા, અઙ્ગનિયમટ્ઠાનત્તા. તેનાહ ‘‘એતેના’’તિઆદિં. ‘‘ચતુરઙ્ગીકોવ વુત્તો’’તિ તસ્સ ચત્તારો સમ્ભારા. અગમનીય વત્થુ, તસ્મિં સેવન ચિત્તં, સેવનપ્પયોગો, મગ્ગેન મગ્ગપ્પટિપત્તિ અધિવાસનન્તિ. ‘‘સા’’તિ ભિક્ખુની. ‘‘રક્ખિતાસુ સઙ્ગહિતા’’તિ માતુરક્ખિત પિતુ રક્ખિતાદીસુ સઙ્ગહિતા. ‘‘ટીકાસુ પના’’તિ સુત્તન્તટીકાસુ પન. ‘‘સા’’તિ ભિક્ખુની. પાસણ્ડા વુચ્ચન્તિ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાદીનિ. તં વાદિનો પાસણ્ડિયા નામ. તેસં ધમ્મો પાસણ્ડિય ધમ્મો નામ. મિચ્છાચારોપિ દુસ્સીલાય ઇત્થિયા વીતિક્કમો અપ્પસાવજ્જો. તતો ગોરૂપ સીલિકાય મહાસાવજ્જો. તતો સરણઙ્ગતાય, પઞ્ચ સિક્ખા પદિકાય, સામણેરિયા, પુથુજ્જન ભિક્ખુનિયાતિઆદિ. અટ્ઠકથા પાઠે. ‘‘એત્થા’’તિ ઇમસ્મિં અકુસલકાયકમ્મે. ‘‘ન ગહિતં’’તિ થેરેન વા અટ્ઠકથાચરિયેહિ વા ન ગહિતં. સુરઞ્ચ મેરયઞ્ચ પિવન્તિ એતેનાતિ સુરામેરય પાનં. તદજ્ઝોહરણ ચેતના કમ્મં. ‘‘સબ્બ લહુકો’’તિ સબ્બેસં સુરાપાન કમ્મ વિપાકાનં મજ્ઝે યો વિપાકો લહુકતરો, પવત્તિવિપાકમત્તોતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ઉમ્મત્તકસંવત્તનિકો’’તિ ઉમ્મત્તભાવ સંવત્તનિકો. ‘‘પઞ્ચપી’’તિ સુરાપાન કમ્મેન સહ પઞ્ચપિ. મૂલટીકા વચને. ‘‘તસ્સા’’તિ સુરાપાન કમ્મસ્સ. પટિસમ્ભિદા મગ્ગટીકાયં ઇમસ્સ વાક્યસ્સ સંવણ્ણનાયં વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. તત્થ ‘‘તબ્બિ રમણાદયો ચા’’તિ તતો સુરાપાનતો વિરમણાદયો ચ. ‘‘મદસ્સા’’તિ મજ્જનસ્સ. ‘‘અપુઞ્ઞપથસ્સા’’તિ અકુસલ કમ્મ પથસ્સ. ‘‘તબ્બિરતિ પી’’તિ તતો સુરાપાનતો વિરતિપિ. ‘‘નિમ્મદતાયા’’તિ મજ્જનરહિત ભાવસ્સ. ‘‘સા’’તિ નિમ્મદતા. ‘‘પુઞ્ઞપથસ્સા’’તિ કુસલકમ્મ પથસ્સ. ‘‘ઇતી’’તિ તસ્મા. ‘‘તાની’’તિ સુરાપાન કમ્મતબ્બિરતિ કમ્માનિ. ‘‘ન ઇતરં’’તિ કમ્મપથેહિ અસમ્બન્ધં. સુરાપાનં વિસું પટિસન્ધિં ન દેતીતિ યોજના. તબ્બિરતિ કમ્મે પન સચે ઇદં સુરાપાનં નામ પાપકમ્મં દુચ્ચરિતન્તિ ઞત્વા સમાદાન વિરતિ સમ્પત્તવિરતિ વસેન તં સિક્ખાપદં રક્ખતિ. તં સીલં અઞ્ઞેહિ પુઞ્ઞપથેહિ અસમ્બન્ધમ્પિ વિસું પટિસન્ધિં ન દેતીતિ ન વત્તબ્બં. ‘‘એવમિદં પી’’તિ એવં ઇદમ્પિ સુરાપાન કમ્મં કમ્મ પથપત્તસ્સ કમ્મસ્સ પરિવારભૂતં એવ પટિસન્ધિં જનેતીતિ યોજના. ‘‘તત્થા’’તિ કમ્મપથસુત્તેસુ. સરૂપતો ન વુત્તન્તિ ચ સક્કા વત્તુન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘યં’’તિ યં સુરાપાન કમ્મં. ‘‘તત્થા’’તિ તેસુ કમ્મપથસુત્તેસુ. કમ્મ જનનં નામ દુચ્ચરિત કમ્માનં જનનં. સક્કેન દેવાન મિન્દેન તસ્સ અપાયગામિતા વુત્તાતિ સમ્બન્ધો. તસ્સાસુરાય પુણ્ણં ઇમં સુરાકુમ્ભંકિણાથ. મૂલં દેથ ગણ્હાથાતિ અત્થો. ‘‘તસ્સા’’તિ સુરાપાન કમ્મસ્સ. અપાયં ગમેતિ સમ્પાપેતીતિ અપાય ગામી. ‘‘યદિદં’’તિ યા અયં યથાલાભ યોજના અત્થિ. મૂલટીકા વચને. ‘‘કમ્મસહજાતા’’તિ અકુસલ કમ્મસહજાતા તણ્હા. ‘‘તેસં’’તિ તેસં પઞ્ચન્નં કમ્માનં. ‘‘કોટ્ઠાસતો’’તિ ધમ્મસઙ્ગણિયં ફસ્સો હોતિ, વેદના હોતીતિઆદિના વુત્તે ધમ્મુદ્દેસવારે ઝાનાદિકોટ્ઠાસા નામ આગતા. તેસુ પઞ્ચ સિક્ખાપદા કોટ્ઠાસતો કમ્મપથ કોટ્ઠાસિકા એવ. કમ્મપથ કોટ્ઠાસે અન્તોગધાતિ અત્થો. ‘‘પુરિમાનં ચતુન્નં’’તિ પાણાતિ પાતાદીનં ચતુન્નં કમ્માનં. ‘‘પટિક્ખિત્તો’’તિ તસ્સ કમ્મપથભાવો પટિક્ખિત્તો. ‘‘તતીયં’’તિ તતીય સુત્તં. એતાસુપિ ચ અટ્ઠકથાસુ.

કાયકમ્માદીસુ. સસમ્ભારકાયો નામ સકલો રૂપકાયો. પસાદકાયો નામ કાયપસાદો એવ. કાય વિઞ્ઞત્તિ ચોપનકાયો નામ. ‘‘ચોપન’’ન્તિ ચ ચલનં વુચ્ચતિ. ‘‘સો યેવા’’તિ ચોપનકાયોયેવ. કાયકમ્મ નામ લાભો ચ હોતિ, તસ્મા સો કમ્માનં પવત્તિ મુખન્તિ વુચ્ચતીતિ યોજના. ‘‘કમ્માનિ વિસેસેતું’’તિ ઇદં કાયકમ્મં નામ, ઇદં વચીકમ્મં નામાતિ વિસેસેતું નિયમેતું. ‘‘સક્કોન્તી’’તિ કમ્માનિ વિસેસેતું સક્કોન્તિ. તસ્મા કાયદ્વારે વુત્તિતોતિ ચ વચીદ્વારે વુત્તિતોતિ ચ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. મિચ્છાચારસ્સ વચીદ્વારે અપ્પવત્તિતો ‘‘પુરિમાનિ દ્વે’’તિ વુત્તં. ‘‘મજ્ઝિમાનિ ચત્તારી’’તિ મુસાવાદાદીનિ ચત્તારિ વચીકમ્માનિ. ‘‘છબ્બિધાનિ તાનિ વજ્જાનીતિ’’તિ ‘કાયકમ્મં જહેય્યુ’ન્તિઆદીનિ છબ્બિધાનિ તાનિ વજ્જાનિ. કથં એકમેકેન બાહુલ્લ સદ્દેન છબ્બિધાનિ તાનિ વજ્જેતીતિ. અન્વયતો ચ બ્યતિરેકતો ચ વજ્જેતિ. કથં, પાણાતિપાત કમ્મં કદાચિ અપ્પકેન વચીદ્વારે ઉપ્પન્નમ્પિ કાયદ્વારે એવ પવત્તિ બહુલત્તા કાયકમ્મમેવ હોતિ. વચીકમ્મ સઙ્ખ્યં ન ગચ્છતિ. દ્વે વા અસ્સ નામાનિ ન ભવન્તિ. વચીદ્વારે પન અપ્પકવુત્તિત્તા વચીકમ્મં નામ ન હોતિ. કાયકમ્મન્તિ નામં ન જહતિ. દ્વે વા અસ્સ નામાનિ ન ભવન્તીતિ એવં એકેન કાયદ્વારે બાહુલ્લ વુત્તિવચનેન પાણાતિપાત કમ્મે છબ્બિધાનિ વજ્જાનિ વજ્જેતીતિ. એવં સેસેસુ. વનચરકો નામ વનલુદ્દકો. સો પન કદાચિ અપ્પકેન ગામે ચરન્તોપિ વને બાહુલ્લ ચારિત્તા વનચરકો એવ હોતિ. ગામચરકોતિ નામં ન લભતિ. દ્વે વા અસ્સ નામાનિ ન ભવન્તિ. એવં સઙ્ગામાવચરકાપિ. સઙ્ગામાવચરો નામ સઙ્ગામે બાહુલ્લાવચરો હત્થી વુચ્ચતિ. એત્થ મનોદ્વારં સબ્બ કમ્મ સાધારણત્તા કમ્માનિ વિસેસેતું ન સક્કોતીતિ વુત્તં. એવઞ્ચસતિ, ‘અભિજ્ઝા બ્યાપાદો મિચ્છાદિટ્ઠિ ચેતિ મનસ્મિં વુત્તિતો મનોકમ્મં નામા’તિ ઇદં ન વત્તબ્બન્તિ. નો ન વત્તબ્બં. કમ્મ સિદ્ધિં પટિચ્ચ અઞ્ઞદ્વારેહિ અસાધારણત્તા . તેનાહ ‘‘મનોકમ્માનિ પના’’તિઆદિં. ‘‘સિદ્ધં’’તિ નિબ્બત્તં. ‘‘કાયકમ્મદ્વારં’’તિ એત્થ તત્થ ચોપનકાયો કાયકમ્માનં પવત્તિ બહુલત્તા કાયકમ્મ દ્વારં નામ. ચોપનવાચા તત્થ વચીકમ્માનં પવત્તિ બહુલત્તા વચીકમ્મદ્વારં નામ. કુસલા કુસલ જવન ચિત્તં પન મનોકમ્માનં તત્થેવ કમ્મ કિચ્ચ સિદ્ધિતો મનોકમ્મ દ્વારં નામાતિ એવં કમ્મેન દ્વાર વવત્થાનં વેદિતબ્બં. ‘‘તસ્સ દ્વારસ્સ નામં ભિન્દિતું વા’’તિ કાયોતિ નામં ભિન્દિતું વા. ‘‘અત્તનો નામં દાતુન્તિ વા’’તિ વચીતિ નામં તસ્સ દાતું વા. ‘‘બ્રાહ્મણ ગામાદીનં બ્રાહ્મણ ગામાદિભાવો વિયા’’તિ તસ્મિં અઞ્ઞકુલેસુ વસન્તેસુપિ બ્રાહ્મણ કુલબહુલત્તા બ્રાહ્મણ ગામોત્વેવ નામં હોતિ. તસ્મિં વને અઞ્ઞરુક્ખેસુ સન્તેસુપિ ખદીરરુક્ખ બહુલત્તા ખદીરવનન્ત્વેવ નામં હોતીતિ વત્તબ્બન્તિ. કાયકમ્મં નિટ્ઠિતં.

૧૪૯. વચીકમ્મે. ‘‘મુસા વદન્તી’’તિ અભૂતતો વદન્તિ. પિસતિ એતાયાતિ પિસુણા. ‘‘નિરુત્તિ નયેના’’તિ એત્થ પિયસુઞ્ઞ કરણાતિ વત્તબ્બે અક્ખર લોપકરણં નિરુત્તિ નયો નામ. ‘‘યેના’’તિ યેનજનેન. ‘‘સમ્ફં’’તિ એત્થ સંસદ્દો સમ્મતિ દુક્ખં એતેનાતિ અત્થેન સુખે હિતે વત્તતીતિ આહ ‘‘સં સુખં હિતઞ્ચા’’તિ. કીદિસં સુખં હિતઞ્ચાતિ આહ ‘‘સાધુજનેહિ અધિગન્તબ્બં’’તિ. એતેન પાપજનેહિ અધિગન્તબ્બં હિતસુખં પટિક્ખિપતિ. હિતસુખસ્સ વિનાસનં નામ તસ્સ આગમન મગ્ગભિન્દનન્તિ આહ ‘‘હિતસુખ મગ્ગં ભિન્દતી’’તિ. ‘‘તં વા’’તિ એત્થ ‘‘તં’’તિ હિતસુખં. ‘‘અત્થ ધમ્મા પગતસ્સા’’તિ અત્થતો ચ ધમ્મતો ચ અપગતસ્સ. ‘‘પટિભાણ ચિત્તસ્સા’’તિ સુણન્તાનં ચિત્તરતિ ચિત્તહાસવડ્ઢનત્થાય પટિભાણઞ્ઞાણેન ચિત્તીકતસ્સ. ‘‘યત્થા’’તિ યસ્મિં કથા મગ્ગે. ‘‘અત્થ ધમ્મ વિનયપદં’’તિ અત્થ પદઞ્ચ ધમ્મપદઞ્ચ વિનય પદઞ્ચ. તત્થ અત્થો નામ આરોગ્યસમ્પત્તિ, મિત્તસમ્પત્તિ, પઞ્ઞાસમ્પત્તિ, ધન સમ્પત્તિ, ભોગસમ્પત્તિયો. તાસુ કોસલ્લજનકં વાક્યપદં અત્થપદં નામ. ઇદં સુચરિતં નામ સગ્ગસંવત્તનિકં, ઇદં દુચ્ચરિતં નામ અપાય સંવત્તનિકન્તિ એવં સભાવ ધમ્મેસુ કોસલ્લ જનકં વાક્ય પદં ધમ્મ પદં નામ. એવં ચિત્તં દમિતબ્બં, એવં ઇન્દ્રિયાનિ દમિતબ્બાનિ, એવં રાગો વિનેતબ્બો, એવં દોસો વિનેતબ્બોતિઆદિના વિનેતબ્બેસુ વિનય કોસલ્લજનકં વાક્યપદં વિનય પદં નામ. યત્થ એવરૂપં અત્થ પદઞ્ચ

ધમ્મ પદઞ્ચ વિનય પદઞ્ચ કિઞ્ચિ નત્થિ. તસ્સ વાચા વત્થુમત્તસ્સ એતંનામં હોતીતિ યોજના. ‘‘સમ્ફં’’તિ વુત્તપ્પકારં નિરત્થકવચનં. ‘‘તત્થા’’તિ તેસુ વચીકમ્મેસુ. વિસંવાદનં નામ વિરજ્ઝા પનં. વિસંવાદકો નામ વિરજ્ઝાપનકો. અત્થં ભઞ્જતિ વિનાસેતીતિ અત્થ ભઞ્જનકો. ‘‘કમ્મપથભેદો’’તિ પટિસન્ધિ જનકો કમ્મપથવિસેસો. ‘‘ઇતરો’’તિ અત્થ ભઞ્જનકતો અઞ્ઞો મુસાવાદો. ‘‘કમ્મ મેવા’’તિ પવત્તિ વિપાક જનકં વચીકમ્મમેવ. ‘‘રજાનં’’તિ ધૂલીનં. તાસુ સુગતિ દુગ્ગતીસુ ઉપ્પજ્જન્તીતિ તદુપ્પજ્જનકાનિ. ‘‘પથભૂતત્તા’’તિ ઉપ્પત્તિમગ્ગભૂતત્તા. ‘‘ભેદ પુરેક્ખારેના’’તિ મિત્તભેદપુરેક્ખારેન. મિત્તં ભિન્દતીતિ ભેદકો. ‘‘સંકિલિટ્ઠ ચેતના’’તિ અત્થ પુરેક્ખાર ધમ્મ પુરેક્ખાર વિનય પુરેક્ખાર અનુસાસનિ પુરેક્ખાર રહિતા કેવલં ભેદપુરેક્ખાર ચેતના સંકિલિટ્ઠ ચેતના નામ. ‘‘પરે ભિન્ને યેવા’’તિ પરજને પરજનેન મિથુભેદવસેન ભિન્નેયેવ. ‘‘યં કિઞ્ચી’’તિ યં કિઞ્ચિ અક્કોસવત્થુ. ‘‘અયં પી’’તિ અયં ફરુસવાચાપિ. એવં અક્કોસન કમ્મંપિ અક્કોસિતબ્બસ્સ દૂરે ઠિતસ્સપિ મતસ્સપિ સમ્પજ્જતીતિ યોજના. અનત્થં નિરત્થકવાચા વત્થુ મત્તં વિઞ્ઞાપેતીતિ અનત્થવિઞ્ઞાપનકો. ‘‘સચ્ચતો ગણ્હન્તે યેવા’’તિ યથા સો કથેતિ, તથા તં વત્થુ ઉપ્પન્ન પુબ્બન્તિ એવં સચ્ચતો ગણ્હન્તેયેવ. કેચિ સચ્ચતો ગણ્હિત્વા કિઞ્ચિ વત્થું પૂજનીય ઠાને ઠપેત્વા થોમેન્તા પૂજેન્તા વન્દન્તા પરિહરન્તિ. સમ્પરાયિ કત્થાય તં સરણં ગચ્છન્તિ. સબ્બમેતં નિરત્થકં હોતિ. ‘‘તદસ્સાદવસેના’’તિ તં રાજકથાદિં તત્થ ચિત્તરતિં લભિત્વા અસ્સાદવસેન કથેન્તસ્સેવ કમ્મં હોતિ. અનિચ્ચ લક્ખણ વિભાવનત્થાય વા રતનત્તય ગુણવિભાવનત્થાય વા પાપ ગરહ કલ્યાણ સમ્ભાવનાય વા કથેન્તસ્સ પન સત્થકમેવ હોતીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘અત્થ ધમ્મ વિનય નિસ્સિતં’’તિઆદિં. સેસમેત્થ કાયદ્વારે દીપિતમેવ.

૧૫૦. મનોકમ્મે . ‘‘અભિઝાયન્તી’’તિ અતિરેકતરં ઝાયન્તિ, ચિન્તેન્તિ, ઓલોકેન્તિ વાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘અસ્સાદમત્તે અઠત્વા’’તિઆદિમાહ. ‘‘બ્યાપાદેન્તી’’તિ વિગતભાવં આપાદેન્તિ સમ્પાપેન્તિ. તઞ્ચ આપાદનં ન કાયવાચાહિ. અથ ખો ચિત્તેનેવાતિ વુત્તં ‘‘ચિન્તેન્તી’’તિ. ‘‘તબ્બિ પરીતતો’’તિ સપ્પુરિસ પઞ્ઞત્તિતો વિપરીતેન. ‘‘તત્થા’’તિ તેસુ મનોકમ્મેસુ. ‘‘ઇદં મમસ્સા’’તિ ઇદં સન્તકં મમસન્તકં ભવેય્ય, અહો સાધુ વતાતિ યોજના. ‘‘અત્તનો કત્વા’’તિ અત્તનો સન્તકં કત્વા. ‘‘લાભાવતિમે’’તિ એત્થ સુલાભં લભન્તીતિ લાભા. ‘‘અત્તનો કરેય્યં’’તિ અત્તનો સન્તકં કરેય્યં. પરભણ્ડં વત્થુ યસ્સાતિ પરભણ્ડ વત્થુકો. ‘‘વત્થૂ’’તિ આરમ્મણભૂતં વત્થુ. યાવ ન પરિણામેતિ, તાવ ન કમ્મપથભેદો હોતીતિ યોજના. ‘‘વુત્તઞ્હેતં અટ્ઠકથાસૂ’’તિ અધિકારો. ‘‘અયં’’તિ અયં સત્તો. ‘‘તસ્સા’’તિ તસ્સ સત્તસ્સ. દસવત્થુકામિચ્છાદિટ્ઠિ નામ ‘નત્થિદિન્નં, નત્થિયિટ્ઠં, નત્થિહુતં’તિઆદિકા મિચ્છાદિટ્ઠિ. દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતેસુ કાચિદિટ્ઠિયો નત્થિકાદિ સભાવા હોન્તિ. ઇધ પન તબ્બહુલનયેન કમ્મમેવાતિ વુત્તં. યથાવુત્તોતિ સમ્બન્ધો. ગચ્છન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ. ‘‘ચિત્તુપ્પાદો’’તિ મગ્ગચિત્તુપ્પાદે. ‘‘પસ્સન્તો’’તિ તીણિ લક્ખણાનિ પસ્સન્તો. વુત્તોતિ સમ્બન્ધો. ‘‘નિયામં’’તિ સમ્મત્ત નિયામં. અવિપરીતનિયામન્તિ અત્થો. પુન ‘‘નિયામં’’તિ મિચ્છત્તનિયામં. વિપરીત નિયામન્તિ અત્થો. તિકિચ્છિતું અસક્કુણેય્યોતિ અતેકિચ્છો. એકન્તેન અપાયગામી હોતીતિ અત્થો. ‘‘અપસ્સિત્વા’’તિ દિટ્ઠિટ્ઠાનાનં અપસ્સિત્વા. ‘‘મિચ્છાધિમોક્ખમત્તેના’’તિ તિત્થા ચરિયેસુ સદ્દહન મત્તેનાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સકં આચરિયકં’’તિ અત્તનો આચરિયસ્સ સન્તકભૂતં. ઠિતો પુગ્ગલો. અટ્ઠકથાયં વુત્તો, યથાહ મિચ્છત્તતિકે મિચ્છાસભાવાતિ મિચ્છત્તા. વિપાકદાને સતિ, ખન્ધભેદાનન્તરમેવ વિપાકદાનતો નિયતા. મિચ્છત્તા ચ તે નિયતા ચાતિ મિચ્છત્તનિયતા. સમ્માસ ભાવાતિ સમ્મત્તા. સમ્મત્તા ચ તે નિયતા ચ અનન્તરમેવ ફલદાન નિયમેનાતિ સમ્મત્તનિયતાતિ . ‘‘તસ્સા’’તિ મિચ્છાદિટ્ઠિયા. ‘‘અચોપેત્વા’’તિ અચાલેત્વા. ‘‘એતેના’’તિ એતેનપિ સદ્દેન. ‘‘ઇમેસં’’તિ મનોકમ્માનં. ‘‘એતેના’’તિ મનસ્મિં એવાતિ વચનેન. ‘‘ઉપપન્નં’’તિ પરિપુણ્ણં. ‘‘ઉપલક્ખણાદિવસેના’’તિ ઉપલક્ખણનય નિદસ્સનનય પધાનનયાદિવસેન. ‘‘અત્થન્તરપ્પસઙ્ગો હોતી’’તિ કથં

હોતિ. એવસદ્દેન વિના પાણાતિપાત કમ્મં કાયદ્વારે બાહુલ્લ વુત્તિતો કાયકમ્મં નામાતિ વુત્તે ઇદં લદ્ધાતપત્તો રાજકુમારોતિ વિય ઉપલક્ખણનયમત્તં. તેન સેસદ્વારેસુપિ બાહુલ્લ વુત્તિં ઉપસલ્લક્ખેતીતિ અત્થન્તરપ્પસઙ્ગો સિયાતિ. એવં સેસનયેસુપીતિ. ''અપિચા''તિ કિઞ્ચિ વત્તબ્બં અત્થીતિ જોતેતિ. ''તેસૂ''તિ પાણવધાદીસુ. ''એકં અઙ્ગ''ન્તિ ઉપક્કમોતિ ચતુત્થં અઙ્ગં. ''તં સહજાતા ચા''તિ ચેતના સહજાતા ચ. ચેતના પક્ખે ભવાતિ ચેતના પક્ખિકા. ચેતના વિય કાયકમ્મભાવં ગચ્છન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ''અબ્બોહારિકત્તં ગચ્છન્તી''તિ મનોકમ્મન્તિ વોહરિતું અપ્પહોનકત્તં ગચ્છન્તીતિ અત્થો. અત્તા પધાનં યેસં તે અત્તપ્પધાના. અભિજ્ઝાદયો. અત્તપ્પધાના ન હોન્તિ. ચેતના પધાના હોન્તિ. ઇધેવ તે અત્તપ્પધાના હોન્તીતિ અત્થો. ''તથા તથા''તિ અહોવત ઇદં મમસ્સાતિઆદિના તેન તેન પકારેન. ''તત્થા''તિ તેસુ મનોકમ્મેસુ. ''સબ્બેન સબ્બ''ન્તિ પાટિપદિકપદમેતં. સબ્બપ્પકારતોતિ અત્થો. ''ઇધા''તિ મનોકમ્મટ્ઠાને. ''મનોકમ્મ કિચ્ચવિસેસેના''તિ અહોવત ઇદં મમસ્સાતિઆદિકેન કિચ્ચ વિસેસેન. મનોકમ્મ દીપના નિટ્ઠિતા.

૧૫૧. ''એત્થ ચ દસન્નં પી''તિઆદીસુ. ''તાપી''તિ તા પુબ્બાપરચેતનાયોપિ. આદિતો પટ્ઠાય પવત્તા તાપીતિ સમ્બન્ધો. ''યાનિપના''તિઆદીસુ. એકો એકસ્સ વદતિ અહં ઇમં સત્તં મારેમિ, ત્વં અસુકંસત્તં મારેહીતિ. એવં વત્વા ઉભોપિ ઉપક્કમં કરોન્તિ. કમ્મં પન ઉભિન્નમ્પિ ન સિજ્ઝતિ. તત્થ આણાપકસ્સ ત્વં અસુકં સત્તં મારેહીતિ આણાપન કમ્મં સચે સિજ્ઝતિ. વચીદ્વારે પવત્તં કાયકમ્મન્તિ વુચ્ચતિ. ઇધ પન અસિદ્ધત્તા વચીદ્વારે દિસ્સ માનં વચીકમ્મન્તિ વુચ્ચતિ. વચીદુચ્ચરિતમત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. એસનયો સેસેસુપિ.

''દોસમૂલેના''તિઆદીસુ. દોસો એવ મૂલં દોસમૂલં. દોસો મૂલં મસ્સાતિ દોસમૂલં. તં સમ્પયુત્ત ચિત્તન્તિ દ્વિધા અત્થો. બ્યાપાદો નામ દોસો એવ. સો કથં દોસેન મૂલેન જાયેય્યાતિ વુત્તં ''પુરિમો બ્યાપાદવજ્જેહી''તિ. પરતો અભિજ્ઝાયમ્પિ એસનયો. વિભાવનિપાઠે. નિધિપાઠકા નામ રાજનિધિ વિધાયકા. તત્થ ચણ્ડો નિગ્ગહેતબ્બોતિ આગતત્તા દુટ્ઠનિગ્ગહત્થન્તિ વુત્તં. રાજૂનં અદિન્નાદાનં મોહમૂલેન જાયતીતિ યોજના. ''બ્રાહ્મણાનઞ્ચા''તિ સકસઞ્ઞાય એવ યં કિઞ્ચિ હરન્તાનં બ્રાહ્મણાનઞ્ચ કમ્મફલસમ્બન્ધાપવાદીનઞ્ચ. ''આહરણ''ન્તિ અદિન્નાદાનવસેન હરણં. અવહરણન્તિ વુત્તં હોતિ. યો પન મોહો રાજૂનં ઉપ્પન્નો, યો ચ બ્રાહ્મણાનં ઉપ્પન્નો, યો ચ કમ્મ ફલસમ્બન્ધા પવાદીનં ઉપ્પન્નોતિ સમ્બન્ધો. ''લોભો નિદાનં કમ્માનં સમુદયાયા''તિ લોભો કમ્માનં સુટ્ઠુવડ્ઢનાય નિદાનં કારણં હોતીતિ યોજના. સઞ્ઞાતા કઙ્ખાયેસં તે સઞ્ઞાતકઙ્ખા. પરિતો ઉટ્ઠાતિ એત્થાતિ પરિયુટ્ઠાનં. કઙ્ખાય પરિયુટ્ઠાનં કઙ્ખાપરિયુટ્ઠાનં. જનાનં તાનિકમ્માનીતિ સમ્બન્ધો.

અકુસલકમ્મદીપનાનિટ્ઠિતા.

૧૫૭. કુસલકમ્મે. અયં પન એવમાદીસુ સુત્તપદેસુ આગતોતિ સમ્બન્ધો. ''મેત્તં કાયકમ્મ''ન્તિ મેત્તાસહગતં કાયકમ્મં. એવં વચીકમ્મેપિ. ચેતના હેત્થ કમ્મન્તિ અધિપ્પેતા. મનોકમ્મે પન ચેતનાપિ યુજ્જતિ. અબ્યાપાદોપિ યુજ્જતિ. ઞાણં અનુપરિવત્તીતિ ઞાણાનુપરિવત્તં. ઞાણાનુપરિવત્તીતિપિ પાઠો, સો યેવત્થો. ''પદક્ખિણ''ન્તિ પવડ્ઢિતં. અપરં પરિયાયં દસ્સેતિ ''યસ્મિં પના''તિઆદિના. દુસ્સીલસ્સ ભાવો દુસ્સિલ્યં. પાણાતિપાતાદિકમ્મં. ''પવત્તમાને''તિ કાયદ્વારે પવત્તમાને. ''યં પન કુસલ''ન્તિ પાણાતિ પાતાદિતો વિરતિ કુસલં . ''પવત્તમાન''ન્તિ ચિત્તે પવત્તમાનં. ''કિચ્ચ સીસેના''તિ કિચ્ચપ્પધાનેન. કિચ્ચં પધાનં કત્વાતિ અધિપ્પાયો. સેસમેત્થ કાયકમ્મે સુવિઞ્ઞેય્યં.

“વચીકમ્મેપિ એસેવનયો”તિ યસ્મિં દુસ્સિલ્યે પવત્તમાને વાચા અપરિસુદ્ધા હોતિ. વચી સંવરો ભિજ્જતીતિઆદિના વત્તબ્બં. “અવસેસં પના”તિ તીહિ કાયકમ્મેહિ ચતૂહિ વચીકમ્મેહિ અવસેસં. તત્થ “તીહિ કાયકમ્મેહી”તિ તીહિ કાયદુચ્ચરિત વિરતિ કમ્મેહિ. “ચતૂહિ વચીકમ્મેહી”તિ ચતૂહિ વચીદુચ્ચરિત વિરતિ કમ્મેહિ. “સબ્બંપિ કલ્યાણ કમ્મં”તિ સબ્બમ્પિ દાનકમ્મં, સબ્બમ્પિ ભાવના કમ્મં, અપચાયન કમ્મં, વેય્યાવચ્ચકમ્મં, પત્તિદાનકમ્મં, પત્તાનુમોદનાકમ્મં, ધમ્મસવન કમ્મં, ધમ્મ દેસના કમ્મં, સબ્બમ્પિ દિટ્ઠિજુકમ્મં તીસુદ્વારેસુ પવત્તમ્પિ મનોકમ્મં નામાતિ યોજના. ઇમેસુ પન દ્વીસુ પરિયાયેસુ પચ્છિમોયેવ પધાનન્તિ સમ્બન્ધો. “યાવ દેવા”તિ અન્તિમ પરિચ્છેદ જોતકો નિપાતો. મત્થકપરિચ્છેદેનાતિ અત્થો.

સીલપદે. “સીલયતી”તિ સમ્મા દહતિ ચ ઉપધારેતિ ચાતિ દ્વિધા અત્થો. “સુસમાહિતાની”તિ સુપ્પતિટ્ઠિતાનિ. “ઉપરિમે કુસલ ધમ્મે”તિ મહગ્ગત લોકુત્તર કુસલધમ્મે. સત્તસુ વિસુદ્ધીસુ ઉપરિમે ચિત્ત વિસુદ્ધાદિ કુસલધમ્મે. “અધિકુસલ ધમ્મે”તિ અધિકે બોધિપક્ખિય કુસલ ધમ્મે. પરેહિ દિન્નં, તદેવ પત્તિં. સબ્બાનિ પન તાનિ દાનાદીનિ કુસલાનિ. સોધેન્તિ સપ્પુરિસાજના. તાનિ એવપુઞ્ઞાનિ. એકમેકં પુઞ્ઞક્રિયવત્થુ. “ઇમિના પચ્ચયેના”તિ ચીવરાદિ પચ્ચયેન, અન્નપાનાદિ પચ્ચયેન, ધન ધનઞ્ઞાદિપચ્ચયેન વા. “સબ્બંપિ ચેતં”તિ સબ્બમ્પિ એતં દસવિધં પુઞ્ઞં. “હીનેન છન્દેના”તિ યસકામતાદિવસેન હીનેન છન્દેન, હીનેન ચિત્તેન, હીનેન વીરિયેન, હીનાય વીમંસાય. “મજ્ઝિમેના”તિ પુઞ્ઞફલકામતાદિવસેન મજ્ઝિમેન. “પણીતેના”તિ કત્તબ્બમેવિદન્તિ અરિયવંસાનુ બ્રૂહનવસેન પણીતેન છન્દાદિના પવત્તિ તં પણીતન્તિ યોજના. “યસકામતાયા”તિ કિત્તિ સદ્દકામતાય વા, પરિવારકામતાય વા. “પુઞ્ઞફલકામતાયા”તિ ભવસમ્પત્તિ ભોગસમ્પત્તિકામતાય. “અરિયભાવં નિસ્સાયા”તિ ઇદં દાનં નામ અરિયાનં વંસો. અહમ્પિ અરિયો. તસ્મા મયાપિ કત્તબ્બમેવિદન્તિ એવં અરિયભાવં નિસ્સાયાતિ અત્થો. એત્થ ચ “અરિયો”તિ આચાર અરિયોપિ યુજ્જતિ દસ્સન અરિયોપિ. તત્થ આચાર અરિયો નામ સપ્પુરિસો પુથુજ્જન કલ્યાણકો વુચ્ચતિ. દસ્સન અરિયો નામ પરમત્થ અરિયો. “પારમિતા દાનં”તિ સબ્બદાનેહિ અગ્ગપત્તં મહાબોધિ સત્તાનં પારઙ્ગતદાનં. તઞ્હિ સબ્બ સત્તવિમોક્ખત્થાય પવત્તિ તત્તા અગ્ગપત્તં હોતિ, પારઙ્ગતં. તતો ઉત્તરિતરસ્સ કસ્સચિદાનસ્સ અભાવતો. સેસેસુપિ પુઞ્ઞ ક્રિયવત્થૂસુ. “તિકદ્વયં”તિ પુરિમાદિ હીનાદિ તિકદ્વયં. “અન્તિમ વત્થુના”તિ અન્તિમ વત્થુ અજ્ઝાપજ્જનેન વા. “દુસ્સીલો નામા”તિ દુસ્સીલ ભિક્ખુ નામ. સો હિ યાવભિક્ખુપ્પટીઞ્ઞં ન વિજહિ. તાવ ભિક્ખુ એવ. ન સામણેરો, ન ગિહી. તં ચે અઞ્ઞો ભિક્ખુ અમૂલકેન અન્તિમ વત્થુના અનુદ્ધંસેતિ. અનુદ્ધંસેન્તસ્સ સઙ્ઘાદિ સેસો. ઓમસવાદે પાચિત્તિયં. સહસેય્યટ્ઠાને તેન સહ અતિરેક રત્તિં સયન્તસ્સાપિ આપત્તિ નત્થિ. તસ્મા સો દુસ્સીલ ભિક્ખુત્વેવ વત્તબ્બોતિ. “પુન કમ્મવાચાય સમાદાતબ્બન્તિ નત્થી”તિ યથા સિક્ખં પચ્ચક્ખન્તસ્સ સબ્બં સમાદાનં ભિજ્જતિ. પુન ભિક્ખુભાવં ઇચ્છન્તેન પુન કમ્મવાચાય સમાદાતબ્બં હોતિ. એવં પુન કમ્મવાચાય સમાદાતબ્બન્તિ નત્થિ. “ઇતરેસુ પના”તિ લિઙ્ગનાસનઙ્ગતો અઞ્ઞેસુ દણ્ડકમ્મઙ્ગેસુ. નિચ્ચસીલાદીસુ. “યં નિચ્ચમેવ વટ્ટતી”તિ યં પાણાતિપાત વિરતિ સીલં નિચ્ચમેવ રક્ખિતું વટ્ટતિ. અનિચ્ચં ન વટ્ટતિ. કસ્મા, પાણઘાતાદિં કરોન્તસ્સ સબ્બકાલમ્પિ દુચ્ચરિત સમ્ભવતો. તેનાહ “અનિચ્ચં સાવજ્જં હોતી”તિ. દુચ્ચરિતં હોતીતિ અત્થો. “યં નિચ્ચમ્પિ વટ્ટતી”તિ પકતિ ગહટ્ઠાનં યં વિકાલ ભોજનાદિ વિરતિ સીલં નિચ્ચમ્પિ વટ્ટતિ. “અનિચ્ચમ્પિ વટ્ટતી”તિ સમાદાન દિવસં અતિક્કમિત્વા વિકાલ ભોજનાદિં કરોન્તસ્સ વીતિક્કમ દોસોવા દુચ્ચરિત દોસો વા નત્થીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “સાવજ્જં ન હોતી”તિ. દુચ્ચરિતં ન હોતીતિ અત્થો. તથા દસસીલઞ્ચ પકતિ ગહટ્ઠાનં અનિચ્ચસીલં નામાતિ યોજના. “અનિચ્ચસીલમેવ હોતી”તિ પકતિ ગહટ્ઠાનં તં દસસીલં યાવજીવં નિચ્ચં કત્વા સમાદિયિત્વા રક્ખન્તાનમ્પિ અપબ્બજિતત્તા પબ્બજિતેસુ જાતિ સભાવેનેવ સિદ્ધં નિચ્ચસીલં નામ ન હોતિ.

યાવજીવં કત્વા સમાદાન વસેનેવ નિચ્ચં હોતીતિ અધિપ્પાયો. ''વેસધારણેન સહ સિદ્ધત્તા''તિ એત્થ કથં વેસધારણેન સિદ્ધં હોતીતિ. વેસધારણં નામ ગિહિવત્થં પહાય કાસાય વત્થ ધારણં. કાસાયવત્થઞ્ચ નામ અરહત્તધજો હોતિ. ન ચ અરહત્તધજં ધારેન્તસ્સ સિક્ખાપદં અસમાદિયન્તસ્સપિ વિકાલે ભુઞ્જિતું વટ્ટતિ. તથા નચ્ચાદીનિ પસ્સિતું, માલાદીનિ ધારેતું, ઉચ્ચાસયનાદીસુ વસિતું, જાતરૂપાદીનિ સાદિતું. કસ્મા ઇતિ ચે, તેસઞ્હિ તં તં યથાસકં સીલં નિચ્ચં સુદ્ધં કત્વા રક્ખિતુમેવ વટ્ટતીતિઆદિના કારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવાતિ. ''અપ્પનં અપત્તાવ અધિપ્પેતા''તિ અપ્પનાપત્તાનં મહગ્ગતભાવનાનં વિસું ઉપરિ વક્ખમાનત્તાતિ અધિપ્પાયો. ''એત્થેવા''તિ ઇમસ્મિં ભાવના કમ્મે એવ. ''તે સઞ્ઞેવા''તિ રતનત્તયાદીનં એવ ચ. ગન્તું આરદ્ધો ગમિકો. અદ્ધાનં દીઘમગ્ગં ગચ્છન્તો અદ્ધિકો. ''પરિસુદ્ધેના''તિ લાભસક્કારાદિ નિરપેક્ખતાય અત્તુક્કં સન પરવમ્ભનાદિ રહિતતાય ચ પરિસુદ્ધેન. ''હિતપ્ફરણ ચિત્તેના''તિ મયિ કરોન્તે ઇમસ્સ એત્તકં હિતસુખં ભવિસ્સતીતિ એવં તેસં હિતસુખેસુ ફરણ ચિત્તેન. મેત્તચિત્તેનાતિ વુત્તં હોતિ. ''અત્તનો કિચ્ચેસુ વિયા''તિ એતેન તેસં સબ્બં કિચ્ચં અત્તનોભારં કરોતીતિ દીપેતિ. ''સાધારણ કરણં''તિ અત્તનો પુઞ્ઞં પરેસં દાનં. અત્ત મનતાપવેદનિયાધુસાધૂતિ વચીભેદકરણં. તઞ્હિદિન્નઞ્ચાનુમોદિતઞ્ચ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં જાતન્તિ સમ્બન્ધો. ''યોનિસોમનસિકારે ઠત્વાતિ એત્થ સિલોકાદિપક્ખિકં અયોનિસોમનસિકારં જહિત્વા સુણન્તસ્સ ઇમં ધમ્મં સુત્વા અત્થરસધમ્મરસપ્પટિસંવેદી ભવિસ્સામીતિ, દેસેન્તસ્સ ઇમં દેસેન્તો ધમ્મસ્સ ચ સુણન્તાનઞ્ચ અનુગ્ગહં કરિસ્સામીતિ યોનિસોમનસિકારે ઠત્વા. લાભ સક્કારાદિ પક્ખિકો મનસિકારો અયોનિ સોમનસિકારો નામ. નિય્યાનત્થ નિસ્સરણત્થ પક્ખિકો યોનિસોમનસિકારો નામ. નિરવજ્જ કમ્માનિ નામ કસિગોરક્ખાદિ કમ્માનિ. નિરવજ્જસિપ્પાનિ નામ વડ્ઢકિસિપ્પાદીનિ વેજ્જસિપ્પાદીનિ ચ. નિરવજ્જ વિજ્જાઠાનાનિ નામ પરૂપરોધર હિતાનિ અઙ્ગવિજ્જા વેદવિજ્જા મન્તવિજ્જાદીનિ. ''વોદાન કરણં''તિ વિસેસેન વિસુદ્ધકરણં. ''તં સભાવત્તા''તિ દાનસભાવત્તા. ''ચારિત્ત સીલત્તા''તિ સપ્પુરિસાનં પકતિ ચારિત્ત સીલત્તા. પુન ''તં સભાવત્તા''તિ ભાવના સભાવત્તા. તથાહિ દેસેન્તસ્સ ચ સુણન્તસ્સ ચ દેસનાસોતાનુસારેન ચિત્તભાવના ઞાણભાવનાવહત્તા દેસનાસવના સભાવા હોન્તિ. અત્તનો દિટ્ઠિં સયમેવ ઉજું કરોન્તસ્સ ચ ઞાણભાવના કમ્મમેવ. તથા પરસ્સ ધમ્મદેસનં સુત્વા ઉજું કરોન્તસ્સાપીતિ. ''ધમ્મો નામ નત્થી''તિ દેસના ધમ્મો નામ નત્થિ. કસ્મા, દાનસીલાનિ દેસેન્તેનપિ અન્તે લક્ખણત્તયેન સહસચ્ચપ્પકાસનસ્સ કત્તબ્બત્તા. એતેન દેસનાસવના અન્તે લક્ખણત્તયાનુપસ્સના ભાવના કમ્મટ્ઠાને પતિટ્ઠિતત્તા તં સભાવા હોન્તીતિ દસ્સેતિ. ''મનોકમ્મ મેવા''તિ પદુદ્ધારો. ''મનસ્મિં એવા''તિ મનોદ્વારે એવ. ''કિચ્ચસિદ્ધિતો''તિ અપ્પનાકિચ્ચસ્સ સિજ્ઝનતો. ''અઙ્ગભાવા સમ્ભવતો''તિ અપ્પના કિચ્ચસિદ્ધિયં અઙ્ગભાવા સમ્ભવતો. ''તઞ્ચભાવના મય''ન્તિ પદુદ્ધારો. ''દાનાદિવસેના''તિ દાનસીલવસેન. દાનવસેન અપ્પવત્તનતોતિ ઇદં તાવ યુજ્જતિ. સીલવસેન અપ્પવત્તનતોતિ ઇદં પન પાળિયા ન સમેતિ. પાળિયઞ્હિ મહગ્ગતજ્ઝાનેસુપિ પહાનં સીલં વેરમણિ સીલન્તિઆદિ વુત્તન્તિ ચોદના. તં પરિહરન્તો ''યં પના''તિઆદિમાહ. ''પરિયાયેન વુત્તં''તિ કેનપરિયાયેન વુત્તન્તિ. પકતિ ચારિત્તં સીલન્તિ વુચ્ચતિ. ઉપ્પન્ને ચ પથમજ્ઝાને નીવરણાનં પહાનં નામ પકતિચારિત્તમેવ પકતિ નિયામેન પવત્તમેવ. ઇતિ પકતિચારિત્તત્તા સીલન્તિ વુત્તં. પુન નીવરણાનં પહાનમેવ તેહિ વિગમનટ્ઠેન વેરમણીતિ ચ, પિદહનટ્ઠેન સંવરોતિ ચ, પહાન કિચ્ચં અવિજહનટ્ઠેન અવીતિક્કમોતિ ચ, વુત્તં. ચેતનાસીલન્તિ એત્થ પન ઝાનસમ્પયુત્ત ચેતના એવ વુચ્ચતિ. સા ચ સીલજાતિ કત્તા સીલન્તિ વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. ''અપ્પનાપત્ત''ન્તિ પદુદ્ધારો. ''ઝાનભેદેના''તિ પન વત્તબ્બં. રૂપાવચરકુસલઞ્હિ ઝાનભેદેન પઞ્ચવિધં, ઝાનમેવ પન ઝાનઙ્ગભેદેન પઞ્ચવિધન્તિ.

કુસલકમ્મદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૫૩. ‘‘એત્થા’’તિઆદીસુ. ‘‘ધમ્મસઙ્ગહે’’તિ ધમ્મસઙ્ગણિ પાળિયં. ‘‘દસ્સનેના’’તિ સોતાપત્તિ મગ્ગઞાણેન. ‘‘તં’’તિ ઉદ્ધચ્ચ ચેતનં. ‘‘ભાવનાયા’’તિ ઉપરિમગ્ગત્તયસઙ્ખાતાય ભાવનાય. પાળિપાઠે. ‘‘ચિત્તુપ્પાદા’’તિ ચિત્તચેતસિકા વુચ્ચન્તિ. ‘‘સિયા’’તિ એકચ્ચેતિ અત્થે નિપાત પદં. ઇમેસુ છસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ એકચ્ચે છ ચિત્તુપ્પાદા સોતાપત્તિ મગ્ગેન પહાતબ્બા, એકચ્ચે છ ચિત્તુપ્પાદા તીહિ ઉપરિ મગ્ગેહિ પહાતબ્બાતિ અત્થો. તત્થ પઠમપદે ‘‘એકચ્ચે છ ચિત્તુપ્પાદા’’તિ કમ્મપથપત્તકમ્મસહજાતા છ ચિત્તુપ્પાદા. દુતીય પદે ‘‘એકચ્ચે છ ચિત્તુપ્પાદા’’તિ અકમ્મપથ પત્તા ધમ્મિકેસુ ઠાનેસુ અસ્સાદનાભિ નન્દાદિવસેન પવત્તા છ ચિત્તુપ્પાદા. ‘‘તત્થા’’તિ ધમ્મસઙ્ગહે. ‘‘ઇતરત્થા’’તિ ઇતરેસુ ભાવનાય પહાતબ્બેસુ. ‘‘તસ્સા’’તિ નાનક્ખણિક કમ્મપચ્ચયસ્સ. પાળિપાઠે. ‘‘સહજાતા’’તિ અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નેહિ સહજાતા. ‘‘નાનક્ખણિકા’’તિ અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નેહિ અસહજાતા અતીતકાલભૂતે નાનક્ખણે પવત્તા પાણાતિપાતાદિ ચેતના. ‘‘યદિ એવં’’તિ એવં યદિ સિયાતિ અત્થો. યદિ ઉદ્ધચ્ચ ચેતના દસ્સન પદે અનુદ્ધટત્તા પટિસન્ધિં નાકડ્ઢતીતિ વિઞ્ઞાયેય્ય. એવં સતીતિ પાઠસેસો. ‘‘ચે’’તિ ચે વદેય્ય. ‘‘ના’’તિ ન સક્કા વત્તું. ‘‘તસ્સા વિપાકસ્સા’’તિ તસ્સા ઉદ્ધચ્ચ ચેતનાય વિપાકસ્સ. પાળિપાઠે. ‘‘ઇમેસુ ધમ્મેસુ ઞાણં’’તિ ઇમે ધમ્મે આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પન્નઞાણં. ‘‘તેસં વિપાકે’’તિ ઉદ્ધચ્ચ સહગતાનં વિપાકે. ‘‘ઞાણં’’તિ તં વિપાકં આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પન્નઞાણં. ‘‘સબ્બ દુબ્બલન્તિ ચ સક્કા વત્તું’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘અતિવિય કાળકધમ્મત્તા’’તિ બુદ્ધાદીસુ મહન્તેસુ ઠાનેસુ સદ્ધારતનસ્સ અન્તરાયં કત્વા પવત્તનતો અતિયેવકણ્હ ધમ્મત્તા. તસ્સા વિચિકિચ્છા ચેતનાય પટિસન્ધિ આકડ્ઢનમ્પિ વિઞ્ઞાતબ્બન્તિ યોજના. ‘‘સભાવ વિરુદ્ધત્તા ચેવા’’તિ વિચિકિચ્છા અસન્નિટ્ઠાન સભાવા. અધિમોક્ખો સન્નિટ્ઠાન સભાવોતિ એવં સભાવ વિરુદ્ધત્તાયેવ.

‘‘સબ્બત્થા’’તિઆદીસુ. ‘‘વિપચ્ચતીતિ વિપાચેતી’’તિ વદન્તિ. તં પન પદરૂપેન ન સમેતીતિ અઞ્ઞં અત્થં વદન્તો ‘‘સબ્બમ્પિ વા’’તિઆદિમાહ. ‘‘મહાસમ્પત્તિયો સમુટ્ઠાપેત્વા’’તિ દેવલોકે દેવસમ્પત્તિ સદિસા દિબ્બવિમાનાદિકા મહાસમ્પત્તિયો સમુટ્ઠાપેત્વા. ઇદં ‘‘ઓકાસં કત્વા’’તિ પદે વિસેસનં. તત્થ ‘‘સુખ વિપાકં’’તિ ઇદં અટ્ઠ અહેતુક વિપાકાનિ સન્ધાય વુત્તં. રૂપલોકે બ્રહ્માનં રૂપકાયો રૂપાવચર કમ્મેન નિબ્બત્તો. સો ચ કામાવચર ધમ્મ સમૂહો એવ. એવં સન્તે તસ્મિં લોકે પઞ્ચ અહેતુક વિપાકાનિપિ રૂપાવચર કમ્મેન નિબ્બત્તાનિ સિયુન્તિ ચોદના. તં પરિહરન્તો ‘‘રૂપાવચર કુસલંહી’’તિઆદિમાહ. ‘‘તાની’’તિ અપાયભૂમિયં ઉપ્પન્નાનિ અટ્ઠ અહેતુક વિપાકાનિ. ‘‘સબ્બસ્મિં કામલોકે’’તિ એકાદસવિધે કામલોકે. ‘‘તેસુ ચા’’તિ તેસુ અટ્ઠ અહેતુક વિપાકેસુ ચ. ‘‘આરમ્મણન્તરે’’તિ કસિણ નિમિત્તાદિતો અઞ્ઞસ્મિં આરમ્મણે. ‘‘નિમિત્તા રમ્મણે’’તિ કસિણ નિમિત્તાદિકે નિમિત્ત પઞ્ઞત્તા રમ્મણે. ‘‘તાનિ પઞ્ચવિપાકાની’’તિ ચક્ખુ વિઞ્ઞાણાદીનિ પઞ્ચ અહેતુક વિપાકાનિ કામાવચર કુસલ કમ્મસ્સેવ વિપાકાનિ હોન્તીતિ યોજના. ‘‘સોળસક મગ્ગો’’તિ સોળસકથા મગ્ગો કથાપબન્ધો. એવં દ્વાદસ કમગ્ગો. ‘‘અહેતુકટ્ઠક’’ન્તિ અહેતુક વિપાકટ્ઠકં. સમ્મા પકારેન જાનાતીતિ સમ્પજાનં. ઞાણં. સમ્પજાનેન કતન્તિ વિગ્ગહો. ન સમ્પજાનકતં અસમ્પજાનકતં. ‘‘સદ્દહિત્વા’’તિ એતેન દિટ્ઠુજુ કમ્મઞાણ સમ્પત્તિં દીપેતિ. ન હિ તેન ઞાણેન અસમ્પન્નો કમ્મઞ્ચ કમ્મફલઞ્ચ સદ્દહતીતિ. જાનિત્વાતિ વા પાઠો સિયા. ‘‘એકમેકં’’તિ એકમેકં કુસલકમ્મં. ‘‘કુસલ સમયે’’તિ કુસલ કમ્મ કરણકાલે. કુસલુપ્પત્તિકાલે વા. યસ્સમે ઈદિસં પુઞ્ઞં પસુતં. તસ્સમે ભવલાભો ભોગલાભો મિત્તલાભો સબ્બેલાભા એકન્તેન સુલાભાતિ અત્થો. ‘‘સુલદ્ધં’’તિ ઇદં પુઞ્ઞં સુલદ્ધં. દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ સંસરિત્વાતિ પાઠસેસો. ‘‘સેસેના’’તિ તસ્સકમ્મસ્સ વિપાકાવસેસેન. અટ્ઠકથા પાઠે. ‘‘એકપિણ્ડપાતસ્મિં’’તિ એકવારં પિણ્ડપાતદાને. સંયુત્તટ્ઠકથાયં વુત્તં. તસ્મા યં વુત્તં ‘એકા ચેતના એકમેવ પટિસન્ધિં દેતી’તિ, તં સુવુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘પટિપક્ખેહી’’તિ પટિપક્ખેહિ અકુસલેહિ. વિસેસેન ભુસં મુળ્હો બ્યામુળ્હો. અતિવિય બ્યામુળ્હો અતિબ્યામુળ્હો. અતિબ્યામુળ્હત્થાય પચ્ચયભૂતન્તિ વિગ્ગહો. અતિદુપ્પઞ્ઞાય પચ્ચયભૂતન્તિ અત્થો. સો હિ થેરો

વદતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ એવં મનસિકરિત્વા. ‘‘સન્નિહિતપચ્ચયમત્તેના’’તિ આસન્ને સણ્ઠિતપચ્ચય મત્તેન. ‘‘પુબ્બપયોગ પચ્ચયમત્તેના’’તિ વુત્તં હોતિ. બલવકમ્મવસેન ઉપ્પન્નત્તા તિક્ખતરં વિપાકં. યદા પયોગ રહિતેન પચ્ચયગણેન ઉપ્પજ્જતિ, તદા અસઙ્ખારિકં નામ. યદા પયોગસહિતેન, તદા સસઙ્ખારિકં નામ. તત્થ અસઙ્ખારિકં તિક્ખં નામ. સસઙ્ખારિકં મન્દં નામ. તથા દુબ્બલ કમ્મેન ઉપ્પન્ને મન્દવિપાકેપિ યોજેતબ્બં. એવં તિક્ખમન્દાનં મન્દતિક્ખતાપત્તિ નામ સિયા. ન ચ તથા સક્કા ભવિતુન્તિ અધિપ્પાયો. એત્થ સિયા, યદિ પુબ્બકમ્મવસેન અટ્ઠન્નં મહાવિપાકાનં સઙ્ખારભેદો સિદ્ધો સિયા, અટ્ઠન્નં અહેતુક વિપાકાનમ્પિ સોસઙ્ખારભેદો સિદ્ધો ભવેય્ય. તાનિપિ હિ કાનિચિ અસઙ્ખારિકેન કમ્મેન નિબ્બત્તાનિ, કાનિચિ સસઙ્ખારિકેનાતિ ચોદના. તં પરિહરન્તો ‘‘અહેતુક વિપાકાનં પના’’તિઆદિમાહ. ‘‘ઉભયકમ્મ નિબ્બત્તનં’’તિ તેસં સઙ્ખાર ભેદરહિતત્તા અસઙ્ખારિક કમ્મેનપિ વિરોધો નત્થિ. સસઙ્ખારિક કમ્મેનપિ વિરોધો નત્થિ. અસઙ્ખારિક કમ્મેનપિ નિબ્બત્તન્તિ. સસઙ્ખારિક કમ્મેનપિ નિબ્બત્તન્તિ. એવં ઉભયકમ્મ નિબ્બત્તનં યુત્તં. ‘‘ઇતિ અધિપ્પાયો’’તિ તસ્સ થેરસ્સ અધિપ્પાયો. ‘‘ન કમ્માગમન વસેના’’તિ કમ્મસઙ્ખાતસ્સ ચિરકાલતો આગમન પચ્ચયસ્સ વસેન. ‘‘આગમનં’’તિ ચ આગચ્છતિ એતેનાતિ આગમનન્તિ વિગ્ગહો. ‘‘કમ્મભવે’’તિ અતીતે કમ્મકરણભવે. ‘‘કેચના’’તિ કેચિ. અટ્ઠસાલિનિયં પન આગતાતિ ચ. પટિસમ્ભિદા મગ્ગે પન દ્વિહેતુકા વુત્તાતિ ચ સમ્બન્ધો. ઇમસ્મિં ઠાને પટિસમ્ભિદા મગ્ગટ્ઠકથા વચનમ્પિ વત્તબ્બન્તિ વદન્તો ‘‘તત્થ પના’’તિઆદિમાહ. ‘‘તીસુખણેસૂ’’તિ કમ્મક્ખણે નિકન્તિક્ખણે પટિસન્ધિક્ખણેતિ તીસુખણેસુ. ‘‘ટીકાકારાપના’’તિ અભિધમ્મટીકાકારાપન. ‘‘સાવસેસપાઠો’’તિ પાળિયં તિહેતુકેન કમ્મેન દ્વિહેતુક પટિસન્ધિ, દ્વિહેતુકેન કમ્મેન અહેતુક પટિસન્ધિ અવસેસા હોતિ. એવં અવસેસ વાક્ય સહિતો પાઠો. સરિક્ખમેવ સરિક્ખકં. કમ્મેન સરિક્ખકં સદિસં કમ્મસરિક્ખકં. વિપાકં. ‘‘મહાથેરેના’’તિ સારિપુત્ત મહાથેરેન. એવઞ્ચ કત્વાતિઆદિના ટીકાકારાનં વચનં ઉપત્થમ્ભેતિ.

કામાવચરકમ્મં નિટ્ઠિતં.

૧૫૪. રૂપાવચરકમ્મે. ‘‘અપ્પગુણતાયા’’તિ અપરિચિતતાય. અવટ્ઠતાય. ‘‘હીનેહિ છન્દાદીહી’’તિ લાભસક્કાર સિલોકાદિ સાપેક્ખતાય હીનેહિ છન્દાદીહિ. ‘‘તે ધમ્મા’’તિ છન્દાદયો ધમ્મા. તાનિ ઇધ નાધિપ્પેતાનિ. કસ્મા, ઉપપત્તિપ્પભેદસ્સ અસાધકત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ઇમાનેવા’’તિ ઇમાનિ એવ ઝાનાનિ. ‘‘તિવિધાસૂ’’તિ એકસ્મિંતલે બ્રહ્મપારિસજ્જાદિ વસેન તિવિધાસુ. ‘‘અટ્ઠારસપ્પભેદેન વિભજિત્વા’’તિ તીસુ હીન મજ્ઝિમપણીતેસુ એકેકસ્મિં હીન હીનં હીન મજ્ઝિમં હીન પણીતન્તિઆદિના વિભત્તેન નવવિધાનિ હોન્તિ. પુન તેસુ તીણિ મજ્ઝિમાનિ. મજ્ઝિમહીનં મજ્ઝિમમજ્ઝિમન્તિઆદિના વિભત્તાનિ નવવિધાનિ હોન્તિ. એવં અટ્ઠારસભેદેન વિભજિત્વા. ‘‘કમ્મદ્વારાનિ નામા’’તિ કમ્મપ્પવત્તિ મુખાનિ નામ. ‘‘ઇમેહિ પભાવિતત્તા’’તિ ઇમેહિ પભાવેહિ મૂલકારણેહિ પભાવિતત્તા પવત્તાપિતત્તા. ‘‘અટ્ઠારસખત્તિયા’’તિ હીનમજ્ઝિમાદિભેદેન અટ્ઠારસ ખત્તિયા. તથા અટ્ઠારસ બ્રાહ્મણાદયો. અટ્ઠ ચત્તાલીસ ગોત્તાનિ નામ હીનમજ્ઝિમા દિવસેન વિભત્તાનિ ગોતમગોત્તાદીનિ અટ્ઠચત્તાલીસ ગોત્તાનિ. તેસં ચારિત્ત પટિપત્તિભૂતાનિ ચરણાનિપિ અટ્ઠચત્તાલીસ હોન્તીતિ. એત્થ સિયા. પુરિમ વચને હીનાદીનિ બ્રહ્મલોકે, અટ્ઠકથા વચનેહીનાદીનિ મનુસ્સલોકેતિ સાધેતબ્બં અઞ્ઞં, સાધકં અઞ્ઞન્તિ ચોદના. તં પરિહરતિ ‘‘એતેનહી’’તિઆદિના. ‘‘ઉપલક્ખેતી’’તિ પચ્ચક્ખતો પાકટં એકદેસં દસ્સેત્વા અપાકટે તાદિસેપિ જાનાપેતીતિ અત્થો. ‘‘સમત્થા સમત્થં વા’’તિ સમત્થા સમત્થભાવં વા. ‘‘તથા હાનેના’’તિ તથાહિ અનેન આચરિયેન. અનુરુદ્ધા ચરિયેનાતિ વુત્તં હોતિ. નામ રૂપ પરિચ્છેદે વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. સમાનાસેવને લદ્ધે સતિ, મહબ્બલે વિજ્જમાને મહગ્ગતકમ્મં વિપાકં જનેતિ. તાદિસં હેતું અલદ્ધા અલભિત્વા અભિઞ્ઞા ચેતના વિપાકં ન પચ્ચતીતિ યોજના.

તત્થ ‘‘સમાના સેવને’’તિ ભૂમિસમાનતા વસેન સમાનાસેવને. કામજવનં કામજવનેન સમાનાસેવનં. રૂપજવનં રૂપજવનેન. અરૂપજવનં અરૂપજવનેનાતિ દટ્ઠબ્બં. તેન વુત્તં ‘‘સમાનભૂમિકતો’’તિઆદિ. તત્થ ‘‘તદભાવતો’’તિ તાદિસસ્સ બલવભાવસ્સ અભાવતો. એકવારમત્તભૂતા મહગ્ગત ચેતના ચ. ‘‘સબ્બ પથમભૂતા’’તિ સમાપત્તિ વીથીસુ ગોત્રભુસ્સ અનન્તરે મહગ્ગત જવનં સન્ધાય વુત્તં. લોકુત્તર મગ્ગચેતના કદાચિપિ સમાના સેવનં ન લભતિ. એવં સન્તેપિ અત્તનો અનન્તરતો પટ્ઠાય યાવજીવમ્પિ ભવન્તરેપિ અરિયફલં જનેતિયેવ. એવમેવાતિ વુત્તં હોતિ. ઇદં પવત્તિફલં નામ હોતિ, ઇધ પન પટિસન્ધિ ફલં વિચારિતં, તસ્મા અસમાનં ઇદં નિદસ્સનન્તિ ચે. વુચ્ચતે. મગ્ગચેતના નામ તણ્હા સહાયકં વટ્ટગામિ કમ્મં ન હોતિ. અતણ્હા સહાયકં વિવટ્ટગામિ કમ્મં હોતિ. તસ્મા પટિસન્ધિં ન દેતિ. સચે પન તં તણ્હા સહાયકં વટ્ટગામિકમ્મં ભવેય્ય. પટિસન્ધિ કાલેપિ ફલં દદેય્ય. અસમાના સેવનતા પમાણં ન ભવેય્ય. એવં અઞ્ઞકારણત્તા અસમાનં નિદસ્સનં હોતિ. ન અસમાના સેવનતાયાતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘ઉપચિતત્તા’’તિ પુનપ્પુનં આસેવન લાભેન વડ્ઢિતત્તા. ‘‘સા ચેતના’’તિઆદિકમ્મિકમહગ્ગત ચેતના ચ. ‘‘ના’’તિ ચોદના , ન સિયાતિ અત્થો. ન ચ સાપિ સમાનભૂમક ધમ્મતો લદ્ધા સેવના હોતિ. એવં સન્તેપિ કતત્તા ભાવિતત્તાતિ વુત્તં. ભાવિતત્તાતિ ચ પુનપ્પુનં આસેવન લાભેન વડ્ઢિતત્તા ઇચ્ચેવત્થો. તસ્મા વિઞ્ઞાયતિ અસમાનભૂમિકેહિ પુબ્બભાગપ્પવત્તેહિ કામજવનેહિ પરમ્પરતો પુનપ્પુનં લદ્ધા સેવનતાય એવ ઇધ ઉપચિતત્તાતિ વુત્તન્તિ. તેન વુત્તં ‘‘ઉભયત્થ પના’’તિઆદિ. તત્થ ‘‘ઉભયત્થા’’તિ ઉભયેસુ કતત્તા ઉપચિતત્તાતિ ચ કતત્તા ભાવિતત્તાતિ ચ વુત્તેસુ પાઠેસુ. ‘‘પથમ સમન્નાહારતો પટ્ઠાયા’’તિ મહગ્ગતજ્ઝાને અપ્પનાવીથિતો પુરે દ્વીસુ પરિકમ્મ ભાવના ઉપચાર ભાવનાસુ પરિકમ્મ ભાવનં ભાવેન્તસ્સ પથવી પથવીતિઆદિના પથમ સમન્નાહારતો પટ્ઠાય. લોકુત્તર મગ્ગેપન દસસુ વિપસ્સના ઞાણેસુ સબ્બપથમં સમ્મસનઞ્ઞાણં ભાવેન્તસ્સ રૂપં અનિચ્ચં વેદના અનિચ્ચાતિઆદિના પથમ સમન્નાહારતો પટ્ઠાયાતિ અત્થો. ઉપચિનિત્વાતિ ચ ભાવેત્વાતિ ચ વડ્ઢેત્વા ઇચ્ચેવ અત્થો. ‘‘અબ્ભુણ્હા’’તિ અભિનવાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘અયં વાદો’’તિ અનુરુદ્ધા ચરિયસ્સ વાદો. યદિ એવં, અટ્ઠકથાસુ સઙ્ખાર પચ્ચયા વિઞ્ઞાણ પદ નિદ્દેસેસુ અભિઞ્ઞા ચેતના પનેત્થ પરતો વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો ન હોતીતિ ન ગહિતાતિ વુત્તં. તત્થ અઞ્ઞં યુત્તં કારણં વત્તબ્બન્તિ, તં વદન્તો ‘‘ચતુત્થજ્ઝાન સમાધિસ્સ પના’’તિઆદિમાહ. ‘‘ટીકાકારા’’તિ અભિધમ્મટીકાકારા. ‘‘તસ્સા પના’’તિઆદિ અત્તનોવાદ દસ્સનં. સાધેન્તિયા અભિઞ્ઞા ચેતનાય. અચિત્તકભવ પત્થનાસહિતં સઞ્ઞા વિરાગન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇધા’’તિ મનુસ્સ લોકે.

‘‘અનાગામિનો પના’’તિઆદીસુ. ‘‘એતેના’’તિ એતેન અત્થ વચનેન. ‘‘સદ્ધાધિકો’’તિ સદ્ધિન્દ્રિયાધિકો. એવં વીરિયાધિકાદીસુપિ. ‘‘અત્તના લદ્ધ સમાપત્તીનં’’તિ એકસ્સપિ પુગ્ગલસ્સ બહૂનં અત્તના લદ્ધ સમાપત્તીનં. તેસુ પુથુજ્જન સોતાપન્ન સકદાગામીસુ. ‘‘પુથુજ્જનો’’તિ ઝાનલાભિ પુથુજ્જનો. ‘‘નિકન્તિયાસતી’’તિ કામભવનિકન્તિયા સતિ. ‘‘ઇતરે પના’’તિ સોતાપન્ન સકદાગામિનો પન. પરિહીનજ્ઝાના એવ તત્થ નિબ્બત્તન્તિ. ન નિકન્તિ બલેનાતિ અધિપ્પાયો. વિભાવનિપાઠે ‘‘તેસં પી’’તિ ઝાનલાભિ સોતાપન્ન સકદાગામીનમ્પિ. ઇચ્છન્તેન ટીકાચરિયેન. તથા નિકન્તિયા સતિ પુથુજ્જનાદયો કામાવચર કમ્મ બલેન કામભવેપિ નિબ્બત્તન્તીતિ યોજના. ચેતોપણિધિ ઇજ્ઝતિ. કસ્મા, વિસુદ્ધત્તા. સીલવિસુદ્ધત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘તે’’તિ ઝાનલાભિ સોતાપન્ન સકદાગામિનો. અઙ્ગુત્તર પાઠે. ‘‘સહદસ્સનુપ્પાદા’’તિ સોતાપત્તિ મગ્ગઞાણં દસ્સનન્તિ વુચ્ચતિ. દસ્સનસ્સ ઉપ્પાદક્ખણેન સદ્ધિં. નત્થિ તસ્સ તં સંયોજનન્તિપિ પાઠો. ‘‘ઇમં લોકં’’તિ ઇમં કામલોકં. ‘‘વિપસ્સના નિકન્તિ તણ્હા’’તિ તેનેવ ધમ્મરાગેન તાય ધમ્મ નન્દિયાતિ એવં વુત્તા વિપસ્સના સુખે નિકન્તિ તણ્હા. પચ્ચયે સતિ કુપ્પન્તિ નસ્સન્તીતિ કુપ્પા. કુપ્પા ધમ્મા યેસં તે કુપ્પ ધમ્મા. ‘‘ધમ્મા’’તિ મહગ્ગત ધમ્મા. ઇમે દ્વે સોતાપન્ન સકદાગામિનો સીલેસુ પરિપૂરકારિનો નામ. સીલપ્પટિ પક્ખાનં કિલેસાનં સબ્બસો પહીનત્તા. તસ્મા તે સીલેસુ

અકુપ્પ ધમ્માતિ વુચ્ચન્તિ. સમાધિસ્મિં પન કુપ્પ ધમ્મા એવ. ‘‘મહાબ્રહ્મેસુ ન નિબ્બત્તન્તી’’તિ મહાબ્રહ્મત્તં ન લભન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘હીનજ્ઝાસયત્તા’’તિ એત્થ ઇત્થિયો નામ પકતિયાવ હીનજ્ઝાસયા હોન્તિ નીચ છન્દા નીચ ચિત્તા મન્દવીરિયા મન્દપઞ્ઞા. કસ્મા, હીનલિઙ્ગત્તા. કસ્મા ચ તા હીનલિઙ્ગા હોન્તિ. દુબ્બલ કમ્મનિબ્બત્તત્તા. દુબ્બલ કમ્મન્તિ ચ પુરિસત્ત જનકં કમ્મં ઉપાદાય વુચ્ચતિ. બ્રહ્મપુરોહિતાનમ્પિ સઙ્ગહણં વેદિતબ્બં. કસ્મા, બ્રહ્મપારિસજ્જાનન્તિ અટ્ઠકથા વચનસ્સ યેભૂય્યવચનત્તા. તેનાહ ‘‘ન મહાબ્રહ્માનં’’તિ. ઇતરથા ન બ્રહ્મપુરોહિતાનં ન ચ મહાબ્રહ્માનન્તિ વુત્તં સિયા. ન ચ તથા સક્કા વત્તું ‘બ્રહ્મત્તન્તિ મહાબ્રહ્મત્ત’ન્તિ ઇમિના વચનેન વિરુજ્ઝનતો. અયઞ્ચ અત્થો ન કેવલં યેભૂય્યનયમત્તેન સિદ્ધો. અથ ખો બ્યઞ્જન સામત્થિયેનાપિ સિદ્ધોતિ દસ્સેતું ‘‘તેહી’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘તે’’તિ બ્રહ્મપુરોહિતા. સંયુત્તપાઠે. ‘‘પટિભાતુતં’’તિ એત્થ ‘‘તં’’તિ તુય્હં. ધમ્મીકથા તુય્હં પટિભાતુ, પાતુબ્ભવતુ. કથેતુ ઇચ્ચેવ વુત્તં હોતિ . ‘‘બ્રાહ્મણા’’તિ અભિભું ભિક્ખું આલપતિ. ‘‘બ્રહ્મુનો’’તિ મહાબ્રહ્મુનો અત્થાય. એવં સેસેસુ દ્વીસુ. ‘‘તેસં’’તિ બ્રહ્મપુરોહિતાનં. વિભાવનિપાઠે ‘‘ઇતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો’’તિ ‘‘બ્રહ્મપારિસજ્જેસુ યેવા’’તિ પુલ્લિઙ્ગ વચનત્તા પુગ્ગલપ્પધાનં હોતિ. નભૂમિપ્પધાનં. તસ્મા અયમત્થો યુત્તિવસેન દટ્ઠબ્બોતિ. ‘‘તીસુભવગ્ગેસૂ’’તિ વેહપ્ફલભૂમિ પુથુજ્જનભવગ્ગો નામ હોતિ રૂપલોકે. તતો ઉપરિ પુથુજ્જનભૂમિયા અભાવતો. અકનિટ્ઠભૂમિ અરિયભવગ્ગો નામ. તત્થ ઠિતાનં અરિયાનં તત્થેવ નિટ્ઠાનતો. નેવસઞ્ઞાભૂમિ લોકભવગ્ગો નામ. તતો ઉપરિ લોકસ્સેવ અભાવતોતિ.

કમ્મચતુક્કાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૫૫. મરણુપ્પત્તિયં. ‘‘આયુપરિમાણસ્સા’’તિ આયુકપ્પસ્સ. ‘‘તદુભયસ્સા’’તિ આયુકપ્પસ્સ ચ કમ્મસ્સ ચ. ‘‘ઉપઘાતક કમ્મેના’’તિ બલવન્તેન પાણાતિપાતકમ્મેન. ‘‘દુસ્સિમાર કલાબુરાજાદીનં વિયા’’તિ તેસં મરણં વિય. ઉપરોધિતં ખન્ધ સન્તાન મસ્સાતિ વિગ્ગહો. ‘‘ઉપરોધિતં’’તિ ઉપગન્ત્વા નિરોધાપિતં. કમ્મં ખિય્યતિયેવ. એવં સતિ, સબ્બંપિ મરણં એકેન કમ્મક્ખયેન સિદ્ધં. તસ્મા એકં કમ્મક્ખય મરણમેવ વત્તબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ઇતરેપિ વુત્તા’’તિ ઇતરાનિપિ તીણિ મરણાનિ વુત્તાનીતિ ચોદના. વુચ્ચતે પરિહારો. ‘‘સરસવસેનેવા’’તિ અત્તનો ધમ્મતાવસેનેવ. નાના આયુ કપ્પં વિદહન્તિ સઙ્ખરોન્તીતિ નાનાઆયુકપ્પ વિધાયકા. ‘‘સત્તનિકાયે’’તિ સત્તસમૂહે. નિચ્ચકાલં ઠિતિં કરોન્તીતિ ઠિતિકરા. કદાચિ વુદ્ધિં કરોન્તિ, કદાચિ હાનિં કરોન્તીતિ વુદ્ધિકરા હાનિકરા ચ. ‘‘તેસં વસેના’’તિ તેસં ઉતુ આહારાનં વસેન. ‘‘તયોપિ ચેતે’’તિ એતેતયોપિ ઠિતિકરાદયો. કમ્મં વિપચ્ચમાનં દત્વા ખિય્યતીતિ સમ્બન્ધો. એતેન એવરૂપેઠાને કમ્મં અપ્પધાનન્તિ દીપેતિ. ‘‘તદનુરૂપં એવા’’તિ તં દસવસ્સકાલાનુ રૂપં એવ. ‘‘ભો ગઞ્ચા’’તિ ધનધઞ્ઞાદિપરિભોગઞ્ચ. તેસં ઉતુઆહારાનં ગતિ એતેસન્તિ તગ્ગતિકા. તેસં ઉતુઆહારાનં ગતિં અનુવત્તન્તીતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ‘‘તદનુવત્તિકા’’તિ. સઙ્ખારવિદૂહિ અઞ્ઞત્રાતિ સમ્બન્ધો. સઙ્ખારવિદૂનો ઠપેત્વાતિ અત્થો. ઇદ્ધિયા પકતાતિ ઇદ્ધિમયા. ‘‘ઇદ્ધિયા’’તિ દેવિદ્ધિયાવા ભાવનામયિદ્ધિયાવા. વિજ્જાય પકતાતિ વિજ્જામયા. ‘‘વિજ્જાયા’’તિ ગન્ધારિવિજ્જાય. અટ્ઠિ ન્હારુ મંસ લોહિતાદિકા રસધાતુયો અયન્તિ વડ્ઢન્તિ એતેહીતિ રસાયનાનિ. તાનિ વિદહન્તિ એતેહીતિ રસાયન વિધયો. નયૂપદેસા. ચિરટ્ઠિતિ કત્થાય જીવિતં સઙ્ખરોન્તિ એતેહીતિ જીવિત સઙ્ખારા. ઇદ્ધિમય વિજ્જામય જીવિત સઙ્ખારેસુ ચ રસાયન વિધિસઙ્ખાતેસુ જીવિત સઙ્ખારેસુ ચ વિદૂનોતિ સમાસો. ‘‘દ્વિ સમુટ્ઠાનિક રૂપધમ્મેસૂ’’તિ ઉતુસમુટ્ઠાનિક રૂપધમ્મેસુ ચ આહાર સમુટ્ઠાનિક રૂપધમ્મેસુ ચ. ‘‘પરિણમન્તેસૂ’’તિ વિપરિણમન્તેસુ. તેનાહ ‘‘જિય્યમાનેસૂ’’તિઆદિં. ‘‘યાવમહન્તં પીતિ’’ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં કમ્મં વિય કોટિપત્તવસેન અતિમહન્તમ્પિ. ‘‘અસ્સા’’તિ કમ્મસ્સ. ‘‘ઉપચ્છેદક મરણેપિ નેતબ્બો’’તિ બલવન્તે ઉપચ્છેદક કમ્મે આગતે યાવમહન્તમ્પિ જનક કમ્મં અત્તનો વિપાકાધિટ્ઠાન વિપત્તિયા

ખિય્યતિયેવ. સો યસ્સખયો ન સરસેન હોતિ, અથ ખો ઉપચ્છેદક કમ્મ બલેન હોતીતિ ઇધ ઉપચ્છેદક મરણં વિસું ગહિતન્તિ એવં ઉપચ્છેદક મરણેપિ નેતબ્બો. ‘‘અકાલ મરણં’’તિ આયુક્ખયમરણાદીનિ તીણિ મરણાનિ કાલમરણાનિ નામ, મરણા રહકાલે મરણાનીતિ વુત્તં હોતિ. તતો અઞ્ઞં યં કિઞ્ચિ મરણં અકાલ મરણન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ ‘‘તસ્મિં પવત્તમાનં’’તિઆદિં. ‘‘મૂલભેદતો’’તિ મૂલકારણપ્પભેદતો. યસ્મા પન મિલિન્દ પઞ્હે વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. સન્નિપતન્તીતિ સન્નિપાતા. સન્નિપાતેહિ ઉપ્પન્ના સન્નિપાતિકાતિ અત્થં સન્ધાય ‘‘સન્નિપતિતાનં’’તિ વુત્તં. અથવા. સન્નિપતનં સન્નિપાતો. દ્વિન્નં તિણ્ણં વા દોસાનં મિસ્સકભાવો. સન્નિપાતેન ઉપ્પન્ના સન્નિપાતિકાતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘અનિસમ્મકારીનં’’તિ અનિસામેત્વા અનુપધારેત્વા કરણ સીલાનં. પવત્તા આબાધા વિસમપરિહારજાનામાતિ યોજના. ‘‘અત્તના વાકતાનં પયોગાનં’’તિ સત્થહરણ, વિસખાદન, ઉદકપાતનાદિવસેન કતાનં. ‘‘વિનાસેન્તી’’તિ સત્થવસ્સ વાલુકવસ્સાદીનિ વસ્સાપેત્વાવા સમુદ્દ વીચિયો ઉટ્ઠાપેત્વાવા એવરૂપે મહન્તે ભયુપદ્દવે કત્વા વિનાસેન્તિ. ‘‘મનુસ્સ પથે’’તિ મનુસ્સ પદેસે. ‘‘તે’’તિ ચણ્ડા યક્ખા. ‘‘જીવિતક્ખયં પાપેન્તી’’તિ મનુસ્સાનં વા ગોમહિંસાનં વા મેદલોહિતાનિ પાતબ્યત્થાય તેસુ નાનારોગન્તર કપ્પાનિ ઉપ્પાદેત્વા જીવિતક્ખયં પાપેન્તીતિ અત્થો. ‘‘વત્તબ્બમેવ નત્થી’’તિ સકલં રજ્જં વા રટ્ઠં વા દીપકં વા વિનાસેન્તીતિ વુત્તે સકલં જનપદં વા નગરં વા નિગમં વા ગામં વા તં તં પુગ્ગલં વા વિનાસેન્તીતિ વિસું વત્તબ્બં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સત્થદુબ્ભિક્ખરોગન્તર કપ્પાપી’’તિ સત્થન્તર કપ્પો દુબ્ભિક્ખન્તર કપ્પો રોગન્તર કપ્પોતિ ઇમે તયો અન્તર કપ્પાપિ ઇધ વત્તબ્બાતિ અત્થો. તેસુ પન રોગન્તર કપ્પો યક્ખા વાળે અમનુસ્સે ઓસ્સજ્જન્તિ, તેન બહૂ મનુસ્સા કાલઙ્કરોન્તીતિ ઇમિના એકદેસેન વુત્તોયેવ. ‘‘ઉપપીળકો પઘાતકાનં કમ્માનં વિપચ્ચનવસેના’’તિ એત્થ તેસં કમ્માનં ઓકાસપ્પટિલાભેન સત્તસન્તાને સુખસન્તાનં વિબાધેત્વા મરણં વા પાપેત્વા મરણ મત્તં વા દુક્ખં જનેત્વા પીળનઞ્ચ ઘાતનઞ્ચ ઇધ વિપચ્ચન નામેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. વિપાકં પન જનેન્તુવા, માવા, ઇધ અપ્પમાણન્તિ. એત્થ સિયા. અટ્ઠસુ કારણેસુ ઓપક્કમિકટ્ઠાને ‘કુપ્પિતાહિ દેવતા સકલં રજ્જાદિકં અસેસં કત્વા વિનાસેન્તી’તિ વુત્તં. તત્થ વિનાસિતા જના કિં નુ ખો અત્તનો અત્તનો કમ્મ વિપાકજેહિ આબાધન દણ્ડેહિ વા વિનસ્સન્તિ, ઉદાહુ વિસું ઓપક્કમિકેહિ આબાધન દણ્ડેહિ વા વિનસ્સન્તિ. યઞ્ચેત્થ વુત્તં ‘એવં અકાલ મરણં ઉપચ્છેદક કમ્મુના વા અઞ્ઞેહિ વા અનેક સહસ્સેહિ કારણેહિ હોતી’તિ. તત્થ યસ્સ ઉપચ્છેદક કમ્મં નામ નત્થિ. કિં તસ્સ અઞ્ઞેન કારણેન અકાલ મરણં નામ ભવેય્યાતિ. એત્થ વદેય્યું, તસ્સ અઞ્ઞેન કારણેન અકાલ મરણં નામ ન ભવેય્ય. સબ્બે સત્તા કમ્મસ્સકા, કમ્મદાયાદા, કમ્મયોની, કમ્મ બન્ધૂ, કમ્મપ્પટિસ્સરણાતિહિ વુત્તંતિ . તેસં તં વાદં ભિન્દન્તો ‘‘યેહિકેચિ લોકે દિસ્સન્તી’’તિઆદિમાહ. પુન તદત્થં દળ્હં કરોન્તો ‘‘યથાહા’’તિઆદિં વદતિ. તત્થ દુવિધં કમ્મફલં, વિપાક ફલઞ્ચ નિસ્સન્દ ફલઞ્ચ. તત્થ વિપાક ફલં નામ વિપાકક્ખન્ધા ચ ચક્ખુ સોતાદીનિ કટત્તા રૂપાનિ ચ. તં યેન પુબ્બે કમ્મં કતં, તસ્સેવ સાધારણં હોતિ. તસ્સ સન્તાને એવ પવત્તતિ. નિસ્સન્દ ફલં નામ તસ્સ સુખુપ્પત્તિયા વા દુક્ખુપ્પત્તિયા વા અત્તનો કમ્માનુભાવેન બહિદ્ધા સમુટ્ઠિતાનિ ઇટ્ઠારમ્મણાનિ વા અનિટ્ઠા રમ્મણાનિ વા. તં પન અઞ્ઞેસમ્પિ સાધારણં હોતિ. તં સન્ધાય વુત્તં ‘‘સકકમ્મસમુટ્ઠિતા એવ. લ. પરેસં સાધારણા એવા’’તિ. લોકે અટ્ઠલોક ધમ્મા નામ સબ્બે કમ્મ વિપાકજા એવાતિ ન વત્તબ્બા. ઇમે ચ સત્તા સંસારે સંસરન્તા અટ્ઠસુલોક ધમ્મેસુ નિમ્મુજ્જન્તા સંસરન્તિ, તસ્મા તે વિનાપિ ઉપપીળક કમ્મેન અઞ્ઞેહિ કારણેહિ નાનાદુક્ખં ફુસન્તિયેવ. તથા વિનાપિ ઉપચ્છેદક કમ્મેન મરણ દુક્ખં પાપુણન્તિયેવ. તેન વુત્તં ‘‘કમ્મેન વિના યતોકુતોચિ સમુટ્ઠિતા’’તિઆદિ.

‘‘તે ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ તે નાનારોગાદયો ઉપ્પજ્જન્તિ. ‘‘ન ઉપાય કુસલા વા’’તિ તતો અત્તાનં મોચેતું કારણ કુસલા વા ન હોન્તિ. ‘‘ન ચ પટિકાર કુસલા વા’’તિ ઉપ્પન્નં રોગાદિભયં અપનેતું વૂપસમેતું પટિકાર કમ્મેતિ કિચ્છકમ્મે કુસલા વા ન હોન્તિ. ‘‘નાપિ પરિહાર કુસલા વા’’તિ તતો મોચનત્થં પરિહરિતું દેસન્તરં ગન્તું કુસલા

વા ન હોન્તીતિ અત્થો. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં. ‘‘રોગાદયો એવ તં ખેપેન્તા પવત્તન્તી’’તિ કથં તે પુબ્બકમ્મં ખેપેન્તીતિ. તસ્સ વિપાકભૂતં જીવિત સન્તાનં વિનાસેન્તા ખેપેન્તિ. વિનટ્ઠેહિ જીવિત સન્તાને તં ભવં જનેન્તં ખિય્યતિ યેવાતિ. તેનાહ ‘‘યથાહી’’તિઆદિં. ‘‘કમ્મસ્સપિ તથેવા’’તિ તથેવ પુબ્બકમ્મસ્સપિ તિણગ્ગે ઉસ્સાવ બિન્દુસ્સેવ પરિદુબ્બલતા સિદ્ધા હોતિ. જીવિતે પરિક્ખીણે તં ભવં જનેન્તસ્સ પુબ્બકમ્મસ્સપિ પરિક્ખીણત્તા. ‘‘એવઞ્ચેતં’’તિ એતં કમ્મપ્પટિ સંયુત્ત વચનં ઇધ અમ્હેહિ વુત્તનયેન સમ્પટિચ્છિતબ્બં. સબ્બં પુબ્બેકતહેતુદિટ્ઠિ નામ સબ્બં સુખં વા દુક્ખં વા સુચરિતં વા દુચ્ચરિતં વા પુબ્બભવે અત્તના કતેન પુબ્બકમ્મહેતુના એવ ઉપ્પજ્જતીતિ એવં પવત્તા દિટ્ઠિ. ‘‘યં કિઞ્ચાયં’’તિ યં કિઞ્ચિ અયં. મહાબોધિસત્તાનં અધિમુત્તિકાલઙ્કરિયા નામ ઇધ મે ચિરકાલં ઠિતસ્સ પારમિપૂરણ કિચ્ચં નત્થિ, ઇદાનેવ ઇતો ચવિત્વા મનુસ્સલોકે ઉપ્પજ્જિસ્સામિ, ઉપરુજ્ઝતુ મે ઇદં જીવિતન્તિ અધિમુઞ્ચિત્વા દળ્હં મનસિકરિત્વા કાલઙ્કરિયા. ‘‘સયમેવ સત્થં આહરિત્વા’’તિ સયમેવ અત્તનો ગીવં સત્થેન હનિત્વાતિ અત્થો. ‘‘એત્થેવા’’તિ અકાલમરણે એવ.

‘‘તથા ચા’’તિઆદીસુ. ‘‘સમાપત્તિ લાભીનં’’તિ નિદ્ધારણેભુમ્મ વચનં. ‘‘જીવિત સમસીસીનં’’તિ અરહત્ત મગ્ગં લભિત્વા મગ્ગપચ્ચવેક્ખનવીથિ એવ મરણાસન્નવીથિં કત્વા પરિનિબ્બાનત્તા સમં સીસં એતેસન્તિ સમસીસિનો. ‘‘સમં સીસં’’તિ જીવિત સન્તાન પરિયન્તેન સમં વટ્ટદુક્ખ સન્તાન પરિયન્તં વુચ્ચતિ. ‘‘સબ્બેસં પી’’તિ સબ્બેસમ્પિ ખીણાસવાનં. ‘‘ઇમં સુત્તપદં’’તિ મહાપરિનિબ્બાનસુત્તે આગતં સુત્તપદં. ‘‘તે’’તિ તે વાદિનો. ‘‘તેના’’તિ તેન વાદવચનેન. ક્રિયમનોધાતુ નામ પઞ્ચદ્વારાવજ્જનં. ક્રિયાહેતુકમનો વિઞ્ઞાણધાતુ નામ હસિતુપ્પાદચિત્તં. ‘‘અસ્સા’’તિ પરિનિબ્બાયન્તસ્સ બુદ્ધસ્સ. ‘‘ન સમેતિ યેવા’’તિ સન્તિં અનુપાદિસેસં નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વાતિ એત્થ પરિનિબ્બાન જવનેહિ આરમ્મણં કત્વાતિ વુત્તેપિ ન સમેતિયેવ. તેનાહ ‘‘તથાહી’’તિઆદિં. ‘‘ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા પરિનિબ્બાયતી’’તિ એત્થ પરિનિબ્બાન ચુતિચિત્તમેવ ભવઙ્ગન્તિ વુત્તં. ચુતિચિત્તન્તિ ચ ભવન્તરં ગચ્છન્તસ્સેવ વુચ્ચતિ. ઇધ પન વોહાર મત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. વિભાવનિપાઠે. ચુતિપરિયોસાનાનં મરણાસન્ન ચિત્તાનં. યથા પન બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં યાવજીવં ઉપ્પન્નં મહાભવઙ્ગચિત્તં કમ્મકમ્મનિમિત્તાદયો આરમ્મણં કરોતિયેવ. તથા પરિનિબ્બાન ચુતિચિત્તં પીતિ આહ ‘‘ન હી’’તિઆદિં. નનુ મરણકાલે કમ્મકમ્મનિમિત્તાદીનં ગહણં નામ ભવન્તર ગમનત્થાય હોતિ, બુદ્ધા ચ ભવન્તરં ન ગચ્છન્તિ. તસ્મા ‘‘ન હિ. લ. ન કરોતી’’તિ ઇદં ન યુત્તન્તિ. નો ન યુત્તં. ભવન્તર ગમનત્થાયાતિ ઇદં જવનેહિ ગહણે દટ્ઠબ્બં. ઇધ પન ચુતિચિત્તેન ગહણેતિ દસ્સેન્તો ‘‘નચચુતિયાગહિતાની’’તિઆદિમાહ. ‘‘કમ્મસિદ્ધિયા’’તિ કમ્મસિજ્ઝનત્થાય .‘‘એત્થ ચા’’તિઆદીસુ. ‘‘તસ્સા’’તિ સોણત્થેર પિતુનો. ‘‘કમ્મબલેના’’તિઆદીસુ. ‘‘અઞ્ઞેનપિ કારણ બલેના’’તિ આચિણ્ણભાવાદિકેન કારણબલેન. ગતિનિમિત્તં પન કમ્મબલેનેવાતિ યુત્તં સિયા. ‘‘તથોપટ્ઠિતં’’તિ અન્તિમવીથિતો પુબ્બે બહૂસુવીથીસુ ઉપટ્ઠિતપ્પકારન્તિઅત્થો. પાપપક્ખિયેસુ દુગ્ગતિનિમિત્તેસુ. કલ્યાણપક્ખિયાનિ સગ્ગનિમિત્તાનિ. ધમ્માસોકરઞ્ઞો મરણકાલે પાપપક્ખિયાનં ઉપટ્ઠાનં કત્થચિ સીહળગન્થે વુત્તં.

સકલં પથવિં ભુત્વા,
દત્વા કોટિસતં ધનં;
અન્તે અડ્ઢામલકમત્તસ્સ;
અસોકો ઇસ્સરં ગતો; તિ ચ;
અસોકો સોક માગતો; તિ ચ;

‘‘તં’’તિ વિપચ્ચમાનકં કમ્મં. ‘‘નિયામક સહકારિ પચ્ચયભૂતા’’તિ એત્થ યથા નાવાયં નિયામકો નામ નાવં ઇચ્છિતદિસાભિમુખં નિયામેતિ, નિયોજેતિ. તથા અયં તણ્હાપિ ભવનિકન્તિ હુત્વા ચિત્તસન્તાનં ગન્તબ્બભવાભિમુખં નિયામેતિ, નિયોજેતિ. કમ્મસ્સ ચ અચ્ચાયત્ત સહાયભાવેન સહકારી પચ્ચયો હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘કુસલાકુસલ કમ્મનિમિત્તાનિ વા’’તિ અઞ્ઞાનિ કુસલા કુસલકમ્મનિમિત્તાનિ વા. ‘‘તદુપત્થમ્ભિકા’’તિ તસ્સ કમ્મસ્સ ઉપત્થમ્ભિકા. ‘‘નિમિત્તસ્સાદગધિતં’’તિ મુખનિમિત્તાદીસુ અસ્સાદેન્તં ગિજ્ઝન્તં. ‘‘તિટ્ઠમાનં તિટ્ઠતી’’તિ તિટ્ઠમાનં હુત્વા તિટ્ઠતિ. અમુઞ્ચિત્વા તિટ્ઠતીતિ વુત્તં હોતિ. અનુબ્યઞ્જનં નામ પિયસાતરૂપો કથિતલપિતાદિ ક્રિયાવિસેસો. ‘‘અસ્સ પુગ્ગલસ્સા’’તિ આસન્ન મરણસ્સ પુગ્ગલસ્સ. અટ્ઠકથા પાઠે. ‘‘કિલેસ બલવિનામિતં’’તિ અવિજ્જા તણ્હાદીનં કિલેસાનં બલેન વિનામિતં. પટિચ્છાદિકા આદીન વા યસ્સાતિ વિગ્ગહો. ‘‘તં’’તિ ચિત્તસન્તાનં. ‘‘તસ્મિં’’તિ કમ્માદિવિસયે. અટ્ઠકથાય ન સમેતિ. તસ્મિં વિસયેતિહિ તત્થ વુત્તં. ન વુત્તં તસ્મિં ભવેતિ. ‘‘તસ્મિં વુત્તા નં’’તિ તસ્મિં ‘યેભૂય્યેન ભવન્તરે છ દ્વારગ્ગહિતં’તિ ઠાને ટીકાસુ વુત્તાનં. તં સદિસ જવનુપ્પત્તિ નામ કમ્મકરણકાલે પવત્ત જવનેહિ સદિસાનં ઇદાનિ જવનાનં ઉપ્પત્તિ. ભવપ્પટિચ્છન્નઞ્ચ કમ્મં અપાકટઞ્ચ કમ્મં ન તથા ઉપટ્ઠાતિ. કેવલં અત્તાનં અભિનવકરણ વસેન દ્વારપત્તં હુત્વા ઉપટ્ઠાતીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘વિસીદ પત્તા’’તિ વિસઞ્ઞીભાવેન વિરૂપં હુત્વા સીદનપત્તા. ‘‘તબ્બિપરીતેન પાપકમ્મ બહુલાપિ વત્તબ્બા’’તિ તેપિવિસીદન્તરે આવુધ હત્થા પાણઘાતં કરોન્તા ગણ્હથબન્ધથાતિ ઉગ્ઘોસન્તા દુટ્ઠચિત્તા હોન્તીતિઆદિના વત્તબ્બા. અટ્ઠકથા પાઠેસુ. ઉક્ખિત્તો અસિ યસ્સાતિ ઉક્ખિત્તા સિકો. પતુદન્તિ વિજ્ઝન્તિ એતેનાતિ પતોદનં. પાજનદણ્ડો. તસ્સ અગ્ગે કતા સૂચિ પતોદન સૂચિ. ‘‘પતોદન દુક્ખં’’તિ વિજ્ઝન દુક્ખં. કથં પન ઉક્ખિત્તાસિકાદિભાવેન ઉપટ્ઠાનં કમ્મુપટ્ઠાનં નામ હોતિ. કથઞ્ચ તં પટિસન્ધિયા આરમ્મણભાવં ઉપેતીતિ આહ ‘‘સો ચા’’તિઆદિં. ઉપ્પજ્જમાનાનં સત્તાનં. ‘‘ઇતરેસં પના’’તિ રૂપારૂપ ભવેસુ ઉપ્પજ્જમાનાનં પન. ‘‘પરિપુણ્ણં કત્વા’’તિ તદારમ્મણ પરિયોસાનાયવા સુદ્ધાય વા જવનવીથિયાતિ એવં પરિપુણ્ણં કત્વા. અયં પન ભવઙ્ગાવસાને ચુતિચિત્તુપ્પત્તિ નામ અટ્ઠકથાસુ નત્થિ. યઞ્ચ ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા પરિનિબ્બાયતીતિઆદિ તત્થ તત્થ વુત્તં. તત્થપિ ‘‘ભવઙ્ગં’’તિ ચુતિચિત્તમેવ ટીકાસુ વણ્ણેન્તિ. તસ્મા ‘‘ભવઙ્ગક્ખયેવા’’તિ ઇદં કથં યુજ્જેય્યાતિ આહ ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદિં. અનુરૂપં સેતીતિ અનુસયો. અનુબન્ધો હુત્વા સેતીતિ અનુસયો. અનુ અનુ વા સેતીતિ અનુસયો. એત્થ ચ અનુસયો નામ જવનસહજાતો ન હોતિ. ઇધ ચ અનુસય નામેન વુત્તં. નાનાજવન સહજાતા ચ અવિજ્જા તણ્હા પટિસન્ધિયા વિસેસ પચ્ચયા હોન્તેવ. કથં તા ઇધ ગહિતા સિયુન્તિ આહ ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદિં. એવં સન્તે અવિજ્જા પરિક્ખિત્તેન તણ્હામૂલકેનાતિ વુત્તેસુ સુટ્ઠુ યુજ્જતિ. અનુસયેહિ સહ જવનસહજાતાનમ્પિ લદ્ધત્તા. તસ્મા ઇધ અનુસય વચનં ન યુત્તન્તિ ચોદના. યુત્તમેવાતિ દસ્સેન્તો ‘‘અપિ ચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘પરિયત્તા’’તિ સમત્તા. ‘‘સો પી’’તિ ફસ્સાદિ ધમ્મ સમૂહોપિ .‘‘તથા રૂપા યેવા’’તિ અઞ્ઞમઞ્ઞેન અપ્પહીન રૂપાયેવ, અનુસયભૂતાયેવાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘તં’’તિ ચિત્ત સન્તાનં. ‘‘તત્થા’’તિ તદુભયસ્મિં. કથં તં તત્થ ખિપન્તીતિ આહ ‘‘તસ્મિં’’તિઆદિં. ‘‘વિજાનનધાતુયા’’તિ વિઞ્ઞાણ ધાતુયા. સઙ્કન્તા નામ નત્થિ. યત્થ યત્થ ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્થ તત્થેવ ભિજ્જન્તીતિ અધિપ્પાયો. કુતો મરણકાલે સઙ્કન્તા નામ અત્થિ વિજ્જન્તીતિ યોજના. એવં સન્તે ઇદં વચનં અનમતગ્ગિય સુત્તેન વિરુદ્ધં સિયાતિ. ન વિરુદ્ધં. ઇદઞ્હિ અભિધમ્મ વચનં, મુખ્યવચનં, અનમતગ્ગિય સુત્તં પન સુત્તન્ત વચનં પરિયાય વચનન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘યઞ્ચા’’તિઆદિમાહ. પરિયાયેન વુત્તન્તિ વત્વા તં પરિયાયં દસ્સેતિ ‘‘યેસઞ્હી’’તિઆદિના. ‘‘સો’’તિ સો પુગ્ગલો. ‘‘તેસં’’તિ અવિજ્જા તણ્હા સઙ્ખારાનઞ્ચ પટિસન્ધિ નામ રૂપ ધમ્માનઞ્ચ. ‘‘હેતુપ્ફલસમ્બન્ધેન ભવન્તરં સન્ધાવતિ સંસરતીતિ વુચ્ચતી’’તિ પુબ્બે કમ્મકરણકાલેપિ તે અવિજ્જા તણ્હા સઙ્ખારા એવ સો સત્તોતિ વુચ્ચન્તિ. પચ્છા તેસં ફલભૂતાયં પટિસન્ધિયા પાતુભવનકાલેપિ સાપટિસન્ધિ એવ સો સત્તોતિ વુચ્ચતિ. મજ્ઝે ધમ્મપ્પબન્ધોપિ સો સત્તોતિ વુચ્ચતિ. એવં હેતુધમ્મેહિ સદ્ધિં ફલધમ્મે એકં સત્તં

કરોન્તસ્સ હેતુપ્ફલ સમ્બન્ધો હોતિ. એવં હેતુપ્ફલ સમ્બન્ધેન સો એવ કમ્મં કરોતિ. તેન કમ્મેન સો એવ ભવન્તરં સન્ધાવતિ સંસરતીતિ વુચ્ચતિ. એત્થ ચ અનમતગ્ગો યં ભિક્ખવે. લ. અવિજ્જાનીવરણાનં સત્તાનંતિ એવં સત્તવોહારેન વુત્તત્તા સાધમ્મદેસના પરિયાયદેસના હોતિ. પરિયાયદેસનત્તા ચ સન્ધાવતં સંસરતન્તિ પરિયાયોપિ સિજ્ઝતિ. યસ્સં પન ધમ્મ દેસનાયં ધમ્મદેસનાતિ વચનાનુ રૂપં ધમ્મમેવ દેસેતિ, ન સત્તં, ન પુગ્ગલં. અયં ધમ્મદેસના એવ મુખ્યદેસના નામ હોતિ. તત્થ દેસિત ધમ્મા પન પકતિકાલેપિ દેસન્તરં કાલન્તરં ખણન્તરં સઙ્કન્તા નામ નત્થિ. યત્થ યત્થ ઉપ્પન્ના, તત્થ તત્થેવ ભિજ્જન્તિ. ખયવયં ગચ્છન્તિ. તેન વુત્તં ‘ન હિ ઉપ્પન્નુપ્પન્ના ધમ્મા. લ. સઙ્કન્તા નામ અત્થી’તિ. પટિઘોસો ચ, પદીપો ચ, મુદ્દા ચ. આદિસદ્દેન પટિબિમ્બચ્છાયા ચ, બીજસઙ્ખારો ચ, પાટિભોગો ચ, બાલકુમાર સરીરેસુ ઉપયુત્તા વિજ્જાસિપ્પોસધા ચાતિ એવં અટ્ઠકથા યં આગતાનિ નિદસ્સનાનિ સઙ્ગય્હન્તિ. “નિદસ્સના”નીતિ ચ ઉપમાયો વુચ્ચન્તિ. તત્થ “પટિઘોસો”તિ ગમ્ભીરલેણ દ્વારે ઠત્વા સદ્દં કરોન્તસ્સ અન્તોલેણે પટિઘોસો પવત્તતિ. તત્થ દ્વારે ઉપ્પન્નો મૂલસદ્દો અન્તોલેણં ન ગચ્છતિ, ઉપ્પન્નટ્ઠાને એવ નિરુજ્ઝતિ. પટિઘોસો ચ તતો આગતો ન હોતિ. ન ચ વિના મૂલસદ્દ + પચ્ચયેન અઞ્ઞતો પવત્તતિ. મૂલસદ્દપચ્ચયા એવ તત્થ પવત્તતીતિ. તત્થ મૂલસદ્દો વિય અતીત કમ્મં. પટિઘોસો વિય અનન્તરે પટિસન્ધિ. એસનયો પદીપ મુદ્દા પટિબિમ્બચ્છાયાસુ. તત્થ “પદીપો”તિ પથમં એકં પદીપં જાલેત્વા તેન અઞ્ઞં પદીપસતમ્પિ પદીપ સહસ્સમ્પિ જાલેતિ. “મુદ્દા”તિ લઞ્છનલેખા. તત્થ એકેન લઞ્છનક્ખન્ધેન, તેન લઞ્છનલેખાસતમ્પિ લઞ્છનલેખા સહસ્સમ્પિ કરોતિ. “પટિબિમ્બચ્છાયા”તિ પસન્નેસુ આદાસપટ્ટેસુવા ઉદકેસુવા ઉપ્પન્ના સરીરચ્છાયા. એતેહિ નિદસ્સનેહિ ફલં નામ હેતુતો આગતં ન હોતિ. હેતુના ચ વિના ન સિજ્ઝતીતિ એત્તકમત્થં દીપેતિ. “બીજસઙ્ખારો”તિ કાલન્તરે ઉપ્પન્નેસુ પુપ્ફફલેસુ ઇચ્છિતવણ્ણ ગન્ધરસપાતુભાવત્થાય રોપનકાલે અમ્બબીજાદીસુ ઇચ્છિતવણ્ણ ગન્ધરસધાતૂનં પરિભાવના. તત્થ તપ્પચ્ચયા કાલન્તરે પુપ્ફફલેસુ ઉપ્પન્નેસુ તેવણ્ણગન્ધરસા પાતુબ્ભવન્તિ. “પાટિભોગો”તિ કિઞ્ચિ અત્થં સાધેતું પરસ્સ સન્તિકે ઇણં ગણ્હન્તસ્સ તવધનં સંવચ્છરેન વુડ્ઢિયા સહ દસ્સામિ, સચે નદદેય્યં. અસુકં નામ મમખેત્તં વા વત્થુવા તુય્હં હોતૂતિ પટિઞ્ઞાઠપનં. તત્થ તપ્પચ્ચયા ધનં લભિત્વા તં અત્થઞ્ચ સાધેતિ. કાલે સમ્પત્તે વુડ્ઢિયા સહ ઇણઞ્ચ સોધેતિ. “વિજ્જાસિપ્પોસધા”તિ લોકે પુત્તકે યાવજીવં હિતત્થાય દહરકાલે કિઞ્ચિ વિજ્જંવા સિપ્પંવા સિક્ખાપેન્તિ. યાવજીવં ખરરોગાનં અનુપ્પાદત્થાય દહરકાલે ઓજવન્તં કિઞ્ચિ ઓસધં વા અજ્ઝોહારેન્તિ. તત્થ તપ્પચ્ચયા પુત્તાનં યાવજીવં હિતપ્પટિલાભો વા તાદિસાનં રોગાનં અનુપ્પાદો વા હોતિયેવ. એતેહિ યથા કાલન્તરે અસન્તેસુયેવ પાટિભોગાદીસુ મૂલકમ્મેસુ પુબ્બભાગે કતપચ્ચયા એવ પચ્છા અત્થ સાધનાદીનિ સિજ્ઝન્તિ. તથા કુસલા કુસલ કમ્માનિ કત્વા કાલન્તરે તેસુ અસન્તેસુપિ પુબ્બે કતત્તા એવ પચ્છા પટિસન્ધાદીનિ ફલાનિ પાતુબ્ભવન્તીતિ દીપેતિ. તેનવુત્તં “પટિઘોસ પદીપમુદ્દાદીનિ ચેત્થ નિદસ્સનાની”તિ. “કમ્મદુબ્બલભાવેના”તિ તદા જીવિતિન્દ્રિયસ્સ દુબ્બલત્તા કમ્મમ્પિ દુબ્બલમેવ હોતીતિ કત્વા વુત્તં. કામઞ્ચેત્થ અટ્ઠકથાયં વત્વા દસ્સિતં, તથાપિ સમ્ભવતીતિ સમ્બન્ધો. તત્થ “તં પી”તિ ગતિનિમિત્તમ્પિ. “તથા ચવન્તાનં”તિ દિબ્બરથાદીનિ ગતિનિમિત્તં કત્વા ચવન્તાનં. “દય્હમાનકાયેના”તિ ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે કરણવચનં. ગાથાયં. પઞ્ચદ્વારે પટિસન્ધિકમ્મં વિના દ્વિગોચરે સિયાતિ યોજના. તત્થ “દ્વિગોચરે”તિ કમ્મનિમિત્ત ગતિનિમિત્તભૂતે દ્વિગોચરે. તત્થ પઞ્ચદ્વારે પટિસન્ધિ નામ પઞ્ચદ્વારિક મરણાસન્ન વીથિચિત્તાનં અન્તે ચ વન્તાનં પટિસન્ધિ. સાપિ ગતિનિમિત્તભૂતે ગોચરે સિયાતિ વુત્તે પઞ્ચદ્વારિક વીથિચિત્તાનિ પઞ્ચારમ્મણભૂતાનિ ગતિનિમિત્તાનિ આરમ્મણં કરોન્તીતિપિ સિદ્ધં હોતિ. એવઞ્ચ સતિ. તેસં વીથિચિત્તાનં અન્તે અચવિત્વા તદનુબન્ધક મનોદ્વારિકવીથિચિત્તેહિપિ કદાચિ કેસઞ્ચિ ચ વનં નનસમ્ભવતીતિ સક્કા વત્તું. તેસુ પન અનુબન્ધક વીથીસુ અતીતગ્ગહણ સમુદાયગ્ગહણેહિ ચ વન્તાનં અતીતાનિપિ ગતિનિમિત્તાનિ લબ્ભન્તિ. વત્થુગ્ગહણનામગ્ગહણેહિ ચ વન્તાનં ધમ્મા રમ્મણંપિ લબ્ભતિયેવ. તસ્મા યં વુત્તં

આચરિયેન કામાવચર પટિસન્ધિયા છ દ્વારગ્ગહિતં કમ્મનિમિત્તં ગતિનિમિત્તઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નમતીતા રમ્મણં ઉપલબ્ભતીતિ. તં સુવુત્તમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. યં પન 'તમેવ તથોપટ્ઠિતં આરમ્મણં આરબ્ભ ચિત્તસન્તાનં અભિણ્હં પવત્તતી'તિ એવં અન્તિમવીથિતો પુબ્બભાગે બહૂનં વીથિવારાનં પવત્તનં આચરિયેન વુત્તં. તં તથોપટ્ઠિતં ગતિનિમિત્તં આરબ્ભાતિપિ લદ્ધું વટ્ટતિયેવ. એવઞ્ચસતિ, ગતિનિમિત્તંપિ અતીતં લબ્ભતીતિ દસ્સેતું ''યદાપના''તિઆદિ વુત્તં. ''સન્તતિ વસેના''તિ સન્તતિ પચ્ચુપ્પન્ન વસેન. ''તસ્સા''તિ ગતિનિમિત્તસ્સ. યેભૂય્યેન વુત્તો, ન સબ્બસઙ્ગાહિકેન વુત્તોતિ અધિપ્પાયો. ''મનોદ્વારિક મરણાસન્ન જવનાનંપિ ઇચ્છિતબ્બત્તા''તિ પુરેજાતપચ્ચય ભાવેન ઇચ્છિતબ્બત્તાતિ અધિપ્પાયો. ''તદનુબન્ધાયા''તિ તાનિ મનોદ્વારિ કમરણાસન્ન જવનાનિ અનુગતાય. ''પટિસન્ધિયાપિ સમ્ભવતો''તિ તસ્સ પુરેજાત પચ્ચયસ્સ પટિસન્ધિયાપિ પુરેજાત પચ્ચયતા સમ્ભવતો. નનુ થેરેન ભિન્દિત્વા અવુત્તેપિ ભિન્દિતબ્બે સતિ, ભિન્દનમેવ યુત્તન્તિ ચે. ન યુત્તં. કસ્મા, કમ્મનિમિત્તેન સમાનગતિકત્તા. તેનાહ ''નચતં''તિઆદિં. વિભાવનિયં યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બંતિ વત્વા અપરેપન અવિસેસતોવ વણ્ણેન્તીતિ અપરેવાદોપિ વુત્તો. તત્થ ''અવિસેસતો વણ્ણેન્તી''તિ અભિન્દિત્વાવ વણ્ણેન્તીતિ વુત્તં હોતિ. પુન તં અપરેવાદં અસમ્પટિચ્છન્તો ''અટ્ઠકથાયં પના''તિઆદિમાહ. ઇધ પન તં અપરેવાદં પગ્ગણ્હન્તો પુન ''યઞ્ચ તત્થા''તિઆદિમાહ. તત્થ ''તદારમ્મણાયા''તિ તં ગતિનિમિત્તા રમ્મણાય. ''તેસં વચનં''તિ અપરેસં વચનં. ''અઞ્ઞત્ર અવિચારણાયા''તિ કસ્મા વુત્તં. નનુ અટ્ઠકથાયં પનાતિઆદિ સબ્બં વિચારણા વચનમેવ હોતીતિ. સચ્ચં યથા દિટ્ઠપાઠવસેન, સાવસેસ પાઠભાવં પન ન વિચારેતિયેવ. તસ્મા ''અઞ્ઞત્ર અવિચારણાયા''તિ વુત્તં. એત્થ સિયા. અટ્ઠકથાપાઠો સાવસેસો હોતુ, મૂલટીકાપાઠો પન મનોદ્વારે યેવાતિ નિયમેત્વા વુત્તત્તા કથં સાવસેસો સિયાતિ. નિયમેત્વા વુત્તોપિ ઇધ અધિપ્પેતત્થે અપરિપુણ્ણે સાવસેસો એવ હોતીતિ. તેન વુત્તં ''અઞ્ઞં કારણં નત્થિ અઞ્ઞત્ર અવિચારણાયા''તિ. ''પચ્ચુપ્પન્નમતીતં''તિઆદીસુ. તદારમ્મણાવસાનાય પઞ્ચદ્વારિક જવનવીથિયા ચ વનં હોતીતિ યોજના. એવં અપરત્થપિ. બલવન્તેપિ સતિ. તદારમ્મણાવસાનાય એવ વીથિયા. ''વુત્તત્તા પના''તિ અટ્ઠકથાયં એવ વુત્તત્તા પન. ''પુરિમભાગે એવા''તિ પઞ્ચદ્વારિક અન્તિમ વીથિતો પુબ્બભાગે એવ. ''તાહી''તિ દેય્યધમ્મવત્થૂહિ. ''યથાતં''તિ તં અત્થજાતં કતમં વિયાતિ અત્થો. ''ઇતો''તિ મનુસ્સ ભવતો. નિમિત્ત સદિસં સદ્દં વણ્ણન્તિ સમ્બન્ધો. ''નટ્ઠચકારં''તિ પતિતચકારં. અટ્ઠકથાપાઠે ઞાતકા માતાદયો પઞ્ચદ્વારે ઉપસંહરન્તીતિ સમ્બન્ધો. ''તવત્થાયા''તિ તવઅત્થાય. ''ચીનપટસોમારપટાદિવસેના''તિ ચીનરટ્ઠે પવત્તો પટો ચીનપટો. તથા સોમારપટેપિ. ''તાની''તિ રસફોટ્ઠબ્બાનિ. ફોટ્ઠબ્બં પન અઞ્ઞંપિ યુજ્જતેવ. અત્થિદાનીતિ મનસિકતત્તા પચ્ચુપ્પન્નભૂતાનીતિ વુત્તં. ''અરૂપીનં''તિ અરૂપબ્રહ્માનં. ''તે''તિ અરૂપિનો. ''તાની''તિ હેટ્ઠિમજ્ઝાનાનિ. વિસ્સટ્ઠં લદ્ધઝાનં યેસં તે વિસ્સટ્ઠજ્ઝાના. ''તતોયેવ ચા''તિ વિસ્સટ્ઠજ્ઝાનત્તાયેવ ચ. આકટ્ઠિતં માનસં ચિત્તં એતેસન્તિ વિગ્ગહો. ઇદઞ્ચ હેતુવિસેસન પદં. આકટ્ઠિતમાનસત્તા કામભવે ઉપ્પજ્જમાનાનન્તિ દીપેતિ. તેસં અરૂપીનં. ''અઞ્ઞં દુબ્બલ કમ્મં''તિ ઉપચારજ્ઝાનકમ્મતો અઞ્ઞં તિહેતુકોમકં કમ્મં. ''તેસં''તિ રૂપલોકતો ચ વન્તાનં. ''સતો''તિ સન્તસ્સ સમાનસ્સ. ''ઉપત્થમ્ભને કારણં નત્થી''તિ ઇદં ઉપચારજ્ઝાન કમ્મસ્સ ગરુક કમ્મગતિકત્તા વુત્તં. એકન્ત ગરુકકમ્મભૂતંપિ પન મહગ્ગતજ્ઝાન કમ્મં નામ નાનાનિકન્તિ બલેન પટિબાહીયમાનં પટિસન્ધિં ન દેતિયેવ. ઉપચારજ્ઝાન કમ્મે વત્તબ્બં નત્થીતિ દટ્ઠબ્બં. ''તાદિસાની''તિ તથા રૂપાનિ દ્વિહેતુકોમક કમ્માનિ તેસં ઓકાસં ન લભન્તિ. નીવરણાનં સુટ્ઠુવિક્ખમ્ભિતત્તાયેવ. ''યેના''તિ યેન છન્દાદીનં પવત્તિ કારણેન. ''નાનાકમ્માનિ પી''તિ ઉપચારજ્ઝાન કમ્મતો અઞ્ઞાનિ પચ્ચુપ્પન્ન કમ્માનિપિ અતીતભવેસુ કતાનિ અપરપરિયાય કમ્માનિપિ. ''યેન ચા''તિ યેન નાનાકમ્માનમ્પિ ઓકાસ લાભકારણેન ચ. ''તે''તિ રૂપી બ્રહ્માનો. ''વુત્તનયેને વા''તિ સુટ્ઠુવિક્ખમ્ભિતનીવરણાનં તેસં અપ્પના પત્તજ્ઝાનવિસેસેન [યસ્મા પનાતિઆદિના ચ] પરિભાવિત ચિત્તસન્તાનત્તા'તિ ચ વુત્તનયેનેવ.

‘‘તં કારણં’’તિ અહેતુક પટિસન્ધિયા અભાવ કારણં. પરમ્પર ભવેસુચ વીથિમુત્તચિત્તાનં પવત્તાકારં દસ્સેતુન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘યથા તાનિયેવ ઓસધાની’’તિ લોકે એકં ઓસધં લભિત્વાતં દેવસિકં ભુઞ્જતિ. એકોપથમદિવસે ભુઞ્જન્તં દિસ્વા કતમં નામ ત્વં ઓસધં ભુઞ્જસીતિ પુચ્છિ. ઇદં નામ ઓસધં ભુઞ્જામીતિ વદતિ. પુનદિવસેસુપિ ઓસધં ભુઞ્જન્તં દિસ્વા તથેવ પુચ્છિ. તમેવ ઓસધં ભુઞ્જામીતિ વદતિ. તત્થ ‘‘તમેવ ઓસધં’’તિ યં પથમદિવસે ઓસધં તયાચ પુચ્છિતં. મયા ચ કથિતં. તમેવ અજ્જ ભુઞ્જામીતિ અત્થો. તત્થ પન પથમદિવસે ભુત્તં ઓસધં અઞ્ઞં. અજ્જ ભુત્તં અઞ્ઞં. તંસદિસં પન અઞ્ઞંપિ તમેવાતિ લોકે વોહરન્તિ તાનિયેવ ઓસધાનિ ભુઞ્જામીતિ. એવં ઇધપિ તસ્સદિસે તબ્બોહારો દટ્ઠબ્બો. ‘‘તસ્મિં’’તિ ભવઙ્ગચિત્તે. અવત્તમાને ઉપપત્તિભવો ઓચ્છિજ્જતિ. વત્તમાને ન ઓચ્છિજ્જતિ. તસ્મા તસ્સ ઉપપત્તિ ભવસ્સ અનોચ્છેદ અઙ્ગત્થાય કારણત્તા ભવઙ્ગન્તિ વુચ્ચતીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ઉપપત્તિ ભવો’’તિ ચ કમ્મજક્ખન્ધસન્તાનં વુચ્ચતિ. ‘‘પરસમયે’’તિ ઉચ્છેદ દિટ્ઠીનં વાદે. ‘‘વટ્ટમૂલાની’’તિ અવિજ્જાતણ્હા વુચ્ચન્તિ. વટ્ટમૂલાનિ સુટ્ઠુઉચ્છિજ્જન્તિ એત્થાતિ વિગ્ગહો. ‘‘યસ્સ અત્થાયા’’તિ સઉપાદિસેસાદિકસ્સ નિબ્બાનસ્સ પટિલાભત્થાય. ‘‘પટ્ઠપીયન્તી’’તિ પવત્તાપીયન્તિ. પજ્જન્તિ પાપુણન્તિ અરિયા જના એત્થાતિ પદં. પરતો સમન્તિપદે અનુપાદિસેસસ્સ ગય્હમાનત્તા ઇધ સઉપાદિસેસન્તિ વુત્તં. બુજ્ઝન્તીતિ બુધા. સુટ્ઠુ સદ્ધિં ઉચ્છિન્નં સિનેહબન્ધનં યેહિ તે સુસમુચ્છિન્નસિનેહબન્ધના. કથઞ્ચ સુટ્ઠુઉચ્છિન્નં, કેહિ ચ સદ્ધિં ઉચ્છિન્નન્તિઆહ ‘‘અનુસયમત્તં પી’’તિઆદિં. ‘‘સેસકિલેસેહી’’તિ તણ્હાસિનેહ બન્ધનતો અવસેસ કિલેસેહિ. ‘‘અધિસયિતં’’તિ વિક્ખમ્ભિતુંપિ અસક્કુણેય્યં હુત્વા અતિરેકતરં સયિતં. ‘‘અધિગમાવહં’’તિ અધિગમો વુચ્ચતિ નવવિધો લોકુત્તર ધમ્મો. તં આવહતીતિ અધિગમાવહં. ‘‘સીલં’’તિ ચતુપારિસુદ્ધિસીલં. ‘‘ધુતઙ્ગં’’તિ તેરસધુતઙ્ગં. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

વીથિમુત્તસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૬. રૂપસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૫૬. રૂપસઙ્ગહે . ‘‘ચિત્તચેતસિકે’’તિ ચિત્તચેતસિક ધમ્મે. ‘‘દ્વીહિ પભેદપ્પવત્તીહી’’તિ દ્વીહિ પભેદસઙ્ગહપવત્તિ સઙ્ગહેહિ. ‘‘યે વત્તન્તી’’તિ યે ધમ્મા વત્તન્તિ પવત્તન્તિ. ‘‘એત્તાવતા’’તિ એત્તકેન ‘તત્થ વુત્તાભિધમ્મત્થા’તિઆદિકેન વચનક્કમેન. નિપાતં ઇચ્છન્તા એત્તકેહિ પઞ્ચહિ પરિચ્છેદેહીતિ વણ્ણેન્તિ. વચનવિપલ્લાસં ઇચ્છન્તાતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘સમુટ્ઠાતી’’તિ સુટ્ઠુ ઉટ્ઠાતિ, પાતુબ્ભવતિ, વિજ્જમાનતં ગચ્છતિ. ‘‘કમ્માદી’’તિ કમ્માદિપચ્ચયો. ‘‘પિણ્ડી’’તિ એકગ્ઘનતા વુચ્ચતિ. ઉપાદાય મહન્તાનિ એવ હુત્વાતિ સમ્બન્ધો. ઇન્દ્રિયબદ્ધસન્તાનં સત્તસન્તાનં. અજ્ઝત્ત સન્તાનંતિપિ વુચ્ચતિ. ‘‘વિસંવાદકટ્ઠેના’’તિ વિરાધકટ્ઠેન. ભૂતઞ્ચ અભૂતં કત્વા અભૂતઞ્ચ ભૂતં કત્વા સન્દસ્સકટ્ઠેનાતિ વુત્તં હોતિ. ભૂતવજ્જપ્પટિચ્છાદનકમ્મં મહામાયા નામ. માયં કરોન્તીતિ માયાકારા. આવિસનં નામ સત્તાનં સરીરેસુ આવિસનં. ગહણં નામ સત્તાનં અત્તનોવસં વત્તાપનં. તદુભયં કરોન્તા કત્થ ઠત્વા કરોન્તિ. અન્તોવાઠત્વા કરોન્તિ, બહિવા ઠત્વા કરોન્તીતિ પાકતિકેહિ મનુસ્સેહિ જાનિતું પસ્સિતું અસક્કુણેય્યત્તા અચિન્તેય્યટ્ઠાનં નામ. ‘‘વઞ્ચકટ્ઠેના’’તિ એતા પકતિયા અતિદુબ્બણ્ણં અત્તાનં દેવચ્છરાવણ્ણં કત્વા વઞ્ચેન્તિ. વસનરુક્ખગુમ્બંપિ દિબ્બવિમાનં કત્વા વઞ્ચેન્તિ. એવરૂપેન વઞ્ચકટ્ઠેન. ‘‘તેનેવટ્ઠેના’’તિ વિસંવાદકટ્ઠાદિના તિવિધેનેવ અત્થેન. તાનિપિહિ અસત્તભૂતંયેવ અત્તાનં સત્તોતિ વિસંવાદેન્તિ. અરુક્ખંયેવ અત્તાનં રુક્ખોતિ વિસંવાદેન્તિ. અનિટ્ઠં, અકન્તં, અમનાપંયેવ અત્તાનં ઇટ્ઠો, કન્તો, મનાપોતિ વઞ્ચેન્તિ, તથા સહજાતાનઞ્ચ તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અન્તો વા તિટ્ઠન્તિ. ઉદાહુબહિવાતિટ્ઠન્તીતિ જાનિતું પસ્સિતું અસક્કુણેય્યં ઠાનં હોતીતિ. ‘‘ઉભયત્થપી’’તિ માયાકારાદિ મહાભૂતેસુ ચ પથવિયાદિમહાભૂતેસુ ચ. ‘‘અભૂતાની’’તિ અસન્તાનિ, અસચ્ચાનિ .‘‘અબ્ભુતાની’’તિ અચ્છરિયકમ્માનિ. ‘‘ઇમસ્મિં પાઠે’’તિ ચતુન્નં મહાભૂતાનન્તિ એવં સમ્બન્ધ પદસહિતે પાઠે. અઞ્ઞત્થ પન ઉપાદારૂપં અનુપાદારૂપન્તિઆદીસુ યકાર વિરહો દિટ્ઠોતિ અધિપ્પાયો. ધાતૂનં અનેકત્થત્તા ‘‘પથયતિ પક્ખાયતી’’તિ વુત્તં. ‘‘પુથૂ’’તિ પાટિપદિકપદં. તમેવ જાતત્થે નિરુત્તિનયેન પથવીતિ સિદ્ધન્તિ દસ્સેતું ‘‘પુથુમહન્તી’’તિઆદિ વુત્તં. પકારેન થવીયતીતિ અત્થે પથવીતિ ઇદં ઉજુકમેવ. ‘‘આપેતી’’તિ બ્યાપેતિ. ‘‘અપ્પાયતી’’તિ ભુસં પાયતિ, વડ્ઢેતિ. તેનાહ ‘‘સુટ્ઠુ બ્રૂહેતી’’તિઆદિં. નિસાનત્થવસેનેવ પરિપાચનત્થોપિ લબ્ભતીતિ આહ ‘‘પરિપાચેતિવા’’તિ. ‘‘સમીરેતી’’તિ સુટ્ઠુ ઈરેતિ કમ્પેતિ. વાયતિ વહતીતિ વાયો અત્થાતિસ્સય નયેન. ‘‘વિત્થમ્ભનં’’તિ વિવિધેન આકારેન ભૂતસઙ્ઘાટાનં થમ્ભનં વહનં અભિનીહરણં. કક્ખળતા નામ ખરતા ફરુસતા. સહજાતરૂપાનં પતિટ્ઠાનત્થાય થદ્ધતા થૂલતા. સા સેસભૂતેસુ નત્થીતિ આહ ‘‘સેસભૂતત્તયં ઉપાદાયા’’તિ. ‘‘અનવટ્ઠાનતા’’તિ એત્થ અવટ્ઠાનં નામ અચલટ્ઠાનં. ન અવટ્ઠાનન્તિ અનવટ્ઠાનં. ચલનન્તિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ‘‘મુદુભૂતાપી’’તિઆદિં. આબન્ધકં નામ આબન્ધિતબ્બે વત્થુમ્હિ મુદુમ્હિ સતિ, દળ્હં ન બન્ધતિ. થદ્ધેસતિ, દળ્હં બન્ધતીતિ ઇદં લોકતોવ સિદ્ધન્તિ આહ ‘‘આબન્ધિતબ્બાયા’’તિઆદિં. ‘‘તબ્ભાવં’’તિ પરિણતભાવં. ‘‘પરિપાચકતા દસ્સનતો’’તિ હેમન્તે અજ્ઝોહટાહારાનં સુટ્ઠુપરિપાચકતા દસ્સનતોતિ વદન્તિ. ઉસતિ દહતીતિ ઉણ્હં. ‘‘દહતી’’તિ ચ ઉણ્હતેજોપિ ઉણ્હભાવેન દહતિ, સીતતેજોપિ સીતભાવેન દહતિ. ઉણ્હેન કુટ્ઠં વત્થુ ઉણ્હત્તં ગચ્છતિ, સીતેન કુટ્ઠં વત્થુ સીતત્તં ગચ્છતિ. યઞ્ચ ઉણ્હત્તં ગચ્છતિ, તં ઉણ્હતેજો ઉણ્હભાવેન દહતિનામ. યઞ્ચ સીતત્તં ગચ્છતિ, તં સીતતેજો સીતભાવેન દહતિનામ. એવં સીતતેજોપિ ઉસતિદહતીતિ અત્થેન ઉણ્હત્ત લક્ખણોનામ હોતીતિ. એવંસન્તે નીલેનવણ્ણેન કુટ્ઠં વત્થુ નીલં હોતિ. પીતેન કુટ્ઠં પીતં હોતિ. નીલંપિ પીતંપિ તં વત્થું દહતિનામાતિ ચે. નીલેન વણ્ણેન કુટ્ઠંનામ નત્થિ. તથા પીતેન . કસ્મા, નીલાદીનં ઉપાદારૂપાનં કુસન કિચ્ચા ભાવતો. સમ્મિસ્સિતં નામ હોતિ. ન ચ સમ્મિસ્સનમત્તેન દહતિ. કુસન્તો એવ દહતિ. કુસન્તાનંપિ

પથવિવાતાનં દહનકિચ્ચં નત્થિ. પરિપાચનકિચ્ચં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. સચે ઘનથદ્ધે સિલાથમ્ભે વિત્થમ્ભનં અત્થિ, સકલો સિલાથમ્ભો કપ્પાસપિચુગુળ્હોવિય સિથિલો ચ લહુકો ચ ભવેય્ય. નચ ભવતિ. તસ્મા તત્થ વિત્થમ્ભનં નત્થીતિ અધિપ્પાયેન ''સો પન ઘનથદ્ધેસુ સિલાથમ્ભાદીસુ ન લબ્ભતી''તિ ચોદેતિ. તત્થ પન વિત્થમ્ભનં લબ્ભમાનં અધિમત્તેન ન લબ્ભતિ, સહજાતભૂતાનં ઉપત્થમ્ભનમત્તેન લબ્ભતીતિ દસ્સેન્તો ''ના''તિ વત્વા ''તત્થહી''તિઆદિમાહ. તત્થ ''વહતી''તિ થદ્ધકક્ખળ કિચ્ચં વહતિ.

પસાદરૂપેસુ. ''સમવિસમં''તિ સમટ્ઠાનઞ્ચ વિસમટ્ઠાનઞ્ચ, સમદેસઞ્ચ વિસમદેસઞ્ચ, સમપથઞ્ચ વિસમપથઞ્ચાતિ એવમાદિં સમવિસમં. ''આચિક્ખતી''તિ આચિક્ખન્તં વિય તં જાનન કિચ્ચં સમ્પાદેતિ. તેનાહ ''સમવિસમજાનનસ્સ તં મૂલકત્તા''તિ. ''અનિરાકરણતો''તિ અપ્પટિક્ખિપનતો. ''તં વા''તિ રૂપં વા. સુણન્તિ જના. સુય્યન્તિ જનેહિ. એવં ઘાયન્તીતિઆદીસુ. ''જીવિત નિમિત્તં''તિ જીવિતપ્પવત્તિકારણભૂતો. ''નિન્નતાયા''તિ વિસયવિસયીભાવૂપગમનેન નિન્નતાય. ''જીવિતવુત્તિ સમ્પાદકત્તા''તિ નાનાવચીભેદવચીકમ્મપ્પવત્તનેનાતિ અધિપ્પાયો. ઇમે પન પઞ્ચ ચક્ખુ પસાદાદયોતિ સમ્બન્ધો. ''દટ્ઠુકામતા''તિ રૂપતણ્હા વુચ્ચતિ. આદિસદ્દેન સોતુકામતા ઘાયિતુકામતા સાયિતુકામતા ફુસિતુકામતાયો સઙ્ગય્હન્તિ. અત્થતો સદ્દતણ્હા ગન્ધતણ્હા રસતણ્હા ફોટ્ઠબ્બતણ્હા એવ. ''નિદાનં''તિ કારણં. દટ્ઠુકામતાદયો નિદાન મસ્સાતિ વિગ્ગહો. કુસલા કુસલકમ્મં. સમુટ્ઠાતિ એતેનાતિ સમુટ્ઠાનં. કમ્મમેવ. દટ્ઠુકામતાદિનિદાનકમ્મં સમુટ્ઠાનં યેસન્તિ સમાસો. પથવિઆદીનિ ભૂતાનિ. તેસં પસાદો લક્ખણં એતેસન્તિ વિગ્ગહો. દુતીય વિકપ્પે. રૂપાદીનં પઞ્ચારમ્મણાનં અભિઘાતં અરહતીતિ રૂપાદિઅભિઘાતારહો. ભૂતાનં પસાદો ભૂતપ્પસાદો. સો લક્ખણં એતેસન્તિ વિગ્ગહો. ચક્ખુ ઊકાસિરપ્પમાણે દિટ્ઠ મણ્ડલે તિટ્ઠતીતિ સમ્બન્ધો. ''દિટ્ઠમણ્ડલે''તિ મહાજનેહિ પકતિ ચક્ખુના દિટ્ઠે પસન્નમણ્ડલે. તેલં સત્તપિચુપટલાનિ બ્યાપેત્વા તિટ્ઠતિવિયાતિ યોજના. ''સોતબિલં'' નામ સોતકૂપો. ''અઙ્ગુલિવેઠના'' નામ અઙ્ગુલિમુદ્દિકા. ''ઉપચિતતનુતમ્બલોમં''તિ રાસીકતઞ્ચ વિરળઞ્ચ તમ્બલોહવણ્ણઞ્ચ સુખુમલોમં. ઉપચિતં રાસીકતં તનુતમ્બલોમં એત્થાતિ વિગ્ગહો. ''અજપદસણ્ઠાનં''તિ અજસ્સ પાદેન અક્કન્તપદસણ્ઠાનવન્તં. ''ઉપ્પલદલં'' નામ ઉપ્પલપણ્ણં. ઉપ્પલદલસ્સ અગ્ગસણ્ઠાનવન્તં. ''વટ્ટિ'' નામ ઇધ મનુસ્સાનં સરીરાકારસણ્ઠિતા આયતપિણ્ડિ. ''સુક્ખચમ્માનિ ચ ઠપેત્વા''તિ સમ્બન્ધો. તે પન પઞ્ચપ્પસાદા. સમુદીરણં ચઞ્ચલનં. ''યથાતં''તિ કતમં વિય તં. ઇમે પસાદા વિચિત્તા, કથંવિચિત્તાતિ આહ ''અઞ્ઞમઞ્ઞં અસદિસા''તિ. કથં અસદિસાતિ આહ ''તેહી''તિઆદિં.

ગોચરરૂપેસુ. ''વણ્ણવિસેસં''તિ વણ્ણવિસેસત્થં. વણ્ણવિકારન્તિ વુત્તં હોતિ. હદયે ગતો પવત્તો ભાવો હદયઙ્ગતભાવો. ''ભાવો''તિ ચ અધિપ્પાયો વુચ્ચતિ. તં પકાસેતિ, મુખે વણ્ણવિકારં દિસ્વા અયં મે તુસ્સતિ, અયં મે રુચ્ચતિ, અયં મે કુપ્પતિ, અયં સોમનસ્સિતો, અયં દોમનસ્સિતોતિ એવં જાનનપચ્ચયત્તા. ''પકતિયા પી''તિ વણ્ણવિસેસં અનાપજ્જિત્વાપીતિ અધિપ્પાયો. ''યં કિઞ્ચિદબ્બં''તિ સવિઞ્ઞાણકવત્થું. સમવિસમં પુબ્બે પકાસિતં. તં તં અત્થં વા આચિક્ખતિ તં સુત્વા તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ જાનનતો. અત્તનો વત્થું વા આચિક્ખતિ તં સુત્વા તસ્સ વત્થુસ્સપિ જાનનતો. ''અત્તનો વત્થું સૂચેતી''તિ ઇધ ઇદં નામ અત્થીતિ પકાસેતિ. ''ફુસીયતી''તિ ફુસિત્વા વિજાનીયતિ. ''તં''તિ ફુસનં. ''તસ્સા''તિ આપોધાતુયા. ''દ્રવતાવા''તિ અદ્દતિન્તરસતાવા. ફુસિત્વા ગય્હતિ, સા ચ આપોધાતુ સિયાતિ ચોદેતિ. વુચ્ચતે પરિહારો. એવં પન ન લબ્ભતિ, તસ્મા સા તેજોયેવ. ન આપોતિ. એત્થ એવં અલબ્ભમાનાપિ સાસીતતા આપોયેવ, ન તેજો. કસ્મા, આપસ્સપિ સીતુણ્હવસેન દુવિધતા સમ્ભવતો . તસ્મિઞ્હિ લોહરસે ઉણ્હતા ઉણ્હઆપો, સીતવત્થૂસુ સીતતા સીતઆપોતિ ચે. એવં પન સતિ તેજો નામ નત્થીતિ આપજ્જતીતિ પરિહારો. ''સહ અપ્પવત્તનતો''તિ એકતો અપ્પવત્તનતો. ''ઓરપારાનં વિયા''તિ નદિયં તીરં

નામ ઇદં ઓરિમતીરં, ઇદં પારિમન્તિ નિયમતો નત્થિ. યત્થ સયં તિટ્ઠતિ, તં ઓરિમન્તિ, ઇતરં પારિમન્તિ વોહરતિ. એવં ઓરપારાનં અનવટ્ઠાનં હોતીતિ. એત્થ ચ ''સીતુણ્હાનં સહ અપ્પવત્તનતો''તિ એતેન યદિ તે સહ પવત્તેય્યું. તત્થ સીતતા આપોનામ, ઉણ્હતા તેજોનામાતિ વત્તબ્બા સિયું. ન પન તે સહ પવત્તન્તિ, તસ્મા તથા ન વત્તબ્બા હોન્તીતિ દસ્સેતિ. ન ન વત્તબ્બા. કસ્મા, ઉણ્હતેજેન યુત્તોહિ આપો ઉણ્હત્તમેવ ગચ્છતિ. યથાતં ઉણ્હતેજેન યુત્તા પથવીપિ વાયોપિ ઉણ્હત્તમેવ ગચ્છન્તીતિ. તસ્મા તે સહ ન પવત્તન્તિ. સહ અપ્પવત્તેસુપિ તેસુ અઞ્ઞત્થ સીતવત્થૂસુ સીતતા આપોનામાતિ વત્તબ્બમેવ હોતીતિ ચોદના. એવંસન્તે તસ્મિં લોહરસે સબ્બેપિ રૂપધમ્મા ઉણ્હત્તં ગચ્છન્તીતિ સબ્બેપિ તેજોભાવં પાપુણન્તિ. 'ઉણ્હત્ત લક્ખણો તેજો'તિહિ વુત્તં. યદિ ચ સીતવત્થૂસુ સીતભાવો નામ સિયા. તત્થપિ તેન યુત્તા સબ્બેપિ રૂપધમ્મા સીતતં ગચ્છન્તિયેવ. તત્થપિ તવમતિયા સબ્બેપિ આપોભાવં પાપુણન્તિ. ન પન સક્કા તથા ભવિતું. ન હિ એવરૂપં લક્ખણઞ્ઞથત્તં નામ તેસં અત્થિ. ભાવઞ્ઞથત્તમેવ અત્થિ. તત્થ ''લક્ખણઞ્ઞથત્તં'' નામ પથવી આપોભાવં ગચ્છતિ. આપો પથવિભાવં ગચ્છતીતિઆદિ. ''ભાવઞ્ઞથત્તં'' નામ પથવી કદાચિ કક્ખળા હોતિ. કદાચિ મુદુકા. આપો કદાચિ આબન્ધનમત્તો હોતિ. કદાચિ પગ્ઘરણકો. તેજો કદાચિ ઉણ્હો, કદાચિ સીતો. વાયો કદાચિ વિત્થમ્ભનમત્તો, કદાચિ સમુદીરણોતિ. એવં એકમેકસ્સા ધાતુયા તિક્ખ મન્દ ઓમત્તાધિમત્તવસેન ક્રિયાસઙ્કન્તિ નામ અત્થીતિ. તસ્મા યં વુત્તં 'ઉણ્હતેજેન યુત્તોહિ આપો ઉણ્હત્તમેવ ગચ્છતિ, યથા તં ઉણ્હતેજેન યુત્તા પથવીપિ વાયોપિ ઉણ્હત્તમેવ ગચ્છન્તી'તિ. તં લક્ખણઞ્ઞથત્તવચનં હોતિ. ન યુજ્જતિ. ન હિ ઉણ્હતેજેન યુત્તા સબ્બેતેધમ્મા ઉણ્હત્તં ગચ્છન્તિ. અત્તનો અત્તનો સભાવં ન વિજહન્તિ. તથાહિ તસ્મિં પક્કુથિતે સન્તત્તે લોહરસે ભાવો ઉણ્હત્તં ન ગચ્છતિ. આબન્ધન સભાવં વા પગ્ઘરણ સભાવં વા ન વિજહતિ. યદિ ઉણ્હત્તં ગચ્છેય્ય, તં સભાવં વિજહેય્ય. એવંસતિ, તસ્મિં લોહરસે આબન્ધનાકારો વા પગ્ઘરણાકારો વા ન પઞ્ઞાયેય્ય. સબ્બેરૂપ ધમ્મા વિક્કિરેય્યું. વિક્કિરિત્વા અન્તરધારેય્યું. ન ચ ન પઞ્ઞાયતિ. નાપિ વિક્કિરન્તિ. નોચ તત્થ આબન્ધનાકારો ઉણ્હત્તં ગચ્છતિ. અઞ્ઞોહિ આબન્ધનાકારો, અઞ્ઞં ઉણ્હત્તં. આબન્ધનાકારો આપો, ઉણ્હત્તં તેજો. તત્થ પથવિવાયેસુપિ એસેવનયો. તસ્મા યં વુત્તં ''યદિ તે સહ પવત્તેય્યું. તત્થ સીતતા આપોનામ, ઉણ્હતા તેજો નામાતિ વત્તબ્બા સિયું. ન પન તે સહ પવત્તન્તિ. તસ્મા તથા ન વત્તબ્બા હોન્તીતિ દસ્સેતી''તિ. તં સુવુત્તમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. ''તેસં અનવટ્ઠાનતો''તિ એતેન સચે તે સીતુણ્હા અવટ્ઠિતા સિયું. અથ સબ્બકાલેપિ સીતતા આપોનામ, ઉણ્હતા તેજોનામાતિ વત્તબ્બા સિયું. ન પન તે અવટ્ઠિતા હોન્તિ. અનવટ્ઠિતા એવ હોન્તિ. તસ્મા તથા ન વત્તબ્બા હોન્તીતિ દસ્સેતિ. એત્થ ચ અનવટ્ઠિતેસુ સન્તેસુ યદિ સીતતા આપો નામ, ઉણ્હતા તેજોનામાતિ વદેય્યું. એવઞ્ચસતિ, આપતેજાપિ અનવટ્ઠિતા સિયું. યો ઇદાનિ આપો, સોયેવ ખણન્તરે તેજો નામ. યો વા ઇદાનિ તેજો, સોયેવ ખણન્તરે આપો નામાતિ આપજ્જેય્યું. ન ચ સક્કા તથા ભવિતું. લક્ખણઞ્ઞથત્તે અસન્તે વોહારઞ્ઞથત્તસ્સપિ અસમ્ભવતો. તેન વુત્તં ''ઓરપારાનં વિય તેસં અનવટ્ઠાનતો ચ વિઞ્ઞાયતી''તિ. તત્થ ''વિઞ્ઞાયતી''તિ સાસીતતા તેજોયેવ, ન આપોતિ વિઞ્ઞાયતીતિ.

''અથ પના''તિઆદીસુ. યં પુબ્બે પરેન વુત્તં 'નનુ દ્રવતા વા કુસિત્વા ગય્હતી'તિ. તં વિચારેતું ''અથ પના''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''અથ પના''તિ યદિ પન ગય્હતિ, એવંસતીતિ ચ. એવઞ્ચસતિ આરમ્મણ ભૂતો એવ સિયાતિ સમ્બન્ધો. અયં પનેત્થા ધિપ્પાયો. સચે દ્રવભાવભૂતો આપો કુસિત્વા ગય્હેય્ય. એવં સતિ , અયોપિણ્ડાદીસુ આબન્ધનમત્તભૂતો આપોપિ કુસિત્વા ગહેતબ્બો સિયા. કસ્મા, આપભાવેન એકત્તા. એવઞ્ચસતિ, તેસુ અયોપિણ્ડાદીસુ સો આપો તાનિ હત્થેન વા પાદેન વા કુસન્તસ્સ પહરન્તસ્સ વિના ઇતર મહાભૂતેહિ વિસું કાયિક સુખદુક્ખાનં આરમ્મણ પચ્ચયો સિયા. યથાતં, તેસ્વેવ અયોપિણ્ડાદીસુ પથવિમહાભૂતં વિના ઇતરમહાભૂતેહિ વિસું કાયિકસુખદુક્ખાનં આરમ્મણ પચ્ચયો હોતિ. એવં તેજોવાયેસુપીતિ. ન પન સો વિસું

કાયિકસુખદુક્ખાનં આરમ્મણ પચ્ચયો હોતિ. તસ્મા સો ફોટ્ઠબ્બ સભાવો ન હોતિ. યથા ચ સો ફોટ્ઠબ્બસભાવો ન હોતિ. તથા પકતિ ઉદકાદીસુ દ્રવભાવભૂતોપિ આપો તાનિ ફુસન્તસ્સ પહરન્તસ્સ કાયિકસુખદુક્ખાનં આરમ્મણ પચ્ચયો ન હોતિ. ન ચ ફોટ્ઠબ્બ સભાવોતિ. એવઞ્ચસતિ, કથં અયોપિણ્ડાદીસુ આબન્ધનમત્તભૂતો આપો કાયિકસુખદુક્ખાનં પચ્ચયો ન હોતિ. કથઞ્ચ તેસુ ઇતરમહાભૂતાનિ વિસું વિસું કાયિકસુખદુક્ખાનં પચ્ચયા હોન્તીતિ. તં દસ્સેતું ''યઞ્હી''તિઆદિમાહ. તત્થ ''સણ્હથદ્ધતાવસેનવા''તિ તેસુ ઠિતાય પથવિધાતુયા સણ્હથદ્ધતાવસેન વા. સણ્હપથવીસુખવેદનાય થદ્ધપથવીદુક્ખવેદનાય આરમ્મણ પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતિ. એવં સેસેસુ. ''અબ્ભન્તરત્થમ્ભનસ્સા''તિ તેસં અયોપિણ્ડાદીનં અબ્ભન્તરે ઠિતસ્સ વિત્થમ્ભન સભાવસ્સ. ''નો અઞ્ઞથા''તિ તાનિતીણિ કારણાનિ ઠપેત્વા આબન્ધન ક્રિયં પટિચ્ચ કાયિકસુખદુક્ખુપ્પત્તિ નામ નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ પકતિ ઉદકાદીસુ દ્રવભાવભૂતં આપોધાતુમ્પિ ફુસિત્વા જાનન્તીતિ મહાજના મઞ્ઞન્તિ. તબ્બિસોધનેન સહ લદ્ધગુણં દસ્સેતું ''તસ્મા''તિઆદિમાહ. તત્થ ''પથમં દ્રવતા સહિતાનિ. લ. જાનન્તી''તિ ઇદં પધાન વચનં. લોકે હત્થેન પરામસિત્વા વા ચક્ખુના દિસ્વા વા ઇદં રસ્સં, ઇદં દીઘં, ઇદં વટ્ટં, ઇદં મણ્ડલન્તિઆદિના સણ્ઠાનં જાનન્તા હત્થ ફુસનેન વા ચક્ખુ દસ્સનેન વા સહેવ તં જાનન્તીતિ મઞ્ઞન્તિ. તત્થ પન પુરિમભાગે કાયદ્વારવીથિ ચિત્તેન પચ્ચુપ્પન્નાનિ તીણિભૂતાનિ ફુસિત્વા વા ચક્ખુદ્વાર વીથિચિત્તેન પચ્ચુપ્પન્નં રૂપં દિસ્વા વા પચ્છા વત્થુગ્ગહણવીથિયા ઉપ્પન્નાય એવ સણ્ઠાનં જાનન્તિ. એસેવનયો રત્તિયં અલાતચક્કસણ્ઠાનં જાનન્તસ્સપિ. તત્થ પન બહૂનિપિ પુબ્બાપરવીથિચિત્તસન્તાનાનિ ઇચ્છિતબ્બાનિ. તથા લોકે ચક્ખુના દિસ્વા દ્વારવાતપાનાદીનં છિદ્દવિવરાનિ જાનન્તા ચક્ખુના દસ્સનેન સહેવ તાનિ જાનન્તીતિ મઞ્ઞન્તિ. તત્થ પન પુરિમભાગે ચક્ખુદ્વારિકવીથિ ચિત્તેન પચ્ચુપ્પન્નાનિ કવાટરૂપભિત્તિ રૂપાનિ પુનપ્પુનં દિસ્વા પચ્છા અલાતચક્કસ્સ મજ્ઝે વિવરંપિ જાનન્તા વિય વિસું ઉપ્પન્નાય મનોદ્વારિક વિઞ્ઞાણવીથિયા એવ તં છિદ્દવિવરભૂતં આકાસં જાનન્તિ. તથા હત્થેન ઉદકં ફુસન્તસ્સ પથમં દ્રવસહિતાનિ વિલીનાનિ મુદૂનિ તીણિફોટ્ઠબ્બ મહાભૂતાનિ વિસું વિસું કાયદ્વારિક વીથિ ચિત્તેહિ ફુસનકિચ્ચેન આરમ્મણં કરિત્વા પચ્છા વિસું સુદ્ધાય મનોદ્વારિક વીથિયા એવ દ્રવભાવસઙ્ખાતં પગ્ઘરણક આપોધાતું જાનન્તિ. એવં સન્તેપિ તં દ્રવભાવંપિ હત્થેન ફુસનેન સહેવ જાનન્તીતિ મઞ્ઞન્તીતિ અધિપ્પાયો.

ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ આહ ''ગુન્નં ચરણટ્ઠાનં''તિ. અક્ખર વિદૂ પન ગોસદ્દં ઇન્દ્રિયત્થેપિ ઇચ્છન્તીતિ આહ ''ગોતિ વા''તિઆદિં. તાનિ ચક્ખાદીનિ એતેસુ રૂપાદીસુ ચરન્તિ, એતાનિ વા રૂપાદીનિ તેસુ ચક્ખાદીસુ ચરન્તિ. તત્થ પુરિમેન ગાવો ઇન્દ્રિયાનિ ચરન્તિ એતેસૂતિ ગોચરાનીતિ દસ્સેતિ. પચ્છિમેન ગોસુઇન્દ્રિયેસુ ચરન્તીતિ ગોચરાનીતિ. ઇમાનિ પન પઞ્ચ રૂપાદીનિ.

ભાવદ્વયે. ઇચ્છનટ્ઠેન ઠાનટ્ઠેન ઠપનટ્ઠેન ચ ઇત્થી. સાહિકામરતિ અત્થાય સયંપિ અઞ્ઞંકામિકં ઇચ્છતિ. સયઞ્ચ કામિકેન ઇચ્છીયતિ. અઞ્ઞો ચ કામિકો ઘરાવાસ સુખત્થાય તત્થ ઠાનં ઉપેતિ, પતિટ્ઠાતિ. આયતિઞ્ચ કુલવંસપ્પતિટ્ઠાનત્થાય તત્થ કુલવંસ બીજં ઠપેતીતિ. પૂરણટ્ઠેન ઇચ્છનટ્ઠેન ચ પુરિસો. સોહિ અત્તહિતઞ્ચ પૂરેતિ, પરહિતઞ્ચ ઇચ્છતિ. ઇધલોકહિતઞ્ચ પૂરેતિ, પરલોકહિતઞ્ચ ઇચ્છતિ. ઉભયલોકહિતઞ્ચ પૂરેતિ, લોકુત્તરહિતઞ્ચ ઇચ્છતિ, એસતિ, ગવેસતીતિ. પુમસ્સસકં પુંસકં. પુરિસલિઙ્ગાદિ. નત્થિ પુંસકં એતસ્સાતિ નપુંસકં. ''યસ્સ પન ધમ્મસ્સા''તિ ભાવરૂપધમ્મસ્સ. ''તં''તિ ખન્ધપઞ્ચકં. મહાસણ્ઠાનં સત્તાનં જાતિભેદં લિઙ્ગેતિ ઞાપેતીતિ લિઙ્ગં. લક્ખણપાઠકા નિમિનન્તિ સઞ્જાનન્તિ કલ્યાણ પાપકં કમ્મવિપાકં એતેનાતિ નિમિત્તં. કિરિયા કુત્તં. આયુકન્તં કપ્પીયતિ સઙ્ખરીયતીતિ આકપ્પો. સબ્બેપેતેલિઙ્ગાદયો. સોચ અવિસદાદિભાવો. ''વચનેસુચા''તિ ઇત્થિસદ્દપુરિસસદ્દાદીસુ ચ.

‘‘વચનત્થેસુ ચા’’તિ ઇત્થિ સણ્ઠાન પુરિસસણ્ઠાનાદિ અત્થેસુ ચ. ‘‘નિમિત્તસદ્દો વિયા’’તિ નિમિત્ત સદ્દો અઙ્ગજાતે પાકટો વિયાતિ. ન પાકટો દિટ્ઠો. અપાકટો પન કત્થચિ દિટ્ઠોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ભવન્તિ સદ્દબુદ્ધિયો’’તિ સદ્દસત્થનયો. ‘‘ભવન્તિ લિઙ્ગાદીની’’તિ અટ્ઠકથાનયો. તત્થ હિ ઇત્થિલિઙ્ગાદીનં હેતુભાવ લક્ખણન્તિ વુત્તં. ‘‘એતસ્મિં સતી’’તિ ચ જાતિયા સતિ, જરામરણં હોતિ. અસતિ ન હોતીતિ એત્થવિય હેતુ ફલભાવપાકટત્થં વુત્તં.

વત્થુરૂપે. નિરુત્તિનયેન વચનત્થા ભવન્તિ. ધાતુ દ્વયં નામ મનોધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ દ્વયં. ‘‘અવત્વા’’તિ હદય વત્થું અવત્વા. ‘‘તં’’તિ હદય વત્થુ રૂપં. ‘‘પઞ્ચા’’તિ પઞ્ચવત્થૂનિ. ‘‘તેસં’’તિ તેસં કુસલાદીનં. ‘‘તત્થ વુત્તં’’તિ પટ્ઠાને વુત્તં. ‘‘યં રૂપં નિસ્સાયા’’તિ યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તીતિ ઇમં પાઠં નિદ્દિસતિ. ‘‘અનઞ્ઞ સાધારણેસુ ઠાનેસૂ’’તિ ચક્ખુ વત્થાદીહિ અઞ્ઞવત્થૂહિ અસાધારણેસુ કુસલાકુસલટ્ઠાનેસુ.

જીવિતરૂપે. ‘‘આધિપ્પચ્ચયોગેના’’તિ અધિપતિભાવયોગેન. ‘‘અધિપતિભાવો’’તિ ચ ઇન્દ્રિયપચ્ચય કિચ્ચં વુચ્ચતિ. ન અધિપતિ પચ્ચયકિચ્ચં. ‘‘જીવન્તી’’તિ હરિતભાવં ન વિજહન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ન હિ તાનિ એકન્તેન જીવન્તાનિ નામ હોન્તિ. જીવિત રૂપસ્સ એકન્ત કમ્મજસ્સ બહિદ્ધા અનુપલદ્ધત્તા. કમ્મજરૂપાનિ જીવન્તિ ચેવાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કમ્મે અસન્તેપી’’તિ કમ્મચેતનાય પુબ્બે નિરુદ્ધત્તા વુત્તં. તદત્થં બ્યતિરેકતો પાકટં કરોન્તો ‘‘તથાહી’’તિઆદિમાહ. ‘‘ઇતર રૂપાની’’તિ ચિત્તજરૂપાદીનિ. એકવીથિવારો નામ પઞ્ચદ્વારવીથિવારો. મનોદ્વારવીથિવારો એકજવન વારોતિ વુત્તો. પરિચ્છિન્નં હોતિ. કસ્મા, એકેકસ્મિં વીથિવારે નિરુદ્ધે ભવઙ્ગ સમયે અસદિસસ્સ રૂપસન્તાનસ્સ પાતુબ્ભાવતોતિ અધિપ્પાયો. તઞ્ચ ખો રૂપવિસેસં જાનન્તસ્સેવ પાકટં હોતિ. અજાનન્તસ્સ પન તઙ્ખણમત્તે અપાકટં. કસ્મા, તાદિસસ્સપિ ઉતુજરૂપસન્તાનસ્સ થોકં પવત્તનતો. યસ્સહિ દોસ સમુટ્ઠિતેન રૂપસન્તાનેન મુખરૂપં દુબ્બણ્ણં હોતિ. તસ્સ દોસે નિરુદ્ધેપિ તં રૂપં થોકં દુબ્બણ્ણમેવ ખાયતીતિ. ‘‘ઉતુજાહારજાનઞ્ચ સન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નં’’તિ અધિકારો. એકં અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નમેવ હોતીતિ વુત્તં. ન નુ ચક્ખુસોતાદીનિ કમ્મજરૂપસન્તાનાનિપિ પવત્તિકાલે કદાચિ સુપ્પસન્નાનિ, કદાચિ પસન્નાનિ, કદાચિ અપ્પસન્નાનિ દિસ્સન્તીતિ. સચ્ચં, તથા પવત્તિ પન સન્તાન વિચ્છેદેન ન હોતિ, નાનાવિચ્છિન્ને ચ એકેકસ્મિં સન્તાને તેસં પુનઘટનં નામ નત્થિ. સકિં અન્ધો અન્ધોયેવ હોતિ. બધિરોચ બધિરોયેવાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘યદિ એવં’’તિ એવં યદિ સિયાતિ અત્થો. ‘‘અરૂપ ધમ્માનં સન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નં’’તિ અધિકારો. ‘‘વિપાકાની’’તિ ભવઙ્ગભૂતાનિ વિપાકાનિ. એકસન્તતિવસેન પવત્તિસ્સન્તિયેવ, તસ્મા તેસં નાનાસન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નં નામ ન વત્તબ્બં. કસ્મા, યાવજીવમ્પિ એક કમ્મનિબ્બત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘ઇતરાનિ પના’’તિ કુસલા કુસલ ક્રિયચિત્તાનિ પન. ‘‘તદારમ્મણા’’તિ નિરુદ્ધારમ્મણા. અદ્ધાનપ્ફરણાનુભાવેન પવત્તન્તિયેવ. ન પન ચિત્તજરૂપાદીનિ વિય અત્તનો જનકપચ્ચયે નિરુદ્ધે નિરુજ્ઝન્તિ. અયં અરૂપધમ્માનં જીવન્તત્તે વિસેસોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘અયમત્થો વત્તબ્બો’’તિ અરૂપ ધમ્માનં જીવન્તતાવિસેસો વત્તબ્બો. યથા રૂપસન્તતિયં અનન્તર પચ્ચયો નામ નત્થિ. ચુતિકાલે ભવન્તરરૂપસન્તાનસ્સ કિઞ્ચિ પચ્ચયત્તં અનુપગન્ત્વા નિરુજ્ઝતિ. તેન ભવન્તર પાતુબ્ભાવો નામ તેસં નત્થિ. ન તથા અરૂપસન્તતિયં. તત્થ પન ચુતિચિત્તમ્પિ પટિસન્ધિયા અનન્તર પચ્ચયો હુત્વા નિરુજ્ઝતિ. તેન ભવન્તરપાતુબ્ભાવો નામ તેસં અત્થિ. અયમ્પિ અરૂપધમ્માનં જીવન્તત્તે વિસેસો. તસ્મા અરૂપધમ્માનંપિ કમ્મજરૂપાનં વિય નિચ્ચં જીવિતયોગેન જીવન્તત્તા સન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નં નામ ન ભવેય્યાતિ ન ચોદેતબ્બન્તિ. કુસલા કુસલ ક્રિયચિત્તાનિ નામ અકમ્મજાનિ હોન્તિ. ચિત્તજરૂપાદીનિ વિય અતીતં કમ્મં અનપેક્ખિત્વા તઙ્ખણિકેહિ નાનાપચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જન્તિ. તસ્મા તેસં જીવન્તાનંપિ સતં અજીવન્તાનં ચિત્તજરૂપાદીનં વિય નાનાસન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નં નામ અત્થિ. જીવન્તતા વિસેસોપિ અત્થીતિ અધિપ્પાયો. એત્થ કેચિ વદન્તિ. રુક્ખાદીસુપિ જીવિતં નામ અત્થિ. યતો તેસં હરિતતા ચ અહરિતતા ચ

રૂહનઞ્ચ-અરૂહનઞ્ચ દિસ્સતીતિ. વુચ્ચતે, યદિ તેસં જીવિતં નામ અત્થિ, અરૂપજીવિતં વા સિયા, રૂપજીવિતં વા. તત્થ સચે અરૂપજીવિતં હોતિ. યથા તેન સમન્નાગતો સત્તો પુનપ્પુનં મરિત્વા પુનપ્પુનં ભવન્તરે પાતુબ્ભવન્તિ. તથા રુક્ખાપિ મરિત્વા ભવન્તરે પાતુબ્ભવેય્યું. અથ રૂપજીવિતં સિયા. યથા સત્તાનં ચક્ખાદિ અઙ્ગેસુ જીવિત સન્તાને ભિન્ને તાનિ અઙ્ગાનિ પુન જીવન્તાનિ કાતું ન સક્કોન્તિ. તથા રુક્ખાપિ ખન્ધેસુ વા સાખાસુવા છિન્નેસુ જીવિતસન્તાને ભિન્ને તેખન્ધાવા સાખાયો વા પુન અઞ્ઞત્થ રોપેતું ન સક્કા ભવેય્યું. સક્કા એવ ભવન્તિ. તસ્મા તદુભયંપિ જીવિતં નામ તેસં નત્થીતિ દટ્ઠબ્બં. વિભાવનિપાઠે. ન હિ તેસં કમ્મંયેવ ઠિતિકારણં હોતીતિ એત્થ કમ્મં ઠિતિકારણં એવ ન હોતીતિ યોજેતબ્બં. તેનાહ ''આહારજાદીનં''તિઆદિં. એકકલાપે ગતા પવત્તા સહજાત પચ્ચયા, તેહિ આયત્તા પટિબદ્ધાતિ વિગ્ગહો. કમ્માદીનં રૂપજનકપચ્ચયાનં જનકાનુભાવો નામ રૂપકલાપાનં ઉપ્પાદક્ખણે એવ ફરતિ, ન ઠિતિક્ખણે. ઉપચયસન્તતિયો ચ ઉપ્પાદક્ખણે લબ્ભન્તિ, ન ઠિતિક્ખણે. તસ્મા તા જનકપચ્ચયાનુભાવક્ખણે લદ્ધત્તા કુતોચિજાતનામં લભન્તિ. જરતાપન ઠિતિક્ખણે એવ લબ્ભતિ, ન ઉપ્પાદક્ખણે. તસ્મા સા કુતોચિજાત નામં ન લભતિ. યદિ પન આહારજાદીનં રૂપધમ્માનં ઠિતિ નામ આહારાદિ જનકપચ્ચયાયત્તા ભવેય્ય. જરતાપિ જનકપચ્ચયાનુભાવક્ખણેવ લબ્ભમાના સિયા. એવઞ્ચસતિ, સાપિ કુતોચિજાત નામં લભેય્ય. ન પન લભતિ. તસ્મા તેસં ઠિતિ નામ જનકપચ્ચયાયત્તા ન હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ''ઇતરથા''તિઆદિમાહ. ''ઉપત્થમ્ભમાના''તિ કલાપન્તરે ઠત્વા ઉપત્થમ્ભમાના. ''ન ખણઠિતિપ્પવત્તિયા''તિ ખણઠિ તિભાવેન પવત્તિઅત્થાય ઉપત્થમ્ભન્તિ, અનુપાલેતીતિ યોજના. સબ્બેસંપિ રૂપારૂપધમ્માનં. ''તં''તિ વિભાવનિવચનં. ''ઇદં પના''તિ જીવિતરૂપં પન.

આહારરૂપે. ''સવત્થુકવચનં''તિ ભોજનાદિ વત્થુના સહ પવત્તતીતિ સવત્થુકં. વચનં. ન હિ નિબ્બત્તિતં આહાર રૂપં નામ કબળં કાતું સક્કા હોતીતિ. ''વિવેચિતાની''તિ પાચન કિચ્ચેન વિભજિતાનિ. વિસું વિસું કતાનિ. ''પઞ્ચધા વિભાગં ગચ્છન્તી''તિ એકં ભાગં પાણકા ખાદન્તિ. એકં ભાગં ઉદરગ્ગિ ઝાપેતિ. એકો ભાગો મુત્તં હોતિ. એકોભાગો કરીસં. એકોભાગો રસભાવં આપજ્જિત્વા સોણિતમંસાદીનિ ઉપબ્રૂહયતીતિ એવં વુત્તનયેન પઞ્ચધા વિભાગં ગચ્છન્તિ. ''લોકે''તિ લોકિય ગન્થે. ''તતો''તિ આમાસયતો. અનુફરન્તો હુત્વા. ''તસ્સા''તિ રસભાગસ્સ. ''ભૂતેસૂ''તિ મહાભૂતેસુ. સહ ઇન્દ્રિયેન વત્તતીતિ સેન્દ્રિયો. કાયો. ઉદયતીતિ ઓજા. દકારસ્સ જકારો. અવતિ જનેતીતિ ઓજા. અવસદ્દસ્સ ઓકારો. ''અત્તનોવત્થું''તિ અત્તનોનિસ્સયભૂતં રૂપકાયં.

''અઞ્ઞાપદેસો'' નામ રૂપસ્સ લહુતાતિઆદીસુ અઞ્ઞસ્સ રૂપસ્સ ક્રિયામત્તભાવેન અપદિસનં વુચ્ચતિ. ''ઉજુકતોવ નિપ્ફાદિતં''તિ મુખ્યતોવ જનિતં. યથાહિ સબ્બં અનિપ્ફન્નરૂપં અજાતિ ધમ્મત્તા ઉજુકતો કમ્માદીહિ જાતં નામ ન હોતિ. કમ્માદીહિ જાતં પન નિપ્ફન્નરૂપં નિસ્સાય દિસ્સમાનત્તા ઠાનૂપચારેન વિઞ્ઞત્તિ દ્વયં ચિત્તજંતિઆદિના વુચ્ચતિ. ન તથા ઇદં નિપ્ફન્નરૂપં. ઇદં પન જાતિધમ્મત્તા ઉજુકતોવ કમ્માદીહિ પચ્ચયેહિ નિપ્ફાદિતં જનિતન્તિ વુત્તં હોતિ. ''રૂપં''તિ વુત્તે અનિપ્ફન્નરૂપંપિ લબ્ભતીતિ તતો વિસેસનત્થં રૂપરૂપન્તિ વુચ્ચતીતિ આહ ''રુપ્પનલક્ખણ સમ્પન્નં''તિઆદિં. તત્થ ''રુપ્પનલક્ખણં'' નામ સીતુણ્હાદીહિ વિકારપત્તિલક્ખણં. તમ્પન અનિપ્ફન્ન રૂપે મુખ્યતો ન લબ્ભતિ. નિપ્ફન્નરૂપે એવ લબ્ભતિ. કસ્મા, નિપ્ફન્નરૂપસ્સહિ નાનાવિકારો વિકારરૂપન્તિ વુચ્ચતિ. લક્ખણં લક્ખણ રૂપન્તિ વુચ્ચતિ. વિકારસ્સ પન વિકારો નામ નત્થિ. લક્ખણસ્સ ચ લક્ખણં નામ નત્થિ. યદિ અત્થીતિ વદેય્ય. વિકારસ્સ વિકારો, તસ્સ ચ વિકારો, તસ્સ ચ વિકારોતિ અપરિયન્તમેવ સિયા. તથા લક્ખણેપીતિ.

આકાસધાતુયં. ‘‘પકાસન્તી’’તિ ઇદં એકં ઇદં એકન્તિ પઞ્ઞાયન્તિ. ‘‘પરિચ્છિન્દતી’’તિ આહ ‘‘પરિતો’’તિઆદિં. ‘‘અસમ્મિસ્સં’’તિ વત્વા તદત્થં વિવરતિ ‘‘એકત્તં અનુપગમનં’’તિ. પરિચ્છિન્દીયતીતિ પરિચ્છેદોતિ આહ ‘‘તેહિ વા’’તિઆદિં. ‘‘તેહિ વા’’તિ કલાપન્તરભૂતેહિ વા. ‘‘અત્તનો વા પરેસં વા અકત્વા’’તિ અત્તનોપક્ખિકં વા પરેસં પક્ખિકં વા અકત્વા. પરિચ્છેદ ક્રિયામત્તં પરિચ્છેદોતિ આહ ‘‘તેસં વા’’તિઆદિં. ‘‘તેસં વા’’તિ કલાપન્તરભૂતાનં વા. ‘‘અયં પના’’તિ અયં પરિચ્છેદો પન. ‘‘તસ્સા’’તિ પરિચ્છેદસ્સ. સો પાળિયં વુત્તોતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇતિ કત્વા’’તિ એવં મનસિકત્વા. ‘‘એતેહી’’તિ એતેહિ મહાભૂતેહિ. ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞ અબ્યાપિતતા’’તિ દ્વિન્નં તિણ્ણં વા રૂપકલાપાનં એકકલાપત્તૂપગમનં અઞ્ઞમઞ્ઞ બ્યાપિતા નામ, તથા અનુપગમનં અઞ્ઞમઞ્ઞ અબ્યાપિતતા નામ. તેનાહ ‘‘એકત્તં’’તિઆદિં. ‘‘તત્થા’’તિ તિસ્સં પાળિયં. ‘‘નાનાકલાપગતાનં ભૂતાનં’’તિ એતેન કલાપપરિયન્તતા એવ વુત્તા હોતિ.

વિઞ્ઞત્તિ દ્વયે. ‘‘સયઞ્ચા’’તિ વિઞ્ઞત્તિ સઙ્ખાતં સયઞ્ચ. ‘‘તેના’’તિ ચલમાનેન કાયઙ્ગેન. ‘‘તેહી’’તિ પચ્ચક્ખે ઠિતેહિ જનેહિ. તત્થાતિઆદીસુ. ‘‘કાયઙ્ગવિકારં કરોન્તસ્સા’’તિ અભિક્કમનાદિ અત્થાય હત્થપાદાદીનં કાયઙ્ગાનં ચલન સઙ્ખાતં વિકારં કરોન્તસ્સ. ઉપ્પજ્જન્તા ચ સબ્બેતે ચિત્તજવાતકલાપા યથાધિપ્પેત દિસાભિમુખા એવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ યોજના. ‘‘યથા વા તથા વા અનુપ્પજ્જિત્વા’’તિ અનિયમતો અનુપ્પજ્જિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. યસ્સ ચોપન કાયસ્સ. ‘‘તેહી’’તિ ચિત્તજવાતકલાપેહિ. નિયામકો નાવાનિયોજકો. ‘‘તે ચા’’તિ તેચિત્તજવાતકલાપસઙ્ઘાટા. એતેન સકલં કાયઙ્ગં નિદસ્સેતિ. સકલકાયઙ્ગં નાવાસદિસન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ચારેત્વા’’તિ વિયૂહિત્વા. કથં પન સા નિયામકસદિસી હોતીતિ આહ ‘‘યથાહી’’તિઆદિ. યદેતં સક્કોતીતિ વચનં વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘કતીપયજવન વારેહી’’તિ દ્વત્તિ જવનવારેહિ. ‘‘તતો’’તિ યસ્મિં વારે ચલન સઙ્ખાતં દેસન્તર પાપનં જાયતિ. તતો ચલનવારતો. સન્થમ્ભન સન્ધારણાનિ એવ સમ્પજ્જન્તિ, ન ચલનસઙ્ખાતં દેસન્તર પાપનં. ‘‘એત્થા’’તિ એતિસ્સં અટ્ઠકથાયં. નાનાજવનવીથીસુ. લ. ઉપત્થમ્ભને ચ યુજ્જતિયેવ. ન એકિસ્સાય જવનવીથિયં એવ યુજ્જતીતિ અધિપ્પાયો. યદિ નાનાજવનવીથીસુ તથા ઉપત્થમ્ભનઞ્ચ ગય્હેય્ય. એવંસતિ, અન્તરન્તરા બહૂ ભવઙ્ગવારાપિ સન્તિ. તત્થ કથં તદુપત્થમ્ભનં સમ્પજ્જેય્યાતિ આહ ‘‘તથાહી’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘ઉતુજરૂપસઙ્ઘાટાનિ પી’’તિ ભવઙ્ગસમયે પવત્તાનિ ઉતુજરૂપકલાપસન્ધાનકાનિ. ‘‘તદાકાર વન્તાની’’તિ તસ્સા ચિત્તજરૂપસન્તતિયા આકાર વન્તાનિ. પચ્છિમ પચ્છિમાનં રૂપકલા પસઙ્ઘાટાનં અપરાપરં ઉપ્પજ્જનન્તિ સમ્બન્ધો. પુરિમપુરિમાનં રૂપકલાપસઙ્ઘાટાનં ખણિકધમ્મતા ચ તેસં ન સિયા. ન ચ તે ખણિકધમ્મા ન હોન્તિ. અઞ્ઞથા દેસન્તર સઙ્કમનસઙ્ખાતં ચલનં એવ ન સિયા. ચલનં તિહિ નાનાક્રિયાનં પાતુબ્ભાવો વુચ્ચતિ. નાનાક્રિયા ચ નામ નાનાધમ્મા એવ. યસ્મા ચ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં ખણેખણે ચલનં નામ લોકે પચ્ચક્ખતો દિટ્ઠં. તસ્મા તેસં ખણિકધમ્મતાપિ દટ્ઠબ્બા હોતીતિ. એતેન તેસં ખણિકમરણં દસ્સેતિ, યં રૂપારૂપધમ્માનં અનિચ્ચલક્ખણન્તિ વુચ્ચતિ. અબ્યાપાર ધમ્મતા ચ અવસવત્તિતા ચ તેસં ન સિયા. ન ચ તે અબ્યાપાર ધમ્મા, ન અવસવત્તિ ધમ્મા ચ ન હોન્તિ. અઞ્ઞથા પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતા એવ તેસં ન સિયા. પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતાતિ ચ પચ્ચયે સતિ, તે વત્તન્તિ, અસતિ ન વત્તન્તીતિ એવં પવત્તા પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતા યસ્મા ચ પચ્ચયસામગ્ગિયં સતિ, તે વત્તન્તિયેવ. તેસં વત્તનત્થાય કેનચિબ્યાપારેન કિચ્ચં નત્થિ. તે માવત્તન્તૂતિ ચ અત્તનો વસેન વત્તન્તિ. પચ્ચયે અસતિ, ન વત્તન્તિયેવ. તેસં અવત્તનત્થાય કેનચિબ્યાપારેન કિચ્ચં નત્થિ. તેમાવત્તન્તૂતિ ચ અત્તનો વસેનવત્તન્તિ. યસ્મા ચ તેસં પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતા નામ લોકે વિઞ્ઞૂનં પચ્ચક્ખતોદિટ્ઠા. તસ્મા તેસં અબ્યાપારતા ચ અવસવત્તિતા ચ દટ્ઠબ્બા હોતિ. એતેન તેસં સબ્બેહિ સત્તપુગ્ગલ અત્તાકારેહિ સબ્બસો સુઞ્ઞં દસ્સેતિ, યં રૂપારૂપધમ્માનં અનત્તલક્ખણન્તિ વુચ્ચતીતિ.

‘‘વચીભેદં’’તિ અક્ખર પદભાવપત્તં વચીમયસદ્દપ્પકારં. ઉપાદિન્નકપથવીધાતુયો નામ કમ્મજ પથવીધાતુયો. તાસુ સઙ્ઘટ્ટનન્તિ સમ્બન્ધો. અત્તના સહજાતેનયેન આકારવિકારેન ઉપગચ્છતિ, યેન ચ ઉપલબ્ભતીતિ સમ્બન્ધો. અજ્ઝત્ત સન્તાનગતા સબ્બે ચતુજરૂપધમ્માપિ કત્થચિ ઉપાદિન્નકાતિ વુચ્ચન્તીતિ આહ ‘‘ચતુજભૂતાય એવ વા’’તિ. દ્વીસુઠાન કરણેસુ કરણપક્ખે ચલનાકારપ્પવત્તા ચિત્તજપથવીધાતુ ઠાનપક્ખે પથવિધાતુયં સઙ્ઘટ્ટયમાના કમ્મજપથવિયં એવ ઘટ્ટેતિ. ઇતર પથવિયં ન ઘટ્ટેતીતિ ન સક્કા વત્તુંતિ કત્વા ઇધ એવગ્ગહણં કતં. ‘‘વિકાર દ્વયઞ્ચા’’તિ કાયવિકાર વચીવિકાર દ્વયઞ્ચ. કથં પન અસમ્મિસ્સં કત્વા વેદિતબ્બન્તિ આહ ‘‘એત્થચા’’તિઆદિં. યં પન તાસં ઘટ્ટનપ્પકારવિધાનં અત્થીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તાસં’’ ચિત્તજપથવીનં. ‘‘તં તં વણ્ણત્તપત્તિયા’’તિ ક, ખા, દિવણ્ણત્તપત્તત્થાય. યં પન કાયવિઞ્ઞત્તિટ્ઠાને ‘અયઞ્ચ અત્થો ઉપરિ અક્ખરુપ્પત્તિ વિચારણાયં પાકટો ભવિસ્સતી’તિ વુત્તં. તં ઇધ પાકટં કરોન્તો ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદિમાહ. તેનેવ હિ મૂલટીકાયં વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘એત્થ ચા’’તિ મૂલટીકાપાઠે. ‘‘પુબ્બભાગે’’તિ પરિબ્યત્ત અક્ખરપ્પવત્તવીથિતો પુબ્બભાગે. ‘‘નાનાજવનવીથીહી’’તિ નાનપ્પકારેહિ જવનવીથિવારેહિ. ‘‘પથમજવનચિત્તસ્સપી’’તિ પરિબ્યત્ત અક્ખરપ્પવત્તિવીથિયં ઉપ્પન્નપથમજવન ચિત્તસ્સપિ. તસ્સ આસેવનઞ્ચ નામ તતો પુરિમેહિ વીથિવારેહિ એવ લદ્ધં સિયાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘આસેવનં’’તિ ચ ઉપચાર વચનં દટ્ઠબ્બન્તિ હેટ્ઠા વુત્તમેવ. ‘‘તસ્સા’’તિ પરિબ્યત્તક્ખરસ્સ. વુત્તઞ્ચ સદ્દસત્થેસુ. ‘‘દીઘમુચ્ચરે’’તિ પઞ્ચદીઘા વુચ્ચન્તિ. મિથિન્દ પઞ્હાપાઠે. ‘‘સાધિકે વીહિવાહસતે’’તિ વીહિધઞ્ઞપૂરો સકટો વીહિવાહો નામ. વીહિવાહાનં સાધિકે સતસ્મિં. અભિમઞ્ઞનં અભિમાનો. ‘‘સેસમેત્થ કાયવિઞ્ઞત્તિયં વુત્તનયે ના’’તિ તથાહિ ચલનચિત્તજરૂપસન્તતિયં પવત્તાનીતિઆદિના વુત્ત નયેનાતિ અત્થો. ઇધ પન વચીભેદકર ચિત્તજસદ્દસન્તાતિયં પવત્તાનિ ઉતુજરૂપસઙ્ઘાટાનીતિઆદિના વત્તબ્બં. તેનાહ ‘‘યથાસમ્ભવં’’તિ. ‘‘પવત્તનત્થો’’તિ અભિક્કમનાદિ સજ્ઝાયનાદીનં પવત્તાપનત્થો. ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદીસુ. ‘‘બોધેતુ કામતા રહિતેસૂ’’તિ અભિક્કમનપટિક્કમનાદીસુ કાયવિઞ્ઞત્તિ ચ, સુત્તન્ત સજ્ઝાયનાદીસુ વચીવિઞ્ઞત્તિ ચ પરં બોધેતુકામતા રહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. ‘‘દ્વીસુ બોધકવિઞ્ઞત્તીસૂ’’તિ બોધકકાયવિઞ્ઞત્તિ બોધકવચી વિઞ્ઞત્તીસુ. પુરિમા કાયવિઞ્ઞત્તિ, પચ્છિમા ચ વચીવિઞ્ઞત્તિ. પચ્છા સુદ્ધેન મનોદ્વારિક જવનેન એવ વિઞ્ઞાયતિ, ન પઞ્ચદ્વારિક જવનેનાતિ યોજના. ચક્ખુવિઞ્ઞાણ વીથિયા ગહેત્વાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કાયવિઞ્ઞાણ વીથિયા’’તિ વચીભેદં અકત્વા હત્થગ્ગહણાદિ વસેન અધિપ્પાય વિઞ્ઞાપને અયં કાયવિઞ્ઞાણવીથિ દટ્ઠબ્બા. કસ્મા પન સયઞ્ચવિઞ્ઞાયતીતિ વિઞ્ઞત્તીતિ અયં વિકપ્પો વુત્તોતિ આહ ‘‘સાહિ અત્તાનં’’તિઆદિં. ‘‘મજ્ઝે’’તિ વિઞ્ઞત્તિગ્ગહણવીથિ અધિપ્પાયગ્ગહણવીથિનં મજ્ઝે. કથં પવત્તકવિઞ્ઞત્તીસુ અધિપ્પાયં વિઞ્ઞાપેતિ, સયઞ્ચવિઞ્ઞાયતીતિ દ્વે અત્થા લબ્ભન્તીતિ આહ ‘‘દ્વીસુ પના’’તિઆદિં. અયં અભિક્કમતિ, અયં પટિક્કમતીતિ જાનન્તા અભિક્કમનપયોગઞ્ચ તપ્પયોગ જનકચિત્તઞ્ચ જાનન્તિ. ‘‘પરસ્સકથં’’તિ બોધેતુકામતારહિતમ્પિ પરસ્સવચનસદ્દં. રાગચિત્તઞ્ચ જાનન્તિ. તેન વુત્તં મૂલટીકાયં પરં બોધેતુકામતાય વિનાપિ અભિક્કમનાદિપ્પવત્તનેન સોચિત્તસહભુવિકારો અધિપ્પાયં. લ. દ્વિધાપિ વિઞ્ઞત્તિ યેવાતિ.

વિકારરૂપેસુ. ‘‘કમ્મયોગ્યં’’તિ અભિક્કમનાદિકમ્મેસુ યોજેતું યુત્તં. અદન્ધતા વુચ્ચતિ સીઘપ્પવત્તિ. સા લક્ખણં અસ્સાતિ વિગ્ગહો. સરીર ક્રિયાનુકુલો કમ્મઞ્ઞભાવો લક્ખણં યસ્સાતિ સમાસો. ‘‘ધાતુયો’’તિ મહાભૂતધાતુયો વા, પિત્તસેમ્હાદિધાતુયો વા. પૂતિમુખસપ્પસઙ્ઘાતસ્સ આપસ્સ પરિયુટ્ઠાનન્તિ વાક્યં. અસય્હભારો નામ વહિતું અસક્કુણેય્યભારો. ‘‘સા પવત્તતી’’તિ કાયલહુતા પવત્તતિ. થદ્ધં કરોન્તિ સરીરગતા ધાતુયોતિ અધિકારો. ભુસં મારેતીતિ આમરિકો. દકારો આગમો. ગામનિગમવિલુપ્પકો ચોરગણો. તસ્સ ભયેન પરિયુટ્ઠિતં. ‘‘વિવટ્ટમાનં’’તિ વિરૂપં હુત્વા વટ્ટન્તં. ‘‘મૂલભૂતા હોતી’’તિ અસપ્પાય સેવને સતિ, સા પથમં પરિયુટ્ઠાતિ.

સીતાધિકાવા હોતિ, ઉણ્હાધિકાવા. તાય પરિયુટ્ઠિતાય એવ સબ્બપરિયુટ્ઠાનાનિ પવત્તન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ઇમાપનતિસ્સો રૂપજાતિયો રૂપકાયસ્સ વિસેસાકારા હોન્તિ. ઇતિ તસ્મા વિકારરૂપં નામાતિ યોજના.

લક્ખણરૂપેસુ. ‘‘ચયનં’’તિ સઞ્ચિતભાવગમનં. ‘‘આદિતો’’તિઆદિમ્હિ. ‘‘ઉપરિતો’’તિ ઉપરિભાગે. ‘‘આચયો’’તિઆદિમ્હિ ચયો. ‘‘ઉપચયો’’તિ ઉપરૂપરિચયો. ‘‘અદ્ધાનપૂરણવસેના’’તિ વસ્સસતમ્પિ વસ્સસહસ્સમ્પિ દીઘકાલં અત્તભાવં પૂરણવસેન. ‘‘તેન પરિયાયેના’’તિ ઉપસદ્દસ્સ અત્થનાનત્તં અચિન્તેત્વા નિબ્બત્તિં વડ્ઢિયં અન્તોગધં કત્વા વુત્તેન તેનપરિયાયેન. તસ્સ ચ એકેકસ્સ સન્તતિ પચ્ચુપ્પન્નસ્સ. તત્થ ચિત્તજરૂપેસુ અસ્સાસ પસ્સાસાનં વા પદવારહત્થવારાદીનં વા અક્ખરાનં વા નિબ્બત્તિ વડ્ઢિ પવત્તિયો દિસ્સન્તિયેવ. તથા નાનાચિત્તસમુટ્ઠિતાનં નાનારૂપસન્તતીનં પીતિ. ઉતુજરૂપેસુ ઇરિયા પથનાનત્તં પટિચ્ચ સુખદુક્ખજનકાનં નાનારૂપસન્તતીનં નિબ્બત્તિવડ્ઢિપવત્તિયો દિસ્સન્તિયેવ. તથા બહિદ્ધા ખાણુકણ્ટકાદિસમ્ફસ્સેન સીતુણ્હાદિસમ્ફસ્સેન વાતાતપાદિસમ્ફસ્સેન વા સરીરે ઉપ્પન્નાનં નાનારૂપસન્તતીનમ્પિ ચક્ખુરોગાદિરૂપાનમ્પીતિ. આહારજરૂપેસુ આહારનાનત્તં પટિચ્ચ સરીરે ઉપ્પન્નાનં સમવિસમરૂપસન્તતીનંતિ. ‘‘અયં નયો’’તિ બહિદ્ધાસન્તાને નિદસ્સન નયો. તેન અજ્ઝત્તસન્તાનેપિ સત્તસન્તાનાનં હત્થપાદાદિસન્તાનાનં કેસલોમાદિ સન્તાનાનઞ્ચ નિબ્બત્તિ વડ્ઢિપવત્તિયો નિદસ્સેતિ. ‘‘જીરણં’’તિ અભિનવાવત્થતો હાયનં. પાળિપાઠે. ‘‘ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં’’તિ અઞ્ઞો પકારો અઞ્ઞથા. અઞ્ઞથા ભાવો અઞ્ઞથત્તં . એતેન જરાવસેનવા નાનારોગાબાધાદિવસેન વા વિપરિણામો વુત્તો. ‘‘તથા અવત્થાભેદયોગતો’’તિ જાતિરૂપમેવ આદિમ્હિ નિબ્બત્તિ હોતિ. તતોપરં તમેવ વડ્ઢિ હોતિ. તતો પરં તમેવ પવત્તિ હોતીતિ એવં તથા અવત્થાભેદયોગતો. તેનાહ ‘‘સાહી’’તિઆદિં. ‘‘પબન્ધયતી’’તિ પબન્ધં કરોતિ. સઙ્ગહગાથાદીસુ પન સુવિઞ્ઞેય્યા. ‘‘એત્થ ચ પચ્છિમાની’’તિઆદીસુ. વોહારસિદ્ધમત્તભાવં’’તિ પુગ્ગલો સત્તો અત્તા જીવોતિઆદિકા પઞ્ઞત્તિ નામ વોહાર સિદ્ધમત્તા હોતિ. સભાવસિદ્ધા ન હોતિ. સાહિ મહાજનેહિ ખન્ધ પઞ્ચકં ઉપાદાય પુગ્ગલો નામ અત્થીતિ સમ્મતત્તા વોહરિતત્તા વોહારસિદ્ધા નામ. સભાવસિદ્ધા પન ન હોતિ. તસ્મા અરિયાનં વોહારે પુગ્ગલો નામ નત્થીતિ સિજ્ઝતિ. ઇમાનિ પન રૂપાનિ સભાવસિદ્ધત્તા અરિયાનં વોહારેપિ અત્થીતિ સિજ્ઝન્તિ. તેનાહ ‘‘તાદિસેના’’તિઆદિં. ‘‘સુદ્ધધમ્મગતિયા સિદ્ધેના’’તિ પથવીધાતુ નામ સુદ્ધધમ્મો હોતિ. સા ઉપ્પાદમ્પિ ગચ્છતિ, જરમ્પિ ગચ્છતિ, ભેદમ્પિ ગચ્છતિ. તસ્મા તસ્સા ઉપ્પાદોપિ જરાપિ ભેદોપિ સુદ્ધધમ્મગતિયા સિદ્ધો નામ. એવં લક્ખણરૂપાનં સુદ્ધધમ્મગતિસિદ્ધં પરમત્થલક્ખણં વેદિતબ્બં. તથા વિઞ્ઞત્તિ દ્વયસ્સપિ વિકારરૂપત્તયસ્સપિ પરિચ્છેદ રૂપસ્સપીતિ. યથા ચ ઇમેસં રૂપાનં. તથા નિબ્બાનસ્સપિ સુદ્ધધમ્મગતિસિદ્ધં પરમત્થલક્ખણં અત્થિયેવ. કિલેસધમ્માહિ અરિયમગ્ગે અભાવિતે ભવપરમ્પરાય ઉપ્પાદં ગચ્છન્તિયેવ. ભાવિતેપન અનુપ્પાદં નિરોધં ગચ્છન્તિયેવ. તસ્મા કિલેસધમ્માનં અનુપ્પાદનિરોધોપિ સુદ્ધધમ્મગતિયા સિદ્ધો નામ. એવં નિબ્બાનસ્સપિ સુદ્ધધમ્મગતિસિદ્ધં પરમત્થલક્ખણં વેદિતબ્બં. અત્થિ ભિક્ખવે અજાતં અભૂતન્તિ ઇદં સુત્તંપિ એત્થ વત્તબ્બં. એતેન અરિયવોહારે નિબ્બાનસ્સ એકન્તેન અત્થિતા ભગવતા વુત્તા હોતિ. તેનાહ ‘‘ઇતરથા’’તિઆદિં. ‘‘નસભાવતો અનુપલદ્ધત્તા અનિપ્ફન્નાનિ નામ હોન્તી’’તિ એતેન એતાનિ અસભાવરૂપાનીતિ ચ અલક્ખણ રૂપાનીતિ ચ અસમ્મસનરૂપાનીતિ ચ ન સક્કા વત્તુંતિપિ દીપેતિ. કસ્મા, યથાસકં સભાવેહિ સભાવવન્તત્તા યથાસકં લક્ખણે હિ સલક્ખણત્તા પટિસમ્ભિદામગ્ગે સમ્મસનઞ્ઞાણ વિભઙ્ગે જાતિજરામરણાનમ્પિ સમ્મસિતબ્બધમ્મેસુ આગતત્તાતિ. અટ્ઠસાલિનિયમ્પિ અયમત્થો વુત્તોયેવ. યથાહ પરિનિપ્ફન્નન્તિ પન્નરસરૂપાનિ પરિનિપ્ફન્નાનિ નામ. દસરૂપાનિ અપરિનિપ્ફન્નાનિ નામ. યદિ અપરિનિપ્ફન્નાનિ નામ. એવંસતિ, અસઙ્ખતાનિ નામ સિયું. તેસંયેવ પનરૂપાનં કાયવિકારો કાયવિઞ્ઞત્તિ નામ. વચીવિકારો વચીવિઞ્ઞત્તિ નામ. છિદ્દં વિવરં આકાસધાતુ નામ. લહુભાવો લહુતા નામ. મુદુભાવો મુદુતા નામ. કમ્મઞ્ઞભાવો કમ્મઞ્ઞતા નામ. નિબ્બત્તિ

ઉપચયો નામ. પવત્તિ સન્તતિ નામ. જીરણાકારો જરતા નામ. હુત્વા અભાવાકારો અનિચ્ચતા નામાતિ સબ્બં પરિનિપ્ફન્નં સઙ્ખતમેવાતિ. તત્થ ‘‘તેસંયેવ રૂપાનં’’તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. તેસંયેવ દસન્નં રૂપાનં મજ્ઝેતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ઇતિસબ્બં’’તિ ઇદં સબ્બં દસવિધં રૂપં પરિનિપ્ફન્નમેવ સઙ્ખતમેવાતિ અત્થો. ખન્ધવિભઙ્ગટ્ઠકથાયમ્પિ વુત્તોવ. યથાહ પઞ્ચવિપનખન્ધા પરિનિપ્ફન્નાવ હોન્તિ, નો અપરિનિપ્ફન્ના. સઙ્ખતાવ, નો અસઙ્ખતા. અપિચ નિપ્ફન્નાપિ હોન્તિયેવ. સભાવધમ્મેસુહિ નિબ્બાનમેવેકં અપરિનિપ્ફન્નં અનિપ્ફન્નઞ્ચાતિ ચ. નિરોધસમાપત્તિ ચ નામ પઞ્ઞત્તિ ચ કથન્તિ. નિરોધસમાપત્તિ લોકિયલોકુત્તરાતિ વા સઙ્ખતાસઙ્ખતાતિ વા પરિનિપ્ફન્નાપરિનિપ્ફન્નાતિ વા ન વત્તબ્બા. નિપ્ફન્ના પન હોતિ. સમાપજ્જન્તેન સમાપજ્જિતબ્બતો. તથા નામપઞ્ઞત્તિ, સાપિહિ લોકિયાદિભેદં નલભતિ. નિપ્ફન્ના પન હોતિ. નો અનિપ્ફન્ના. નામગ્ગહણઞ્હિ ગણ્હન્તોવ ગણ્હાતીતિ ચ. એતેન લક્ખણરૂપાનમ્પિ નિપ્ફન્નતા સિદ્ધા હોતિ. વિસુદ્ધિ મગ્ગેપન નિપ્ફન્નં અનિપ્ફન્નંતિદુકસ્સ નિદ્દેસે. અટ્ઠારસવિધં રૂપં પરિચ્છેદવિકાર લક્ખણભાવં અતિક્કમિત્વા સભાવેનેવ પરિગ્ગહેતબ્બતો નિપ્ફન્નં, સેસં તબ્બિપરીતતાય અનિપ્ફન્નન્તિ ચ. નિપ્ફન્નરૂપં પન રૂપરૂપં નામાતિ ચ. યં ચતૂહિ કમ્માદીહિ જાતં, તં ચતુજં નામ. તં લક્ખણ રૂપવજ્જં અવસેસરૂપં. લક્ખણરૂપં પન ન કુતોચિજાતન્તિ ચ વુત્તં. સબ્બઞ્ચેતં આચરિયેહિ ગહિતનામમત્તત્તા વત્તિચ્છાનુગતં હોતિ. યં રુચ્ચતિ, તં ગહેત્વા કથેતબ્બન્તિ.

રૂપસમુદ્દેસાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૯૭. રૂપવિભાગે .‘‘એકવિધનયં તાવ દસ્સેતું’’તિ રૂપવિભાગતો પથમં દસ્સેતું. એતેન એકવિધનયો રૂપવિભાગો નામ ન તાવ હોતીતિ દસ્સેતિ. તં ન સમેતિ. કેન ન સમેતીતિ આહ ‘‘વક્ખતિહી’’તિઆદિં. ‘‘અજ્ઝત્તિકાદિભેદેન વિભજન્તિ વિચક્ખણા’’તિ એતેન સબ્બંરૂપં અજ્ઝત્તિકબાહિરવસેન દુવિધન્તિઆદિકો દુવિધનયો એવ રૂપવિભાગનયો નામાતિ વિઞ્ઞાયતિ. તસ્મા તેન ન સમેતીતિ વુત્તં હોતિ. અપિચ પાળિયં. સહેતુકા ધમ્મા, અહેતુકા ધમ્માતિઆદિ દુકેસુ સબ્બંરૂપં અહેતુકમેવ, ન સહેતુકન્તિઆદિ નિયમકરણમ્પિ રૂપવિભાગો એવાતિ કત્વા તથા વુત્તન્તિ ગહેતબ્બં. ‘‘ઇતરાનિ પના’’તિ કામાવચરન્તિઆદીનિ પન. ‘‘જનકેન પચ્ચયેના’’તિ પધાનવચનમેતં. ઉપત્થમ્ભકાદિ પચ્ચયાપિ ગહેતબ્બા એવ. ‘‘સઙ્ગમ્મા’’તિ સમાગન્ત્વા. ‘‘કરીયતી’’તિ નિપ્ફાદીયતિ. યોધમ્મોતિઆદીસુ. ‘‘પહીનો પી’’તિ છિન્દનભિન્દનાદિવસેન પહીનોપિ. ‘‘તસ્મિં સતી’’તિ સમુદયપ્પહાને સતિ. કિચ્ચપચ્ચયાનં અરહત્થસ્સ ચ સક્કત્થસ્સ ચ દીપનતો દુવિધં અત્થં દસ્સેતું ‘‘અટ્ઠાનત્તા’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘તબ્બિસયસ્સા’’તિ રૂપવિસયસ્સ. ‘‘એવં’’તિ એવંસન્તે. ‘‘પહીનં ભવિસ્સતી’’તિ અનાગતભવે પુન અનુપ્પાદત્થાય ઇધેવ પહીનં ભવિસ્સતીતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘ઉચ્છિન્નમૂલં’’તિઆદિં. ‘‘તાલાવત્થુકતં’’તિ છિન્નતાલક્ખાણુકં વિય કતં ભવિસ્સતિ. ‘‘અનભાવં કતં’’તિ પુન અભાવં કતં. ‘‘પાકટો’’તિ દસ્સનાદિકિચ્ચવિસેસેહિ પઞ્ઞાતો. ‘‘તદુપાદાયા’’તિ તં ઉપનિધાય. વિભાવનિપાઠે. ‘‘અજ્ઝત્તિકરૂપં’’તિ પદુદ્ધારણં. અત્તાનં અધિકિચ્ચ પવત્તં અજ્ઝત્તં. અજ્ઝત્તમેવ અજ્ઝત્તિકન્તિ દસ્સેતિ ‘‘અત્તભાવસઙ્ખાતં’’તિઆદિના. તં ન સુન્દરં. કસ્મા, અજ્ઝત્તધમ્મ અજ્ઝત્તિક ધમ્માનઞ્ચ અવિસેસો આપજ્જતીતિ વક્ખમાનકારણત્તા. ‘‘દ્વારરૂપં નામા’’તિ પદુદ્ધારપદં. કસ્મા દ્વારરૂપં નામાતિ આહ ‘‘યથાક્કમં’’તિઆદિં. પરતોપિ એસનયો. ‘‘દેસનાભેદ રક્ખણત્થં’’તિ દુકદેસનાભેદતો રક્ખણત્થં. તત્થ દેસનાભેદો નામ રૂપકણ્ડે પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં વત્થુ રૂપઞ્ચ, ન વત્થુ રૂપઞ્ચ , આરમ્મણ રૂપઞ્ચ, ન આરમ્મણ રૂપઞ્ચ વત્વા મનોવિઞ્ઞાણસ્સ ન વુત્તં. યદિ વુચ્ચેય્ય, આરમ્મણદુકે મનોવિઞ્ઞાણસ્સ આરમ્મણ રૂપં, ન આરમ્મણ રૂપન્તિ દુકપદં ન લબ્ભેય્ય. અયં દેસનાભેદો નામ. વત્થુદુકેસુ હદયવત્થુવસેન લબ્ભમાનં મનોવિઞ્ઞાણદુકં ન વુત્તન્તિ. ‘‘થૂલસભાવત્તા’’તિ સુખુમરૂપં ઉપાદાય વુત્તં. ‘‘દૂરે

પવત્તસ્સપી’’તિ યથા સુખુમરૂપં અત્તનો સરીરે પવત્તમ્પિ ઞાણેન સીઘં પરિગ્ગહેતું ન સક્કા હોતિ, તથા ઇદં. ઇમસ્સ પન દૂરે પવત્તસ્સપિ. ‘‘ગહણયોગ્યત્તા’’તિ ઞાણેન પરિગ્ગહણપત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. વિભાવનિપાઠે. ‘‘સયંનિસ્સયવસેન ચા’’તિ સયઞ્ચ નિસ્સય મહાભૂતવસેન ચ. તત્થ સયં સમ્પત્તા નામ ફોટ્ઠબ્બધાતુયો. નિસ્સયવસેન સમ્પત્તા નામ ગન્ધરસા. ઉભયથાપિ અસમ્પત્તા નામ ચક્ખુ રૂપ, સોત સદ્દા. યો પટિમુખભાવો અત્થિ, યં અઞ્ઞમઞ્ઞપતનં અત્થીતિ યોજના. ન ચ તાનિ અઞ્ઞપ્પકારાનિ એવ સક્કા ભવિતુન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘અનુગ્ગહ ઉપઘાતવસેના’’તિ વડ્ઢનત્થાય અનુગ્ગહવસેન, હાયનાદિ અત્થાય ઉપઘાતવસેન. ‘‘યં કિઞ્ચી’’તિ ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપં ગણ્હાતિ. ‘‘આદિન્નપરામટ્ઠત્તા’’તિ તણ્હામાનેહિ એતં મમ એસોહમસ્મીતિઆદિન્નત્તા, દિટ્ઠિયા એસો મે અત્તાતિ પરામટ્ઠત્તા ચ. ‘‘નિચ્ચકાલં પવત્તિવસેના’’તિ એકેન જનકકમ્મેન પટિસન્ધિક્ખણતો પટ્ઠાય નિચ્ચકાલં પવત્તિવસેન. ‘‘ઉપચરીયતી’’તિ વોહરીયતિ. ‘‘અત્થવિસેસબોધો’’તિ રૂપારમ્મણસ્સ કિચ્ચવિસેસબોધો. ‘‘અસમ્પત્તવસેના’’તિ વિસયટ્ઠાનં સયં અસમ્પજ્જનવસેન. અત્તનોઠાનં વા વિસયસ્સ અસમ્પજ્જનવસેન. તત્થ વિસયસ્સ અસમ્પત્તં દસ્સેન્તો ‘‘તત્થા’’તિઆદિમાહ. તથા સોતસદ્દેસુ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં લગ્ગિત્વા ઉપ્પજ્જમાનેસુ. ‘‘સમ્પત્તિયા એવા’’તિ સમ્પજ્જનત્થાય એવ. તથા આપો ચ સમ્પત્તિયા એવ પચ્ચયોતિ યોજના. દુબ્બલપથવી એવ સન્નિસ્સયો યસ્સાતિ વિગ્ગહો. ‘‘અસ્સા’’તિ ચક્ખુસ્સ. ‘‘સોતસ્સપનકથં’’તિ સોતસ્સ અસમ્પત્તગ્ગહણં કથં પાકટં. સમ્પત્તગ્ગહણં એવ પાકટન્તિ દીપેતિ. તેનાહ ‘‘તત્થહી’’તિઆદિં . દક્ખિણપસ્સતો વા સુય્યતિ, ચેતિયાદિકસ્સ પુરત્થિમદિસાભાગે ઠિતાનન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘પટિઘટ્ટનાનિઘંસો’’તિ સોતેસુ પટિઘટ્ટનવેગો. ‘‘તેસં’’તિ આસન્નેવા દૂરે વા ઠિતાનં. હોતુ દૂરે ઠિતાનં ચિરેન સુતોતિ અભિમાનો. કસ્મા પન ઉજુકં અસુત્વા દક્ખિણપસ્સતોવા ઉત્તરપસ્સતો વા સુણેય્ય, અસુય્યમાનો ભવેય્યાતિ પુચ્છા. તં કથેન્તો ‘‘અપિચા’’તિઆદિમાહ. વિભાવનિપાઠે. ‘‘ગન્ત્વા વિસયદેસં તં, ફરિત્વા ગણ્હતીતિ ચે’’તિ તં ચક્ખુસોત દ્વયં દૂરેવિસયાનં ઉપ્પન્નદેસં ફરિત્વા ગણ્હતીતિ ચેવદેય્યાતિ અત્થો. દૂરેઠત્વા પસ્સન્તો સુણન્તો ચ મહન્તમ્પિપબ્બતં એકક્ખણે પસ્સતિ, મહન્તંપિ મેઘસદ્દં એકક્ખણે સુણાતિ. તસ્મા ઉભયં અસમ્પત્તગોચરન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. ઇમસ્મિં વચને ઠત્વા ઇદં પરિકપ્પવચનં દસ્સેતિ તં દ્વયં વિસયપ્પદેસં ગન્ત્વા મહન્તંપિ પબ્બતં વા મેઘસદ્દં વા ફરિત્વા ગણ્હાતિ. તસ્મા મહન્તંપિ પસ્સતિ, સુણાતિ. ન અસમ્પત્તગોચરત્તા મહન્તં પસ્સતિ સુણાતીતિ કોચિ વદેય્યાતિ વુત્તં હોતિ. અધિટ્ઠાનવિધાનેપિ તસ્સ સો ગોચરો સિયાતિ. એવંસતિ, દિબ્બચક્ખુ દિબ્બસોતાભિઞ્ઞાનં અધિટ્ઠાનવિધાનેપિ સો રૂપસદ્દવિસયો તસ્સ પસાદચક્ખુસોતસ્સ ગોચરો સિયાતિ અભિઞ્ઞાધિટ્ઠાન કિચ્ચં નામ નત્થિ. ચક્ખુસોતં દેવલોકમ્પિ ગન્ત્વા દિબ્બરૂપમ્પિ દિબ્બસદ્દમ્પિ ગણ્હેય્ય. ન પન ગણ્હાતિ. તસ્મા તસ્સ વિસયદેસગમનઞ્ચ મહન્તદેસફરણઞ્ચ ન ચિન્તેતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ.

રૂપવિભાગાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૫૮. રૂપસમુટ્ઠાને. સુત્તન્તેસુ ચેતનાસમ્પયુત્તા અભિજ્ઝાદયોપિ કમ્મન્તિ વુત્તા. તે પન પટ્ઠાને કમ્મપચ્ચયં પત્વા તપ્પચ્ચયકિચ્ચં ન સાધેન્તિ, ચેતના એવ સાધેતીતિ આહ ‘‘સા ચેવા’’તિઆદિં. ‘‘તં સમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં’’તિ હેતૂહિ ચ હેતુસમ્પયુત્તકધમ્મેહિ ચ સમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનન્તિ અત્થવસેન ચેતસિકધમ્માનમ્પિ રૂપસમુટ્ઠાપકતા સિદ્ધા હોતિ. સો હિ ઉદયતિ પસવતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘કપ્પસણ્ઠાપનવસેના’’તિ કપ્પપ્પતિટ્ઠાપનવસેન. અજ્ઝત્તિકસદ્દો છસુ ચક્ખાદીસુ અજ્ઝત્તિકાયતને સ્વેવ પવત્તતિ. ઇધ પન સકલં અજ્ઝત્તસન્તાનં અધિપ્પેતન્તિ આહ ‘‘અજ્ઝત્ત સન્તાનેતિ પન વત્તબ્બં’’તિ. ‘‘ખણે ખણે’’તિ વિચ્છાવચનં. ‘‘વિચ્છા’’તિ ચ બહૂસુખણેસુ બ્યાપનન્તિ આહ ‘‘તીસુતીસુખણેસૂ’’તિ.

યમકપાઠેસુ. યસ્સ વા પન પુગ્ગલસ્સ. “નિરુજ્ઝતી”તિ ભઙ્ગક્ખણ સમઙ્ગિતમાહ. “ઉપ્પજ્જતી”તિ ઉપ્પાદક્ખણ સમઙ્ગિતં. “ઇતી”તિ અયં પુચ્છા. “નો”તિ પટિક્ખેપો. સમુદયસચ્ચસ્સ ભઙ્ગક્ખણે દુક્ખસચ્ચભૂતસ્સ રૂપસ્સવા નામસ્સવા ઉપ્પાદો નામ નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, યસ્સ અકુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તીતિ દ્વે પાઠાગહેતબ્બા. “નો”તિ કુસલાકુસલ ધમ્માનં ઉપ્પાદક્ખણે અબ્યાકતભૂતાનં રૂપાનં વા નામાનં વા નિરોધો નામ નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. તેસુપાઠેસુ કેસઞ્ચિવાદીનં વચનોકાસં દસ્સેતું “અરૂપભવં”તિઆદિ વુત્તં. “ચે”તિ કોચિવાદી ચેવદેય્ય. “ના”તિ ન વત્તબ્બં. “ઉપ્પજ્જતી”તિ ચ ઉદ્ધટા સિયુન્તિ સમ્બન્ધો. “ઇતરત્થ ચા”તિ તતો ઇતરસ્મિં યસ્સ કુસલા ધમ્માતિઆદિપાઠે ચ. “તમ્પિ ના”તિ તમ્પિ વચનં ન વત્તબ્બન્તિ અત્થો. “પુરિમકોટ્ઠાસે”તિ અસઞ્ઞસત્તાનં તેસં તત્થાતિ ઇમસ્મિં પુરિમપક્ખેતિ અધિપ્પાયો. “પચ્છિમકોટ્ઠાસે”તિ સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સભઙ્ગક્ખણેતિ ઇમસ્મિં પચ્છિમ પક્ખે. ચવન્તાનં ઇચ્ચેવ વુત્તં સિયા, ન પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેતિ, નો ચ ન વુત્તં, તસ્મા વિઞ્ઞાયતિ પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે રૂપજીવિતિન્દ્રિયમ્પિ ન ઉપ્પજ્જતીતિ. રૂપજીવિતિન્દ્રિયે ચ અનુપ્પજ્જમાને સતિ, સબ્બાનિ કમ્મજરૂપાનિ ઉતુજરૂપાનિ આહારજરૂપાનિ ચ ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે નુપ્પજ્જન્તીતિ વિઞ્ઞાતબ્બં હોતીતિ અધિપ્પાયો. “પચ્છિમકોટ્ઠાસે”તિ સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેતિ ઇમસ્મિં પચ્છિમપક્ખે. તત્થ ચ પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેતિ ઇદં અધિપ્પેતં. એવં પાળિસાધકં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યુત્તિસાધકં દસ્સેન્તો “યસ્મા ચા”તિઆદિમાહ. “તસ્સા”તિ આનન્દા ચરિયસ્સ મૂલટીકાકારસ્સ. વિભાવનિયં. ભઙ્ગે રૂપસ્સ નુપ્પાદો, ચિત્તજાનં વસેન વા. આરુપ્પં વાપિ સન્ધાય, ભાસિતો યમકસ્સ હિ. ન ચિત્તટ્ઠિતિ ભઙ્ગે ચ, ન રૂપસ્સ અસમ્ભવો. તિ વુત્તં. તત્થ “ન હિ ન ચિત્તટ્ઠિતી”તિ ચિત્તસ્સઠિતિ નામ ન હિ નત્થિ. “ભઙ્ગેચા”તિ ચિત્તસ્સભઙ્ગક્ખણે ચ. તં અસમ્ભાવેન્તો “યમકપાળિયો પના”તિઆદિમાહ. “નાનત્થા નાનાબ્યઞ્જના”તિ એતેન પાળિસંસન્દના નામ ગરુકત્તબ્બાતિ દીપેતિ. “ગમ્ભીરો ચ સત્થુ અધિપ્પાયો”તિ એતેન અત્તાનં સત્થુમતઞ્ઞું કત્વા ઇદં સન્ધાય એતં સન્ધાયાતિ વત્તું દુક્કરન્તિ દીપેતિ. “સુદ્ધં અરૂપમેવા”તિ સુદ્ધં અરૂપપ્પટિસન્ધિં એવ. છ ચત્તાલીસચિત્તાનિ રૂપં જનેતું ન સક્કોન્તિ. એવં સતિ અરૂપવિપાકવજ્જિતન્તિ કસ્મા વુત્તન્તિ આહ “અરૂપવિપાકાપના”તિઆદિં. વિભાવનિપાઠે. “હેતુનો”તિ રૂપવિરાગભાવના કમ્મસઙ્ખાતસ્સ હેતુસ્સ. “તબ્બીધુરતાયા”તિ રૂપવિરુદ્ધતાય. રૂપારૂપવિરાગભાવનાભૂતો મગ્ગો. તેન નિબ્બત્તસ્સ. રૂપોકાસો નામ કામરૂપભવો. વિભાવનિપાઠે. “એકૂન ન વુતિભવઙ્ગસ્સે વા”તિ પવત્તિકાલે રૂપજનકસ્સ એકૂન ન વુતિભવઙ્ગ ચિત્તસ્સાતિ અત્થો. તત્થ પન અરૂપવિપાકં પવત્તિકાલેપિ રૂપજનકં ન હોતીતિ આહ “તત્થા”તિઆદિં. કેચિ પન પટિસન્ધિ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે રૂપં પચ્છાજાત પચ્ચયં ન લભતિ. ઠિતિક્ખણે રૂપં પરતો ભવઙ્ગચિત્તતો પચ્છાજાતપચ્ચયં લભતીતિ વદન્તિ. તં ન ગહેતબ્બન્તિ દસ્સેતું “ન હિ અત્તના”તિઆદિ વુત્તં. સયં વિજ્જમાનો હુત્વા ઉપકારકો પચ્ચયો અત્થિપચ્ચયો. પચ્છાજાતો ચ તસ્સ એકદેસો. “આયુસઙ્ખારાનં”તિ ઉસ્માદીનં. “તં”તિ ખીણાસવાનં ચુતિચિત્તં. “યથાહા”તિ સો થેરો કિં આહ. “વુત્તં”તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. ઇતિ પન વચનતો અઞ્ઞેસંપિ ચુતિચિત્તં રૂપં ન સમુટ્ઠાપેતીતિ વિઞ્ઞાયતીતિ પધાનવચનં. પન સદ્દો અરુચિ જોતકો. “તથા વુત્તેપી”તિ જોતેતિ. વચીસઙ્ખારો નામ વિતક્કવિચારો. કાયસઙ્ખારો નામ અસ્સાસપસ્સાસવાતો. સો સબ્બેસંપિ કામસત્તાનં ચુતિ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ચ તતો પુરિમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ચ નનિરુજ્ઝતીતિ વચનેન ચુતિચિત્તતો પુબ્બભાગેયેવ અસ્સાસપસ્સાસાનં અભાવં ઞાપેતિ. નનુ ઇમિસ્સં પાળિયં ચુતિકાલે અસ્સાસપસ્સાસસ્સ અભાવં વદતિ. અઞ્ઞેસં ચિત્તજરૂપાનં અભાવં ન વદતિ. તસ્મા ઇમાય પાળિયા સબ્બેસમ્પિ ચુતિચિત્તં અસ્સાસપસ્સાસં ન જનેતીતિ વિઞ્ઞાયતિ. ન અઞ્ઞાનિ ચિત્તજરૂપાનીતિ ચોદના. તં પરિહરન્તો “ન હી”તિઆદિમાહ. ન હિ રૂપસમુટ્ઠાપકચિત્તસ્સ કાયસઙ્ખાર સમુટ્ઠાપનં અત્થીતિ સમ્બન્ધો. “ગબ્ભગમનાદિવિનિબદ્ધાભાવે”તિ માતુકુચ્છિમ્હિ ગતસ્સ અસ્સાસપસ્સાસો ન ઉપ્પજ્જતિ, તથા ઉદકે નિમુગ્ગસ્સ. બાળ્હં વિસઞ્ઞીભૂતસ્સ. ચતુત્થજ્ઝાનં

સમાપજ્જન્તસ્સ. નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તસ્સ. રૂપારૂપભવે ઠિતસ્સાતિ. તસ્મા એતેગબ્ભગમનાદયો અસ્સાસપસ્સાસં વિનિબદ્ધન્તિ નીવારેન્તીતિ ગબ્ભગમનાદિવિનિબદ્ધા. તેસં અભાવોતિ વિગ્ગહો. વિના ઇમેહિ કારણેહિ અસ્સાસપસ્સાસસ્સ ચ અઞ્ઞચિત્તજરૂપાનઞ્ચ વિસેસો નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. અઞ્ઞંપિ યુત્તિં દસ્સેતિ "ચુતો ચા"તિઆદિના. ચુતો ચ હોતિ, અસ્સ ચિત્તસમુટ્ઠાન રૂપઞ્ચ પવત્તતીતિ ન ચ યુત્તન્તિ યોજના. સો ચ સુટ્ઠુ ઓળારિકો રૂપધમ્મો. ઇતિ તસ્મા ન સક્કા વત્તુંતિ સમ્બન્ધો. "ઇમસ્સ અત્થસ્સા"તિ વત્વા તં અત્થં વદતિ "ઓળારિકસ્સા"તિઆદિના. "કતીપય ખણમત્તં"તિ પન્નરસખણસોળસખણમત્તં. "ચિત્તજરૂપપ્પવત્તિયા"તિ ચિત્તજરૂપપ્પવત્તનતો. દુબ્બલા હોન્તિ, તદા પઞ્ચારમ્મણાનિપિ પઞ્ચદ્વારેસુ આપાતં નાગચ્છન્તિ. "પચ્ચયપરિત્તતાય વા"તિ તદા પચ્છાજાતપચ્ચયસ્સ અલાભતો વુત્તં. દુબ્બલા હોન્તિ. તદા દુબ્બલત્તા એવ પઞ્ચારમ્મણાનિ પઞ્ચદ્વારેસુ આપાતં નાગચ્છન્તિ. પરિયોસાનેપિ એકચિત્તક્ખણમત્તે. વત્થુસ્સ આદિઅન્તનિસ્સિતાનિ પટિસન્ધિક્ખણે આદિમ્હિ નિસ્સિતાનિ. મરણાસન્નકાલે અન્તે નિસ્સિતાનિ. સમદુબ્બલાનિ એવ હોન્તિ. તસ્મા યથા સબ્બપટિસન્ધિચિત્તમ્પિ રૂપં ન જનેતિ, તથા સબ્બચુતિચિત્તમ્પિ રૂપં ન જનેતીતિ સક્કા વિઞ્ઞાતુન્તિ. "પાળિવિરોધં"તિ પુબ્બે દસ્સિતાય સઙ્ખાર યમકપાળિયા વિરોધં ."કારણં વુત્તમેવા"તિ ચિત્તઞ્હિ ઉપ્પાદક્ખણે એવ પરિપુણ્ણં પચ્ચયં લભિત્વા બલવં હોતીતિ વુત્તમેવ. "તં"તિ અપ્પનાજવનં. અચલમાનં હુત્વા. "અબ્બોકિણ્ણે"તિ વીથિચિત્ત વારેન અવોકિણ્ણે. ન તથા પવત્તમાનેસુ અઙ્ગાનિ ઓસીદન્તિ, યથા ઠપિતાનેવ હુત્વા પવત્તન્તિ. "ન તતોપરં"તિ તતો અતિરેકં રૂપવિસેસં ન જનેતિ. "કિઞ્ચી"તિ કિઞ્ચિચિત્તં. "ઉત્તરકિચ્ચં"તિ ઉપરૂપરિકિચ્ચં. "અટ્ઠ પુથુજ્જનાનં"તિ અટ્ઠ સોમનસ્સ જવનાનિ હસનંપિ જનેન્તિ. છ જવનાનિ પઞ્ચજવનાનીતિ અધિકારો. તેસં બુદ્ધાનં. સિતકમ્મસ્સાતિ સમ્બન્ધો. સિતકમ્મં નામ મિહિતકમ્મં. "કારણં વુત્તમેવા"તિ 'રૂપસ્સ પન ઉપત્થમ્ભકભૂતા ઉતુઆહારા પચ્છાજાતપચ્ચય ધમ્મા ચ ઠિતિક્ખણે એવ ફરન્તી'તિ એવં કારણં વુત્તમેવ. "ઉતુનો બલવભાવો"તિ રૂપુપ્પાદનત્થાય બલવભાવો. સન્તતિઠિતિયા બલવભાવો પન પચ્છાજાતપચ્ચયાયત્તો હોતિ. રૂપં ન સમુટ્ઠાપેય્ય. નો ન સમુટ્ઠાપેતીતિ આહ "વક્ખતિ ચા"તિઆદિં. અજ્ઝત્ત સન્તાનગતો ચ બહિદ્ધાસન્તાનગતો ચ દુવિધાહારોતિ સમ્બન્ધો.

એત્થચાતિઆદીસુ. ઉતુ પઞ્ચવિધો. અજ્ઝત્તસન્તાને ચતુજવસેન ચતુબ્બિધો, બહિદ્ધા સન્તાને ઉતુજવસેન એકો. તથા આહારોપિ પઞ્ચવિધો. તેસુ ઠપેત્વા બહિદ્ધાહારં અવસેસાનં અજ્ઝત્ત સન્તાને રૂપસમુટ્ઠાપને વિવાદો નત્થિ. બહિદ્ધાહારસ્સ પન અજ્ઝત્તસન્તાને રૂપસમુટ્ઠાપને વિવાદો અત્થીતિ તં દસ્સેતું "એત્થ ચા"તિઆદિમાહ. "ઉતુઓજાનં વિયા"તિ ઉતુઓજાનં અજ્ઝત્તસન્તાને રૂપસમુટ્ઠાપનં વિય. અટ્ઠકથાપાઠે. "દન્તવિચુણ્ણિતં પના"તિ દન્તેહિ સઙ્ખાદિત્વા વિચુણ્ણં કતં પન. "સિત્થં"તિ ભત્તચુણ્ણસિત્થં. ટીકાપાઠે. "સા"તિ બહિદ્ધા ઓજા. "નસઙ્ખાદિતો"તિ ન સુટ્ઠુખાદિતો. "તત્તકેનપી"તિ મુખેઠપિતમત્તેનપિ. "અબ્ભન્તરસ્સા"તિ અજ્ઝત્તાહારસ્સ. "અટ્ઠઅટ્ઠરૂપાનિ સમુટ્ઠાપેતી"તિ ઉપત્થમ્ભનવસેન સમુટ્ઠાપેતિ, જનન વસેન પન અજ્ઝત્તિકાહારો એવ સમુટ્ઠાપેતીતિ અધિપ્પાયો. "ઉપાદિન્નકા"તિ અજ્ઝત્ત સમ્ભૂતા વુચ્ચન્તિ. બહિદ્ધા ઓજાપિ રૂપં સમુટ્ઠાપેતિ ચેવાતિ સમ્બન્ધો. "તેનઉતુના"તિ અજ્ઝત્ત ઉતુના. "સેદિયમાના"તિ ઉસ્માપિયમાના. "તાય ચ ઓજાયા"તિ અજ્ઝત્ત ઓજાય. "મેદસિનેહુપચય વસેના"તિ મેદકોટ્ઠાસરસસિનેહ કોટ્ઠાસાનં વડ્ઢનવસેન. ઇતરાનિ પન તીણિરૂપસમુટ્ઠાનાનિ. પાળિપાઠે. "ઇન્દ્રિયાની"તિ ચક્ખાદીનિ ઇન્દ્રિય રૂપાનિ. "વિહારો"તિ સમાપત્તિ એવ વુચ્ચતિ. સમાપત્તિ ચિત્તેન જાતત્તા તાનિ ઇન્દ્રિયાનિ વિપ્પસન્ન નીતિ કત્વા કસ્મા વુત્તન્તિ પુચ્છતિ. "ઉપચરિતત્તા"તિ ઠાનૂપચારેન વોહરિતત્તા. "તેસં ન વન્નં"તિ ઇન્દ્રિયરૂપાનં. નિધિકણ્ડપાઠે. સુન્દરો વણ્ણો યસ્સાતિ સુવણ્ણો. સુવણ્ણસ્સ ભાવો સુવણ્ણતા. તથાસુસ્સરતા. "સરો"તિ ચ સદ્દો વુચ્ચતિ. "સુસણ્ઠાનં"તિ

અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં સુટ્ઠુસણ્ઠાનં. ‘‘સુરૂપતા’’તિ સુન્દરરૂપકાયતા. ‘‘યથા’’તિ યેનઆકારેન સણ્ઠિતે સતિ. તથા તેન આકારેન સણ્ઠિતા હોતીતિ યોજના.

લહુતાદિત્તયે. દન્ધત્તાદિકરાનં ધાતુક્ખોભાનં પટિપક્ખેહિ પચ્ચયેહિ સમુટ્ઠાતીતિ વિગ્ગહો. ‘‘એતસ્સા’’તિ લહુતાદિત્તયસ્સ વુત્તા. તસ્મા એતં લહુતાદિત્તયં કમ્મસમુટ્ઠાનન્તિ વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘યમકેસુપિ અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નેનેવ ગહિતો’’તિ યસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સોતાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ. સચક્ખુકાનં અસોતકાનં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિઆદીસુ ઉપ્પાદવારે પટિસન્ધિવસેન, નિરોધવારે ચુતિવસેન અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નંવ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. અકમ્મજાનં પવત્તિકાલે કાલભેદો વુત્તોતિ. ‘‘કમ્મવિપાકજા આબાધાતિ વુત્તં’’તિ વીથિમુત્તસઙ્ગહે ઉપચ્છેદકકમ્મદીપનિયં ‘અત્થિ વાત સમુટ્ઠિતા આબાધા. લ. અત્થિ કમ્મવિપાકજા આબાધા’તિ વુત્તં. તાનિ ઉપપીળકુપઘાતક કમ્માનિપિ વિપત્તિયો લભમાનાનિ એવ ખોભેત્વા નાનાબાધે ઉપ્પાદેન્તીતિ સમ્બન્ધો. સરીરે ઠન્તિ તિટ્ઠન્તીતિ સરીરટ્ઠકા. ‘‘તદનુગતિકાનિ એવ હોન્તી’’તિ કમ્મજાદીનિપિ ખુબ્ભિતાનિ એવ હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. એતેન અટ્ઠસુ કારણેસુ યેનકેનચિકારણેન ચક્ખુરોગાદિકે આબાધે જાતે તસ્મિં અઙ્ગે પવત્તાનિ સબ્બાનિ રોગસમુટ્ઠાનાનિ આબાધભાવં ગચ્છન્તિયેવ. એવં સન્તેપિ તપ્પરિયાપન્નાનિ કમ્મજરૂપાનિ તદનુગતિકભાવેન આબાધભાવં ગચ્છન્તિ, ન ઉજુકતો કમ્મવસેનાતિ દીપેતિ. કમ્મસમુટ્ઠાનો આબાધો નામ નત્થિ. તથાપિ અટ્ઠસુ આબાધેસુપિ અત્થિ વાતસમુટ્ઠાના આબાધાતિઆદીસુ વિય અત્થિ કમ્મસમુટ્ઠાના આબાધાતિ અવત્વા અત્થિ કમ્મવિપાકજા આબાધાતિ વુત્તં. તત્થ ઉપપીળકો પઘાતકકમ્માનંવસેન ઉપ્પન્નો યોકોચિધાતુક્ખોભો સુત્તન્તપરિયાયે ન કમ્મવિપાકોતિ વુચ્ચતિયેવ. તતો જાતો યોકોચિ આબાધો કમ્મવિપાકજોતિ વુત્તોતિ. સુગમ્ભીરમિદંઠાનં. સુટ્ઠુવિચારેત્વા કથેતબ્બં. ‘‘યતો’’તિ યસ્મા કમ્મસમુટ્ઠાના બાધપચ્ચયા. લ. લબ્ભમાનો સિયા. કેવલં સો કમ્મસમુટ્ઠાનો આબાધો નામ નત્થીતિ યોજના. ‘‘અવિહિંસા કમ્મનિબ્બત્તા’’તિ મેત્તાકરુણાકમ્મનિબ્બત્તા. સુવિદૂરતાયચેવ નિરાબાધા હોન્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘સણ્ઠિતિયા’’તિ દુક્ખોભનીયે વિસેસનપદં. હેતુપદં વા દટ્ઠબ્બં. ખોભેતું દુક્કરા દુક્ખોભનીયા. ‘‘કામં’’તિ કિઞ્ચાપીતિ અત્થે નિપાતપદં. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

‘‘વુચ્ચતે’’તિઆદીસુ. રૂપપચ્ચયધમ્માનં પચ્ચયકિચ્ચં તિવિધં. જનનઞ્ચ ઉપત્થમ્ભનઞ્ચ અનુપાલનઞ્ચ. તત્થ જનનકિચ્ચં જનેતબ્બાનં જાતિક્ખણે એવ લબ્ભતિ. સેસદ્વયં પન ઠિતિક્ખણેપિ લબ્ભતિ. ભઙ્ગક્ખણે પન સબ્બં પચ્ચયકિચ્ચં નત્થિ. તત્થ જનનકિચ્ચવસેન વિચારેન્તો ‘‘રૂપજનકાનં’’તિઆદિમાહ. ‘‘અપિચા’’તિઆદીસુ. ‘‘તાસં’’તિ ઉપચયસન્તતીનં, જરતા અનિચ્ચતાનઞ્ચ. ‘‘તેસૂ’’તિ કુતોચિ સમુટ્ઠાનેસુ. ઇધ પન અભિધમ્મત્થ સઙ્ગહેપન. ‘‘એવં સન્તેપી’’તિ પચ્ચયવિસેસેન અદિસ્સમાનવિસેસત્થેપિ. ‘‘સારતર’’ન્તિ અતિસારભૂતં. ‘‘સેય્યો’’તિ સેટ્ઠો.

રૂપસમુટ્ઠાનાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૯. કલાપયોજનાયં . ‘‘સઙ્ગાને’’તિ ગણને. ‘‘તેના’’તિ સઙ્ગાનટ્ઠેન એકસદ્દેન દસ્સેતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘પિણ્ડી’’તિ એકગ્ઘનો. મૂલટીકાપાઠે. ‘‘ઉપ્પાદાદિપ્પવત્તિતો’’તિ ઉપ્પાદાદિવસેન પવત્તનતો. ‘‘ઇતી’’તિ તસ્મા. ઉપાદારૂપાનિ ત્વેવ વુચ્ચન્તિ. ‘‘એવં વિકારપરિચ્છેદ રૂપાનિ ચ યોજેતબ્બાની’’તિ પઞ્ચવિકારરૂપાનિ કલાપસ્સેવ ચોપનાદિસભાવા હોન્તિ, ન એકમેકસ્સ રૂપસ્સ. તસ્મા તાનિ એકેકસ્મિં કલાપે એકેકાનિ એવ હોન્તિ. પરિચ્છેદરૂપં પન કલાપપરિયાપન્નં રૂપં ન હોતિ. તસ્મા દ્વિન્નં દ્વિન્નં કલાપાનં અન્તરા તંપિ એકેકમેવ હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘ચતુન્નં

મહાભૂતાનં નિસ્સયતા સમ્ભવતો''તિ એત્થ ચતુન્નં મહાભૂતાનંપિ લક્ખણમત્તેન નાનત્તં હોતિ, પવત્તિવસેન પન એકગ્ઘનત્તા સણ્ઠાનટ્ઠેનપિ એકો નિસ્સયોતિ વત્તબ્બમેવ. એવઞ્હિસતિ એકસદ્દસ્સ અત્થ ચલનં નત્થીતિ. ''તેન સદ્દેના''તિ ચિત્તજસદ્દેન. અત્તાનં મોચેન્તો ''અધિપ્પાયેના''તિ આહ. થેરસ્સ અધિપ્પાયેનાતિ વુત્તં હોતિ. અત્તનો અધિપ્પાયં દસ્સેન્તો ''એત્થ પના''તિઆદિમાહ. તત્થ ''સદ્દેના''તિ ચિત્તજસદ્દેન. ''તાયવાચાયા''તિ વચીમયસદ્દેનાતિ અત્થો. ''વિઞ્ઞત્તી''તિ વિઞ્ઞાપનં ઇચ્ચેવત્થો. વિઞ્ઞાપેતીતિ વિઞ્ઞાપિતો. તસ્સ ભાવો વિઞ્ઞાવિતત્તં. વિતક્કવિપ્ફારસદ્દો નામ કસ્સચિ મહન્તં અત્થં ચિન્તેન્તસ્સ સોકવસેન વા તુટ્ઠિવસેન વા બલવવિતક્કો પવત્તતિ. સો સોકં વા તુટ્ઠિં વા સન્ધારે તું અસક્કોન્તો દુતીયેન સદ્ધિં મન્તેન્તો વિય અત્તનો મુખેયેવ અબ્યત્તં સદ્દં કત્વા સમુદીરતિ. પકતિજનો તં સદ્દમત્તં સુણાતિ વા ન વાસુણાતિ. સુણન્તોપિ અક્ખરં વા અત્થં વા અધિપ્પાયં વા ન જાનાતિ. દિબ્બસોતેન વા વિજ્જાસોતેન વાસુણન્તો અક્ખરંપિ અત્થંપિ અધિપ્પાયંપિ જાનાતિ. જાનિત્વા એવંપિ તે મનો, ઇત્થંપિ તે મનોતિઆદિસતિ. અયં વિતક્કવિપ્ફારસદ્દો નામ. સો વિઞ્ઞત્તિરહિતો સોતવિઞ્ઞેય્યોતિ મહાઅટ્ઠકથાયં વુત્તો. સઙ્ગહકારોપન વચીમયસદ્દોનામ વિઞ્ઞત્તિરહિતોતિ વા અસોતવિઞ્ઞેય્યોતિ વા નત્થીતિ પટિક્ખિપતિ. ''આગતે''તિ અટ્ઠકથાસુ આગતે. ''પચ્ચેતબ્બા''તિ સદ્દહાતબ્બા. ''ટીકાસુપનસ્સા''તિ અસ્સસચ્ચસઙ્ખેપસ્સ દ્વીસુટીકાસુ. અક્ખરઞ્ચ પદઞ્ચ બ્યઞ્જનઞ્ચ અત્થો ચાતિ દ્વન્દો. અપ્પઞ્ઞાયમાના અક્ખરપદબ્યઞ્જનત્થા યસ્સાતિ વિગ્ગહો. ''અન્ધદમિળાદીનં''તિ અન્ધજાતિકદમિળજાતિકાદીનં મિલક્ખૂનં. ''ઉક્કાસિતસદ્દો ચ ખિપિતસદ્દો ચ વમિતસદ્દો ચ છડ્ડિતસદ્દો ચાતિ દ્વન્દો. આદિસદ્દેન તાદિસા ઉગ્ગાર હિક્કાર હસિત રોદિતાદયો સઙ્ગણ્હાતિ. સેસમેત્થસુવિઞ્ઞેય્યં.

કલાપયોજનાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૧. રૂપપ્પવત્તિક્કમે. નપુગ્ગલવસેન વિસેસનં હોતિ. ભૂમિવસેન વિસેસનં હોતિ. તઞ્ચ ખો પવત્તિકાલવસેનાતિ અધિપ્પાયો.

એત્થચાતિઆદીસુ. પુરિમેસુ દ્વીસુ યોનીસુ પાળિનયેન વેદિતબ્બાતિ સમ્બન્ધો. નિક્ખન્તા, ઇતિ તસ્મા અણ્ડજાતિ ચ જલાબુજાતિ ચ વુચ્ચન્તિ. કથં અયં નયો પાળિનયો નામ હોતીતિ. પાળિયં અણ્ડકોસં વત્થિકોસં અભિનિબ્ભિજ્જ અભિનિબ્ભિજ્જ જાયન્તીતિ વચનેન અણ્ડતો જલાબુતો જાતા વિજાતા નિક્ખન્તાતિ અત્થો વિઞ્ઞાયતિ. અટ્ઠકથાયં પન અણ્ડેજાતા જલાબુમ્હિજાતાતિ વુત્તં. ગબ્ભપલિવેઠનાસયો નામ યેન પલિવેઠિતો ગબ્ભો તિટ્ઠતિ. વિભાવનિપાઠે ''ઉક્કંસગતિ પરિચ્છેદવસેના''તિ ઉક્કટ્ઠપ્પવત્તિનિયમનવસેન. ઉક્કટ્ઠનયવસેનાતિ વુત્તં હોતિ. અભિરૂપસ્સ કઞ્ઞા દાતબ્બાતિ એત્થ કઞ્ઞા દાતબ્બાતિ સામઞ્ઞતો વુત્તેપિ અભિરૂપસ્સ પુરિસસ્સાતિ વુત્તત્તા કઞ્ઞાપિ અભિરૂપકઞ્ઞા એવ વિઞ્ઞાયતિ. અયં ઉક્કટ્ઠનયો નામ. ''તત્થ તાનિ સબ્બાની''તિઆદીસુ. તાનિસબ્બાનિપિ ચક્ખુ સોત ઘાન ભાવ દ્વયાનિ ન ઓમકેન કમ્મેન લબ્ભતિ. ઉક્કટ્ઠેન કમ્મેન એવ લબ્ભતીતિ અધિપ્પાયો. વિભઙ્ગપાઠે. સદ્દાયતનં નામ પટિસન્ધિકાલે ન લબ્ભતીતિ વુત્તં ''એકાદસાયતનાની''તિ. ચક્ખુવેકલ્લસ્સ દસ, સોતવેકલ્લસ્સ અપરાનિદસ, ચક્ખુ સોતવેકલ્લસ્સનવ , ગબ્ભસેય્યસ્સવસેન સત્તાયતનાનિ. પાળિયં ઓપપાતિ કગબ્ભસેય્યકાનં એવ વુત્તત્તા ''પાળિયં અવુત્તંપિપના''તિ વુત્તં. અવુત્તમ્પિ ચક્ખાદિવેકલ્લં. ''અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિનાભાવવુત્તિતા વુત્તા''તિ કથં વુત્તા યસ્સ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ જિવ્હાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ, આમન્તા. યસ્સ વા પન જિવ્હાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ, આમન્તાતિઆદિના વુત્તા પેય્યાલમુખેન. આચરિયાનન્દત્થેરે ન પન ઇચ્છિતન્તિ સમ્બન્ધો. ''જિવ્હાવેકલ્લતાવિયા''તિ જિવ્હાવેકલ્લતાનામ નત્થિ વિય. ''ઘાનવેકલ્લતાપિ અત્થીતિ યુત્તં''તિ એત્થ પાળિયં

અધાનકાનં ઇત્થીનં પુરિસાનંતિ ઇદં માતુગબ્ભે ઘાનાયતને અનુપ્પન્નેયેવ પુરેતરઞ્ચ વન્તાનં ઇત્થિપુરિસાનં વસેન વુત્તં. ન ઘાનવેકલ્લાનં અત્થિતાયાતિપિ વદન્તિ. ગબ્ભે સેન્તીતિ ગબ્ભસયા. ગબ્ભસયા એવ ગબ્ભસેય્યા.

પવત્તિકાલેતિઆદીસુ. મૂલટીકાપાઠે. ''ઓરતો''તિ પટિસન્ધિં ઉપાદાય વુત્તં. એકાદસમસત્તાહે અનાગતેતિ વુત્તં હોતિ. રૂપાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ. નો ચ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ ઇદં અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નવસેન વુત્તં. તસ્મા પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય ઉપ્પન્નં રૂપાયતનં યાવજીવંપિ ઉપ્પન્નન્ત્વેવ વુચ્ચતિ. ન ઉપ્પજ્જિસ્સમાનન્તિ. ચક્ખાયતનં પન એકાદસમસત્તાહા ઓરતો ઠિતસ્સ ન ઉપ્પન્નં. તદા અનુપ્પન્નત્તા એકાદસમે સત્તાહે સમ્પત્તે ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ વત્તબ્બં હોતિ. પચ્છિમ ભવિકત્તા પન તદુભયમ્પિ ભવન્તરે નુપ્પજ્જિસ્સતિયેવાતિ. ઘાનાયતનં નિબ્બત્તેતીતિ ઘાનાયતનાનિબ્બત્તતં, કમ્મં. તેન કમ્મેન ગહિતપ્પટિસન્ધિકાનં. ઇદઞ્ચ યદિ તન્નિબ્બત્તકેન કમ્મેન પટિસન્ધિં ગણ્હેય્યું. ઘાનાયતને અનુપ્પન્ને અન્તરા ન કાલઙ્કરેય્યુન્તિ કત્વા વુત્તં. તન્નિબ્બત્તકેન કમ્મેન પટિસન્ધિં ગણ્હન્તાપિ તતો બલવન્તે ઉપચ્છેદકકમ્મે આગતે સતિ. ઘાનાયતનુપ્પત્તિકાલં અપત્વા અન્તરા નકાલઙ્કરોન્તીતિ નત્થિ. ''ચક્ખુઘાનેસુ વુત્તેસૂ''તિ ટીકાયં વુત્તેસુ. ''અત્થતો સિદ્ધા એવા''તિ એકાદસમસત્તાહે ઉપ્પન્નાતિ સિદ્ધા એવ. ''ઈદિસેસુઠાનેસૂ''તિ સભાવં વિચારે તું દુક્કરેસુ ઠાનેસુ. અટ્ઠકથાયેવ પમાણં કાતું યુત્તાતિ અધિપ્પાયો. અટ્ઠકથાપાઠે. ''પુરિમં ભવચક્કં''તિ અવિજ્જામૂલકં વેદનાવસાનં ભવચક્કં. ''અનુપુબ્બપ્પવત્તિદીપનતો''તિ યથા પચ્છિમે તણ્હામૂલકે ભવચક્કે ઉપપત્તિભવપ્પવત્તિં વદન્તેન ભવપચ્ચયાજાતીતિ એવં એકતો કત્વા વુત્તા, ન તથા પુરિમે ભવચક્કે. તત્થ પન સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણ પચ્ચયા નામ રૂપન્તિઆદિના અનુપુબ્બપ્પવત્તિદીપનતો. ''સો પટિક્ખિત્તોયેવા''તિ આયતનાનં કમતો વિનિચ્છયટ્ઠાને દેસનાક્કમોવ યુત્તોતિ વત્વા સો ઉપ્પત્તિક્કમો પટિક્ખિત્તો.

સંયુત્તકે યક્ખસંયુત્તપાળિયં. ગાથાસુ. ''કલલા''તિ કલલતો. ''અબ્બુદા''તિ અબ્બુદતો. ''પેસિયા''તિ પેસિતો. ''ઘના''તિ ઘનતો. ''જાતિઉણ્ણંસૂહી''તિ સુદ્ધજાતિકસ્સ એલકસ્સ લોમંસૂહિ. ''પરિપક્કસમૂહકં''તિ કલલતો પરં થોકં પરિપક્કઞ્ચ સમૂહાકારઞ્ચ હુત્વા. ''વિવત્તમાનં તબ્ભાવં''તિ કલલભાવં વિજહિત્વા વત્તમાનં. ''વિલીનતિ પુસદિસા''તિ અગ્ગિમ્હિ વિલીનતિપુરસસદિસા. ''મુચ્ચતી''તિ કપાલે નલગ્ગતિ. એતાનિજાયન્તીતિ એવં અટ્ઠકથાયઞ્ચ વુત્તં. ''દ્વા ચત્તાલીસમે સત્તાહે''તિ નવમાસે અતિક્કમ્મ વીસતિમેદિવસે. યદિ એવં, પઞ્ચમેસત્તાહે પઞ્ચપ્પસાખા જાયન્તિ, એકાદસમેસત્તાહે ચત્તારિ આયતનાનિ જાયન્તિ, મજ્ઝેપન પઞ્ચસત્તાહા અત્થિ. તત્થ કથન્તિ આહ ''એત્થ ચા''તિઆદિં. ''છસત્તાહા''તિ એકાદસમેન સદ્ધિં છસત્તાહા. એકાદસમેપિ હિ પચ્છિમદિવસે જાતત્તા છદિવસાનિ અવસિટ્ઠાનિ હોન્તિ. ''પરિણતકાલા''તિ પરિપક્કકાલા. પરિપાકગતા એવ હિ કમ્મજમહાભૂતા સુપ્પસન્ના હોન્તિ. તેસઞ્ચ પસાદગુણા પસાદરૂપા હોન્તીતિ. ''તસ્સા''તિ કલલસ્સ. વણ્ણજાતં વા સણ્ઠાનં વાતિ સમ્બન્ધો. ''આકાસકોટ્ઠાસિકો''તિ મનુસ્સેહિ આકાસકોટ્ઠાસે ઠપિતો. હુત્વાતિ પાઠસેસો. કથં પરમાણુતો પરિત્તકં સિયાતિ આહ ''સોહી''તિઆદિં. ''સો''તિ પરમાણુ. પટિસન્ધિક્ખણે કલલરૂપં કલાપત્તયપરિમાણં. પરમાણુ પન એકૂનપઞ્ઞાસકલાપપરિમાણો. તસ્મા તં તતો પરિત્તકન્તિ વુત્તં હોતિ. પટિસન્ધિક્ખણતો પરં પન તંપિ ખણેખણે ઉપચિતમેવ હોતિ. ''ધાતૂનં''તિ ચતુધાતુવવત્થાને આગતાનં ચતુન્નં મહાભૂતાનં. કલલસ્સવા ઉપચિતપ્પમાણં ગહેત્વા વુત્તન્તિપિ યુજ્જતિ. ''વત્થુસ્મિં''તિ અબ્બુદાદિવત્થુમ્હિ. ''જલાબુમૂલાનુસારેના''તિ જલાબુજાતકાલે તસ્સ મૂલાનુ સારેનાતિ અધિપ્પાયો. ગાથાયં. ''માતુતિરો કુચ્છિગતો''તિ વત્તબ્બે ગાથાબન્ધવસેન ''માતુકુચ્છિગતો તિરો''તિ વુત્તં. તેનાહ ''માતુયા તિરોકુચ્છિ ગતો''તિ. ''છિદ્દો''તિ સુખુમેહિ છિદ્દેહિ સમન્નાગતો. લદ્ધંવા પાનભોજનં. ''તતો પટ્ઠાયા''તિ સત્તરસમભવઙ્ગચિત્તતો પટ્ઠાય. ''રૂપસમુટ્ઠાને વુત્તમેવા''તિ રૂપસમુટ્ઠાને મૂલટીકાવાદ વિચારણાયં

‘યં પિતત્થ ન ચ યુત્ત’ન્તિઆદિના વુત્તમેવ. ‘‘અજ્ઝોહટાહારાભાવતો’’તિ બહિદ્ધાહારાભાવતોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘તત્થા’’તિ રૂપબ્રહ્મલોકે. અભાવં વણ્ણેતિ. કસ્માપન વણ્ણેતિ, નનુ વણ્ણેન્તસ્સ અટ્ઠકથા વિરોધો સિયાતિ. વિરોધો વા હોતુ, અવિરોધો વા. પાળિયેવ પમાણન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘રૂપધાતુયા’’તિઆદિના વિભઙ્ગે પાળિં આહરિ. તત્થ ‘‘રૂપધાતુયા’’તિ રૂપલોકધાતુયા. રૂપ બ્રહ્મલોકેતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ઉપપત્તિક્ખણે’’તિ પટિસન્ધિક્ખણે. આચરિયસ્સ અધિપ્પાયં વિભાવેન્તો ‘‘એત્થચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘ફોટ્ઠબ્બે પટિક્ખિત્તેપી’’તિ પઞ્ચાયતનાનીતિ વા પઞ્ચધાતુયોતિ વા પરિચ્છેદકરણમેવ પટિક્ખે પનં દટ્ઠબ્બં. ‘‘કિચ્ચન્તર સબ્ભાવા’’તિ ફોટ્ઠબ્બકિચ્ચતો કિચ્ચન્તરસ્સ વિજ્જમાનત્તા. કિમ્પન કિચ્ચન્તરન્તિ. રૂપકાયસ્સ પવત્તિયા હેતુપચ્ચયકિચ્ચં. મહાભૂતા હેતૂ મહાભૂતા પચ્ચયા રૂપક્ખન્ધસ્સ પઞ્ઞાપનાયાતિ હિ ભગવતા વુત્તં. તત્થ હેતુકિચ્ચં નામ રૂપજનનકિચ્ચં. પચ્ચય કિચ્ચં નામ રૂપૂપત્થમ્ભન કિચ્ચં. કિચ્ચન્તરમેવનત્થીતિ ઘાનાદીનં વિસય ગોચરભાવકિચ્ચં તેસં કિચ્ચં નામ, તતો અઞ્ઞં કિચ્ચં નામ નત્થિ. ‘‘યેના’’તિ કિચ્ચન્તરેન. ‘‘તે’’તિ ગન્ધાદયો. ઇદાનિ અટ્ઠક તાનુગતં વાદં દસ્સેન્તો ‘‘યથાપના’’તિઆદિમાહ. ‘‘યેન કિચ્ચવિસેસેના’’તિ વિસયગોચરભાવકિચ્ચવિસેસેન. રૂપજનનરૂપૂપત્થમ્ભન કિચ્ચવિસેસેન ચ. ‘‘સબ્બત્થા’’તિ સબ્બસ્મિં પાળિપ્પદેસે. ‘‘તેસં’’તિ ગન્ધાદીનં. ‘‘તત્થા’’તિ રૂપલોકે. ‘‘નિસ્સન્દ ધમ્મમત્તભાવેના’’તિ એત્થ યથા અગ્ગિમ્હિ જાતે તસ્સ નિસ્સન્દા નામ ઇચ્છન્તસ્સપિ અનિચ્છન્તસ્સપિ જાયન્તિયેવ. વણ્ણોપિ જાયતિ, ઓભાસોપિ, ગન્ધોપિ, રસોપિ, ધૂમોપિ, પુપ્ફુલ્લાનિપિ કદાચિ જાયન્તિયેવ. તેહિ વણ્ણાદીહિ કરણીયે કિચ્ચવિસેસે સતિપિ અસતિપિ. તથા મહાભૂતેસુ જાતેસુ તેસં નિસ્સન્દા નામ ઇચ્છન્તસ્સપિ અનિચ્છન્તસ્સપિ કિચ્ચવિસેસે સતિપિ અસતિપિ જાયન્તિયેવ. એવં નિસ્સન્દધમ્મમત્તભાવેન. અનુપ્પવેસો યુત્તો સિયા અજ્ઝત્ત સન્તાનેતિ અધિપ્પાયો. બહિદ્ધા સન્તાને પન વત્થા ભરણ વિમાનાદીસુ તેસં ભાવો ઇચ્છિ તબ્બો સિયા. અજ્ઝત્તેપિ વા કાયં ઓળારિકં કત્વા માપિતકાલેતિ. એત્થ ચ ‘‘ધમ્માયતન ધમ્મધાતૂસુ અનુપ્પવેસો’’તિ એત્થ અટ્ઠસાલિનિયં તાવ. યે પન અનાપાતાગતા રૂપાદયોપિ ધમ્મારમ્મણમિચ્ચેવ વદન્તીતિ વુત્તં. તં તત્થ પટિક્ખિત્તં. અનાપાતાગમનં નામ વિસયગોચર કિચ્ચરહિતતા વુચ્ચતિ. તઞ્ચ મનુસ્સાનમ્પિ દેવાનમ્પિ બ્રહ્માનમ્પિ પસાદરૂપેસુ અનાપાતા ગમનમેવ અધિપ્પેતં. તં પન અત્થિનત્થીતિ વિચારેત્વા કથેતબ્બં. અપિ ચ નિસ્સન્દધમ્મા નામ ઓળારિકાનં મહાભૂતાનં વિવિધાકારાપિ ભવેય્યું. બ્રહ્માનં પન અજ્ઝત્ત રૂપં અપ્પના પત્તકમ્મવિસેસેન પવત્તં અતિસુખુમં હોતિ. તસ્મા કામસત્ત સન્તાને વિય તત્થ પરિપુણ્ણં નિસ્સન્દરૂપં નામ વિચારેતબ્બમેવ. ધમ્મા રમ્મણઞ્ચ મુખ્યધમ્મારમ્મણં અનુલોમ ધમ્માયતનન્તિ પાળિયં વુત્તં નત્થિ યેવાતિ. ‘‘જીવિત છક્કઞ્ચા’’તિ વત્તબ્બં રૂપલોકે. ‘‘તત્થા’’તિ અસઞ્ઞસત્તે. કામલોકે જીવિતનવકં કસ્મા વિસું ન વુત્તન્તિ. પટિસન્ધિક્ખણે કસ્મા ન વુત્તં. પવત્તિકાલેપિ વિસું ન વુત્તમેવ. ‘‘આહારૂપત્થમ્ભકસ્સા’’તિ આહારસઙ્ખાતસ્સ રૂપૂપત્થમ્ભકસ્સ. ‘‘સકલસરીર બ્યાપિનો અનુપાલકજીવિતસ્સા’’તિ કાયદસકભાવદસકેસુ પરિયાપન્નસ્સ જીવિતસ્સ. ‘‘એત દેવા’’તિ જીવિતનવકમેવ. ‘‘તત્થા’’તિ રૂપલોકે. ઉદયભૂતસ્સા’’તિ વટ્ટિભૂતસ્સ. ‘‘દ્વીસુ અગ્ગીસૂ’’તિ પાચકગ્ગિસ્મિઞ્ચ કાયગ્ગિસ્મિઞ્ચ. આતઙ્કો વુચ્ચતિ રોગો. બહુકો આતઙ્કો યસ્સાતિ વિગ્ગહો. ‘‘વિસમવેપાકિનિયા’’તિ વિસમં પાચેન્તિયા. ‘‘ગહણિયા’’તિ ઉદરગ્ગિના. ‘‘પધાનક્ખમાયા’’તિ પધાન સઙ્ખાતં ભાવનારબ્ભકિચ્ચં ખમન્તિયા. ‘‘એતં’’તિ જીવિતનવકં. ‘‘થેરેન ચા’’તિ અનુરુદ્ધત્થેરેન ચ. ‘‘એતં’’તિ જીવિત નવકં. ‘‘નિરોધક્કમો’’તિ મરણાસન્નકાલે નિરોધક્કમો. ‘‘એત્થા’’તિ રૂપલોકે. કળેવરં વુચ્ચતિ મતસરીરં. તસ્સ નિક્ખેપો કળેવરનિક્ખેપો. અઞ્ઞેસઞ્ચ ઓપપાતિકાનં કળેવરનિક્ખેપો નામ નત્થિ. કસ્મા પન તેસં કળેવરનિક્ખેપો નામ નત્થીતિ આહ ‘‘તેસઞ્હી’’તિઆદિં. વિભાવનિપાઠે. સબ્બેસંપિ રૂપબ્રહ્માનં. આહારસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં અભાવતો તિસમુટ્ઠાનાનીતિ વુત્તં. અસઞ્ઞસત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનાનમ્પિ અભાવતો દ્વિસમુટ્ઠાનાનીતિ વુત્તં. ‘‘તાની’’તિ મરણાસન્ન ચિત્તસમુટ્ઠાનાનિ. તં પરિમાણં અસ્સાતિ તાવત્તકં. ‘‘લહુકગરુકતાદિવિકારો’’તિ સકલરૂપકાયસ્સ લહુકગરુકાદિવિકારો. અપિ ચ તત્થ દન્ધત્તાદિકર

ધાતુક્ખોભપચ્ચયાનં સબ્બસો અભાવતો નિચ્ચકાલમ્પિ સકલસરીરસ્સ લહુતાદિગુણો વત્તતિયેવ. કિં તત્થ પટિપક્ખ ધમ્મપ્પવત્તિ ચિન્તાય. તથા અસઞ્ઞસત્તેપિ રુપ્પનવિકાર ચિન્તાયાતિ.

રૂપપ્પવત્તિક્કમાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૧. નિબ્બાનસઙ્ગહે. દ્વીસુ નિબ્બાનપદેસુ પથમપદં અવિઞ્ઞાતત્થં સામઞ્ઞ પદં. દુતીયં વિઞ્ઞા તત્થં વિસેસપદં. કિલેસે સમેતીતિ સમણો. અરિયપુગ્ગલો. સમણસ્સ ભાવો સામઞ્ઞં. અરિયમગ્ગો. સામઞ્ઞસ્સ ફલાનિ સામઞ્ઞફલાનિ. લોકતો ઉત્તરતિ અતિક્કમતીતિ લોકુત્તરં. લોકે ન પઞ્ઞાવીયતીતિ પઞ્ઞત્તીતિ ઇમમત્થં સન્ધાય ''નહી''તિઆદિમાહ . ચત્તારિમગ્ગઞ્ઞાણાનિ ચતુમગ્ગઞ્ઞાણન્તિ એવં સમાસવસેન એકવચનન્તં પદં વાક્યં પત્વા બહુવચનન્તં હોતીતિઆહ ''ચતૂહિ અરિયમગ્ગઞ્ઞાણેહી''તિ. ''તાદિસમ્હા''તિ અરિયમગ્ગસદિસમ્હા. ''વિમુખાનં''તિ પરમ્મુખાનં. ''જચ્ચન્ધાનં વિયા''તિ જચ્ચન્ધાનં ચન્દમણ્ડલસ્સ અવિસયભાવો વિય. ''તસ્સા''તિ નિબ્બાનસ્સ. તત્થ ''જચ્ચન્ધાનં''તિ અવિસયપદે સામિપદં. ''તસ્સા''તિ ભાવપદં. ''યં કિઞ્ચી''તિ કિઞ્ચિયં અત્થજાતં. અસ્સનિબ્બાનસ્સ સિદ્ધતન્તિ સમ્બન્ધો. અપાકટસ્સ ધમ્મસ્સ. વાયામોપિ નામ ન અત્થિ. કુતો તસ્સ સચ્છિકરણં ભવિસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. ''યેના''તિ વાયામેન. ''નિબ્બાનેન વિના''તિ નિબ્બાનારમ્મણં અલભિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ''અકિચ્ચસિદ્ધિં''તિ કિલેસપ્પહાન કિચ્ચસ્સ અસિદ્ધિં. ''તતો''તિ તસ્મા. ''વધાયા''તિ વધિતું. ''પરિસક્કન્તા''તિ વાયમન્તા. ગાથાયં. ''અન્તોજટા''તિ અજ્ઝત્તસન્તાને તણ્હાજટા, તણ્હાવિનદ્ધા. ''બહિજટા''તિ બહિદ્ધાસન્તાને તણ્હાજટા, તણ્હાવિનદ્ધા. ''તસ્સા''તિ તણ્હાય. ''વત્થુતો''તિ વિસુંવિસું જાતસરૂપતો. પરિનિબ્બાયિંસુ, પરિનિબ્બાયન્તિ, પરિનિબ્બાયિસ્સન્તીતિ પરિનિબ્બુતા. તકારપચ્ચયસ્સ કાલત્તયેપિ પવત્તનતો. યથા દિટ્ઠા, સુતા, મુતા, વિઞ્ઞાતા,તિ. વિસિટ્ઠં કત્વા જાનિતબ્બન્તિ વિઞ્ઞાણં. ન નિદસ્સિતબ્બન્તિ અનિદસ્સનં. નત્થિ અન્તો એતસ્સાતિ અનન્તં. સબ્બતો પવત્તા ગુણપ્પભા એતસ્સાતિ સબ્બતોપભં. ''ભગવતા વુત્તં''તિ દીઘનિકાયે કેવટ્ટસુત્તે વુત્તં. ''સવન્તિયો''તિ મહાનદિયો વા કુન્નદિયો વા. ''અપ્પેન્તી''તિ પવિસન્તિ. ''ધારાતિ'' મેઘવુટ્ઠિધારા. બુદ્ધેસુ અનુપ્પજ્જન્તેસુ એકસત્તોપિ પરિનિબ્બાતું ન સક્કોતીતિ ઇદં બુદ્ધુપ્પાદકપ્પે એવ પચ્ચેક સમ્બુદ્ધાપિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ કત્વા વુત્તં. અપદાન પાળિયં પન બુદ્ધસુઞ્ઞકપ્પેપિ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિ આગતા એવ. ''એકસત્તોપી''તિ વા સાવકસત્તો ગહેતબ્બો. એવઞ્હિ સતિ અપદાનપાળિયા અવિરોધો હોતિ. ''આરાધેન્તી''તિ સાધેન્તિ પટિલભન્તિ. સબ્બતો પવત્તા ગુણપ્પભા એતસ્સાતિ અત્થં સન્ધાય ''સબ્બતોપભા સમ્પન્નં''તિ વુત્તં. ''જોતિ વન્ત તરોવા''તિ ઓભાસવન્તતરો વા. સબ્બત્થ પભવતિ સંવિજ્જતીતિ સબ્બતોપભન્તિ ઇમમત્થં સન્ધાય સબ્બતો વા પભુતમેવ હોતીતિ વુત્તં. તેનાહ ''ન કત્થચિ નત્થી''તિ. ''એવંસન્તે પી''તિ એવં વુત્તનયેન એકવિધે સન્તેપિ. ''ઉપચરિતું''તિ ઉપચારવસેન વોહરિતું. ''યથાહા''તિ તસ્મિં યેવસુત્તે પુન કિં આહ. ભવં નેતીતિ ભવનેત્તિ. ભવતણ્હા એવ. ''સમ્પરાયિકા''તિ ચુતિઅનન્તરે પત્તબ્બા. દ્વિન્નં ખીણાસવાનં અનુપાદિસેસતા વુત્તાતિ સમ્બન્ધો. એત્થ ''અનુપાદિસેસતા''તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનં વુચ્ચતિ. સેક્ખેસુ અરહત્તમગ્ગટ્ઠસ્સ સેક્ખસ્સ કિલેસુપાદિસેસ વસેન અનુપાદિસેસતા વુત્તા. ''કિલેસુપાદિસેસો''તિ ચ કિલેસ સઙ્ખાતો ઉપાદિસેસો. તથા ખન્ધુપાદિસેસોપિ. અન્તરાપરિનિબ્બાયીતિઆદીસુ પરિનિબ્બાનં નામ કિલેસપરિનિબ્બાનં વુત્તં. ઉભતો ભાગ વિમુત્તાદીનં પદત્થો નવમપરિચ્છેદે આગમિસ્સતિ. ''કિલેસક્ખયેન સહેવ ખિય્યન્તી''તિ પચ્ચુપ્પન્નભવે અરહત્તમગ્ગક્ખણે કિલેસક્ખયેન સદ્ધિં એવ ખિય્યન્તિ. અનુપ્પાદ ધમ્મતં ગચ્છન્તિ. તથા અનાગામિ પુગ્ગલસ્સ કામપટિસન્ધિક્ખન્ધાપિ અનાગામિમગ્ગક્ખણે, સોતાપન્નસ્સ સત્તભવેઠપેત્વા અવસેસ કામપટિસન્ધિક્ખન્ધા સોતાપત્તિ મગ્ગક્ખણે તં તં કિલેસક્ખયે ન સહેવ ખિય્યન્તીતિ. પચ્ચુપ્પન્નક્ખન્ધા પન

કિલેસક્ખયેન સહખિય્યન્તિ. ખન્ધુપાદિસેસા નામ હુત્વા યાવમરણકાલા ખીણાસવાનમ્પિ પવત્તન્તિ. કસ્મા પવત્તન્તીતિ આહ ''યાવચુતિયા પવત્તમાનં''તિઆદિં. પચ્ચુપ્પન્નક્ખન્ધસન્તાનં પન ધમ્મતાસિદ્ધન્તિ સમ્બન્ધો. ''ફલનિસ્સન્દભૂતં''તિ વિપાકફલભૂતઞ્ચ નિસ્સન્દફલભૂતઞ્ચ હુત્વા. ''તેનસહેવા''તિ કિલેસક્ખયેન સહેવ. ''યસ્માપના''તિઆદીસુ. પરિસમન્તતો બુન્ધન્તિ નીવારેન્તિ, સન્તિસુખસ્સ અન્તરાયં કરોન્તીતિ પલિબોધા. કિલેસાભિસઙ્ખરણ કિચ્ચાનિ, કમ્માભિસઙ્ખરણકિચ્ચાનિ, ખન્ધાભિસઙ્ખરણ કિચ્ચાનિ ચ. પલિબોધેહિ સહ વત્તન્તીતિ સપલિબોધા. સઙ્ખાર નિમિત્તેહિ સહ વત્તન્તીતિ સનિમિત્તા. તણ્હાપણિધીહિ સહ વત્તન્તીતિ સપણિહિતા .''તતો''તિ પાપકમ્મતો, અપાયદુક્ખતો ચ. ''કોચી''તિ કોચિધમ્મો. ''નિરોધેતું સક્કોતી''તિ સક્કાયદિટ્ઠિયા નિરુદ્ધાય તે નિરુજ્ઝન્તિ. અનિરુદ્ધાય નનિરુજ્ઝન્તિ. તસ્મા સક્કાયદિટ્ઠિ નિરોધો નિબ્યાપારધમ્મોપિ સમાનો તે પલિબોધે નિરોધેતિ નામ. ''નિરોધેતું સક્કોતી''તિ ચ અબ્યાપારે બ્યાપારપરિકપ્પનાતિ દટ્ઠબ્બં. સક્કાયદિટ્ઠિનિરોધોયેવ તે પલિબોધે નિરોધેતું સક્કોતીતિ એત્થ દ્વિન્નમ્પિ નિરોધો એકોયેવ. એવં સન્તેપિ અવિજ્જા નિરોધા સઙ્ખાર નિરોધોતિઆદીસુ વિય અભેદે ભેદપરિકપ્પના હોતીતિ. ઉપ્પાદો ચ પવત્તો ચ ઉપ્પાદપ્પવત્તા. તે મૂલં યસ્સાતિ વિગ્ગહો. યેન ઓળારિકાકારેન. મારેન્તીતિ મારા. વધકપચ્ચત્થિકાતિ વુત્તં હોતિ. કિલેસમારાદયો. મારા દહન્તિ તિટ્ઠન્તિ એતેસૂતિ મારધેય્યા. મારેતિ ચાવેતિ ચાતિ મચ્ચુ. મરણમેવ. મચ્ચુદહતિ તિટ્ઠતિ એતેસૂતિ મચ્ચુધેય્યા. ''નત્થિ તસ્મિં નિમિત્તં''તિ વુત્તે પઞ્ઞત્તિધમ્મેસુપિ ઉપ્પાદપ્પવત્તમૂલં નિમિત્તં નામ નત્થિ. એવંસતિ, તેહિ નિબ્બાનસ્સ અવિસેસો આપજ્જતીતિ ચોદના. તં પરિહરન્તો ''તઞ્હી''તિઆદિમાહ. વિદ્ધંસેત્વાતિ ચ સાધેન્તન્તિ ચ અત્થવિસેસ પાકટત્થાય અબ્યાપારે બ્યાપાર પરિકપ્પના એવ. પણીતાદિભેદે. ઇદં બુદ્ધાનં નિબ્બાનં પણીતં. ઇદં પચ્ચેકબુદ્ધાનં નિબ્બાનં મજ્ઝિમં. ઇદં બુદ્ધસાવકાનં નિબ્બાનં હીનન્તિ ભિન્નં ન હોતીતિ યોજેતબ્બં. નાનપ્પકારેન ચિત્તં નિધેતિ એતેનાતિ પણિહિતં. ''નિધેતી''તિ આરમ્મણેસુ નિન્નં પોણં પબ્ભારં કત્વા ઠપેતીતિ અત્થો. તથા પણિધાનપણિધીસુ. અત્થતો એકં આસાતણ્હાય નામં. ''લબ્ભમાનાપી''તિ ભવસમ્પત્તિ ભોગસમ્પત્તિયો લબ્ભમાનાપિ. ''પિપાસવિનય ધમ્મત્તા''તિ પાતું પરિભુઞ્જિતું ઇચ્છા પિપાસા. પિપાસં વિનેતિ વિગમેતીતિ પિપાસવિનયો. ''વેદયિતસુખં''તિ વેદનાસુખં. ''કતમં તં આવુસો''તિ પાળિપાઠે ''તં''તિ તસ્મા. ''યદેત્થ વેદયિતં નત્થી''તિ યસ્મા એત્થ વેદયિતં નત્થિ. તસ્મા નિબ્બાને સુખં નામ કતમન્તિ યોજના. ''એત્થા''તિ એતસ્મિં નિબ્બાને. ''એતદેવેત્થા''તિઆદિમ્હિ. ''એત દેવા''તિ એસોએવ. યસ્મા એત્થ વેદયિતં નત્થિ. તસ્મા એસો વેદયિતસ્સ નત્થિભાવો એવ એત્થનિબ્બાને સુખન્તિ યોજના.

''એત્થ ચા''તિઆદીસુ. યદેતં ખિય્યનં નિરુજ્ઝનં અત્થીતિ સમ્બન્ધો. કેચિ પન તંખિય્યન નિરુજ્ઝન ક્રિયામત્તં નિબ્બાનં ન હોતિ. અભાવ પઞ્ઞત્તિમત્તં હોતીતિ વદન્તિ. તં પટિસેધેન્તો ''ન હિતં''તિઆદિમાહ. ''પઞ્ઞત્તિરૂપં''તિ પઞ્ઞત્તિસભાવો. પાળિપાઠે. ''પદહતી''તિ વીરિયં દળ્હં કરોતિ. પહિતો અત્તા અનેનાતિ પહિતત્તો. ''પહિતો''તિ પદહિતો. અનિવત્તભાવે ઠપિતો. પેસિતોતિપિ વણ્ણેન્તિ. ''કાયેના''તિ નામકાયેન. તણ્હાવસે વત્તન્તીતિ તણ્હાવસિકા. ''તેસં પી''તિ તેસં વાદેપિ. તસ્મિં ખય નિરોધમત્તે અનન્તગુણા નામ નત્થીતિ ઇમં વાદં વિસોધેતું ''નિબ્બાનસ્સ ચા''તિઆદિ વુત્તં. ''પટિપક્ખવસેન સિજ્ઝન્તી''તિ એતેન વટ્ટધમ્મેસુ મહન્તં આદીનવં પસ્સન્તા એવ તેસં નિરોધે મહન્તં ગુણાનિસંસં પસ્સન્તીતિ દીપેતિ. યે પન યથાવુત્તં ખયનિરોધં પરમત્થનિબ્બાનન્તિ ન જાનન્તિ, તેસં વત્તબ્બમેવ નત્થિ. એવં ગુણપદાનં ગમ્ભીરત્તા તંખયનિરોધમત્તં અનન્તગુણાનં વત્થુ ન હોતીતિ મઞ્ઞન્તિ. ઇદાનિ નિબ્બાનં પરમં સુખન્તિ વુત્તં. કથં તં ખયનિરોધમત્તં પરમસુખં નામ ભવેય્યાતિ ઇમં વાદં વિસોધેતું ''સન્તિસુખઞ્ચનામા''તિઆદિ વુત્તં. અત્થિભિક્ખવેતિ સુત્તે. ''નોચેતં અભવિસ્સા''તિ એતં અજાતં નોચે સન્તં વિજ્જમાનં ન ભવેય્ય. ''નયિમસ્સા''તિ ન ઇમસ્સ. પચ્ચક્ખભૂતં

ખન્ધપઞ્ચકં દસ્સેન્તો ''ઇમસ્સા''તિ વદતિ. નિસ્સક્કત્થે ચ સામિવચનં. ઇમસ્મા જાતા ભૂતા કતા સઙ્ખતા સત્તાનં નિસ્સરણં નામ ન પઞ્ઞાયેય્યાતિ યોજના. પરત્થપિ એસનયો. એસનયો સબ્બેસૂતિઆદીસુ. દુચ્ચરિત ધમ્મા નામ પચ્ચયે સતિ, જાયન્તિ. અસતિ, ન જાયન્તીતિ એવં જાતં વિય અજાતમ્પિ તેસં અત્થિ. યદિ ચ અજાતં નામ નત્થિ. જાતમેવ અત્થિ. એવંસતિ, અત્તનિ દુચ્ચરિતાનં અજાતત્થાય સમ્માપટિપજ્જન્તાનંપિ સબ્બે દુચ્ચરિત ધમ્મા અત્તનિ જાતાયેવ સિયું, નો અજાતા. કસ્મા, અજાતસ્સ નામ નત્થિતાયાતિઆદિના યોજેતબ્બં.

''એત્તાવતા''તિ , અત્થિ ભિક્ખવે અજાતંતિઆદિના પાળિવચનેન. સબ્બેસઙ્ખારા સમન્તિ વૂપસમન્તિ એત્થાતિ સબ્બસઙ્ખાર સમથો. સબ્બે ઉપધયો એત્થ નિસ્સજ્જન્તિ અરિયાજનાતિ સબ્બુપધિનિસ્સગ્ગો. ''ઉપલબ્ભમાનો''તિ સન્તિલક્ખણેન ઞાણેન ઉપલબ્ભમાનો. ''એસિંસૂ''તિ કત્વા એસનકિચ્ચસ્સ સિખાપત્તં અત્થં દસ્સેતું ''અધિગચ્છિંસૂ''તિ વુત્તં.

નિબ્બાનસઙ્ગહાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

રૂપસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૭. સમુચ્ચયસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૬૨. સમુચ્ચયસઙ્ગહે . અત્તનો આવેણિકભૂતેન સામઞ્ઞ લક્ખણેનતિ ચ સમ્બન્ધો. અઞ્ઞાપદેસેન એવ તદુભયલક્ખણેન સલક્ખણાનિ નામ વુચ્ચન્તીતિ અધિપ્પાયો. ''નિબ્બાનસ્સપિ સરૂપતો લબ્ભમાનસભાવતા''તિ અઞ્ઞનિસ્સય રહિતેન લબ્ભમાનસભાવતા. નનુ નિબ્બાનમ્પિ રાગક્ખયો દોસક્ખયો મોહક્ખયોતિઆદિના અઞ્ઞનિસ્સયદસ્સનં અત્થિ યેવાતિ. દસ્સનમત્તં અત્થિ. નિબ્બાનં પન રાગાદીહિ પટિબદ્ધં ન હોતિ. અથ ખો તેહિ દૂરતરં હોતિ. પટિપક્ખતરં, પટિવિરુદ્ધતરં. યઞ્હિ રૂપસ્સ ખયો વયો ભેદો અનિચ્ચાતિ વુત્તં. તત્થ રૂપસ્સ ઉપ્પજ્જિત્વા ખયો વુત્તોતિ સો રૂપસ્સ નિસ્સિતો એવ હોતિ. ઇધ પન રાગાદીનં પુન ઉપ્પાદસ્સપિ અભાવો વુત્તોતિ સો રાગાદીસુ અનિસ્સિતો એવ. ન કેવલં અનિસ્સિતો. અથ ખો તેહિ દૂરતરો ચ પટિપક્ખતરો ચ તેસં પટિપક્ખગુણેહિ ઇમસ્સસિદ્ધત્તાતિ. અનિપ્ફન્નરૂપાનિપિ અધિપ્પેતાનિ એવ તેસમ્પિ ખન્ધાયતનધાતુ સચ્ચેસુ સઙ્ગહિતત્તા.

આસવાદીસુ. ''પારિવાસિયટ્ઠેના''તિ પરિવાસકરણટ્ઠેન. ''મદનીયટ્ઠેના''તિ મદનજનકટ્ઠેન. ''પરિવાસં ગણ્હન્તી''તિ દોસવેપુલ્લં આપજ્જન્તીતિ વુત્તં હોતિ. પુન ''પરિવાસં''તિ દુગ્ગન્ધતાદિપરિવાસં. ''આસવભરિતમેવા''તિ આસવેહિ પૂરિતમેવ. ''છળારમ્મણાનિ દૂસેન્તી''તિ તાનિ સાસવાદિભાવં પાપેન્તીતિ અધિપ્પાયો. ''ભવતો''તિ ભૂમિતો ઇચ્ચેવત્થો. અવધીયતિ પરિચ્છિન્દીયતિ એતસ્માતિ અવધિ. અપાદાનં વુચ્ચતિ. મરિયાદો નામ પરિયન્તપરિચ્છેદો. મરિયાદમત્તભૂતો ક્રિયાવિસયો મરિયાદવિસયો. અવધિ નામ બ્યાપન વિધાનં, ક્રિયા બ્યાપનસ્સ વિસયો અભિવિધિવિસયો. ''યસ્સા''તિ અવધિ વત્થુસ્સ. ''અત્તાનં''તિ અવધિવત્થું. ''બહિકત્વા''તિ સમ્પત્તમત્તં કત્વાતિ અધિપ્પાયો. અવધિવિચારણાયં. ''સદ્દસ્સા''તિ ભગવતો કિત્તિસદ્દસ્સ. ''તં''તિ અવધિભૂતં અત્થં. ''યસો''તિ કિત્તિસદ્દો. ''ઇતરં''તિ અનભિવિધિવિસયં બહિ કત્વા પવત્તતિ.

કામાસવાદીસુ. ''તન્નામેના''તિ કામનામેન. ''તદારમ્મણા''તિ કામધમ્મારમ્મણા. ''અયમત્થો વા''તિ કામીયતીતિઆદિના વુત્તો પચ્છિમત્થોવ. ''મહગ્ગતકુસલધમ્મા''તિ ઇધાધિપ્પેતં કમ્મભવં સન્ધાય વુત્તં. ''તં નિબ્બત્તા''તિ તેન નિબ્બત્તા. ''તદારમ્મણા''તિ દુવિધભવારમ્મણા. ''તણ્હા એવા''તિ ભવતણ્હા એવ. ''ભવો એવા''તિ ભવારમ્મણતાય ભવનામિકા તણ્હા એવ. ''ઇમે એવા''તિ તણ્હાદિટ્ઠિ અવિજ્જા એવ. ''પરિવુત્થે સતી''તિ પરિવસિતે સતિ. ''કામવિસયા''તિ કામધમ્મવિસયા. ''તસ્મિં''તિ કામાસવે. ભવવિસયા માનાદયો પરિવુત્થા એવાતિઆદિના યોજેતબ્બં. તથા દિટ્ઠિવિસયાતિ પદેપિ.

''અનસ્સાસિકં કત્વા''તિ અસ્સાસપસ્સાસરહિતં કત્વા. ''અવહનનટ્ઠેના''તિ અજ્ઝોત્થરિત્વા મારણટ્ઠેન. અધોકત્વા મારણટ્ઠેનાતિપિ યુજ્જતિ. ''દુત્તરટ્ઠેના''તિ તત્થ પતન્તસ્સ તરિતું દુક્કરટ્ઠેન. ''વુત્તનયેના''તિ આસવેસુ વુત્તનયેન.

''વટ્ટસ્મિં''તિ તિવિધવટ્ટસ્મિં. ''ભવયન્તકે''તિ અવિજ્જાસઙ્ખારાદિકે ભવચક્કે. ''આમસનં''તિ પદસ્સ અત્થં દસ્સેતિ ''તથા તથા કપ્પેત્વા ગહણ''ન્તિ. ''સાસને''તિ પરિયત્તિસાસને તસ્મિં તસ્મિં સુત્તન્તે. ''દિટ્ઠિયો દિટ્ઠુપાદાનં''તિ દિટ્ઠિવત્થૂસુ દળ્હગ્ગાહટ્ઠેન દિટ્ઠિયો એવ દિટ્ઠુપાદાનં. અત્તવાદુપાદાને. પરિકપ્પ બુદ્ધિ નામ મિચ્છાઞાણં વુચ્ચતિ. ''ઇસ્સર નિમ્મિતં''તિ સકલલોકિસ્સરેન મહાબ્રહ્મુના આદિકપ્પકાલે નિમ્મિતં. ''અધિચ્ચ

સમુપ્પન્નં''તિ અહેતુ અપચ્ચયા સમુપ્પન્નં. ''અચ્ચન્તસસ્સતં''તિ ભવપરમ્પરાસુ સસ્સતં. ''એકચ્ચસસ્સતં''તિ ભવવિસેસં પત્વા એકચ્ચાનં સત્તાનં સસ્સતં. ''ઉચ્છિન્નં''તિ યત્થકત્થચિ પરમ્મરણા ઉચ્છિન્નં. પુરાણઞ્ચકમ્મં પરિક્ખીણં, નવઞ્ચકમ્મં અકતં. એવં સંસાર સુદ્ધીતિઆદિના ગહણન્તિ અત્થો. સન્તો કાયો સક્કાયો. ''સન્તો''તિ પરમત્થતો વિજ્જમાનો. ''કાયો''તિ રૂપકાયો, નામકાયો. અત્તનો અત્તનો કાયો વા સક્કાયો. પચ્ચત્તકાયો, પાટિપુગ્ગલિક કાયોતિ વુત્તં હોતિ. યથાવુત્તકાય દ્વયમેવ. સક્કાયે દિટ્ઠિ સક્કાયદિટ્ઠિ. તત્થ ''સક્કાયે દિટ્ઠી''તિ પુબ્બન્તાપરન્ત કપ્પિકાનં વિય પુબ્બન્તા પરન્તેઅચિન્તેત્વા સબ્બસત્તાનંપિ અત્તનો ખન્ધેસુ એવ 'રૂપં મે અત્તાતિ વા' અત્તા મે રૂપવાતિ વા, અત્તનિ મે રૂપન્તિ વા, રૂપસ્મિં મે અત્તાતિ વા, એવમાદિના ધમ્મતા સિદ્ધા દિટ્ઠીતિ વુત્તં હોતિ. ''અસ્સુતવા''તિ ખન્ધદેસનાદિકે સુઞ્ઞતધમ્મપ્પટિસં યુત્તે દેસના ધમ્મે અસ્સુત પુબ્બત્તા નત્થિ સુતં એતસ્સાતિ અસ્સુતવા. ''પુથુજ્જનો''તિ લોકિયમહાજનો. તત્થ પરિયાપન્નો પન એકપુગ્ગલોપિ પુથુજ્જનોત્વેવ વુચ્ચતિ. સો સુતવાપિ અત્થિ, અસ્સુતવાપિ અત્થિ. ઇધ અસ્સુતવા અધિપ્પેતો. અરિય પુગ્ગલો પન તત્થ પરિયાપન્નો ન હોતિ. અહન્તિવા, મમાતિ વા, મયીતિ વા, મેતિ વા, પરામસન પદાનિ નામ. ''સેસધમ્મેવા ગહેત્વા''તિ રૂપતો અવસેસે નામક્ખન્ધ ધમ્મે અત્તા મેતિ ગહેત્વા વા. ''ધમ્મ મુત્તકં વા અત્તાનં ગહેત્વા''તિ પઞ્ચક્ખન્ધધમ્મવિમુત્તં પરિકપ્પસિદ્ધં અત્તાનં વા ગહેત્વા. ચતસ્સો અવત્થા યસ્સાતિ ચતુરાવત્થિકા. વેદનાય સમ્ભોગરસત્તા ''સંભુઞ્જિં''તિ વુત્તં. ''સુખિતો''તિ સુખવેદનાય સમઙ્ગીપુગ્ગલો. ધમ્મતો ખન્ધ પઞ્ચકમેવ. તત્થ પન સુખવેદનાપધાનત્તા તથા સમનુપસ્સન્તો વેદનં અત્તાતિ સમનુપસ્સતિ નામ. ''સમૂહતો ગહેત્વા''તિ અહમસ્મિ, અહં એકો સત્તોતિઆદિના સમૂહતો. ''વત્થૂ''તિ પઞ્ચક્ખન્ધા વુચ્ચન્તિ. ઞાતપરિઞ્ઞાદિવસેન અપરિઞ્ઞાતાનિ વત્થૂનિ એતેહીતિ અપરિઞ્ઞાતવત્થુકા. એકમુહુત્તમત્તેપિ કાલે. રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતીતિઆદિકં ચતુરાવત્થં સન્ધાય ''કદાચિ અત્તતો''તિઆદિ વુત્તં. ''અત્તનિમિત્તં''તિ અભિક્કમનાદીસુ કાયવચીમનો ક્રિયાસુ અહં અભિક્કમામિ, અહં પટિક્કમામીતિઆદિના ચિત્તે દિસ્સમાના અત્તચ્છાયા વુચ્ચતિ.

''કામનટ્ઠેના''તિ ઇચ્છનટ્ઠેન. ''છન્દનટ્ઠેના''તિ પત્થનટ્ઠેન. લીનભાવો નામ ચિત્તચેતસિકાનં પટિકુટનં. આપાદીયતે આપાદનં. લીનભાવસ્સ આપાદનન્તિ વિગ્ગહો. ''તન્દી''તિ આલસ્યં વુચ્ચતિ. ''વિજમ્ભિતતા'' નામ કિલેસવસેન કાયઙ્ગાનં વિજમ્ભનં સમિઞ્જનપ્પસારણાદિકરણં. સા એવ પચ્ચયો એતસ્સાતિ વિગ્ગહો.

અનુસયપદત્થે. ''ઉપ્પજ્જન્તી''તિ ઉપ્પજ્જિતું સક્કોન્તિ. ન પન એકન્તતો ઉપ્પજ્જન્તિ. સન્તેસુહિ એકન્તતો ઉપ્પજ્જન્તેસુ અનુસયા નામ ન હોન્તિ સયનકિચ્ચસ્સેવ અભાવતો. ''ઉપ્પજ્જન્તી''તિ વા ઉપ્પજ્જિતું પહોન્તિ. પત્થોદનો બહૂનં જનાનં પહોતીતિઆદીસુ વિય. પઞ્ઞત્તિયોહિ અસભાવધમ્મજાતિકત્તા કારણ લાભેપિ ઉપ્પજ્જિતું નપ્પહોન્તિ. ઇમે પન સભાવધમ્મજાતિકત્તા કારણ લાભે સતિ ઉપ્પજ્જિતું પહોન્તીતિ. એવઞ્હિસતિ, ઉપ્પાદં અપત્તાનંપિ તેસં પરમત્થજાતિકતા સિદ્ધા હોતીતિ. ''સહ અનુસેન્તી''તિ એકતો અનુસેન્તીતિ વુત્તા કામરાગાનુસયો ચ પટિઘાનુસયો ચ માનાનુસયો ચ દિટ્ઠાનુસયો ચ વિચિકિચ્છાનુસયો ચ. ઇમેસં સત્તાનં સત્તસન્તાને અનુસયકિચ્ચમત્તં ઠપેત્વા એકતો ઉપ્પત્તિ નામ નત્થિ. યદિ એકતો ઉપ્પજ્જેય્યું. દ્વાદસા કુસલચિત્તાનિ સત્તસન્તાને નિચ્ચકાલમ્પિ એકતો ઉપ્પજ્જેય્યું. ન ચ ઉપ્પજ્જન્તિ. તસ્મા વિઞ્ઞાયતિ ઉપ્પજ્જનં નામ અપ્પહીનટ્ઠેન ઉપ્પજ્જનારહભાવો વુત્તોતિ. સેન્તીતિ વત્વા તદત્થં દસ્સેતિ ''વિસું''તિઆદિના. ''અવુટ્ઠિતા''તિ ઉપ્પાદં અપત્તા. ''તથાપવત્તા''તિ ચાલનાકારેન પવત્તા. પુન ''તથાપવત્તા''તિ જવનસહજાતાકારેન પવત્તા. ''યેસં''તિ કામરાગાનુસયાદીનં. ''આવજ્જનં''તિ આવજ્જનચિત્તં. ''દમથં''તિ સુદન્તભાવં. ''તથા પવત્તા''તિ ચિત્તસન્તાનાનુસયનાકારેન પવત્તા. તાઅવત્થા યેસં તે તદવત્થિકા. યદિ તે ઉપ્પાદં અપત્તા. એવંસતિ, તે

પરમત્થાપિ નામ ન ભવેય્યુન્તિ ચોદનં પરિહરતિ ''તે પના''તિઆદિના. સચે તે કુસલાબ્યાકત ચિત્તસન્તાનમ્પિ અનુગતા. એવંસતિ, તે કુસલાબ્યાકતાનિ નામ સિયુન્તિ ચોદનં પરિહરતિ ''ન ચા''તિઆદિના. અથ તે એકન્ત અકુસલા સિયું. એવંસતિ, કુસલાબ્યાકતેહિ વિરુદ્ધા ભવેય્યુંતિ ચોદનં પરિહરતિ ''નાપી''તિઆદિના. યદિ ઉપ્પાદં અપત્તા. એવંસતિ, કાલવિમુત્તા સિયુન્તિ આહ ''નાપિકાલત્તય વિનિમુત્તા''તિઆદિં. ''સાનુસયે ચિત્તસન્તાને''તિ સેક્ખપુથુજ્જનાનં ચિત્તસન્તાને. ''સહ મગ્ગુપ્પાદા''તિ મગ્ગુપ્પાદેન સહેવ. ''તત્થ તત્થ વુત્તો''તિ અટ્ઠકથાટીકાસુ વુત્તો. ''અનાગતસામઞ્ઞં''તિ અનાગતસદિસં. ન એકન્ત અનાગતન્તિપિ વદન્તિ. કથં તે સઙ્ખતજાતિકા હોન્તીતિ આહ ''તેહિ મગ્ગે''તિઆદિં. વિભાવનિપાઠે. ''અપ્પહીના''તિ મગ્ગેન અપ્પહીના. ''તદવત્થા''તિ ઉપ્પજ્જનારહાવત્થા. ''તં સભાવત્તા''તિ કામરાગાદિ સભાવત્તા. ''તથા વુચ્ચન્તી''તિ અનુસયાતિ વુચ્ચન્તિ. અનાગતા નામ ન હોન્તિ. ચિત્તસન્તાને વત્તમાનભાવેન સિદ્ધત્તા. ''હઞ્ચિ પજહતી''તિ યદિપજહતિ. ''તેનહી''તિ તતો એવ. ''રત્તો''તિ રાગસમઙ્ગી હુત્વા. ''દુટ્ઠો''તિ દોસસમઙ્ગી હુત્વા. ''મુળ્હો''તિ મોહસમઙ્ગી હુત્વા પજહતીતિ દોસો આપજ્જતીતિ વુત્તં હોતિ. પરિયુટ્ઠાન પત્તાનં રાગાદીનં. ''મગ્ગવજ્ઝં''તિ મગ્ગેન વધિતબ્બં. ''ઉપ્પન્નં''તિ પચ્ચુપ્પન્નં. વત્તમાનઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ વત્તમાનુપ્પન્નં. ''ભુત્વા''તિ આરમ્મણં પરિભુઞ્જિત્વા. વિગચ્છતીતિ વિગતં. ભુત્વા વિગતઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ ભુત્વા વિગતુપ્પન્નં. વિપચ્ચનત્થાય ઓકાસં કરોન્તીતિ ઓકાસકતં. ઓકાસકતઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ ઓકાસકતુપ્પન્નં. સમુદાચારો વુચ્ચતિ ભિય્યો પવત્તનં. સમુદાચારો ચ સો ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ સમુદાચારુપ્પન્નં. ખન્ધપઞ્ચક સઙ્ખાતં ભૂમિં લભતીતિ ભૂમિલદ્ધં. ભૂમિલદ્ધઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ ભૂમિલદ્ધુપ્પન્નં. આરમ્મણં અધિકતરં ગણ્હાતીતિ આરમ્મણાધિગ્ગહિતં. આરમ્મણાધિગ્ગહિતઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ આરમ્મણાધિગ્ગહિતુપ્પન્નં. મહગ્ગતજ્ઝાનેન અવિક્ખમ્ભિતઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ અવિક્ખમ્ભિતુપ્પન્નં. મગ્ગેન અસમુગ્ઘાટિતઞ્ચ તં ઉપ્પન્નઞ્ચાતિ અસમુગ્ઘાટિતુપ્પન્નં. એવં મગ્ગવજ્ઝાનં અનુસયાનં ઉપ્પન્નભાવેન વુત્તત્તા પચ્ચુપ્પન્નતા પરિયાયોવ તેસં વત્તબ્બોતિ. ''સેક્ખા''તિ સત્તસેક્ખપુગ્ગલા.

ઓરમ્ભાગો વુચ્ચતિ કામલોકોચેવ પુથુજ્જનભાવો ચ. ઓરમ્ભાગે સન્દિસ્સન્તીતિ ઓરમ્ભાગિયાનિ. ઉદ્ધંભાગો વુચ્ચતિ મહગ્ગતભાવોચેવ અરિયભાવો ચ. ઉદ્ધંભાગે સન્દિસ્સન્તીતિ ઉદ્ધંભાગિયાનિ. તત્થ. કામચ્છન્દો, બ્યાપાદો,તિ ઇમાનિ દ્વેસં યોજનાનિ કામલોકસઙ્ખાતે ઓરમ્ભાગે એવ સન્દિસ્સન્તિ. દિટ્ઠિ, વિચિકિચ્છા, સીલબ્બતપરામાસો,તિ ઇમાનિ તીણિ પુથુજ્જનભાવ સઙ્ખાતે. સેસાનિ પન પઞ્ચ મહગ્ગતભાવસઙ્ખાતે ચ અરિયભાવસઙ્ખાતેચ ઉદ્ધંભાગેપિ સન્દિસ્સન્તિ. અથવા. પુરિમાનિ પઞ્ચયસ્સ તાનિ મગ્ગેન અપ્પહીનાનિ, તં ઉપરિભવગ્ગે ઠિતંપિ કામલોકસઙ્ખાતં ઓરમ્ભાગં આકડ્ઢન્તિ, તસ્મા ઓરમ્ભાગાય સંવત્તન્તીતિ ઓરમ્ભાગિયાનિ. પચ્છિમાનિ પઞ્ચ યસ્સ તાનિ અપ્પહીનાનિ, તં કામલોકે ઠિતંપિ ઉદ્ધંભાગં આકડ્ઢન્તિ, તસ્મા ઉદ્ધંભાગાય સંવત્તન્તીતિ ઉદ્ધંભાગિયાનિ. તત્થહિ દ્વેરૂપારૂપરાગા એકન્તેન મહગ્ગતભાવં આકડ્ઢન્તિયેવ. માનો ચ ઉદ્ધચ્ચઞ્ચ અવિજ્જાચાતિ ઇમાનિ ચ રૂપારૂપરાગસહગતાનિ હુત્વા આકડ્ઢન્તિ. ઓરં હેટ્ઠિમં કામલોકં ભજન્તીતિ ઓરમ્ભાગિયાનિ. ઉદ્ધં રૂપારૂપલોકં ભજન્તીતિ ઉદ્ધંભાગિયાનીતિપિ વણ્ણેન્તિ. ''ઇતરાનિ પના''તિ દ્વે ઇસ્સા સંયોજન મચ્છરિયસંયોજનાનિ. ''કમોપન દ્વિન્નં પી''તિ ઇધ સઙ્ગહે દ્વિન્નંપિ અનુક્કમોપન.

''વિબાધેન્તી''તિ વિહિંસન્તિ. ''ઉપતાપેન્તિચા''તિ ઉપગન્ત્વા સન્તાપેન્તિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં.

અકુસલસઙ્ગહાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૩. મિસ્સકસઙ્ગહે. ‘‘ચિત્તપ્પટિપાદનં ચિત્તનિયોજનં. ‘‘સુગતિ દુગ્ગતિ વિવટ્ટસઙ્ખાતાસુ ચા’’તિ સુગતિભવ દુગ્ગતિ ભવનિબ્બાનસઙ્ખાતાસુ ચ. નિબ્બાનઞ્હિ વટ્ટતો ગિગતત્તા વિવટ્ટન્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘દસ્સનાદીહિ એવા’’તિ દસ્સનસઙ્કપ્પનાદીહિ એવ. ઉજુગતિ નામ હિતસુખસંવત્તનિકા પવત્તિ વુચ્ચતિ. વઙ્કગતિનામ અહિત દુક્ખસંવત્તનિકા પવત્તિ. ‘‘પથઙ્ગાની’’તિ પથસ્સમગ્ગસ્સ અઙ્ગાનિ. મગ્ગોતિ ચ ઉપાયો વુચ્ચતીતિ આહ ‘‘ઉપાયઙ્ગાની’’તિ. ‘‘ઇતરાની’’તિ સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પાદીનિ અઙ્ગાનિ. ઉજુગતિયા ગમનસ્સ ઉપાયઙ્ગાનિ. ઇમેપિ ચત્તારો મગ્ગઙ્ગ ધમ્મા ધમ્મા નામ આગતા. ‘‘તથા તથા પવત્તાનં’’તિ મુસાવાદાદિવસેન પવત્તાનં. ‘‘ના નામગ્ગોવા’’તિ મિચ્છામગ્ગો ચ સમ્મામગ્ગો ચ.

‘‘અત્તાધીનવુત્તિકે’’તિ અત્તાયત્તપ્પવત્તિકે. અત્તનો ગતિ નામ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં દસ્સનાદિ કિચ્ચમેવ વુચ્ચતિ. ‘‘ઇસ્સરા અધિપતિનો’’તિ ઇદં આધિપ્પચ્ચત્થપાકટત્થં વુત્તં. અત્થો પન ભાવપ્પધાનવસેન ગહેતબ્બો. ઇન્દ્રિયં ઇસ્સરિયં આધિપ્પચ્ચન્તિહિ ઇમે એકત્થાતિ. ‘‘ઇત્થાકારાનિ’’ નામ ઇત્થિલિઙ્ગપુરિસલિઙ્ગાદિ. ‘‘અઞ્ઞથા અપ્પવત્તિયં’’તિ ઇત્થિસણ્ઠાને પુરિસલિઙ્ગાદીનં, પુરિસસણ્ઠાને ઇત્થિલિઙ્ગાદીનં અપ્પવત્તિયં. તેનાહ ‘‘તથાહી’’તિઆદિં. મનો વિજાનનકિચ્ચે સમ્પયુત્તધમ્માનં ઇસ્સરો હોતિ અનઞ્ઞાભિભવનીયભાવેન પવત્તનતોતિ સમ્બન્ધો. એવં પરત્થ. ‘‘આરમ્મણાધિમુચ્ચને’’તિ આરમ્મણે નિરાસઙ્કપ્પવત્તિયં. ‘‘આરમ્મણુપટ્ઠાને’’તિ ચિત્તે બુદ્ધગુણાધિકસ્સ આરમ્મણસ્સ ઉપટ્ઠાને. ‘‘ચતુસચ્ચધમ્મો’’તિ તેન પુગ્ગલેન અનઞ્ઞાત પુબ્બો ચતુસચ્ચ ધમ્મો. અનઞ્ઞાત પુબ્બં અમતં વા પદં. અનઞ્ઞાતં ઞસ્સામિ ઇતિ પવત્તં ઇન્દ્રિયન્તિ સમાસો. પટિપન્નસ્સાતિ પન અત્થતો સિદ્ધત્તા વુત્તં. ‘‘વિપ્પકતભાવેના’’તિ અનિટ્ઠઙ્ગતભાવેન. પુનપ્પુનં જાનનકિચ્ચયુત્તાનં મજ્ઝે છન્નંસેક્ખાનં. એતેન અવસદ્દસ્સયાવ સબ્બકિલેસપ્પહાના જાનનન્તિ અત્થં દીપેતિ. પથમ મગ્ગેન ઞાતં મરિયાદં અનતિક્કમ્મ જાનનન્તિપિ વણ્ણેન્તિ. આજાનિતત્થાતિ અઞ્ઞાતાવી. અરહા ખીણાસવો કતકિચ્ચો વુસિત બ્રહ્મચરિયો. અઞ્ઞાતાવિનો ઇન્દ્રિયન્તિ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયન્તિ અત્થં દસ્સેતું ‘‘પરિનિટ્ઠિત આજાનનકિચ્ચસ્સા’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘તબ્બિમુત્તી’’તિ અત્તગ્ગાહ વિમુત્તિ. ‘‘તસ્મિં વા’’તિ તસ્મિં અત્તનિવા. ‘‘સંકિલિટ્ઠો’’તિ નાનાકિલેસેહિ સંકિલેસિતો. ‘‘વિપ્ફન્દિતો’’તિ નાનાસુખદુક્ખેહિ સંકમ્પિતો. ‘‘વોદાનપત્તિયા’’તિ વિસુદ્ધિપત્તત્થાય. ‘‘તાયપટિ પત્તિયા’’તિ કરણત્થે, હેતુ અત્થે વા કરણવચનં. ‘‘વોદાનપત્તિયા’’તિ સામિઅત્થે સામિવચનં.

‘‘બલીયન્તી’’તિ નામધાતુનિદ્દેસો. તેનાહ ‘‘બલસા કરોન્તી’’તિ. ‘‘બલસા’’તિ બલેન. પરિતો સમન્તતો સેન્તિ પરિવારેન્તીતિ પરિસ્સયા. અસ્સદ્ધસ્સ ભાવો અસ્સદ્ધિયં. કોસજ્જસઙ્ખાતેન પટિપક્ખધમ્મેન. મુટ્ઠા નટ્ઠા સતિ યસ્સાતિ મુટ્ઠસ્સતિ. મુટ્ઠસ્સતિસ્સ ભાવો મુટ્ઠસ્સચ્ચં. ‘‘સેસદુક દ્વયં’’તિ અહિરિકદુકં હિરિદુકઞ્ચ.

ગહપતિ, જાયમ્પતી, તિઆદીસુ વિય પતિસદ્દો સામિઇસ્સર પરિયાયોતિ આહ ‘‘પતીતિ સામિઇસ્સરો’’તિ. ‘‘પરેસં’’તિ સહજાતેસુ પરેસં ઇન્દ્રિયાનં. ‘‘પરેહી’’તિ કમ્મત્થે કરણવચનં. પરે સહજાતે ઇન્દ્રિય ધમ્મેતિ અત્થો. ‘‘અધિકો’’તિ અધિકતરો. ‘‘અત્તાધીન વુત્તીનં’’તિ અત્તાયત્તવુત્તીનં. ‘‘છન્દાગમનવસેન વા’’તિ એત્થ આગચ્છતિ ફલં એતેનાતિ આગમનં. આદિકારણં, મૂલકારણં, પભવકારણં. છન્દો એવ આગમનં છન્દાગમનં. તેનાહ ‘‘પુબ્બે અતીતભવેસૂ’’તિઆદિં. સમ્પયુત્ત ધમ્મે અત્તપરાધીને કત્વાતિ સમ્બન્ધો. મહોઘો તિણપણ્ણકસટે અત્તપરાધીને કરોન્તો વિયાતિ યોજના. તત્થ ‘‘અત્તપરાધીને’’તિ અત્તસઙ્ખાતોપરો અત્તપરો. અત્તપરેન અધીના અત્તપરાધીનાતિ અત્થો. ‘‘સેસેસુપી’’તિ સેસેસુ વીરિય ચિત્ત વીમંસાધિપતીસુપિ. એતેન ‘વીરિયમેવ અધિપતિ વીરિયાધિપતિ. વીરિયવતો કિં નામ કમ્મં ન સિજ્ઝતીતિ એવં પુબ્બાભિસઙ્ખારવસેન વા પુબ્બે અતીતભવેસુ સુટ્ઠુ આસેવિતવીરિયાગમનવસેન વા તેસુ તેસુ કલ્યાણ પાપકમ્મેસુ સમ્પયુત્ત ધમ્મે મહોઘો વિય તિણપણ્ણકસટે

અત્તપરાધીને નિચ્ચં પગ્ગહિતધુરેકત્વા પવત્તં વીરિય’ન્તિઆદિનયં અતિદિસતિ. ‘‘પચ્છિમા તયો ધમ્મા’’તિ વીરિય ચિત્ત વીમંસા ધમ્મા. પરવસેપિ વત્તન્તિ, તદા તેસં અધિપતિભાવો નત્થીતિ ચોદના. અધિપતિ કિચ્ચં નામ ધુરવાહિતાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘તં તં કિચ્ચ વિસેસં અનપેક્ખિત્વા’’તિ ચક્ખુન્દ્રિયં દસ્સન કિચ્ચે ઇસ્સરો, સોતિન્દ્રિયં સવન કિચ્ચેતિઆદીસુ તં તં કિચ્ચવિસેસં અપેક્ખતિ, તથા અનપેક્ખિત્વા. ‘‘વિજાનનાદિ કિચ્ચં’’તિ ‘મનો આરમ્મણ વિજાનને’તિઆદિના વુત્તં સબ્બં ઇન્દ્રિય કિચ્ચં.

ભુસો હરન્તિ વહન્તીતિ આહારા. ‘‘ભુસો’’તિ અતિરેકતરન્તિ અત્થો. કથં પન ભુસો હરન્તીતિ આહ ‘‘સહજાતાદી’’તિઆદિં. તેતે પચ્ચય ધમ્મા તેતે પચ્ચયુપ્પન્ન ધમ્મા ચાતિ યોજના. ‘‘એત્થા’’તિ ઇમિસ્સં પાળિયં. ‘‘પચ્ચયાહારો વા’’તિ એત્થ હેતુ આરમ્મણાદિકો સબ્બોપચ્ચયો પચ્ચયાહારો નામ. આહાર પચ્ચયોપન વિસું એકો પચ્ચયવિસેસો. ‘‘પચ્ચયટ્ઠેના’’તિ હેતુ આરમ્મણાદિ પચ્ચયટ્ઠેન. ‘‘આહારભૂતા’’તિ ઉપત્થમ્ભનકિચ્ચવિસેસભૂતાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘કળીરઙ્કુરાનં’’તિ કમ્મત્થે સામિવચનં. ‘‘વડ્ઢિયા’’તિ વડ્ઢનત્થાય. ‘‘ઠિતિયા’’તિ ઠિતત્થાય. ઇમેસત્તા વટ્ટે પવત્તન્તીતિ સમ્બન્ધો. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં. ‘‘પક્ખે વિયૂહિત્વા’’તિ પક્ખે સઞ્ચાલેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘પક્ખે’’તિ વા પક્ખેહિ વાતં બ્યૂહિત્વા. ‘‘તદનુસયિતસ્સા’’તિ તસ્મિં વિપાક સન્તાને અનુસયિ તસ્સ. ‘‘વિભાવેત્વા’’તિ પચ્ચક્ખતો વિભૂતં પાકટં કત્વા. ‘‘અલભિત્વા’’તિ ચક્ખુમ્હિ અલભિત્વા. અપસ્સિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘તત્થેવા’’તિ નિવાસટ્ઠાને એવ. ‘‘સમ્પયુત્તા’’તિ વિઞ્ઞાણેન સમ્પયુત્તા. ભવિંસુ વડ્ઢં સૂતિ ભૂતા. સમ્ભવં વુડ્ઢિકારણં એસન્તિ ગવેસન્તીતિ સમ્ભવેસિનો. ‘‘વુત્તનયેના’’તિ ‘યથા યવબીજાનં વા સાલિબીજાનં વા’તિઆદિના વુત્તનયેન. ‘‘આહારેતી’’તિ પવત્તેતિ. ‘‘મનોસઞ્ચેતનાહારો’’તિ કુસલાકુસલ કમ્મભૂતો મનોસઞ્ચેતનાહારો. ‘‘તયો ભવે’’તિ તયો કામભવાદિકે ઉપપત્તિભવે. ઠિતિયાતિ ચ અનુગ્ગહાયાતિ ચ વુત્તં. ઇતરથા ઉપ્પત્તિયાતિ ચ વુત્તં સિયાતિ અધિપ્પાયો.

‘‘દુબ્બલકિચ્ચટ્ઠાનવત્થુકત્તા’’તિ દુબ્બલકિચ્ચત્તા દુબ્બલટ્ઠાનત્તા દુબ્બલવત્થુકત્તા. ‘‘અભિનિપાત મત્તાનિ હોન્તી’’તિ દસ્સન સવનાદિ મત્તાનિ હોન્તીતિ અધિપ્પાયો. ‘‘વિતક્ક પચ્છિમકં ઝાનં’’તિ ઝાનાનિ નામ વિતક્કસ્સ પચ્છાનુગતં હોતીતિ અત્થો. ‘‘તત્થા’’તિ તેસુપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ. ‘‘તા’’તિ વેદના એકગ્ગતા. ‘‘તં’’તિ ઝાનકિચ્ચં. એકગ્ગતા બલવતી ન હોતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘મગ્ગિન્દ્રિય બલભાવાયા’’તિ મગ્ગિન્દ્રિય બલભાવત્થાય. લોકુત્તરવિપાકાનિ જવનકિચ્ચાનિ ચ સાધિપતિકાનિ ચ હોન્તીતિ વુત્તં ‘‘તિભૂમકાની’’તિઆદિ. સેસમેત્થ સુબોધં.

મિસ્સકસઙ્ગહાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૪. બોધિપક્ખિયસઙ્ગહે. ‘‘સતિપટ્ઠાના’’તિ એત્થ પસદ્દો પમુખત્થો પધાનત્થોતિ આહ ‘‘પમુખા પધાના હુત્વા’’તિ. ઠાસદ્દો ગતિનિવત્તિ અત્થોતિ આહ ‘‘ચિત્તગમનં નિવત્તેત્વા પવત્તન્તી’’તિ. ‘‘કાયે અનુપસ્સના’’તિ કાયે પવત્તા અનુપસ્સના. પુનપ્પુનં પસ્સન્તિ યોગિનો એતાયાતિ અનુપસ્સના. કતમં પસ્સન્તીતિ આહ ‘‘અસ્સાસપસ્સાસાદિકસ્સા’’તિઆદિં. કથઞ્ચતં પસ્સન્તીતિ વુત્તં ‘‘તં તં કાયભાવેના’’તિઆદિ. ઇદાનિ પુનપ્પુન સદ્દસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો ‘‘યાવા’’તિઆદિમાહ. વેદનાનુ પસ્સનાદીસુપિ એસેવનયો. તં ન સુન્દરં. કસ્મા, સકલસ્સ રૂપકાયસ્સ અધિપ્પેતત્તા. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યં. યદિ એવન્તિઆદીસુ. ‘‘ઇતરાપિ સિદ્ધા’’તિ કાયાનુપસ્સનાદયોપિ સિદ્ધા. કસ્મા, ધમ્માનુપસ્સનાય અન્તોગધત્તા. ‘‘તથા અનુપસ્સન્તસ્સા’’તિ રૂપ્પનલક્ખણતો અનુપસ્સન્તસ્સ. ‘‘તં તં સમૂહભૂતરૂપધમ્મવસેના’’તિ અસ્સાસપસ્સાસાદિ સમૂહભૂતસ્સ રૂપ ધમ્મસ્સ વસેન. ‘‘સુભાદિવિપલ્લાસસ્સા’’તિ

સુભ સુખ નિચ્ચવિપલ્લાસસ્સ. ‘‘ઓળારિકસ્સા’’તિ સુપાકટવસેન ઓળારિકસ્સ. ‘‘અત્તૂપનિબન્ધા’’તિ અત્તેન ઉપનિબન્ધા, પટિબદ્ધા.

‘‘કામં’’તિ એકન્તેન. ઉપસુસ્સતૂતિ સમ્બન્ધો. ‘‘યન્તં’’તિ ઞાણાભિઞ્ઞા મગ્ગફલનિબ્બાનં. ‘‘વીરિયસ્સ સણ્ઠાનં’’તિ વીરિયગમનસ્સ વીરિયપ્પવત્તનસ્સ નિવત્તિવસેન સણ્ઠાનં. ઉપ્પન્નસદ્દેન અતીત કિલેસાપિ પચ્ચુપ્પન્ન કિલેસાપિ ગહેતબ્બા હોન્તીતિ આહ ‘‘અસુકસ્મિં કાલે’’તિઆદિં. ‘‘મય્હં ઉપ્પન્નં’’તિ ઇદાનિ ઉપ્પન્નં. ‘‘પહાનાયા’’તિ એત્થ સમુચ્છેદપ્પહાનં અધિપ્પેતન્તિ આહ ‘‘અનુપ્પાદ ધમ્મતાપાદનકરણત્થં’’તિ. તત્થ અનુપ્પાદો ધમ્મો યેસં તે અનુપ્પાદ ધમ્મા. મગ્ગેન પહીના અકુસલ ધમ્મા. અનુપ્પાદ ધમ્માનં ભાવોતિ વિગ્ગહો. અનુપ્પાદ ધમ્મતાય આપાદનં. તસ્સ કરણન્તિ સમાસો. ‘‘દિસ્વા’’તિ તેસં ઉપ્પત્તિ વત્થું દિસ્વા. ‘‘પચ્ચયસમુચ્છિન્દનત્થં’’તિ પચ્ચયભૂતસ્સ અનુસયસ્સ સમુચ્છિન્દનત્થં. ‘‘અપત્તા’’તિ ઇદાનિ અપત્તા. ‘‘સમયે’’તિ બુદ્ધુપ્પાદનવમક્ખણે. ‘‘નિયામં ન ઓક્કમન્તી’’તિ અરિયમગ્ગસઙ્ખાતં સમ્મત્તનિયામં ન ઓક્કમન્તિ. નપ્પવિસન્તિ. કિલેસેહિ અકોપેતબ્બતાય અકુપ્પો ધમ્મો યસ્સાતિ અકુપ્પ ધમ્મો. ખીણાસવો. અકુપ્પ ધમ્મસ્સ ભાવો અકુપ્પ ધમ્મતા. અરહત્ત ફલં. ‘‘તેસં’’તિ કુસલાનં ધમ્માનં. ઉપ્પન્નાનં પાપકાનં પહાનાયાતિ કત્વા વિસુદ્ધિધમ્મેસુ યોગં કરોન્તસ્સ અનુક્કમેન ભાવના કમ્મે મત્થકં પત્તેઆદિતો પટ્ઠાય ઉપ્પન્નાપિ પાપકા પહિય્યન્તિ. અનુપ્પન્નાપિ નુપ્પજ્જન્તિ. અનુપ્પન્નાપિ કુસલા ઉપ્પજ્જન્તિ. ઉપ્પન્નાપિ ભાવના પારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. એસનયો અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અનુપ્પાદાયાતિઆદીસુ. એવં ચતૂસુ મુખેસુ એકેકમુખેનપિ સમ્મા પદહન્તસ્સ સમ્મપ્પધાનં ચતુકિચ્ચસાધકં હોતિ. તેનાહ ‘‘એતેસુ પના’’તિઆદિં.

અભિવિસિટ્ઠેન ધમ્મવવત્થાનઞ્ઞાણેન ઞાતબ્બા સબ્બે પરમત્થ ધમ્મા અભિઞ્ઞેય્યા નામ. ‘‘અભિઞ્ઞા સિદ્ધી’’તિ અભિજાનન કિચ્ચસિદ્ધિ. વિસું વિસું પરિચ્છિન્દિત્વા ઞાતબ્બા ચતુસચ્ચ ધમ્મા પરિઞ્ઞેય્યા નામ. તેહિ દુક્ખસચ્ચ ધમ્મા પરિઞ્ઞાતબ્બભાવેન, સમુદય સચ્ચ ધમ્મા પહાતબ્બ ભાવેન, નિરોધસચ્ચ ધમ્મા સચ્છિકાતબ્બ ભાવેન, મગ્ગસચ્ચ ધમ્મા ભાવેતબ્બભાવેન ઞાતબ્બા હોન્તીતિ. ‘‘ભાવનાસિદ્ધી’’તિ ભાવનાકિચ્ચ સિદ્ધિ. તં સંયુત્તકે ઇમાયપાળિયા સમેતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘વિભઙ્ગે પના’’તિ ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગે પન. ‘‘ચિત્ત ચેતસિકરાસી’’તિ સહ પુબ્બભાગભાવનાય ઉત્તરિ મનુસ્સ ધમ્મપરિયા પન્ના ચિત્તચેતસિકરાસિ. ‘‘તત્થ પના’’તિ વિભઙ્ગે તસ્મિં ઉત્તરચૂળભાજનીયે પન. ‘‘ઇધા’’તિ ઇમસ્મિં સઙ્ગહે.

ચત્તારિ સોતાપત્તિયઙ્ગાનિ નામ બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો. ધમ્મે, સઙ્ઘે, અરિયકન્તેહિ સીલેહિ સમન્નાગતોતિ એવં વુત્તાનિ સોતાપત્તિયા અઙ્ગાનિ. તત્થ ‘‘અરિયકન્તેહી’’તિ અરિયજનેહિ કામિતેહિ ઇચ્છિતેહિ. ‘‘સીલેહી’’તિ પઞ્ચનિચ્ચસીલેહિ, આજીવટ્ઠમકસીલેહિ વા. ‘‘સમ્મપ્પધાનેસૂ’’તિ સમ્મપ્પધાનકિચ્ચેસુ.

‘‘સોળસહિકિચ્ચેહી’’તિ એકેકસ્મિં સચ્ચે ચત્તારિ ચત્તારિ કત્વા સોળસહિ કિચ્ચેહિ. પીળનટ્ઠો, સઙ્ખતટ્ઠો, તિઆદીહિ સોળસહિ અત્થેહીતિ વુત્તં હોતિ. તે ચ અત્થા પરતો આગમિસ્સન્તિ. સતિ એવ સમ્બોજ્ઝઙ્ગોતિ વુત્તં, કથં પન સાસતિ સમ્બોધિં સમુટ્ઠાપેતીતિ આહ ‘‘સાહી’’તિઆદિં. એસનયો સેસબોજ્ઝઙ્ગેસુપિ. ‘‘તેસુ ધમ્મેસૂ’’તિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધા ધમ્મેસુ. ‘‘લીનસઙ્કોચ કોસજ્જપક્ખં’’તિ લીનપક્ખ સઙ્કોચ પક્ખકોસજ્જ પક્ખં. ધુરં સુટ્ઠુ પગ્ગણ્હાતિ ઉક્ખિપતીતિ ધુરસમ્પગ્ગહો. ‘‘ધુરં’’તિ સમથધુરં વિપસ્સના ધુરઞ્ચ. ‘‘અરતિ ઉક્કણ્ઠ પક્ખં’’તિ અરતિપક્ખ નિબ્બિદાપક્ખં. ધમ્મે રતિ ધમ્મરતિ. ધમ્મે નન્દી ધમ્મનન્દી. ધમ્મે આરામો ધમ્મારામો. ‘‘સારમ્ભો’’ નામ ચિત્તવિહેસા. ‘‘દરથો’’ નામ ચિત્તસન્તાપો. સમાહિતો ભિક્ખવે યથાભૂતં પજાનાતિ પસ્સતીતિ વચનતો

પઞ્ઞાય સમાધિ પાદકતા પાકટાતિ વુત્તં ''તસ્સા''તિઆદિં. સમં અવિસમં અત્તનો કિચ્ચં વહતિ સીલેનાતિ સમવાહી. સમવાહિસ્સ ભાવો સમવાહિતા.

સા પન ચતુબ્બિધા હોતીતિ સમ્બન્ધો. ''તસ્સા''તિ સમ્માદિટ્ઠિયા. ''વિસાખા''તિ આલપન પદં. 'સબ્બે લોકુત્તરે હોન્તી'તિ વચનસ્સ સમ્બન્ધં દસ્સેતું ''તે પન સત્તતિંસપ્પભેદા''તિઆદિમાહ. ન વટ્ઠાનાનિ અસ્સ અત્થીતિ નવટ્ઠાનિકં. ''લોકુત્તરે''તિ લોકુત્તર ચિત્તે. ''અત્તપ્પટિપક્ખાનં''તિ અત્તના ઉજુપ્પટિપક્ખાનં. ''તે''તિ બોધિપક્ખિય ધમ્મા. એતેન દસ્સેતીતિ સમ્બન્ધો. ''કુણ્ડલિયા''તિ એવં નામકં બ્રાહ્મણં આલપતિ. ''વિજ્જા''તિ મગ્ગવિજ્જા. ''વિમુત્તી''તિ ફલવિમુત્તિ.

બોધિપક્ખિયાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૫. સબ્બસઙ્ગહે. ''પઞ્ચરાસયો''તિ પઞ્ચસઙ્ગહા. ''અતીતાદિભેદભિન્નાનં''તિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નભેદેન, અજ્ઝત્ત બહિદ્ધાભેદેન, ઓળારિકસુખુમભેદેન, હીનપણીતભેદેન, દૂરસન્તિકભેદેન ચ ભિન્નાનં. ''ઉપપત્તિ દ્વારેસૂ''તિ ચક્ખાદિ દ્વારેસુ. ''કમ્મદ્વારેસૂ''તિ કાયકમ્મદ્વારાદીસુ. ''સઙ્ગમ્મા''તિ સઙ્ગન્ત્વા. ''સમાગમ્મા''તિ સમાગન્ત્વા. ''સાધારણ કિચ્ચાનિ વા''તિ સબ્બિરિયાપથેહિ સાધારણ કિચ્ચાનિવા. પાળિપાઠે. ''કિઞ્ચા''તિ કસ્મા ચ. ''સઙ્ખારેવદેથા''તિ સઙ્ખારા સઙ્ખારા ઇતિ તુમ્હે વદેથ. ''કિઞ્ચસઙ્ખતં''તિ કતમઞ્ચસઙ્ખતં. ''રૂપં રૂપત્થાયા''તિ રૂપવિકતિયા જાતત્થાય રૂપસઙ્ખાતં સઙ્ખતં અભિસઙ્ખરોન્તીતિ અત્થો. ઉપભોગો નામ વત્થાભરણાદિકો અન્તોભોગો. પરિભોગો નામ મઞ્ચપીઠાદિકો બાહિર પરિભોગો. સમ્પરાયિકઞ્ચ વેદનન્તિ અધિકારો. સેસેસુપિ સઞ્ઞાસઙ્ખાર વિઞ્ઞાણેસુપિ. ''દાનં દાનત્થાયા''તિ દાનપુઞ્ઞસ્સ જાતત્થાય. દાનસઙ્ખાતં સઙ્ખતં અભિસઙ્ખરોન્તીતિ અત્થો. અથવા દાનસ્સ અત્થો દાનત્થો. ''અત્થો''તિ ચ વિપાકત્થો ફલત્થો. દાનવિપાકત્થાય દાનફલત્થાય દાનપુઞ્ઞસઙ્ખાતં સઙ્ખતં અભિસઙ્ખરોન્તીતિ અત્થો. એવં સેસેસુપિ. ''અનુયુઞ્જન્તા''તિ વિપસ્સના કમ્મં અનુયુઞ્જન્તા. ''તીસુ ધમ્મેસુ કિલમિસ્સન્તી''તિ વુત્તં. કથં કિલમિસ્સન્તીતિ આહ ''તથાહિ યથા''તિઆદિં. ''સુખસઞ્ઞિતેસુ પટિસરણેસૂ''તિ ચિત્તસાતચિત્તરતિ પટિલાભત્થાય પટિસરણેસુ આરમ્મણેસુ. ''તાહી''તિ સમ્પત્તીહિ. ''તા''તિ સમ્પત્તિયો. પરમુક્કંસગતં સુખસઞ્ઞિતટ્ઠાનં હોતિ. તસ્મા તત્થ દુક્ખાનુપસ્સનાઞાણં અતિરેકતરં પવત્તેતબ્બન્તિ તદત્થાય ભગવા તં વેદનં વિસું એકં ખન્ધં કત્વા ખન્ધ દેસનં દેસેતીતિ અધિપ્પાયો. એસનયો પરત્થપિ. ''ઞાણસમ્મતં''તિ પુથુજ્જનેહિ ઞાણસમ્મતં. ''પરમં અત્તાનં કત્વા''તિ લોકે વિઞ્ઞુત્તં પરમં હોતિ, તસ્મા વિજાનનં પરમં અત્તાનં કત્વા. સેસમેત્થ સુપાકટં. ''યત્થભુઞ્જતી''તિઆદીસુ. ''યત્થ ભુઞ્જતી''તિ યસ્મિં ભાજને ભુઞ્જતિ. ''યઞ્ચ ભુઞ્જતી''તિ યઞ્ચ ભોજનં ભુઞ્જતિ. ''યેન ચ ભુઞ્જતી''તિ યેનબ્યઞ્જનેન ભુઞ્જતિ. ''યો ચ ભોજકો''તિ સમીપે ઠત્વા પરિવેસકો. ''યો ચ ભુઞ્જિતા''તિ યો ચ ભુઞ્જકો.

''સાસવા એવા''તિ સાસવા નામ લોકિય ધમ્મા. ''ઉસ્સાહન્તા વિય હોન્તી''તિ અબ્યાપાર ધમ્મત્તા વુત્તં. ન હિ અબ્યાપાર ધમ્માનં એકન્તેન ઉસ્સાહો નામ અત્થિ. ફલસ્સ નિબ્બત્તનતો ફલત્થાય ઉસ્સાહન્તા વિય હોન્તીતિ. ''આકિરિત્વા''તિ પત્થરિત્વા. સેસમેત્થ સુબોધં.

ધાતુસઙ્ગહે. ''અત્તનો એવ સભાવં''તિ અત્તનો સભાવં એવાતિપિ યુજ્જતિ. ''ઈહા ચ બ્યાપારો ચા''તિ અભિક્કમામિ પટિક્કમામીતિઆદિના ઉસ્સાહો ચ, અભિક્કમનાદિ બ્યાપારો ચ. ''ન ચ જીવયોગા''તિ ન ચ લોકિયમહાજન સમ્મતેન જીવેન યુત્તા. અટ્ઠકથાપાઠે. યાયતિ એત્થાતિ યન્તં. ઉદુક્ખલં. યન્ત ચક્કયટ્ઠિનામ યન્ત

ચક્કસમ્બન્ધા મુસલયટ્ઠિ. અરણી વુચ્ચતિ અગ્ગિનિબ્બત્તકત્થાય કતા દ્વે સારઘટિકા. અધરારણી નામ હેટ્ઠારણી. ઉત્તરારણી નામ ઉદ્ધારણી. ''સલ્લમિવા''તિ કણ્ડોવિય. ''સૂલમિવા''તિ વિજ્ઝનકદણ્ડો વિય. ''આતુરાવિયા''તિ તેહિસલ્લસૂલેહિ વિદ્ધગિલાના વિય. અયથાભુચ્ચ નિમિત્તં નામ અયથાભૂતં સત્તપુગ્ગલાદિનિમિત્તં. ''વનમિગો વિયા''તિ તિણ રૂપે પુરિસ સઞ્ઞાલાભો વનમિગો વિય. ''અઙ્ગારકાસુયં''તિ અઙ્ગારકૂપે. ''નાનાવિધુપદ્દવ નિમિત્તતો''તિ નાનાવિધાનં ઉપદ્દવાનં ઉપ્પત્તિ પચ્ચયતો. ''વનમક્કટો વિયા''તિ વનવાનરો વિય. દુક્ખેન દમનં અસ્સાતિ દુદ્દમનો. ''અસ્સખળુઙ્કો''તિ દુટ્ઠ અસ્સો. ''યત્થ કામનિપાતિતો''તિ યસ્મિં યસ્મિં આરમ્મણે પતિતું કામેતિ ઇચ્છતિ, તત્થ તત્થ નિપાતિતો. પુગ્ગલવસે અવત્તિત્વા આરમ્મણેસુ યદિચ્છકં નિપતનતોતિ વુત્તં હોતિ. ''રઙ્ગનટો વિયા''તિ સમજ્જનટકો વિય. સભાવતો અત્થિ સંવિજ્જતીતિ સન્તો. તથોતિ ચ અવિતથોતિ ચ અત્થતો એકં. અઞ્ઞો પકારો અઞ્ઞથા. નત્થિ અઞ્ઞથા અસ્સાતિ અનઞ્ઞથં. દુક્ખદુક્ખં નામ કાયિકદુક્ખ ચેતસિકદુક્ખં. ''કમ્મજાનં''તિ વિપાકક્ખન્ધકટત્તા રૂપાનં. ''ઉપ્પત્તિયા''તિ ઉપ્પાદત્થાય. ''પગેવા''તિ પુરેતરમેવ. ''ઉપ્પન્નં પી''તિ ઉપ્પન્નમ્પિ ચક્ખુ. ''પવત્તિયા''તિ સન્તાનટ્ઠિતિયા ઠિતત્થાય. ''પટિજગ્ગન દુક્ખં''તિ સોધન દુક્ખં. પચ્ચયવેકલ્લં નામ આહારચ્છેદાદિકં. નનુ ભિજ્જનભયેન પગેવ પચ્ચયસમ્પાદનં નામ સઙ્ખાર દુક્ખમેવ સિયાતિ. સચ્ચં. ઇધ પન આસન્ને ભિજ્જનનિમિત્તં દિસ્વા કતં પચ્ચય સમ્પાદનં અધિપ્પેતં. ''રક્ખાવરણગુત્તિ સંવિધાન દુક્ખં''તિ નાનાભયતો રક્ખણસ્સ ચ આવરણસ્સ ચ ગોપનસ્સ ચ સંવિધાન દુક્ખં. ''તદુભયેન સહેવ સિજ્ઝતી''તિ કસિગોરક્ખાદીનિ સઙ્ખાર કમ્માનિ વા રક્ખાવરણ ગુત્તિસં વિધાનાદીનિવા કરોન્તાનં તં દુક્ખ દુક્ખં તદુભયેન દુક્ખેન સહેવ સિજ્ઝતિ. ''તેસં''તિ ચક્ખાદીનિ અસ્સાદેન્તાનં ન મુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. ''પવત્તિ નિરોધ ભૂતસ્સા''તિ પવત્તિયા નિરોધ ભૂતસ્સ. ''તં પજહતિ યેવા''તિ તં લોભં પજહતિયેવ. ''યાવદેવા''તિ ઉપરિમપરિયન્તેન. અહં અસ્મીતિ પવત્તો માનો અસ્મિમાનો. તસ્સ સમુગ્ઘાતનં સમુચ્છિન્દનં. ''પરિઞ્ઞાતેસૂ''તિ તેસુ અનુસયિતાય તણ્હાય પહાનવસેન પરિઞ્ઞાતેસુ. ''તબ્બિપરીતેન પના''તિ તતો વિપરીતેન પન. અસ્મિમાનસ્સ અનધિટ્ઠાનભૂતાતિઆદિ અત્થેન. અનિન્દ્રિયબદ્ધ ધમ્મા નામ પથવીપબ્બતાદીસુ પવત્તા રૂપ ધમ્મા.

સત્તે અનુક્કણ્ઠમાને કરોતીતિ સમ્બન્ધો. ''ઇતી''તિ તસ્મા. તેસં સત્તાનં. દુજ્જહો નામ નત્થિ. તસ્મા લોભોયેવ દુક્ખસમુદયારિય સચ્ચં નામાતિ યોજના. સાસવા કુસલા કુસલ ધમ્મા સમુદયસચ્ચં નામ, દુક્ખ સચ્ચભૂતાનં વિપાકક્ખન્ધકટત્તા રૂપાનં સમુદયત્તા સંવટ્ઠનત્તા. મૂલભાવેન વુત્તા 'અવિજ્જા પચ્ચયા સઙ્ખારા'તિઆદીસુ. ''નન્દનસદિસં''તિ દેવલોકે નન્દનવનુય્યાનસદિસં. ''આદિપભવપધાનભૂતા''તિ દુક્ખ ધમ્માનં આદિભૂતા, પભવભૂતા, પધાનભૂતા. ''પભવભૂતા''તિ ચ પથમુપ્પત્તિહેતુભૂતા. ''તેસં''તિ દુક્ખ ધમ્માનં.

''કત્થચી''તિ કામભવાદીસુ કિસ્મિઞ્ચિભવે. ''કદાચી''તિ અતીતાદિકાલેસુ કિસ્મિઞ્ચિકાલે. ''કેસઞ્ચી''તિ દેવમનુસ્સાદીસુ સત્તેસુ કેસઞ્ચિસત્તાનં. ''કુતોચી''તિ બહૂસુકારણેસુ કુતોચિકારણા. ''કથઞ્ચી''તિ કેનચિપકારેન.

''પરિણામો''તિ પરિણમનં અઞ્ઞથાભાવો. ''તં સમઙ્ગીનં''તિ તેહિ ચક્ખાદીહિ સમઙ્ગીનં પુગ્ગલં. પાળિપાઠે. ''આદિત્તં''તિઆદીપિતં સમુજ્જલન્તં. ''કેના''તિ કરણભૂતેન કેન અગ્ગિના. તથા અરિયમગ્ગો વિપરિણામ ધમ્મો ચ હોતિ. સોવિપરિણામ દુક્ખેનપિ પુગ્ગલં ભુસં પીળેતિયેવાતિ યોજના. ''ના''તિ ન સિયા. સમનં વૂપસમનં સન્તિ. સબ્બદુક્ખાનં સન્તીતિ વિગ્ગહો. સબ્બં વટ્ટદુક્ખન્તિ સમ્બન્ધો. ''તસ્સા''તિ અરિયમગ્ગસ્સ. ''પવત્તમાના ચા''તિ સન્તતિઠિતિવસેન વત્તમાના ચ. ''મહન્તં પરિળાહદુક્ખં''તિ સોક પરિદેવ દુક્ખ દોમનસ્સુપાયાસાનં પવત્તિવસેન મહન્તં પરિળાહ દુક્ખં. નિબ્બાનસ્સ અનુપ્પાદ ધમ્મત્તા ઉપ્પાદત્થાય પચ્ચયો નામ નત્થિ. તથા

અપ્પવત્તિ ધમ્મત્તા પવત્તત્થાય. સમ્પાપુણિતબ્બત્તા પન સમ્પાપનત્થાય પચ્ચયો અત્થીતિ આહ ''સમ્પાપક પચ્ચયાભિસઙ્ખરણલેસં''તિ. સમ્પાપક પચ્ચયા નામ અરિય મગ્ગો ચ તસ્સ પચ્ચયા ચ.

ભવાભવસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સાતિ સમ્બન્ધો. ''તદેવા''તિ તં દુક્ખક્ખન્ધં એવ. અનુપુનપ્પુનં પદીયતે અનુપ્પદાનં. ''નિય્યાતનટ્ઠો''તિ હન્દ ગણ્હાતિ સમ્પટિચ્છાપનટ્ઠો. ''તતો''તિ વટ્ટદુક્ખતો. ''મુચ્ચનૂપાયસ્સા''તિ દાનસીલનિક્ખમાદિકસ્સ મુચ્ચનૂપાયસ્સ. ''નિસ્સરણવિમુત્તિયા''તિ નિસ્સરણ સઙ્ખાતાય વિમુત્તિયા. સઙ્ખાર દુક્ખસ્સ અભાવટ્ઠો. ''સમ્મોહસ્સ પહાનવસેના''તિ એતેન ઇધ દસ્સનં નામ ઇતો પટ્ઠાય ચતૂસુ સચ્ચેસુ અસમ્મોહ ભાવપત્તિ એવ આલોકપત્તિ એવ વુચ્ચતીતિ દસ્સેતિ . તેનાહ ''પટિવિજ્ઝનટ્ઠો''તિ. તણ્હાય દાસો તણ્હાદાસો. તણ્હાદાસસ્સ ભાવો તણ્હાદાસબ્યં. પરવસતો વિમુત્તિવસેન અપરાધીનતા ભુજિસ્સભાવો નામ. લોકિયમગ્ગાહિ તણ્હાદાસબ્યં નાતિવત્તન્તિ. તણ્હાવસં પૂરયમાના તણ્હાવિસયં વિપાકં જનેન્તિ. અયં અરિયમગ્ગો એવ તણ્હાય અનારમ્મણભાવે ઠિતો તણ્હાદાસબ્યં અતિવત્તતિ. તણ્હાવસં ભિન્દમાનો તણ્હાય અવિસયં વિપાકં જનેતીતિ અધિપ્પાયો. ''દુક્ખમુત્તિયા''તિ દુક્ખતો મુચ્ચનત્થં. ''દુક્ખવટ્ઠિયા''તિ દુક્ખવટ્ઠનત્થાય. સેસમેત્થ સુબોધં. ''ખયવિરાગ નિરોધ ભૂતો''તિ એત્થ કિલેસ ધમ્માનં વિરજ્જનં વિગમનં અન્તરધાનં વિરાગો. ''અનત્થ પદાની''તિ અહિતપદાનિ. ભયાદીનવપદાનિ. ''દ્વારછક્કઆરમ્મણ છક્કભેદેના''તિ દ્વારછક્કં ધમ્મારમ્મણં હોતિ. એવંસતિ, આરમ્મણ છક્કન્તિ ન વત્તબ્બં ધમ્મારમ્મણસ્સ વિસું ગહિતત્તાતિ. નો નવત્તબ્બં. કસ્મા, દ્વારછક્કતો સેસાનં ધમ્મારમ્મણાનં અત્થિતાયાતિ દસ્સેતું ''એત્થ ચા''તિઆદિ વુત્તં. પરતો ''એત્થપી''તિઆદીસુ એસેવનયોતિ.

સબ્બસઙ્ગહાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

સમુચ્ચયસઙ્ગહદીપનિયાઅનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૮. પચ્ચયસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૬૬. યેહિપકારેહિ યથા. તેસં વિભાગો તં વિભાગો. અયઞ્ચનિદ્દેસો એકસેસનિદ્દેસો, વિચ્છાલોપનિદ્દેસોવાતિ દસ્સેતું ‘‘તેસં’’તિઆદિમાહ. ન સમેતિ. ગાથાયં ‘યેસં’તિઆદિના તીહિ-ય-સદ્દેહિ દસ્સિતાનં તિણ્ણં અત્થાનં-ત-સદ્દત્થ સમ્ભવતો. ત-સદ્દત્થાનઞ્ચ અનુસન્ધિયં પરિપુણ્ણં કત્વા વત્તબ્બતો. ‘‘સમુપ્પજ્જતી’’તિ સુટ્ઠુ પરિપુણ્ણં કત્વા ઉપ્પજ્જતિ, પાતુભવતિ. ‘‘અવિના’’તિ અવિના હુત્વા. ‘‘સહજાત ધમ્મેહી’’તિ અવિજ્જા પચ્ચયા સઙ્ખારાતિઆદીસુ સઙ્ખારાદીનં સહજાત ધમ્મેહિ સહેવ ઉપ્પજ્જનં. ‘‘કલાપવસેના’’તિ સુદ્ધ ધમ્મ કલાપવસેન. ‘‘સામઞ્ઞ લક્ખણં’’તિ સાધારણ લક્ખણં. ‘‘અત્થો’’તિ ઇદપ્પચ્ચયતા સદ્દસ્સ અત્થો. ‘‘અયમત્થો પટિક્ખિત્તો’’તિ ‘સમુપ્પજ્જનં સમુપ્પાદો’તિ અયંભાવસાધનત્થો પટિક્ખિત્તો. ‘‘અયમેવા’’તિ અયં ભાવસાધનત્થો એવ. જરામરણં સમ્ભવતીતિ યોજના. ‘‘ઉપ્પાદાવા તથાગતાનં’’તિ સમ્માસમ્બુદ્ધાનં ઉપ્પાદેવા સતિ. ‘‘અનુપ્પાદાવા’’તિ અનુપ્પાદેવા સતિ. ‘‘ઠિતાવ સાધાતૂ’’તિ જાતિયા સતિ જરામરણસ્સ પવત્તિસભાવો લોકે ઠિતોયેવ. કતમા પન સાધાતૂતિ આહ ‘‘ધમ્મટ્ઠિતતા’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘ધમ્મટ્ઠિતતા’’તિ કેનચિ અકતા સભાવટ્ઠિતતા. ‘‘ધમ્મનિયામતા’’તિ સભાવનિયામતા. ‘‘તત્ર તથતા’’તિ તસ્મિં સામઞ્ઞલક્ખણે સઙ્ખત ધમ્માનં તથતા. સામઞ્ઞ લક્ખણમેવ પટિચ્ચસમુપ્પાદો નામાતિ દસ્સેતિ, ન અવિજ્જાદિકો પચ્ચય ધમ્મો. કસ્મા, તેહિ વચનેહિ ધમ્મનિયામતા મત્તસ્સ દસ્સિતત્તા. અવિજ્જાદીનં ધમ્મ સરૂપાનં અદસ્સિતત્તા. ‘‘ધમ્મનિયામતામત્તં’’તિ ચ યથા વુત્તસામઞ્ઞ લક્ખણમેવ વુચ્ચતિ. યદિ ભાવસાધનં ઇચ્છેય્ય, ભાવસાધનં નામ કત્તુરહિતં ભવેય્ય. કત્તુરહિતે ચ સતિ, કથં પટિચ્ચ ક્રિયાય સમાનકત્તુકતા લબ્ભતિ. અલદ્ધે ચ સમાનકત્તુકત્તે કથઞ્ચ પુબ્બકાલેત્વા પચ્ચયસમ્ભવોતિ. અયં ભાવસાધનં ઇચ્છન્તસ્સ બ્યઞ્જનયુત્તિવિરોધો. તં પરિહરન્તો ન ચેત્થાતિઆદિમાહ. ગમ્ભીરોચાનન્દ પટિચ્ચસમુપ્પાદો ગમ્ભીરાવ ભાસોચાતિ ભગવતા વુત્તં. ભાવસાધને ચ કતે ઉપ્પજ્જન ક્રિયામત્તં નામ વિસું એકો ધમ્મો ન હોતીતિ કથં તં ગમ્ભીરં સિયાતિ. અયં ભાવસાધનં ઇચ્છન્તસ્સ ગમ્ભીરવચન વિરોધો. તં પરિહરન્તો ‘‘સઙ્ખત ધમ્મેસુ ચા’’તિઆદિમાહ. અપિ ચ સઙ્ખત લક્ખણં નામ સઙ્ખત ધમ્મતોપિ ગમ્ભીરં હોતિ. તથાહિ ચિત્તં નામ સઙ્ખત ધમ્મો. તઞ્ચ અત્થિ મેચિત્તં નામાતિ સત્તાનં પાકટં હોતિ. તસ્સ પન અનિચ્ચતા સઙ્ખાતં સઙ્ખત લક્ખણં અપાકટં હોતિ સુટ્ઠુ સન્તતિયા પટિચ્છન્નં. તથા વેદના નામ સુખાવા દુક્ખાવા સઙ્ખત ધમ્મો. સા ચ અત્થિ મેવેદનાતિ સત્તાનં પાકટા હોતિ. તસ્સા પન અનિચ્ચતા સઙ્ખાતં સઙ્ખત લક્ખણં અપાકટં હોતિ સુટ્ઠુ સન્તતિયા પટિચ્છન્નં. એવં સેસેસુ નામધમ્મેસુ ચ રૂપધમ્મેસુ ચ. યતો સત્તસુ વિસુદ્ધીસુ સઙ્ખત ધમ્મ વવત્થાન સઙ્ખાતં દિટ્ઠિવિસુદ્ધિઞાણઞ્ચ અવિજ્જાદિપચ્ચય પરિગ્ગહ સઙ્ખાતં કઙ્ખાવિતરણ વિસુદ્ધિઞાણઞ્ચ પથમં સમ્પાદેત્વા પચ્છા દસવિધાનિ સઙ્ખત લક્ખણાનુપસ્સના ઞાણાનિ સમ્પાદેતબ્બાનિ હોન્તીતિ. યથા ચ અનિચ્ચતા સઙ્ખાતં સઙ્ખત લક્ખણં સઙ્ખત ધમ્મતો ગમ્ભીરં હોતિ. તથા ઇદમ્પિ પટિચ્ચસમુપ્પાદ સઙ્ખાતં સઙ્ખત લક્ખણં સઙ્ખત ધમ્મતો ગમ્ભીરં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

‘‘તબ્ભાવભાવીભાવો’’તિ એત્થ ભવતિ સંવિજ્જતીતિ ભાવો. સો સો અવિજ્જાદિકો ભાવો તબ્ભાવો. તબ્ભાવે ભવન્તિ સમ્ભવન્તિ સીલેનાતિ તબ્ભાવભાવિનો. સઙ્ખારાદયો. ‘‘ભાવો’’તિ ઉપ્પત્તિકારણં. તબ્ભાવભાવીનં ભાવોતિ તબ્ભાવભાવિ ભાવોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘તસ્મિં તસ્મિં’’તિઆદિમાહ. અપિ ચ ‘‘ભાવો’’તિ વિજ્જમાનતા વુચ્ચતિ. તસ્સ તસ્સ પચ્ચય ધમ્મસ્સ ભાવોતિ તબ્ભાવો. તબ્ભાવે સતિ ભવન્તિ સમ્ભવન્તિ ધમ્મતાયાતિ તબ્ભાવભાવિનો. તેસં ભાવોતિપિ યુજ્જતિયેવ. ‘‘હેત્વાદિ પચ્ચય સત્તિનિયામં’’તિ હેતુપચ્ચયો, આરમ્મણ પચ્ચયો, તિઆદીસુ હેતુસદ્દ આરમ્મણ સદ્દાદયો લોભાદીનં રૂપારમ્મણાદીનઞ્ચ ધમ્માનં તં તં પચ્ચય સત્તિવિસેસં

દીપેન્તિ. તેસઞ્ચ સો સો પચ્ચય સત્તિવિસેસો વિસું ધમ્મનિયામો હોતિ, એવં હેત્વાદિ પચ્ચયસત્તિનિયામં નિવત્તેતિ. ‘‘તથા તથા’’તિ મૂલટ્ઠગોચરવિસયટ્ઠાદિકેન તેન તેન પચ્ચયાકારેન. સો હિ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘પચ્ચય ધમ્મુદ્ધાર મત્તે અઠત્વા’’તિ પચ્ચય ધમ્માનં નામ સઞ્ઞાવસેન ઉદ્ધરણમત્તં અકત્વાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘આહચ્ચા’’તિ આહનિત્વા તં તં પચ્ચયસત્તિ વિસેસં પાપેત્વાતિ અત્થો. તેનાહ ‘‘મત્થકં પાપેત્વા’’તિ. પચ્ચયસત્તિ વિસેસો હિ હેતુફલદીપને તતો ઉત્તરિ વત્તબ્બ કિચ્ચાભાવતો મત્થકં નામ હોતીતિ. ‘‘અનોસક્કમાના’’તિ અનિવત્તમાના. ‘‘એતાયા’’તિ પચ્ચય સત્તિયા. પપઞ્ચેન્તે આચરિયે.

એતસ્મા કારણા ફલં એતદેવ પટિચ્ચ અનાગતપક્ખતો પચ્ચુપ્પન્નપક્ખં આગચ્છતિ પાતુબ્ભવતીતિ પચ્ચયો. ઉપ્પત્તિકારણં પવત્તિકારણઞ્ચ. તત્થ ઉપ્પત્તિકારણં જનકપચ્ચયો. પવત્તિકારણં ઉપત્થમ્ભક પચ્ચયો. ‘‘એતેના’’તિ હેતુના. ‘‘કાયવચી મનોકમ્મં’’તિ એત્થ ‘‘કમ્મં’’તિ ક્રિયાવુચ્ચતિ, ગમન ઠાન નિસજ્જસયનાદિકં કાયિક ક્રિયઞ્ચ. આલાપ સલ્લાપ કથન સજ્ઝાયન ગાયનાદિકં વાચસિક ક્રિયઞ્ચ. વિજાનન ચિન્તન વીમંસનાદિકં માનસિક ક્રિયઞ્ચ. ‘‘અભિસઙ્ખરોન્તી’’તિ અભિનિપ્ફાદેન્તિ. ‘‘એતેહી’’તિ એતેહિ લોકિયકુસલા કુસલ ચેતના ધમ્મેહિ. અપિ ચ સઙ્ખરોન્તિ સત્તા એતેહીતિ સઙ્ખારા. ‘‘સઙ્ખરોન્તી’’તિ કિં સઙ્ખરોન્તિ. અત્તભાવં સઙ્ખરોન્તિ. ભવાભવં સઙ્ખરોન્તિ. દિટ્ઠધમ્મિકમ્પિ અત્થં વા અનત્થં વા સઙ્ખરોન્તિ. સમ્પરાયિકમ્પિ અત્થં વા અનત્થં વા સઙ્ખરોન્તીતિઆદિના. ચક્ખુમ્પિ સઙ્ખરોન્તિ, સોતંપિ સઙ્ખરોન્તીતિઆદિના. દસ્સનમ્પિ સઙ્ખરોન્તિ, સવનમ્પિ સઙ્ખરોન્તીતિઆદિના ચ વત્તું વટ્ટતિયેવ. ‘‘વિજાનાતી’’તિ વિવિધેન જાનાતિ. ભૂતેનપિ જાનાતિ, અભૂતેનપિ જાનાતિ. ‘‘નમતી’’તિ ગોચર વિસયત્થાય નમતિ. ‘‘રુપ્પતી’’તિ કુપ્પતિ, ખોભતિ. ‘‘ફુસતી’’તિ સંહનતિ. ‘‘વેદયતી’’તિ વિદિતં કરોતિ. તં તં આરમ્મણં લગ્ગનવસેન ભુસં નહતિ બન્ધતિ, મુઞ્ચિતું ન દેતીતિ તણ્હાતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘ઉપાદિયતી’’તિ દળ્હં ગણ્હાતિ. તેનાહ ‘‘અમુઞ્ચગ્ગાહં ગણ્હાતી’’તિ. ભવતીતિ ભવો. ઉપપત્તિભવો. ભવન્તિ એતેનાતિ ભવો. કમ્મભવો. ‘‘જનનં’’તિ અભિનવસ્સ પાતુબ્ભવનં. ‘‘જીરણં’’તિ અભિનવભાવતો હાયનં. ‘‘સોચનં’’તિ ચિત્તસન્તાપનં. ‘‘પરિદેવનં’’તિ રોદનં. ‘‘દુક્ખં’’તિ કાયરુજ્જનં. ‘‘દોમનસ્સં’’તિ ચિત્તરુજ્જનં. ‘‘વિસીદનં’’તિ બાળ્હં ચિત્તકિલમથભાવેન વિરૂપં હુત્વા ચિત્તસ્સસીદનં. થામબલખિય્યનં. યતો અસ્સાસપસ્સાસાનં વિરૂપપ્પવત્તિવા તઙ્ખણે સબ્બસો ઉપરુજ્ઝનં વા હોતીતિ. ‘‘કેનચિ સુખેના’’તિ દુક્ખસચ્ચતો વિમુત્તેન કેનચિ સન્તિસુખેન.

‘‘દુક્ખપ્પટિચ્છાદિકા’’તિ ભયટ્ઠેન દુક્ખભૂતાનં તેભૂમિક ધમ્માનં દુક્ખભાવપ્પટિચ્છાદિકા. ‘‘સમુદયપ્પટિચ્છાદિકા’’તિ તણ્હાય દુક્ખ સમુદય ભાવપ્પટિચ્છાદિકા. ‘‘નિરોધપ્પટિચ્છાદિકા’’તિ તણ્હાનિરોધસ્સેવ દુક્ખનિરોધ ભાવપ્પટિચ્છાદિકા. ‘‘મગ્ગપ્પટિચ્છાદિકા’’તિ અટ્ઠઙ્ગીક મગ્ગસ્સેવ દુક્ખનિરોધ મગ્ગભાવપ્પટિચ્છાદિકા. પુબ્બન્તો વુચ્ચતિ અતીતેકાલે ભવપરમ્પરા. અપરન્તો વુચ્ચતિ અનાગતે ભવપરમ્પરા. પુબ્બન્તા પરન્તો વુચ્ચતિ તદુભયં. ‘‘પટિચ્ચસમુપ્પાદપ્પટિચ્છાદિકા’’તિ પચ્ચુપ્પન્નભવે ખન્ધાનં પટિચ્ચસમુપ્પાદપ્પટિચ્છાદિકા. ‘‘સુત્તન્તિકનયેના’’તિ અભિધમ્મેપિ વિભઙ્ગે સુત્તન્ત ભાજનીયં નામ આગતં. તેન સુત્તન્ત ભાજનીયનયેન. સાસવા કુસલા કુસલ ચેતના સઙ્ખારા નામાતિ યોજના. ‘‘અભિધમ્મનયેના’’તિ વિભઙ્ગે અભિધમ્મભાજનીયનયેન. અટ્ઠકથાપાઠે. અવિજ્જા કિરિય ધમ્માનં નેવ ઉપનિસ્સય પચ્ચયત્તં લભતિ. કુસલા કુસલમૂલાનિ કિરિય ધમ્માનં ન ઉપનિસ્સય પચ્ચયત્તં લભન્તીતિ યોજના. કિરિય ધમ્મા અવિજ્જાતો ચ કુસલા કુસલ મૂલેહિ ચ ઉપનિસ્સય પચ્ચયં ન લભન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘પચ્ચયાકારો’’તિ પટિચ્ચ સમુપ્પાદો. ‘‘અવિજ્જાવિરાગા’’તિ અવિજ્જા વિગમનતો. તેસંપિકિરિય ધમ્માનં. વિઞ્ઞાણાદીસુપિ કિરિય વિઞ્ઞાણં, કિરિય નામં, કિરિય મનાયતનં, કિરિયફસ્સો, કિરિય વેદનાતિ અત્થિતાય ‘‘એસનયો વિઞ્ઞાણાદીસુપી’’તિ વુત્તં. ‘‘કુસલા

કુસલ વિપાકસમ્પયુત્તં''તિ કુસલ વિઞ્ઞાણ સમ્પયુત્તં, અકુસલવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં , વિપાક વિઞ્ઞાણ સમ્પયુત્તં. ''તં અનુપપન્નં''તિ પવત્તિવિપાકવિઞ્ઞાણ સહગતસ્સ ખન્ધત્તયસ્સ તં સહજાતસ્સ ચિત્તજરૂપસ્સ ચ અવસિટ્ઠત્તા તં ન સમ્પન્નંતિ અત્થો. તત્થ હિ વિઞ્ઞાણપદે પવત્તિવસેન દ્વત્તિંસવિધં વિપાકચિત્તં વિઞ્ઞાણં નામાતિ વુત્તં. એવઞ્ચસતિ, નામ રૂપપદેપિ પવત્તિવસેન તદુભયં પવત્તિવિઞ્ઞાણસહગતંપિ ગહેતબ્બમેવાતિ. ''તં તં વિઞ્ઞાણ સમ્પયુત્તા''તિ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણ પવત્તિ વિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા. ''તણ્હુપાદાનાનિપાકટાની''તિ છ તણ્હા રૂપતણ્હા સદ્દતણ્હાદિવસેન. ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ કામુપાદાનાદિવસેનાતિ એવં પાકટાનિયેવ. ''લક્ખણમત્તાની''તિ સઙ્ખત ધમ્માનં સઙ્ખતભાવસલ્લક્ખણ નિમિત્તમત્તાનિ. ''ઞાતિબ્યસનાદીહી''તિ ઞાતિવિનાસનાદીહિ. ''ઞાતિબ્યસનાદિનિમિત્તં''તિ ઞાતિવિનાસનાદિકારણા.

''ખન્ધદુક્ખે''તિ પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ખાતે દુક્ખસચ્ચે. ખન્ધપ્પવત્તિ મગ્ગો નામ તણ્હાસમુદયો એવ. ખન્ધનિરોધ મગ્ગો નામ અરિયમગ્ગો. ''ખન્ધ સમુદયભૂતા''તિ ખન્ધપ્પવત્તિયા કારણભૂતા. ''અવિજ્જાનિ વુટાનં''તિ અવિજ્જાયનીવારિતાનં પિહિતાનં. ''અપ્પહીન ભવાભિલાસાનં''તિ મગ્ગેન અપ્પહીન ભવપત્થનાનં. અપ્પહીનભવતણ્હાનન્તિ વુત્તં હોતિ. ''વિબન્ધો''તિ અન્તરાયો. ''ઉદયભૂતાનં''તિ વડ્ઢિભૂતાનં. ''અવસ્સયો''તિ નિસ્સયો. સુખવેદના વિસેસતો તણ્હાય પચ્ચયો હોતીતિ વુત્તં ''સુખવેદનાસદિસો''તિઆદિ. દોમનસ્સાનં પન તસ્સા પચ્ચયભાવો પરતો પરિયેટ્ઠિતણ્હાયં પાકટો ભવિસ્સતિ. ઉપેક્ખા વેદનાપિ દુક્ખેન પીળિતસ્સ સુખઠાને તિટ્ઠતિ. સુખં વિય તં પત્થેતીતિ. સમુદા ચરિત્વા પરિચયિત્વા. ''તણ્હા એવા''તિ કામતણ્હા એવ. ''અત્તનિ ચા''તિ દિટ્ઠિયઞ્ચાતિ અધિપ્પાયો. ''અત્તનો આરમ્મણેસૂ''તિ અત્ત જીવ લોકાદીસુ દિટ્ઠિયાગહિતા રમ્મણેસુ. ''અસ્સાદન ખમનરોચનભૂતાયા''તિ સાધુવતાયં મમદસ્સનન્તિ એવં રજ્જન તુસ્સન કન્તિભૂતાય. ''ઉપાદાનીયસ્સા''તિ દળ્હં ગહેતબ્બસ્સ. ''અત્થસ્સા''તિ અત્તનો અત્તાદિકસ્સ અત્થસ્સ. ગાથાયં .''ભવં હોતી''તિ ભવન્તો વડ્ઢન્તો હોતિ. ''પરાભવો''તિ વિનાસન્તો.

''અદ્ધાનવન્તે ધમ્મે''તિ તેકાલિકસઙ્ખત ધમ્મે. અપતમાને કત્વાતિ પાઠસેસો. યથા ઉપાદાનંતિ દિસ્વા ઉપાદારૂપંતિ પદે આદાસદ્દો વિઞ્ઞાયતિ. ન ઉપુબ્બ પદસદ્દો. ઇતરથા ઉપાદાનન્તિ નસિજ્ઝતિ. એવં અદ્ધા, અદ્ધાન, પદેસુપિ. તેનાહ ''અદ્ધાનં''તિ નસિજ્ઝતીતિ. સંખિપન્તિ વીસતાકારા એતેસૂતિ સઙ્ખેપા. સઙ્ગહા. ''વટ્ટધમ્મા''તિ સઙ્ખારાદયો ધમ્મા. ''એત્થા''તિ એતાસુ અવિજ્જાતણ્હાસુ. કથં તિટ્ઠન્તીતિ આહ ''તદાયત્તવુત્તિતાયા''તિ. ''પતિટ્ઠા''તિ સુપ્પતિટ્ઠિતટ્ઠાનાનિ. ''પભવા''તિ વટ્ટધમ્મપરમ્પરપ્પવત્તિયા મૂલ પધાન કારણાનિ. તત્થ હેતુ ચ દેસેતબ્બો હોતિ. ઇતરથા ઇસ્સરનિમ્માનદિટ્ઠિ અહેતુક દિટ્ઠીનં ઓકાસો સિયાતિ. ફલઞ્ચ દેસેતબ્બં હોતિ. ઇતરથા ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા ઓકાસો સિયાતિ. ''અદ્ધુનો''તિ દીઘકાલસ્સ. ''નિવત્તેતી''તિ સમુચ્છિન્દતિ. ''અહેતૂ અપચ્ચયા સત્તા પવત્તન્તી''તિ પુબ્બહેતુરહિતા પુબ્બપચ્ચયરહિતા હુત્વા ઇમેસત્તા પવત્તન્તિ. ''અવિજ્જાદીહિ સાધેતબ્બો ન હોતી''તિ ભવપરમ્પરાસુ નિચ્ચો હુત્વા સન્ધાવન્તસ્સ અવિજ્જાદીહિ કત્તબ્બ કિચ્ચં ન હોતીતિ અધિપ્પાયો. ''કેસઞ્ચિ ન સમ્ભવન્તિયેવા''તિ અનાગામીનં અરહન્તાનઞ્ચ ન સમ્ભવન્તિયેવ. મહાઆદીનવરાસિદસ્સનત્થં સોકાદિવચનં હોતીતિ યોજના. ''તેસં''તિ અઞ્ઞેસં પચ્ચયાનં. ''લદ્ધા''તિ અત્થતો લદ્ધા. ''તદવિનાભાવિભાવલક્ખણેના''તિ એત્થ તેન તેન પચ્ચયેન અવિનાભાવીનં ભાવો, સો એવ લક્ખણન્તિ વિગ્ગહો. ''પરત્થ પી''તિ ઇતો પરેસુ તણ્હુપાદાન ભવગ્ગહણેનાતિઆદીસુપિ. ''આદિતો''તિઆદિમ્હિ. વિભાવનિપાઠે. ''કિલેસભાવસામઞ્ઞતો''તિ કિલેસભાવેન સમાનત્તા સદિસત્તા. ''લક્ખિતબ્બ ધમ્મેહી''તિ વિઞ્ઞાણાદીહિ. ''પથમેન દુતીયસ્સા''તિ પથમસઙ્ખેપેન સદ્ધિં દુતીયસ્સ સઙ્ખેપસ્સ એકા સન્ધીતિઆદિના યોજેતબ્બં.

‘‘લોકસ્સ પાકટ વોહારેના’’તિ કિલેસધમ્મા કમ્મધમ્મા ચ લોકે હેતૂતિ પાકટા હોન્તિ. વિપાકધમ્મા પન ફલન્તિ પાકટા. એવં લોકે પાકટ વોહારેન. ઇધ પન કિલેસધમ્મકમ્મધમ્મા વા હોન્તુ, વિપાકધમ્મા વા, યો યો પચ્ચયપક્ખે ઠિતો, સો સો હેતૂતિપિ વત્તબ્બોયેવ. યો યો પચ્ચયુપ્પન્ન પક્ખે ઠિતો, સો સો ફલન્તિદસ્સેન્તો ‘‘હેતુફલસદ્દાપના’’તિઆદિમાહ. અટ્ઠકથા પાઠે. ‘‘સજ્જન્તસ્સા’’તિ સંવિદહન્તસ્સ. ‘‘આયૂહન સઙ્ખારા નામા’’તિઆદિતો પટ્ઠાય સમુચ્ચયનસઙ્ખારા નામ. ‘‘દક્ખિણં’’તિ દાનવત્થું. દક્ખિણોદકં વા. ‘‘એત્થ ચા’’તિ ઇમસ્મિં તતીયપઞ્ચકે ચ. ‘‘વુત્તનયેને વા’’તિ પથમપઞ્ચકે વુત્તનયેનેવ. વિભાવનિપાઠે. ‘‘આયતિં પટિસન્ધિયા પચ્ચયચેતના ભવો નામા’’તિ ઇદં ઉદ્દેસપાળિયં યથાદિટ્ઠપાઠવસેનેવ વુત્તં. તથા પુરિમકમ્મભવસ્મિં ઇધ પટિસન્ધિયા પચ્ચયચેતના સઙ્ખારા નામાતિ ઇદઞ્ચ. ઇધ પન પુબ્બેયેવ દ્વીસુહેતુપઞ્ચકેસુ દ્વિન્નં સઙ્ખાર કમ્મભવાનં સઙ્ગહિતત્તા અટ્ઠકથાયં વુત્તનયેનેવ દ્વિન્નં સઙ્ખાર કમ્મભવાનં વિસેસો યુત્તો. તેનાહ ‘‘તં ઇધ ન યુજ્જતી’’તિ. ‘‘સઙ્ગહિતત્તા’’તિ પુબ્બેયેવ સઙ્ગહિતત્તા. ‘‘એતં’’તિ વિભાવનિ વચનં. ‘‘ધમ્મવિભાગરક્ખણત્થં’’તિ વિભઙ્ગે ભવપદે ઉપપત્તિભવસ્સપિ વિભત્તત્તા એવં વિભત્તસ્સ ધમ્મવિભાગસ્સ રક્ખણત્થં. ફલપઞ્ચકતો અનઞ્ઞંપિ ઉપપત્તિભવં અઞ્ઞંવિય કત્વા ‘ઉપપત્તિભવસઙ્ખાતો ભવેકદેસો’તિ વુત્તં. સો ચ ઉપપત્તિભવો નામ પચ્ચુપ્પન્નહેતૂહિ નિબ્બત્તત્તા ચતુત્થે ફલપઞ્ચકે એવ સઙ્ગહિતો. તસ્મા તેન ઉપપત્તિભવસદ્દેન ચતુત્થ પઞ્ચકમેવ ગહિતન્તિ યુત્તં. ઇતરથા દ્વે ફલપઞ્ચકાનિ વિપાકવટ્ટન્તિ વુત્તે સિદ્ધમેવ હોતિ. એવઞ્ચસતિ અવસેસા ચાતિ એત્થ દુતીયફલપઞ્ચકમેવ અવસિટ્ઠં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘અવિજ્જા નામ મોહો, સો ચ અકુસલ મૂલ’’ન્તિઆદિ અભિધમ્મે મૂલયમકે મૂલનામેન આગતત્તા વુત્તં. દ્વીસુપનભવ ચક્કેસુ પુરિમચક્કે અવિજ્જા આદિ હોતિ. પચ્છિમચક્કે તણ્હા. આદિ ચ નામ મૂલન્તિ ચ સીસન્તિ ચ વત્તું વટ્ટતીતિ પરિયાયં દસ્સેતું ‘‘અથવા’’તિઆદિ વુત્તં .‘‘આગમનસમ્ભારેસૂ’’તિ અતીતભવતો ઇમંભવં આગમનસમ્ભારેસુ. તણ્હા એવ સીસં કત્વા વુત્તાતિ યોજના. ‘‘તેસં અન્તરે’’તિ અવિજ્જાસઙ્ખારાનં અન્તરે. તણ્હાય ઓકાસો નત્થીતિ કસ્મા વુત્તં. નનુ અવિજ્જાય સતિ, તણ્હા નામ એકન્તેન સમ્ભવતિયેવ. સા ચ સઙ્ખારાનં બલવપચ્ચયો હોતિ. તસ્મા સા અવિજ્જા પચ્ચયા તણ્હા, તણ્હા પચ્ચયા સઙ્ખારાતિ વત્તબ્બા સિયાતિ. તં પરિહરિતું ‘‘અયઞ્હી’’તિઆદિવુત્તં. પટિલોમપટિચ્ચસમુપ્પાદો નામ અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધોતિ એવં પવત્તો પટિચ્ચસમુપ્પાદો. ‘‘જરામરણમુચ્છયાતિઆદિ નવત્તબ્બં સિયા’’તિ જરામરણમુચ્છાયાતિઆદિવચનં અનુલોમપટિચ્ચસમુપ્પાદ સમ્બન્ધ વચનન્તિ કત્વા વુત્તં. ‘‘ઉપરિવટ્ટમૂલ ધમ્મપ્પટિપાદકાનં’’તિ ઉપરિ દુતિયાનાગતભાવાદીસુ અવિજ્જાતણ્હા સઙ્ખાતાનં વટ્ટમૂલધમ્માનં નિયોજકાનં. ‘‘તે પી’’તિ સોકાદયો દુક્ખધમ્માપિ. ‘‘આસવસમ્ભૂતા’’તિ આસવેહિ સમ્ભૂતા સઞ્જાતા. ‘‘તેસં’’તિ સોકાદીનં દુક્ખધમ્માનં. ‘‘જરામરણઙ્ગે ગહણં’’તિ દ્વાદસસુ અઙ્ગેસુ જરામરણઙ્ગે સઙ્ગહણં. ‘‘પવટ્ટતી’’તિ ભુસં વટ્ટતિ. ‘‘આસવસમુદયા’’તિ આસવસમુપ્પાદા. ‘‘અવિજ્જાસમુદયો’’તિ અવિજ્જાસમુપ્પાદો. ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયાસઙ્ખારાતી’’તિ એત્થ ઇતિસદ્દો આદિઅત્થો. ‘‘નાનાબ્યસન ફુટ્ઠસ્સા’’તિ ઞાતિબ્યસનાદીહિ નાનાબ્યસનેહિ ફુટ્ઠસ્સ, વિહિંસિતસ્સ. ‘‘યતો’’તિ યં કારણા, અવિજ્જાતણ્હાનં વડ્ઢનકારણા. ‘‘વટ્ટં’’તિ સઙ્ખારાદિકં ભવચક્કં. સંમુય્હનં સમ્મોહો. પરિયેસનં પરિયેટ્ઠિ. વિપચ્ચતીતિ વિપાકો. વિપાકો એવ વેપક્કં. સમ્મોહો વેપક્કં અસ્સાતિ સમ્મોહવેપક્કં. તથા પરિયેટ્ઠિવે પક્કઞ્ચાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ‘‘તદુભયં’’તિઆદિના. તદુભયં વિપાકં એતસ્સાતિ કત્વા દુક્ખં સમ્મોહવેપક્કન્તિ ચ પરિયેટ્ઠિવેપક્કન્તિ ચ વુચ્ચતીતિ યોજના. અપિ ચ, સમ્મોહં વિપાચેતિ સઞ્જનેતીતિ સમ્મોહ વેપક્કં. એવં પરિયેટ્ઠિવેપક્કન્તિપિ યુજ્જતિ. ‘‘કિચ્છં’’તિ કસિરં દુક્ખં આપન્નો. ‘‘મિય્યતી’’તિ મરતિ. ‘‘ચ વતી’’તિ સઙ્કમતિ. ‘‘ઉપપજ્જતી’’તિ ભવન્તરં ઉપેતિ. ‘‘અથ ચ પના’’તિ એવંભૂતસ્સ સતો. ‘‘જરામરણસ્સા’’તિ જરામરણ સઙ્ખાતસ્સ ઇમસ્સ દુક્ખસ્સાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘નિસ્સરણં’’તિ નિગ્ગમનં. ‘‘નપ્પજાનાતી’’તિ અયં લોકો નપ્પજાનાતિ. ‘‘આગતિયા’’તિ ઇમસ્મિં ભવે પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિવસેન આગમનેન. ‘‘ગતિયા ચા’’તિ અનાગતભવે

જાતિપાતુબ્ભાવવસેન ગમનેન ચ. આદિસઙ્ખાતો પુબ્બપરિયન્તો યસ્સ અત્થીતિઆદિમન્તં. ન આદિમન્તં અનાદિમન્તં. ''વટ્ટપ્પવત્તસ્સા''તિ તિવિધવટ્ટસઙ્ખાતસ્સ પબન્ધપ્પવત્તસ્સ. જાતિયા વુત્તાય સબ્બાનિ તસ્સા નિદાનાનિ વુત્તાનિ એવ હોન્તીતિ કત્વા ''જાતિયા એવ વા''તિ વુત્તં. ''ઇચ્ચેવં''તિ ઇતિ એવં. તત્થ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિઆદિના નયેન પટ્ઠપેસિ મહામુનીતિ સમ્બન્ધો. આચરિય વાદેપન ''ઇચ્ચેવં''તિ જરામરણ મુચ્છાયાતિઆદિનાનયેન. આબન્ધં અનાદિકન્તિ સમ્બન્ધો. ઇધપિ તમેવ સમ્બન્ધં ગહેત્વા યોજેતિ ''ઇચ્ચેવં આબન્ધન્તિ. લ. પુનપ્પુનં આબન્ધં''તિ. અવિજ્જા આદિમ્હિ વુત્તા. તસ્મા સા સયં અહેતુ અપચ્ચયા હુત્વા વટ્ટસ્સ આદિપચ્ચયભૂતા હોતીતિ ચોદના. તં પરિહરતિ ''વટ્ટસ્સા''તિઆદિના. ''વટ્ટકથાય સીસભૂતત્તા''તિ વટ્ટસ્સ આદિનામ નત્થિ. તસ્સ પન પવત્તિ નિવત્તિયો અત્થિ. જાનન્તેહિ તાસં પકાસનત્થાય પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાનામ વટ્ટકથા એકન્તેન કથેતબ્બા હોતિ. કથેન્તેહિ ચ વટ્ટધમ્માનં મજ્ઝે કતમસ્સ ધમ્મસ્સ કિચ્ચં વટ્ટપ્પવત્તત્થાય પધાનતરં હોતીતિ જાનિતબ્બં હોતિ. તદા કિચ્ચવસેન પધાનતરં એકં ધમ્મં મૂલં સીસં કત્વા વટ્ટકથા કથેતબ્બાતિ. ઇદં વટ્ટકથાય સીસં નામ. તત્થ અવિજ્જા નામ મોહો. સો ચ મુય્હનકિરિયા. અન્ધભાવકરણઞ્ચસ્સ કિચ્ચં. ન ચ પઞ્ઞા ચક્ખુસ્સ અન્ધભાવકરણ સદિસં અઞ્ઞં વટ્ટસ્સ પવત્તત્થાય પધાનકિચ્ચં નામ અત્થિ. તસ્મા અવિજ્જા એવેત્થ સબ્બપ્પધાન કિચ્ચત્તા વટ્ટકથાય સીસભૂતા હોતિ. એવં વટ્ટકથાય સીસભૂતત્તા સા આદિમ્હિ વુત્તાતિ. ''અનાદિકભાવો એવ દસ્સિતો''તિ અનાદિકભાવો દસ્સિતો એવ. નો ન દસ્સિતોતિ અત્થો. ઇતિ એતં અત્થજાતં પચ્ચક્ખતો સિદ્ધં. ''ઇધા''તિ ઇમસ્મિંભવે. ''તસ્સા''તિ અતીત ભવપરિયાપન્નાય અવિજ્જાય. ''અઞ્ઞાય અવિજ્જાય એવા''તિ અતીતભવતોપિ પુરિમભવે સિદ્ધાય અઞ્ઞાય અવિજ્જાય એવ. ''તસ્સાપી''તિ પુરિમતરભવે અવિજ્જાયપિ. ''અત્તભાવો''તિ પુરિમતરો અત્તભાવો. ''પધાન પચ્ચયભૂતત્તા''તિ પુબ્બે વુત્તનયેન અન્ધભાવકરણ કિચ્ચત્તા વટ્ટપ્પવત્તિયા પધાન પચ્ચયભૂતા હોતિ. એવં પધાનપચ્ચયભૂતત્તા. ''તસ્સ તસ્સાતિ નિટ્ઠાનમેવ ન પઞ્ઞાયેય્યા''તિ તસ્સ પચ્ચયસ્સ પચ્ચયો વત્તબ્બો. તસ્સપિ પચ્ચયસ્સ પચ્ચયો વત્તબ્બોતિ એવં વસ્સસતમ્પિ વસ્સસહસ્સંપિ નિટ્ઠાનમેવ ન પઞ્ઞાયેય્ય. ''વુત્તોયેવા''તિ અવિજ્જાય પચ્ચયો વુત્તોયેવ. ''પઞ્ચનીવરણાતિસ્સવચનીયં''તિ પઞ્ચનીવરણ ધમ્મા અવિજ્જાય આહારોતિ વચનીયં ભવેય્ય. તત્થ ''આહારો''તિ બલવપચ્ચયો વુચ્ચતીતિ.

પટિચ્ચસમુપ્પાદનયાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૭. પટ્ઠાનનયે. ''હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચા''તિ એત્થ લોભો હેતુજાતિકત્તા હેતુ ચ હોતિ. આરમ્મણાનન્તરાદિ પચ્ચયેન અઞ્ઞધમ્મસ્સ પચ્ચયો ચ હોતીતિ અત્થસ્સ સમ્ભવતો ''હેતુ હુત્વા પચ્ચયો''તિ વણ્ણેતિ. એવં વણ્ણિતેપિ ''હેતુ હુત્વા પચ્ચયો''તિ હેતુ હોન્તો પચ્ચયોતિ અત્થે સતિ, સો યેવત્થો સમ્ભવતીતિ ''પુન હેતુભાવેન પચ્ચયો''તિ વણ્ણેતિ. એત્થ સિયા, હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચાતિ એત્થ પદ દ્વયં એકધમ્માધિકરણત્તા તુલ્યાધિકરણં હોતિ. હેતુભાવેન પચ્ચયોતિ એત્થ પન પદદ્વયં તુલ્યાધિકરણં ન હોતિ. પુરિમ પદઞ્હિ ધમ્મ ભાવપ્પધાનં, પચ્છિમં ધમ્મપ્પધાનન્તિ. એવં સન્તે તુલ્યાધિકરણં વાક્યં ભિન્નાધિકરણં કત્વા વણ્ણેતીતિ ન યુત્તમેતન્તિ. નો ન યુત્તં. મુખ્યોપચારમત્તેન નાનત્થત્તા. પચ્છિમવાક્યંહિ મુખ્યવચનં. પુરિમવાક્યં ઉપચાર વચનં. ઉપચારવચને ચ ઉપચારત્થો યુજ્જતિ. મુખ્યવચને મુખ્યત્થોતિ. ''હેટ્ઠાવુત્તમેવા''તિ પકિણ્ણકસઙ્ગહે વુત્તમેવ. હિનોન્તિ એત્થાતિ હેતુ. હિનોન્તિ એતેનાતિ હેતુ. તત્થ ''હિનોન્તી''તિ સુટ્ઠુપતિટ્ઠહન્તિ. કે પતિટ્ઠહન્તીતિ આહ ''સહજાત ધમ્મા''તિ. કથઞ્ચ સુટ્ઠુપતિટ્ઠહન્તીતિ આહ ''વુદ્ધિ વિરુળ્હિ વેપુલ્લપત્તવસેના''તિ. કસ્મા તે સુટ્ઠુ પતિટ્ઠહન્તીતિ. પતિટ્ઠિતટ્ઠાનસ્સ પતિટ્ઠિતકારણસ્સ વા થામબલસમ્પન્નત્તાતિ દસ્સેતું ''આરમ્મણે દળ્હનિપાતિના થામબલસમ્પન્નેના''તિ વુત્તં.

હેતુવિસેસનઞ્ચેતં. આરમ્મણે દળ્હનિપાતિમ્હિ થામબલસમ્પન્ને એત્થ ધમ્મેતિપિ યોજેતબ્બં. ઉપકારકોતિ ચ ઉપલદ્ધિયેવાતિ સમ્બન્ધો. ''યાદિસેનસભાવેના''તિ હેતુભાવાદિસભાવેન. ''ઉપલદ્ધિયેવા''તિ કસ્મા વુત્તં. નનુ ઉપકારક સદ્દો કત્તારં વા કારેતારં વા વદતીતિ. વોહારમત્તેન વદતિ. ધમ્મતો પન કત્તા વા કારેતા વા નત્થીતિ દસ્સેતું ''ન હિ સભાવ ધમ્મેસૂ''તિઆદિમાહ. યદિ ધમ્મતો કત્તાવા કારેતાવા નત્થિ. કસ્મા ઉપકારકોતિ વુચ્ચતીતિ આહ ''તથા ઉપલદ્ધિયં પના''તિઆદિં.

આરમ્મણપચ્ચયે. ''અજ્ઝોલમ્બમાના''તિ આરમ્મણ કરણવસેન અધિઓલમ્બમાના. ''આરમ્મણભાવેના''તિ ગોચરવિસયભાવેન.

અધિપતિપચ્ચયે. ''ગરુકતા''તિ અસ્સાદનાભિનન્દનાદિવસેન વા સદ્ધાપસાદાદિવસેન વા ગરુકતા. ''સામિનો વિય દાસે''તિ સામિનો અત્તનોદાસે અત્તનોવસે વત્તયમાના વિય. સહજાતાધિપતિ પન હેટ્ઠા સમુચ્ચય સઙ્ગહે વુત્તોતિ ઇધ ન વુત્તો.

અનન્તરપચ્ચયદ્વયે. ''અન્તરં''તિ છિદ્દં વિવરં. ''સન્તાનં''તિ ચિત્તસન્તાનં. ''સન્તાનાનુબન્ધવસેના''તિ ચિત્તસન્તાનં પુનપ્પુનં બન્ધનવસેન. ઉપ્પાદનન્તિ સમ્બન્ધો. ''ધમ્મન્તરસ્સા''તિ નામક્ખન્ધ ધમ્મન્તરસ્સ. ''અનન્તર પચ્ચયતા''તિ અનન્તરપચ્ચય કિચ્ચન્તિ વુત્તં હોતિ. યં કિઞ્ચિ ધમ્મન્તરં. ''પુરિમપચ્છિમભાગપ્પવત્તાનં''તિ નિરોધસ્સ અસઞ્ઞીભવસ્સ ચ પુરિમભાગે ચ પચ્છિમભાગે ચ પવત્તાનં. ''ચિત્તુપ્પાદાનં પી''તિ નિરોધસ્સ પુબ્બભાગે નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતન કુસલ કિ્રય ચિત્તુપ્પાદાનં. પચ્છાભાગે અનાગામિફલ અરહત્તફલચિત્તુપ્પાદાનં . અસઞ્ઞીભવસ્સ પુબ્બભાગે કામભવે ચુતિ ચિત્તુપ્પાદાનં. પચ્છાભાગે કામભવે એવ પટિસન્ધિ ચિત્તુપ્પાદાનં. તેસુ પન કથં અનન્તરં નામ સિયા. દ્વિન્નં દ્વિન્નં પુરિમભાગ પચ્છિમ ભાગાનં મજ્ઝે અચિત્તકસ્સ કાલસ્સ અચિત્તકસ્સ રૂપસન્તાનસ્સ ચ અન્તરિકત્તાતિ ચોદના. તં પરિહરિતું ''ન હિ અભાવભૂતો''તિઆદિ વુત્તં. ''તેસં''તિ દ્વિન્નં દ્વિન્નં ચિત્તુપ્પાદાનં. રૂપધમ્મો અન્તરં ન ચ કરોતિ નામ. અરૂપધમ્માનં અનન્તરતા નામાતિઆદિના યોજના હોતિ. ''તથાપવત્તન સમત્થતા''તિ એકીભૂતાનં વિય અત્તનો અનન્તરે ધમ્મન્તરં ઉપ્પાદને સમત્થતા.

સહજાતપચ્ચયે. ''યે પન ધમ્મા''તિ પચ્ચયુપ્પન્ન ધમ્મા. ''અત્તની''તિ પચ્ચય ધમ્મો વુચ્ચતિ.

''અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપત્થમ્ભન્તં તિદણ્ડં વિયા''તિ ભૂમિયં અઞ્ઞમઞ્ઞં નિસ્સાય ઉસ્સિતા તયોદણ્ડા અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપત્થમ્ભન્તા વિય. ''પુરિમેના''તિ પુરિમેન સહજાત પચ્ચયેન. ''ઇતરીતરો પત્થમ્ભનં''તિ અઞ્ઞમઞ્ઞો પત્થમ્ભનં.

''સૂદો''તિ ભત્તકારકો. ''ઉક્ખલી''તિ ભત્તપચનકુમ્ભી. ''વુટ્ઠિધારા''તિ મેઘવુટ્ઠિધારા. ''ઉપનિસ્સયો''તિ ભત્તુપ્પત્તિયા ઉપનિસ્સયો. ''તાસુ અસતી''તિ સાલિક્ખેત્ત વુટ્ઠિધારાસુ અસતિ. ''બલવતરટ્ઠેના''તિ બલવતરનિસ્સયટ્ઠેન. ''પકતૂપનિસ્સયો''તિ એત્થ ''પકતો''તિ ભુસં કતો. તેનાહ ''સુટ્ઠુકતો''તિ. કરણઞ્ચ અત્તનો સન્તાને સુટ્ઠુઉપ્પાદનઞ્ચ સુટ્ઠુઉપસેવનઞ્ચ દટ્ઠબ્બન્તિ સમ્બન્ધો. ''વુત્તપ્પકારેના''તિ 'યથા કતે સતી'તિઆદિના વુત્તપ્પકારેન.

‘‘નિસ્સયારમ્મણ ધમ્મા એવા’’તિ નિસ્સય પચ્ચય ધમ્મ આરમ્મણ પચ્ચય ધમ્મા એવ. ‘‘પુરેજાતતામત્તવિસિટ્ઠા’’તિ એત્થ મત્તસદ્દેન નિસ્સયારમ્મણસત્તિતો વિસું પુરેજાતસત્તિ નામ નત્થીતિ દસ્સેતિ. વિસું પુરેજાતસત્તિ નામ અત્થીતિપિ વદન્તિ. તં વાદં દસ્સેતું ‘‘આચરિયાનન્દત્થેરેના’’તિઆદિમાહ. એત્થ પઞ્ચવત્થૂનિ ચ પઞ્ચારમ્મણાનિ ચ પુરેજાતત્તા એવ સુટ્ઠુબલવતાય પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં વત્થુ કિચ્ચ આરમ્મણ કિચ્ચાનિ સાધેન્તિ. તથા હદયવત્થુ ચ મનોધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતૂ નન્તિ. અયં વિસું પુરેજાતસત્તિ વિસેસોતિ વદેય્ય. સચ્ચં. સુદ્ધમનો દ્વારેપન ઇધ ઠત્વા નિરયેસુ એવરૂપાનિ નિરયગ્ગિરૂપાનિ અત્થિ. ઇદાનિ દેવેસુ ચ એવરૂપાનિ દિબ્બરૂપાનિ અત્થીતિ ચિન્તયન્તાનમ્પિ, તેસુ પુરે એવરૂપાનિ ઉપ્પજ્જિંસૂતિ વા, તેસુ અનાગતે એવરૂપાનિ ઉપ્પજ્જિસ્સન્તીતિ વા ચિન્તયન્તાનંપિતાનિ રૂપાનિ નિબ્બિસેસાનિ હુત્વા મનોવિઞ્ઞાણાનં આરમ્મણ પચ્ચયત્તં ગચ્છન્તિ. તત્થ પુરે જાતાનિ હુત્વા તદા વિજ્જમાનાનિ પચ્ચુપ્પન્નરૂપાનિ આરમ્મણ પુરેજાતપચ્ચયો. ઇતરાનિ આરમ્મણ પચ્ચયો એવ. ન ચેત્થ પુરેજાતાનં પચ્ચુપ્પન્નરૂપાનં પુરેજાતત્તેન વિસેસો અત્થિ. ન ચ તાનિ પુરેજાતપચ્ચયો ન હોન્તિ. યદિ વિસું પુરેજાતસત્તિવિસેસો પુરેજાતપચ્ચયોતિ વદેય્ય. તાનિ પુરેજાતપચ્ચયો નામ ન ભવેય્યું. કસ્મા, તાદિસસ્સ વિસેસસ્સ નત્થિતાય. ન ચ નભવન્તિ. કસ્મા, પુરેજાતમત્તવિસેસસ્સ અત્થિતાય. એત્થ વદેય્યું, પઞ્ચદ્વારેસુ પન પુબ્બે વુત્તનયેન વિસું પુરેજાતસત્તિવિસેસો દિસ્સતીતિ. કિઞ્ચાપિદિસ્સતિ. સો પન બહુવિધાનં નિસ્સય પચ્ચય આરમ્મણપચ્ચયાનં મજ્ઝે નિસ્સય સત્તિવિસેસો એવ, આરમ્મણ સત્તિવિસેસો એવ ચાતિ. અપિ ચ વિસું પુરેજાત સત્તિવિસેસો નામ નત્થીતિ ઇદં યથાવુત્તે સુદ્ધમનોદ્વારે તબ્બિસેસાભાવં સન્ધાય વુત્તં. વિસું પુરેજાત સત્તિવિસેસો નામ અત્થીતિ ઇદં પઞ્ચદ્વારેસુ તબ્બિસેસસ્સ અત્થિભાવં સન્ધાય વુત્તન્તિ. યં રુચ્ચતિ, તં ગહેતબ્બં.

પચ્છાજાતપચ્ચયે. ‘‘રુક્ખપોતકાનં વિયા’’તિ પચ્છા આસિઞ્ચિયમાનં ઉદકં રુક્ખપોતકાનં વુદ્ધિવિરુળ્હભાવં પાપેત્વા ઉપત્થમ્ભનવસેન ઉપકારકો વિયાતિ યોજના. આહારં આસિં સતીતિ આહારાસા. જિઘચ્છા, પિપાસા, તણ્હા. તાય સમ્પયુત્તા ચેતનાતિ વિગ્ગહો. સા પન આહારાસા ચેતના ઉપત્થમ્ભતિ ચેવાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘અયમત્થો’’તિ ‘સુપાકટેના’તિઆદિના વુત્તો અયમત્થો. સબ્બાચેસાવિચારણા ગિજ્ઝોપમાય ઉપમામત્તભાવં નીવારેતા હોતીતિ.

આસેવન્તિ તં પચ્ચય ધમ્મં પચ્ચયુપ્પન્ના ધમ્માતિ આસેવનં. એતેન ભુસો પચ્ચયુપ્પન્ન ધમ્મેહિ આસેવિતબ્બત્તા આસેવનન્તિ વુચ્ચતીતિ દસ્સેતીતિ. ‘‘તં’’તિ તં પુરિમં પુરિમં પચ્ચય ધમ્મં. ‘‘ભજન્તી’’તિ ઉપેન્તિ. કે ભજન્તીતિ આહ ‘‘અપરાપરં ઉપ્પજ્જમાના ધમ્મા’’તિ. ‘‘ધમ્મા’’તિ ચ અનન્તરુપ્પન્ના ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા. કથઞ્ચ તં તેભજન્તીતિ આહ ‘‘સુટ્ઠુસેવમાના વિય ભજમાના વિય પવત્તન્તી’’તિ. વિય સદ્દેન લોકે કિઞ્ચિજનં કેચિજના કેનચિ અત્થેન સુટ્ઠુસેવન્તા વિયાતિ દસ્સેતિ. કથં સુટ્ઠુસેવિયમાના વિય હોન્તીતિ આહ ‘‘તસ્સ પુરિમસ્સા’’તિઆદિં. પુરિમસ્સ અનન્તરસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સાતિ અત્થો. ‘‘સબ્બપરિપૂરં આકારં’’તિ જવવેગસહિતેહિ વિજાનન કુસનાદીહિ સાવજ્જાન વજ્જાદીહિ ચ સબ્બેહિ જવનગુણેહિ પરિપૂરં આકારં. ‘‘આસેવેતી’’તિ મં સુટ્ઠુ સેવથાતિ નિયોજેન્તં વિય હોતિ. તેનાહ ‘‘અત્તનો વાસં’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘વાસં’’તિ વાસનં. ‘‘સુટ્ઠુ ગાહાપેતી’’તિ પરિપુણ્ણં દેતીતિ વુત્તં હોતિ. એતેન યથા લોકે એકો પરેસં યથિચ્છિતં દેતિ. એવં દેન્તં પન પરે ભજન્તિયેવ. મં ભજથાતિ નિયોજનકિચ્ચં નત્થિ. એવમેવ ઇધપિ સુટ્ઠુવાસદાનમેવ ભજાપનં નામાતિ દસ્સેતિ. ‘‘વડ્ઢેતિ વા’’તિ એતેન આસેવના ભાવના વડ્ઢનાતિ ઇમંપરિયાયત્થં વદતિ. પુરિમાભિયોગો નામ આદિતો પટ્ઠાય સજ્ઝાયનાદિકમ્મેસુ યથાસત્તિ યથાબલં વા યામકરણં. તથા કરોન્તસ્સ તં ઉગ્ગહણ કમ્મં ઉપરૂપરિ પગુણભાવં

ગચ્છતીતિ. ‘‘આસેવનટ્ઠેના’’તિ વડ્ઢાપનટ્ઠેન, ઉપકારકોતિ સમ્બન્ધો. ‘‘સજાતિયાનં’’તિ કુસલાદિભાવેન સમાનજાતિકાનં.

કાયઙ્ગાભિસઙ્ખરણં નામ કાયસઞ્ચેતનાકિચ્ચં. વાચઙ્ગાભિસઙ્ખરણં વચીસઞ્ચેતનાકિચ્ચં. ચિત્તઙ્ગાભિસઙ્ખરણં મનોસઞ્ચેતનાકિચ્ચં. ‘‘કિરિયાભાવેના’’તિ દસ્સનસવનાદિકિચ્ચેસુ ગમનઠાન નિસજ્જાદિકિચ્ચેસુ સંવિધાનકિરિયાભાવેન. ‘‘વત્થુમ્હી’’તિ ગબ્ભવત્થુમ્હિ. યથાવુત્તાભિસઙ્ખરણકિચ્ચં નામ કાયઙ્ગવાચઙ્ગ ચિત્તઙ્ગાભિસઙ્ખરણ કિચ્ચં. ‘‘તદભિસઙ્ખરણવેગજનિતં’’તિ તસ્સ કાયઙ્ગાદિકસ્સ અભિસઙ્ખરણવેગેન જનિતં કિરિયાવિસેસ નિધાનકિચ્ચન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘સન્તાને’’તિ ચિત્તસન્તાને.

વિપચ્ચનભાવો ચ નામ પાતુભાવોતિ સમ્બન્ધો. નિરુસ્સાહ સન્તભાવો નામ કુસલા કુસલાનં વિય કાયઙ્ગવાચઙ્ગાભિસઙ્ખરણ કિચ્ચેસુ ચ આયતિં વિપચ્ચન કિચ્ચેસુ ચ નિરુસ્સાહભાવેન સન્તભાવો. ન કિલેસુ પસન્તભાવેન. ચિત્તાભિસઙ્ખરણ કિચ્ચેસુપન સમ્પયુત્તચેતનાવસેન યથોપટ્ઠિતેસુ આરમ્મણેસુ સમ્પયુત્તધમ્માનં એકતો સન્નિપાતગમનુસ્સાહમત્તં અત્થિ. તતોપરં પન સુપિન દસ્સન કિચ્ચંપિ નત્થીતિ. ‘‘મન્દમન્દાકારેના’’તિ મન્દતો અતિમન્દાકારેન. કિઞ્ચિજાનન ચિત્તં નામ કમ્માદિ આરમ્મણં અપ્પમત્તકંપિ જાનનં વીથિચિત્તં. તસ્સ પવત્તિયા.

‘‘અરૂપિનો’’તિ અરૂપલક્ખણ સમઙ્ગિનો. નામલક્ખણ સમઙ્ગીનોતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘જનયન્તાપી’’તિ સહજાત ધમ્મે જનેન્તાપિ. ‘‘સન્તાનટ્ઠિતિયા’’તિ પબન્ધપ્પતિટ્ઠાનસ્સ.

‘‘કસ્માપનેત્થા’’તિઆદીસુ. ‘‘ભાવિન્દ્રિય દ્વયં’’તિ ઇત્થિન્દ્રિય પુરિસિન્દ્રિય દ્વયં. ‘‘ઇધા’’તિ ઇમસ્મિં ઇન્દ્રિયપચ્ચયે. કસ્મા ન ગહિતં. નનુ ઇત્થિલિઙ્ગાદીનં પવત્તિકારણત્તા ઇધ ગહેતબ્બમેવાતિ અધિપ્પાયો. જનકત્તં નામ જનક કિચ્ચં. એવં સેસેસુપિ. ‘‘એતંતયંપિ નત્થી’’તિ જનકત્તાદિકિચ્ચત્તયંપિ નત્થિ. એવંસન્તેકથં લિઙ્ગાદીનં પવત્તિકારણં હોતીતિઆહ ‘‘કેવલં પના’’તિઆદિં. ‘‘દ્વયં’’તિ ઇત્થિભાવપુમ્ભાવ દ્વયં. ન ઇન્દ્રિય પચ્ચયત્તેન ઇન્દ્રિયં નામ હોતિ. યથાહિ એકો રાજા અત્તનો વિજિતે ગેહાનિ કરોન્તિ. એવં કરોન્તૂતિ ગેહસણ્ઠાનં પટ્ઠપેતિ. સબ્બેજના તથેવ કરોન્તિ, નો અઞ્ઞથા. તત્થ રાજા ગેહુપ્પત્તિયા ચ ગેહટ્ઠિતિયા ચ કિઞ્ચિ કિચ્ચં ન કરોતિ. ગેહસામિકાવા ગેહવડ્ઢકિનો વા કરોન્તિ. કરોન્તા પન રઞ્ઞા પટ્ઠપિતં સણ્ઠાનં અનતિક્કમિત્વાવ કરોન્તિ. એવમેવ મિદં દટ્ઠબ્બં. ઉપગન્ત્વા ઝાયનટ્ઠેનાતિ સમ્બન્ધો. ઉપસદ્દો ઉપનિસ્સય પદેવિય ઉપરિ અત્થો. ‘‘ઉપરી’’તિ ચ થામબલવુદ્ધિવસેનાતિ આહ ‘‘તસ્મિં વા’’તિઆદિં. ‘‘તસ્મિં’’તિ આરમ્મણે.

‘‘સુગતિ દુગ્ગતિ નિબ્બાન સમ્પાપકટ્ઠેના’’તિ વુત્તં. સો અત્થો અબ્યાકતમગ્ગઙ્ગેસુ નત્થિ. એવઞ્ચસતિ તાનિ કથં મગ્ગપચ્ચયત્તં ગચ્છન્તીતિ આહ ‘‘એત્થ ચા’’તિઆદિં. ‘‘સમ્માદસ્સનાદિના’’તિ સમ્માદસ્સન સઙ્કપ્પનાદિના. ‘‘તેસં’’તિ સમ્માદિટ્ઠીનં. ‘‘તેસં પી’’તિ અબ્યાકત ભૂતાનં સમ્માદિટ્ઠીનમ્પિ. ‘‘તેનેવટ્ઠેના’’તિ સમ્માદસ્સનાદિના લક્ખણટ્ઠેન. અથવા. ‘‘તેનેવટ્ઠેના’’તિ સુગતિ નિબ્બાન સમ્પાપકટ્ઠેને વાતિ અત્થો. એવઞ્ચસતિ સહેતુકા વિપાક ક્રિયા બ્યાકતધમ્માપિ તેનેવટ્ઠેન સબ્બસો કુસલસદિસા સિયુન્તિ. ન સિયું, પચ્ચય વેકલ્લત્તા. વિપાકાબ્યાકતાહિ કમ્મવેગેન સન્તાને પતિતમત્તત્તા નિરુસ્સાહસન્તસભાવતો તં સમ્પયુત્તા ચેતના નાનક્ખણિક કમ્મપચ્ચયત્તં ન ગચ્છતિ. કિરિયાબ્યાકતા ચ નિરનુસયસન્તાને ઉપ્પન્નત્તા તં સમ્પયુત્તચેતનાપિ તપ્પચ્ચયત્તં ન ગચ્છતિયેવ. તસ્મા તેસુ વિપાક ક્રિયાબ્યાકતેસુ સમ્માદિટ્ઠાદીનિપિ સુગતિ સમ્પાપકટ્ઠં ન સાધેન્તિ. કિલેસપ્પહાન કિચ્ચસ્સ

અભાવતો નિબ્બાન સમ્પાપકટ્ઠમ્પિ નસાધેન્તિ. સભાવ લક્ખણવેકલ્લતાપન તેસં સમ્માદિટ્ઠાદીનં નત્થિયેવ. તસ્મા તાનિ મગ્ગપચ્ચયે સઙ્ગહિતાનીતિ. ઇન્દ્રિય ધમ્મેસુ અરૂપિન્દ્રિયાનં આધિપ્પચ્ચ કિચ્ચં અરૂપધમ્મે સ્વેવ ફરતિ. રૂપધમ્મા પન તં સમુટ્ઠિતત્તા એવ તપ્પચ્ચયુપ્પન્નેસુ વુત્તા. તથા હેતુ કમ્મ મગ્ગ ઝાનેસુ. તેન વુત્તં ''એસનયો કમ્મિન્દ્રિયઝાનપચ્ચયેસુપી''તિ. તત્થ કમ્મસદ્દેન નાનક્ખણિક પચ્ચયો ગહેતબ્બો.

''સમ્પયુત્તાસઙ્કા સમ્ભવતી''તિ સહજાતા નામધમ્મા તં સમુટ્ઠાન રૂપેહિ, પચ્છાજાતા ચ અત્તનો અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નરૂપેહિ, વત્થુ ધમ્મા ચ તન્નિસ્સિતનામધમ્મેહિ કાલતો ચ ઠાનતો ચ એક સમ્બન્ધત્તા તેસુ સમ્પયુત્તાસઙ્કા સમ્ભવતિ. ''વિપ્પયુત્તપચ્ચયપ્પસઙ્ગો નત્થી''તિ આરમ્મણાનન્તરાદિપચ્ચયાપિ અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નેહિ સમ્પયુત્તા ન હોન્તિ. તસ્મા તેપિ વિપ્પયુત્તપચ્ચય ભાવેન વત્તબ્બાતિ એવરૂપો વિપ્પયુત્તપચ્ચયપ્પસઙ્ગો તેસુ આરમ્મણ પચ્ચયાદીસુ નત્થીતિ અધિપ્પાયો.

''હેટ્ઠાવુત્તપ્પકારેસુ એવા''તિ એત્થ એવસદ્દેન પચ્ચયન્તરં ન હોતીતિ દસ્સેતિ. યદિ પચ્ચયન્તરં ન હોતિ, ન વત્તબ્બોયેવ. કસ્મા, દેસકસ્સ પુનરુત્તિનિરત્થકવાદિતા પત્તિતોતિ. નો ન વત્તબ્બો. કસ્મા, લોકે યો સયં નત્થિ, વિગતો હોતિ. સો કસ્સ પચ્ચયો ભવિતું અરહતીતિ એવરૂપસ્સ મિચ્છાભિનિવેસસ્સ પહાનતો. તેન ઇમમત્થં ઞાપેતિ, લોકે કેચિધમ્મા સયં અત્થિકાલે એવ અઞ્ઞેસં પચ્ચયા હોન્તિ, નો નત્થિકાલે. કેચિ ધમ્મા સયં નત્થિકાલે એવ અઞ્ઞેસં પચ્ચયા હોન્તિ, નો અત્થિકાલેતિ અયઞ્ચવિભાગો અવસ્સં ઇચ્છિતબ્બો યેવાતિ. ''ઓકાસદાનસઙ્ખાતેના''તિ તસ્સ અઞ્ઞસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સ ઉપ્પત્તિયા ઓકાસદાનસઙ્ખાતેન.

સુત્તન્તે, અત્થીતિ અય મેકો અન્તોતિ સત્તાનં સેટ્ઠસારભૂતો અત્તાનામ અનમતગ્ગે સંસારે નિચ્ચકાલં અત્થિ. ઉચ્છેદો વા વિમોક્ખો વા સબ્બસો નત્થિ. અયં સસ્સતવાદો નામ એકોવિસમન્તો એકાવિસમાકોટિ. નત્થીતિ સત્તોનામ એકભવપરમો હોતિ, મરણતો પરં નત્થિ. એકન્તેન ઉચ્છિજ્જતિ. અયં ઉચ્છેદવાદો નામ દુતીયો વિસમન્તો દુતીયાવિસમકોટિ. ઇમે પટિચ્ચ સમુપ્પાદં અજાનન્તાનં ઉભોવિસમન્તા નામ. જાનન્તાનં પન તાદિસો અત્તાનામ નત્થિ, યો અત્થીતિ વા નત્થીતિ વા વત્તબ્બો ભવેય્ય. સુદ્ધધમ્મપ્પબન્ધો એવ અત્થિ. તસ્સ ચ યાવ અવિજ્જા અપ્પહીના હોતિ, તાવ ઉચ્છેદો નામ નત્થિ. અવિજ્જાય પન પહીનાય તતોપરં ન પવત્તતિ. અત્થિ નામ ન હોતિ. અયં અન્તદ્વયમુત્તો મજ્ઝિમઞાયો નામ. બહું નાનત્થ સમ્ભવં વણ્ણેન્તિયેવ. વણ્ણેન્તાનંપિ તેસં બહુ પયોજનં નત્થિ યેવાતિ અધિપ્પાયો.

પચ્ચયુદ્દેસાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬૮. પચ્ચયનિદ્દેસે. ''પઞ્ચધા''તિ પઞ્ચવિધેહિ પચ્ચયેહિ. ''એકધા''તિ એકવિધેન પચ્ચયેન. એવં સેસેસુપિ. ''અવિચ્છેદાયા''તિ અવિચ્છેદત્થાય. ''પટિપાદનાયા''તિ યોજનત્થાય. યો કોચિ ચિત્તુપ્પાદો અવિરુદ્ધસ્સ યસ્સ કસ્સચિ ચિત્તુપ્પાદસ્સ પચ્ચયો ન ન હોતીતિ યોજના. ''પુનુપ્પન્નાનં''તિ નિરુજ્ઝિત્વા પુન ઉપ્પન્નાનં. ''પુરિમાનિ જવનાની''તિ એત્થ મગ્ગો ગોત્રભુતો આસેવન પચ્ચયં લભતિ. ફલસ્સ પન સો ભિન્નજાતિકત્તા આસેવન પચ્ચયો ન હોતિ. ફલં પન સબ્બસો આસેવન મુત્તં હોતિ. તસ્મા તદુભયં ઇધ પુરિમજવનસઙ્ખ્યં ન ગચ્છતીતિ વુત્તં ''મગ્ગ ફલજવનવજ્જાની''તિ. ફલજવનવજ્જાનં પચ્છિમાનં જવનાનં. ''સબ્બાકારપારિપૂરં''તિ એત્થ કુસલાદિજાતિપિ સઙ્ગહિતાતિ વુત્તં ''જાતિમત્તેનપી''તિ. અભિન્ના એવ સિયું. ન પન ભિન્ના હોન્તિ. કદાચિ કેચિભિન્ના એવ હોન્તિ. તસ્મા ભિન્નજાતિકા ધમ્મા. લ. ન સક્કોન્તીતિ યોજના. ''કામાવચરભાવતો મહગ્ગતાનુત્તરભાવપત્તિ

નામા''તિ ચિત્તસન્તાનસ્સાતિ અધિપ્પાયો. ગોત્ર ભુચિત્તં કામભૂમિ. ઝાનચિત્તં મહગ્ગતભૂમિ. મગ્ગચિત્તં લોકુત્તર ભૂમિ. કમ્મચેતનાય નિરુદ્ધાયપિ તસ્સા પવત્તાકારો નનિરુજ્ઝતિ. ચિત્તસન્તાનં અનુગચ્છતિ. સો એવ આયતિં વિપાકધમ્મરાસિ હુત્વા પાતુબ્ભવતિ. તસ્મા સો વિપાકસ્સ બીજસઙ્ખ્યં ગચ્છતિ. સો ચ યાવ ન વિપચ્ચતિ. તાવ સંસારપ્પવત્તિયા સતિ, અન્તરા વિનટ્ઠો નામ ન હોતિ. તસ્મા કમ્મચેતના ઉપ્પજ્જમાના ચિત્તસન્તાને તસ્સ બીજસ્સ નિધાનત્થાય ઉપ્પજ્જતિ, નિરુજ્ઝમાના ચ નિદહિત્વા એવ નિરુજ્ઝતીતિ વુત્તં ''અત્તનો પવત્તાકારસઙ્ખાત બીજનિધાનઞ્ચા''તિ. ''ચેતનાય હોતી''તિ ચેતનાય સાધારણં હોતિ. પુરેજાતા સાલરુક્ખપોતકા પચ્ચયા હોન્તીતિ સમ્બન્ધો. પુરિમચિત્તક્ખણેસુ ઉપ્પન્ના ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપધમ્માતિ સમ્બન્ધિતબ્બં. ''આહારજકાયો''તિ એવં વુત્તાતિ પાઠસેસો. ''પચ્છા જાતેના''તિ પચ્છાજાતપચ્ચયેન પયોજનં નત્થિ. જિણ્ણપતરુક્ખસ્સ ઉદકાસિઞ્ચનં વિય હોતીતિ અધિપ્પાયો. ''યદગ્ગેના''તિ યેનકારણ કોટ્ઠાસેન. ''વત્થુ રૂપં''તિ નિરોધાસન્નં હદયવત્થુ રૂપં. ''એવમયં પી''તિ એવં અયં પચ્છાજાતપચ્ચયોપિ. વિવિધેન આકારેન ફરણં કાલન્તર દેસન્તર ગમનં વિપ્ફારો. મહન્તો વિપ્ફારો યસ્સાતિ સમાસો. ''વત્થુમ્હી''તિ હદયવત્થુમ્હિ. પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ વોકિણ્ણો સમ્મિસ્સોતિ પઞ્ચવોકારો. કામ રૂપભવો . વિના ઉપ્પજ્જિતું ન સક્કોતિ. રૂપવિરાગભાવનાબલેન રૂપસ્સ અવિક્ખમ્ભિતત્તાતિ અધિપ્પાયો. ''પુરેજાતં વા''તિ એકચિત્તક્ખણાતીતે પુરેજાતં વા. ''વટ્ઠનપક્ખે ઠિતં વા''તિ તતો પચ્છા યાવ અટ્ઠમ ચિત્તક્ખણા વટ્ઠનપક્ખે ઠિતં વા. ''ઉપ્પન્નં વત્થૂ''તિ ઉપ્પન્નં વત્થુરૂપં. ''એત્થા''તિ ઇમસ્મિં પુરેજાત પચ્ચયે. કિઞ્ચાપિ દિસ્સતીતિ સમ્બન્ધો. ''પચ્ચનીયે''તિ પચ્ચનીય વારે. ''તં''તિ આરમ્મણપુરેજાતં. તસ્સ આરમ્મણસ્સ અપરિબ્યત્તત્તાવાતિ સમ્બન્ધો. કારણં વદન્તિ પટ્ઠાનટીકાચરિયા. અરૂપભવે મરણાસન્નકાલે કસ્સચિ ગતિનિમિત્તુ પટ્ઠાનં અટ્ઠકથાસુ વુત્તમેવ. એવઞ્ચસતિ, તત્થ આરમ્મણ પુરેજાતં લદ્ધબ્બમેવ. પટ્ઠાનેપન તસ્મિંભવે સબ્બં પુરેજાતપચ્ચયં પટિક્ખિપતિ. કસ્મા ઇતિ ચે, વત્થુ પુરેજાતપચ્ચયસ્સ તત્થ અલદ્ધબ્બત્તાતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન ''આરુપ્પેવિયા''તિ વુત્તં. એત્થ ચ પટ્ઠાને અરૂપભવે દ્વેપિ પુરેજાતપચ્ચયા પટિક્ખિત્તા, તસ્મા સબ્બેપિ અરૂપ પુગ્ગલા સબ્બંપિ રૂપધમ્મં આરમ્મણં ન કરોન્તીતિપિ વદન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા આરમ્મણ સઙ્ગહદીપનિયં 'અસઞ્ઞીભવતો ચુતાનં વિય અરૂપભવતો ચુતાનંપિ ગતિનિમિત્તભૂતં કામપટિસન્ધિયા આરમ્મણં ભવન્તરે કેનચિદ્વારેન અગ્ગહિતં, કેવલં કમ્મબલેનેવ ઉપટ્ઠાપિત'ન્તિ વુત્તં. ''ગૂથકુણપાદીની''તિ ગૂથઞ્ચ મતપૂતિસરીરાનિ ચ. ''એવં વુત્તેહી''તિ પટ્ઠાને વુત્તેહિ. તે પન અકુસલા ધમ્મા કથં ચતુભૂમિક કુસલાનં ઉપનિસ્સય પચ્ચયા હોન્તીતિ આહ ''તત્થ આનન્તરિય વજ્જાની''તિઆદિં. તત્થ આનન્તરિય કમ્મકતાનં કિલેસાવરણ કમ્માવરણેહિ સમન્નાગતત્તા ઝાનમગ્ગપ્પટિલાભો નામ નત્થીતિ વુત્તં ''આનન્તરિય વજ્જાની''તિ. ''તાની''તિ રાગાદીનિ અકુસલાનિ ચતુભૂમિક કુસલાનં ઉપ્પત્તિયા બલવનિસ્સયા હોન્તીતિ યોજના. ''સમતિક્કમમુખેના''તિ પટ્ઠાને અકુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ ઉપનિસ્સય પચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એતસ્સ પઞ્હસ્સ વિભઙ્ગે પાણં હન્ત્વા તસ્સ પટિઘા તત્થાય દાનં દેતિ, સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, ઝાનં ઉપ્પાદેતિ, મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ, અભિઞ્ઞં ઉપ્પાદેતીતિ વુત્તં. તત્થ ''તસ્સ પટિઘાતત્થાયા''તિ તસ્સ પાણાતિપાતકમ્મસ્સ પટિહનનત્થાય પહાનત્થાય સમતિક્કમનત્થાયાતિ વુત્તં હોતિ. સો ચે પાણાતિપાતી પુગ્ગલો પુન સંવેગં આપજ્જિત્વા તસ્સ કમ્મસ્સ સમતિક્કમનત્થાય દાનં દેતિ, સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથ કમ્મં કરોતિ. તદા તં પાણાતિ પાતકમ્મં તં પુગ્ગલં દાનકમ્મેનિયોજેતિ નામ. તથા સીલકમ્મે ઉપોસથ કમ્મેતિ. યથાહિ રાજા એવં વદેય્ય ઇમસ્મિં દિવસે યો ઉપોસથં નુપવસતિ, તં ઘાતેસ્સામીતિ. તદા સબ્બેપિ નાગરા ઉપોસથં ઉપવસેય્યું. એવમિદં દટ્ઠબ્બં. રાજાવિય હિ તસ્સ પાણાતિપાતકમ્મં. નાગરા વિય સો પાણઘાતકો. ઉપોસથ કમ્મ કુસલાનિ વિય તસ્સ દાનસીલ ઉપોસથ કમ્મ કુસલાનીતિ. ''ઝાનં ઉપ્પાદેતિ, મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ, અભિઞ્ઞં ઉપ્પાદેતી''તિ પદેસુપિ એસેવનયો. એવં સમતિક્કમમુખેન એકંપિ અકુસલં સબ્બાનિ ચતુભૂમિક કુસલાનિ ઉપનિસ્સય સત્તિયા જનેતિ પવત્તેતીતિ વેદિતબ્બં. ''તાનિયેવ સબ્બાની''તિ આનન્તરિય કમ્મસહિતાનિસબ્બાનિ

અકુસલાનિયેવ સબ્બેસં અકુસલાનં અબ્યાકત ધમ્માનં ઉપ્પત્તિયા બલવનિસ્સયા હોન્તીતિ યોજના. દાનસીલાદયો કુસલા ધમ્મા. સુટ્ઠુ બલવં કમ્મં અધિપ્પેતં, ન દુબ્બલં. ઉપનિસ્સયટ્ઠાનત્તા. તેસંપિ રૂપધમ્માનં બલવનિસ્સયા નનુહોન્તીતિ સમ્બન્ધો. કથં હોન્તીતિ આહ ''બહિદ્ધારુક્ખતિણાદીનં''તિઆદિં. તત્થ પથવીરસ આપોરસવસ્સોદક બીજાનિ રુક્ખતિણાદીનં બલવનિસ્સયા હોન્તિ. મૂલભેસજ્જાદીનિ અજ્ઝત્તં સન્તાનં બલવનિસ્સયા હોન્તીતિ યોજના. ''પકતસ્સેવા''તિ પથમતરં કતસ્સ ઉપ્પાદનાદિકમ્મસ્સેવ. ''ન એવં રૂપસન્તાનેના''તિ એવં રૂપસન્તાનેન ઉપ્પાદિતા ઉપસેવિતા ધમ્મા નત્થિ. ''તં''તિ ઉતુબીજાદિકં. કમ્માદિકઞ્ચ. ''પકતં''તિ પુરેતરં ઉપ્પાદિતઞ્ચ ઉપસેવિતઞ્ચ. સચેતનસ્સેવ ચેતનં પકપ્પનં પકરણન્તિ સમ્બન્ધો. ચેતનં પકપ્પનં પકરણં નામાતિ અત્થો. ''પકપ્પનં''તિ ચ સંવિધાનં. ''કિઞ્ચી''તિ કિઞ્ચિકમ્માદિકં ઉતુભોજનાદિકઞ્ચ. અત્તનો ચ ઉપ્પન્ના રાગાદયો પરસ્સ ચ સન્તાને પરસ્સ ચ ઉપ્પન્ના રાગાદયો અત્તનો ચ સન્તાનેતિ યોજના . ''નિદસ્સનં''તિ ઉદાહરણં હોતિ. મનોપદોસિકદેવા અઞ્ઞમઞ્ઞં દિસ્વા અત્તનો મનં પદૂસેન્તિ. બાળ્હં ઇસ્સાધમ્મં ઉપ્પાદેન્તિ. તસ્મિંયેવ ખણે ચવન્તિ. તેસં દ્વે ઇસ્સાધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ બલવનિસ્સયા હોન્તીતિ. કામાવચર કુસલસ્સ બલવનિસ્સયા હોન્તીતિઆદિના યોજેતબ્બં. વિભાવનિપાઠે. ઝાન મગ્ગ ફલ વિપસ્સનાદિભેદં આલમ્બણં પચ્ચવેક્ખન અસ્સાદનાદિ ધમ્મે અત્તાધીને કરોતીતિ યોજના. ''અત્તાધીને''તિ અત્તાયત્તે અત્તાબદ્ધે. પટ્ઠાને પઞ્હવારે દાનં દત્વા સીલંસમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખતિ. પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તીતિઆદિના આગતત્તાદાન સીલ. લ. નિબ્બાનાનિ ચેવાતિ વુત્તં. રાગં ગરુંકત્વા અસ્સાદેન્તિ, અભિનન્દતીતિઆદિના, ચક્ખું ગરું કત્વા અસ્સાદેન્તીતિઆદિના ચ આગતત્તા ''રાગ દિટ્ઠિ ચક્ખુ સોતાદીનિચા''તિ વુત્તં. ''પરત્થ પી''તિ પરતો નિસ્સય પચ્ચયાદીસુપિ. ''સો એવા''તિ પચ્ચુપત્થમ્ભકો એવ. ''કિઞ્ચી''તિ કિઞ્ચિમત્તંપિ. મહાભૂતે કિઞ્ચિ ઉપત્થમ્ભેતું ન સક્કોન્તીતિ યોજના. નનુ આહાર રૂપં મહાભૂતે ઉપત્થમ્ભેતું સક્કોતિ. જીવિતરૂપઞ્ચ કમ્મજમહાભૂતે અનુપાલેતુન્તિ. સચ્ચં. ઇધ પન સહજાતપચ્ચય કિચ્ચં અધિપ્પેતં. તેસઞ્ચ દ્વિન્નં સહજાતપચ્ચય કિચ્ચં નત્થિ. તં પરતો આવી ભવિસ્સતીતિ. ''વત્થુ વિપાકાનં''તિ વત્થુરૂપં વિપાકાનં. પટ્ઠાનપાઠે. આરમ્મણઞ્ચ, નિસ્સયો ચ, પુરેજાતઞ્ચ, વિપ્પયુત્તો ચ, અત્થિ ચ, અવિગતો ચા,તિ છસુપચ્ચયેસુ ઘટિતેસુ તીણિ વિસજ્જનાનિ લબ્ભન્તીતિ યોજના. તીણિ વિસજ્જનાનિ નામ વત્થુ કુસલાનં ખન્ધાનં છ હિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયો. વત્થુ અકુસલાનં, વત્થુ અબ્યાકતાનન્તિ. એત્થ ચ અત્તનો અજ્ઝત્તં વત્થું આરબ્ભ વત્થુ મે અનિચ્ચન્તિઆદિના સમ્મસન્તસ્સ વત્થુરૂપં કુસલાનં ખન્ધાનં છહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયો. એતં મમ, એસો હમસ્મિ, એસો મે અત્તા,તિ ઉપાદિયન્તસ્સ વત્થુ રૂપં અકુસલાનં. ઉભયત્થપિ આવજ્જનક્ખણે અબ્યાકતાનં. અરહતો પન તં અનિચ્ચન્તિઆદિના સમ્મસન્તસ્સ ક્રિયાબ્યાકતાનં ખન્ધાનન્તિ. તેનાહ ''પચ્ચુપ્પન્નં વત્થું''તિઆદિં. તત્થ ''પચ્ચુપ્પન્નં વત્થું''તિ અત્તનો પચ્ચુપ્પન્નં વત્થું. અધિટ્ઠાનવિધાને પન આકાસ ગમને રૂપકાયં આરબ્ભચિત્તં વિય કાયં લહુકં અધિટ્ઠહન્તસ્સ તપ્પરિયાપન્નં વત્થુ અભિઞ્ઞાચિત્ત દ્વયસ્સાતિ યોજેતબ્બં. ''અનિટ્ઠેઠાને''તિ જવનચિત્તસ્સ આવજ્જનેન વિના ઉપ્પજ્જનં નામ કત્થચિ ઇચ્છિતબ્બં હોતિ. કત્થચિ અનિચ્છિતબ્બં. તત્થ નિરોધસમાપત્તિતો વુટ્ઠાને, મગ્ગવીથીસુ ગોત્રભુવોદાનટ્ઠાને, આગન્તુક ભવઙ્ગટ્ઠાનેતિ ઇદં ઇચ્છિતબ્બટ્ઠાનં નામ. ઇતો અઞ્ઞં અનિચ્છિતટ્ઠાનં નામ. એવં અનિચ્છિતબ્બે ઠાનેતિ અત્થો. ''પકતિકાલે''તિ મરણાસન્નકાલતો અઞ્ઞસ્મિંકાલે. ''તાનિવા''તિ અત્તનો અત્તનો નિસ્સયવત્થૂનિવા. ''અઞ્ઞં વા''તિ વત્થુતો અઞ્ઞં રૂપાદિકં વા. ''ભિન્નારમ્મણાનિ નામા''તિ અઞ્ઞં આવજ્જનસ્સ આરમ્મણં, અઞ્ઞં જવનાનન્તિ એવં જવનાનિ આવજ્જનેન ભિન્નારમ્મણાનિ વા. તેન વુત્તં ''પચ્છાઉપ્પન્નાની''તિઆદિ. ''તેસં''તિ વીથિચિત્તાનં. ''તદેવા''તિ તં એવવત્થુ રૂપં. ''વત્થુ ચા''તિ નિસ્સયો ચ. ''તેસં''તિ અટ્ઠકથાચરિયાનં. ન હિ ગહેતું સક્કોન્તીતિ સમ્બન્ધો. સેસમેત્થ સુબોધં. ''કસ્મા વુત્તં''તિઆદીસુ. ''તસ્સ યક્ખસ્સા''તિ ઇન્દકનામસ્સ તસ્સયક્ખસ્સ. ''ઇતરેસંપી''તિ સંસેદજોપપાતિકાનંપિ.

‘‘દુવિધેના’’તિ રૂપજનન કિચ્ચં રૂપૂપત્થમ્ભન કિચ્ચન્તિ એવં દુવિધેન. અથવા ‘‘દુવિધેના’’તિ અજ્ઝત્તાહારસ્સ ઉપત્થમ્ભનં બહિદ્ધાહારસ્સ ઉપત્થમ્ભનન્તિ એવં દુવિધેન. ‘‘તથારૂપાનઞ્ચા’’તિ અપ્પનાપત્તકમ્મવિસેસેન સિદ્ધાનઞ્ચ. ‘‘અજ્ઝત્તાહારોપી’’તિ પિસદ્દેન યથાવુત્તજીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ અરૂપાહારે ચ સમ્પિણ્ડેતિ. ‘‘વત્થુવિપાકાનં’’તિ વત્થુરૂપં વિપાકાનં. ‘‘સબ્બથા’’તિ અબ્યાયપદં. તઞ્ચ સબ્બવિભત્તિયુત્તં. ઇધ પન પચ્ચત્તવચનન્તિ આહ ‘‘સબ્બથા’’તિ સબ્બપ્પકારન્તિ. પકારો ચ વેદિતબ્બોતિ સમ્બન્ધો. કથં વેદિતબ્બોતિ આહ ‘‘તિવિધો’’તિઆદિં. ‘‘સહજાતે સઙ્ગહેતબ્બં’’તિ પચ્ચયભાવેન સઙ્ગહેતબ્બં. સહજનનં નામ અત્તના સહ જનેન્તસ્સ સહજનનં. તઞ્ચ કમ્મચિત્તાદીનં વિય વિસું જનનકિચ્ચં ન હોતિ. અત્તનિ ઉપ્પજ્જન્તે એવ ઇતરાનિ રૂપાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. અનુપ્પજ્જન્તે ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ એવરૂપં જનનકિચ્ચં વેદિતબ્બં .‘‘વિનાવ સહુપ્પાદનકિચ્ચેના’’તિ અત્તના સહુપ્પાદનકિચ્ચે આહારસ્સ બ્યાપારો નત્થીતિ અધિપ્પાયો. તેનેવ સહજાતાનિ ઉપત્થમ્ભન્તોપિ સહજાતપચ્ચયત્તં ન ગચ્છતીતિ. એસનયો રૂપજીવિતિન્દ્રિયેપિ. તેન વુત્તં ‘‘જીવિતંપી’’તિઆદિ. ‘‘તીસૂ’’તિ આરમ્મણઞ્ચ ઉપનિસ્સયો ચ અત્થિચાતિ ઇમેસુ તીસુ. આરમ્મણાધિપતિમ્હિ પુરેજાતા રમ્મણાધિપતિપિ અત્થિ. સો પુરેજાતત્થિ પચ્ચયો એવાતિ અત્થિપચ્ચયે સઙ્ગહિતો. ‘‘તસ્મિં કતે પવત્તમાનાનં’’તિ તસ્મિં કમ્મે કતે તસ્સ કતત્તા એવ પવત્તમાનાનં. આરમ્મણાકારો ગોચરવિસયાકારો. ‘‘સન્તાનવિસેસં કત્વા’’તિ બીજનિધાનં કત્વાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘તે’’તિ આરમ્મણપચ્ચય કમ્મ પચ્ચયા. ‘‘અકાલિકો’’તિ મગ્ગચેતનાવસેન અકાલિકો. સોહિ અત્તનો અનન્તરેફલં જનેતિ. તસ્મા આગમેતબ્બસ્સ આયતિકાલસ્સ અભાવા અકાલિકોતિ વુચ્ચતિ. અવસેસો નાનક્ખણિકપચ્ચયો કાલિકો. ‘‘પચ્ચયટ્ઠેના’’તિ પચ્ચયકિચ્ચેન. લોકપ્પવત્તિયા કમ્મહેતુકત્તાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘ફલહેતૂ પચારેના’’તિ ફલભૂતાય સબ્બલોકપ્પવત્તિયા હેતુભૂતસ્સ કમ્મસ્સ નામં ફલમ્હિ આરોપેત્વા વોહારેન સબ્બેપિ તેવીસતિપચ્ચયા કમ્મસભાવં નાતિવત્તન્તીતિ યોજના. કમ્મપચ્ચય સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘વિજ્જમાના યેવા’’તિ અત્થિપચ્ચયા એવાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘સાસનયુત્તિયા વિરુદ્ધમેવા’’તિ એત્થ સાસનયુત્તિ નામ તીણિપિટકાનિ. ‘‘વિરુદ્ધમેવા’’તિ આરમ્મણ પચ્ચયભૂતા સબ્બે પથવી પબ્બત નદીસમુદ્દ અજટાકાસાદયો ચ સબ્બાપઞ્ઞત્તિયો ચ નિબ્બાનઞ્ચ કમ્મસઙ્ખ્યં ગચ્છન્તીતિ વદન્તો ચ, સબ્બે અતીતાનાગત ધમ્મા અત્થિપચ્ચયા એવાતિ વદન્તો ચ, તીહિ પિટકેહિપિ વિરુજ્ઝતિયેવ. પટ્ઠાનપાળિયા પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. અત્થિ સદ્દોહિ પટ્ઠાને પચ્ચુપ્પન્નભાવેન વિજ્જમાનત્થો. ન પરમત્થ ધમ્મ ભાવેન. નાપિલોક સમ્મુતિવસેન. ન હિ પરમત્થ ધમ્મ ભૂતાપિ અતીતાનાગતધમ્મા ઇધ અત્થિ સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ. નાપિપઞ્ઞત્તિ હોતિ. ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞઅપ્પટિબદ્ધઓકાસે’’તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં નિસ્સયનિસ્સિતભાવે ન પટિબદ્ધે કામરૂપભવોકાસે. ‘‘યતો’’તિ યમ્હાપટિસન્ધિ વિઞ્ઞાણતો. ‘‘યતો’’તિ વા યમ્હાસીસતો, યમ્હાબીજતો નિબ્બત્તીતિ યોજના. ‘‘બીજતો વિય મહારુક્ખસ્સા’’તિ બીજપચ્ચયા કળીરઙ્કુરાદિકસ્સ મહારુક્ખસન્તાનસ્સ નિબ્બત્તિવિય. પાળિપાઠે. ‘‘ન ઓક્કમિસ્સથા’’તિ સચે ન ઓક્કમેય્ય. ‘‘સમુચ્ચિસ્સથા’’તિ અપિનુખો સમુચ્ચેય્ય, વડ્ઢેય્ય. ‘‘વોક્કમિસ્સથા’’તિ સચે વિગમેય્ય, વિનાસેય્ય. ‘‘અભિનિબ્બત્તિસ્સથા’’તિ અપિનુખો અભિનિબ્બત્તેય્ય, પાતુભવેય્ય. ‘‘વોચ્છિજ્જિસ્સથા’’તિ સચેઉચ્છિજ્જેય્ય. ‘‘આપજ્જિસ્સથા’’તિ અપિનુખો આપજ્જેય્ય. ‘‘યદિદં’’તિ યં ઇદં. ‘‘ઇદં’’તિ નિપાતમત્તં. ‘‘વિઞ્ઞાણં’’તિ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં. યં વિઞ્ઞાણં અત્થિ. એસેવ વિઞ્ઞાણ ધમ્મોતિ યોજના. ‘‘રૂપુપ્પત્તિયા’’તિ રૂપુપ્પાદસ્સ. વિઞ્ઞાણં પચ્ચયો એતસ્સાતિ વિઞ્ઞાણ પચ્ચયા. રૂપુપ્પત્તિ. ‘‘રૂપપ્પવેણિયા’’તિ કમ્મજરૂપસન્તતિયા. ‘‘ઉતુઆહારાપી’’તિ અજ્ઝત્ત ઉતુઅજ્ઝત્ત આહારાપિ. ઇદઞ્ચ સમ્ભવયુત્તિ વસેન વુત્તં. અત્થતો પન પુરિમુપ્પન્નાય રૂપપ્પવેણિયા અસતિ, અજ્ઝત્તં તે ઉતુઆહારાપિ નત્થિયેવ. બહિદ્ધા ઉતુપન અસતિપિ પુરિમુપ્પન્નાય રૂપપ્પવેણિયા રૂપં ન જનેતીતિ ન વત્તબ્બં. ટીકાપાઠે. ‘‘અરૂપં પના’’તિ અરૂપભૂમિપન. ‘‘યસ્મિંરૂપે’’તિ કમ્મજરૂપે. ‘‘પચ્ચયભાવો અત્થી’’તિ પચ્છિમરૂપુપ્પત્તિયા પચ્ચયસત્તિ અત્થિ. કસ્મા વિઞ્ઞાયતીતિ ચે.

‘‘પુત્તસ્સા’’તિઆદિમાહ. ‘‘બીજભાવસઙ્ખાતં’’તિ અમ્બબીજાદીનં બીજભાવસઙ્ખાતં. ‘‘નિયામરૂપં નામા’’તિ ઉતુવિસેસમાહ. ‘‘યથા વા તથા વા’’તિ અનિયમતોતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘યોનિભાવસઙ્ખાતં’’તિ તં તં ગોત્તકુલજાતીનં જાતિભાવસઙ્ખાતં. ‘‘નિયામરૂપં’’તિ ઉતુવિસેસ સઙ્ખાતં નિયામરૂપં. સદિસાનિ રૂપસણ્ઠાનાનિ યેસન્તિ વિગ્ગહો. ‘‘પટિસન્ધિરૂપસ્સેવ આનુભાવો’’તિ કલલકાલાદીસુ ઉપ્પન્નસ્સ પટિસન્ધિરૂપસ્સેવ આનુભાવો. પુન તમેવત્થં વિસેસેત્વા દસ્સેતું ‘‘અપિચા’’તિઆદિમાહ. ‘‘સમુદાગતં’’તિ સુટ્ઠુ ઉપરૂપરિઆગતં. ઇત્થિભાવાદિરૂપં બીજરૂપઞ્ચ નિયામેતીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘નિયામકં’’તિ નાનાવણ્ણસણ્ઠાનાદીનં નિયામકં. ‘‘તત્થ ઇમસ્મિં ભવે’’તિઆદીસુ. ધનઞ્ચ ધઞ્ઞઞ્ચ તતો અવસેસા સબ્બેઉપભોગપરિભોગાચાતિ વિગ્ગહો. વિજ્જા ચ સિપ્પઞ્ચ નાનાબહુસ્સુતઞ્ચ પરિયત્તિ ચાતિ દ્વન્દો. ‘‘અનાગતાનં તાસં’’તિ તાસં અભિનવધનધઞ્ઞાદિસમ્પત્તીનં. ‘‘ઉપનિસ્સય પચ્ચયતા’’તિ પુબ્બયોગકમ્મસ્સ ઉપનિસ્સય પચ્ચયતા. તત્થ ધનધઞ્ઞભોગાનં પટિલાભત્થાય પુબ્બયોગકરણં નામ કસિકમ્મ વાણિજ્જકમ્માદીનં કરણં. તત્થ કસિકમ્મે તાવ ધનધઞ્ઞભોગાનં પટિલાભત્થાય કસિકમ્મકરણે ધનધઞ્ઞભોગા અનાગતૂપનિસ્સય પચ્ચયો. ઇદાનિ કસિકમ્મકરણં તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નં. ધનધઞ્ઞ ભોગાનં પટિલાભપરિભોગકાલેસુ કસિકમ્મકરણં અતીતૂપનિસ્સય પચ્ચયો. તેસં પટિલાભો ચ પરિભોગો ચ તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નો. કસિકમ્મકરણક્ખણે પન ખેત્ત, વત્થુ, બીજ, મેઘવુટ્ઠિયો ચ નઙ્ગલાદીનિ કસિભણ્ડાનિ ચ ગોમહિંસા ચ કમ્મકારક પુરિસા ચ પચ્ચુપ્પન્નૂપનિસ્સયો. કસિકમ્મકરણં તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નં. કમ્મસાધિકસ્સ માતાપિતાદયો પુબ્બપુરિસા તસ્સ કમ્મસ્સ અતીતૂપનિસ્સય પચ્ચયો. તં કમ્મં તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નન્તિ. એવં સેસેસુપિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યં.

‘‘પઞ્ચવિધ’’ન્તિઆદીસુ. ‘‘સણ્ઠાનત્તં’’તિ અણુ, તજ્જારી, રથરેણુ, લિક્ખાદીનિ ઉપાદાય સબ્બેસં રૂપસણ્ઠાનાનં ભાવો સણ્ઠાનત્તં. ‘‘ભાવો’’તિ ચ તેસં પવત્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘પવત્તિ હેતૂ’’તિ ચ પરમત્થ રૂપ ધમ્મા એવ. ‘‘અનુપગમનતો’’તિ એત્થ સભાવતો અતિસુખુમત્તા અનુપગમનં વેદિતબ્બં. અધિવચનસઙ્ખાતં નામાભિધાનન્તિ વિગ્ગહો. ‘‘અધિવચનં’’તિ ચ અત્થપ્પકાસકત્તા અધિકં વચનં અધિવચનં. ‘‘નામાભિધાન’’ન્તિ ચ નામપઞ્ઞત્તિ વુચ્ચતિ. ‘‘ગહેતબ્બ ભાવો’’તિ ઇદં ચિત્તં નામ, અયં ફસ્સોનામાતિઆદિના કથેન્તાનં સન્તિકા નામાભિધાનં સુત્વા તદનુરૂપસ્સ સભાવત્થસ્સ જાનનવસેન ઞાણેન ગહેતબ્બભાવો. નામ પઞ્ઞત્તાનુસારેન જાનિતબ્બત્તા નામન્તિ વુચ્ચતીતિ વુત્તં હોતિ. આરમ્મણે નમતીતિ નામં. આરમ્મણિક ધમ્મા વા એત્થ નમન્તીતિ નામન્તિપિ યુજ્જતિ.

ઇમસ્મિં પચ્ચયસઙ્ગહે પચ્ચયધમ્મેસુ પઞ્ઞત્તીનંપિ સઙ્ગહિતત્તા પઞ્ઞત્તિ સઙ્ગહોપિ થેરેન ઇધ નિક્ખિત્તો. તત્થ ‘‘પઞ્ઞાવીયતી’’તિ એત્થ પઞ્ઞાપનં નામ વોહારઠપનં. તઞ્ચઠપનં દ્વીહિકારણેહિ સિજ્ઝતિ વદન્તાનં વોહારેન ચ, સુણન્તાનં સમ્પટિચ્છનેન ચાતિ દસ્સેતું ‘‘અયં પી’’તિઆદિમાહ. ‘‘સમ્પટિચ્છીયતી’’તિ યથા પુબ્બપુરિસેહિ વોહરીયતિ, તથા પચ્છિમ જનપરમ્પરાહિ વોહરીયતીતિ વુત્તં હોતિ. પકારેન ઞાપીયતીતિ પઞ્ઞત્તીતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘બ્યઞ્જનત્થો’’તિ મનુસ્સ, દેવ, પથવી, પબ્બતાદિકો સદ્દત્થો. ‘‘પઞ્ઞા પીયન્તી’’તિ પકારેન ઠપીયન્તિ. સદ્દપઞ્ઞત્તિં આહાતિ અધિકારો. અધિમત્તભાવપ્પકારો નામ પથવીપબ્બતાદીસુ પથવીધાતુયા અધિમત્ત ભાવવિસેસો. નદી સમુદ્દોદકાદીસુ આપોધાતુયા. અગ્ગિક્ખન્ધેસુ તેજોધાતુયા. વાતક્ખન્ધેસુ વાયોધાતુયાતિ એવં અધિમત્ત ભાવવિસેસો. વિવિધેન પકારેન પરિણમનં વિપરિણામોતિ આહ તથા તથા વિપરિણામાકારન્તિ. પથવીપબ્બતાદિવોહારો સણ્ઠિતાકારં નિસ્સાય પવત્તો ન હોતિ. પથવી નામ એવં સણ્ઠાના, પબ્બતો નામ એવં સણ્ઠાનોતિ સણ્ઠાનનિયમો નત્થિ. પંસુસિલાનં રાસિપુઞ્જપ્પવત્તિમત્તેન વોહારો સિદ્ધોતિ વુત્તં ‘‘ન હિ ઇધ સણ્ઠાનં પધાનં’’તિ. ‘‘કટ્ઠાદયો એવ વુચ્ચન્તી’’તિ તે એવસણ્ઠાનનાનત્તં પટિચ્ચ નાનાવોહારેન વુચ્ચન્તિ. પથવી પબ્બત

નદી સમુદ્દાદીસુ વિય ભૂતાનં પવત્તિવિસેસાકારેનાતિ વુત્તં ‘‘ન હિ ઇધ સમૂહો પધાનં’’તિ. ‘‘ઉપાદાપઞ્ઞત્તી’’તિ પઞ્ચક્ખન્ધ ધમ્મે ઉપાદાય તેહિ અનઞ્ઞં એકીભૂતં કત્વા પઞ્ઞત્તિ. ન આકાસ પઞ્ઞત્તિ દિસાદેસપઞ્ઞત્તિયો વિય તેહિ ખન્ધેહિ મુઞ્ચિત્વા પઞ્ઞત્તિ. ‘‘યતો’’તિ યમ્હાદિસતો. ‘‘લદ્ધપ્પકાસત્તા’’તિ લદ્ધપ્પભાસત્તા. ‘‘અહસ્સા’’તિ દિવસસ્સ. ઉદ્ધુમાતકાદીનિ ‘ઉદ્ધુમાતકં પટિકૂલં’તિઆદિના પટિકૂલવસેન મનસિકરોન્તસ્સપિ નિમિત્તં ઉપટ્ઠહન્તં ભૂતવિકારપ્પકારેન ઉપટ્ઠહતીતિ કત્વા ભૂતનિમિત્તે સઙ્ગણ્હાતિ. ‘‘અટ્ઠકથાયં’’તિ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ અટ્ઠકથાયં. ‘‘તાસં’’તિ ભૂમિપબ્બતાદિકાનં અત્થ પઞ્ઞત્તીનં. ‘‘તથા તથા’’તિ અયં ભૂમિ, અયં પબ્બતો, તિઆદિના તેન તેન વોહારેન. અત્થાનં પરમત્થાનં છાયાતિ અત્થચ્છાયા. ‘‘છાયા’’તિ ચ નિમિત્તચ્છાયાયો વુચ્ચન્તિ. અત્થચ્છાયાનં આકારો અત્થચ્છાયાકારો. ‘‘આકારો’’તિ ચ નાનાસમૂહ નાનાસણ્ઠાનાદિકો આકારો. અત્થોતિ વા સદ્દાભિધેય્યો વચનત્થો. સોયેવ સમૂહાકારાદિ નિમિત્ત મત્તત્તા અત્થચ્છાયાકારોતિ વુચ્ચતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ‘‘સદ્દાભિધેય્ય સઙ્ખાતેના’’તિઆદિના. ‘‘દબ્બપ્પટિબિમ્બાકારેના’’તિ દબ્બસઙ્ખાતેન પટિબિમ્બાકારેન. ‘‘ઓલમ્બિયા’’તિ અવલમ્બિત્વા. ‘‘ગણનૂપગં કત્વા’’તિ અય મેકો અત્થો, ઇદમેકં વત્થૂતિ એવં ગણનૂપગં કત્વા. ‘‘ઇમેછા’’તિ ઇમે છસદ્દપઞ્ઞત્તિ વોહારા નામ નામકમ્માદિ નામ. ‘‘અત્તની’’તિ નામપદ સઙ્ખાતે અત્તનિ. અત્થ વિસયં એવ હુત્વા પવત્તતિ ભાસઞ્ઞૂનન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘નામે સતી’’તિ અક્ખરસમૂહો પદં, પદસમૂહો વાક્યન્તિ એવં વુત્તે નામપદે વિજ્જમાને સતિ. ‘‘તદુગ્ગણ્હન્તાનં’’તિ તં તં નામપદં વાચુગ્ગતકરણ વસેન ઉગ્ગણ્હન્તાનં જનાનં. ‘‘તદત્થા’’તિ તસ્સ તસ્સ નામ પદસ્સ અત્થા. ‘‘આગચ્છન્તિ યેવા’’તિ ભાસઞ્ઞૂનં ઞાણાભિમુખં આગચ્છન્તિયેવ. એતેન અત્તનિ અત્થસ્સ નામનં નામ અત્થજોતન કિચ્ચમેવાતિ દીપેતિ. ‘‘સુણન્તાનં ઞાણં’’તિ એત્થ ‘‘ઞાણં’’તિ ઉપલક્ખણ વચનં, અકુસલ વિઞ્ઞાણસ્સપિ અધિપ્પેતત્તા. ‘‘તં તં અત્થાભિમુખં નામેતી’’તિ આરમ્મણ કરણવસેન નામેતિ. ‘‘નામગ્ગહણ વસેના’’તિ અયં અસુકોનામ હોતૂતિ એવં નામગ્ગહણવસેન. ‘‘ધારીયતી’’તિ યાવજીવંપિ અપ્પમુસ્સમાનં કત્વા ધારીયતિ. નીહરિત્વા વુચ્ચતિ અત્થો એતાયાતિ નિરુત્તિ. ‘‘એતાયા’’તિ કરણભૂતાય એતાયનામજાતિયા. ‘‘અવિદિતપક્ખે’’તિ નામપદં અસ્સુતકાલે અવિઞ્ઞાતપક્ખે. ‘‘તતો નીહરિત્વા’’તિ અવિદિતપક્ખતો ઞાણેન નીહરિત્વા. ‘‘કથીયતી’’તિ તં સુતકાલે વદન્તેન સુણન્તસ્સ આચિક્ખીયતિ જાનાપીયતિ. ‘‘અત્થસ્સા’’તિ અવિદિતપક્ખે ઠિતસ્સ અત્થસ્સ. ‘‘એતસ્સે વા’’તિ નામપદસ્સેવ. નામપદન્તિ ચ ક્રિય પદંપિ , ઉપસગ્ગપદમ્પિ, નિપાતપદમ્પિ, પાટિપદિકપદંપિ, ઇધ નામપદન્ત્વેવ વુચ્ચતિ. ‘‘વિસેસનભૂતાનં’’તિ અઞ્ઞપદત્થસમાસે સમાસપદાનં અત્થા વિસેસના નામ. એવં વિસેસનભૂતાનં. ‘‘પુગ્ગલસ્સા’’તિ અઞ્ઞપદત્થભૂતસ્સ અભિઞ્ઞાલાભી પુગ્ગલસ્સ. ‘‘વદન્તી’’તિ આનન્દાચરિયં સન્ધાય વુત્તં. સો હિ ધમ્મસઙ્ગણિયં પઞ્ઞત્તિદુકનિદ્દેસે મૂલટીકાયં તથા વદતિ. ‘‘તબ્ભાવં’’તિ અક્ખર પદબ્યઞ્જનભાવં. ‘‘અસ્સા’’તિ નામપઞ્ઞત્તિયા. અક્ખરપદબ્યઞ્જનં ગોચરો આરમ્મણં અસ્સાતિ વિગ્ગહો. ‘‘અનુસારેના’’તિ અનુગમનેન. ‘‘લોકસઙ્કેત નિમ્મિતા’’તિ લોકસઙ્કેતઞ્ઞાણેન પવત્તિતા. ‘‘લોકસઙ્કેતઞ્ઞાણં’’તિ ચ ઇદં નામં ઇમસ્સત્થસ્સ નામં, અયમત્થો ઇમસ્સ નામસ્સ અત્થોતિ એવં પુરેતરં લોકસઞ્ઞાણ જાનનકઞ્ઞાણં. ‘‘અતીત સદ્દમત્તારમ્મણા’’તિ સોતવિઞ્ઞાણ વીથિયા આરમ્મણં હુત્વા નિરુદ્ધં અતીત સદ્દમત્તં કુરુમાના. ‘‘તેન વુત્તવચને’’તિ તેન સિક્ખં પચ્ચક્ખન્તેન ભિક્ખુના સિક્ખં પચ્ચક્ખામીતિ વુત્તવચને. પચ્ચુપ્પન્નં સદ્દં સોતવિઞ્ઞાણ વીથિયા, અતીતઞ્ચ સદ્દં મનોવિઞ્ઞાણ વીથિયાતિ યોજના. ‘‘તાનિ અક્ખરાની’’તિ સિક્ખં પચ્ચક્ખામીતિ વાક્યે અવયવક્ખરાનિ. ‘‘અયં અક્ખર સમૂહો’’તિ ઇદં નામપદન્તિ વુત્તં હોતિ. એતસ્સ અત્થસ્સ. ‘‘વિનિચ્છયવીથિં’’તિ અક્ખર પદસલ્લક્ખણવીથિઞ્ચ. ‘‘એકક્ખરે સદ્દે’’તિ ‘ગો’ ઇચ્ચાદિકે એકક્ખરે પઞ્ઞત્તિ સદ્દે. ‘‘યા’’તિ નામ પઞ્ઞત્તિ. ‘‘વદન્તસ્સ મનસા’’તિ સમ્બન્ધો. ‘‘પુબ્બભાગે’’તિ યં કિઞ્ચિ અત્થં પરેસં વત્તુકામો વદન્તો તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ નામં પથમં મનોદ્વારવીથિયા નિયમેત્વા એવ વદતિ,

તં નામં પુબ્બભાગે વદન્તેન મનસા વવત્થાપિતા નામપઞ્ઞત્તીતિ વુચ્ચતિ. પટિપાટિકથનં પવત્તિક્કમકથનં. ''વુત્તં''તિ અટ્ઠકથાસુ વુત્તં. તથા અદ્ધમત્તિકન્તિ ચ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. ''વુત્તં''તિ ચ સદ્દસત્થેસુ વુત્તં.

ગાથાયં. ''મત્તા''તિ એકવિજ્જુપ્પાદક્ખણં વુચ્ચતિ. એકા મત્તાયસ્સાતિ એકમત્તો. ''દીઘમુચ્ચતે''તિ દીઘો નામ વુચ્ચતે. ''પ્લુતો''તિ નાનપ્પકારેન રુતો ગાયિતોતિ પરુતો . સો એવ રકારસ્સ લકારં કત્વા પકારે ચ સરલોપં કત્વા પ્લુતોતિ વુચ્ચતિ. ગીતન્તિ વુત્તં હોતિ. ''પરમત્થ સદ્દસઙ્ઘાટાનં''તિ પરમ્પરા પવત્તાનં પરમત્થ સદ્દરાસીનં. ''અનેકકોટિસતસહસ્સાનિ ચિત્તાની''તિ જવનવીથીનં અન્તરન્તરા ભવઙ્ગચિત્તેહિ સદ્ધિં અનેકકોટિસતસહસ્સાનિ ચિત્તાનિ.

પટ્ઠાનનયાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયસઙ્ગહાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૯. કમ્મટ્ઠાનસઙ્ગહઅનુદીપના

૧૭૦. કમ્મટ્ઠાનસઙ્ગહે . વિદિતો વિઞ્ઞાતો નામરૂપ વિભાગો યેનાતિ વિઞ્ઞહો. યોગી પુગ્ગલો. ''કિલેસે સમેતી''તિ કામચ્છન્દાદિકે નીવરણકિલેસે ઉપસમેતિ. ''તથા પવત્તો''તિ ભાવનાવસેન પવત્તો. વૂપસમનવસેન વા પવત્તો. ''તાયા''તિ તાયભાવના પઞ્ઞાય, પસ્સન્તીતિ સમ્બન્ધો. ''પસ્સિતં''તિ સમનુપસ્સિતં. કથં કસિણભાવનાદિકં યોગકમ્મં અત્તાવ અત્તનો ઠાનં હોતીતિ વુત્તં ''આદિમજ્ઝપરિયોસાનાનંહી''તિઆદિ. વિભાવનિપાઠે. ''પદટ્ઠાનતાયા''તિ એતેન તિટ્ઠતિ અનિવત્તમાનં પવત્તતિ એતેનાતિ ઠાનન્તિ અત્થેન પદટ્ઠાનમેવ ઠાનન્તિ વુચ્ચતીતિ દીપેતિ. ''સુખવિસેસાનં''તિ ઝાનસુખ મગ્ગસુખ ફલસુખાનં. ''દસકસિણાની''તિઆદીસુ મુખ્યતો વા ઉપચારતો વા દ્વિધાપિ અત્થં દસ્સેતું ''દસકસિણાની''તિઆદિ વુત્તં. ''સેસાનિપી''તિ અપ્પમઞ્ઞાદીનિ સેસકમ્મટ્ઠાનાનિપિ. યં યં અનુરૂપં યથાનુરૂપં. ''સમુદાચરણં''તિ પુનપ્પુનં ભુસં પવત્તનં. ''સંસગ્ગ ભેદો''તિ એકમેકસ્સ પુગ્ગલસ્સ કસ્સચિ દ્વેચરિયા, કસ્સચિ તિસ્સોતિઆદિના સમ્મિસ્સ વિભાગો. અટ્ઠકથાયં''તિ વિસુદ્ધિમગ્ગ અટ્ઠકથાયં. ''સબ્બાયપિ અપ્પનાયા''તિ ઝાનપ્પનાય ચ મગ્ગપ્પનાય ચ ફલપ્પનાય ચ. ''યા આસન્ને પવત્તા દૂરે પવત્તાતિ અધિકારો. ''ઇતરા પના''તિ દૂરે પવત્તાપન. ''તાસં પના''તિ તિસ્સન્નં ભાવનાનં પન. ''તેસં પી''તિ દ્વિન્નં નિમિત્તાનંપિ. ''વિદત્થિચતુરઙ્ગુલં'' નામ વિત્થારતો ચતુરઙ્ગુલાધિકં વિદત્થિપ્પમાણં. વિદત્થિપ્પમાણં વા ચતુરઙ્ગુલપ્પમાણં વાતિપિ યુજ્જતિ. તથાહિ વિસુદ્ધિમગ્ગે વાયોકસિણ વિધાને ચતુરઙ્ગુલપ્પમાણં સીસં વાતેન પહરિયમાનં દિસ્વાતિ વુત્તં. ખલમણ્ડલં નામ કસ્સકાનં કસ્સમદ્દનભૂમિભાગમણ્ડલં. ''કતં વા''તિ નીલાદિવણ્ણવિસેસરહિતં અરુણવણ્ણં મત્તિકક્ખણ્ડં ઉદકેન મદ્દિત્વા ચક્કમણ્ડલં વિય પરિમણ્ડલં સુમટ્ઠતલં પથવિમણ્ડલં કરોન્તિ. એવં કતં વા. ''અકતં વા''તિ કત્થચિ ભૂમિભાગે કેનચિ અકતં સયં જાતં વા. ''કસિણેન જમ્બુદીપસ્સા''તિ એત્થ.

> બુદ્ધોતિ કિત્તયન્તસ્સ, કાયે ભવતિ યા પીતિ;
> વરમેવ હિ સાપીતિ, કસિણેનપિ જમ્બુદીપસ્સાતિ.

ગાથાસેસો. તત્થ જમ્બુદીપસ્સ કસિણતો સાપીતિવરા એવાતિ યોજના. ''કસિણતો''તિ ચ સકલમણ્ડલતો. સકલસ્સ જમ્બુદીપમણ્ડલસ્સ ઇસ્સરિયાધિપતિતો પીતિ વુત્તં હોતિ. ''સન્નિવિટ્ઠા''તિ સમં સણ્ઠિતા. ''સણ્ઠાન પઞ્ઞત્તી''તિ મણ્ડલસણ્ઠાનેન ઉપટ્ઠિતા નિમિત્તપઞ્ઞત્તિ એવ વુચ્ચતિ. ''કુટ્ટટ્ઠાને''તિ કાયેવા રુક્ખગ્ગાદીસુવા વાતેન પહતટ્ઠાને. ''વાયુ વટ્ટી''તિ વાતપરિમણ્ડલં. ચન્દસૂરિયાનં અગ્ગિસ્સ ચ ઓભાસેન વિસિટ્ઠાતિ સમાસો. ''વિસિટ્ઠા''તિ વિસેસિતા.

''ધૂમાતં''તિ ધૂમાયિતં. ધૂમપૂરિતપટં વિયાતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ''સૂનભાવં ગતં''તિ. અન્તે કકારો નિન્દત્થજોતકોતિ વુત્તં ''કુચ્છિતત્તા''તિ. જેગુચ્છિ તબ્બત્તાતિ અત્થો. ''છવસરીરસ્સા''તિ લામકસરીરસ્સ. ''તદેવા''તિ છવસરીરમેવ. વિપુબ્બકં વિચ્છિન્નકં નામાતિ સમ્બન્ધો. તત્થ વિસેસેન નીલન્તિવિનીલં. તમેવ કુચ્છિતત્તા વિનીલકં. ''તદેવ પુન પચ્ચિત્વા''તિ વિનીલકસરીરમેવ પુન કાલાતિક્કમે પચ્ચિત્વા. પૂતિલોહિતાનં પરિપક્કભાવં પત્વાતિ અત્થો. તતો તતો દ્વારચ્છિદ્દતો. યુત્તં તદેવ સરીરન્તિ સમ્બન્ધો. વિચ્છિન્નકં નામ, વિચ્છિદ્દકન્તિપિ પઠન્તિ. ''અપકટ્ઠિત્વા''તિ ખણ્ડાનિ સરીરતો મોચેત્વા તં તં પદેસં કટ્ઠિત્વા. ''પગ્ઘરિતલોહિત સરીરં''તિ છિન્નવિદ્ધટ્ઠાનેસુ વણમુખેહિ પગ્ઘરિતલોહિતસરીરં.

''બુદ્ધાનુસ્સતી''તિ એત્થ બુદ્ધસદ્દો ગુણ્યૂપચાર વચનં હોતિ. ગુણિનો દબ્બસ્સ નામેન ગુણાનં ગહેતબ્બત્તાતિ વુત્તં ''બુદ્ધગુણસ્સ અનુસ્સતિ બુદ્ધાનુસ્સતી''તિ. એસનયો ધમ્માનુસ્સતાદીસુ. ''અરહતાદી''તિ અરહતાદિગુણો. વિગતાનિ દુસ્સિલ્યાદિ મલાનિ ચ મચ્છેરઞ્ચ યસ્સ તં વિગતમલમચ્છેરં. તસ્સ ભાવોતિ વિગ્ગહો. ''અત્તના અધિગતનિબ્બાનઞ્ચા''તિ એતેન અરિયપુગ્ગલાનં કિલેસાનં અચ્ચન્તવૂપસમો વુત્તો. ''યં આરબ્ભા''તિ યં પુગ્ગલં આરબ્ભ. હિતૂપસંહારો નામ અયં પુગ્ગલો અવેરો હોતુ, અબ્યાપજ્જો હોતૂતિઆદિના અવેરતાદીનિ હિતસુખાનિ તસ્મિં પુગ્ગલે ચિત્તેન ઉપસંહરણં. કરુણા, મુદિતા, હેટ્ઠા ચેતસિકસઙ્ગહે વુત્તત્થા એવ. હિતૂપસંહારો ચ હિતમોદના ચ અહિતાપનયનઞ્ચાતિ દ્વન્દો. તત્થ હિતૂપસંહારો મેત્તાય કિચ્ચં. હિતમોદના મુદિતાય. અહિતાપનયનં કરુણાય કિચ્ચં. તત્થ પરં હિતસુખસમ્પન્નં દિસ્વા તેન પરહિતેન અત્તનિ પીતિપામોજ્જવડ્ઢનં હિતમોદના નામ. પરં દુક્ખિતં દિસ્વા અયં ઇમમ્હાદુક્ખા મુચ્ચતુ, માકિલમતૂતિ એવં ચિત્તેન પરસ્મિં અહિતસ્સ દુક્ખસ્સ અપનયનં અહિતાપનયનં નામ. ''તેસં''તિ પરસત્તાનં. સસ્સ અત્તનો ઇદન્તિ સકં. ''ઇદં'' સુખદુક્ખકારણં. અત્તના કતકમ્મં એવ સકં યેસં તે કમ્મસ્સકા. પરસત્તા એવ. તેસં ભાવો. તસ્સ અનુબ્રૂહનન્તિ વિગ્ગહો. ''સીમસમ્ભેદો''તિ અત્તા ચ પિયપુગ્ગલો ચ મજ્ઝત્તપુગ્ગલો ચ વેરિપુગ્ગલો ચાતિ ચતસ્સો સીમા. સમ્ભિન્દનં સમ્ભેદો. સમ્મિસ્સનં અનાનત્તકરણન્તિ અત્થો. સીમાનં સમ્ભેદો સીમસમ્ભેદો. સબ્બા ઇત્થિયો, સબ્બેપુરિસાતિઆદિના ઓધિસો પરિચ્છેદતો ફરણં ઓધિસોફરણં નામ. સબ્બેસત્તા, સબ્બેપાણા, સબ્બેભૂતાતિઆદિના અનોધિસો અપરિચ્છેદતો ફરણં અનોધિસોફરણં નામ. પુરત્થિમાયદિસાય સબ્બેસત્તા અવેરાહોન્તૂતિઆદિના દિસાવિભાગવસેન ફરણં દિસાફરણં નામ. ''તં સમઙ્ગીનો ચા''તિ તાહિ અપ્પમઞ્ઞાહિ સમઙ્ગીનો પુગ્ગલા. ''નિચ્ચં સોમ્મહદયભાવેના''તિ સબ્બકાલં સન્તસીતલ હદયભાવેન. બ્રહ્મસદ્દો વા સેટ્ઠપરિયાયો 'બ્રહ્મં પુઞ્ઞં પસવતી'તિઆદીસુ વિય. અસિતબ્બં ભુઞ્જિતબ્બન્તિ અસિતં. પઞ્ચભોજનં. પાતબ્બન્તિ પીતં. અટ્ઠવિધં પાનં. દન્તેન ખાયિતબ્બં ખાદિતબ્બન્તિ ખાયિતં. પૂવક્ખજ્જફલક્ખજ્જાદિકં નાનાખાદનીયં . અઙ્ગુલીહિપિ ગહેત્વા સાયિતબ્બં લેહિતબ્બન્તિ સાયિતં. મધુપ્ફાણિતાદિકં સાયનીયં. સરસપ્પટિકૂલતા નામ અત્તનો સભાવતો પટિકૂલતા. ચતુબ્બિધોપિ હિ આહારો ભાજનેસુ વા હત્થમુખાદીસુ વા યત્થ યત્થ સમ્મક્ખેતિ, લગ્ગતિ, લિમ્પતિ. તં ઉદકેન ધોવિતબ્બં હોતિ. અધોતં પન તમ્પિ જેગુચ્છનીયં હોતિ. આસયતો પટિકૂલતા નામ તસ્સ અજ્ઝોહરીયમાનસ્સ કણ્ઠાદીસુ ઠિતેહિ પિત્તસેમ્હાદીહિ આસયેહિ સમ્મિસ્સનવસેન પટિકૂલતા. નિધાનતો પટિકૂલતા નામ નિધાનતો પટિકૂલતા. ''નિધાનં''તિ ચ આમાસયો વુચ્ચતિ. પક્કતો પટિકૂલતા નામ તસ્સ નિધાનગતસ્સ પરિપક્કકાલે ગૂથમુત્તાદિભાવપત્તિતો પટિકૂલતા. અપક્કતો પટિકૂલતા નામ તસ્મિં અપરિપક્કે અજિણ્ણે સતિ સરીરે નાનારોગુપ્પત્તિવસેન પટિકૂલતા. ફલતો પટિકૂલતા નામ તસ્સ પરિપક્કકાલતો પટ્ઠાય સરીરે કેસલોમાદીનં પટિકૂલરાસીનં વડ્ઢનવસેન પટિકૂલતા. નિસ્સન્દતો પટિકૂલતા નામ તસ્સ ન વહિદ્વારેહિ વા લોમકૂપેહિવા અઞ્ઞેહિ નાનાવણમુખેહિ વા ઉગ્ઘરણ પગ્ઘરણાદિવસેન પટિકૂલતા. ''તત્થા''તિ તસ્મિં ચતુબ્બિધે આહારે. ''નિકન્તિપ્પહાનસઞ્ઞા''તિ કન્તારમગ્ગે માતાપિતૂનં કન્તારનિત્તરણત્થાય પુત્ત મંસખાદને વિય અતિ મનુઞ્ઞેપિ આહારે રસતણ્હા પહાનવસેન પવત્તા સઞ્ઞા. ''સલક્ખણાદિવસેના''તિ સલક્ખણસસમ્ભારાદિવસેન. ''રાગેન ચરતી''તિ એત્થ ''રાગેના''તિ કરણત્થે, ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણેવા કરણ વચનં. તત્થ કરણત્થેતાવ ''રાગેન ચરતી''તિ ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ યેભૂય્યેન રાગચિત્તેન ચરતિ. રાગચિત્તેન નિય્યમાનો વિચરતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇત્થમ્ભૂત લક્ખણે પન ''રાગેન ચરતી''તિ તેસુ રાગકેતુ રાગધજો હુત્વા વિચરતીતિ વુત્તં હોતિ. ''અસ્સા''તિ તસ્સપુગ્ગલસ્સ. ''ઉસ્સન્નો''તિ ઉગ્ગતો પાકટતરો. બહુતરોતિપિ વદન્તિ. ''પહાનાયા''તિ એત્થ ઇતિસદ્દો આદિ અત્થો. તેન કરુણા ભાવેતબ્બા વિહિંસાય પહાનાય. મુદિતા ભાવેતબ્બા અરતિયા પહાનાયાતિ ઇમં પાળિસેસં સઙ્ગણ્હાતિ. ''નિસ્સરણતાવચનતો''તિ નિસ્સરણઞ્હેતં બ્યાપાદસ્સ યદિદં મેત્તાચેતો વિમુત્તિ. નિસ્સરણઞ્હેતં

વિહેસાયયદિદં કરુણા ચેતોવિમુત્તિ. નિસ્સરણઞ્હેતં અરતિયા યદિદં મુદિતા ચેતો વિમુત્તીતિ એવં નિસ્સરણ ભાવવચનતો ચ. ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો. લ. દોસ ચરિતસ્સાતિ વુત્તં. ''દોસ વત્થુત્તાભાવતો ચા''તિ દોસુપ્પત્તિયા વત્થુ ભાવસ્સકરણ ભાવસ્સ અભાવતો ચ. નીલાદીનિ ચત્તારિ કસિણાનિ દોસ ચરિતસ્સાતિ વુત્તં. કસ્માપનેત્થ દોસ ચરિતસ્સ ઉપેક્ખા સપ્પાયકારણં વિસું ન વુત્તન્તિ. અઞ્ઞકારણત્તા ન વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો ''એત્થ ચા''તિઆદિમાહ. ''તિસ્સો''તિ તિસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો. ''મનાપિયરૂપાની''તિ મનાપિયવણ્ણાનિ. વિક્ખિત્તચિત્તો ચ હોતીતિ અધિકારો. ''તસ્સા''તિ પમાદ બહુલસ્સ વિક્ખિત્તચિત્તસ્સ ચ પુગ્ગલસ્સ. વુત્તં સિયા. વિસુદ્ધિ મગ્ગે પન એવં વુત્તં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. વિભાવનિપાઠે. ''બુદ્ધિવિસય ભાવેના''તિ વુત્તં. યદિ બુદ્ધિવિસયત્તા મોહચરિતસ્સ સપ્પાયં. બુદ્ધિવિસયભૂતાનિ મરણ ઉપસમસઞ્ઞા વવત્થાનાનિપિ મોહચરિતસ્સ સપ્પાયાનિ સિયુન્તિ વુત્તં ''એવઞ્હિસતી''તિઆદિં. ''ભૂતકસિણાની''તિ પથવીકસિણાદીનિ મહાભૂતકસિણાનિ. ''તત્થાપી''તિ વા તેસુ ચત્તાલીસ કમ્મટ્ઠાનેસુપિ. એવંસતિ વણ્ણકસિણાનં પુથુલખુદ્દકતાપિ એત્થ સઙ્ગહિતા હોતીતિ. ''મહન્તં''તિ વિદત્થિ ચતુરઙ્ગુલતો મહન્તં. યદિ એવસદ્દો યથારુતમેવ યુજ્જેય્ય. એવંસતિ ખુદ્દકં વિતક્કચરિતસ્સેવ સપ્પાયં, ન બુદ્ધિચરિતાદીનન્તિ એવમત્થોપિ ગણ્હેય્ય. અથ બુદ્ધિચરિતસ્સ પન અસપ્પાયં નામ નત્થીતિ અટ્ઠકથાવચનેન વિરુજ્ઝેય્યાતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન ''ખુદ્દકન્તિ પદેયુજ્જતી''તિ વુત્તં. અથવા, પુથુલં મોહચરિતસ્સ, ખુદ્દકં વિતક્કચરિતસ્સેવ, નમોહચરિતસ્સાતિ અત્થે સતિ, બુદ્ધિચરિતાદીનં પન પુથુલંપિ ખુદ્દકંપિ અનુઞ્ઞાતં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. ''સબ્બઞ્ચેતં''તિ સબ્બઞ્ચ એતંચરિતવિભાગવચનં. ઉજુવિપચ્ચનીકવસેન તીસુ અકુસલ ચરિતેસુ પુગ્ગલેસુ. વિતક્ક ચરિતે ચ અતિસપ્પાયતાય સદ્ધાબુદ્ધિ ચરિતેસૂતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ''રાગાદીનં પન અવિક્ખમ્ભિકા''તિઆદિં.

''બુદ્ધધમ્મ. લ. ગુણાનં''તિ એત્થ ગુણસદ્દો પુબ્બપદેસુ યોજેતબ્બો બુદ્ધગુણાનઞ્ચ ધમ્મગુણાનઞ્ચાતિઆદિના. ''તત્થા''તિ તસ્મિં ગુણપદે. ન તપ્પેતીતિ અતપ્પનીયો. તપ્પનં સન્તુટ્ઠિં ન જનેતીતિ અત્થો. સંવેજનં સંવેગં જનેતીતિ સંવેજનિયો. ''ધમ્મો''તિ સભાવો. સંવેજનિયો ધમ્મો યસ્સાતિ સંવેજનિય ધમ્મં. મરણં. ''પઞ્ચમજ્ઝાનસમાધિસ્સા''તિ રૂપાવચર પઞ્ચમજ્ઝાન સમાધિસ્સ. ''ઉદયમત્તાની''તિ વડ્ઢિતમત્તાનિ. ''તત્થા''તિ પટિકૂલારમ્મણેસુ. ''પુબ્બચ્છટ્ટકસ્સા''તિ પુરાણચ્છટ્ટકસ્સ. ગૂથમુત્તવિસ્સજ્જન કસ્સાતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ ''ગૂથરાસિ દસ્સને વિયા''તિ. ન તે કદાચિ સોમનસ્સેન વિના અપ્પનં પાપુણન્તિ. બ્યાપાદવિહિંસા અરતીનં દૂરિભાવેન સોમનસ્સુપ્પત્તિયા અતિસુકરત્તા પઞ્ચમજ્ઝાને વિય સુખસોમનસ્સાનઞ્ચ અવિક્ખમ્ભનતો. ''ઉદાસિનપક્ખે''તિ અજ્ઝુપેક્ખનપક્ખે. ''દળ્હં''તિ ભુસં. ''વિભૂતં''તિ પાકટં. નિમિત્તં દળ્હવિભૂતં કત્વા ગહણં દળ્હ વિભૂતગ્ગહણં. ''કસ્સચિ આરમ્મણસ્સા''તિ બુદ્ધગુણાદિ આરમ્મણસ્સ. ''પટિભાગનિમિત્તં''તિ એત્થ પટિભાગસદ્દો તસ્સ દિસે પવત્તોતિ આહ ''તાદિસે''તિઆદિં. ''તંસણ્ઠાને''તિ એતેન પથવિમણ્ડલાદીસુ વિય સણ્ઠાનાકારેન ઠિતેસુ સભાવ ધમ્મ પુઞ્જેસુ એવ તસ્સદિસં પટિભાગનિમિત્તં નામ સિજ્ઝતીતિ દસ્સેતિ. ''એવ''ન્તિ સમથસઙ્ગહે તાવ દસકસિણાનિ, દસઅસુભાતિઆદિના વુત્તેન વચનક્કમેન. ''ઉગ્ગહકોસલ્લં''તિ ભાવનાકમ્મં આરભિતુકામેન ભિક્ખુના આચરિયસ્સ સન્તિકે સબ્બસ્સ કમ્મટ્ઠાન વિધાનસ્સ ઉગ્ગહણં ઉગ્ગહો. તસ્મિં કોસલ્લં ઉગ્ગહકોસલ્લં. અપિચેત્થ. સબ્બં ઉગ્ગહિતું અસક્કોન્તેન યં અત્તના આરભિસ્સતિ. તસ્સ એકસ્સ વિધાનં પરિપુણ્ણં ઉગ્ગહેતબ્બં. ''ઉગ્ગણ્હન્તસ્સા''તિ એત્થ ઉકારો ઉપરિ અત્થો. ''ગહણં''તિ ચ યથા ચિત્તે અવિનસ્સમાનં હુત્વા લબ્ભતિ, તથા કત્વા ચિત્તેન ગહણન્તિ દસ્સેતું ''ઉપરૂપરી''તિઆદિ વુત્તં. ''સમનુપસ્સન્તસ્સા''તિ સમ્મા પુનપ્પુનં ચક્ખુના દસ્સનસદિસં કરોન્તસ્સ. પરિતો સમન્તતો કરણં પરિકમ્મં. તસ્મિં નિમિત્તગ્ગહણકમ્મે યં યં કત્તબ્બવિધાનં અત્થિ, તં તં પરિપુણ્ણં કત્વા ગહણન્તિ વુત્તં હોતિ. ભાવનાતિ વડ્ઢનાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો

‘‘પુનપ્પુન’’ન્તિઆદિમાહ. ‘‘નિરન્તરં પદહન્તસ્સા’’તિ રત્તિદિવં નિરન્તરં આરભન્તસ્સ. ઉગ્ગહ નિમિત્તે સણ્ઠાનં ગણ્હન્તોપિ વણ્ણરૂપાદિના સભાવ ધમ્મેન સહેવ ગણ્હાતિ. પટિભાગનિમિત્તે પન સભાવધમ્મં મુઞ્ચિત્વા તસ્સ દિસં નિમિત્ત પઞ્ઞત્તિ સઙ્ખાતં સુદ્ધસણ્ઠાનમેવ ગણ્હાતિ. એત્થ સિયા, પટિભાગનિમિત્તેપિ વણ્ણો નામ સન્દિસ્સતિ યેવાતિ. સચ્ચં. સો પન પટિભાગમત્તં હોતિ. ન એકન્તવણ્ણો. તેનાહ ‘‘તપ્પટિભાગં વત્થુ ધમ્મવિમુચ્ચિતં’’તિ. ‘‘સન્નિસિન્નં’’તિ અચલં. ‘‘પવેસિતં’’તિ ભાવનાચિત્તસ્સ અબ્ભન્તરે પક્ખિત્તં વિય હોતીતિ અધિપ્પાયો. ઓભાસતીતિ ઓભાસો. ઓભાસો હુત્વા જાતન્તિ ઓભાસજાતં. ઓભાસનં વા ઓભાસો. જાતો ઓભાસો અસ્સાતિ ઓભાસજાતં. ‘‘પાતેન્તી’’તિ પટિપાતેન્તિ. પુન ઉપ્પજ્જનવસેન ઉટ્ઠાતું ન દેન્તિ. ‘‘એતાયા’’તિ કત્તુ અત્થે કરણવચનં. ‘‘નિમિત્તરક્ખણવિધાનં’’તિ સમુપ્પન્નસ્સ નિમિત્તસ્સ અનસ્સનત્થાય સત્તવિધેહિ પલિબોધ ધમ્મેહિ રક્ખણત્થં. કતમે પન તેસત્તવિધા પલિબોધધમ્મા નામાતિ. ઇધ અમ્હેહિ વત્તબ્બં નત્થિ. વિસુદ્ધિ મગ્ગે એવ તે વુત્તાતિ દસ્સેતું ગાથમાહ. ‘‘આવાસો’’તિ અસપ્પાયાવાસો. ‘‘ગોચરો’’તિ અસપ્પાયગોચરગામો. ‘‘ભસ્સં’’તિ અસપ્પાયવચનં. એવં પુગ્ગલાદીસુ. ‘‘સેવેથા’’તિ સેવેય્ય. ‘‘એવઞ્હિપટિપજ્જતો’’તિ એવંહિવજ્જિતબ્બે વજ્જનવસેન સેવિતબ્બે સેવનવસેન પટિપજ્જન્તસ્સ. ‘‘કામતણ્હાય વિસયભાવં અતિક્કમિત્વા’’તિ એતેન કામભૂમિ કામભવસમતિક્કમો, રૂપભૂમિરૂપભવ ઓક્કમો ચ વુત્તો. વસનં વસી. સત્તિ. સામત્થિયન્તિ અત્થો. વસિં ભૂતં પત્તન્તિ વસિભૂતં. વસી એવ વસિતા. યથા પારમિતાતિ. ‘‘તતો વિચારન્તિ’’ એત્થ ઇતિસદ્દો આદિઅત્થો. તેન તતો પીતિંતિઆદિં સઙ્ગણ્હાતિ. ઇચ્છન્તાનં તેસં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં. ‘‘યત્થા’’તિ યેસુદ્વીસુભવઙ્ગેસુ. ‘‘ભવઙ્ગચારે’’તિ ભવઙ્ગપ્પવત્તિયં. ‘‘દન્ધાયિતત્તં’’તિ દન્ધં હુત્વા અયતિ પવત્તતીતિ દન્ધાયિતં. તસ્સ ભાવો દન્ધાયિતત્તં. ‘‘ઠપેતું’’તિ અધિટ્ઠાનં કત્વા ઠપેતું. તતો અનતિક્કમિતું. ‘‘યત્થિચ્છકં’’તિઆદીનિ ક્રિયાવિસેસનપદાનિ. ‘‘યત્થિચ્છકં’’તિ યત્થ યત્થ ઠાને ઇચ્છાનુ રૂપં. યદિચ્છકન્તિયસ્મિં યસ્મિં ખણે ઇચ્છાનુ રૂપં. ‘‘યાવતિચ્છકં’’તિ યત્તકેન પમાણેન ઇચ્છાનુ રૂપં. ‘‘વિતક્કાદિકં ઓળારિકઙ્ગં પહાનાયા’’તિ એત્થ કસ્સ બલેન પહાનં હોતિ. તં તં વિરાગ ભાવના બલેન પહાનં હોતિ. કાચ તં તં વિરાગભાવના નામ હોતિ. અજ્ઝાસય વિસેસ પરિગ્ગહિતા ઉપચારભાવના એવાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ‘‘પથમજ્ઝાનં તાવા’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘આતાપવીરિયં’’તિ યેનવીરિયેન યોગિનો અત્તાનં વા કિલેસ ધમ્મે વા આતાપેન્તિ પરિતાપેન્તિ. તં આતાપવીરિયં નામ. ઉગ્ઘાટીયમાનમ્પિ આકાસમેવ હોતિ. તં આરબ્ભ ઉપરિઝાનન્તરુપ્પત્તિયા ભાવનં કરોન્તસ્સપિ પુનપ્પુનં તમેવ પઞ્ચમજ્ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ. આરમ્મણે ચ અનતિક્કન્તે ઝાનંપિ અનતિક્કન્તમેવ હોતીતિ. ‘‘તત્થા’’તિ તસ્મિં આકાસકસિણે. ‘‘તદતિક્કમનસમ્ભવો’’તિ કસિણ નિમિત્તાતિક્કમનસમ્ભવો. ‘‘યથાદિટ્ઠે’’તિ ઝાનચક્ખુના દિટ્ઠપ્પકારે. ‘‘સમ્ભાવેત્વા’’તિ થોમેત્વા. સમ્મા અનુસ્સરણં સમનુસ્સરણં. ‘‘ઇતરેસંપિ વા’’તિ પુથુજ્જન પણ્ડિતાનંપિ વા. મરણ સઞ્ઞા વવત્થાનેસુ પરિકમ્મઞ્ચ સમાધિયતિ, ઉપચારો ચ સમ્પજ્જતીતિ યોજના તિક્ખપઞ્ઞાનં પન પુથુજ્જનાનંપિ સતં બુદ્ધગુણાદીસુપિ ઉપચાર સમ્ભવો અટ્ઠકથાયં વુત્તોયેવ. ‘‘સમથજ્ઝાનેસૂ’’તિ ઇદં અધિકારવસેન વુત્તં. વિપસ્સના કમ્મંપિ ગહેતબ્બમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. પુબ્બેદાનં દત્વા ઇમિના પુઞ્ઞેન આયતિં ઝાનાભિઞ્ઞાયો વા મગ્ગફલાનિ વા પટિલભિસ્સામીતિ પત્થનં કત્વા આગતોપિ કતાધિકારો એવાતિપિ વદન્તિ. કતમો પન કતાધિકારો નામાતિ આહ ‘‘આસન્નભવે’’તિઆદિં. અટ્ઠવિધેસુ ચતુક્કનયવસેન, નવવિધેસુ પઞ્ચકનયવસેન વુત્તોતિ તેસં વાદીનં સાધકવચનં. વિચારેત્વા પન ગહેતબ્બં. આકાસ કસિણેન વિના અરૂપજ્ઝાનાનિ લભિત્વા પુન અભિઞ્ઞત્થાય પરિકમ્મેકતે આકાસકસિણેપિ કત્તબ્બત્તા તસ્સ અભિઞ્ઞાપાદકતા સમ્ભવો વુત્તોતિ અત્થસ્સ સમ્ભવતો. પુબ્બે અભાવિત ભાવનોતિ ચ અકતાધિકારોતિ ચ અત્થતો એકં. ‘‘આદિકમ્મિકો’’તિ અભિઞ્ઞાકમ્મે આદિકમ્મિકો. ‘‘તાદિસાનં’’તિ પુબ્બે અકતાધિકારાનં અભાવિતભાવનાનં ઇદાનિ ઇદ્ધિવિકુબ્બનં કરિસ્સામીતિ આરભન્તાનં અભિઞ્ઞાકમ્મે આદિકમ્મિકકુલપુત્તાનન્તિ સમ્બન્ધો. ‘‘ઇદ્ધિવિકુબ્બનં’’તિ

ચ ઉપલક્ખણવચનં. દિબ્બાય સોતધાતુયા સદ્દં સવનં કરિસ્સામીતિઆદિકંપિ ગહેતબ્બં. ઇદઞ્ચ આદિકમ્મિકવિધાનાધિકારત્તા વુત્તં. અભિઞ્ઞાસુ વસિપત્તાનમ્પિ તં પઞ્ચમજ્ઝાનં છસુઆરમ્મણેસુ યથારહં અપ્પેતિયેવ. ''અધિટ્ઠાતબ્બં''તિ યથિચ્છિત નિપ્ફત્તત્થાય સતં હોતુ સહસ્સં હોતૂતિઆદિના ચિત્તેન અભિવિધાતબ્બં. અભિનીહરિતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. ''સતં હોમિ, સહસ્સં હોમીતિ વા''તિ અત્તાનં સતં વા સહસ્સં વા નિમ્મિનનવસેન વુત્તં. સેસં પન અઞ્ઞથાનિમ્મિનનવસેન. સોતું વા સદ્દં, પસ્સિતું વા રૂપં, જાનિતું વા પરચિત્તં. અનુસ્સરિતું વા પુબ્બેનિવુત્થં. અટ્ઠકથાપાઠે. ''અધિટ્ઠાતી''તિ અભિઞ્ઞાય અધિટ્ઠાતિ. અભિવિધાતિ નિબ્બત્તેતીતિ વુત્તં હોતિ. દુવિધંહિ અધિટ્ઠાનં પરિકમ્મેન અધિટ્ઠાનં અભિઞ્ઞાય અધિટ્ઠાનન્તિ. ઇધ પન અભિઞ્ઞાય અધિટ્ઠાનં વુત્તં. ''અધિટ્ઠાન ચિત્તેના''તિ અભિઞ્ઞાચિત્તેનાતિ વુત્તં હોતિ. ''પરિકમ્મચિત્તસ્સા''તિ પુબ્બભાગે આવજ્જન પરિકમ્મ અધિટ્ઠાનપરિકમ્મચિત્તસ્સ. પચ્છિમં પન પાદકજ્ઝાન સમાપજ્જનં. પરિકમ્મચિત્તસ્સ સમાધાનત્થાયાતિ વુત્તં. પરિકમ્મચિત્તે સમાહિતે કિં પયોજનન્તિ આહ ''તથાહી''તિઆદિં. ''સેસાભિઞ્ઞાસુપિ યથારહં વત્તબ્બો''તિ દિબ્બસોતપરિકમ્મે તેનેવપરિકમ્મ સમાધિઞ્ઞાણસોતેન આસન્ને દિબ્બવિસયંપિ સદ્દં સુણાતીતિઆદિના વત્તબ્બો. ''ઇતિ કત્વા''તિ ઇતિ મનસિકત્વા. ''તં''તિ પચ્છિમં પાદકજ્ઝાન સમાપજ્જનં. ''ઇધ નગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં''તિ થેરસ્સ મતેન દટ્ઠબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. ઇધ પન આદિકમ્મિકવિધાનપ્પધાનત્તા પચ્છિમંપિ પાદકજ્ઝાન સમાપજ્જનં વત્તબ્બમેવાતિ. ''કાયગતિકં અધિટ્ઠહિત્વા''તિ અયં કાયો વિય ઇદં ચિત્તંપિ દન્ધગમનં હોતૂતિ એવં ચિત્તં કાયગતિકં કરણેન અધિટ્ઠહિત્વા. ''દિસ્સમાનેન કાયેના''તિ દન્ધગમનેન ગચ્છન્તત્તા બહુજનાનમ્પિ દિસ્સમાનેન રૂપકાયેન. તબ્બિ પરીતેન સીઘગમનં વેદિતબ્બં. ''આરમ્મણમત્તં હોતી''તિ અનિપ્ફન્નરૂપં સન્ધાય વુત્તં. ''આરમ્મણ પુરેજાતં''તિ નિપ્ફન્નરૂપં. ઇતરં પન હદય વત્થુરૂપં સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. પરચિત્ત વિજાનનટ્ઠાને અટ્ઠકથાટીકાચરિયાનં વિચારણા અત્થીતિ તં દસ્સેતું ''એત્થ ચ અટ્ઠકથાયં તાવા''તિઆદિ વુત્તં. ''અટ્ઠકથાયં''તિ ધમ્મસઙ્ગણિ અટ્ઠકથાયંપિ વિસુદ્ધિમગ્ગ અટ્ઠકથાયંપિ. ''ખણિકવસેના''તિ ખણિકપચ્ચુપ્પન્નવસેન. આવજ્જને નિરુદ્ધેતિ સમ્બન્ધો. ''એકં ચિત્તં''તિ પરસ્સ ચિત્તં. તદેવ અતીતં ચિત્તં ગણ્હન્તિ. ''તાની''તિ જવનાનિ. ''તેસં''તિ જવનાનં. ''તેના''તિ આવજ્જનેન. ''ઇતરથા''તિ અઞ્ઞથા સન્તતિ અદ્ધાવસેન વુત્તન્તિ ગહિતે સતિ. વુત્તો સિયા. કસ્મા, સન્તતિ અદ્ધાવસેન પચ્ચુપ્પન્ને ગહિતે સતિ, સબ્બાય એકજવનવીથિયા એકપચ્ચુપ્પન્નત્તા. ''સબ્બાનિ ચિત્તાની''તિ જવનચિત્તાનિ. ''સહુપ્પન્નાની''તિ ઇદં સહુપ્પન્નાનંપિ અત્થિતાય વુત્તં. આવજ્જનાદીનિ પન ખણભેદં નગણ્હન્તિ. સબ્બં પરસ્સ ચિત્તં એકચિત્તમિવ ગણ્હન્તિ. તસ્મા કાલભેદોપિ નત્થીતિ દટ્ઠબ્બં. ''નિબ્બાનઞ્ચા''તિ વુત્તં, કથં નિબ્બાનં પુબ્બેનિવુત્થં નામ સિયાતિ. અતીતે પરિનિબ્બુતાનં મગ્ગફલાનિ અનુસ્સરણકાલે તેસં આરમ્મણભૂતં નિબ્બાનંપિ અનુસ્સરતિયેવ. તત્થ તેસં મગ્ગફલાનં અતીતત્તા નિબ્બાનંપિ પુબ્બેનિવુત્થં નામ હોતીતિ.

''યં યં અધિટ્ઠાતી''તિ યં યં સતાદિકં સંવિધાતિ. ''યથા યથા અધિટ્ઠાતી''તિ યેન યેન આવિભાવાદિકેન પકારેન સંવિધાતિ. ''પકતિવણ્ણં''તિ પકતિસણ્ઠાનં. ''તસ્સેવા''તિ પકતિવણ્ણસ્સેવ. દેવાનં પસાદસોતન્તિ સમ્બન્ધો. ''આરમ્મણ સમ્પટિચ્છન સમત્થં''તિ આરમ્મણસ્સ ઉપટ્ઠાનં સમ્પટિચ્છન સમત્થં. તદેવ ચેતોપરિયઞાણન્તિપિ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. ''ચેતો''તિ ચિત્તં. ''પરિચ્છિજ્જા''તિ ઇદં સરાગચિત્તં, ઇદં વિરાગચિત્તન્તિઆદિના પરિચ્છિન્દિત્વા. ''ગોચર નિવાસવસેના''તિ ગોચરં કત્વા નિવસનવસેન. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણગતિકં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં અનાગતં સઞ્ઞાણન્તિ અધિપ્પાયો. અનાગતે સત્તદિવસતો ઓરિમા ચિત્તચેતસિક ધમ્મા ચેતોપરિયઞ્ઞાણસ્સ વિસયોતિ કત્વા અનાગતે સત્તદિવસતોતિ વુત્તં. પટ્ઠાય પવત્તમાનાતિ પાઠસેસો. ઇમસ્મિં દિવસે ચ અનાગતપક્ખે સબ્બંપિ આરમ્મણં પકતિઞાણસ્સ વિસયોતિ કત્વા ''દુતીયદિવસતો

પટ્ઠાયા’’તિ વુત્તં. ‘‘એતં’’તિ એતં અનાગતં સઞ્ઞાણં. ‘‘યથા ચેતં’’તિ યથા ચ એતં ઇમસ્મિં ભવે અનાગત ધમ્મે જાનાતિ. ‘‘અસાધારણકાલવસેના’’તિ અઞ્ઞેનઞાણેન અસાધારણ કાલવસેન. પચ્ચુપ્પન્નભવોહિ અઞ્ઞઞાણસાધારણોતિ.

સમથકમ્મટ્ઠાનાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૭૧. વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાને. ‘‘યથાદિટ્ઠં’’તિ સક્કાયદિટ્ઠિયા યથાદિટ્ઠં. નિચ્ચનિમિત્તં નામ સત્તપુગ્ગલાદિનિમિત્તમેવ. સત્તનિમિત્તઞ્હિ પઞ્ઞત્તિ ધમ્મત્તા ખણેખણે ખયવયભેદાભાવતો સો એવગચ્છતિ સો એવ તિટ્ઠતીતિઆદિના નિચ્ચાકારસણ્ઠિતં હોતીતિ. ‘‘ધુવનિમિત્તં’’તિ થિરનિમિત્તં. ઇદમ્પિ સો ગચ્છન્તોપિ નનસ્સતિ, તિટ્ઠન્તોપિ નનસ્સતીતિઆદિના થિરાકારસણ્ઠિતં સત્તનિમિત્તમેવ. ‘‘સુખનિમિત્તં’’તિ ખણેખણે ખયવયભેદ દુક્ખાનં અભાવતો સુખિતો નિદુક્ખો નિબ્ભયોતિઆદિના સુખાકારસણ્ઠિતં સત્તનિમિત્તમેવ. ‘‘અત્તનિમિત્તં’’તિ ગન્તું ઇચ્છન્તો ગચ્છતિ, ઠાતું ઇચ્છન્તો તિટ્ઠતીતિઆદિના વસવત્તનાકાર સણ્ઠિતં સત્તનિમિત્તમેવ. ‘‘કિરિયા’’તિ ભાવનાકિરિયા.

વિસુજ્ઝતીતિ વિસુદ્ધિ. વિસોધેતીતિ વા વિસુદ્ધિ. સીલમેવ વિસુદ્ધિ સીલવિસુદ્ધીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘નિચ્ચસીલમેવા’’તિઆદિમાહ. તત્થ નિચ્ચસીલમેવ ઉપરિઞાનાદિવિસેસાનં અધિટ્ઠાન કિચ્ચસાધકત્તા ઇધ અધિપ્પેતન્તિ વુત્તં ‘‘નિચ્ચસીલમેવા’’તિ. સમાધિ અધિપ્પેતો . વક્ખતિહિ ‘‘દુવિધોપિ સમાધિ ચિત્તવિસુદ્ધિ નામા’’તિ. એતેન વિસુજ્ઝતિ એતાયાતિ વિસુદ્ધિ. ચિત્તસ્સ વિસુદ્ધિ ચિત્તવિસુદ્ધિ. સમાધિ એવાતિપિ દીપેતિ. વિસુજ્ઝનં વા વિસુદ્ધિ. ચિત્તસ્સ વિસુદ્ધિ ચિત્તવિસુદ્ધિ. અત્થતોપન વિસુદ્ધચિત્તમેવ વુચ્ચતીતિપિ યુજ્જતિ. વિસુદ્ધિસદ્દ સમ્પન્ને હિ સતિ, ચિત્તવિસુદ્ધિ ઇચ્ચેવ વુચ્ચતિ. ન સમાધિવિસુદ્ધીતિ. ‘‘સોળસવિધં કઙ્ખં’’તિ અહોસિં નુ ખો અહ મતીતમદ્ધાનન્તિઆદિના સુત્તન્તેઆગતં સોળસવિધં વિચિકિચ્છં. ‘‘અટ્ઠવિધં વા કઙ્ખં’’તિ સત્થરિકઙ્ખતીતિઆદિના અભિધમ્મે આગતં અટ્ઠવિધં વિચિકિચ્છં. વિસમહેતુદિટ્ઠિ નામ સત્તાનં ઉપ્પત્તિયા અકારણમેવ કારણં કત્વા ગહણદિટ્ઠિ. ‘‘મનસિકારવિધી’’તિ અનિચ્ચલક્ખણાદીસુ મનસિકારવિધિ. અનુપાયભૂતો મનસિકારો નામ નિચ્ચાદિવસેન મનસિકારો. અધિમાનવત્થુ નામ ઓભાસાદીનિ. ‘‘મગ્ગતો’’તિ મગ્ગભાવેન. ‘‘અમગ્ગતો’’તિ અમગ્ગભાવેન. ‘‘દસ્સનઞ્ચા’’તિ તેસંઅધિમાનવત્થૂનં અનિચ્ચતાદિદસ્સનઞ્ચ. તમેવ વિસુદ્ધિનામાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘સમ્મોહમલતો’’તિ ચતુસચ્ચપ્પટિચ્છાદક સમ્મોહમલતો. નનુ દસ્સનન્તિ ઞાણમેવ. એવંસતિ, ઞાણન્તિ વુત્તે સિદ્ધે કત્વા દસ્સનસદ્દેન સહ ઞાણદસ્સનન્તિ વુત્તન્તિ આહ ‘‘એત્થચા’’તિઆદિં. ‘‘સુતમયાદિવસેના’’તિ સુતમય ચિન્તામયવસેન. તત્થ યથાસુતસ્સ પાળિધમ્મસ્સ અત્થમત્તજાનનં સુતમયઞ્ઞાણં નામ. અત્થં ઞત્વા અત્થાનુરૂપસ્સ સભાવલક્ખણસ્સ ચિન્તનાવસેન ઉપ્પન્નં ઞાણં ચિન્તામયઞ્ઞાણં નામ. ‘‘અનુમાનાદિઞાણંપી’’તિ નામરૂપ ધમ્મેસુ સભાવાનુમાનઞ્ઞાણ સભાવજાનનઞ્ઞાણંપિ. ‘‘અત્તપચ્ચક્ખઞ્ઞાણમેવા’’તિ અત્તના પચ્ચક્ખકરણઞ્ઞાણમેવ. ‘‘સબ્બત્થા’’તિ મગ્ગામગ્ગઞ્ઞાણદસ્સનાદીસુ સબ્બેસુ ઠાનેસુ. એત્થ ચ દસસુ વિપસ્સનાઞાણેસુપિ વિપસ્સના વચનેન પચ્ચક્ખદસ્સનમેવ અધિપ્પેતન્તિ કત્વા સબ્બત્થગ્ગહણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. સમ્મસનઞ્ઞાણતો પટ્ઠાય હિ દસ્સનમેવ અધિપ્પેતં. ન સભાવજાનનમત્તં. યતો ચક્ખુના પસ્સન્તસ્સેવ સુટ્ઠુ પચ્ચક્ખતો દસ્સનત્થાય પુનપ્પુનં ભાવના કમ્મં નામ તત્થ ઇચ્છિતબ્બં હોતિ.

‘‘ધમ્મા’’તિ સઙ્ખત ધમ્મા. અનિચ્ચતા એવ લક્ખણન્તિ અનિચ્ચલક્ખણં. અનિચ્ચાનં વા સઙ્ખત ધમ્માનં લક્ખણન્તિ અનિચ્ચલક્ખણન્તિપિ યુજ્જતિ. ‘‘અભિણ્હસમ્પટિપ્પીળનાકારો’’તિ યથા સીઘસોતાયં નદિયં નાવાય

ઉદ્ધં ગચ્છન્તં સાનાવા અભિસઙ્ખરણદુક્ખેન અભિણ્હં સુટ્ઠુ પટિપ્પીળેતિ. કસ્મા, અસતિ અભિસઙ્ખારે તઙ્ખણે એવ અધોવુય્હનતો. અધોવુય્હનઞ્હિ નાવાય પકતિ કિચ્ચં. ઉદ્ધં આરૂહનં અભિસઙ્ખાર સિદ્ધં. એવમેવં સીઘસોતે સંસારે અત્તભાવેન ઉદ્ધં ખણતો ખણં દિવસતો દિવસં ગચ્છન્તં પુગ્ગલં અયં અત્તભાવો અભિસઙ્ખરણ દુક્ખેન અભિણ્હં સુટ્ઠુ પટિપ્પીળેતિ. કસ્મા, અસતિ અભિસઙ્ખારે, પચ્ચયવેકલ્લે ચ સતિ, તઙ્ખણે એવ વિપરિણમનતો. વિપરિણમનઞ્હિ અત્તભાવસ્સ પકતિ કિચ્ચં. ઉદ્ધંગમનં અભિસઙ્ખાર સિદ્ધં. એવં અભિણ્હ સમ્પટિપ્પીળનં વેદિતબ્બં. એત્થ ચ સંસારસ્સ સીઘસોતતા નામ અત્તભાવપરિયાપન્નાનં નામ રૂપધમ્માનં પવત્તિનિવત્તિ સીઘતા વુચ્ચતિ. એત્થ ચ મરણં દુવિધં સમ્મુતિ મરણઞ્ચ પરમત્થ મરણઞ્ચ. તત્થ સમ્મુતિ મરણં નામ સમ્મુતિ સચ્ચભૂતસ્સ સત્તસ્સ મરણં. તં એકભવપરિયન્તે સન્દિસ્સતિ. પરમત્થ મરણં નામ પરમત્થ સચ્ચભૂતાનં નામરૂપ ધમ્માનં મરણં. ઇદમેવ એકન્તમરણં, સચ્ચમરણં, સભાવમરણં હોતિ. ઇમસ્મિં વિપસ્સના કમ્મે ઇદં પરમત્થ મરણં એવ અનિચ્ચતાતિ ચ વુચ્ચતિ. ધમ્માનં સુસાનક્ખેત્તન્તિ ચ સુસાનભૂમીતિ ચ વુચ્ચતીતિ. સા ચ સુસાનભૂમિનામ સત્તાનં પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય સન્તાનં અનુબન્ધતિયેવ. અનુબન્ધત્તા ચ સત્તાનં પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય સો નામ સમયો નત્થિ, યત્થ સત્તા ન મરન્તીતિ. ઇદઞ્ચ અનુબન્ધનં સત્તાનં અભિણ્હસમ્પટિપ્પીળનમેવ હોતિ. તેસં સબ્બિરિયાપથેસુ જીવિતસ્સ ચ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનઞ્ચ કાયવચીમનો કમ્માનઞ્ચ સમ્બાધપત્તિતો. અવસવત્તનાકારો પન અભિસઙ્ખાર દુક્ખં અભિણ્હં પચ્ચનુભવન્તાનં પાકટોયેવ. વસવત્તનેહિ સતિ, અભિસઙ્ખરણ કિચ્ચસ્સ ઓકાસો નત્થિ. વસવત્તનેનેવ યથિચ્છિ તસ્સ કિચ્ચસ્સ સમ્પજ્જનતો. લોકસ્મિઞ્હિ સબ્બંપિ અભિસઙ્ખાર કિચ્ચં નામ અન્તમસો અસ્સાસનપસ્સાસન કિચ્ચં ઉપાદાય ધમ્માનં વસવત્તનાભાવતો કરોન્તીતિ.

અનિચ્ચસ્સ ધમ્મસ્સ અનુઅનુપસ્સનાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘અનુઅનુપસ્સના’’તિ ચ ઞાણચક્ખુના પુનપ્પુનં નિજ્ઝાયના ઓલોકના. ‘‘ધમ્માનં’’તિ પઞ્ચક્ખન્ધ ધમ્માનં. ‘‘યત્થ યત્થા’’તિ યસ્મિં યસ્મિં સરીરઙ્ગે. ‘‘પુરાણ ધમ્માનં’’તિ પુરાણાનં પાતુબ્ભૂતાનં, વડ્ઢિતાનઞ્ચ ધમ્મકોટ્ઠાસાનં અન્તરધાનં વયો વુચ્ચતિ. વિપસ્સના કમ્મં પત્વા ખણિકવસેન એકેકધમ્મવિભાગવસેન ચ અનુપસ્સના કિચ્ચં નત્થીતિ આહ ‘‘સમૂહ સન્તતિવસેન પના’’તિ. એકેકધમ્મવિભાગવસેન અનુપસ્સનાપિ પન પકતિયા સુપાકટેસુ ચિત્તવેદનાદીસુ ઇચ્છિતબ્બાયેવ. ‘‘અનિચ્ચતાય પરમાકોટી’’તિ તતો ઉત્તરિ અનિચ્ચતા નામ નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ધમ્માનં તથા તથા ભાયિતબ્બપ્પકારો નામ પઞ્ચક્ખન્ધે ‘અનિચ્ચતો, દુક્ખતો, રોગતો, ગણ્ડતો, સલ્લતો, અઘતો, આબાધતો, તિઆદિના વુત્તો ભાયિતબ્બપ્પકારો. તસ્સ સમનુપસ્સનાઞાણં ભયઞાણં. એતેન અપાયદુક્ખ સંસાર દુક્ખભીરુકેહિ જનેહિ ભાયિતબ્બન્તિ ભયં. તે વા ભાયન્તિ એતસ્માતિ ભયં. ભયસ્સ સમનુ પસ્સનાઞાણં ભયઞાણન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. ‘‘કિઞ્ચિભયવત્થું’’તિ સીહબ્યગ્ઘાદિકં ભયવત્થું. ‘‘પટિસ્સરણે’’તિ ગુહાલેણાદિકે પટિસ્સરણે. ‘‘તેસં’’તિ ભિજ્જનસભાવાનં ધમ્માનં. ‘‘તેહી’’તિ ભિજ્જનસભાવેહિ. ઉક્કણ્ઠતા નામ ચિત્તસ્સ વિરુદ્ધતા નિક્ખમાભિમુખતા. ‘‘ચત્તાલીસાય આકારેહી’’તિ પઞ્ચક્ખન્ધે ‘અનિચ્ચતો, દુક્ખતો, રોગતો, ગણ્ડતો, સલ્લતો, અઘતો, આબાધતો, પરતો, પલોકતો, ઈતિતો,. ઉપદ્દવતો, ભયતો, ઉપસગ્ગતો, ચલતો, પભઙ્ગુતો, અદ્ધુવતો, અતાણતો, અલેણતો, અસ્સરણતો, રિત્તતો,. તુચ્છતો, સુઞ્ઞતો, અનત્તતો, આદીનવતો, વિપરિણામ ધમ્મતો, અસારકતો, અઘમૂલતો, વધકતો, વિભવતો, સાસવતો,. સઙ્ખતતો, મારામિસતો, જાતિધમ્મતો, જરાધમ્મતો, બ્યાધિધમ્મતો, મરણધમ્મતો, સોકપરિદેવધમ્મતો, દુક્ખદોમનસ્સ ધમ્મતો, ઉપાયાસ ધમ્મતો, સંકિલેસિક ધમ્મતો, પસ્સન્તો સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખતીતિ એવં મહાનિદ્દેસે મોઘપઞ્હનિદ્દેસે આગતેહિ ચત્તાલીસાય આકારેહિ. તત્થ પઞ્ચક્ખન્ધે અનિચ્ચતો પસ્સન્તોતિઆદિના યોજેતબ્બં. ‘‘અનિચ્ચતો’’તિ ચ અનિચ્ચભાવેનાતિ અત્થો. સબ્બેપિ પઞ્ચક્ખન્ધા અનિચ્ચા એવાતિ પસ્સન્તોતિ વુત્તં હોતિ. કથં પન અનિચ્ચતો પસ્સન્તો સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખતીતિ. નિચ્ચગુણ સુઞ્ઞતાય

સુઞ્ઞતો પઞ્ચક્ખન્ધભૂતં લોકં અવેક્ખતિ. સેસપદેસુપિ એસેવનયો. તત્થ ''અનિચ્ચા એવા''તિ પટિસન્ધિક્ખણતો પટ્ઠાય યદાકદાચિ મરણ ધમ્મત્તા અનિચ્ચા એવ. ''દુક્ખા એવા''તિ અનિચ્ચ ધમ્મત્તાયેવ દુક્ખા એવ. યદનિચ્ચં, તં દુક્ખંતિહિ વુત્તં. દુક્ખ સચ્ચધમ્મત્તા વા. ''રોગા એવા''તિ રોગજાતિકત્તા રોગા એવ. યેહિ કેચિ લોકે ચક્ખુ રોગાદિકા અનેકસહસ્સા રોગા નામ સન્દિસ્સન્તિ. સબ્બેતે ઇમેપઞ્ચક્ખન્ધા એવ. ઇતો અઞ્ઞોકોચિ રોગો નામ નત્થિ. તસ્મા તે એકન્તેન રોગજાતિકા એવાતિ. અપિ ચ, દુક્ખસચ્ચ ધમ્મત્તાતીહિ દુક્ખતાહિ ચતૂહિ દુક્ખટ્ઠેહિ ચ અભિણ્હસમ્પટિપ્પીળનતો રુજ્જનટ્ઠેન રોગા એવ. તત્થ ''તીહિ દુક્ખતાહી''તિ દુક્ખદુક્ખતા સઙ્ખાર દુક્ખતા વિપરિણામ દુક્ખતાતિ ઇમાહિ તીહિદુક્ખતાહિ. ''ચતૂહિ દુક્ખટ્ઠેહી''તિ દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો, સઙ્ખતટ્ઠો, સન્તાપટ્ઠો, વિપરિણામટ્ઠો,તિ ઇમેહિ ચતૂહિ દુક્ખટ્ઠેહિ. દુક્ખ કિચ્ચેહીતિ અત્થો. એસનયો ગણ્ડાદીસુ. તત્થ ગણ્ડોનામ પીળકાબાધો. સલ્લં નામ વિજ્ઝનટ્ઠેન કિલેસ સલ્લઞ્ચ દુક્ખસલ્લઞ્ચ. અઘન્તિ નિરત્થકં. ઇમે ચ ખન્ધા વિપત્તિપરિયોસાનત્તા નિરત્થકા એવ હોન્તિ. સબ્બાસમ્પત્તિયો વિપત્તિપરિયોસાનાતિ હિ વુત્તં. અવિસ્સાસિકટ્ઠેન પરે એવ. ન હિ તે એતં મમ, એસો હમસ્મિ, એસો મે અત્તાતિ એવં વિસ્સાસં અરહન્તિ. તથા વિસ્સાસં કરોન્તસ્સ નાનાદુક્ખેહિ નિચ્ચં વિહિંસનતો. પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય યદાકદાચિ પલુજ્જનધમ્મત્તા પલોકધમ્મા એવ. ''ઈતી''તિ અન્તરાયો વુચ્ચતિ. ખન્ધા અન્તરાય જાતિકા એવાતિ વુત્તં હોતિ. અજ્ઝત્તભાવં ઉપગન્ત્વા દુતત્તા વિબાધકત્તા ઉપદ્દવા એવ. ભાયિતબ્બત્તા ભયા એવ. અનત્તા એવ સમાના અજ્ઝત્તભાવં ઉપગન્ત્વા સજ્જનતો લગ્ગનતો દુમ્મો ચયતો ઉપસગ્ગા એવ. નિચ્ચકાલં લોકધમ્મેહિ ચલનત્તા વિપ્ફન્દનત્તા ચલાએવ. નાનપ્પકારેન ભઞ્જનધમ્મત્તા પભઙ્ગુનો એવ. ખણમત્તમ્પિ અથિરત્તા અદ્ધુવા એવ. જરામરણાદિતો અપાયવિનિપતનાદિતો ભયતો તાયતિ રક્ખતીતિ તાણં. તે ચ ખન્ધા કસ્સચિતાણા ન હોન્તિ. તેસઞ્ચ કિઞ્ચિતાણં નામ નત્થિ. તસ્મા અતાણા એવ. ભયતો ભીરુકા જના લીયન્તિ નિલીયન્તિ એત્થાતિ લેણં. તે ચ કસ્સચિલેણા ન હોન્તિ. તેસઞ્ચ કિઞ્ચિલેણં નામ નત્થિ. તસ્મા અલેણા એવ. ભયં સરતિહિંસતીતિ સરણં. તે ચ કસ્સચિસરણં ન હોન્તિ. તેસઞ્ચ કિઞ્ચિસરણં નામ નત્થિ. તસ્મા અસ્સરણા એવ. નિચ્ચતાદીહિ સબ્બેહિ સોભણગુણેહિ સબ્બસો રહિતત્તા તુચ્છત્તા સુઞ્ઞત્તારિત્તા એવ. તુચ્છા એવ. સુઞ્ઞા એવ. અત્તા વુચ્ચતિ યસ્સકસ્સચિ કોચિ સારભૂતો પટિસ્સરણો. તે સયઞ્ચ કસ્સચિ અત્તાન હોન્તિ. અત્તનો ચ કોચિ અત્તાનામ નત્થિ. તસ્મા અનત્તા એવ. અનિચ્ચતાદીહિ આદીનવેહિ દોસેહિ સમ્પુણ્ણત્તા આદીનવા એવ. વિપરિણામ સભાવત્તા વિપરિણામા એવ. સારભૂતસ્સ કસ્સચિ અધિટ્ઠાનસ્સ અભાવા અસારાએવ. અઘસ્સ સબ્બનિરત્થકસ્સ પતિટ્ઠાનત્તા અઘમૂલા એવ. તે સયં મરણ ધમ્મસમઙ્ગીનો હુત્વા તેન મરણસત્થેન મરણાવુધેન સંસારે સત્તાનં નિચ્ચં મારકત્તા જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકત્તા વધકા એવ. નિચ્ચસુખહિત વુડ્ઢિવિગતત્તા વિભવા એવ. આસવેહિ પરિગ્ગહિતત્તા સાસવા એવ. નિચ્ચકાલં પચ્ચયાયત્તવુત્તિકત્તા સઙ્ખતા એવ. કિલેસમારમચ્ચુમારાનં આમિસાહારત્તા મારામિસા એવ. અનિચ્છન્તસ્સેવ સતો ચક્ખુરોગાદિભાવેન અપાયભવાદિભાવેન જાતસભાવત્તા જાતિધમ્મા એવ. અનિચ્છન્તસ્સેવ સતો હાયનમરણસભાવત્તા જરામરણ ધમ્મા એવ. સોકાદીનં વત્થુભાવેન ધારણત્તા સોકાદિ ધમ્મા એવ. તણ્હા સંકિલેસ દિટ્ઠિસંકિલેસ દુચ્ચરિત સંકિલેસેહિ નિયુત્તત્તા સંકિલેસિક ધમ્મા એવાતિ. તેન વુત્તં ''ચત્તાલીસાય આકારેહી''તિ. ''પટિસઙ્ખાનવસેના''તિ પરિવીમંસનવસેન .''નિકન્તિયા''તિ નિકન્તિતણ્હાય. ''પરિયાદિન્નાયા''તિ સુક્ખભાવપત્તાય. ''ભયઞ્ચા''તિ ભયઞાણવસેન ઉપ્પન્નં ઓત્તપ્પભયઞ્ચ.

લોકે અત્તજીવા નામ સત્તાનં અજ્ઝત્ત ધમ્મેસુ સારધમ્મા હોન્તિ. તેસુ વિગતેસુ સેસધમ્મા નિસ્સત્ત નિજ્જીવભાવં પત્વા ફેગ્ગુભૂતા કચવરભૂતાતિ લોકસ્સ અભિમાનો. તે ચ અત્તજીવા નામ સબ્બસો નત્થીતિ દિટ્ઠે ખન્ધેસુ કચવરભાવદસ્સનં અત્તજીવ સુઞ્ઞતા દસ્સનં નામ. ''વિમુચ્ચમાનો''તિ એતેન વિમુચ્ચતીતિ વિમોક્ખોતિ

અત્થં દસ્સેતિ. વિમુચ્ચન્તિ એતેનાતિ વિમોક્ખોતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘નિમિત્તાની’’તિ વિપલ્લાસધમ્મેહિ નિમ્મિતાનિ નિચ્ચનિમિત્ત સુખનિમિત્ત અત્તનિમિત્ત જીવનિમિત્તાનિ. સત્ત પુગ્ગલ ઇત્થિ પુરિસ હત્થ પાદ સીસ ગીવાદીનિ નિમિત્તાનિ ચ. તત્થ સઙ્ખારાનં ખણિક ધમ્મત્તા અનિચ્ચાનંયેવ સતં સન્તતિ ઘનેન પટિચ્છન્નત્તા હિય્યોપિ સો એવ, અજ્જપિ સો એવાતિઆદિના નિચ્ચાકારેન ઉપટ્ઠાનં નિચ્ચનિમિત્તં નામ. કિલેસમલેહિ પરિગ્ગહિતત્તા અસુભાનંયેવ સતં અવિજ્જાય પટિચ્છન્નત્તા ઇદં ઇટ્ઠં, કન્તં, મનાપં, પિયરૂપ, ન્તિઆદિના સુભાકારેન ઉપટ્ઠાનં સુભનિમિત્તં નામ. ભયટ્ઠેન અખેમટ્ઠેન દુક્ખાનંપિ સતં તાયેવ પટિચ્છન્નત્તા ઇદં સુખં, નિબ્ભયં, ખેમં, સાતરૂપ, ન્તિઆદિના સુખાકારેન ઉપટ્ઠાનં સુખનિમિત્તં નામ. પચ્ચયા યત્તવુત્તિકત્તા પચ્ચયેન વિના કેવલં અત્તનો વસાયત્તવુત્તિતા ભાવતો અનત્તાનંયેવ સતં અત્તનો ઇચ્છાવસેન કરોતિ, કથેતિ, ચિન્તેતિ, ગન્તું ઇચ્છન્તો ગચ્છતિ, ઠાતું ઇચ્છન્તો તિટ્ઠતી, તિઆદિના વસવત્તનાકારેન ઉપટ્ઠાનં અત્તનિમિત્તં નામ. તથા સત્તોનામ સત્તાહંપિ જીવતિ, માસંપિ જીવતિ, સંવચ્છરંપિ જીવતીતિઆદિના જીવાકારેન ઉપટ્ઠાનં જીવનિમિત્તં નામ. નનુ ચેત્થ અત્તનો ઇચ્છાવસેન કરોતીતિઆદીસુ ઇચ્છાનામ તણ્હાવાછન્દો વા. તદુભયમ્પિ ચિત્તસમ્પયુત્તં. કરણઞ્ચ નામ કાયિકક્રિયાભૂતાનં ચિત્તજરૂપકલાપાનં પવત્તિવિસેસો. એવઞ્ચસતિ તેસં ચિત્તવસેન પવત્તત્તા અત્તનો ઇચ્છાવસેન કરોતીતિ ઇદં અભિધમ્મવિરુદ્ધં ન હોતીતિ. ન ન હોતિ. અત્તનોતિ ચ કરોતીતિ ચ વુત્તત્તા. ન હિ અત્તાનામ અત્થિ, યો અત્તનોતિ વુચ્ચેય્ય. ન ચ કત્તાનામ અત્થિ, યો કરોતીતિ વુચ્ચેય્ય. ઇધ પન તસ્મિં સમયે પવત્તં ખન્ધપઞ્ચકમેવ અત્તાતિ ચ કત્તાતિ ચ ગહેત્વા અત્તનોતિ ચ કરોતીતિ ચ વુત્તં. ‘‘અવસ્સયો હોતી’’તિ પતિટ્ઠા હોતિ. ‘‘વિધમિત્વા’’તિ ઞાણેન અન્તરધાપેત્વા. સભાવતો વિજ્જમાનાનિ ન હોન્તીતિ દસ્સનઞાણેન વિનિચ્છયં પાપેત્વાતિ વુત્તં હોતિ. ભાવદસ્સનં નામ સોકદુક્ખાદીનં અભાવદસ્સનં.

‘‘તં તં ઘનવિનિબ્ભુજ્જનવસેના’’તિ સમૂહસન્તતિ ઘનાદીનં ભિન્દન છિન્દનવસેન. તત્થ સમૂહઘનભિન્દનં આદિતો ધમ્મવવત્થાનઞાણકિચ્ચં. તદા અત્તદિટ્ઠિ વિક્ખમ્ભિતા હોતિ. જીવદિટ્ઠિ ચ નામ સુખુમતરા અત્તદિટ્ઠિ એવ વુચ્ચતિ. મગ્ગક્ખણં પત્વા એવ તદુભયંપિ સબ્બસો સમુચ્છિન્દતીતિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘પણિહિતગુણસ્સા’’તિ પત્થિતગુણસ્સ.

‘‘પાતિમોક્ખ’’ન્તિ એત્થ ‘‘પતી’’તિ જેટ્ઠકો વુચ્ચતિ. ‘‘મુખં’’તિ મૂલકારણં. પતિ ચ સો મુખઞ્ચાતિ પતિમુખં. પતિમુખમેવ પાતિમોક્ખન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો ‘‘તં હી’’તિઆદિમાહ. સબ્બલોકિયસીલાનિ નામ ચતુપારિસુદ્ધિસીલાનિ. તેસં મજ્ઝે. ‘‘જેટ્ઠકત્તા’’તિ જેટ્ઠકસીલત્તા. ‘‘તમેવા’’તિ વિનયપઞ્ઞત્તિસીલમેવ +. ‘‘યેસં ધમ્માનં’’તિ ઉદ્ધચ્ચ મુટ્ઠસ્સચ્ચાદિ ધમ્માનં. ‘‘વિપ્ફન્દિતાનિ નામા’’તિ વિપ્પકિણ્ણાનિ નામાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘લોલાનિ નામા’’તિ. ‘‘તદનુબન્ધા’’તિ તાનિવિપ્ફન્દિતાનિ ઇન્દ્રિયાનિ અનુગતા. ‘‘બુદ્ધપ્પટિકુટ્ઠેહી’’તિ બુદ્ધેનભગવતા પટિક્કોસિતેહિ નીવારિતેહિ. ‘‘મિચ્છાપયોગેહી’’તિ અટ્ઠકુલદૂસનકમ્મેહિ ચેવ એકવીસતિઅનેસનકમ્મેહિ ચ. ‘‘તિવિધકુહનવત્થૂહી’’તિ પચ્ચયપ્પટિસેવનઞ્ચ, સામન્તજપ્પનઞ્ચ, ઇરિયા પથ સન્નિસ્સિતઞ્ચાતિ ઇમેહિ તિવિધેહિ કુહનવત્થૂહિ. તિવિધેહિ અચ્છરિય કમ્મવિધાનેહીતિ વુત્તં હોતિ. પરિસુજ્ઝતીતિ પરિસુદ્ધિ. પરિસુદ્ધિ એવ પારિસુદ્ધિ. ‘‘સમ્મોહસ્સા’’તિ ધાતુમનસિકારાદીસુ સમ્મુય્હનસ્સ. ‘‘ગેધસ્સા’’તિ સમ્મોહત્તાયેવ પચ્ચયેસુ ભત્તનિક્ખિત્તકા કસ્સવિય ગેધસ્સ, અભિકઙ્ખસ્સ. ‘‘મદસ્સા’’તિ લાભસક્કારા દિમૂલકસ્સ માનમદસ્સ. ‘‘પમાદસ્સા’’તિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ પમાદસ્સ મુટ્ઠસ્સચ્ચસ્સ. તં તં પયોજન મરિયાદો નામ ચીવરપચ્ચયે તાવ સીતપ્પટિઘાતાદિકો પયોજનમરિયાદો. ‘‘મરિયાદો’’તિ ચ યાવદેવાતિ પદેન દસ્સિતો સીતપ્પટિઘાતાદિકો ચીવરપ્પયોજન પરિચ્છેદો. સો ચ ચીવરપચ્ચયે સમ્મોહાદિકે સાવજ્જપક્ખે અપતનત્થાય

ઠપિતો. તેન વુત્તં ‘‘સમ્મોહસ્સ ગેધસ્સ મદસ્સ પમાદસ્સ પહાનત્થં’’તિ. એસનયો પિણ્ડપાતપચ્ચયાદીસુપિ. એતેન પચ્ચવેક્ખનાપાઠેસુ અયમત્થો દસ્સિતો. ઇધ ભિક્ખુ ચીવરં પટિસેવતિ યાવદેવ સીતસ્સ પટિઘાતાય ઉણ્હસ્સ પટિઘાતાયાતિઆદીસુ યાવદેવ સીતસ્સ પટિઘાતાય પટિસેવતિ. ન તતો ઉત્તરિ સમ્મોહત્થાય ગેધત્થાય મદત્થાય પમાદત્થાય પટિસેવતીતિઆદિ. એવઞ્ચસતિ, યં ચીવરં પટિસેવન્તસ્સ સમ્મોહગેધમદપ્પમાદા ઉપ્પજ્જન્તિ. તં ન સેવિતબ્બં. ઇતરં સેવિતબ્બન્તિ દસ્સિતં હોતીતિ.

‘‘પચ્ચત્તસભાવો’’તિ પચ્ચેકસભાવો. ‘‘કારિયસઞ્ઞાતં’’તિ કાતબ્બં અભિનિપ્ફાદેતબ્બન્તિ કારિયં. આસન્નપ્ફલં. તેનાહ ‘‘અગ્ગિસ્સધૂમોવિયા’’તિ. આસન્નકારણં પદટ્ઠાનં નામ અગ્ગિકારકો વિય. પજ્જતિ ગચ્છતિ પવત્તતિ ફલં એતેનાતિ પદં. તિટ્ઠતિ ફલં એત્થાતિ ઠાનં. ઉભયંપિ કારણ પરિયાયો એવ. તેન અતિસ્સયત્થોપિ સિજ્ઝતીતિ આહ ‘‘આસન્નકારણં’’તિ. ‘‘સદ્ધિં સઞ્ઞા ચિત્ત વિપલ્લાસેહી’’તિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તેહીતિ અધિપ્પાયો. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તા પન સઞ્ઞા ચિત્ત વિપલ્લાસા વિક્ખમ્ભિતું સક્કોતીતિ ન વત્તબ્બા. ‘‘સાસન ધમ્મે’’તિ અનત્તલક્ખણ સુત્તન્તાદિકે સુઞ્ઞત ધમ્મપ્પટિસંયુત્તે દેસનાધમ્મે. ‘‘દિટ્ઠિવિપલ્લાસો વિક્ખમ્ભિતો’’તિ તાદિસં ધમ્મદેસનં સુત્વા દેસકે સત્થરિ ચ દેસિતે ધમ્મે ચ સદ્ધં પટિલભિત્વા સચ્ચમેવ ભગવા આહ, અહં પન એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા,તિ ગણ્હામિ, મિચ્છાવતાયં મમગાહોતિ એવં વિક્ખમ્ભિતો હોતિ. તતો પટ્ઠાય એસો મે અત્તાતિ વદન્તોપિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તચિત્તેન ન વદતિ. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તચિત્તેન એવ વદતીતિ અધિપ્પાયો. ઇદમ્પન દળ્હગ્ગાહ વિક્ખમ્ભનમત્તં એવ . ન અત્તદસ્સન વિક્ખમ્ભનં. તં પન ધમ્મવવત્થાનઞ્ઞાણે સિદ્ધે એવ સિજ્ઝતીતિપિ વદન્તિ. ચતુન્નં આહારાનં વસેન ચતુધા નામરૂપં પરિગ્ગહેતબ્બમેવ. કસ્મા, ચત્તારો આહારે પરિગ્ગહેત્વા તેસ્વેવ લક્ખણત્તયં સમનુપસ્સન્તસ્સ અન્તે લોકુત્તરઞ્ઞાણદસ્સનપ્પટિલાભકિચ્ચસ્સ સિદ્ધત્તાતિ અધિપ્પાયો. પઞ્ચધાતિઆદીસુ એસનયો. આદિકમ્મિકાનં અવિસયો, વિસું વિસું લક્ખણ રસાદીહિ પરિગ્ગહેતું અસક્કુણેય્યત્તા. પરિગ્ગહણે સક્કોન્તસ્સપિ વિપસ્સના કમ્મે વિસું વિસું પસ્સિતું અસક્કુણેય્યત્તા ચ. તથાહિ વક્ખતિ ‘‘કલાપવસેન સંખિપિત્વા’’તિ. ‘‘અઞ્ઞસ્સ કસ્સચી’’તિ અત્તજીવાદિકસ્સ. સો કરોતિ કુસલાકુસલં કમ્મં. સો પટિસંવેદેતિ ભવન્તરં પત્વા તબ્બિપાકં. સંસરતિ ભવતો ભવં. સન્ધાવતિ કમ્મવેગેન ખિત્તો. સુદ્ધે નામે એવ વા રૂપે એવ વા ઈહાબ્યાપારાનં અભાવદસ્સનતોતિ યોજના. પુગ્ગલસત્તાનં ક્રિયાયોતિ સઞ્ઞિતાતિ વિગ્ગહો. ‘‘અત્તાતિ પવત્તા દિટ્ઠી’’તિ કારક દિટ્ઠિ. ‘‘તદત્થા ભિનિવેસવસેના’’તિ સત્તો, પુગ્ગલો, તિઆદિ વોહારસ્સ સબ્ભાવતો તસ્સ અત્થભૂતો સત્તપુગ્ગલાદિકોપિ સભાવતો અત્થિયેવ. નો નત્થીતિ એવં દળ્હં હદયે સન્નિધાનકરણ વસેન. ‘‘અતિધાવનઞ્ચા’’તિ વોહાર પઞ્ઞત્તિમત્તે અટ્ઠત્વા તં અતિક્કમિત્વા પઞ્ચક્ખન્ધે સત્તાદિભાવેન ગહણઞ્ચાતિ અધિપ્પાયો.

‘‘કમ્મચિત્તોતુકાહારવસેના’’તિ એત્થ કકારો સન્ધિ વસેન આગમો. કમ્મવસેન ચિત્તવસેન ઉતુવસેન આહારવસેનાતિ અત્થો. અનુરૂપાનં પચ્ચયાનં સામગ્ગીતિ વિગ્ગહો. ‘‘અઞ્ઞથા પવત્તિયા’’તિ અઞ્ઞેન પકારેન પવત્તનસ્સ. ‘‘હેતુસમ્ભારપચ્ચયેહી’’તિ હેતુપચ્ચય સમ્ભારપચ્ચયેહિ. જનક પચ્ચયા હેતુપચ્ચયા નામ. પરિવારપચ્ચયા સમ્ભારપચ્ચયા નામ. ‘‘કમ્મપ્પવત્તિયા’’તિ કમ્મપ્પવત્તિતો. ‘‘વિપાકપ્પવત્તિયા’’તિ વિપાકપ્પવત્તિતો. એકસ્સ સત્તસ્સ અનમતગ્ગે સંસારે સંસરન્તસ્સ રૂપકાયોપિ અત્થિ નામકાયોપિ અત્થિ. તતો અઞ્ઞો કોચિસભાવો નામ નત્થિ. દ્વે ચ કાયા પઞ્ચવોકારે સંસરન્તસ્સ એકતો પવત્તન્તિ. અસઞ્ઞસત્તે સંસરન્તસ્સ રૂપકાયો એવ પવત્તતિ. સો એવ તત્થ એકોસત્તોતિ સઙ્ખ્યં ગચ્છતિ. અરૂપે સંસરન્તસ્સ નામ કાયો એવ પવત્તતિ. સો એવ તત્થ એકો સત્તોતિ સઙ્ખ્યં ગચ્છતિ. ‘‘સઙ્ખ્યં ગચ્છતી’’તિ ચ પઞ્ઞત્તિમત્તં ગચ્છતીતિ અધિપ્પાયો. તેસુ ચ કાયેસુ રૂપકાયે ચુતિ પટિસન્ધીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનન્તર પચ્ચયતા નામ નત્થિ. એકમેકસ્મિં

ભવે એકમેકો હુત્વા ચુતિકાલે ભિજ્જતિ. રૂપસન્તતિ છિજ્જતિ. પટિસન્ધિરૂપેન સહ પચ્ચય પચ્ચયુપ્પન્નતા પબન્ધો નપ્પવત્તતિ. નામ કાયે પન ચુતિ પટિસન્ધીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનન્તરપચ્ચયતા અત્થિ. ચુતિકાલેપિ નામસન્તતિ ન છિજ્જતિ. પટિસન્ધિ નામેન સહ પચ્ચય પચ્ચયુપ્પન્નતા પબન્ધો પવત્તતિયેવ. તત્થ પટિચ્ચસમુપ્પાદ કુસલો ભિક્ખુ પટિચ્ચસમુપ્પાદઞ્ઞાણે ઠત્વા એકસ્મિંભવે એકસ્સ સત્તસ્સ પવત્તિં પસ્સન્તો સત્તં નામ ન પસ્સતિ. પુગ્ગલં નામ ન પસ્સતિ. અહન્તિપિ ન પસ્સતિ. પરોતિપિ ન પસ્સતિ. અહં અતીતેસુ ભવેસુ અહોસિન્તિપિ ન પસ્સતિ. ઇમસ્મિંભવે અસ્મીતિપિ ન પસ્સતિ. અનાગતેસુ ભવિસ્સામીતિપિ ન પસ્સતિ. અથ ખો અવિજ્જા પચ્ચયા સઙ્ખારા પવત્તન્તિ. સઙ્ખાર પચ્ચયા ભવન્તરે વિઞ્ઞાણં પવત્તતીતિઆદિના નયેન નામરૂપ ધમ્માનં હેતુફલ પરમ્પરાવસેન અવિચ્છેદપ્પવત્તિમેવ પસ્સતિ. એકસ્મિંભવે પવત્તિં પસ્સન્તે સતિ, અનમતગ્ગેસંસારે અનન્તેસુ ભવેસુ તસ્સ સત્તસ્સ પવત્તિ દિટ્ઠા એવ હોતિ તત્થપિ એવમેવ, તત્થપિ એવમેવાતિ. તદા તસ્સ સોળસવિધા કઙ્ખા પહીયતીતિ ઇમમત્થં ''દસ્સેન્તો અનમતગ્ગે સંસારે''તિઆદિમાહ. તત્થ કતમા સોળસવિધા કઙ્ખાતિ. અહોસિં નુ ખો અહં અતીતમદ્ધાનં. ન નુ ખો અહોસિં. કિં નુ ખો અહોસિં. કથં નુ ખો અહોસિં. કિં હુત્વા કિં અહોસિં નુ ખો અહં અતીતમદ્ધાનન્તિ એવં પુબ્બન્તે પઞ્ચવિધા કઙ્ખાવુત્તા. ભવિસ્સામિ નુ ખો અહં અનાગતમદ્ધાનં. ન નુ ખો ભવિસ્સામિ. કિં નુ ખો ભવિસ્સામિ. કથં નુ ખો ભવિસ્સામિ. કિં હુત્વા કિં ભવિસ્સામિ નુ ખો અહં અનાગતમદ્ધાનન્તિ એવં અપરન્તે પઞ્ચવિધા કઙ્ખા વુત્તા . અહં નુ ખો સ્મિ. નો નુ ખો સ્મિ. કિન્નુ ખો સ્મિ. કથં નુ ખો સ્મિ. અહં નુ ખો સત્તો કુતો આગતો. સો કુહિં ગામી ભવિસ્સામીતિ એવં પચ્ચુપ્પન્ને છબ્બિધા કઙ્ખા વુત્તા. ઇમા સોળસવિધા કઙ્ખાતિ. તત્થ અહોસિં નુ ખો, ન નુ ખો અહોસિન્તિ ઇમિના પદદ્વયેન અતીતકાલે અત્તનો અત્થિ નત્થિભાવે કઙ્ખતિ. સચે અત્થિ, કિં નુ ખો અહોસિન્તિ કઙ્ખતિ. કેનચિ હેતુના પચ્ચયેન વા અહોસિં. કેનચિ ઇદ્ધિમન્તેન વા નિમ્મિતો અહોસિં. અહેતુ અપચ્ચયા વા અનિમ્મિતો વા સયંજાતો અહોસિન્તિ અત્થો. યદિ તેસુપકારેસુ અઞ્ઞતરેન અહોસિં. કથં નુ ખો અહોસિં. અપાદકોવા અહોસિં. દ્વિપાદકો વા. ચતુપ્પાદકોવા. બહુપ્પાદકોવા. રૂપીવા. અરૂપીવા. સઞ્ઞીવા. અસઞ્ઞીવા ઇચ્ચાદિ. અથ તેસુ અપાદકાદીસુ અઞ્ઞતરો અહં અહોસિં. કિં હુત્વા કિં અહોસિં. પથમભવે કિં હુત્વા દુતીય ભવાદીસુ કિં અહોસિન્તિ ઇદં ભવપરમ્પરાવસેન વુત્તં. એસનયો અપરન્તેપિ. પચ્ચુપ્પન્ને ''અહં નુ ખો સ્મિ, નો નુ ખો સ્મી''તિ યથા ખુદ્દકવત્થુ વિભઙ્ગે અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતેસુ. સતસ્મીતિ હોતિ. સીતસ્મીતિ હોતીતિ વુત્તં. તત્થ ''સતસ્મી''તિ અહં સસ્સતો વા ભવામિ. ''સીતસ્મી''તિ અહં ઉચ્છિન્નોવા ભવામીતિ અત્થો. યથા ચ. અત્થીતિ ખો એકો અન્તો. નત્થીતિ ખો દુતીયો અન્તોતિ વુત્તં. તત્થ ''અત્થી''તિ અત્તાનામ ભવાભવેસુ નિચ્ચકાલં અત્થિ. ''નત્થી''તિ તથા નત્થિ, ઉચ્છિજ્જતિ. ન હોતિ પરમ્મરણાતિ અત્થો. તથા ઇધાપિ અહં નુ ખો સ્મિ. નો નુ ખો સ્મીતિ કઙ્ખતિ. તત્થ ''અહં નુ ખોસ્મી''તિ અયં અહં નામ ભવાભવેસુ નિચ્ચકાલં અસ્મિ નુ ખો, મમ અત્તાનામ સસ્સતો હુત્વા સબ્બકાલં અત્થિ નુ ખોતિ વુત્તં હોતિ. ''નો નુ ખો સ્મી''તિ તથા નો અસ્મિ નુ ખો. મમ અત્તા તથા નત્થિ નુ ખોતિ અત્થો. એત્થ ચ ''ભવાભવેસૂ''તિ પવત્તેપિ પચ્ચુપ્પન્ને વત્તમાનં અત્તાનં ગહેત્વા પવત્તા પચ્ચુપ્પન્ને સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''કિં નુ ખો સ્મી''તિ અહં નામ સન્તો જાતો કિં નુ ખો અસ્મિ. કેનચિ હેતુના પચ્ચયેન વા અસ્મિ નુ ખો. કેનચિ ઇદ્ધિમન્તેન વા નિમ્મિતો ભવામિ નુ ખો. ઉદાહુ અહેતુ અપચ્ચયા વા કેનચિ અનિમ્મિતો વા સયં નુ ખો ભવામિ નુ ખોતિ અત્થો. ''કથં નુ ખો સ્મી''તિ એત્થ પન અપદાદીહિ અયોજેત્વા અહં નુ ખો કિં ગોત્તો ભવામિ. ગોતમગોત્તો વા વાસેટ્ઠ ગોત્તો વા તિઆદિના યોજેતબ્બં. આદિ કપ્પકાલે તાનિ ગોત્તાનિ એતરહિ સમ્ભેદં ગચ્છન્તિ. તસ્મા તેસુ કઙ્ખન્તો કઙ્ખતિયેવ. ''અહં કુતો આગતો''તિ અહં અતીતે કુતોભવતો આગતો અસ્મિ. ''સોકુહિંગામી ભવિસ્સામી''તિ સો અહં આયતિં ભવે કુહિં ગામિકો ભવિસ્સામીતિ કઙ્ખતિ. ''કઙ્ખાય અતિક્કમો''તિ સો ભિક્ખુ પટિચ્ચસમુપ્પાદે અવિજ્જાદિકં અતીતહેતુ પઞ્ચકં પસ્સન્તો તસ્મિંભવે સબ્બંપિ પટિચ્ચસમુપ્પાદં પસ્સતિયેવ. એવં પસ્સન્તો ન તત્થ અહં નામ

કોચિ અત્થિ, યં પટિચ્ચ અતીત વિસયા પઞ્ચવિધા કઙ્ખા ઉપ્પજ્જતિ. ધમ્મ મત્તમેવ તત્થ અત્થીતિ એવં અતીતે કઙ્ખા વત્થુસ્સ અભાવદસ્સનેન પઞ્ચવિધાય કઙ્ખાય અતિક્કમો હોતિ. નનુ તથા પસ્સન્તસ્સપિ કથં નુ ખો સ્મિ, કિં હુત્વા કિં અહોસિં નુ ખોતિ અયં કઙ્ખા અત્થિયેવ. તથા પસ્સન્તોપિ હિ વિના પુબ્બેનિવાસઞ્ઞાણેન અતીતે ભવે અહં દ્વિપાદકો અહોસિન્તિવા ચતુપ્પાદકો અહોસિન્તિ વા તતો ચુતો અસુકભવે ઉપ્પન્નોતિ વા ન જાનાતિ ન પસ્સતીતિ. વુચ્ચતે. સા પન કઙ્ખા ધમ્મ મત્તપ્પવત્તિ દસ્સનતો પઞ્ઞાય અન્તરાયિક કઙ્ખા ન હોતિ. વિચિકિચ્છા પટિરૂપિકા એવ. સા હિ અરિયાનંપિ લબ્ભતિ યેવાતિ. તથા અનાગતે ફલપઞ્ચકં પસ્સન્તો અપરન્તે પઞ્ચવિધં કઙ્ખં અતિક્કમતિ. પચ્ચુપ્પન્ને ફલપઞ્ચકઞ્ચ હેતુપઞ્ચકઞ્ચ પસ્સન્તો પચ્ચુપ્પન્ને કઙ્ખા છક્કં અતિક્કમતિ. સેસં સબ્બં પુબ્બન્તે વુત્તનયમેવાતિ. અટ્ઠવિધાય કઙ્ખાય અતિક્કમને પન પટિચ્ચસમુપ્પાદં અનુલોમપ્પટિલોમં પસ્સન્તો દેસના ધમ્મે ચ લોકુત્તર ધમ્મેસુ ચ કઙ્ખં અતિક્કમતિ. ધમ્મે કઙ્ખાતિક્કમનેન સહેવ દેસેન્તે સત્થરિ ચ, યથાનુસિટ્ઠં પટિપન્ને સઙ્ઘે ચ, તીસુ સિક્ખાસુ ચ, યથાવુત્તે પુબ્બન્તે ચ, અપરન્તે ચ, પુબ્બન્તા પરન્તેસુ ચ, પટિચ્ચસમુપ્પાદેન સહ પટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ ચ સબ્બં કઙ્ખં અતિક્કમતિયેવ. તેનાહ "સભાવ ધમ્મપ્પવત્તિયા"તિઆદિં. તત્થ "સભાવધમ્મપ્પવત્તિયા ચા"તિ પચ્ચયપરમ્પરાવસેન સભાવધમ્માનં પરમ્પરપ્પવત્તિયા ચ. ધમ્મસુ ધમ્મતા નામ દેસના ધમ્મસ્સ સ્વાક્ખાતતાદિભાવેન સુન્દર ધમ્મતા. અનવજ્જધમ્મતા. બુદ્ધસુબુદ્ધતા નામ તં ધમ્મં દેસેન્તસ્સ બુદ્ધસ્સ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધતા.

પરિયુટ્ઠિતાનં દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનં વિક્ખમ્ભનં નામ હેટ્ઠા ધમ્મવવત્થાન વસેન પચ્ચયપરિગ્ગહવસેન ચ સિજ્ઝતિ. વિપસ્સના કમ્મં પન અનુસયભૂતાનં દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનં સલ્લિખનત્થાય કરીયતીતિ વુત્તં "અનુસય સમૂહનનત્થઞ્ચા"તિઆદિ. "તત્થ પના"તિ તસ્મિં પટિસમ્ભિદા મગ્ગે પન. વિભત્તેસૂતિ પાઠસેસો. "યસ્સા"તિ યોગી પુગ્ગલસ્સ. "યં દૂરે સન્તિકેવા"તિ યં દૂરે પવત્તં રૂપં વા, સન્તિકે પવત્તં રૂપંવાતિ પાઠસેસો. "તદત્થસ્સ પના"તિ સમ્મસિતધમ્મુદ્ધારત્થસ્સ. "ઞાણેન દળ્હં ગહેત્વા"તિ ધમ્મવવત્થાનઞ્ઞાણેન સુટ્ઠુવિભૂતં કત્વાતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ યં યં દળ્હં ગહેતબ્બં. તં તં સરૂપતો દસ્સેતું "તત્થા"તિઆદિમાહ. પુન દળ્હં ગહિતસ્સ રૂપસ્સ અનિચ્ચલક્ખણં દસ્સેતું "સા ચ કિરિયા"તિઆદિ વુત્તં. "નસ્સન્તી"તિ ભિજ્જન્તિ. અનિચ્ચતં ગચ્છન્તિ. "વિત્થમ્ભન કિરિયા"તિ એત્થ વિવિધેન થમ્ભનં વિત્થમ્ભનં. નાનાદિસાભિમુખવસેન થમ્ભનં વહનન્તિ અત્થો. "ઇમાસઞ્ચા"તિ ચતુન્નં મહાભૂતાનઞ્ચ. વિસું વિસુન્તિ વુત્તત્તા તાસં અઞ્ઞમઞ્ઞઞ્ચ સહજાતેસુ ગહણં સમ્ભવતીતિ વુત્તં "આપાદીનં"તિ. આપાદીનં સેસમહાભૂતાનઞ્ચાતિ અત્થો. સન્તતિયા સરીરાનિ સન્તતિ સરીરાનિ. "તથા તથા કપ્પેત્વા"તિ રૂપધમ્માનં સન્તતિ પરિવત્તિ નામ અભિક્કમન્તસ્સ એવં ભવેય્ય, પટિક્કમન્તસ્સ એવં ભવેય્ય, તથા સમિઞ્જન્તસ્સ પસારેન્તસ્સાતિઆદિના પરિકપ્પેત્વા. "સેસખન્ધેસુપિ તં તં સન્તતિ નાનત્તં"તિ વેદનાક્ખન્ધે તાવ કાયે કાયિકસુખસન્તતિ દુક્ખસન્તતીનં નાનત્તં. ચિત્તે સોમનસ્સ દોમનસ્સ સન્તતીનં. ઉપેક્ખા સન્તતિ પન અવિભૂતા હોતિ. કપ્પેત્વા ગહેતબ્બા. યદા ચિત્તે સોમનસ્સ દોમનસ્સાનિ ન સન્દિસ્સન્તિ, તદા ઇદાનિ ઉપેક્ખા મે વેદના પવત્તતીતિ વા, યદા તાનિ સન્દિસ્સન્તિ , તદા સા નિરુજ્ઝતીતિ વા એવં તક્કેત્વા સમ્મસિતબ્બાતિ વુત્તં હોતિ. સઞ્ઞાક્ખન્ધે રૂપસઞ્ઞાસદ્દસઞ્ઞાદીનં વસેન. સઙ્ખારક્ખન્ધે રૂપસઞ્ચેતના સદ્દસઞ્ચેતનાદીનં વસેન, નાનાવિતક્ક વિચારાદીનં વસેન, લોભાલોભ દોસાદોસ મોહામોહાદીનં વસેન ચ. વિઞ્ઞાણક્ખન્ધે ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં, કુસલા કુસલવિઞ્ઞાણાદીનઞ્ચ વસેન સન્તતિ નાનત્તં વેદિતબ્બં. વિસ્સાસં કરોતીતિ વત્વા તદત્થં વિવરતિ "એતં મે"તિઆદિના. તત્થ તયોવિસ્સાસા તણ્હાવિસ્સાસો, માનવિસ્સાસો, દિટ્ઠિવિસ્સાસો. તત્થ એતં મમાતિ તણ્હાવિસ્સાસો. એસોહમસ્મીતિ માનવિસ્સાસો. એસો મે અત્તાતિ દિટ્ઠિવિસ્સાસો. "પરિહરતી"તિ ભવાભવેસુ પરિગ્ગહેત્વા હરતિ વહતિ. "પરમજ્ઝત્તભાવેના"તિ પધાનઅજ્ઝત્તભાવેન. અજ્ઝત્તસારભાવેનાતિ

વુત્તં હોતિ. ‘‘પરિગ્ગહિતો’’તિ એસો મે અત્તાતિ દિટ્ઠિપરિગ્ગહેન પરિગ્ગહિતો. તયો હિ પરિગ્ગહા તણ્હા પરિગ્ગહો, માનપરિગ્ગહો, દિટ્ઠિપરિગ્ગહોતિ. વસે સબ્બસો વત્તન્તો નામ કેવલં વસાયત્તવુત્તિકો એવ સિયા, ન પચ્ચયાયત્તવુત્તિકોતિ દસ્સેન્તો ‘‘યથાવુત્તેહી’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘યથાવુત્તેહી’’તિ સબ્બસઙ્ગહે વુત્તપ્પકારેહિ કમ્માભિસઙ્ખરણાદીહિ. ‘‘તથાપરિગ્ગહેતબ્બો’’તિ એસો મે અત્તાતિ એવં પરમજ્ઝત્તભાવેન પરિગ્ગહેતબ્બો. તથા હિ યો અત્તનો વસેન વત્તતિ, તસ્મિં અત્તનો સામિભાવો નત્થિ. યસ્મિઞ્ચ સામિભાવો નત્થિ, તસ્મિં રૂપાદિકે ધમ્મે અત્તાનં સામિકં કત્વા એસો મમ અત્તાતિ પરિગ્ગહો નામ મિચ્છા એવ. તથા યો ચ ખણિક ધમ્મો હોતિ, ખણે ખણે ભિજ્જતિ, તં રૂપાદિકં ખન્ધપઞ્ચકં અત્તનો સારં કત્વા તથા પરિગ્ગહોપિ મિચ્છા એવ. એત્થ ચ ‘‘મિચ્છા એવા’’તિ પરમત્થ સચ્ચં પત્વા મિચ્છા એવ. વિપલ્લાસો એવાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘સુખં વિદ્ધંસેતી’’તિ કાયિકસુખઞ્ચ ચેતસિક સુખઞ્ચ વિદ્ધંસેતિ. વિનાસેતિ. ‘‘નાનાદુક્ખં જનેતી’’તિ કાયિકદુક્ખઞ્ચ ચેતસિક દુક્ખઞ્ચ જનેતિ ઉપ્પાદેતિ. ‘‘ઇદઞ્ચ રૂપં એદિસમેવ હોતી’’તિ કથં હોતિ. મનુસ્સત્તભાવે ઠિતાનં સત્તાનં યથાપવત્તં મનુસ્સ સુખં વિદ્ધંસેતિ, જિણ્ણભિન્નભાવં પાપેતિ, નાનાદુક્ખં જનેતિ. સયં અપાયત્તભાવં ગહેત્વા તેસં નાનાઅપાય દુક્ખં જનેતિ. તથા દેવત્તભાવે સક્કત્તભાવે બ્રહ્મત્તભાવે ઠિતાનન્તિઆદિના વત્તબ્બં. તથા મનુસ્સત્તભાવે ઠિતાનં નાનાવિપરિણામ કિચ્ચેહિ યથાપવત્તં સુખં વિદ્ધંસેતિ, નાનાપચ્ચયાભિસઙ્ખરણકિચ્ચેહિ નાનાદુક્ખં જનેતિ. તેન વુત્તં ‘‘ઇદઞ્ચ રૂપં એદિસમેવા’’તિ. ‘‘સારોનામ થામબલવિસેસો વુચ્ચતી’’તિ એતેન થામબલવિસેસેન સમ્પન્નં વત્થુંપિ સઙ્ગણ્હાતિ. ‘‘અસારકટ્ઠેના’’તિ એત્થ સારો એવ સારકં, ન સારકં અસારકન્તિ ઇમમત્થં સન્ધાય ‘‘રૂપં પન સયંપિ એવરૂપો સારો ન હોતી’’તિ વુત્તં. સત્તાનં અત્તસારો જીવસારો ન હોતીતિ અત્થો. નત્થિ સારો એતસ્સાતિ અસારકન્તિ ઇમમત્થં સન્ધાય ‘‘ન ચ એવરૂપેન સારેન યુત્તં’’તિ વુત્તં. અત્તસારેન જીવસારેન સંયુત્તં હોતીતિ અત્થો. તત્થ પુરિમો અત્થો રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતીતિ ઇદં સન્ધાય વુત્તો. પચ્છિમો રૂપવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનંતિ ઇમાનિ સન્ધાય વુત્તો. એતેન અસારકટ્ઠેનાતિ અસારભાવેન, અસારયુત્તભાવેન વાતિ ચ. અનત્તાતિ એત્થપિ ન અત્તા અનત્તા, નત્થિ અત્તા એતસ્સાતિ વા અનત્તાતિ ચ દ્વિધા અત્થો સિજ્ઝતિ. ‘‘યઞ્ચા’’તિ યઞ્ચ રૂપં. ‘‘પીળેતી’’તિ તં સમઙ્ગી પુગ્ગલં પીળેતિ. એતેન અનત્તભાવે સિદ્ધે દુક્ખભાવોપિ સિદ્ધોતિ દસ્સેતિ. ‘‘તિણ્ણં વયાનં વસેન અદ્ધાભેદો યોજેતબ્બો’’તિ પથમવયે પવત્તં રૂપં દુતીયવયં ન પાપુણાતિ, પથમવયે એવ નિરુજ્ઝતીતિઆદિના અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્ને અન્તોગધભેદો યોજેતબ્બો. ‘‘સભાગેકસન્તાનવસેના’’તિ સભાગાનં ધમ્માનં સભાગટ્ઠેન એકીભૂતા સન્તતિ સભાગેકસન્તતિ. ‘‘સભાગાનં ધમ્માનં’’તિ ચ ચિત્તજેસુતાવ નિરન્તરપ્પવત્તેન લોભસમ્પયુત્તચિત્તેન સહજાતા રૂપધમ્મા સભાગરૂપધમ્મા નામ. તથા નામ ધમ્મા ચ. એવં દોસસમ્પયુત્તાદીસુપિ. ઉતુજેસુ નિરન્તરપ્પવત્તેન સીતઉતુના સમુટ્ઠિતા રૂપધમ્મા સભાગરૂપ ધમ્મા નામ. તથા ઉણ્હઉતુના સમુટ્ઠિતા. એસનયો આહારજેસુપીતિ એવં સભાગેકસન્તતિવસેન. ‘‘સમ્પાપુણિતું’’તિ ઞાણેન સમ્પાપુણિતું. ‘‘અદ્ધાસન્તતિવસેના’’તિ એત્થ સન્તતિવસેન સમ્મસનં વિસેસતો અધિપ્પેતં. એવઞ્ચ કત્વા હેટ્ઠા અનિચ્ચં ખયટ્ઠેનાતિ પદે ચતુન્નં મહાભૂતાનં સન્તતિ વિભાગનયો સુટ્ઠુ દસ્સિતોતિ. ‘‘અનિચ્ચલક્ખણ દસ્સનમેવ પધાનં’’તિ ઇમસ્મિં ઞાણેપિ ઉદયબ્બયઞ્ઞાણેપિ ભઙ્ગઞ્ઞાણેપિ અનિચ્ચલક્ખણ દસ્સનમેવ પધાનં. ભયઞ્ઞાણે ચ આદીનવઞ્ઞાણે ચ નિબ્બિદાઞાણે ચ દુક્ખલક્ખણ દસ્સનં પધાનં. ઉપરિ ચતૂસુ ઞાણેસુ અનત્તલક્ખણ દસ્સનં પધાનન્તિ. ‘‘સમુદિતેસૂ’’તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિનાભાવસહાયભાવેન સમુપ્પન્નેસુ. ઇદઞ્ચ અવિજ્જાસમુદયા રૂપસમુદયો. તણ્હાસમુદયા ઉપાદાન સમુદયો. આહાર સમુદયા રૂપસમુદયોતિ પાળિવસેન વુત્તં. અપ્પહીન વસેનાતિ પાળિપદે પન અવિજ્જા તણ્હા દિટ્ઠાનુસયાનં અપ્પહીનટ્ઠેન સન્તાને વિજ્જમાનતા એવ પમાણન્તિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘સમુદેન્તી’’તિ પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય એકતો ઉદેન્તિ. ઉપરૂપરિ એન્તિ. આગચ્છન્તીતિ અત્થો. એકભવભાવેન પાતુબ્ભવન્તીતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ‘‘યાવમરણકાલા’’તિઆદિં. ‘‘પસવન્તી’’તિ પવડ્ઢમાના

સવન્તિ, પવત્તન્તિ, સન્દન્તિ. ‘‘તેસુ પના’’તિ અવિજ્જા તણ્હુપાદાન કમ્મેસુ. ‘‘નિરુજ્ઝન્તી’’તિ તસ્મિંભવે એવ નિરુજ્ઝન્તિ. તસ્મિં ભવે નિરોધો નામ ભવન્તરે પુન અનુપ્પાદો યેવાતિ વુત્તં ‘‘ભવન્તરે’’તિઆદિ. ‘‘તં સન્તતિયં’’તિ તસ્મિં પચ્ચુપ્પન્ન ભવેતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘પુન અનુપ્પાદસઙ્ખાતં નિરોધં’’તિ સન્તતિ નિરોધો નામ વુત્તો. ન નિબ્બાન નિરોધો. એતાહિ પચ્ચયે સતિ, ભવન્તરે ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ યેવાતિ. ઇદાનિ યથાપવત્ત સન્તતીસુ પરિયાપન્નાનં સબ્બપચ્છિમાનં નામરૂપાનં ખણિકનિરોધવસેન અત્થં વદન્તો ‘‘યથાપવત્ત સન્તતિયો વા છિજ્જન્તિ ભિજ્જન્તી’’તિ વુત્તં. ‘‘ઉદયબ્બયં સમનુપસ્સન્તસ્સ ચા’’તિ એત્થ કતમો ઉદયો નામ, કતમો વયો નામ, કથઞ્ચ તદુભયં સમનુપસ્સતીતિ આહ ‘‘ઉદયબ્બયં પસ્સન્તસ્સાતિ એત્થ યથા નામા’’તિઆદિં. તત્થ ‘‘તમો ખન્ધો’’તિ તમોરાસિ. ‘‘વેતી’’તિ વિગચ્છતિ. અન્તર ધાયતિ .‘‘ઉદયો’’તિ ઉપ્પાદો ચેવ વડ્ઢિ ચ. ‘‘વયો’’તિ વિગમનં, અન્તરધાનં. ‘‘નાનાપયોગવસેનવા’’તિ સમિઞ્જનપ્પસારણાદિ નાનાપયોગવસેન વા. ઉદયપક્ખાનં નાનાસન્તતીનં ઉદયઞ્ચ ઉદયતો. વયપક્ખાનં નાનાસન્તતીનં વયઞ્ચ વયતોતિ યોજના.

બોજ્ઝઙ્ગ ધમ્મેહિ સમ્પન્નત્તા આરાધેતિ અત્તનો ચિત્તંતિ આરદ્ધો. તુટ્ઠચિત્તોતિ અત્થો. વિપસ્સતીતિ વિપસ્સકો. આરદ્ધો હુત્વા વિપસ્સકો આરદ્ધવિપસ્સકો. દુવિધોહિ વિપસ્સકો તરુણ વિપસ્સકો ચ આરદ્ધ વિપસ્સકો ચ. તત્થ ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં સુટ્ઠુ અપસ્સન્તો દુબ્બલવિપસ્સકો તરુણ વિપસ્સકો નામ. ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં સુટ્ઠુ પસ્સન્તો વિપસ્સના કમ્મે આરાધિત ચિત્તો બલવવિપસ્સકો આરદ્ધવિપસ્સકો નામ. યં સન્ધાય વુત્તં.

[ક]

‘સુઞ્ઞાગારે પવિટ્ઠસ્સ, સન્તચિત્તસ્સ ભિક્ખુનો;
અમાનુસી રતી હોતિ, સમ્મ ધમ્મં વિપસ્સતો,તિ ચ.

[ખ]

‘યો ચ વસ્સસતં જીવે, અપસ્સં ઉદયબ્બયં;
એકાહં જીવિતં સેય્યો, પસ્સતો ઉદયબ્બયં,તિ ચ.

અયમિધ અધિપ્પેતો. વિપસ્સનં ઉપેચ્ચ કિલેસેન્તિ, મલીનભાવં ગમેન્તીતિ વિપસ્સનુપક્કિલેસા. પરિબન્ધન્તિ નીવારેન્તીતિ પરિબન્ધકાતિ હેટ્ઠા વુત્તમેવ અન્તરાયિક ધમ્માનં નામં. ‘‘સરીરોભાસો’’તિ સકલસરીરતો નિક્ખન્તો ઓભાસો. ‘‘પઞ્ચવિધા પીતી’’તિ ખુદ્દિકા પીતિ, ખણિકા પીતિ, ઓક્કન્તિકા પીતિ, ઉબ્બેગા પીતિ, ફરણા પીતીતિ. ‘‘દુવિધા પસ્સદ્ધી’’તિ અતિબલવન્તી કાયપસ્સદ્ધિચેવ ચિત્તપસ્સદ્ધિ ચ. વિપસ્સના કમ્મે ઓકપ્પનાકારપ્પવત્તા સદ્ધાએવ અધિમુચ્ચનટ્ઠેન અધિમોક્ખો સદ્ધાધિમોક્ખો. ‘‘વીરિયં’’તિ તસ્મિં કમ્મે અનિક્ખિત્તધુરં પગ્ગહિતસીસં વીરિયં. ‘‘સુખં’’તિ ચિત્તસુખં. તેનાહ ‘‘સોમનસ્સં’’તિ. ‘‘વિપસ્સનાઞાણં’’તિ ઇન્દવિસ્સટ્ઠવજિરસદિસં બલવવિપસ્સનાઞાણં. ‘‘સતી’’તિ તસ્મિં કમ્મે અપ્પમુટ્ઠા સતિ. ‘‘તત્રમજ્ઝત્તુપેક્ખા’’તિ ચિત્તસ્સ લીનુદ્ધચ્ચાદીહિ વિસમન્તેહિ વિમુત્તા તત્રમજ્ઝત્તતાસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા. ‘‘આવજ્જનુપેક્ખા’’તિ વસિભાવપત્તા આવજ્જનસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા. ‘‘આલયં’’તિ તણ્હાલયં. ‘‘કુરુમાના’’તિ કરોન્તી. ‘‘સુખુમા તણ્હા’’તિ કુસલેહિ મિસ્સકત્તા ઇદં અકુસલન્તિપિ જાનિતું અસક્કુણેય્યા સુખુમતણ્હા. ‘‘ન વતમે’’તિ મમ ન ઉપ્પન્નપુબ્બોવતાતિ યોજના. ‘‘અસ્સાદસહિતા’’તિ ઓભાસાદીસુ અસ્સાદતણ્હા સહિતા. ‘‘અધિમાન વસેના’’તિ અધિકતરં મઞ્ઞનાવસેન. ‘‘તાવદેવા’’તિ નિકન્તિયા ઉપ્પત્તિક્ખણેયેવ. ‘‘નિકામનાકારો’’તિ ઇચ્છનાકારો. અસ્સાદનાકારો.

‘‘નિકામનસ્સવત્થૂ’’તિ નિકન્તિયા વત્થુ. ‘‘અદ્ધા’’તિ એકન્તેન. ‘‘હન્દા’’તિ ચિત્તવિસ્સટ્ઠકરણે નિપાતપદં. ઇદાનેવ નં વિસોધેમિ, ન ચિરં પવત્તિતું દસ્સામીતિ ઇમમત્થં દીપેતિ. ‘‘તેસ્વેવા’’તિ તેસુઓભાસાદીસુ એવ. અટ્ઠકથાય ન સમેતિ. અટ્ઠકથાયં નિકન્તિ વિક્ખમ્ભનસ્સ વિસું વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. વિપસ્સનાપરિપાકો નામ વિસેસન્તરપ્પવત્તેન પાકટોતિ દસ્સેતું ‘‘સઙ્ખારુપેક્ખાભાવં પત્તા’’તિઆદિમાહ. વુટ્ઠાનગામિનિ વિપસ્સનાભાવપત્તેનાતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘દ્વે વિપસ્સના ચિત્તાની’’તિ ઉપચારાનુલોમચિત્તાનિ. સો હિ વુટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. સઙ્ખાર નિમિત્તતો વા વુટ્ઠાતિ. નિબ્બાનં આરબ્ભ પવત્તિતો. યદિ એવં ગોત્રભુપિ વુટ્ઠાનં નામ સિયાતિ. ન સિયા. મગ્ગસ્સ આવજ્જનમત્તે ઠિતત્તા. પટિવેધકિચ્ચસ્સચ સમ્મોહ સમુચ્છેદકિચ્ચસ્સ અભાવતો. ‘‘સયં’’તિ મગ્ગસઙ્ખાતો સયં. ‘‘તં સમઙ્ગીપુગ્ગલં વા’’તિ તેન મગ્ગેન સમઙ્ગીપુગ્ગલં વા. ‘‘વટ્ટપ્પવત્તતો ચા’’તિ આયતિં ભવેસુ અપાયવટ્ટપ્પવત્તતો વા, અટ્ઠમ ભવતો પટ્ઠાય કામસુગતિ વટ્ટપ્પવત્તતો વા. અવસ્સં વુટ્ઠાનં ગમેતિ સમ્પાપેતીતિ વુટ્ઠાનગામિનીતિ વચનત્થો. ‘‘અવસ્સં વુટ્ઠાનં ગચ્છન્તી’’તિ ઇધ ઠિતાનં વુટ્ઠાનતો નિવત્તિ નામ નત્થીતિ અધિપ્પાયો. ઇદઞ્ચ પચ્ચેકબુદ્ધાનં બુદ્ધસાવકાનઞ્ચ વસેન દટ્ઠબ્બં. સબ્બઞ્ઞુ બોધિસત્તા પન પુબ્બબુદ્ધાનં સાસને પબ્બજિત્વા વિપસ્સના કમ્મં આરભન્તા અનુલોમઞ્ઞાણં આહચ્ચ ઠપેન્તીતિ અટ્ઠક થાસુ વુત્તં. તત્થ ‘‘આહચ્ચા’’તિ ઇદં સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણસ્સ મત્થકપત્તિદસ્સનત્થં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘આવજ્જનટ્ઠાનિયં’’તિ તતો પુબ્બભાગે કેનચિ ચિત્તેન અગ્ગહિતે નિબ્બાના રમ્મણે આવજ્જનટ્ઠાનિયં. ‘‘તં’’તિ ગોત્રભુઞ્ઞાણં. ગોત્તં ભવતિ અભિભવતિ છિન્દતીતિ ગોત્રભુ. ગોત્તં વા અભિસમ્ભુણાતિ પાપુણાતીતિ ગોત્રભૂતિ વચનત્થો. કથં પન ગોત્રભુ ચિત્તં ગોત્રભુઞ્ઞાણં પુથુજ્જનગોત્તં છિન્દતિ, અરિયગોત્તં પાપુણાતીતિ યુજ્જેય્ય, સોહિ પુગ્ગલો તસ્મિંખણે પુથુજ્જનગોત્તપરિયાપન્નોએવાતિ. સચ્ચં. અત્તનિ પન છિન્નત્તા સયં છિન્દતિ નામ. નિબ્બાનસ્સ ચ અરિયગોચરત્તા તં આરમ્મણ કરણવસેન અરિયગોત્તં પાપુણાતિ નામાતિ દટ્ઠબ્બં. પચ્ચયસત્તિવિસેસેન અત્તનો અનન્તરે અરિયગોત્તં ભાવેતિ, પાતુભાવેતીતિ ગોત્રભૂતિપિ યુજ્જતિ. ‘‘પરિચ્છિજ્જા’’તિ પરિચ્છિન્દિત્વા. દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાદીહિ સબ્બવિપ્ફન્દનેહિ મુઞ્ચિત્વાતિ વુત્તં હોતિ. સમ્મોહસ્સ પહાનમેવ દટ્ઠબ્બં. ન તે ધમ્મે આરમ્મણ કરણ વસેન જાનનં. કથં તે ધમ્મે આરમ્મણં અકરોન્તો મગ્ગો તે ધમ્મે પરિજાનાતિ નામાતિ. કિચ્ચસિદ્ધિ વસેન. સો હિ સમ્મોહં પજહન્તો આરમ્મણં કરોન્તાનિપિ હિ પુબ્બભાગઞ્ઞાણાનિ તપ્પહાનકિચ્ચસ્સ અસાધકત્તા દુક્ખ સચ્ચં પરિજાનન્તાનીતિ ન વુચ્ચન્તિ. મગ્ગો પન આરમ્મણં અકરોન્તોપિ તપ્પહાનકિચ્ચસ્સ સાધકત્તાતં સચ્ચં પરિજાનાતીતિ વુચ્ચતિ. કસ્મા. તતો પટ્ઠાય તસ્સપુગ્ગલસ્સ સબ્બકાલં તસ્મિંસચ્ચે પરિજાનન કિચ્ચસ્સ સિદ્ધત્તા. યથાહિ એકો પુરિસો ચક્ખુમ્હિ પિત્તસેમ્હાદિદોસેહિ પલિબુદ્ધત્તા અન્ધો હોતિ. ન કિઞ્ચિ પસ્સતિ. યદા પન સો એકં તેજવન્તં અઞ્જનં લભિત્વા ચક્ખું અઞ્જયન્તો સબ્બરત્તિં નિદ્દાયતિ. તસ્સ નિદ્દાયન્તસ્સેવ ચક્ખુમ્હિ સબ્બદોસા નસ્સન્તિ. ચક્ખુ વિપ્પસન્નં હોતિ. તક્ખણતો પટ્ઠાય સો નિદ્દાયન્તોપિ રૂપાનિ પસ્સતીતિ વુચ્ચતિ. કસ્મા, અન્ધભાવવિગમેન દસ્સનકિચ્ચસ્સ સિદ્ધત્તા. એવમેવમિદં દટ્ઠબ્બન્તિ. એકદેસેન વા હેટ્ઠિમમગ્ગેસુ, અનવસેસેન વા અરહત્તમગ્ગે. ‘‘અપચ્છાવત્તિકં’’તિ એત્થ પચ્છતો આવત્તનં પચ્છાવત્તં. નત્થિ પચ્છાવત્તં અસ્સાતિ અપચ્છાવત્તિકન્તિ વિગ્ગહો. ‘‘પુન અનુપ્પાદધમ્મતાપત્તિવસેન નિરોધસઙ્ખાતં’’તિ મગ્ગક્ખણે એવ તાનિવટ્ટાનિ પુન અનુપ્પાદસભાવં આપજ્જન્તિ, નિરુજ્ઝન્તિ. તથા નિરોધસઙ્ખાતં. ‘‘ઉપ્પાદનસઙ્ખાતાય ભાવનાયા’’તિ એતેન મગ્ગસ્સ એકચિત્તક્ખણિકત્તા વડ્ઢનસઙ્ખાતાય ભાવનાય ઓકાસો નત્થીતિ કત્વા વુત્તં. અરિયમગ્ગં પટિલાભત્થાય પન પવત્તિતા પુબ્બભાગભાવનાપિ મગ્ગભાવના એવ. સા ચ અરિયમગ્ગં પત્વા મત્થકપત્તા હોતિ. તસ્મા અરિયમગ્ગો એવ મત્થકપત્તો ભાવનાનુત્તરો હોતીતિ ઇમિનાપરિયાયેન વડ્ઢન સઙ્ખાતાય ભાવનાયાતિપિ યુજ્જતિયેવ. અત્તનો અનન્તરે પવત્તં આનન્તરિકં. આનન્તરિકં ફલં એતસ્સાતિ વિગ્ગહો. તસ્સ ચ તતોપરં દ્વે વા તીણિ વા ફલચિત્તાનિ પવત્તન્તીતિ ઇમિના સમ્બન્ધો. અપનીતો અગ્ગિ એતસ્માતિ અપનીતગ્ગિકો. ‘‘નિબ્બાપેન્તો

વિયા''તિ એતેન પટિપ્પસ્સમ્ભનપ્પહાનકિચ્ચેન મગ્ગાનુકુલપ્પવત્તિં દસ્સેતિ. ''તેસં''તિ તેસં ચક્ખૂનં. તં રૂપં તસ્સ પાકટં ન તાવ હોતીતિ સમ્બન્ધો. ''તસ્સા''તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ. ''પચ્ચવેક્ખનવારેસૂ''તિ એત્થ પસાદચક્ખુના દિટ્ઠે પવત્તા અનુબન્ધક વીથિયોપિ સઙ્ગય્હન્તિ.

ઉપરિમગ્ગેહિ વધિતબ્બા મારેતબ્બાતિ ઉપરિમગ્ગવજ્ઝા. ''કિલેસવિભાગેસૂ''તિ અસુકમગ્ગેન અસુકાકિલેસા પહીયન્તીતિ એવં કિલેસવિભાગેસુ. ''પાળિયં''તિ પટિસમ્ભિદા મગ્ગપાળિયં. વુચ્ચમાને પન વત્તબ્બન્તિ સમ્બન્ધો. મગ્ગઙ્ગબોજ્ઝઙ્ગાદીનં પચ્ચવેક્ખનં નામ મગ્ગપચ્ચવેક્ખનમેવ. તથા પચ્છા વા પવત્તતીતિ સિદ્ધં. ''અવિરુદ્ધા હોતી''તિ વિસુદ્ધિમગ્ગેન અસમેન્તાપિ પચ્ચવેક્ખન્તાનં ઇચ્છાનુરૂપસમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયો. ''અધિમાનનિદ્દેસ અટ્ઠકથાસૂ''તિ વિનયે ચતુત્થપારાજિકે અધિમાનપદનિદ્દેસ અટ્ઠકથાસુ. ''સો''તિ અરિયભૂતો ભિક્ખુ. ''નો લદ્ધું ન વટ્ટતી''તિ અલદ્ધું ન વટ્ટતીતિ અત્થો. લદ્ધું નો ન વટ્ટતીતિ વા યોજના. ચતુબ્બિધં મગ્ગઞાણં ગહિતં. ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ નામાતિ વુત્તત્તા.

''અભિનિવિસનં''તિ અજ્ઝત્તં દળ્હતરં પતિટ્ઠાનં. ''નિખાતસિનેરુપા દસ્સવિયા''તિ તસ્સ પવત્તનં વિય. ''કેવલં પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતાય અદિટ્ઠત્તા''તિ એતેન એસો મે અત્તા, ન પરસ્સ અત્તાતિ એવં અત્તાનં અત્તસ્સ સામિકં કત્વા ગહણકારણં વદતિ. તત્થ કેવલસદ્દેન પરમત્થ સચ્ચં પત્વા અત્તસ્સેવ અભાવતો ખન્ધપઞ્ચકસ્સ અત્તનોવસાયત્ત વુત્તિતં નિવત્તેતિ. સમ્મુતિ સચ્ચં પન પત્વા અત્તસ્સ વિજ્જમાનત્તા મહાજનો અત્તનો ખન્ધપઞ્ચકં અત્તનો વસાયત્ત વુત્તિં મઞ્ઞમાનો એસો મે અત્તાતિ ગણ્હાતિ. ''ખણભઙ્ગસ્સ ચ અદિટ્ઠત્તા''તિ એતેન એસો મે સારટ્ઠેન અત્તા. એસો મમ સારો. એતં મમ સરીરં. યાવ વસ્સસતંપિ વસ્સસહસ્સમ્પિ એતં ખન્ધપઞ્ચકં ન ભિજ્જતિ, ન વિનસ્સતિ. તાવ અહં ન મરામિ. યદા એતં ભિજ્જતિ, વિનસ્સતિ. તદા અહં મરામિ. અહઞ્ચ મમ ખન્ધપઞ્ચકઞ્ચ અદ્વયં અનાનત્તન્તિ એવં ગહણકારણં વદતિ. તત્થ ''ખણભઙ્ગસ્સા''તિ નામરૂપધમ્માનં ખણે ખણે ભઞ્જનસ્સ ભિજ્જનસ્સ મરણસ્સ. ઇદમ્પનમરણં સમ્મુતિ સચ્ચે નત્થિ. પરમત્થ સચ્ચે એવ અત્થિ. તસ્મા તં અપસ્સન્તો મહાજનો અત્તનો ખન્ધપઞ્ચકં અત્તનોસારં મઞ્ઞમાનો એસો મે અત્તાતિ ગણ્હાતીતિ. ''તં દ્વયં સુદિટ્ઠં કત્વા''તિ ખન્ધપઞ્ચકસ્સ કેવલં પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતઞ્ચ ખણભઙ્ગઞ્ચ ઞાણ ચક્ખુના સુટ્ઠુદિટ્ઠં કત્વા. તત્થ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં પટિચ્ચસમુપ્પાદં સુટ્ઠુપસ્સન્તો કેવલં પચ્ચયાયત્ત વુત્તિતઞ્ચ અવસાયત્ત વુત્તિતઞ્ચ સુટ્ઠુ પસ્સતિ. યો ચ અત્તનો વસાયત્તવુત્તિ ન હોતિ. સો પરમત્થસચ્ચં પત્વા એસો મમ સન્તકન્તિપિ વત્તું નારહતિ. કુતો મમ અત્તાતિ. અપિ ચ, સત્તો નામ સભાવતો નત્થિ. પઞ્ઞત્તિમત્તં હોતિ. યો 'અહન્તિ વા, મેતિ વા, મમાતિ વા, ગય્હેય્ય. અસન્તે ચ અત્તસ્મિં કો મમ અત્તા નામ ભવેય્યાતિ. ખણભઙ્ગો હોતિ. ખણે ખણે ભિજ્જતિ. સત્તો ચ નામ એકસ્મિંભવે આદિમ્હિ સકિં એવ જાયતિ. અન્તે સકિં એવ મરતિ. અન્તરા વસ્સસતંપિ વસ્સસહસ્સંપિ મરણં નામ નત્થિ. અઞ્ઞાહિ ખણિકધમ્માનં ગતિ. અઞ્ઞા સત્તસ્સ. એવંસન્તે કથં ખણિકધમ્મા સત્તસ્સ સારટ્ઠેન અત્તાનામ ભવેય્યુન્તિ. તસ્મા તે અવસવત્તનટ્ઠેન અસારકટ્ઠેન ચ અનત્તા એવ. અપિચ ''અવસવત્તનટ્ઠેના''તિ એત્થ વસો નામ સત્તસન્તાને એકો પધાનધમ્મો. સચે અત્તાનામ અત્થિ. સો એવ પધાનભૂતસ્સ વસસ્સપિ અત્તા ભવેય્ય. એવંસતિ, યો વસો, સો અત્તા. યો અત્તા, સો વસોતિ ભવેય્ય. તથા ચ સતિ, રૂપં અત્તાતિ ગણ્હન્તો રૂપઞ્ચ વસઞ્ચ અત્તાનઞ્ચ એકત્તં કત્વા ગણ્હાતિ નામ. તથા વેદનં અત્તાતિ. સઞ્ઞં, સઙ્ખારે, વિઞ્ઞાણં અત્તાતિ ગણ્હન્તેપિ. એવઞ્ચસતિ, સત્તો ચ ખન્ધપઞ્ચકઞ્ચ વસો ચ અત્તા ચ સબ્બમેતં એકત્તં ગચ્છતિ, એકો સત્તોતિ સઙ્ખ્યં ગચ્છતિ. ન હિ ઇમસ્મિં વસવત્તનટ્ઠે એકસ્સસત્તસ્સ દ્વે અત્તા તયો અત્તા બહૂઅત્તાતિ સક્કા ભવિતું. અથ યથા યથા સત્તસ્સ વસો વત્તતિ, ઇચ્છા પવત્તતિ. તથા તથા ખન્ધપઞ્ચકમ્પિ નિચ્ચકાલં સત્તસ્સવસં અનુગચ્છેય્ય. કસ્મા, સત્તસ્સ ચ ખન્ધપઞ્ચકસ્સ

ચ વસસ્સ ચ નાનત્તાભાવતો. એવં અનુગચ્છન્તે સતિ. રૂપં મે અત્તા, વેદના મે અત્તાતિઆદિગ્ગહણં વટ્ટેય્ય. સભાવતો અવિરુદ્ધં ભવેય્ય. ન પન તથા અનુગચ્છતિ. ન હિ દુબ્બણ્ણો દુરૂપો પુરિસો અત્તનો રૂપકાયં અત્તનો વસેનેવ સુવણ્ણં સુરૂપં કાતું સક્કોતિ. તથા દુસ્સદ્દોવા સુસદ્દં, દુગ્ગન્ધોવા સુગન્ધં. ન ચ અન્ધોવા અનન્ધં. બધિરોવા અબધિરં. રોગીવા અરોગં. કુટ્ઠીવા અકુટ્ઠં. ગણ્ડીવા અગણ્ડં. જિણ્ણોવા તરુણં. અજરં વા અમરણં વા કાતું સક્કોતિ. નાપિ અપાયેસુ ચ અપતન્તં. પતિત્વા વા તતો વિમુત્તં કાતું સક્કોતિ. તથા દેવો વા દેવત્તા અચાવેતું. સક્કોવા સક્કત્તા, મારો વા મારત્તા, બ્રહ્મા વા બ્રહ્મત્તાતિ. એસનયો સેસખન્ધેસુપિ. તથા પન અવસાનુગમનતો પરમત્થ સચ્ચં પત્વા ખન્ધપઞ્ચકે અત્તનો સામિકિચ્ચં ઇસ્સરકિચ્ચં નામ નત્થિ. અસામિકમેવ તં હોતિ, અનિસ્સરં. તથા ચ સતિ, અત્તાનં તસ્સ સામિં ઇસ્સરં કત્વા રૂપં મે અત્તાતિ ગહણં મિચ્છાગહણં નામ હોતીતિ. લોકે પન મહાજનો ધમ્માનં પટિચ્ચસમુપ્પાદં ન જાનન્તિ, ન પસ્સન્તિ, ન પટિવિજ્ઝન્તિ. તેસં પરમ્પર પચ્ચયવસેન પવત્તમાને ખન્ધસન્તાને સમ્મુતિ સચ્ચવસેન નાનાવસવત્તનાકારા નામ સન્તિ. નાનાસામિ ઇસ્સરાધિપતિવોહારા ચ લોકે સન્દિસ્સન્તિ. તે સમ્મુતિ સચ્ચવસેન ઉપ્પન્નેસુ તેસુ સામિઇસ્સરાધિપતિ વોહારેસુ વોહારમત્તે અઠત્વા સભાવસચ્ચં મઞ્ઞન્તા મિચ્છાગહણં ગણ્હન્તિ. એત્થ સિયા. ન નુ વસોનામ ઇચ્છા. સત્તો ચ ગન્તું ઇચ્છન્તો ગચ્છતિ. ઠાતું ઇચ્છન્તો તિટ્ઠતિ. એવંસતિ. તસ્સ ખન્ધપઞ્ચકં તસ્સ વસાયત્ત વુત્તિ એવ હોતીતિ. ન હોતિ. કસ્મા, પચ્ચયાયત્ત વુત્તિત્તા એવ. તથાહિ ગન્તું ઇચ્છાનામ બહિદ્ધા ધનહેતુવા ઉપ્પજ્જેય્ય. નાનાભોગહેતુ વા. અઞ્ઞેન વા નાનાકારણેન. તત્થ યેસં ધને અસતિ, યં યં દુક્ખં આગચ્છેય્ય કાયિકં વા ચેતસિકં વા. તેસં તં તં દુક્ખપચ્ચયા ધનિચ્છા નામ ઉપ્પજ્જતિ. ધનિચ્છા પચ્ચયા ગન્તિચ્છાદયો ઉપ્પજ્જન્તિ. તથા નાનાભોગિચ્છા નાનાકમ્મિચ્છાસુ ચાતિ. નાનાદુક્ખભયુપદ્દવમૂલિકાસુ ઇચ્છાસુ વત્તબ્બ મેવ નત્થિ. તથા નાનારમ્મણાનં પલોભન દુક્ખમૂલિકાસુ ચ નાનાવિતક્કાનં વિપ્ફન્દનમૂલિકાસુ ચ ઇચ્છાસુ. એવં વસોપિ પચ્ચયાયત્ત વુત્તિકો એવ હોતિ. ''ગમનં''તિ ગમનાકારેન પવત્તં ખન્ધપઞ્ચકં. યેનયેનધનાદિહેતુના સો સો વસો ઉપ્પજ્જતિ. ગમનમ્પિ તેન તેનેવ ઉપ્પજ્જતિ આહારુપત્થમ્ભનાદિપચ્ચયેન ચ. વસો પન ગમનસ્સ પચ્ચયેક દેસમત્તં હોતિ. સો હિ તદઞ્ઞપચ્ચયેહિ વિના સયં ઉપ્પજ્જિતું ન સક્કોતિ. કુતો ગમનં ઉપ્પાદેતું. એવં ઠાનાદીસુ. એવઞ્ચ સતિ, ઇદં ખન્ધપઞ્ચકં પચ્ચયાયત્ત વુત્તિકન્તિચ્ચેવ વત્તું અરહતિ. નો વસાયત્ત વુત્તિકન્તિ. અપિ ચ ગન્તું ઇચ્છન્તો ગચ્છતીતિ પઞ્ઞત્તિ મત્તભૂતો સત્તો ગચ્છતિ. ખન્ધપઞ્ચકં પન ખણિક ધમ્મત્તા ન ગચ્છતિ. ઉપ્પન્નુપ્પન્નં તત્થ તત્થેવ ભિજ્જતિ. સન્તતિ વસેન ગમનાકાર નિમિત્તં પઞ્ઞાયતિ. એવં અવસવત્તનં હોતીતિ. હોતુ તત્થ તત્થેવ ભિજ્જનં. અવિચ્છેદપ્પવત્તિયા સતિ, ગમનં સમ્પજ્જતિયેવ. ગમને ચ સમ્પજ્જમાને ખણિકભિજ્જનેન દોસો નત્થીતિ ચે. અત્થિ. ખણિકમરણઞ્હિ સત્તસ્સ સુસાનભૂમિ નામ હોતિ. અન્તરાયેવા આગતે પક્ખલન્તે વા સતિ, ગચ્છન્તો સત્તો યદા કદાચિ મરણં વા નિગચ્છતિ મરણ મત્તં વા દુક્ખન્તિ. કિલેસે નિમિનાતિ પવત્તેતીતિ નિમિત્તન્તિ વચનત્થો. ''વિપલ્લાસનિમિત્તં''તિ ચ વિપલ્લાસ ધમ્માનં વસેન ઉપટ્ઠિતં કિચ્ચ નિમિત્તં. તણ્હા એવ પણિધીતિ સમ્બન્ધો. મહન્તાનં આદીનવાનં રાસિ મહાઆદીનવરાસિ. ખન્ધેસુ સુઞ્ઞતલક્ખણં નામ અતિ ગમ્ભીરં હોતિ. ઞાણસ્સેવ વિસયભૂતં. સુઞ્ઞત દસ્સનઞ્ચ દિટ્ઠિયા ઉજુપ્પટિપક્ખન્તિ આહ ''સઙ્ખારેસુ સુઞ્ઞતદસ્સનવસેના''તિઆદિં. તત્થ ''અત્થ સિદ્ધિ નામા''તિ મગ્ગફલપ્પટિલાભસઙ્ખાતસ્સ અત્થસ્સ સિદ્ધિ નામ. અત્તાતિ અભિનિવેસો અત્તાભિનિવેસો. ગણ્હાતીતિ ગાહો. ઉપાદીયતીતિ અત્થો. દિટ્ઠિસઙ્ખાતો ગાહો દિટ્ઠિગ્ગાહો. અત્થાભિનિવેસો ચ સો દિટ્ઠિગ્ગાહો ચાતિ વિગ્ગહો. તસ્સ પટિપક્ખં અનત્તાનુપસ્સનાઞાણં. અનુ અનુ ભવનં આનુભાવો. પરમ્પરતો વડ્ઢનન્તિ અત્થો. ''તથા સમનુપસ્સિત્વા''તિ સુઞ્ઞતા કારેન સમનુપસ્સિત્વા. વિમુઞ્ચન્તસ્સ અરિયપુગ્ગલસ્સ. ''અનિચ્ચલક્ખણં નામ નાતિ ગમ્ભીરં હોતિ. સદ્ધાયપિ વિસયભૂતં. ઉન્નતિલક્ખણો ચ અહં માનો ખન્ધેસુ નિચ્ચધુવવિપલ્લાસમૂલકો સદ્ધાય ચ પટિપક્ખોતિ આહ ''અનિચ્ચદસ્સનવસેના''તિઆદિં.

‘‘નિમિત્તાભિનિવેસભૂતસ્સા’’તિ નિચ્ચધુવનિમિત્તાભિનિવેસભૂતસ્સ. ‘‘માનગ્ગાહસ્સા’’તિ માનસઙ્ખાતસ્સ ગાહસ્સ. ‘‘સદ્ધાય પી’’તિપિસદ્દેન ઞાણં સમ્પિણ્ડેતિ. દુક્ખલક્ખણં નામ ભયસંવેગ જનકં હોતિ. આરમ્મણેસુ તણ્હાલોલસ્સ તણ્હાવિપ્ફન્દનસ્સ પટિપક્ખં. વિસેસતો સમાધિસ્સ અનુરૂપન્તિ આહ ‘‘દુક્ખદસ્સન વસેના’’તિઆદિં. ‘‘તિણ્ણં ધમ્માનં’’તિ પઞ્ઞિન્દ્રિય સદ્ધિન્દ્રિય સમાધિન્દ્રિય સઙ્ખાતાનં તિણ્ણં ઇન્દ્રિય ધમ્માનં. ‘‘વિપસ્સના ગમનવસેને વા’’તિ વુટ્ઠાનગામિનિ વિપસ્સના સઙ્ખાતસ્સ આગમન કારણસ્સ વસેનેવ.

ઇદાનિ પુબ્બે યં વુત્તં ‘સત્તઅરિય પુગ્ગલવિભાગસ્સ પચ્ચયભાવપત્તિયા ચા’તિ. તત્થ સત્ત અરિયપુગ્ગલવિભાગં દસ્સેતું ‘‘તત્થા’’તિઆદિ વુત્તં. ધમ્માનુસારી નામાતિ એત્થ ‘‘ધમ્મો’’તિ પઞ્ઞા વુચ્ચતિ ‘સચ્ચં, ધમ્મો, ધીતિ, ચાગો,તિ એત્થ વિય. તિક્ખતરં ધમ્મં અનુસ્સરતીતિ ધમ્માનુસારી. પઞ્ઞાબલાનુસારેન આદિમ્હિ મગ્ગં લભતીતિ વુત્તં હોતિ. અથવા. ‘‘ધમ્મો’’તિ નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન સઙ્ખાર ધમ્મો વુચ્ચતિ. સુઞ્ઞતદસ્સનઞ્ચ નામ વિસેસતો સુદ્ધધમ્મ દસ્સનં નામ. ઇતિ સુદ્ધધમ્મં અનુસ્સરતિ, ઞાણગતિયા અનુગચ્છતીતિ ધમ્માનુસારી. દિટ્ઠિપત્તોતિ એત્થ દિટ્ઠિનામ દસ્સનઞ્ઞાણં વુચ્ચતિ. આદિતો પટ્ઠાય પરિસુદ્ધ દસ્સનસમ્પન્નત્તા દિટ્ઠિબલેનેવ સુખેન તં તં મગ્ગફલં પત્તોતિ દિટ્ઠિપત્તો. તેનેવ દસ્સન પઞ્ઞાબલેન કિલેસબન્ધનતો વિમુત્તોતિ પઞ્ઞાવિમુત્તો. સઙ્ખાર ધમ્માનં ખણિક ધમ્મભાવે સુટ્ઠુ સદ્દહનં અવેચ્ચપ્પસાદો સદ્ધા નામ. તત્થ ‘‘અવેચ્ચપ્પસાદો’’તિ ઞાણસમ્પયુત્તપ્પસાદો. ‘‘ઞાણં’’તિ ચ સઙ્ખાર ધમ્માનં ખણિકભાવનિમિત્તાનં દસ્સનઞ્ઞાણં. તાદિસે હિ ઞાણે સતિ, તત્થ અવેચ્ચપ્પસાદો નામ જાયતિ, નો અઞ્ઞથાતિ. સદ્ધં અનુસ્સરતીતિ સદ્ધાનુસારી. સદ્ધાબલેનેવ આદિમ્હિ અરિયમગ્ગં પાપુણાતીતિ વુત્તં હોતિ. સદ્ધાબલેન વિમુત્તોતિ સદ્ધાવિમુત્તો. ‘‘કાયસક્ખિ નામા’’તિ એત્થ સક્ખંતિ સન્દિટ્ઠં. યં સાધકન્તિપિ વુચ્ચતિ. અત્તનો કાયે એવ લદ્ધં સક્ખં યસ્સાતિ કાયસક્ખી. દુક્ખાનુ પસ્સી પુગ્ગલો હિ સંવેગ બહુલો હોતિ. સંવેગો ચ પધાન વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં. સંવિગ્ગો યોનિસો પદહતીતિ હિ વુત્તં. તસ્મા સો સંવેગવસેન ભાવનં અનુયુઞ્જન્તો યં યં પુરિસથામેન પત્તબ્બં હોતિ. તં તં પાપુણાતિ. પાપુણન્તો ચ અત્તનો કાયે એવ સક્ખં લભતિ. સન્દિટ્ઠં ઝાનસુખં વા મગ્ગફલસુખં વા લભતીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ઉભતોભાગ વિમુત્તો’’તિ અરૂપજ્ઝાનેહિ રૂપકાયતો અરહત્તમગ્ગફલેહિ નામકાયતોતિ એવં ઉભોહિ કાયભાગેહિ વિમુત્તો. એત્થ ચ તયો અરિયપુગ્ગલા પઞ્ઞાધિકો ચ સદ્ધાધિકો ચ વીરિયાધિકો ચ. તત્થ ધમ્માનુસારી ચ દિટ્ઠિપત્તો ચ પઞ્ઞાવિમુત્તો ચ પઞ્ઞાધિકો નામ. સદ્ધાનુસારી ચ સદ્ધાવિમુત્તો ચ સદ્ધાધિકો નામ. કાયસક્ખી ચ ઉભતોભાગવિમુત્તો ચ વીરિયાધિકો નામાતિ દટ્ઠબ્બં. અયઞ્ચ પુગ્ગલવિભાગનયો પટિસમ્ભિદામગ્ગનયેન વુત્તો. અભિધમ્મે પન પુગ્ગલ પઞ્ઞત્તિયં સદ્ધાવિમુત્તો ચ કાયસક્ખી ચ દ્વેપુગ્ગલા સેક્ખેસુ એવ વુત્તા. અરહત્તં પત્તા પન એતે દ્વેપિ પઞ્ઞાવિમુત્તા એવાતિ દટ્ઠબ્બા. એત્થ સિયા, સઙ્ખાર ધમ્માનં ખણિક ધમ્મભાવે સુટ્ઠુ સદ્દહનં અવેચ્ચપ્પસાદો સદ્ધા નામાતિ વુત્તં. કિં પન તાદિસેન સદ્ધામત્તેન સોતાપત્તિ મગ્ગં પાપુણાતીતિ. એત્થ અમ્હેહિ વત્તબ્બં નત્થિ. ભગવતા એવ વુત્તં. યથાહ મહાવગ્ગે ઓક્કન્ત સંયુત્તે ચક્ખુ ભિક્ખવે અનિચ્ચં વિપરિણામી અઞ્ઞથાભાવી, યો એવં સદ્દહતિ, એવં અધિમુચ્ચતિ. અયં વુચ્ચતિ સદ્ધાનુસારી. ઓક્કન્તો અરિયભૂમિં. અતિક્કન્તો પુથુજ્જનભૂમિં. સો યેનકમ્મેન અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં ઉપ્પજ્જેય્ય. ન તં કમ્મં કરોતીતિ. સોતં ભિક્ખવે અનિચ્ચં. વિપરિણામી અઞ્ઞથાભાવીતિઆદિના દ્વાદસાયતનાનિ વિત્થારે તબ્બાનિ. તત્થ ‘‘વિપરિણામી’’તિ વિપરિણામો યસ્સ અત્થીતિ વિપરિણામી. વિપરિણામોતિ ચ ખણે ખણે જીરણતા ભિજ્જનતા વુચ્ચતિ. ‘‘અઞ્ઞથાભાવી’’તિ તસ્સેવ વેવચનં. ‘‘એવં અધિમુચ્ચતી’’તિ એતેન ઞાણસમ્પયુત્તસદ્ધં દીપેતિ. સા એવ સોતાપત્તિયઙ્ગેસુ બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો, ધમ્મે, સઙ્ઘે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતોતિ વુત્તા. તત્થ ઞાણસમ્પયુત્તસદ્ધા નામ ચક્ખાદીનં અનિચ્ચનિમિત્ત દસ્સનઞ્ઞાણેન સમ્પયુત્તા ઓકપ્પનસદ્ધા. અનિચ્ચનિમિત્તઞ્ચ

નામ રૂપં અનિચ્ચં ખયટ્ઠેનાતિપદે વુત્તનયેન ચક્ખાદિનિસ્સયાનં મહાભૂતાનં સન્તતિ પરિવત્તનાદિકં વુચ્ચતિ. તસ્મિં પસ્સન્તો ચક્ખાદીનં અનિચ્ચભાવે સદ્દહતિ, અધિમુચ્ચતિ. તાનિપિ ખણે ખણે એકન્તેન ભિજ્જતિ યેવાતિ સદ્ધાધિમોક્ખં સદ્ધાવિનિચ્છયં પટિલભતીતિ અત્થો. ''બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેના''તિ એત્થ પન અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધતાદીનં બુદ્ધગુણાદીનં દસ્સનઞાણેન સમ્પયુત્તો પસાદો અવેચ્ચપ્પસાદો નામ. અરિયભૂમિ નામ દિટ્ઠાનુસય વિચિકિચ્છાનુસયેહિ પરિસુદ્ધા અવત્થાભૂમિ વુચ્ચતિ. તેહિ સહિતા અવત્થાભૂમિ પુથુજ્જનભૂમિ નામ. કથં પન તસ્સ પુગ્ગલસ્સ પુથુજ્જનભૂમિં અતિક્કન્તતા અરિયભૂમિં ઓક્કન્તતા ચ વિઞ્ઞાયતીતિ આહ ''સો યેના''તિઆદિં. યો અત્તનો જીવિતહેતુપિ કિઞ્ચિ કમ્મપથપત્તં અપાયગામિ કમ્મં ન કરોતિ. સો એકન્તેન પુથુજ્જનભૂમિં અતિક્કન્તો, અરિયભૂમિં ઓક્કન્તોતિ વિઞ્ઞાયતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇદં સદ્ધાનુસારિસુત્તં. અપરંપિ વુત્તં ચક્ખુ ભિક્ખવે વિપરિણામી અઞ્ઞથાભાવી. યસ્સ એવં મત્તસો નિજ્ઝાનં ખમતિ. અયં વુચ્ચતિ ધમ્માનુસારી તિઆદિ. તત્થ ''મત્તસો નિજ્ઝાનં ખમતી''તિ સદ્ધાનુસારીવિય સદ્દહનમત્તે અટ્ઠત્વા ચક્ખાદીનં તાદિસં અનિચ્ચતં સમનુપસ્સન્તો થોકં થોકં દસ્સનં લભતિયેવ. એવંસતિ, ચક્ખાદીનિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિજ્ઝાનં ઓલોકનં મત્તસો ખમન્તિ નામ. ઇદં ધમ્માનુસારિસુત્તં. અપરંપિ વુત્તં ચક્ખુ ભિક્ખવે અનિચ્ચં વિપરિણામી અઞ્ઞથાભાવી. યો એવં પજાનાતિ પસ્સતિ. અયં વુચ્ચતિ સોતાપન્નો તિઆદિ. તત્થ ''પજાનાતિ પસ્સતી''તિ ધમ્માનુસારીવિય મત્તસો નિજ્ઝાનક્ખમમત્તે અટ્ઠત્વા પઞ્ઞાય પજાનાતિ, ઞાણચક્ખુનો પચ્ચક્ખતો પસ્સતીતિ અત્થો. ઇદં દિટ્ઠિપત્તાદીનં સુત્તં.

''યથા સકં ફલં''તિ એત્થ સસ્સ અત્તનો ઇદં સકં. યં યં સકં યથાસકન્તિ અત્થં દસ્સેતિ સોતાપન્નસ્સાતિઆદિના. ફલસમાપત્તિ વીથિયં પન અનુલોમજવનાનિ એવ ફલાનં આસન્નકારણાનિ, ન મગ્ગજવનાનીતિ આહ ''ન મગ્ગાગમનવસેના''તિ. ''સો''તિ મગ્ગો. સન્તો સંવિજ્જમાનો સબ્ભાવો. ''અસ્સા''તિ મગ્ગસ્સ.

અનિચ્ચાનુપસ્સના કિચ્ચતો અનિમિત્તા હોતિ. સભાવતો સનિમિત્તાએવ. નિચ્ચનિમિત્તસહિતાએવ. યતો સા એસોહમસ્મીતિગ્ગહણં લભતિ. ઇદંપિ વિપસ્સનાઞાણં અનિચ્ચં ખયટ્ઠેનાતિ સમનુપસ્સિતબ્બા ચ હોતીતિ. તત્થ ચ અભિધમ્મં પત્વા સભાવપ્પધાનં હોતિ, ન કિચ્ચપ્પધાનં. તસ્મા અભિધમ્મ નયેન વિપસ્સના અત્તનો નિમિત્ત નામં મગ્ગસ્સ દાતું ન સક્કોતિ. અયં અટ્ઠકથાય અધિપ્પાયો. કિલેસ ધમ્મા નામ યસ્સ ઉપ્પજ્જન્તિ, તં પુગ્ગલં પલિબુન્ધન્તિ. સમ્બાધં કરોન્તિ. તસ્મા પલિબોધકરાનામ. તં પુગ્ગલં નિચ્ચનિમિત્ત સુભનિમિત્ત સુખનિમિત્ત અત્તનિમિત્તાનિ ગાહેન્તિ. તસ્મા નિમિત્તકરાનામ. તં પુગ્ગલં આરમ્મણેસુ ભુસં નિહિતં નિવિટ્ઠં કરોન્તિ. તસ્મા પણિધિકરાનામ. તે ચ મગ્ગફલાનિ આરમ્મણં ન કરોન્તિ. મગ્ગફલેહિ ચ સમ્પયોગં ન ગચ્છન્તિ. એવં આરમ્મણકરણા દિવસેન મગ્ગફલેસુ તેસં અભાવો. અભાવત્તાએવ ચ તાનિ મગ્ગફલાનિ અત્તનો ધમ્મતાય તીણિનામાનિ લભન્તીતિ દસ્સેતું ''આરમ્મણ કરણવસેનવા''તિઆદિ વુત્તં. ''અત્તનો સભાવેના''તિ અત્તનો ધમ્મતાય.

''અત્તદિટ્ઠિયા ઉપ્પન્નાય ઉપ્પજ્જન્તી''તિ ઇદં તાસં દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનં અત્તદિટ્ઠિયા અવિનાભાવં દીપેતિ. ન પન અત્તદિટ્ઠિયા તાહિ અવિનાભાવન્તિ દટ્ઠબ્બં. વિપચ્ચન્તીતિ અપાયેસુ વિપચ્ચન્તિ. અપાયપટિસન્ધિં જનેન્તિ. દિટ્ઠસચ્ચાનઞ્ચ અરિયપુગ્ગલાનં. દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તા અકુસલધમ્મા દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાગ્ગહણેન ગહિતાતિ આહ ''દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા વિપ્પયુત્તા''તિ. ''અકુસલધમ્માચે વા''તિ પચ્ચુપ્પન્નભૂતા દસાકુસલકમ્મપથ ધમ્મા ચેવ. ''સત્તહિ ભવેહી''તિ ક્રિયાપવગ્ગે કરણવચનં. યથા સત્તહિ માસેહિ વિહારં નિટ્ઠાપેતીતિ. ક્રિયાપવગ્ગોતિચ

ક્રિયાયસીઘતરં નિટ્ઠાપનં વુચ્ચતિ. ''સત્તક્ખત્તું''તિ સત્તવારા. તીણિ સંયોજનાનિનામ 'સક્કાયદિટ્ઠિ, વિચિકિચ્છા, સીલબ્બતપરામાસસંયોજનાનિ,. ''અવિનિપાત ધમ્મો''તિ વિરૂપં હુત્વા પતનં વિનિપાતો. અપાયનિપાતોતિ વુત્તં હોતિ. ''ધમ્મો''તિ સભાવો. નત્થિ વિનિપાતો ધમ્મો યસ્સાતિ વિગ્ગહો. ''નિયતો''તિ સુગતિભવેસુ નિયત ગતિકો. સમ્મા બુજ્ઝતીતિ સમ્બોધિ. મગ્ગઞ્ઞાણં. ''પરાયનં''તિ પરભાગે ગન્તબ્બટ્ઠાનં વુચ્ચતિ. સમ્બોધિસઙ્ખાતં પરાયનં અસ્સાતિ સમ્બોધિપરાયનો. ''અનિયમત્થો''તિ વાસદ્દત્થોતિ વુત્તં હોતિ. વા સદ્દત્થેસુ ચ અનિયમત્થો. ન વિકપ્પત્થો. વિકપ્પત્થેહિ સતિ દ્વે એવ સત્તક્ખત્તુપરમા લબ્ભન્તિ. મિસ્સકભવોન લબ્ભતિ. અનિયમત્થે તયોપિ લબ્ભન્તિ. અટ્ઠકથાયં પન સમુચ્ચયત્થસ્સ ગહિતત્તા એકો મિસ્સકભવો એવ લબ્ભતિ. નનુ ચ સદ્દો નામ સમુચ્ચયત્થે પાકટો, ન અનિયમત્થે. તસ્મા સમુચ્ચયત્થોવ ઇધ યુત્તોતિ ચે. ન યુત્તો. કસ્મા. દ્વિન્નં અસઙ્ગહિતત્તા. અટ્ઠકથાયં પન સમુચ્ચયત્થં ગહેત્વા તે દ્વે પુગ્ગલા ઇમસ્મિં પાઠે અસઙ્ગહિતાતિ વુત્તં. યદિ તે ઇમસ્મિં પાઠે અસઙ્ગહિતા. કત્થતે સઙ્ગહિતા ભવેય્યું. ન હિ કોચિ સત્તક્ખત્તુ પરમો નામ ઇધ અસઙ્ગહિતોતિ યુત્તોતિ. ''અસ્સા''તિ તસ્સપાળિપાઠસ્સ. ''એત્થ ચ યસ્મા. લ. પરમો નામ વુત્તો''તિ ઇદં ઉપરિ 'યે કામભવે યેવા'તિઆદિના 'યેદિટ્ઠ ધમ્મે વા'તિઆદિના ચ યોજેતબ્બં. સો ચ સુક્ખવિપસ્સકો વા પરિહીનજ્ઝાનો વા દટ્ઠબ્બોતિ સમ્બન્ધો. ''પાળિયં''તિ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ પાળિયં. ''ઇધ નિટ્ઠા''તિ ઇમસ્મિં કામલોકે આસવક્ખયં પત્વા ખન્ધપરિનિબ્બાનપત્તિ વસેન નિટ્ઠા. નિટ્ઠાનં પરિયોસાનન્તિ અત્થો. કુલતો કુલં ગચ્છતીતિ કોલંકોલો. ભવતો ભવં ગચ્છતીતિ અત્થો. એકમેવ પટિસન્ધિસઙ્ખાતં ભવબીજં અસ્સ અત્થીતિ એકબીજી. યો ચ દિટ્ઠેવ ધમ્મે અરહા. તસ્સ ચ ઇધ નિટ્ઠાતિ યોજના. કેન પન તિણ્ણં સોતાપન્નાનં વિસેસો કતોતિ. સત્તક્ખત્તુ પરમો તાવ કેવલં પથમમગ્ગ સમ્પયુત્તેહિ ઇન્દ્રિયેહિ કતો. ઇતરે દ્વે ઉપરિમગ્ગત્થાય પવત્તિતેહિ વિપસ્સનિન્દ્રિયેહિ કતોતિ. તત્થ સત્તક્ખત્તુ પરમો સબ્બમુદુકો હોતિ. તતો કોલંકોલો તિક્ખો. સો પન છ ભવિકો, પઞ્ચભવિકો, ચતુભવિકો, તિભવિકો, દ્વિભવિકોતિ પઞ્ચવિધો. તત્થ પઞ્ચભવિકો તિક્ખો. સેસા અનુક્કમેન તિક્ખતરાતિ દટ્ઠબ્બા. એકબીજી પન એકભવિકો સબ્બતિક્ખો. તત્થ સત્તક્ખત્તુ પરમો કેવલેન પથમમગ્ગાનુભાવેન સિદ્ધત્તા સબ્બમુદુકો હોતિ. ઇતરે દ્વેપકતિયા સત્તક્ખત્તુ પરમભાવે ઠત્વા ઉપરિમગ્ગત્થાય વિપસ્સના કમ્મં પટ્ઠપેન્તિ. તદા તેસં ઇન્દ્રિયાનિ પુન વિસેસ પત્તાનિ હોન્તિ, તિક્ખાનિ. તસ્મા તે સત્તક્ખત્તુ પરમતો તિક્ખાનામ હોન્તીતિ. ''સત્તવારતો ઓરં વા''તિ ઇદં કોલંકોલ એકબીજિનો સન્ધાય વુત્તં. ''ઉપરિ તિણ્ણં મગ્ગાનં વિપસ્સના નિયામેતી''તિ ઇદં ઉપરિમે દ્વેસોતાપન્ને સન્ધાય વુત્તં. સત્તક્ખત્તુ પરમોપન પથમમગ્ગેનેવ નિયમિતોતિ દટ્ઠબ્બં. તથાહિ સોયેવ સઙ્ગહપાઠે સરૂપતો આગતો સોતાપત્તિ મગ્ગં ભાવેત્વા દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાપહાનેન પહીનાપાયગમનો સત્તક્ખત્તુ પરમો સોતાપન્નો નામ હોતીતિ. ઇતરે પન દ્વે પાળિયં સોતાપન્ન પુગ્ગલવિભાગટ્ઠાનેસ્વેવ આગતાતિ. ''યે પના''તિ યે સોતાપન્ન પુગ્ગલાપન. ગાથાયં ''ઇતોસત્તા''તિ ઇમસ્મિં મનુસ્સલોકે સત્ત સંસરાનિ. ''તતોસત્તા''તિ તસ્મિં દેવલોકે સત્તાતિ અત્થો. અઙ્ગુત્તરપાઠે ''તેનચિત્તપ્પસાદેના''તિ મહાસહસ્સિલોકધાતું સરેન વિઞ્ઞાપેતું સમત્થસ્સ સત્થુગુણે ચિત્તપ્પસાદો જાયતિ. તેન ચિત્તપ્પસાદેન. ''તેન પરિયાયેના''તિ સચે સો દેવેસુ એવ સંસરતિ. સત્તક્ખત્તું ઓપપાતિક પટિસન્ધિયો ગણ્હિત્વા તત્થેવ પરિનિબ્બાયિસ્સતિ. યદિ મનુસ્સેસુ એવ સંસરતિ. સત્તગબ્ભસેય્યક પટિસન્ધિયો ગણ્હિત્વા એત્થેવ પરિનિબ્બાયિસ્સતિ. એવં દેસના વારેન ચુદ્દસ કત્વા દેસિતેન પરિયાયેનાતિ અત્થો. ''તં વીમંસિતબ્બં''તિ વદન્તેન ટીકાચરિયેન સયં ચુદ્દસપટિસન્ધિયોવ ઇચ્છતીતિ દીપેતિ. ઇદાનિ તં ચુદ્દસપટિસન્ધિવાદં પટિક્ખિપન્તો ''વિભઙ્ગે પના''તિઆદિમાહ. ''વિભઙ્ગે''તિ અભિધમ્મે ઞાણવિભઙ્ગે. નત્થિ ઠાનમસ્સાતિ અટ્ઠાનં. ''ઠાનં''તિ મૂલકારણં. નત્થિ અવકાસો અસ્સાતિ અનવકાસો. ''અવકાસો''તિ પચ્ચયકારણં. ''યં''તિ ક્રિયાપરામસનં. યં નિબ્બત્તેય્ય, તં નિબ્બત્તનં અટ્ઠાનં. સો નિબ્બત્તન ધમ્મો અનવકાસોતિ યોજના. ''અભિસઙ્ખાર વિઞ્ઞાણસ્સા''તિ સત્તભવતો ઉદ્ધં કામભવે પટિસન્ધિજનકસ્સ કુસલા કુસલકમ્મ વિઞ્ઞાણસ્સ. ''નિરોધેના''તિ સોતાપત્તિ મગ્ગક્ખણે એવ

નિરોધનેન. નિરુજ્ઝન્તીતિ સમ્બન્ધો. ‘‘નામઞ્ચ રૂપઞ્ચા’’તિ યે નામ રૂપધમ્મા ઉપ્પજ્જેય્યું. એતે નામ રૂપધમ્મા એત્થ એતસ્મિં અભિસઙ્ખાર વિઞ્ઞાણ નિરોધક્ખણે નિરુજ્ઝન્તીતિ યોજના. ‘‘યથાવુત્તનયેનેવા’’તિ તેન પરિયાયેનાતિ વુત્તપ્પકારનયેનેવ. ‘‘તદેકટ્ઠમોહસ્સા’’તિ તેન રાગેન તેન દોસેન એકસ્મિં ચિત્તે એકતો ઠિતસ્સ મોહસ્સ. ન દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા સમ્પયુત્તસ્સ મોહસ્સ. તસ્સ પથમમગ્ગે એવ પહીનત્તા. નાપિ ઉદ્ધચ્ચચિત્તસમ્પયુત્તસ્સ મોહસ્સ. તસ્સ ચતુત્થમગ્ગે એવ પહાતબ્બત્તા. ઉપ્પજ્જન્તા રાગદોસમોહા. ‘‘ધમ્મિકેસૂ’’તિ ધમ્મેન સમેન ઉપ્પન્નેસુ. ‘‘યતો’’તિ યંકારણા. બલવન્તકારણાતિ અત્થો. ‘‘તેસં’’તિ સોતાપન્નાનં. ‘‘સલ્લિખન વસેના’’તિ બહલપક્ખં થૂલભાગં સુટ્ઠુલિખનવસેન. અધિચ્ચુપ્પત્તિ નામ પુબ્બે યથાપવત્તં કાલં અધિચ્ચ અતિક્કમ્મ ઉપ્પત્તિ . ઉપ્પજ્જન્તાનમ્પિ રાગદોસમોહાનં. ‘‘તેસં પી’’તિ સકદાગામીનમ્પિ. ‘‘મેથુનવત્થુ સમાયોગો ઇચ્છિતો’’તિ જાયમ્પતીનં મેથુનકમ્મસમાયોગો નામ સકદાગામીનં અત્થીતિ ઇચ્છિતો. થેરોહિ અધિચ્ચુપ્પત્તિમત્તં ઇચ્છતિ. પરિયુટ્ઠાનમન્દતં ન ઇચ્છતિ. સકદાગામીનં પુત્તધીતરોપિ સન્દિસ્સન્તીતિ વદતિ. ‘‘મહાઅટ્ઠકથાયં પટિક્ખિત્તો’’તિ થેરસ્સ મનોરથમત્તંતિ વત્વા પટિક્ખિત્તો. ઇદં સબ્બં અટ્ઠસાલિનિયં વુત્તં. ‘‘છક્કનિપાતે’’તિ અઙ્ગુત્તરે છક્કનિપાતે. ‘‘મિગાસાળવત્થુમ્હી’’તિ મિગાસાળનામિકાય ઉપાસિકાય વત્થુમ્હિ. કેચિ ઇમં વત્થું દિસ્વા મહાઅટ્ઠકથાવાદં ન રોચેન્તિ. મહાસિવત્થેરવાદં રોચેન્તિ. ‘‘અબ્રહ્મચારિનો’’તિ મેથુન ધમ્મા અપ્પટિવિરતસ્સ. ‘‘સકદાગામિત્તં બ્યાકતં’’તિ તસ્મિં કાલઙ્કતે સો બ્રાહ્મણો ઇધ સકદાગામિભાવં પત્વા તુસિતાકાયં ઉપપન્નોતિ એવં તસ્સ યં સકદાગામિત્તં ભગવતા બ્યાકતં. ‘‘અધિગમવસેના’’તિ સકદાગામિભાવં પટિલાભવસેન. ન પન અબ્રહ્મચારિનો સતો અધિગમવસેનાતિ અધિપ્પાયો. મરણાસન્નકાલેપિ હિ સિક્ખાપદાધિટ્ઠાનેન સહ ઉપરિમગ્ગફલાધિગમનં નામ તિક્ખપઞ્ઞસ્સ અરિયસાવકસ્સ ન દુક્કરન્તિ. એતેન કેસઞ્ચિ થેરવાદરોચનં પટિક્ખિત્તં હોતિ. ‘‘સકિંદેવ ઇમંલોકં આગન્ત્વા’’તિ એતેન ઇતો પરલોકં ગમનસ્સ ચ તતો પુન ઇધાગમનસ્સ ચ સિદ્ધત્તા અયં પુગ્ગલો સુદ્ધેન મગ્ગનિયામેન કામભવે દ્વિક્ખત્તુ પરમોનામ હોતીતિ સિદ્ધો. કથં. ઇધ પત્વા તત્થ નિબ્બત્તિત્વા ઇધ પરિનિબ્બાયી, તત્થ પત્વા ઇધ નિબ્બત્તિત્વા તત્થ પરિનિબ્બાયીતિ. સેસાપન ચત્તારો વિપસ્સનાનિયામેન સિદ્ધા હોન્તીતિ વિઞ્ઞાયતિ. કતમે ચત્તારો. ઇધ પત્વા ઇધ પરિનિબ્બાયી. તત્થ પત્વા તત્થ પરિનિબ્બાયી. ઇધ પત્વા તત્થ પરિનિબ્બાયી. તત્થ પત્વા ઇધ પરિનિબ્બાયીતિ. એત્થ ચ તીસુ સોતાપન્નેસુ એકોસત્તક્ખત્તુ પરમો એવ મગ્ગનિયામેન સિદ્ધો. સેસા પન દ્વે સોતાપન્ના વિપસ્સનાનિયામેન સિદ્ધા. છ સકદાગામીસુ દ્વે એવ મગ્ગનિયામેન સિદ્ધા. સેસા પન ચત્તારો વિપસ્સનાનિયામેન સિદ્ધા. તત્થ મગ્ગસિદ્ધેસુ સોતાપન્ન સકદાગામીસુ સઙ્કરો નત્થિ. વિપસ્સનાસિદ્ધેસુ પન સઙ્કરો અત્થિ. અત્થતો અવિરુદ્ધે સતિ, વોહારમત્તેન સઙ્કરે દોસો નત્થીતિ દટ્ઠબ્બં. આગન્ત્વાતિ પાઠવસેન આગમનતોતિ વુત્તં. આગન્તાતિ પન પાઠો યુત્તો. આગમનસીલો આગમન ધમ્મો હુત્વા સકદાગામી નામાતિ અત્થો. અનાગન્ત્વા ઇત્થત્તન્તિ એત્થપિ એસેવનયો. અરહતો ભાવો અરહત્તં. અરહત્ત મગ્ગં. દક્ખિણાય વિપત્તિકરાનામ અપ્પપ્ફલ અપ્પાનિસંસકરા. સમ્પત્તિકરા નામ મહપ્ફલ મહાનિસંસકરા. સીલક્ખન્ધાદિગુણા નામ સીલક્ખન્ધ સમાધિક્ખન્ધ પઞ્ઞાક્ખન્ધ વિમુત્તિક્ખન્ધ વિમુત્તિઞ્ઞાણ દસ્સનક્ખન્ધગુણા. ‘‘દક્ખિણેય્યેસૂ’’તિ દક્ખિણારહ પુગ્ગલેસુ. ‘‘ધુરં’’તિ પધાનસીસટ્ઠાનિયં વુચ્ચતિ. સદ્ધા એવ ધુરં અસ્સાતિ સદ્ધાધુરો. એવં પઞ્ઞાધુરો. કસ્મા પનેત્થ વીરિયધુરો ન ગહિતોતિ. પાળિયં સદ્ધાવાહી મગ્ગં ભાવેતિ, પઞ્ઞાવાહી મગ્ગં ભાવેતીતિ વુત્તં. ન પન વુત્તં વીરિયવાહી મગ્ગં ભાવેતીતિ. તસ્મા ન ગહિતોતિ. કસ્મા પન વીરિયવાહી મગ્ગં ભાવેતીતિ ન વુત્તન્તિ. વુચ્ચતે. મગ્ગં ભાવેન્તસ્સ નામ આદિમ્હિ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનં પહાનાય કમ્મં મહન્તં હોતિ. કસ્મા, અપાયમૂલકત્તા. તત્થ સદ્ધા ચ વિચિકિચ્છા ચ દ્વે ઉજુપ્પટિપક્ખા હોન્તિ. યસ્મિં આરમ્મણે સદ્ધા નિવિસતિ, તસ્મિં વિચિકિચ્છા નત્થિ. યસ્મિં વિચિકિચ્છા નિવિસતિ, તસ્મિં સદ્ધા નત્થિ. તથા પઞ્ઞાદિટ્ઠિયો ચ ઉજુપ્પટિપક્ખા. યત્થ પઞ્ઞા, ન તત્થ દિટ્ઠિ. યત્થ દિટ્ઠિ, ન તત્થ પઞ્ઞાતિ. અપિ ચ સદ્ધા અત્તનો વિસયે દિટ્ઠિં વિધમતિયેવ.

પઞ્ઞાય વિચિકિચ્છાવિધમને વત્તબ્બમેવ નત્થિ. તસ્મા આરદ્ધ વિપસ્સકો અનિચ્ચાદીસુ અવેચ્ચપ્પસાદમત્તેનપિ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાયો પજહિત્વા સદ્ધાનુસારિભાવઞ્ચ સુટ્ઠુતરં પસીદિત્વા સદ્ધાવિમુત્તભાવઞ્ચ પાપુણાતિ. પઞ્ઞાય અનિચ્ચાદીનિ નિજ્ઝાનક્ખમં કત્વા ધમ્માનુસારિભાવઞ્ચ સુટ્ઠુતરં પસ્સિત્વા દિટ્ઠિપત્તપઞ્ઞા વિમુત્તભાવઞ્ચ પાપુણાતિ. વીરિયં પન દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનં પટિપક્ખમત્તમ્પિ ન હોતિ. અથ ખો તાસં સહાયોપિ હોતિ, ધુરભૂતઞ્ચ. પગ્ગહલક્ખણઞ્હિ વીરિયં. તં સદ્ધંપિ પગ્ગણ્હાતિ, પઞ્ઞંપિ પગ્ગણ્હાતિ, દિટ્ઠિંપિ પગ્ગણ્હાતિ, વિચિકિચ્છમ્પિ પગ્ગણ્હાતિયેવ. કુતોપન અત્તનો સભાવેન દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાયો પજહિતું સક્ખિસ્સતિ. તસ્મા ઇમસ્મિં ઠાને વીરિયવાહીતિ ચ વીરિયધુરોતિ ચ ન વુત્તોતિ. કાયસક્ખિમ્હિ પન સદ્ધા ચ પઞ્ઞા ચ સમબલા હોન્તિ. વીરિયઞ્ચ સયં સમ્મપ્પધાનટ્ઠાને ઠત્વા તદુભયં ઉપબ્રૂહેતિ. સો ચ પુગ્ગલો તદુભયબલેન દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાદયો પજહિત્વા કાયસક્ખિભાવં પાપુણાતિ. અટ્ઠવિમોક્ખે વા ઉપ્પાદેત્વા ઉભતોભાગ વિમુત્તભાવં પાપુણાતિ. ઇમેસુ પન દ્વીસુ પુગ્ગલેસુ વીરિયસ્સ થામો સુટ્ઠુ પાકટો. તસ્મા ઇમે દ્વે વીરિયાધિકાત્વેવ વત્તબ્બા. ન વીરિયધુરોતિ. ચતુપ્પટિપદા નામ દુક્ખાપટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા. દુક્ખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા. સુખાપટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા. સુખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા. તિવિધવિમોક્ખો નામ સુઞ્ઞતો વિમોક્ખો. અનિમિત્તો વિમોક્ખો. અપ્પણિહિતો વિમોક્ખો. ‘‘તયો અન્તરા પરિનિબ્બાયિનો’’તિ એત્થ આયુકપ્પસ્સ પરિયન્તં અપત્વા અન્તરા એવ કિલેસપરિનિબ્બાનપત્તા અન્તરાપરિનિબ્બાયી નામ. સો તિવિધો. આયુકપ્પસ્સ પથમભાગે પરિનિબ્બાયી, દુતીયભાગે, તતીયભાગેતિ. ઇમે તયો અન્તરા પરિનિબ્બાયિનો નામ. ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી નામ આયુકપ્પ પરિયન્તે પરિનિબ્બાયી. ઉદ્ધં મુખો વટ્ટસોતો એતસ્સાતિ ઉદ્ધંસોતો. અકનિટ્ઠં અવસ્સં ગમિસ્સતીતિ અકનિટ્ઠગામી. વિપસ્સના કમ્મં સસઙ્ખારં સપ્પયોગં કત્વા પરિનિબ્બાયી સસઙ્ખાર પરિનિબ્બાયી. સઙ્ખારરહિતેન સુખેન વિપસ્સના કમ્મેન પરિનિબ્બાયી અસઙ્ખાર પરિનિબ્બાયી. ‘‘દ્વાદસ સોતાપન્ના’’તિ એકબીજિકા તયો. તે એવ ચતૂહિ પટિપદાહિ ગુણિતા દ્વાદસ. દ્વાદસ સકદાગામિનો પુબ્બે વુત્તનયા એવ.

એકચ્ચાનં એવ અનાગામિ અરહન્તાનં એવ. ‘‘અજ્ઝોસિતસ્સા’’તિ અધિઓસિતસ્સ. મમેવિદન્તિ નિટ્ઠાનં કત્વા ઠપિતસ્સ. ગિલિત્વા ઠપિતસ્સાતિ વુત્તં હોતિ. બહલેન થૂલેન કામરાગેન વિમુત્તા બહલરાગવિમુત્તા. આરુપ્પેસુ ચ તસ્સો અરૂપસમાપત્તિયો એવ અત્થિ. ન ચતસ્સો રૂપસમાપત્તિયો. તસ્મા તત્થ અનુપુબ્બનિરોધો ન લબ્ભતિ. ‘‘આદિતો પટ્ઠાયા’’તિ અટ્ઠસુ સમાપત્તીસુ પથમજ્ઝાન સમાપત્તિઆદિં. તતો પટ્ઠાય. અનુપુબ્બનિરોધો નામ પથમજ્ઝાને પટિઘસઞ્ઞાનાનત્તસઞ્ઞાનં નિરોધો. પટિઘસઞ્ઞા નામ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસઞ્ઞા. નાનત્તસઞ્ઞા નામ કસિણ નિમિત્તતો અઞ્ઞેસુ નાનારમ્મણેસુ પવત્તમનોવિઞ્ઞાણ સઞ્ઞા. દુતીયજ્ઝાને વિતક્ક વિચારાનં નિરોધોતિઆદિના અનુપુબ્બ નિરોધો. ‘‘તતો પઞ્ચમજ્ઝાનં’’તિ પઞ્ચકનયેન વુત્તં. અટ્ઠસમાપત્તિ વચનં પન ચતુક્કનયેન વુત્તં. તદુભયંપિ પુગ્ગલાનુરૂપં લબ્ભતિયેવ. યુગનન્ધં નામ દ્વન્દબન્ધનં, સમથવિપસ્સનાનં યુગનન્ધન્તિ વિગ્ગહો. ‘‘સમાપજ્જન વુટ્ઠાન વિપસ્સનાવસેના’’તિ એત્થ વસિભાવપત્તં સમાપજ્જનઞ્ચ વુટ્ઠાનઞ્ચ ગહેતબ્બં. અત્તનો સરીરા બદ્ધેસુ પરિક્ખારેસુ સમાપત્તિબલેનેવ અન્તરાયાભાવતો વિસું અધિટ્ઠાતબ્બ કિચ્ચં નત્થીતિ વુત્તં ‘‘અત્તનો સરીરાબદ્ધે પરિક્ખારે ઠપેત્વા’’તિ. ‘‘નાનાબદ્ધાની’’તિ નાનાઠાનેહિ આબદ્ધાનિ. નાનાઠાનેસુ ઠપિતાનીતિ વુત્તં હોતિ. ‘‘પરિસ્સયેના’’તિ અન્તરાયેન. માવિનસ્સન્તૂતિ વા નાનાબદ્ધ અવિકોપનં અધિટ્ઠાતબ્બં. તદા વુટ્ઠહામીતિવા સઙ્ઘપ્પતિમાનનં અધિટ્ઠાતબ્બં. એવં સત્થુપક્કોસનંપિ. ‘‘અદ્ધાનપરિચ્છેદો’’તિ અત્તનો જીવિતકાલસ્સ ઉપપરિક્ખણં. મરણઞ્હિ નામ સમાપત્તિબલેનપિ પટિબાહિતું ન સક્કાહોતિ. અન્તો સમાપત્તિયઞ્ચ મરણે સતિ સબ્રહ્મચારીસુ કત્તબ્બવત્તં ન કરેય્ય. એતઞ્હિ વત્તં યં અરિયસાવકાનં મરણાસન્ને સબ્રહ્મચારીનં વા ઉપટ્ઠાકાનં વા અપ્પમાદકથાનુ સાસનિકમ્મં. સમાપત્તિયં વા અઞ્ઞતિત્થિયાનં ગરહા વિવજ્જનત્થં. એવઞ્હિ તે

ગરહેય્યું. ગોતમસાવકાનં નિરોધસમાપત્તિ નામ એકં મરણમુખં. યં સમાપજ્જન્તો અસુકો ભિક્ખુ મરણં ગચ્છતિ. અનરિય કમ્મં હેતન્તિ.

''યદત્થં''તિ પટિપત્તિ રસસ્સાદત્થં. ''તદત્થે''તિ તસ્મિં અત્થે. નિરામિસ સુખં નામ આમિસરહિત સુખં. દુવિધઞ્હિ સુખં સામિસસુખઞ્ચ નિરામિસસુખઞ્ચ. તત્થ યે લોકે ઇટ્ઠ કન્ત મનાપિયા પઞ્ચકામગુણા નામ અત્થિ. તે કિલેસેહિ આમસિતબ્બત્તા આમિસા નામ. યઞ્ચસુખં તે આમિસે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, તં સામિસસુખં નામ. યં લોકે દિબ્બં સુખં માનુસકં સુખન્તિ મમાયન્તિ. યઞ્ચ અનુભવન્તં મહાજનં સબ્બાનિ અપાયભય વટ્ટભયાનિ સમ્પરિવારેન્તિ. ઝાનસુખ મગ્ગસુખ ફલસુખ નિબ્બાનસુખં પન નિરામિસસુખં નામ. યં નેક્ખમ્મસુખન્તિ ચ પવિવેકસુખન્તિ ચ ઉપસમસુખન્તિ ચ સમ્બોધિસુખન્તિ ચ વિમુત્તિસુખન્તિ ચ અરિયસુખન્તિ ચ અનવજ્જસુખન્તિ ચ વુચ્ચતિ. યઞ્ચ અનુભવન્તં અરિયજનં સબ્બાનિ અપાયભય વટ્ટભયાનિ સમ્પરિવજ્જન્તિ. ''અસ્સાદિતબ્બટ્ઠેના''તિ કિલેસપલિબોધેહિ વિમુત્તત્તા વિપુલ ગમ્ભીર સન્ત પણીતરસત્તા ચ અહોસુખં અહોસુખન્તિ ઉદાહરન્તેનપિ અસ્સાદિતબ્બટ્ઠેનાતિ.

કમ્મટ્ઠાનસઙ્ગહાનુદીપના નિટ્ઠિતા.

નિગમગાથાસુ.

૨૬૨. ચરિતબ્બન્તિ ચારિત્તં. દસકુસલકમ્મપથધમ્મજાતં. ''કુલાચારેના''તિ કુલપરમ્પરતો આગતેન આચારેન. ''ઞાતિ મિત્ત ધન ભોગસમ્પત્તિયા''તિ હેતુઅત્થે કરણવચનં. ''વિસાલે''તિ વિપુલે. ''તેના''તિ તસ્સપદસ્સ વિભત્યન્ત દસ્સનં. ''સદ્ધાયા''તિ રતનત્તયે અવેચ્ચપ્પસાદસદ્ધાવસેન. ''અભિવુડ્ઢાનં''તિ હાનભાગિય ઠિતિભાગિયભાવં અતિક્કમ્મવિસેસભાગિય નિબ્બેધભાગિય ભાવપત્તિવસેન અતિસ્સય વુડ્ઢાનં. ''પરિસુદ્ધાનઞ્ચા''તિ અત્તુક્કંસન પરવમ્ભનાદિ દોસેહિ પરિસુદ્ધાનઞ્ચ. નં નં જનં પાતિરક્ખતીતિ નમ્પો. દિટ્ઠદિટ્ઠેસુ મેત્તાવિહારીતિ વુત્તં હોતિ. આવ્હાતબ્બોતિ અવ્હયો. નામં. નમ્પો ઇતિ અવ્હયો અસ્સાતિ નમ્પવ્હયોતિ વચનત્થો. ''પણિધાયા''તિ પત્થેત્વાતિ અત્થં નિવત્તેતિ ''ભુસં નિધાયા''તિઆદિના. ''ઉપાદાય પટિચ્ચા''તિ તસ્સ પદસ્સ પરિયાયદસ્સનમેતં. ''અત્તનો મન્દબુદ્ધીનં''તિ પચ્ચક્ખે ધરમાનાનન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ''પચ્છિમ જનાનં વા''તિ. અનુકમ્પનં અનુકમ્પો. કથં નુ ખો ઇમે જના અભિધમ્મત્થેસુ સુખેન આજાનેય્યુન્તિ એવં પવત્તો ચિત્તબ્યાપારો. અત્થતો અનુદયસઙ્ખાતા કરુણાયેવ. તેનાહ ''અનુદયં કારુઞ્ઞં''તિ. ''પત્થિતં''તિ વા સાધુવતસ્સ યં થેરો એવરૂપં પકરણં કરેય્યાતિ એવં ચિરકાલં પત્થિતં આસિંસિતન્તિ અત્થો. ''ખુદ્દસિક્ખાટીકાયં''તિ પોરાણટીકં સન્ધાય વુત્તં. સોમવિહારોત્વેવ પઞ્ઞાયિત્થ તસ્મિં દીપેતિ અધિપ્પાયો. ગાથાયં ''અથા''તિ તસ્મિંકાલે. ''એત્થા''તિ એતસ્મિં નગરે. ''સદ્દો''તિ કસ્મા રાજા એવરૂપં મઙ્ગલહત્થિં બ્રાહ્મણાનં અદાસિ. નેતં પતિરૂપં યં રઞ્ઞા કતન્તિ એવં પવત્તો અમનાપસદ્દો. ''ભેરવો''તિ ભીરુતાજનકો ભયાનકો. ''સિવીનં''તિ સિવિરટ્ઠવાસીનં. ''રટ્ઠવડ્ઢને''તિ રટ્ઠં વડ્ઢેતીતિ રટ્ઠવડ્ઢનો. હત્થિનાગો. સો હિ લક્ખણસમ્પન્નો આજાનિયો હોતિ. યસ્મિં રટ્ઠે તં અભિમઙ્ગલં કરોન્તિ, તસ્મિં રટ્ઠે દેવો સમ્મા વસ્સતિ, નાનાભયુપદ્દવા તસ્મિં નુપ્પજ્જન્તીતિ લોકસમ્મતો મઙ્ગલહત્થી હોતિ. તેન વુત્તં ''સિવીનં રટ્ઠવડ્ઢને''તિ. ''વિત્થિણ્ણો''તિ વિત્થારિતો. અતિવિત્થારોતિ વુત્તં હોતિ. ધનીયન્તિ મહાજનેહિ દટ્ઠું પત્થીયન્તીતિ ધઞ્ઞા. મહિદ્ધિકા. અધિવસન્તિ એત્થાતિ અધિવાસો. ધઞ્ઞાનં અધિવાસોતિ સમાસો. અજ્ઝાવસિંસુ એત્થાતિ અજ્ઝાવુત્થં. કિત્તિગુણવસેન ઉદેન્તિ ઉગ્ગચ્છન્તીતિ ઉદિતા. ઉદિતાનંપિ ઉદિતોતિ વિગ્ગહો. તેનાહ ''નભમજ્ઝે''તિઆદિં. સારજ્જનં સારદો. વિગતો સારદો યસ્સાતિ વિસારદો. વિસારદસ્સ ભાવો વેસારજ્જં.

પરિયત્તિયં વેસારજ્જં પરિયત્તિવેસારજ્જં. તેપિટકપરિયત્તિયં વેય્યત્તિયઞ્ઞાણં. તં આદિ એતિસ્સા પઞ્ઞાયાતિ પરિયત્તિવેસારજ્જાદિ પઞ્ઞા. પાપતો લજ્જનસીલાતિ લજ્જિનોતિ આહ ''પાપગરહિનો''તિ. પાપં ધમ્મં ગરહન્તિઆદીનવં કથયન્તિ સીલેનાતિ પાપગરહિનો. ''અનુસ્સરન્તૂ''તિ પુનપ્પુનં સરન્તુ. વિસેસેન ભવન્તિ વેપુલ્લં ગચ્છન્તીતિ વિભવા. પુઞ્ઞાનિ ચ તાનિ વિભવાચાતિ પુઞ્ઞવિભવા. વિપુલપુઞ્ઞાનીતિ દસ્સેતું ''વિપુલાનં''તિઆદિમાહ. અનુત્તરિય ધમ્મા નામ દસ્સનાનુત્તરિય સવનાનુત્તરિયાદયો. લોકે બહૂસુ દસ્સનેસુ ઇતો ઉત્તરં અઞ્ઞં દસ્સનં નામ નત્થીતિ દસ્સનાનુત્તરિયં. રતનત્તયદસ્સનં. ચતુસચ્ચદસ્સનઞ્ચ. રતનત્તયગુણકથાસવનં , ખન્ધાયતન ધાતુ સચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદકથાસવનઞ્ચ સવનાનુત્તરિયં નામ. તેસુ રતનત્તયાદીસુ સદ્ધા પટિલાભો લાભાનુત્તરિયં નામ. તેસમેવ પુનપ્પુનં સરણં અનુસ્સતાનુત્તરિયં નામ. રતનત્તયે ચતૂહિ પચ્ચયેહિ વા વત્તપ્પટિવત્તકરણેન વા પરિચરણં પારિચરિયાનુત્તરિયં નામ. બુદ્ધપઞ્ઞત્તાસુ તીસુ સિક્ખાસુ સમાદાય સિક્ખનં સિક્ખાનુત્તરિયં નામ. તાદિસે પઞ્ઞાવદાતગુણસોભાદિકે ગુણે અવસ્સં ભજન્તિ પાપુણન્તીતિ તાદિસગુણભાગિનો. ''ભવિસ્સામા''તિ ભવિતું ઉસ્સાહં કરિસ્સામાતિ વુત્તં હોતિ.

દીપનિયા નિગમગાથાસુ.

''બસ્યુસુઞ્ઞચમ્મેકમ્હી''તિ એત્થ ''બસ્યૂ''તિ અટ્ઠસઙ્ખ્યાય સઙ્કેત વચનં. ''ચમ્મં''તિ દ્વિસઙ્ખ્યાય. એકઞ્ચ દુકઞ્ચ સુઞ્ઞઞ્ચ અટ્ઠચાતિ ગણનક્કમો. સહસ્સ દ્વિસત અટ્ઠસઞ્ઞાતે સાકેતિ અત્થો. એસનયો પરતો ''નવપઞ્ચ ચમ્મેકમ્હી''તિ પદેપિ. ગાથાવણ્ણનાસુ. નગરતિ ન ચવતીતિ નગરં. થાવરિયન્તિ વુત્તં હોતિ. ''રઞ્ઞેતી''તિ રમેતિ. ખેમસુભિક્ખતાદિગુણેહિ અનાગતે જને ગમાપેતિ, આગતે અઞ્ઞત્થ ગન્તું ન દેતીતિ વુત્તં હોતિ. રોહિતમિગા નામ સુવણ્ણવણ્ણમિગા. ''સાકે''તિ સાકનામેન રઞ્ઞા પુન સઞ્ઞતત્તા ઇમં કલિયુગં સાકન્તિ વુચ્ચતિ. યં એતરહિ સાક્રરાજન્તિપિ વોહરન્તિ. સાકરાજા ચ નામ ઉત્તરાપથેસુ એકો ગન્ધારરાજા. યં જેટ્ઠકં કત્વા ભિન્નલદ્ધિકા વજ્જીભિક્ખૂ ઇમં ધમ્મ વિનયં મહાસઙ્ગીકં નામ સઙ્ગહં આરોપેન્તિ. સો ચ ધમ્મવિનયસઙ્ગહો ઉત્તરાપથેસુ વત્તતિ. વેસાલિયં યસત્થેર સઙ્ગહો પન દક્ખિણાપથેસૂતિ. ચત્તારિયુગાનિ નામ લોકે પઞ્ઞપેન્તિ સત્યયુગં, દ્વાપરયુગં, તેત્રયુગં, કલિયુગ,ન્તિ. યુગન્તિ ચ આયુપરિમાણં વુચ્ચતિ. ઇદાનિપન કલિયુગં વત્તતિ. તેન વુત્તં ''સાકેતિ કલિયુગે''તિ. પાપયુગેતિ અત્થો. ''લ તી''તિ સાલિક્ખેત્તાનં સોધનટ્ઠાનત્તા એવં મ્રમ્મદેસવોહારેન લદ્ધનામં અરઞ્ઞં. તં પન મુંર્વાનગરસ્સ એસન્ને પઞ્ચધનુસતિકે પદેસે જાતં. ''વિસ્સુતે''તિ વિસેસેન કિત્તિતે. સારઞ્ચ અસારઞ્ચ વિવેચેન્તિ વિચારેત્વા જાનન્તિસીલેનાતિ સારાસાર વિવેકિનોતિ વચનત્થોતિ.

ઇતિ પરમત્થદીપનિયા અનુદીપના નિટ્ઠિતા.

૧. પરમત્થદીપની નામ, યેન થેરેન સા કતા.

તેનેવે સા કતા હોતિ, અયં તસ્સાનુ દીપની.

૨. અટ્ઠસત્તદ્વયેકમ્હિ, સાકે સા જેટ્ઠમાસકે.

કાળે નવમિયં દિવા, મજ્ઝન્હિકે નિટ્ઠં ગતા.

અનુદીપની નિટ્ઠિતા.